NICOLAE DELEANU

NEDEIA DIN POIANA MIRESEI

ROMAN

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

NICOLAE DELEANU

NEDEIA
DIN POIANA MIRESEI

ROMAN

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Coperta de *Gh. Ceglokoff*

Volumul întîi din ciclul „*Minerii de la Jiu*"

NEDEIA DIN POIANA MIRESEI

Soarele izbea cu sulițe de jar stînca golașă în piscul căreia Trif și Mihuț, slugi ciobănești, încremeniseră privind în depărtările din vale. Doar ochii le șerpuiau de-a lungul drumeagurilor ce se iveau ici-colo printre rariștile de pădure, deslușind cît niște musculițe lumea ce urca de zor pe spinările liniștite ale muscelelor.

De pe vîrful Cremenii se zărea de jur împrejur peste cele două țări, cale de cîteva poște. Cremenea fiind hotar de țară, privirea cuprindea spre miazănoapte și apus părțile hațegane pînă dincolo de valea Streiului, unde în colțul din stînga se lățește Retezatul. Spre miazăzi și răsărit, îmbrățișînd înfățișarea mîndră a Parîngului, vederea era slobodă spre Țara Romînească și se pierdea în ținuturile Olteniei pînă la plaiurile Tismanei și spre curmăturile Voinesei.

Drumurile și cărările se împleteau din toate părțile, pentru ca, de la pasul Vîlcanului de sub muntele Straja — cea mai înaltă trecătoare de culmi — pînă aci, la muchea Sălanelor, să ajungă pe muntele Muierii, unde se află, în țara brădișului, Poiana Miresei, cu loc larg de popas și tîrg, cu finanț crăiesc și căpitan de plai oltenesc, avînd și unul și altul rosturi pentru zeciuiala oierilor și întoarcerea iobagilor fugiți de pe moșiile din vale.

Cei doi ciobani, tocmiți slugi pe mîncare și cîțiva creițari pe an, lînă pentru țoale și cîteva burdușele de brînză la ultimul pătrar de an, plecaseră de cu ziuă în căutarea unor capre rătăcite de turma baciului, dar nu le dibuiră, cu toate că scotociseră toate coclaurile și hățișurile. Acum, obosiți, proptiți în bîte lungi și noduroase, se minunau de puhoiul de oameni care urcau pe șleaurile de pe plaiuri fie în căruțe, fie călări, mulți chiar pe jos și cu desagi grei în spinări. De pe țancul de unde Trif și Mihuț priveau cu nesaț, jos părea că se înșiruise un furnicar de gîze. Oamenii roiau către același loc de întîlnire sărbătorească: Poiana Miresei, unde a doua zi începea nedeia cea mare.

Soarele se afla încă sus cînd păstorii coborîră în grabă, fără ocolișuri, peste gurguie și coclauri, prin desișuri țepoase de jnepi și brădet, apoi pe firul văilor, așa că la asfințit erau la Poiana Miresei și se înfățoșau stăpînului lor, băcionul cel mare, Vasile Demian. Acesta încropise pe poiană, cu alte slugi, un țarc mare pentru vitele lui de tîrg, pe care avea să le neguțătorească în cele trei zile de nedeie și totodată împletise un adăpost de cetină pentru femeia și fata lui, care și ea urma să fie neguțată la tîrg, la cel de fete.

Nedeia din Poiana Miresei, tîrg de două țări, sărbătoare din păgîni, fără călindar, începea în ziua de Sînziene și le întrecea pe toate cîte se-ntindeau de-a lungul cumpenei apelor, din Dunăre pînă la Drăgaica Buzăului. Celelalte nedei se țineau în fiecare an: de Sînpietru, de Sîntilie, de Sîntămărie și de Sînmedru, dar nedeia de Sînziene se desfășura numai o dată la doi ani, totdeauna în anul cu soț. I se spunea „tîrg de două țări", pentru că acolo se-ntîlneau țărani munteni dintr-o parte și alta a Carpaților, bogați sau săraci, olteni boiernași de țară sau nemeși hațegani, ciobani de toate felurile: băcioni stăpîni pe turme multe, neguțători de vite mari și mici, păcurari meșteri de oi, băcui mărgineni și oieri veniți de-a valma să vîndă și să tîrguiască, să-și îndestu-

leze casa sau punga, să se veselească sau să-şi rostuiască fetele.

Era în vara anului 40 al veacului trecut. Pe atunci Valea Jiului se afla pitită într-o întinsă pădure de fagi şi mesteceni. Ici-colo, la buza apei spumoase a Jiului, creşteau aninii şi plutele. Din loc în loc răzbeau luminişuri de poieni cu fîneaţă bogată, unde păşteau vitele momîrlanilor — cum se numeau locuitorii de baştină ai acestor aşezări din partea de miazăzi a ţării Haţegului. Sate erau tare puţine în vremea aceea: doar Petrila şi Livezeni pe Jiul unguresc, căruia i se spunea şi Jieţ; Iscroni, Bărbăteni şi Uricani la întîlnirea Jieţului cu Jiul romînesc; iar spre Haţeg numai Băniţa, Merişor, Crivadia şi Pui, cu cîteva cătunaşe. Se mai aflau şi unele tîrle ciobăneşti cu colibe răzleţe de păstori, pe locurile cu păşuni grase de la Cîmpul lui Neag, Lupeni, Vîlcan şi Petroşeni. Începuseră să mijească şi acolo, în jurul stînelor, firave aşezări omeneşti.

Băştinaşii momîrlani nu cunoşteau altă îndeletnicire decît păstoritul. Arătură nu făceau decît zgîmăind pămîntul din jurul colibelor de lemn pentru cîteva mierţe de orz şi mei, pentru cîteva fire de păpuşoi şi doar o mînă de legume. În schimb, păstoritul le aducea ceva îmbelşugare de burdufuri de brînză, putini cu caş şi urdă, căi de lînă şi băşici cu seu de berbec. Nu puţini dintre ei se ocupau şi cu albinăritul, mierea jieţilor fiind vestită pînă departe. Vînătoare făceau numai cu unelte primitive, folosirea armelor de foc fiind oprită pentru ţărani, din ordinul împărăţiei. Chibzuise ea de ce... Oamenii îşi mai îndulceau îmbucătura şi cu ceva peşte, zglăvoace, mreană şi grindei, prins ziua cu undiţa sau seara cu ostea de lemn la lumina opaiţelor.

Mierea, lîna şi ce le mai prisosea peste îndestularea de brînză le prefăceau în marfă cu cătare la tîrgurile săptămînale de la Haţeg şi Deva, dar grosul îl vindeau mai mult la tîrgurile de sus, la nedeile de pe crupele munţilor, unde veneau neguţătorii „din ţară", adică din Valahia, tîrgoveţi care tocmeau

marfă multă, chiar pentru ţara turcească, mai cu seamă oi, berbeci, seu şi miere de albine.

La nedeia din acest an 1840, se vădea a fi desfăşurare de omenime ca şi-n alte dăţi. Încă în ajun de Sînziene se-ntocmiseră pe poiană zeci şi zeci de tărăboaie cu marfă, ţarcuri de oi alături şi un obor de vite mari pe un tăpşan mai depărtior, spre grohotişul care dădea din tăpşanul Sălanelor, la ogaşul de unde îşi făcea obrîşie Pîrîul Dracului.

Poiana Miresei era atunci, ca şi astăzi, cel mai întins şi mai înalt plai de munte din tot ţinutul de hotar al Jiurilor. Aflată dincolo de limita fagilor, era înconjurată de bătrîne şi neumblate păduri de brad şi molift. În cuprinsul ei păşteau din primăvară şi pînă în toamnă mii de oi de-ale momîrlanilor de pe Jiii ţinutului Haţeg, de-ale oierilor de pe Strei, ba chiar de-ale ciobanilor valahi care ţineau în arendă delniţe de păşuni stăpînite de obştea petrilenilor, aflaţi în judecată cu grofii care le cotropiseră o parte din muntele Muierii. Scurtă, dar deasă şi grasă, iarba acestui plai iscotea în toamnă oi dolofane şi de preţ bun. Vara, turmele nu se depărtau din raiul lor decît în cele trei zile cît ţinea nedeia Sînzienelor.

Flăcăii care coborîseră în grabă de la piscul Cremenea pînă în Poiana Miresei, cu greu găsiseră acum în forfota de lume umbrarul şi ţarcul stăpînului lor, băcionul Vasile. „Nu l-am fi găsit!" îşi spuseră ei. Dintr-un început se aleseră cu sudălmi şi cu cîte o pălmoaie grea, încît şi-acum le mai ard obrajii, mai de ruşinea lor, mai de vecinii de la tărăboaie — dar mai mult că-i văzuse Măria, fata băcionului, care tocmai cerca podoaba de sălbi sub umbrarul de cetină.

Trif Alupetreacătă şi Mihuţ Cărăbeţ ar fi fost taman buni de cătănie, dar în vremea aceea nu se prea prăpădeau iscoadele stăpînirii Ardealului să ia drumul tocmai către cleanţurile munţilor, în căutare de voinici pentru oaste; găseau destui iobagi devale, pe moşiile magnaţilor şi nemeşilor mari şi mici.

Trif era fecior de iobag din Livezeni, iar Mihuţ pui de biet nemeş calic din Merişor. Oieriseră şi pe-

acolo, pe la ei, dar de vreo trei ani se aciuaseră aici, pe plaiuri, unde zburdă caprele negre şi dau tîrcoale vulturii. Băieţii jinduiau să scape de sărăcia de-acasă şi să trăiască slobozi. Se duceau o dată pe an, toamna tîrziu, pe la bătrînii din satele de pe Jii şi Strei, cu cîteva bărbinţe de brînză şi cu doi-trei fiorini înnodaţi în colţul batistei cu rîuri de flori.

De cînd slugăreau la baciul Vasile învăţaseră multe. Baciul era cuprins; arenda munţi şi avea turme destule, cu care ei, slugile, cutreieraseră munţii în lung şi-n lat. Coborîseră şi „în ţară", la iernat în pusta Bărăganului şi prin bălţile Dunării. Sufereau vîntul, lapoviţa, frigul şi nu rareori foamea, ca şi altădată în satele lor. Erau înfrăţiţi cu răul, batjocoriţi de băcion şi de prepuşii lui, dar îndurau toate mai mult cu nepăsare decît cu silă. Cînd se aflau singuri, doar cu oile şi cîinii, erau liberi — sau li se părea că sînt liberi; oricum, nu dădeau seama chiar pe loc nici de timpul pierdut, nici de drumurile umblate după bureţi lăptoşi, după vînat la capcană, ori după păstrăvi şi lostriţă. Dar asta se întîmpla rar, mai mult cînd băcionul era plecat devale după tîrguieli sau alte treburi îndelungate şi cînd, fiind vreme bună şi mieii mari, cîinii flocoşi păzeau singuri turma. Atunci ei, slugile — strungări şi mînzari — mai răsuflau. Se afundau în tufişurile de zmeură şi afine, culegeau mînătărci şi alune şi zbugheau după vietăţile munţilor: se căţărau după cuiburi de gaiţe, puneau prinsori cu năclăială pentru piţigoi, ori îmblînzeau stăncuţe guralive şi hoaţe. Cînd le cădea bine, se duceau şi după vînat mare, cu capcana, cu furca şi cu vîrf de lance în prăjină de alun.

Mai an, Vidra, căţeaua cea neagră-tuci în cerul gurii, adulmecase un rîs în scorbura unui tufan bătrîn. Vidra a lătrat în gura ascunzătoarei, a dat tîrcoale nervoase, s-a zbîrlit şi şi-a arătat colţii puternici, încît jivina n-a cutezat să iasă. Dar şi Vidra ştia de frica ghearelor lungi şi ascuţite ale rîsului! Lătrăturile cotarlei — cum pe nedrept îi spunea păcurarul — au zgornit cîinii de la stînă. Au dat năvală Ursu şi Nemeşu şi Turcu. Apoi au venit cio-

banii. Dumirindu-se despre ce este vorba, Trif a dat fuga după furca de fier şi cu ea a împuns de cîteva ori în adîncul scorburii. Cînd a simţit moale, se cheamă că nimerise în carnea rîsului. A apăsat cu toată setea şi a ţinut strîns pînă a priceput că mîndria pădurilor nu se mai zbate.

Cînd au scos rîsul din scorbură, minune! Avea o podoabă de blană cum nu se mai văzuse. Trif a argăsit-o cu meşteşug în apă caldă, i-a presărat sare şi tărîţe, a întins-o la uscat — apoi a pus-o bine, s-o vîndă la nedeia de Sîntămărie. Dar a aflat baciul Demian, cînd s-a întors de la negustoriile lui. I-a cerut-o şi dacă Trif s-a codit, i-a luat-o ca pe un drept al lui, ba flăcăul s-a ales şi cu o mîngîială de botă mai jos de şele.

În ciobănie însă, dacă eşti slugă, astea sînt întîmplări rare, pentru că munca nu-ţi dă răgaz să umbli după rîşi şi mierle. La stîna lui Vasile Demian, baci burduhănos de atîta stare bună, Trif şi Mihuţ nu mai pridideşc cu truda, încît de multe ori nici noaptea nu se odihnesc; aduc găteje pentru focul care trebuie să stea veşnic viu cînd cîinii dau semne de lup; ţin mieii şi noatinele sub cojoace cînd noaptea se lasă cu lapoviţă şi vînt rece — şi la munte vîntul e mereu rece — şi de multe ori dorm pe picioare. Iar cînd se însuliţează de ziuă, încep altă roboată: spintecă lemne, aduc din vale apă în cofe spînzurate de cobiliţe, spală vasele, ceaunele şi hîrdaiele de brînză, învîrtesc mămăliga cîinilor, spală rufe, văd de sarea oilor, întocmesc balmoşul şi pastrama, seara dau oile la portiţa strungii, ajută la muls — şi cîte şi mai cîte. Mihuţ, care-i numai strungăr, îşi blestemă mereu zilele; el nu e slobod nici o ţîră; chiar la chindie, cînd şi oile şi oamenii picotesc, el trebuie să întindă la soare cămăşile şi cojoacele tuturor, ca să sară din ele puricii.

Noaptea trecuse liniştită. Lumea se odihnise în jurul focurilor întreţinute cu cătură din brazii doborîţi de furtuni la marginea pădurilor care încingeau întinsa poiană a Miresei.

Spre ziuă începuse forfoteala de tîrg — şi cînd soarele ajunsese sus, deasupra creştetului, încă mai sosea lume din depărtări mari, cu osebire tîrgoveţi din Haţeg şi Deva, din Sibii şi părţile bănăţene. Din ţară zoreau de la Tîrgul-Jiului şi Rîmnic olteni îmbulziţi în căruţe trase de cai mărunţi şi iuţi, iar altele urcau pline de lăzi cu borangicuri şi de buţi cu vinuri de Drăgăşani şi rachiuri de Runc. În coada cozii suiau din greu căruţe trase de bivoli sau bouleni de munte, încărcate cu bulgări de sare, atît de căutaţi la stînile din munţi.

La amiază nedeia era în toi. De jur împrejurul poienii, ca într-un cerc tras cu mîna, se înşiruiseră tarabe cu brînzeturi de tot felul, cu lîneturi şi arnici de casă şi cu podoabe aduse de la oraş. Cîteva şiruri de moţi veniseră tocmai din Apuseni, cu albii cioplite în lemn de plută, cu şiţă aşchiată din molift uscat, cu doniţe, cofe şi putinele, scăunele şi măsuţe în trei picioare, ciubăre de toate mărimile, şi fluiere şi tulnice minunate. Dinspre părţile Vîlcii şi Argeşului, ca şi din jurul Săcelelor, sosiseră olari cu ulcele şi străchini, cu plosci şi ulcioare, cu scrîmelniţe şi opaiţe încrustate sau încondeiate, smălţuite sau ba, Bănăţenii din Lugoj căraseră la nedeie munţi de pieptare, cojoace, dulămi, pălării mocăneşti, opinci şi cizmuliţe, iar cei din satele de la poala munţilor Poiana Ruscă începuseră să negustorească lucrături din marmură albă cu dungi trandafirii, vase şi lămpare, solniţare şi cioplituri cu chip de om.

Din Sibii au venit meşteşugari romîni, dar mai mult saşi, care au aşezat prăvălioare cu brăzdare de fier, cu topoare, seceri, coase şi ţesale, cu junghiere şi custuri de tot felul, cu cîngi, ţăpoaie, cuie de draniţă şi alte unelte meşteşugite de ei din fier călit.

În mare cinste se ţin ţăranii sosiţi din părţile joase ale Ardealului şi Olteniei, cei dintîi cu făinuri de orz şi grîu, ceilalţi cu mălai de mei şi porumb. S-au înşirat sacii unul lîngă altul, de la un capăt la celălalt al poienii, cum le stă bine cătanelor. Ciobanii de la stînele şi satele din lunca Jiului, sau de la

tîrlele din slava munţilor, cumpără pe capete făină albă de grîu, ori cea de păpuşoi, galbenă ca aurul, să le ajungă vreme-ntinsă, pîn' la tîrgul de Sînmedru, cînd fac cumpărătura cea grea, de iarnă-ndelungată. Şi tot în mare cinste sînt crîşmele pe roate, adică cele cu butia pe căruţă. Carele din ţară vînd vin, dar mai cu seamă ţuică de prună adevărată, aşa cum numai cei din Runcul Jiului ştiu s-o potrivească ; iar cociile venite din Hunedoara nu mai prididesc cu miedul, acoviţa şi palinca ungurească. Aldămaşurile au început încă de dimineaţă, olteni cercînd acoviţa de afine, miedul lucrat din miere fermentată, răchia de vinars şi palinca fiartă în boabe de secară, iar „ungurenii, adică ardelenii, lăcomindu-se mai mult la ţuica bătrînă de Gorj şi la vinurile de pe dealurile Vîlcii.

Sătencele din văile Jiurilor şi Streiului vînd de-ale lor : fote, catrinţe, ştergare, vîlnice, miere, ceară cînepă meliţată, nuci, poame uscate şi altele. Bacii şi păcurarii au înălţat munţi de lînă dărăcită sau ba, la poalele cărora au aşezat putini cu seu, caş, urdă şi feluri de brînzeturi, iar pe pajişte au aşternut blănuri de jder, de veveriţă şi pielicele de miel nefătat.

Mai la o parte de larma cumpărătorilor, cîteva femei au înşirat, pe năframe albe, grămăjoare de boabe multicolore. Vînd seminţe de legume şi flori, dar mai mult de lucernă şi trifoi. Pe lîngă ele stau trei babe şi doi unchieşi rădăcinari, veniţi dinspre părţile Crişului. Femei şi fete le dau tîrcoale şi se tocmesc cu glas de ceartă, pentru o marfă scumpă şi rară. Rădăcinarii vînd plante de basm : rădăcini de mătrăgună — leac desăvîrşit al dragostei ; tulpiniţe de iarbă creaţă şi de avrămeasă — feresc de zmei ; păstăi de lemnie şi boabe de sperînţă — apără de pocire şi de farmecele ielelor ; seminţe de mac pentru vindecarea freanţului, urîta bubă lumească, răspîndită prin sate mai ales de cătane ; rodul pămîntului şi coada şoricelului — bune pentru aprindere de bojoci şi alte boale de coş ; zeamă de cărbune stătut în ulei de rapiţă — pentru „rod de oase", adică reumatism, beteşugul muntenilor ăştia.

Baciul Vasile Demian s-a apropiat cu Măria, fata lui, de mănunchiul rădăcinarilor şi priveşte îndelung. Baciul e cu voie-bună. Vremea şi lumea din poiană îi vestesc treburi cu spor. Vasile are burtă cît Rujana, vaca roşcată din ţarc; dar a lui e încinsă cu chimir lat, bătut în boabe de alămuri. Un alt bob, tot de alamă, îi străpunge lobul urechii din dreapta, făcînd pereche cu bobul de neg de pe urechea stîngă. Baciul are părul sur, înălţat în perie, dar se ţine încă tînăr. Iţarii şi cămaşa de pe el sînt albe ca floarea nalbei de munte. În piciore poartă cizme bătute cu ţinte — să nu lunece pe iarba grasă sau pe piatra golaşă.

— Moşule, să-mi vinzi şi mie iarba fiarelor, grăi cu ţîfnă glumeaţă Demian, zîmbind pe sub mustaţa-i sură, tunsă scurt, aşa cum nu-i iertat ţăranilor, chiar bogătani de-ar fi.

— Măre baciule, să ţi-o culegi singur. Noi vindem leacuri drepte, pentru vătămături aievea, nu pentru lăcomie.

— Vorbeşti cam sumeţ, unchiaşule.

— Cum fu vorba — şi răspunsul, baciule Vasile, că mi te cunosc de-amar de ani.

— Tu mă, de cînd?

— Ţi-am fost cîndva slugă la stînă, nu mi-aş mai aminti...

Demian plecă zburlit şi spunînd o vorbă urîtă. Măria rămase locului, să-ntrebe de preţul mătrăgunei, apoi tîrgui o mînă de frunze roşii pentru vopsit lîneturile. Era frumoasă Măria, dar se voia şi mai frumoasă, c-aşa e dreptul tinereţii şi al tuturor femeilor. Ştia că e adusă la nedeie ca să fie scoasă la peţit; taica aştepta să pice un gospodar din pusta Tisei, negustor de rîmători, cu care el se afla în vorbă de ginerire din celălalt an, de la tîrgul de pe Dobraia. Măria nu-l cunoscuse pe mire. De altfel, atunci ea era şi prea crudă. Acum da, îşi simte sînii tari şi dornici, i s-au împlinit coapsele şi are furnicări la zvăpăiat. „Numai de-ar fi frumos!“ se gîndeşte fata. Dar şi bogat! Nu-i plac sărăntocii, chiar de-ar fi ca Iorgovan din poveste. Cum va fi alesul?

se gîndește mereu. Numai ghicitoarea îi poate spune... Și Măria dă fuga la învălmășala de fete, pe care o ochise mai demult, în capătul șirului de rădăcinari. Se așază și ea acolo, alături de cele de-o seamă-i. Stau toate pe vine, cu fotele linse pe pulpe, sau altele, cu fustele larg umflate-mprejur, ca cloștile, și ascultă chicotind spusele din ghioc ale unei țigănci cu cerceii cît roata.

Au sporovăit așa, în taină și pesemne negruța i-a spus vorbe de nădejde. Măria dă un bănuț și, mulțămită, țopăie mai spre miezul tîrgului. Acolo sînt căutate, cu multă înghesuială și larmă de fete și neveste, tărăbile cu mărunțișuri din orașele-săsești: tulpane de fabrică, găietane, ghiordane, mărgele mari și mici în mii de culori, nasturi, copci, oglinzi, beteală, piepteni și panglicuțe. Ispravnicul de Gorj, înzorzonat ca un curcan, dă și el tîrcoale, ca să se afle în treabă printre fuste. Este însoțit de sameșul din Bumbești și de doi poterași dinspre Rînca. Și ca să nu se cheme că stăpînirea austriacă este de tot lipsă, iată apar și doi „ciondori", adică jandarmi împărătești, turfași și mutălăi.

Fiecare cu socoteala lui. Bărbații, cînd nu sînt în ocoale sau sub umbrarele cu vinațuri și rachiuri, se tîrguiesc la taraba unui brașovean care a adus chimire ghintuite, șerpare bătute cu mărgele, tășci pentru tutun, hamuri și alte lucrături în piele.

Mai colo, un călugăr soios de la schitul Lainici vinde iconițe, candele, lumînări, opaițe, sticluțe cu apă sfîntă din Iordan, putregai de lemn ce-i zice c-ar fi din coșciugul lui Nicodim — întemeietorul de viață monahală, și alte nimicuri sfinte. Alături un alt călugăr, de la Polovraci, voinic, roșu la obraz și cu nasul cît bostanul, blagoslovește pe oricine aruncă o para muntenească sau un creițar împărătesc în potcapiul pus cu gura în sus. Altfel, milogi destui trec de la tarabă la tarabă: orbi, guși, ciungi și frînturi de oameni cu trupul tîrșit, fiecare arătîndu-și mădularele goale și hidoase.

Un vînt de curiozitate a stîrnit aceiași veșnic și singuratic negustor evreu care de o bucată de vreme

vine la toate nedeile: jupîn Isac, un bătrîn arătos la barbă și înțelept la vorbă. Numai că de data asta Isac s-a lăsat de vechiu-i comerț cu mărunțișuri și bricege. Nu mai poate ține piept meșteșugarilor din Brașov și Sibii. Așa că s-a ostenit pînă în Poiana Miresei cu ceva nou: marfă de librărie — nemaiîntîlnită pe-aici. Vinde gravuri litografiate la Viena, la Iași sau la București, înfățișînd pe Dragoș-Vodă în goană după zimbru, zîna Dochia și Traian, chipul mitropolitului Veniamin Costachi, răstignirea lui Isus, poza unui fălos ghinărar, în josul căreia scrie cirilicește: „Țarul Alexandru al Rosiiei", și alta cu lămurirea în limba nemțească: „Împăratul Ferdinand al Austriei".

Jupîn Isac a întins pe tarabă și felurimi de cărți mari și mici: Slujba cuvioasei Paraschiva; Almanahul oficial pe 1837, scris de Zaharia Carcalechi și tipărit la Buda; *Calendariu ce slujește pe 100 de ani, de la 1814 la 1914,* alcătuit de Nicola Nicolau din Brașov; *Întîmplările războiului franțozilor și întoarcerea lor de la Moscva, tălmăcită de prenemție de un iubitoriu de neamul romînesc, cu cheltuiala lui Alexie Lazaru, la Buda în 1814;* apoi cărticele mărunte: Alixăndrii, vieți de sfinți, doftoriceli pentru boli ducă-se-pe-pustii și altele.

Curioși sînt mulți, dar cumpărători puțini, fiindcă dai cu pușca pînă găsești un știutor de carte. Jupîn Isac vinde mai mult gravurile cu sfinți, ghinărari și voievozi. Cărți, numai pe la tîrgoveți, popi, sameși și finanți. S-a oprit totuși la taraba lui și un țăran, un țăran tînăr, cioban după port, și a zăbovit mult printre cărți și ceasloave. Isac a intrat în vorbă cu el și l-a iscodit. A aflat că îl cheamă Radu și că e din Petrila; de la popa din satul lui a învățat scrisul și cititul; tată-său e gospodar cu o leacă de stare; cu toate astea Radu ciobănește prin munți, slugă la păcurari și băcioni. Isac n-a putut scoate de la el pricina pentru care a părăsit satul, părinții și ceasloavele popii. După ce a cumpărat cărticia *Preatenul sau voitorul de bine al pruncilor și al tinerimii românești,* tipărită în 1839 la Sibii, flăcăul a plecat,

spunînd că se mai întoarce. Vrea mai întîi să colinde toată nedeia, să vadă tot. Şi într-adevăr are ce să vadă.

Pretutindeni sînt numai grupuri de cumpărători, vînzători şi petrecăreţi. Radu se opreşte la tot grupul, adulmecînd după prieteni şi cunoscuţi. Şi nu sînt greu de găsit. S-a strîns lume peste lume la obor şi la tîrguşoarele de vite. Pe lîngă umbrare s-au făcut ţarcuri cu oi de neam bun; la şipotul dintre fagi, unde izvorăşul face o rovină de băltoace, s-a întocmit tîrg de rîmători, sute şi sute, dar unul şi unul; iar mai departe se află oborul vitelor mari, al bivolilor şi vacilor de lapte, al boilor de jug şi taurilor cît zimbrii sălbatici de altădată, strîns priponiţi în funii, de cotloane şi rădăcini de frasin.

Acolo se află şi averea vie a baciului Vasile Demian, care are multe şi felurite socoteli. La nedeia din această Sînziană şi-a făcut ţarc de oi şi berbeci lîngă umbrarul unde a poposit; alt ţarc lîngă şipot, cu o ciurdă de porci graşi pentru care aşteaptă pe cumpărătorul din pustă, cu care are şi gîndul de ginerire; iar la oborul cel mare, a adus capete de vite de muncă şi tauri de prăsilă. Trif, Mihuţ şi alte vreo zece slugi luate de la stîna cea mai mare de pe Bucura, robotesc de colo-colo. Flăcăii nu-şi văd capul de alergătură de la un ţarc la altul, trebăluind cu fînul pentru cornute, cu zoia porcilor, cu căratul apei de la şipot, dar jinduind şi după jocurile tineretului din poiană, pe unde, cînd trec cu găleţile, abia dacă pot fura cîte o privire codanelor însălbate şi moţate. Altfel, sînt amîndoi arătoşi la făptură şi nu s-ar da pe oricine. Numai că-s rîpoşi la ţoale. De la stîna unde slugăresc plecaseră la nedeie cu iţarii şi cămăşile albe ca spuma, aşa cum se şi cuvine la o sărbătoare ca asta. Dar umblînd prin munţi după caprele rătăcite, şi cărînd apoi aici la poiană zoia porcilor, în cîteva ceasuri poalele cămăşilor s-au porcit şi ele, iar nădragii s-au pestriţat.

Noroc că băieţii fuseseră prevăzători şi, într-un lădoi al păcurarului, împăturiseră din vreme alt rînd de veşminte curate, dar numai un rînd, încropit şi el din ce aveau mai bun împreună. Fiind asemenea

la statură, vor folosi straiele cînd unul, cînd celălalt, atunci cînd vor putea să scape o ţîră la horă. Au în ladă şi o pălărie aproape nouă, mocănească, rotundă, cu boruri mici şi cu baiere ce se petrec pe sub bărbie; ba au şi o pereche de opinci, aproape noi şi ele.

Mihuţ s-a şi înţolit de dimineaţă şi a dat fuga la horă, vreun ceas, cît i-a ţinut Trif locul la ţarc. Era tare mîndru. Nici gînd să se cunoască a fi slugă. Mai-mai să creadă şi el că-i nemeş de-adevărat, dar nu de-al din Merişorul lui, sărac ca vinerea de lîngă Paşti.

Mihuţ Cărăbeţ nu uita nicicum îndoielnica lui nemeşie, de care rîdeau cei de-o seamă cu el, dar cînd se vedea îmbrăcat curat, şi ştiindu-se chipeş la faţă şi la trup, se simţea alt om şi îşi pierdea cumpătul. Era de statură mai mult decît mijlocie, avea faţa curată şi albă, părul bălai, mustaţa subţire şi neagră, dar ochii-i erau cenuşii, mai mult spălăciţi, nepotriviţi întregii lui făpturi. Privirea sălcie trăda poate înclinări viclene care n-apucaseră să se vădească în viaţa aceasta de munte, viaţă cu îndeletniciri mărunte şi cu prietenii puţine, greu de vîndut.

Mihuţ dăduse tîrcoale primelor hore, în acel puţin răgaz ce i-l îngăduise Trif. Cătase mai întîi pe Măria lui Demian, de care trăgea nădejde ca baba de dinţi, dar fata parcă pierise înghiţită de stînci. Nu-i bai, se resemnă el, frumoase-s destule! Dar se ivi baciul Vasile, care-l mînă, mînios, la treburi. „După chindie, lienosule; amu vezi de porci!" se răstise stăpînul. De! sluga tot slugă, n-are parte să se bucure de tinereţe! Păcat de mustaţă, de mijlocul lui strîns în şerpar cu mărgele, de braţele lui vînjoase, bune să pîrîie la strînsoare oasele ochioaselor... Că şi ele — de-abia aşteaptă.

Trif Alupetreacătă n-are asemănare cu Mihuţ decît la statură. Altfel îi cu totul alt om. Are pielea puţin negricioasă, părul castaniu, ochi căprui şi vii, nas ascuţit şi bărbie aşijderea, toate grăind dîrzenie. Spre deosebire de Mihuţ, Trif este şi măsurat la vorbă şi la mers. In vreme ce lui Mihuţ îi merge gura ca o mo-

rişcă, spunînd vrute şi nevrute, Trif este chibzuit, cumpătat şi i se potriveşte întocmai proverbul că unde-i mersul apei mai lin, acolo-i bulboana mai adîncă...

Aşa, deosebiţi, sînt totuşi prieteni şi, de trei ani de cînd ciobănesc împreună, nu s-au certat niciodată. Dar asta mai mult pentru că Alupetreacătă este îngăduitor cu ortacul său şi-i trece multe. Îi cunoaşte slăbiciunile şi i le îngăduie. Poate pentru că Mihuţ are negrăitul har de a spune din glas, din fluier şi din frunză, cîntece zvăpăiate, ca şi doine duioase, tărăgănate, ca puţin alţii. Adesea îi apucă noaptea tîrziu, la cîte un foc ce stă să piară şi Trif îşi îndeamnă prietenul: „Mai zi, măi frate, că mă arde..."

După alungarea de la horă, Mihuţ a luat iar coada lopeţii şi cobiliţele cu cofe.

— Trifule, nu ne-om căpătui şi noi? îşi întîmpină el prietenul, cînd se-ntîlniră peste zi la şipotul din făget.

— D-apăi! Îţi mai este şi de şagă, măi frăţîne... Ai uitat pălmile Demianului! Dar osînda?! Cică ne-o opri din sîmbrie ale trei căprite după care umblarăm atîta vreme de-a surda, mînca-l-ar năpîrca de căpcăun îmbuibat! Capre îi mai erau lui de lipsă?

— Pentru zvîrlugele cele, trăbe cîte-un cioban la fiecare. Naiba poate să le păzească! aduse Mihuţ.

— Vezi că ţîpă baciul, măi Mihuţ. Du-i apa. Poate s-o-neca!

Vasile Demian începuse trebşoare cu spor. Petrecuse marfă multă. Era mai mult ortaş, adică mai mult arendaş decît oier. De altfel ca atîţia alţii de seama lui. În vara aceea închiriase aproape toate plaiurile Bucureiului, de la composesoratele din Petrila şi Haţeg, iar peste hotar, în Ţara Romînească, încă trei munţi ai devălmaşilor gorjeni. Se-ncăpuise bine în anii din urmă, căci, afară de îndestulatele lui turme, subarenda bucăţi de păşuni sau spinări întregi de plaiuri păstorilor mai mărunţi şi oierilor mărginaşi în trecere cu turme de o sută de oi, cel mult două. Se alegea cu bănet greu şi cu ce-i mai cădea din zeciuială de brînzeturi, başca din vînzarea rîmătorilor

hrăniți fără plată cu jirul, ghinda și trufele întinselor păduri de fag și stejar. Dar gunoirea pămîntului? Fiecare noapte îi aducea cîteva grosițe, fiindcă tocmea turmele sale cînd la unul cînd la altul din gospodarii satelor cu pămînt desțelenit — și-n cîteva nopți de trecătoare sălășluire a turmei, pămîntul rămînea negru și gras, tocmai bun pentru arătura din primăvară. Numai slugi ca Trif și Mihuț știau cîtă bătaie de cap și zbucium cerea gunoirea de ici-colo cale lungă, cu nopți dormite iepurește. De-ar fi avut măcar mulțămită, dar de trei ani ei nu încropiseră nimic. Demian îi alerga la muncă și-i jăcmănea la sorocul simbriei. De-abia dacă puteau trimite toamna cîte ceva, bătrînilor rămași în sat.

De-o parte a poienii stau pîlcuri de fete, neveste și copii. Unii oaspeți au alcătuit adăposturi trainice. Cei mai mulți stau la umbra căruțelor, sau sub acoperișurile de cetină. Femeile se gospodăresc pe apucate. Robotesc în jurul focurilor de vreascuri, cu căldările prinse în pirostrii, pentru fiertură și mămăligă. Cele din satele dinspre cîmpia Ardealului au scăpat mai ușor; au venit cu pita gata pentru mai multe zile. Încropesc doar îmbucătura pentru amiazi și pentru cină, folosind legume aduse de oltenii din țară. Printre picături, dau tîrcoale horelor. Împodobite cu ii de borangic cusute în rîuri de arnici și fluturi aurii; cu trupul înfășat în fote dintr-una, sau în zăvelci din două, colorate în fel și chip; strînse la mijloc cu cingători înguste de brîuri în patru ițe; la gît cu ghiordane de mărgele, iar bogătanele cu salbe grele de aur împărătesc care înfățișează chipul craiului de la Viena sau pecetea sultanului păgîn; cu părul grămădit conci în creștet și învelit în marame albe care se petrec pe sub bărbie și apoi cad pînă la glezne, nevestele sînt întinerite ca pe vremea fetiei lor de altădată și se prind în horele satului lor, dar numai lîngă ai lor și ale lor, între vecini și nemotenii.

Fetele se deosebesc de neveste pentru că nu poartă marame, dar de bună seamă, și prin trupul lor mlădiu. Au părul prins cu cordeluțe colorate, sau cu piepteni și spilce așijderea, aduse de cei cîțiva sași

cu ateliere în Cisnădie, care pentru neguțat s-au avînturat pînă pe meleagurile astea. Zvînturatice, fetele ar trece de la o horă la alta, dar nedeia își are datina ei. Abia mîine încep vînjolelile și cumetriile. Pînă una-alta, fetele joacă numai cu flăcăii din satele lor. Au avut ele grijă ca, după obiceiul de demult, în zorii primei zile de nedeie să-și spele fața cu rouă și să presare flori de brîndușe în ochiurile bahnei făcute de curgerea șipotului din făget, chipurile ca să le aducă noroc de bărbat vrednic și chipeș — mai cu seamă chipeș. Iar de-ăștia li se pare că sînt prinși tot pe la horele altor sate...

Gospodarii forfotesc toată ziulica de la o tărăboaie la alta, întrebînd de prețuri, cumpărînd sau vînzînd, regăsindu-și prieteni din alți ani și alte tîrguri și omenind apoi aldămașe pe la crîșmele închipuite vremelnic. Acolo se pun la cale și cumetriile: cîți ani are flăcăul, dacă a fost la oaste, sau ba, la ce lucru e mai meșter; iar despre fete: cîtă zestre au și unde, cîtă îndemînare la cusuturi și gătituri, și altele.

— Bate palma, baciule. Să vorbească desară și băcițele între ele. Au socoteli de-ale lor, femeiești.

— Numai de s-or place, mîne, copchiii...

— Apăi că musai!

S-a lăsat seară de-a binelea. Horele s-au potolit de mult. Pe poiană, sub cerul înspuzat de stele, s-au aprins focuri. Oamenii s-au strîns laolaltă. Doar unii mai străjuiesc cu schimbul la țarcurile de vite. În jurul focurilor picotesc tinerii și stau încă de vorbă cei mai în vîrstă. Bătrînii sînt îndemnați la povești și aduceri aminte. Mihuț și Trif ascultă. Au izbutit să lase alte slugi la straja de noapte. Aduc doar găteje din cînd în cînd, să ațîțe vîlvătaia focului.

— Și cum a fost cu pîrjolul turcilor? Începuseși să povestești, și-ți luară vorba neisprăviții de colo, se încumetă Trif să întrebe pe un bătrîn pletos care parcă crescuse o dată cu pădurea.

— Iacă, eram copilandru, pe lîngă ăi bătrîni, în sat la Petrila, unde ne duceam zilele cu cîteva vitișoare și un petec de pămînt pentru cartoafe. Ba, nu

chiar așa copilandru, că începuse să-mi joace ochii după băietane... Dar într-o bună zi — că numai bună n-a fost! — vin oieri cu veste din țară că turcii trec munții, puhoi, pe sub Straja, peste grumazul Vîlcanului. Era în 88 din ălalt veac. Nu se pomenise călcări de turci prin văgăunile astea, niciodată. Prin alte ținuturi, da. Peste munți, pe rumînii de dincolo, păgînii îi prăpădeau des. Așa că noi am crezut și nu prea, c-or veni turcii pînă pe-aci. Auzisem că cele două împărății sînt în rezbel, dar nu-l simțeam, cu toate că un ghinărar crăiesc pusese să se ridice redute pe stînga Jiului — cioturile lor se mai văd și azi. Dar flăcăii noștri erau tot la vetre. Și numai că peste noapte, sau mai bine zis spre zori — hărmălaie mare. Alergau muierile din Iscroni, Bărbăteni și Livăzeni, bocind cu prunci în brațe și cu cîte o straiță pe spete. Intraseră turcii în satele lor și ele fugiseră cu ce apucaseră. Bărbații se pitulaseră la pădure, dar nu prea departe, cît mai pe lîngă căși. Pe muieri și copchii le îndemnaseră spre Petrila, ca o așezare mai mare ce era. Cît ai scăpăra în amnar, ne-am alăturat și noi. Ne-am dosit la Peștera Bolii și turcii au mărs mai departe pînă la Merișor, care avea atunci vatră de sat sus, pe colnicul de la Runcu. Merișorenii s-au pitit și ei bine în Peștera Ioanii și Peștera din Părete.

După vreo trei zile, în care vreme ne-am potolit foamea cu apă bună de peșteră, iscoadele noastre au adus vestea că pîrjolul o trecu înăpoi. Însă cum? Tot prin pîrjol, dar pus de oamenii împărăției noastre. Ghinărarul crăiesc dăduse foc dealurilor cu piatră neagră, de la Petrila pînă la Cîmpul lui Neag, peste tot pe unde piatra asta iese din afund și strălucе la soare. Turcii s-au văzut înconjurați de jar și vîlvătăi — și au dat bir cu fugiții. Dar și ei pîrjoliseră. Au ars satele. La Bărbăteni au pus foc bisericii în care se ascunseseră muierile, bătrînii și pruncii. În Merișor n-a rămas casă de om. De atunci satul s-a mutat devale, unde este acum, iar vîlcelei de aproape îi spune Valea Arsă.

Multă vreme au plîns copchiii și băcițele, nu atît

de căşile prăpădite, cît de bărbaţii luaţi în robie. Că turcii, pe care i-au găsit prin păduri, i-au dus cu ei — şi duşi au fost...

E ziuă. La primul zîmbet al soarelui nedeia şi-a reluat firul întrerupt, cu aceeaşi îmbutuşeală de oameni la ţarcuri şi tărăboaie, şi tot cu horă pe sate. Dar curînd horele s-au împreunat într-una singură. Acum se prind numai fete şi flăcăi şi numai cei care vor să se ginerească. Fiecare îşi caută tovarăş pe plac. Flăcăii — fete cît mai mîndre, cît mai căprioase. Fetele — voinici cît mai trupeşi şi mai domnăriţi.

Curînd, o singură horă nu ajunge. Se mai alcătuie una. Fiecare se poate desprinde cînd vrea şi se poate alătura unde vrea, lîngă cine i-e drag. E hărmălaie şi voie bună. Fetele aruncă jar de sub sprîncene. Flăcăii chiuie şi încep a hori :

Ciobănaş la oi am fost,
Oile nu le cunosc.
Numai una din mioare,
C-are rîuri pe la poale...

Încet-încet, ca apele zvăpăiate de munte ce se adună obosite printre ierburile rovinelor de jos, tinerii s-au strîns şi ei perechi-perechi, în acelaşi joc furtunatic. S-au înţeles fără vorbe. Mai mult din zîmbete, din frînturi de glume şi din potrivealâ de sînge.

Voinicii rîd şi se-mpungesc între ei cu strigături :

Cine joacă şi nu strigă
Parcă n-a mîncat măligă !

iar cel mai horău dintre ei, dîndu-se la cei de prin părţile Sibiului, le chiuie a glumă :

Foaie verde trei smicele
Pe la voi, pe la Săcele
Patruzeci de fete grele.
Cînd or prinde-a făta toate
Se umple satu' de lapte...

Vin părinții în jurul horei și iscodesc alegerea. Unii se bucură, alții sînt înciudați. Altfel fusese vorba... Ca să strice alegerea, bătrînul va trebui să desfacă socotelile de ieri, să mărească ori să micșoreze zestrea, să bruftuluiască fata, să se înțeleagă cu popa, care pentru o amenințare cu afurisenia cere mult bănet și o ploscă plină pe deasupra.

Tinerilor nu le pasă de socoteli de-alde astea. Hora continuă mai vijelioasă. Strigăturile sînt acum pentru fete. Dacă una nu ține bine pasul, se pomenește cu urzicarea :

Cîte fete sînt în joc,
Toate-s strîmbe la mijloc.
Numai mîndruliță mea,
E dreaptă ca secerea !

Părinții perechilor se caută și încep tîrguiala de zestre, fiecare încercînd să înșele pe celălalt. Apoi bat palma pentru încuscrire. Cît despre nuntă, ea se poate face și aici sus, pe plai. Sînt popi destui și din Ardeal și din țară, veniți anume. Au urcat pînă la Poiana Miresei, pentru ca pe drum să sfințească — chemați sau nechemați, dar răspîtiți — stînele întîlnite în cale. Au ostenit la nedeie pentru cîștig și petrecere sigură.

Ieri s-a și făcut prima nuntă de nedeie. Fata lui Bontăș din Uricani cunoscuse anul trecut, la nedeia de pe culmea Zănoagei, pe Marin, feciorul Amzului de pe muntele Țarcu. S-au plăcut și s-au juruit să se lege pe viață la nedeia din ăst an. Și s-au ținut de cuvînt.

Flăcăul a venit cu tată-său, care cam fuge de oameni. Are el o poveste a lui. În tinerețe fusese pandur. Luptase sub brațul lui Tudor, alături de ruși, în războiul din 1806-1812. Băgase spaima în turci și de aceea Vladimirescu îl prețuia cu osebire. Dar în 1821 s-a întîmplat răscoala cea mare, cînd cu eteriștii. Amzul l-a urmat pe Tudor cu credință. După moartea tragică a asprului căpitan de panduri, Amzu, împreună cu alții, s-a tras de la Goleşti către munții Olteniei, în nădejdea că se va face vreo împotri-

vire la Polovraci, Tismana ori Lainici, mănăstiri care erau întărite şi aveau provizii de praf şi arme. Dar după jalnicul sfîrşit al bătăliei de la Drăgăşani, pornindu-se prigoană şi răzbunare cîinească asupra pandurilor, Amzu a luat drumul codrilor şi curînd s-a aciuat ca slugă ciobănească la o stînă transilvană din munţii Ţarcului. De acolo n-a mai coborît, nici măcar la nedei, pentru că ani de-a rîndul au tot umblat potere olteneşti chiar şi în părţile astea ale împărăţiei austriece.

Amzu a muncit cu sîrg la stînă şi acum, după aproape douăzeci de ani, e păcurar cu stare şi cu familie. La un an după fuga din Oltenia, trimisese vorbă femeii lui, în sat la Novacii Gorjului, iar ea a lăsat şi pămînt şi casă, venind îndată la stînă.

Marin, feciorul Amzului, a picat de alaltăieri la nedeia din Poiana Miresei. Bontăşii cu Pătruţa lor au sosit şi ei curînd. Cuscrii s-au înţeles cît ai bate din palme, aşa că au băut pe dată aldămaşul. Marin i-a dăruit Pătruţei o iepşoară sprintenă, cumpărată chiar atunci, căci în munţii aceştia nu-i băciţă să umble altfel decît călare. Mireasa a venit şi ea cu zestre: ii, opreaguri, două scoarţe bătute de ea la război, vase de lut, iar ca dar pentru mire: o ţundră de lînă, nou-nouţă.

Popa Urlea din Bărbăteni îşi alcătuise o bisericuţă la margine de pădure. Din trunchiul gros al unui fag bătrîn, doborît de ani şi de carii, dar netezit cu toporişca, închipuise un altar. Învelise butucul cu o cergă de cînepă şi rînduise deasupra un catastif cu file gălbenite, două lumînări mărişoare, împodobite cu flori de stîncă, nemuritoare, şi o cruce de lemn pe braţele căreia era zugrăvit Isus în chinul răstignirii.

Alături, pe fundul unei cofe întoarse cu gura în jos, popa Urlea aşezase două grămăjoare cu prescuri, o stivă cu lumînărele de ceară galbenă, o moviliţă cu ineluri de alamă pentru cei ce vin să se gineărească şi o cutioară cu grijanie pentru liniştea celor cu sufletul la răscrucea drumului dintre viaţă şi

moarte. Că şi la nedeie, ca pretutindeni aiurea, se află şi una şi alta...

Butucul şi cofa cu negustorii sfinte erau împrejmuite din trei părţi cu pereţi împletiţi din nuieluşti de alun şi crăci de anin înfrunzit. Din acoperişul întocmit aşijderea, atîrnau drept la mijlocul altarului o cădelniţă şi icoana sfîntului Ion făcătorul de minuni şi patronul Sînzienelor.

În odaia aceasta cu trei ziduri vii, abia avea loc să se mişte popa Urlea. Credincioşii îngenuncheau afară, pe pajiştea înflorită, sub scutul cerului albastru care slujea de coperămînt nemărginitului pronaos...

Ieri, către nămiezi, Marin al Amzului şi Pătruţa lui Bontăş s-au prins de mînă şi urmaţi de bătrînii lor, cărora li s-au alăturat îndată feciori şi fete ce se brodiseră în cale, au păşit fără sfială spre bisericuţa vie. Marin avea flori de sînziene roşii la pălăria-i mocănească, iar Pătruţa îşi împodobise părul cu flori de lămîiţă şi iasomie albă. Au îngenuncheat în faţa altarului, popa le-a întins patrafirul pe cap şi le-a citit tainele. Din grămăjoara cu verigi a tras un inel mare, de fier strălucitor, şi unul mic, de alamă, şi le-a petrecut pe degetele mirilor. Le-a scris apoi numele în catastiful ce-l va păstra în altarul de la biserica din vale, şi-a primit partea lui: un zlot de aur împărătesc, apoi credincioşii s-au împrăştiat. Mirii — la horă; bătrînii — sub un alt umbrar, unde un ţăran din Vîlcea slujeşte zeului viilor.

Seara s-au strîns cu toţii şi au nuntit pînă spre ziuă, în jurul căruţei cu butii. S-au cinstit îndelung. S-au desfătat şi cu viersul unui fluierar dinspre munţii Mehedinţilor, care le-a cîntat hore şi sîrbe, dar mai cu osebire doine haiduceşti. Astea pentru Amzu, care parcă avea de stins un jar şi-n suflet, nu numai în gîtlej...

Azi, în zori, mirii au încărcat totul în saci şi straiţe atîrnate de oblîncurile căişorilor de munte. Marin şi-a atîrnat panglici la pălărie, iar Pătruţa şi-a împodobit părul cu maramă. Au încălecat voinicește şi au plecat către stîna de pe Ţarcu — el înainte, ea

mult în urmă, după datină. Acolo îi aşteaptă destulă muncă la strungă, la căşărie, la paza oilor — şi cîte şi mai cîte. Fostul pandur Amzu a rămas să mai cinstească cu cuscrii. Nu-i mai e teamă de poterele valahe — cine să-l mai recunoască după atîta vreme? — şi nici grijă de stînă nu mai are. De-acu, la stîna lui va fi iarăşi o femeie de temei, care va înlocui cu spor pe Glafira lui, răposată mai an. Cînd se va sparge nedeia, va porni şi el spre Ţarcu.

Multe perechi care se leagă aici pe viaţă, hotărăsc nunta abia după strînsul bucatelor şi după coborîrea turmelor din munte. Pînă atunci tinerii se socotesc credinţaţi, adică logodiţi. Flăcăul i-a luat fetei chezaş batista de sărbătoare cu împungăleli în fir de mătase; iar fata a căpătat un inel, un ban de argint, sau chiar un galben împărătesc, după putere şi după inimă.

Cînd a trecut vremea chindiei, Mihuţ s-a strecurat iar la horă. La vite munca i-o face tot Trif, după cum s-au înţeles. Mihuţ e meşter şi-n joacă şi-n chiuituri. Fetele se cam uită la el, dar cînd li se şopteşte că nu-i decît oier-slugă, lasă buza în jos. Băiatul a jucat cu foc şi cu ciudă. Avea în inimă un of greu de împăcat: pe Măria stăpînului Vasile. Măria este o făclie de fată, de vreo 18 ani, cu păr bălai cîrloiat, faţa albă şi ochi albaştri între tufe negre. Îi stă Mihuţ niţel la inimă, dar e slugă, iar tătîna-său are socotelile lui negustoreşti care cad cu multă greutate. Mihuţ a intrat şi el în horă — şi rău s-a mai căit. L-a zărit băcionul, care l-a lăsat un timp. De, tinereţe! s-o fi gîndit el. Şi apoi aşa îi fusese vorba: după chindie. Cînd însă l-a văzut pe Mihuţ prins în horă chiar lîngă Măria lui, l-a tras de cămaşă. Sluga a înţeles şi s-a dat înapoi. Stăpînul l-a luat deoparte, i-a spus ceva mai lîngă ureche, tare neplăcut şi... jarc! Mai mare ruşinea! Ar fi vrut să fi trăsnit din cer, doar o clipită.

— Iar ai luat pălmi de la rîncău? îl întrebă Trif mai tîrziu. Se cam întrece cu iuţeala. De ce nu l-ai mîngîiat şi tu, măi Mihuţ?

— Oi face-o și pe-asta, cîndva...

— Cînd ? Atunci, pe loc, era mai cu rost. Cînd te-ai prins în horă alături de fata baciului trebuia să știi din două una : ori te măsori cu palma ta, și-ți pui lacăt la inimă, ori ești gata să răspunzi pălmilor cu măciuca.

— Ai dreptate, Trifule. Dar cu buhaiul ăla de Demian tot m-oi socoti eu odată.

— Și de ce numai tu ? Eu ce mi-s ? Pînă una alta să-ți aduci însă aminte de vorba sfîntă, că trei lucruri nu se află : scară la cer, măduvă la fier și inimă la stăpîni.

Obidiți, cei doi ortaci își reveniră abia către seară, cînd două întîmplări negîndite erau să spargă nedeia. Prima fu cea cu ispravnicul de Gorj. Acesta venise la tîrg înzorzonat și împăunat, dar nu numai pentru petrecere, ci și cu rosturi oficiale, pe care jandarmii stăpînirii austriece le îngăduiau pe tăcute. Ispravnicul era urmat de dorobanți și poterași care căutau să dibuie, prin mulțime, clăcași fugiți de pe moșiile boierilor olteni și aciuați pe la stîne. Într-un tîrziu le căzu în labă un biet țăran din Gorj, fugit de vreo doi ani. L-au prins, l-au legat și au pornit cu el spre cortul ispravnicului. Dar au sărit cîțiva momîrlani de sub umbrarul unei țuicării. Erau afumați, aveau curaj, așa că înconjurară potera, cercînd să sloboadă pe nenorocitul care se zbătea ca-n gură de șarpe. S-a strîns lume multă, din ce în ce mai multă, și cu toate amenințările și sudălmile ispravnicului, clăcașul a fost făcut nevăzut. Poterașii n-au îndrăznit să tragă din flinte, știind că, deși la o aruncătură de băț de Țara Romînească, sînt totuși în țară străină. Ba uneltele ciocoilor valahi s-au ales și cu o ciufuleală zdravănă, pe-nfundate.

Mai rău au pățit-o cei doi jandarmi imperiali. Spre asfințitul aceleiași zile, pușI la cale de vătafii care vindeau vin din buțile unui grof de pe Strei, au încercat să împiedice vînzarea băuturilor aduse de țăranii momîrlani. Jandarmii au început să colinde tîrgul de colo-colo și să strige răstit, că cine mai vrea să bea, să poftească la buțile grofului. Numai

el are voie să vîndă! Așa spune la urbariu. Oamenii nu-i dădură urmare, dar cînd unul din jandarmi a dat cu cizma în cîteva ulcioare cu acoviță, s-a încins bătaie. Trufașii oameni ai stăpînirii s-au ales cu penele de cocoș smulse de la chipiuri și cu mundirele sfîșiate. Puțin a lipsit ca mulțimea, înfuriată, să spargă buțile cu vin grofesc.

Trif și Mihuț luaseră și ei parte la cele două învălmășeli și se răcoriseră cărînd la pumni ciobănești. Acum s-au tras către țarcurile de vite ale stăpînului lor și rîd pe-nfundate.

Horă nu s-a mai făcut. Părinții au stat între ei, la cîrciumile pe roate, sau sub umbrarele țuicarilor, omenindu-se de cumetrie și întocmind socoteli de nunți. De-abia tîrziu au pornit alte jocuri, la para focurilor, după datina Sînzienelor; bătuta, sibiana, sălcioara, mînicata, perinița — dar mai mult săltături în doi. Scripcarii nu mai răzbeau. Și erau mulți, veniți din locuri deosebite: din Apuseni, cimpoierii; din Banat, cei cu lăute și cavale; iar din țară, mai mult cobzari și fluierari.

În seara aceea Trif și Mihuț s-au întîlnit la un țoi de vinars cu Radu Zăican, vremelnicul prieten de cu ziua al „librarului" Isac. Băieții se cunoșteau și se aveau bine; slugăriseră un timp împreună la stîna de la Cîmpul lui Neag. Radu sosise de-abia azi, învoit de păcurarul lui să-și vadă părinții betegi la Petrila. Fusese și acolo, dar numai cît un popas de rîndunică. Știa el de ce numai atît — și știau și prietenii. Era vorba de o ispravă de acum cîțiva ani, cînd Radu Zăican se luase rău cu vătaful de munți trimis de grofu1 Pogány din Clopotiva ca să strîngă zeciuiala de primăvară. Cearta ieșise cu bătaie cruntă, dar Radu fiind mai tînăr și mai iute, l-a răzbit pe mișel și slugoiul a trebuit să zacă oploșit vreo trei zile la o babă de pe Cimpa. Curînd însă, după vindecare, vătaful a venit cu cătană grănicerească de la compania din Hațeg a regimentului valah din Orlat. Noroc că Radu a prins de veste la timp — și pe-aici i-a fost drumul la pădure. La-nceput se gîndise să ia calea haiduciei, ca altă dată Mîrza, Neag

sau Mirea, dar apoi, dînd ascultare sfaturilor bătrînului, s-a adăpostit la o stînă. Nu atît pentru că Mîrza și alți hărâmbași de haiduci muriseră spînzurați la Deva, sau în alte cetăți crăiești, ci mai mult pentru mila bătrîneților și nevoilor alor săi. Așa a început Radu să slugărească la tîrlă. Cel puțin acolo, între munte și cer, nu mai sînt grofi și unelte grofești. Și-apoi s-or schimba lucrurile odată și-n Petrila... Dacă nu altcum, dar poate cu darul uitării binefăcătoare. Și-ntr-adevăr s-au schimbat. Azi, în zori, cînd a fost la Petrila, a căpătat credința că de-acum se poate întoarce fără teamă.

Mihuț și Trif au ascultat cu uimire veștile pe care Radu Zăican le-a adus de devale. Ce povestește Radu este aproape de necrezut! Ci-că e o adevărată răzmeriță în sat la Petrila. De cîtva timp s-au pripășit acolo niște domni de la oraș, din Brașov și Sibii, care tocmesc lume la lucru.

— Ce fel de lucru, mă Radule, la pădure? întrebă Mihuț.

— Și la pădure. Dar și la drumuri, și la căsoaie, și la podiști, și la piatră din Dealul Negru.

— Or vrea, poate, să facă redute, cum spunea asară moșu că s-au făcut cînd cu turcii, își dădu cu părerea tot Mihuț.

— Ba vor să care cărbuni la oraș. Piatra asta neagră e de preț acolo. Numai noi nu-i știm folosul, Mihule.

— Îl știm, sări Trif. Nu coacem și noi pe deal porumbi și dovleci la jarul ei cînd îi dăm urma?

— Ba, la noi, la Petrila, unele căși se-ncălzesc iarna cu cărbune, adause Zăican.

— Cărbune?

— Da, cărbune, așa-i zice pietrei negre.

— Și nemții ăștia venetici plătesc bine, continuă Radu Zăican. Au adus lucrători din țara lor și din țara ungurească. Primesc și de-ai noștri. Numai că ai noștri au vrut să se puie cu furcile pe iei pentru că le-au călcat fîneațurile. A fost zarvă mare. Au venit cătane cu chivăre împărătești de la Deva, și...

— Și zici că plătesc bine?

— Așa se aude.

— Mă, tu minți!

— Nu mint nicicum! se încruntă Radu. Drept să spun, mă bate un gînd... 'Om mai vorbi. Dar de ce bem noi otrava asta, fîrtaților? Haideți mai bine la vîlcenii de colo. Au adus vin adevărat, din țară. L-am cercat cînd am venit obosit de drum. E dulce și te unge. Ce vă scărpinați în cap?

— De, n-o fi pe punga noastră, zise Trif.

— Haideți pe punga mea, îi șopti Radu. Nu e grasă, dar tot a mai rămas ceva; am petrecut cîteva bruduțăle, partea mea de la păcurar, la doamnele domnilor din Petrila.

Sub un umbrar, niște vîlceni clădiseră din pari și lemne negeluite o crîșmă adevărată, cu mese ca la praznic. Era omenire multă. Treburile mergeau strună. Ca și gurile însetaților. Cei trei fîrtați de oi cereră o ulcică mare. Beau și ascultau. Se vorbea de toate. De prețul vitelor, de noile cumetrii, de zestre. Alături, trei cărăuși veniți tocmai din Merișor, cu marfa altora, încheiau o vorbă începută de cu vreme:

— Ce-am spus eu! Mai bine ne tocmim la nemții din Petrila. Avem lucru cît nu putem prididi. Și plătesc pe loc.

— Și nu mai așteptăm zile de-a rîndul, zădarnic, să pice ceva. Caii cer grăunțe. De unde?

— Ne putem tocmi cu simbrie la săptămînă, adause un altul. E vremea să ne chivernisim. Să știți că a dat norocul peste noi.

— Nu te pripi, Ioane, se auzi glasul cunoscut al unuia din cărăușii merișoreni. Nu vorbi de noroc, cîtă vreme nu vedem ce preț dau nemții pe munca și pe gloabele noastre. Aștia sînt oameni cu minte multă. Și nu uitați că norocul calcă totdeauna în urma minții. N-a pierdut nimeni norocul, ca să-l găsim noi...

— Vorba ta e înțelepciune veche, măi Mitoi, dar și eu știu una tot așa de veche: nu sta, că-ți stă norocul. Așa că-ndată ce gat treaba asta de la nedeie, mă și duc la nemțoii din Petrila. Mă dau lor, cu cai cu tot.

— Bine faci, Ioane. Aşa mă bate gîndul şi pe mine. Le-am mai făcut cîteva drumuri nemţilor şi mi-au plătit cinsteş. Pînă-n iarnă cumpăr încă un cîrlan.

Cei trei ciobani trăgeau cu urechea la vorbirea şoptită a merişorenilor şi schimbau între ei priviri cu înţeles. Va să zică se adevereau spusele Radului: e trai şi belşug în Petrila!

Cărăuşii au plătit şi au plecat. Flăcăii mai zăboviră. Fiecare cu cugetul lui. Dar gîndurile li se loveau întocmai. Ce-ar fi dac-ar lăsa-o dracului de ciobănie şi s-ar tocmi şi ei la nemţii din Petrila? N-au cai, însă au braţe vînjoase. Vor munci mult — dar vor sta la căşile lor, pe lîngă ăi bătrîni. Iar simbrie vor primi la timp şi bună, nu ca la stînă: schiloadă şi din an în paşte.

Sporovăiră un timp în jurul aceluiaşi gînd care încetul cu încetul punea stăpînire pe ei, tot mai cu temei, apoi Mihuţ, mai puţin înfierbîntat de nada părăsirii munţilor şi băciţelor, îşi întreabă ortacii:

— Pînă una-alta, ce facem în noaptea asta? Lumea-i pusă pe petrecere pînă la ziuă, şi noi stăm aici la sfat ca muştele la pîsat.

— Eu cred c-ar fi bine să mergem la moţi, îşi dădu părerea Trif. Azi-noapte au avut joc mare pînă în zori. Au cîntat, au spus basme şi provorbe. De-or face şi noaptea asta aşa, n-ar fi rău să ne lipim de ei. Batîr pînă la cîntatul cocoşului.

— Merem, frate, sări Mihuţ. Şi muica e de fel din părţile Apusenilor. Am fost cu ea, o dată, la Săcărîmb, la băieşii de la minele de aur. Să vedeţi oameni!

La ciubărarii moţi era foc haiducesc. Au dat sară bună, au adus vreascuri şi s-au aşezat jos. Un tinerel doinea din fluier. Ceilalţi ascultau cu gîndurile duse. Erau de prin Vidra sau Bucium. Se vedea de pe port: cioareci strîmţi tare pe picior, laibăre şi mintene de dimie, cojoace miţoase pîn' la opinci; iar căciulile abia le ascundeau părul pieptănat moţeşte, adică strîns chică la spate şi adunat moţ lîngă urechea dreaptă.

O ploscă începuse să umble din mînă în mînă. După care apoi, buciumenii îşi scoaseră din straiţe

cîte o zdrobură de pită rece, ceapă și brînză. Cît ai clipi, cina era sfîrșită. Doar plosca mai umbla...

— Moș Todor, mai spune ceva ca asară, începu băietanul care doinise.

— Ne rugăm și noi, se băgară în vorbă oierii noștri.

— Dar voi de unde sînteți?

— Din munții ăștia. De fel, de jos, de pe Jii, dar ciobănim în munți.

— Și ce căutați la noi?

— Să mai vedem lume și să mai auzim.

— Mama îi din munții voștri, lămuri Mihuț.

— De unde?

— De pe la Săcărîmb.

— Mai e pînă la noi...

— Poate spui, moșule, o faptă cu zmei și balauri, grăi Trif. Pe la voi nu sînt?

Bătrînul nu răspunse îndată. Jienii noștri nu știau că moții sînt iscoditori la străini și scumpi la vorbă. Descoase ei; nu se lasă descusuți. După un timp:

— Zmei și bălauri au fost demult, băiete. I-a răpus voinicul Iorgovan. I-a încremenit în stane de piatră.

Moșul mai mult mormăia pentru sine, decît vorbea pentru alții.

— Acum sînt altfel de bălauri — urmă el încet — bălauri născuți din oameni, fără coadă, fără solzi și fără șapte capete. Dar și fără inimă. La supt sînge nu-i întrece nime. Cînd se aflau bălauri de-adevărat, ne furau fecioarele. Dar le dădeam bir și paloș și scăpam fetele. Acum bălauri sînt grofii și nemeșii, sînt arindașii băilor, arindașii pădurilor, finanții împărăției, birării și solgăbirăii vînduți vrăjmașilor, jandarii și toate pacostele de pe capul nost'. Nu fură fete. Fură îmbucătura și țolul. Ne-au lăsat goi și flămînzi.

Se făcu tăcere.

— A căzut o stea, moșule.

— Plînge Horia, fiuțule.

Un mustăcios mai sprinten începu a zice din caval un cîntec tărăgănat. Sub bolta încremenită, în jurul

focurilor ce dănțau ca ielele pe poiană, cavalul și vorbele moșului răsunau adînc în inimi.

In jurul moților se strînse și altă lume, ascultînd în liniște.

Au venit apoi ploști de la alte grupuri și frunțile s-au mai descrețit. Mustăciosul spuse o snoavă. Alții încercară ghicitori. Și glume peste glume.

Moș Todor Frîncu porni o poveste lungă despre apa vie a izvorului tinereții, despre un unchiaș care a băut-o cu cumpătare și despre lăcomia unei babe prefăcute în prunc de țîță.

Trif și Mihuț nu mai putură asculta. Trebuiră să plece, să mai vadă ce-i cu vitele. Radu Zăican îi însoți.

După ce au trebăluit destul, s-au pus iar la sfat înțelepțesc. Le-au rămas în gînd Petrila, nemții, cărbunii, simbria nouă... Numai Mihuț sta la îndoială.

— De ce te mai codești, Mihule? Tu nu vezi? ne pierdem tinerețea prin munții ăștia, tot ciorîngi pe la alții, fără nici un bănișag. Nu te-ai săturat de sudălmi? Nu ți s-o fi urît și ție tot grijind vitele de curătură și lupariță, strunga de băligar și oile de căpușe? îl repezi Radu Zăican.

— D-apoi mîncarea! Băcionii și păcurarii tot străgheață, unt și cașcavaluri, iar noi tărcăzău, terci și găgău de mămăligă rece, întări vorba și Trif. Mie mi s-o năclăit de-atîta zeamă goală de jîntiță, iar găgăul numai ce-mi aduc aminte de el și mi se-ntoarce rînza pe dos...

— Dreptu-i, recunoscu Mihuț. Dar la Petrila, la nemți, va fi oare mai bine? Unde-om mînca, unde-om durmi? Aci, în munte, dacă ne-neacă noaptea putoarea nădufului din torina de lîngă strungă, avem naltul cerului, stelele... și căciula pe-o ureche. Dacă ne ducem la nemțoii ceia, ulița ne va fi căpătîi — că doară nu ne-or da și plată și culcuș, iar pînă-n satele noastre e drum lung să-l întindem și seara și în zori. Să gîndim bine ce facem, frățuților.

— Ba chiar așa: și plată și casă! sări Radu. I-am văzut cum ridică o căsoaie mare din piatră și bîrne.

S-au așezat acolo și cîțiva unguri veniți de la Pesta. Făurari. Și-au adus și muierile.

— Așa da, grăi Mihuț. Apăi dac-am avea și noi muieri, zîc și eu c-ar fi mai bine. Dar așa cum sîntem acum, fără ortace, bunțari de colo-colo...

— Ne-om căpătui, Mihule, îl încurajă Radu. Vei avea și tu coliba ta, muierea ta, gospodăria și liniștea ta. Nu uita că femeia gospodină este coroana cășii, iar copiii sînt coroana vieții. Cît vrei să mai hălăduiești pe la tîrlele altora? Zăbava e hoțul vremii și într-o zi te-o întreba iarna ce-ai făcut vara...

— Da, fraților, să mă mai gîndesc, răspunse Mihuț Cărăbeț. La Petrila o fi muncă grea...

— Și ți-i teamă? Uiți că cine n-are gînd de treabă, se păduche? Știi vorba: cucul cîntă, iar lienosul stă și numără... îl întărîtă Radu Zăican.

— Măi Mihuț, zise Trif, tu te codești, după cum adulmec eu, mai mult de dorul Măriei... Spune drept. Dar să știi că nu se poate și cu mîndra și cu draga. Trăbe s-alegi într-un fel. Eu mi-s hotărît: plec de-vale.

Mihuț lăsă capul în jos. N-avu ce să mai zică.

— Frate, se cade să ne gîndim și la ăi bătrîni ai noștri, încercă Radu să-l clatine. Așteaptă, bieții de ei, un sprijin de la noi, un braț de muncă lîngă casă, o doftorie la vreun beteșug, un creițar pe masă...

— Și altul în palmă, cînd or fi pe drumul fără întoarcere, adause Trif. Simțăsc un nod colea, cînd îmi amintesc de ei. Viață chinuită! Și cîte lacrămi!

— Atunci?

— Atunci, s-o gătat! se hotărî Mihuț. Merem la Petrila. Nu sîntem domnoși, nici nu cerem crăiia. Nu-s lienos, Radule. La lucru nu ne-or întrece nime. Și ce nu știm, om învăța, că nevoia vinde, nevoia cumpără. Să plecăm chiar în zori, încheie Mihuț, care acum era grăbit.

— Cătinel, băiete, îl potoli Radu Zăican. Nu arunca apa tulbure, înainte de a o avea pe cea limpede. N-o putem urni din loc așa. Mai întîi să vă socotiți cu baciul vostru, chiar dacă nu vă dă nimic decît pălmi.

Plec și eu la Cîmpul lui Neag mîne-zi, să-i spun păcurarului meu și să-i număr oile date în seamă. Așa se cade. Munte se-ntîlnește, dar'mite...

Se învoiră ca peste o săptămînă, în zi anume sorocită, cînd va fi soarele de-o suliță pe cer, să se întîlnească tustrei la Iscroni, pe podișca de peste Jiu. De-acolo vor pleca la Petrila.

Para focurilor se potolise. Doar jărătăcaiele mai sclipeau la stele. Ca niște licurici. Se înnoptase de mult pe Poiana Miresei.

LUME NOUĂ LA PETRILA

Aşezată la poalele muntelui Roşia, către cele patru izvoare ale Jieţului, Petrila este ultima aflare omenească din cotul de miazăzi şi răsărit al ţării Haţegului.

Altădată Petrila era „sat bătrînesc". Aşa se numeau, pînă mai acum jumătate de veac, cele cîteva sate care, răsfirate prin munţi greu de pătruns, duceau o viaţă autonomă, adică se conduceau singure, după un străvechi obicei al pămîntului, fără nici un amestec al împărăţiei sau domniei. Era o rămăşiţă de orînduire din timpuri multimilenare, cînd nu exista stat şi nici putere centrală.

În vremuri mai vechi decît acest an 1840, obştea sătenilor din Petrila stăpînea totul în devălmăşie, îşi alegea singură cneazul, adică primarul, îşi alegea un împlinitor de dări şi un paznic şi şapte juzi din bătrînii satului. Acum, la 1840, Petrila este încă sat bătrînesc, cu toate că unele forme ale vechii autonomii au dispărut. În vremile din urmă, nobilii haţegani şi-au însuşit, prin jaf, mare parte din munţii împodobiţi cu păduri şi păşuni, lăsînd obştei petrilenilor numai cîţiva, cu deosebire pe cei sterpi, cum este Dealul Negru, şi puţinele locuri de arătură din vale. Dacă sătenii au fost deposedaţi de munţii cei bogaţi, stăpînirea le-a recunoscut însă dreptul de folosinţă. Numai că obştiile de străveche alcătuire —

composesoratele, cum le spune legea — trebuie să se învoiască pentru hrana turmelor în schimbul unor taxe. Pentru munții care le-au fost răsluiți și pentru ștergerea taxelor de păsunat, petrilenii trimet și acum jălbi la împăratul din Viena și poartă procese costisitoare la instanțele de judecată din Hațeg și Deva.

Altfel, satul bătrînesc Petrila se gospodărește încă singur. Obștea își alege un cneaz al ei dintre sătenii mai ageri și mai avuți, iar stăpînirea n-are alt amestec decît vine și consfințește pe cel ales, fără să ridice îndoieli. Îi dă chiar o carte scrisă pe latinește, nemțește sau ungurește, pe care, de altfel, n-o înțelege nimeni.

Darea anuală este globală, statornicită de oamenii fiscului de la Hațeg, reședința plășii, fiind impus satul, nu omul. Sarcina se împarte apoi pe familii, de către petrileni între ei, la cea dintîi adunare sătească din primul pătrar de an. Împărțirea sumei pe cap de locuitor se face cu grijă, văduvele și betegii, ca și cei cu feciori la cătănie sau cu liotă de guri la masă fiind trecuți pe răboj cu sume mai mici sau de loc.

Se lucrează cu răbojul, nu cu hîrtie și condei. Răbojul este o limbă de alun bricegată lin în două părți: cotorul și țăncușa. Se crestează pe el tot ce aduce omul în timpul anului pentru lădoiul de bani al împărăției, țăncușa fiind veșnic la birnic, iar cotorul la cneaz, sub lăcată, la „casa obștii", care casă ține loc de primărie. Dacă vreun petrilean nu poate să plătească la vreme, sau nu vrea — sînt totdeauna oameni și oameni — atunci răspunde întreg satul.

Satul bătrînesc Petrila are și o instanță de judecată proprie. Obștea alege o dată pe an, dintre cei mai avuți și mai cu scaun la cap, un „jude" și un sfat de bătrîni. Oamenii care au pricini între ei vin la judecata ce se ține de față cu satul, o dată la lună, sub arțarul din vatra comunei, care arțar are cam vreo trei sute de ani. Osînda se dă după obiceiul pămîntului, fără legi scrise: înapoierea vitei, înapoierea cu dobîndă a poamelor sau fînețelor păgubite, o

zi-două de gloabă la pază ori drum și așa mai departe. Dacă este vorba de vreo nelegiuire — și asta se întîmplă o dată într-o amintire de om — atunci se află temniță pe loc: în hruba cu zăbrele de la casa obștii.

Pe la judecăți mari, la domnii cu coadă din Deva, care stau pe laițe cu pluș stacojiu și au vraf de cărțoaie pe mese, nu merg decît cei cu vină de omor, ce se plătește cu temniță grea chiar acolo la Deva, sau la Bălgrad, adică la Alba; ori cu lanțuri de picioare la ocnă, basca despăgubiri în arginți, după obraze: 200 taleri o viață de nemeș, 40 taleri un om liber și 20 de taleri o viață de iobag. Dar fapte de omor se pomenesc o dată la veac, de vreme ce, afară de casă, vită și un petic de pămînt, avutu-i de-a valma.

Cu astfel de rînduială autonomă viața petrilenilor ar părea că-i liniștită, oarecum patriarhală. Dar nu-i chiar așa, pentru că de la un timp reprezentanții împărăției îi apasă din ce în ce mai tare, în fel și chip. Au mărit darea pentru folosirea pășunilor — altădată numai ale sătenilor: de la o sută la două sute de fiorini pe an; îi cheamă pe rînd la Deva și Sibii să servească drept curieri și soli; îi obligă să cosească și să aducă lemne, gratuit, cancelariștilor, adică funcționarilor din aceleași orașe; ba chiar pe femei și copii îi cheamă cîte zece zile pe an să curețe drumurile și iazurile de te-miri-unde; oierilor le pun piedici la trecerea cu turmele spre Bărăgan, îndemnîndu-i să ierneze în pusta maghiară; și cîte alte.

Poate că oamenii ar răbda fără prea multă crîcnire apăsarea administrației împărătești, dar a ajuns neînchipuit de grea lăcomia grofilor. La Petrila și jur, domenii nobilitare cu locuri întinse de arătură, moșii adică, nu sînt. Dar grofi, da. Sînt Pogány, Puy, Kendeffy, Nopcea și alții. Nu-s chiar în Petrila, dar ochii lor văd de departe, iar mîinile lor se lungesc pînă în vîrful munților aceștia. Dacă n-au cîmpie unde să pună pe oameni să le facă robotă la arat, semănat, prășit și cules, au scornit „taxa ro-

botală", tocmai pentru că nu-i moşie de arat, semănat, prăşit şi cules... Şi trebuie s-o plătească tot omul, chiar şi văduvele. Încet-încet le-au luat apoi petrilenilor dreptul la morărit, crîşmărit, piuă, joagăr şi pescuit. Şi pe-astea trebuie să le plătească.

Ajutaţi de oamenii chezaro-crăieşti, grofii au mai scornit şi dijme necunoscute altădată. Din vechi se ştia că la castel trebuie să dea fiecare o dată pe an, drept plocon, o blană de rîs, una de viezure şi una de pisică sălbatică sau de jder. Astea pentru împodobirea grofiţelor. Iar de la oi, numai dijma noatinelor, şi numai una din zece. Acum au însă „contract urbarial", adică de iobăgie, care prevede dijme pentru de toate. Şi încă ar mai merge... Dar unde lăcomia a întrecut orice răbdare omenească, este la posesiunea şi folosirea acelor puţini munţi care le-au mai rămas petrilenilor în proprietate devălmaşe, după ce nobilii şi statul le-au luat ce era mai bun. Pentru aceşti munţi petrilenii se judecă, pînă hăt departe, de vreo douăzeci de ani.

Acum a venit pe capul petrilenilor, din senin, altă pacoste.

În vara trecută, petrilenii s-au pomenit cu cîţiva oaspeţi străini. Erau nemţi veşmîntaţi ca la oraş. Fără să-ntrebe pe cineva, au vînturat munţii şi văile de colo-colo, cu osebire pe la Dealul Negru, unde cărbunele ieşe din plin la suprafaţă. Dormeau în corturi aduse de ei şi mîncau din nişte cutii de tablă. Cînd era o leacă de zăduf, ziua, se băgau în apa Jieţului, unde era dorna mai adîncă şi şuvoiul mai lin, şi se scăldau îmbrăcaţi în nişte izmene negre, de se speriaseră copiii şi se cruceau femeile în trecere peacolo, scuipînd în sîn.

Altfel, pripăşiţii veniseră cu treburi. Cu lănţoaie, ocheane şi alte drăcovenii au măsurat şi iar măsurat, au dat cu tîrnăcoape în deal, au luat bolovani de piatră neagră — cărbuni — şi i-au fărîmiţat cu pisălogii, cum fac ştămparii din munţii Apuseni cu piatra lor de aur. Apoi, luînd cu plată cai de la să-

teni, s-au tot dus călări, în sus, pe lîngă Jiul romînesc. Urcară pînă la Cîmpul lui Neag, la poale de Retezat, unde au zăbovit vreo trei zile pe la stînile ciobanilor, dar dormind tot în corturi, ca șătrarii.

Cam după o lună, trecînd iarăși prin Petrila, au plecat de unde au venit, ducînd însă cu ei, pe un catîr cumpărat de la popa Niculae, doi saci cu piatră neagră culeasă din Dealul Negru și de prin alte părți, dar fără să lase vreo lămurire. Nici n-ar fi avut cum și cui. Se înțelegeau cu momîrlanii numai prin semne. Cine să le știe limba? De-abia cu popa dacă puteau schimba cîteva vorbe, și alea răstite.

În toamnă s-au întors doi dintre ei, călări pe cai de-ai lor. În urmă-le veniră într-o caleașcă și niște domni mai fățoși, cu inele de aur la dește, cu lănțucuri de ornic pe foale și cu geamuri la ochi. Au stat numai o zi. S-au urcat pe Dealul Negru și au ținut acolo sfat îndelung. Petrilenii nu înțelegeau nimic. Erau uimiți și încercau prepusuri. Se scorniseră fel și fel de zvonuri. Popa Niculae, cneazul Costea și judele Jurca tîrcoleau pe la poalele dealului, copiii zburdau în neștire, iar babele făceau descîntece. Apoi nemții au plecat și n-au mai revenit decît în primăvara asta. Dar de atunci s-au statornicit. Ba, au adus și pe alții cu ei. În aceeași zi — era sîmbătă — au chemat sfatul bătrînilor la casa obștii și, prin solgăbirăul de la Hațeg, care-i nemeș romîn, le-au propus să le vîndă Dealul Negru. Nici mai mult, nici mai puțin! În noaptea aia, petrilenii n-au mai dormit...

A doua zi, după slujba de la biserică, s-a făcut adunarea mare a satului, sub arțar, sfătuindu-se oamenii îndelung. Erau de față și solgăbirăul, și domnii nemți cu ineluri multe și groase. Pînă după nămiezi, mai la îndemnul omului stăpînirii, mai din lăcomia unora și altora, tîrgul s-a făcut. S-a tocmit scrisoarea, s-a pus pecetea satului, s-au pus și pecețile degetelor trecute printr-o căneală și domnii au vărsat o căciulă de galbeni pe măsuța cu ștergar în rîuri. Atunci a fulgerat din senin, spun oamenii — dar noi nu credem în semne. Domnii de la oraș nu

se dovediră zgîrciobi. Ba chiar darnici. Ca la început. Ca pescarul cu rîma...

Luni au început să vină căruţe de la Haţeg şi Deva, poate şi din alte cetăţi, încărcate cu oameni şi scule. Şi de atunci vin mereu — prăpăd.

În marginea de sus a satului, spre pădurea care urcă lin coasta muntelui Roşia, se află căsuţa de bîrne a bătrînului Alexa Zăican. De la el pînă la pădure mai sînt cîteva case, din ce în ce mai mici şi mai răsfirate. E o dimineaţă caldă, de început de iulie, cu adieri uşoare şi cu miros proaspăt de fîn cosit. Stoica Huneadu, vecinul Zăicanilor, e la coasă, la prima coasă din acest an, în livada de la drum, unde, printre pruni, iarba a crescut înaltă, zmălţată cu cicoare şi lumînărică. „Fîş-fîş", răzbate de acolo, din livadă, ritmul liniştit al tăişului care culcă pale de iarbă înrourată. De sus, de pe crengile pomilor cu roadă de-abia vineţie, o pitulice verzuie priveşte înciudată la isprava omului şi ciripeşte nervos. Din cînd în cînd cosaşul se opreşte din lucru, îşi îndreaptă şalele, se aşază pe ciotul unui cireş tăiat scurt şi, cu mişcări domoale, începe a ciocăni briciul coasei. Loviturile primesc răspunsul ecoului din pădure.

În ograda lui moş Zăican stau de vorbă Radu, Trif şi Mihuţ. Se întîlniseră după învoială, pe podişca Iscronilor, după care, ieri, ultimii doi au dat fuga în satele lor.

— Şi zici că ne-or primi?

— Că musai! răspunse Zăican flăcăul. Nici nu ştiţi cum îmblă după sîmbriaşi. În două zile am ştiricit prin tot satul şi m-am luminat. E minunăţie mare aici. N-aţi văzut ce căsoaie au purces să-nalţe nemţii? Au venit cam mulţi ei, da' eu zic drept c-o să fie bine pentru tăt natul de omenime de pe-aici.

— Tătîne-tău dă din cap cu înţăles. Pare a nu fi la gîndul tău, îl întrerupse Mihuţ.

Moş Zăican sta mai deoparte, rezemat de colacul fîntînii de lîngă uluci. Se apropiară de el. Era un bătrîn încărunţit bine, înalt, dar cam uscăţiv. Purta barbă scurtă şi mustaţă ca fuiorul. Pe umeri îi atîrna

smoc de plete albe şi rare. De sub sprîncenele-i dese porneau priviri liniştite ca dimineaţa asta de cuptor.

— Nu crezi că va fi binişag, tată? Domnii plătesc cinsteş, cum făcură cînd aţi dat Dealul Negru. Cu ce-ai cumpărat car nou, şiţă nouă? Eu mă-ncumet a crede că vom trăi mulţămiţi...

— Ca viermele-n hrean, i-o tăie moşul. Ficiorilor, rogu-mă şi eu de bine, dar nu văd cît. Ne-au luat cu blîndul şi cu galbenul, dar acum întorc biciul cu codirişca spre noi. Altfel, tocmesc lucruri făţoase, nu zic ba. Ast' primăvară au zidit ăle patru rînduri de căşi din vatra satului. Le văzurăţi?

— Văzum.

— Au odăi să facă nuntă-n ele. Acolo stau ijenerii, şi diecii, şi căserii. Amu fac drumuri, podişti, hăle mari de scule, ce le zic măgăzii, lucrătoare ce le zic anteliere. Toate-s pîntru ei, nu pîntru voi. Voi cu robota şi...

— Dar, îl întrerupse Radu, nu crezi, tată, că pe lîngă ei ne va fi şi nouă mai bine? E loc de muncă pentru toţi. Uite, nemţii ăştia cată mereu sîmbriaşi, aşa că nu va fi robotă de-a surda, ca la grofi. Se vede c-aşa trebui a fi de-amu. Că n-o rămînea lumea tot pe loc, că cine stă pe loc se-mpute.

— De, fiuţule, rău la vale, rău la deal, dar poate că tăt răul va fi spre bine. Nu-l văd, dar nici minte destulă n-am.

— Care rău, tată?

— Păi tu nu vezi cum ne-au încălcat locurile? Noi le-am vîndut numai Dealul Negru, şi ei îmblă peste tot ca la ei acasă. Ne-au stricat gardurile, au făcut drumuri prin ţarinile noastre, ne scutură poamele, carele lor ne calcă otava şi ne-au făcut fîneţele tot una cu pămîntul. Şi cui să te plîngi? Nici cu cneazul, nici cu domnu' părinte nu vor să' stea de vorbă. Veneticii şi-arată coarnele. Era să-i luăm noi în furci, mai săptămînă, dar au venit jăndarii de la Deva. Şi cu ce ne-am ales? Unde-i Voicu? Dar Luţă? Dar Sluguţ? I-au dus ferecaţi, ca pe lotri!...

— Taică, unde-s bucate este și pagubă, încercă să răspundă Radu, dar simțea că bătrînul vorbește cu dreptate.

— De ce nu-i chemați la judecată, moș Alexa? se vîrî Trif cu vorba.

— La scaunul de judecată de sub arțar? se înciudă Zăican și, ridicîndu-se de lîngă fîntînă, veni mai spre băieți, tîrînd un picior betegit, pesemne, de „rod de oase". Scaunul nostru de judecată — continuă el — nemții nu-l iau în seamă. Ne batjocoresc datina. De judele Jurca nici nu vor să audă...

— Vezi, Radule, tu spuneai că domnii sînt buni, grăi Mihuț cu glas de imputare.

— Buni, cîți popi în rai... pufni moșul.

— Tată, eu zic să încercăm. Să ne tomnim la ei, să lucrăm cu cinste, cum văd că fac și alți petrileni de-ai noștri.

— N-am zis nu, răspunse moșul, dar nu-i mai tămîia, cum te-auzii adineaurea. Tu, Radule, ești cruce de voinic. Încearcă de răzbate. Și voi, feților, așijderea.

— Eu tot cred c-o să fie bine, tată. Adică... într-un fel bine, că dreptu-i: binele vine, binele mere...

— Da' mai mult la cel cu-avere... adause moș Alexa.

— Moș Alexa, ne vom trudi cu spor. Nu-i așa, Radule? rosti Trif, înviorat. Bătrînii mei din Livăzeni o duc tare greu cu fiertura. Trudind aci, voi fi altfel decît la stînă. Voi căpăta pițule multe...

— Multe, nemulte, vedea-vom — îl întrerupse Radu — că nu în mult stă bunul, ci în bun stă multul.

— Ce vrei să zici? Care-i bunul?

— Bunul e munca asta de băieș. E altceva decît pînă acum, altceva decît au apucat bătrînii. E mai cu rost și mai cu spor decît robota la grofi și rînitul băligilor la stînă, răspunse Radu.

Flăcăii au plecat în sat să mai cerceteze și apoi să cerce de lucru. Pe drum luară aminte la tot ce-i nou. Într-adevăr nemții se dovediră vrednici și iuți.

Casa obștii au spoit-o și i-au pus cercevele și praguri noi.

În stînga au cumpărat tot șirul de case ale băcionului Petrean, care n-are ortacă și stă mai mult la munte; maică-sa bătrînă și gîrbovă, s-a mutat la noră. Casele sînt acum ca noi. Au pe ele o firmă în limba germană: *Administrația.*

În dreapta casei satului, în ograda unde se afla dulap de Paști și era plantație de duzi, cît se poceau copiii de dude negre pînă la urechi, au ras copacii și au durat un adevărat palat. Tot cu firmă, și tot pe limba nemțească. Pe cea a lui moș Zăican ar suna cam așa: *Locuințele inginerilor.*

În fața primăriei este casa lui Sluguț, cel trimis legat la Deva. Cică de trei luni se roagă nemții de el, cu galbenii în mînă, să le-o vîndă. Dar omul nu vrea, și pace! Așa a fost el totdeauna: hapsîn. Ca și nevastă-sa, Anuța, care-l așteaptă și blestemă.

Alături s-a clădit o hală mare din lemn vopsit în verde, cu ferestre largi, la geamuri cu perdelușe și mușcate, iar pe firma de la intrare scrie: *Cazina și locuințele funcționarilor.*

În stînga casei lui Sluguț, cuscrul lui Zăican a vîndut tot ce-a avut. Pe clădirea de la drum, refăcută, deasupra aceleiași intrări, sînt două firme una lîngă alta, în nemțește și ungurește, care spun în limba romînilor: *Școala evanghelică.*

Tot zglîmboind ochii la atîtea noutăți, flăcăii noștri au ajuns la locul unde drumul face un sălătruc la dreapta, spre Dealul Negru.

— Hai, merem și-acolo!

Dar n-apucară să facă nici o sută de pași și *halt!* un neamț voinic le spuse ceva răstit în limba lui. Atît au înțeles: că nu-i voie.

— Da' de ce nu-i iertat, Radule? Se văd la poalele dealului destui rumîni de-ai noștri. Uite-i după iței...

— O fi o règhie și asta. Bag sama că domnii sînt stăpîni pe sat. Tata va fi avut o țîr' de dreptate: ei ne calcă, nu noi! Ne-om duce acolo cînd ne-or primi și pe noi la lucru.

Fac cale întoarsă și o iau spre Petroșeni. Pe drum se duc care și vin care. Unele cu oameni, lucrători, dar tot străini la port și la vorbă; altele cu bîrne groase, cu unelte grele, cu mașini. Carele sînt din Merișor. Uite-i pe merișoreni cociari la nemți!...

— Vasile, stăi măi! era să mă-mpungești cu oiștea.

Dar Vasile trece, nălucă.

— S-o fi domnit și el!

— Ba, l-așteaptă vreo păpară. O fi-ntîrziat. Așa domn!...

Flăcăii își continuă drumul — și unde valea se lățește formînd luncă largă pentru Jiet, pleavă de oameni! Și doar Mihuț și Trif mai trecuseră azi pe acolo, cînd au sosit la casa lui Zăican. Dar, vezi, nu se luminase încă de ziuă.

Pe luncă și de-a lungul drumului se înșiră bараci cu mișuneală de lucrători: un atelier de fierărie; altul de tîmplărie; lîngă tîmplărie — minune! — o firiză care taie butuci groși cît carul, cu joagăre ce saltă în sus și în jos, mînate de o roată cu lopeți ca la moară, pusă și ea pe fugă de apa repede a Jietului.

Drept pe cracul rîului, iar lume de lume! Unii fac poduri. Bat cu maiul piloni în albia rîului și strigă mereu: *hee-rup!* Pilonii sînt groși, mai cît măierii, și albia e pietroasă. Flăcăii noștri stau, și iar stau și privesc îndelung la truda măierilor, și li se pare că lemnul nu intră de loc în pămînt. Care pămînt? Piatră!

De departe răzbate alt *hee-rup!* O fi ecoul? Da' de unde! Se văd alți oameni încălecați pe vîltoarea apei. Dau și ei cu maiul, la altă podișcă.

— Cîte poduri fac nemții ăștia?

— Au ei socotelile lor...

Merg mai departe. În dreapta rîului, unde ei, copii fiind, păsteau vitele de casă, s-au ridicat bараci pentru oameni și grajduri pentru cai și căruțe. Caii pasc; ăștia or fi de schimb; sînt priponiți de picioarele dinainte; îi pasc copii care fac tumbe pe iarbă.

— Sînt din satul nostru. Ionaș! Mă nepoate, ia vin!

Băiatul se apropie rîzînd. Sărută mîna lui Radu. Așa l-o fi învățat popa.

— Ai sîmbrie, Ionaș?

— Am.

— Cît?

— Știe taica.

— Și ce faci tu pe-aici?

— Păzesc caii.

— Ai cui sînt?

— Alu domnii.

— Care domni, mă? Iepșoarele alea pintenate nu-s ale lui Pop din Merișor?

— Ba da.

— Păi?

— Da' nu mai sînt ale lui.

— Dar ale cui?

— Ale lui, da' nici el nu mai e al lui.

— Cum mă, dar al cui?

— Alu domnii.

Pas de înțelegere! Trif și Mihuț fac haz. Zăican e înciudat. Apoi:

— Nepoate, unde-i taică-tu?

— Acilea. Îl chem amu.

Tatăl lui Ionaș vine agale de la grajduri. Desculț, trențuit, îmbăligat.

— Măi Gligor, prîsle-al tău, dragul de el, ne-a luminat ca opaițul palatele grofilor. Spune tu...

— Da' de unde veniți?

— Am lăsat stînele, șoimii, jintița și...

— Și băcițele?

— Și... și vrem să fim băieși. Bine-i?

— Și bine și rău, cum vrai s-o iei.

— Ionaș al tău spune că Pop din Merișor nu mai e Pop din Merișor, și caii nu mai sînt cai. Ce zici tu?

— În mintea lui de copil, o fi știind el ceva.

— Gligor, lunca asta nu mai e a noastră?

— După lege da, după domni nu.

— N-ați făcut-o vînzătoare în scrisoarea pe care o legarăți cu păceți sub arțarul sfatului?

— Nu, că nu ne-au cerut s-o vindem.
— Şi acum ?
— Acum o foloseşte soţietatul.
— Cum ?
— Da, soţietatul. Nu ştiţi ce-i aia ? E... cum să spun ? o obşte a domnilor de la oraş care au cumpărat Dealul Negru. Cum ar fi... că sînt mai mulţi în unire, în frăţie. Mai mulţi stăpîni laolaltă fac un soţietat. Înţăles-ai ?
— Îţi răspund şi eu tot ca tine : da şi ba. Adică ei sînt un fel de obşte ? Atunci de ce nu s-au unit obştiile ? A lor cu a noastră. Ei cu capul, noi cu munţii. Şi cu braţele, la nevoie. Doar e avutul nostru. Din bătrînii ăi bătrîni. De ce-i lăsaţi să ne fure ?
— Pun'te tu cu ei !...

Flăcăii cei în căutare de lucru au plecat. Dar mai colo se opresc în faţa unor bărăci cu firme în ungureşte şi romîneşte : *Locuinţele lucrătorilor*. Alături se văd copii aproape goi şi femei firave, fiecare în jurul cîte unui foc tot firav, din sălcii sau răgălii de plute aduse de ape. Sînt mumele ţîncilor, nevestele băieşilor. N-au cuine. Gătesc afară. Fierb vreo zamă. Poate-şi aşteaptă bărbaţii de la lucru.
— Măi fîrtanilor, zice Radu Zăican ortacilor săi, voi tot n-aveţi căşi pe-aproape. Poate veţi dormi în cocinele astea. Hai să le vedem.
Au mers, au dat coada colac împrejur şi au strîmbat din nas. Peste tot locul numai murdărie. Barăcile de locuit n-au odăi. Înăuntru sînt doar nişte laţi prinşi la capete, în bulumaci. În fiecare despărţitură stă o familie de miner. Ca la grajdurile vitelor. Femeile sînt scofîlcite, supte. Pe paie, prin copăi, scîncesc prunci. Sînt slabi rău. Dar copiii sînt drăgălaşi şi în paie, şi în ţoale ude. Mamele lor gospodăresc şi se sfădesc. Aici se încurcă mai multe limbi. Sînt unguroaice, dar sînt şi cîteva romînce, le vezi de pe port, şi rutence şi... dar asta ce limbă o mai fi ? „Soţietatul" ăsta face aici, la umbra brazilor, a Parîngului şi Surianului, un Babilon ?
— Să merem !

Şi au mers. La vreo sută de paşi: cîrciuma, tot de scînduri. Intîi au ocolit-o. Lîngă ea, o hală mai mare, mai arătoasă cumva, pe care scrie: *Herberge.* Mai întrebînd pe unul, mai pe altul, s-au dumirit. Este un fel de locuinţă comună şi birt pentru meseriaşi, nu pentru ziuaşi. Acolo se strîng cei ce ştiu bine un meşteşug, „maistorii", toţi nemţi. Cînd se adună, mănîncă, beau, pufăiesc din pipe şi joacă popice. Cu osebire duminica şi sărbătorile. Peste zi sînt la lucru, la „antelierele" ce le văzuraţi pe Jii, pentru fierari sau alţi meşteri.

Zece paşi înaintea intrării în „Herberge" iată o tablă mare de lemn pe care stă scris în trei limbi:

SOCIETATEA BRAŞOVEANĂ DE MINE ŞI CUPTOARE FRAŢII HOFFMANN ANUNŢĂ CĂ PRIMEŞTE LA LUCRU BĂIEŞI (MINERI), MĂIERI, LUCRĂTORI LA DRUMURI, PĂDURE ŞI GATERE, ÎNGRIJITORI LA CAI ETC., CU PLATĂ BUNĂ PE ZIUĂ SAU SĂPTĂMÎNĂ, ADRESAŢIVĂ LA ADMINISTRAŢIE, LÎNGĂ CASA OBŞTII

Semnătura pe afiş era numai în limba germană: *Kronstädter Bergbau und Hochofen-Gesellschaft Brüder Hoffmann, April 1840.*

— Soţietatul! Ăsta e!

Acum tinerii s-au lămurit. Hai în sat! Cu popas la cîrciuma pe care o ocoliseră adineauri.

Au intrat obosiţi. Un negustor braşovean a deschis aci, în mijlocul furnicarului, cîrciumă şi băcănie cu de toate. De-ale gurii: făină, unsoare, salamuri, brînză şi caş. De veşmînt: stămbărie, opinci, bocanci, mărunţişuri.

Kardas, aşa-l cheamă pe negustor, le-a adus ceva rachiu. S-au cinstit. Pentru curaj.

Merseră apoi să mai citească, adică să li se mai citească de către Radu, afişul cu pricina. Tot buchisind, iată şi un jandarm. Se îndrepta spre ei venind de lîngă „Herberge". Administraţia „soţietatului" avusese grijă — săraca! — să aducă şi oameni care să păzească, în numele împăratului, buna rînduială a noilor consăteni petrileni. Le întocmise jandarmilor o căsuţă a lor, tot din bîrne, o „cănţălărie", drept

în inima mușuruielii de lucrători. În ușa căsuței care întruchipa puterea și respectul legilor, se mai zărea încă o cătană crăiască, plină de fireturi. Erau deci mai mulți. Să nu le fie urît...

Jandarmul care se apropia de flăcăi era gătit cu pantaloni albaștri și cizme pînă la genunchi, mundir stacojiu cu găitane albe și roșii, iar pe cap purta o ciubără cu semnul împărăției.

Era romîn de prin Bihor, așa că le vorbi romînește:

— Cum te cheamă?

— Trif.

— Și altcum?

— Alupetreacătă.

— Ce nume-i ăsta?

— Al tatii.

— Dar ție cum îți zice?

— Mihuț Cărăbeț.

— De unde veniți și ce căutați?

— De pe munți venim. Vrem să lucrăm la baie.

— N-ăți fi fugari de pe moșii?

— Nu.

— Vedea-vom! Dar tu?

— Eu sînt Radu Zăican, de-aci. Tata e gospodar în sat.

Cătana îi îndreptă spre inima satului, sfătuindu-i să nu zăbovească. Au început să vină țărani din ținuturi îndepărtate, se roagă pentru lucru și curînd nu va mai fi nevoie de brațe.

Zăican, Trif și Mihuț mai chibzuiră o clipă, apoi porniră înapoi către vatra satului, unde văzuseră că e administrația întreprinderii, să ceară de lucru ca băieși. Acolo fură luați în primire de un sas bărbos și răstit la vorbă, un știab pus anume să primească oameni la muncă. Sasul îi privi cu dispreț și rîse cînd află că cei trei rumîni în straie albe vor musai să fie angajați ca mineri.

— Voi mineri? și sasul le pufni în nas un rotocol de fum înecăcios, sorbit din luleaua groasă de lemn afumat. Mineritul e meserie, mă, neisprăviților, me-

serie care se-nvață cu trudă ; nu e nici țîța vacii, nici codirișca biciului.

Privindu-i încă o dată de sus, ștabul se mai îmblînzi, recunoscînd în sineși că înfățișarea voinică a flăcăilor nu-i de lepădat.

— Veți ajunge și mineri — continuă el — și o să vă săturați, adause mai mult mormăind. Pînă atunci avem locuri la alte echipe.

Le scrise numele într-un catastif, înjură pe ăi de i-au botezat așa de schimonosit, apoi chemă un vătășel, un slugoi de la administrație, fără vîrstă, fără nație și cu privirea tulbure :

— Ia-i și p-ăștia ! Du-l pe ăsta (îl arătă pe Mihuț) la poduri ; pe ăstălaltul, arătîndu-l pe Trif, du-l la pădure. Hai, marș !

Flăcăii ar fi vrut să mai stea, să întrebe de simbrie, de scule, dar se fîstîciseră, și se pomeniră în drum, împinși din urmă de slugoi. Îi băteau gîndurile să fugă, să se întoarcă la stînă, dar mîini nevăzute îi îndemnau să meargă totuși înainte pe acest drum nou, cel puțin pînă la sorocul primei simbrii. Intraseră în horă — și încercarea moarte n-are.

Se uitau înapoi, dar înapoi nu mai era decît trecutul.

Căutau în urmă să-l zărească pe Radu, să primească de la el o încurajare, dar Zăican rămăsese locului și se certa cu ștabul.

La o răscruce Mihuț și Trif trebuiră să se despartă. Luară înțelegere să se întîlnească sîmbătă seara la crîșma de pe drumul ce dă la casa lui moș Alexa. Care o scăpa mai curînd, să-l vestească și pe Radu.

TOATE ÎNCEPUTURILE SÎNT GRELE

Nu departe de casa părintească a lui Radu Zăican se află crîşma lui Banciu, ridicată pe un tăpşan cu loc neted pentru horă.

Crîşma este veche de cînd lumea. Stă cam într-o rînă. Prăvălioara e însă destul de încăpătoare. De-a lungul pereţilor, din două părţi, crîşmarul a înşiruit bănci lungi de lemn şi în faţa lor vreo trei-patru mese de brad geluit. Lîngă uşă, în unghiul din stînga, a ticluit tejgheaua, pe care a îngrămădit ulcele, sticle şi ţoiuri, iar deasupra cîteva şiraguri de covrigi uscaţi, tari ca piatra. Altceva n-are ce vinde Banciu. Negustoria lui a rămas mult în urmă, adică aşa cum apucase el din vechi ; nu se poate pune în rînd cu crîşma cea nouă, a ungurului Kardaş de la „Herberge". Beciul nu este totuşi lipsit de buţi cu vin de la groful din Clopotiva. Banciu îl aduce cu carul, toamna şi primăvara, de la castel, plătindu-l pe loc. Treaba asta intră în îndatoririle urbariale. Nu are voie să cumpere de pe la alţii. La rachiuri a primit însă mînă liberă, dar trebuie să plătească o taxă de cîrciumărit. Altfel, Banciu aduce şi ţuică olteneacă de pe la nedei, iar cu acoviţă şi mied se îndestulează de la nemeşii din Livezeni şi Merişor.

În sîmbăta cînd Trif şi Mihuţ trebuiau să se întîlnească la cîrciuma lui Banciu, se găseau acolo în jurul meselor de brad, doar cîţiva săteni. Un scripcar

uitat de Dumnezeu morfolea un cîntec bătrîn ca şi el. Se însera, aşa că pe drum începuse o leacă de forfoteală. Era vremea cînd localnicii tocmiţi la întreprindere părăseau lucrul şi se îndreptau spre căşi. Luaseră sîmbriile, aşa că se îmbiau la „casa diavolului", cum spun nevestele cînd bărbaţii lor prea se întrec la ţoiuri şi ulcele.

Trif Alupetreacătă intră cu o leacă de sfială. Dădu sara bună şi se aşeză la colţul uneia din mese.

— O ţuică ? întrebă Banciu.

— Ba. Mai ghine jinars.

Trif era obosit şi murdar, cu cămaşa ciuruită. Prin iţarii despicaţi i se vedeau ciolanele. Opincile ajunseseră tîrşoage. Rachiul dispăru dintr-o înghiţitură.

— Mai un deţ !

— Unde lucri ? îl întrebă crîşmarul, aducîndu-i ţoiul.

— Sus, la pădurea Cimpa.

Încăperea începu să se învioreze. Intrase un grup mai numeros de lucrători. Erau din împrejurimi. Aproape toţi se cunoşteau.

— Trif !

— Bun ajuns, Mihuţ !

Cei doi ortaci îşi strînseră mîna voiniceşte şi începură să sporovăiască între ei. Mihuţ se înfăţişa şi el tot atît de rupt şi de murdar ca şi prietenul său. Părea însă mai vesel. Se uită mai întîi la straiele lui Trif, apoi la ale sale, şi izbucni într-un rîs zgomotos dar acru.

— Ne-a luat ăl cu coarne ! De cînd ne-am răznit unul de altul ne făcurăm fercheşi ca lupul cînd iese din iarnă, cătă să glumească Mihuţ. Ştii cum sîntem acuma ? Vorba ceea : ia pe unul şi dă în celălalt.

— Să te vadă Măria băcionului, n-ai mai rîde, i-o trînti Trif.

În ochii lui Mihuţ a străfulgerat o licărire cît o scînteie care trăieşte o frîntură de clipă, dar Trif i-o luă înainte :

— Cînd dau cu toporul în tufanii groşi şi noduroşi, simţesc parcă dau în burtălăul cela de Demian.

— La pădure lucri, Trif ?

— Da, şi e greu. Nu de muncă. Pot să mă iau de piept cu toată pădurea.

— Dar atunci cum ?

— De foame, mă ! Am luat sîmbria mai adineauri. Ne-a adus-o la pădure. E bună, nu zic. Dar cu mîncarea o ducem tare rău. Şi nici în sat nu putem veni, să mai găsim ceva de-ale gurii. Să-ţi povestesc. Apoi mi-oi spune şi tu năcazurile tale. Cînd ne-am despărţit noi, la răscrucea drumurilor... cîte zile sînt de-atunci ? Cinci, nu ? Cînd ne-am despărţit, zic, cu vorba să ne-ntîlnim în astă-sară aici, lîngă casa lui Radu... Da' el unde o fi ? Trăbui să vină. Aşa, cum ziceam, fusei trimăs la Cimpa, pe deal. Ştiam drumul din copilărie, cu tăte că nu-s de-aici. Vătăşelul ăla zăticnit mi-a dat o ţidulă la mînă cu care să mer la pădure. Acolo m-a primit un haitău... Dar să ne mai aducă o glăjiţă. Nu cu deţul, mă Mihuţ, că pierdem socoata. Da ? No, bine.

Şi, după sorbitură, Trif urmă să depene povestea lui, care era simplă ca oricare. Haităul, adică gornicul pădurii, jieţ şi el, l-a predat unui „bigbaş" supraveghetor, care l-a şi băgat într-o echipă. Dar nu la doborît copaci, ci la tăiat crengile, apoi la cojit trunchiurile. A lucrat de zor, cu voioşie chiar, să arate ce poate ; să facă movile de cătură şi stive de crăci cît mai multe şi mai înalte. Vorba veche : nebunii iau cetăţile şi înţelepţii trag foloasele. Numai că de la un timp i se făcuse foame. Dar nimeni nu mînca. A mai aşteptat cît a mai aşteptat şi cînd a simţit că ţipă foamea în el, s-a tras binişor lîngă minteanul lăsat la o scorbură, sub care se afla traista cu ceva merinde, şi a început să înfulece nişte pită rece şi brînză de oaie — ce-i dăduse maică-sa la plecarea din Livezeni. Şi numai că s-a pomenit, ca din senin, cu o ploaie de nuiele usturătoare la spete şi peste tot unde nimerea „bigbaşul" — logofătul cum s-ar zice.

— Zmeul mîne-sii, i-oi plăti-o, răsuflă Trif.

— Păţişi şi tu cum am păţit şi eu la horă, cu ba-

ciul Vasile. Nu dedeşi nici tu la vremea potrivită, îi aminti Mihuţ Cărăbeţ.

— Ai dreptate — şi n-ai. N-am gătat povestea. Drept să-ţi spun, mă luase pe nepusă masă.

— Parcă spuneai că umblaseşi la merindare...

— Da, însă nu mă stîmpărasem la foale. Ştie ce e postul numai cel ce n-are ce mînca... Dar tot era să-i cînte popa, mişălosului. Pusei mîna pe custure, gata s-o-nfig. Am fost la un pas de păcat mare. C-aşa-i el, păcatul: ori îl cați, ori te cată. Săriră însă nişte oameni, tot nenorociţi de-ai noştri. Nu mai ştiam ce fac. Mi se învălmăşiseră toate înaintea ochilor. Putea să iasă moarte de om. Că o fi mult pînă în rai, dar pînă în iad e numai un gard, şi ăla-i spart...

— Lasă, frate, mai bine că n-ai dat.

— De ce, Mihule?

— E o vorbă: mai bine să-ţi pară rău că ai tăcut, decît că ai zis...

— După ce m-am potolit o leacă — povesti mai departe Trif — omul soţietatului m-a luat cu blîndul şi mi-a spus că nime' nu-i slobod să mînce decît la anume poruncă. Toţi o dată. Cînd suflă gornicul pădurii. Şi numai iată se-auzi şi cornul haităului. Dacă nu mă luam după maţe, şi dacă mai înduram doar o ţîră, scăpam de ciomăgeală. Am lăsat lucrul şi ne-am strîns toţi pe o poieniţă — să fi fost vreo trei-patru duzini de tăietori — şi acolo ni s-a dat cîte o bucată de slană şi pită rece. Se chema că soţietatul domnilor de la Braşov are grijă de hrana noastră. Săracă, dar tot era ceva. Mie însă îmi pierise pofta de mîncare. Să mă bată pe mine, om cît un munte! Nici măcar nu pierdusem niscaiva capre, ca lui Demian... Dacă n-am vrut să mănînc, mai tîrziu mi-am adus aminte de povestea văcarului care s-a supărat pe sat...

Depănîndu-şi proaspetele amintiri, Trif povesti, apoi, cum, deşi flămînd, pînă seara n-a mai stat nici un pic din lucru. Bigbaşul era tot cu ochii pe el. Iar lui îi era foame. Îl durea mijlocul de-atîta toporeală şi cărătură, se giulise rău la mînă, cămaşa

i-o sfîşiase un ram ţepos de brad... Şi-a potolit foamea cu apă rece. Asta îi era îngăduit. Izvoare limpezi şi reci — la tot pasul.

Cînd a început să se lase seară, s-a auzit iar cornul gornicului. A răsuflat uşurat. Asta a fost caznă, nu glumă! Aştepta să li se spună că sînt slobozi să plece în sat. Dar nici vorbă! Li s-a dat oamenilor fiertură şi mămăligă caldă, pregătită de om anume, în aceeaşi poieniţă. Apoi fiecare s-a culcat unde a putut, pe lîngă cîte un focşor, cei mai vechi şi mai îndemînatici sub acoperăminte de crengi închipuind corturi, dar şindrilite cu coajă de copac. Ei dormeau. Trif şi alţi neisprăviţi — se batjocorea el singur, zîmbind cam a durere — au tremurat toată noaptea şi mai cu osebire spre ziuă.

Cînd geana zorilor s-a întredeschis în cîntecul privighetorilor, a reînceput roboata, iar păsărelele au amuţit deodată. Şi aşa toată săptămîna. Trif e o leacă mulţumit că de ieri l-au pus la doborît copacii. Trage voinicește cu toporul în ei, şi cînd surpă unul, trosneşte toată pădurea. La început i-a fost milă de ei. Prea plîngeau din toate băierile cînd se prăvăleau învinşi la pămînt. Acum s-a obişnuit.

— Cam asta mi-i povestea, frate Mihuţule. Stau la gînduri şi nu ştiu ce să fac. Mă dor crucile spinării de nu mai pot. Îmblu deşălat. Eu venisem să mă fac băieş, nu coadă de topor la pădure. Dar spune, frate, tu ce făcuşi de cînd ne-am răznit unul de altul?

Povestea lui Mihuţ era şi mai simplă. El fusese dat ca măier, tocmai acolo unde priviseră îndelung cum se bat cu maiul picioarele podurilor peste Jieţ. De atunci a bătut şi el din revărsatul zorilor pînă se întunecă. Bate cu maiul, bate, bate şi nimic altceva. Ba da, zice mereu în cor cu ceilalţi *hee-rup! hee-rup!* Mihuţ se plînge că şi noaptea visează vîltoarea Jieţului, pe care o simte dedesubt, sub ochii lui. În somn, parcă vor să-l înghită valurile, are ameţeli, dar strigă după ajutor: *hee-rup!* şi scapă. Adică se trezeşte...

Are şi el vătaf. N-a fost bătut, dar înjurături a

căpătat cu carul. Şi din te miri ce. Straiele i s-au făcut zdreanţă. Are o rană la genunchi, din lovitură, şi curge din ea zeamă coaptă. O spală din cînd în cînd în apa rîului. Vrea să se ducă la maică-sa să i-o oblojească în foi de varză crudă cu smîntînă proaspătă. I-au plesnit brăcinarii, i-a plesnit chimirașul, i-au plesnit iţarii, de-a lungul, tocmai acolo unde nu trebuie. I-a înnodat şi el cum a putut. Pleacă musai în ast-sară în sat la Merişor, cîtu-i de obosit.

— Dar nu-mi spuseşi nimic cum ai dus-o cu pîrdalnica de gură... îl iscodi Trif.

— Păi, la noi nu-i ca la voi la pădure. Pe noi ne lasă slobozi în sat, de-ndată ce am gătat lucrul. Mîncarea-i pe sama noastră. Soţietatul nu se bagă. Am mîncat întîi din desaga de-acasă, cît mi-o ajuns. Apoi am răbdat. Am ciugulit ca păsările mere pădureţe ; am furat poame din ogrăzile oamenilor ; m-am rugat de un rumîn de mi-a dat un dovleac porcesc, pe care l-am copt ; şi aseară am mîncat pentru două zile pentru că am mas la Radu, poftit de moşu-său, cînd m-am dus să-ntreb de sănătate — dar, zău drept să spun, cu gîndul mai mult la ghiorţăiturile din foale...

— Că bine pomeniși, Mihuţule. Ce-i cu Radu ? Am să mă reped pîn' la el. Da', ia-n spune, cît ţi-a dat la plată ?

— Iacă-i aci : 3 fiorini, 7 piţule şi 5 creiţari. Anumără şi tu. Am tot socotit pe drum. Asta fac 75 de creiţari pe zi. E bişag. Las bătrînei fiorinii şi-mi opresc piţulele şi creiţarii. Să-mi ajungă pînă sîmbăta cealaltă. Da' ce-ai rămas aşa, cu ochii zglîmboiaţi, Trifule ?

— Cum vine asta, mă ? Mie mi-or dat numai un fiorin, o groşiţă şi 5 creiţari. Uite-i. Acum anumără tu.

Socotesc şi iar socotesc şi în sfîrşit Mihuţ parcă se luminează :

— Bine, Trif, dar mîncarea ta ?

— Care mîncare ?

— Pita, măi, şi slana, şi fiertura din pădure...

— Cum? Corcușurile alea de pită? Coclazul ăla de cartofe? Pentru cerșitori! Terciul ăla mama îl dă la porci. Tîlharii!

Trif spumegă de mînie. Se frămîntă pe scăunel, parcă nu-și găsește locul. Mai dă un „deț" pe gît. Mormăie singur. Mihuț tace. Ar vrea să-l ajute. Cum însă? Îl ajută însă Trif pe el, făcînd o nouă socoteală. Cît trăiești, tot înveți...

— Mihuțule, nici atîta n-am cîștigat! Nici tu n-ai cîștigat vreun creițar! Să știi!

— Cum asta?

— Păi țoalele de pe noi cine ni le plătește? Cămeșuica ruptă, nădragii despicați, opincile țîrșoage...

Parcă li s-a luat o pînză de pe ochi. E hoție mare!

— Mihuț, toți se plîng de bani, dar de minte nimeni — așa și noi. Te-ai luminat? Eu da.

— E, de-ar crește mintea pe toate cărările, ar paște-o și măgarii, încheie, oftînd, celălalt.

Cînd erau mai frămîntați și mai înciudați, iacă sosi și Radu Zăican. Băieții îi povestiră din fir-a-păr cum a fost și cum a ieșit treaba.

— Eu am avut noroc — dacă ăsta-i noroc. Dar față de năcazul vostru, al meu e floare la ureche. La administrație, știți, am cerut să mă dea musai ca băieș, adică la mină, la Dealul Negru. N-or vrut. Ziceau că la pădure, sau la firiză. Bag sama că se cam codesc oamenii să muncească acolo... Dar eu nu vroiam decît băieș. Taman atunci sosi și un ijiner, unul Jäger care știe binișor graiul nostru. Mi-a venit în ajutor, și s-a făcut traba, dar nu la mină, că n-a-nceput să lucre acolo. Lîngă mină, adică unde fi-va mina, chiar sub Dealul Negru.

Radu Zăican istorisi apoi pe larg ce e dincolo de locul unde caraula nemțească îi oprise cu: halt! De-a lungul Jiețului, pînă drept sub deal, se construiesc două drumuri, unul pentru căruțe, altul pentru vagonete. Sînt peste o sută de oameni. Unii sapă malurile pe unde trebuie să se întindă drumurile. Alții, din urmă, netezesc calea. O fac dreaptă ca în palmă. Pe unde sînt viroage, sau șanțuri croite de apele primăverii, ele sînt astupate cu pă-

mînt cărat din malurile surpate şi cu bolovani de piatră de munte. Pentru spartul blocurilor de stîncă s-au adus mineri moţi de pe la Brad, Criştior şi văile Arieşului. Dacă viroaga e mărişoară, îndată se şi fac podişti zdravene, cu butuci tăiaţi de oameni ca Trif, puşi să despădurească Cimpa — şi cu scînduri de la joagărul de pe apa Jieţului. Astfel croite, drumurile sînt aşternute cu pietriş, peste care se aşterne un strat de piatră mai măricică, din munte, spartă anume.

Pe unul din aceste drumuri, pe cel mai îngust şi mai tare, s-au adus traverse de lemn. Le cioplesc nişte ţărani poienari, pe loc, din butucii veniţi de la pădure. Zăican nu ştie mai departe cum va fi cu vagonetele. Cînd Trif şi Mihuţ stăruiesc să le dea lămuriri, Radu le răspunde cam încurcat:

— Aud că sînt nişte căruţe de fier, ce le zic vagonaşe, cu roţi tot de fier, care vor luneca lin pe nişte şine tot de fier.

— Nu-nţeleg. Şi cine le mînă?

— Oameni, sau cai.

— Păi, nu fac şi drum de care? Atunci de ce şi vagonaşe?

— Naiba ştie. Vom vedea şi ne vom dumiri.

— Dac-om mai sta, vom vedea, zise Mihuţ. Dar pe mine mă bate gîndul să mă-ntorc la stînă. Prea e muncă grea aici. Cred că nici la ocnă n-o fi mai rău... De ce să-mi pun capul sănătos sub evanghelie?

— Mihule, cum ţi-i voia, îi răspunse Radu. Dar eu zic să mai rabzi. Aşa e la început: greu. Mai apoi, cînd te-or vedea mereu vrednic şi te-or preţălui, vei avea parte de altă muncă.

— Şi eu cumpănesc tot aşa, zise Trif.

— Ei vezi? Omului cu sîrguinţă toate îi sînt cu putinţă. Poate vei avea şi o leacă de noroc...

— Da, sînt plin de noroc ca broasca de păr, mormăi Mihuţ Cărăbeţ.

— N-o lua aşa, măi, îl sfătui Radu. Cu sîrg şi cu un dram de noroc poţi să ajungi şi veghetor. Atunci ai gătat cu maiul şi capeţi şi sîmbrie mai bună. Gîn-

diţi-vă că noi sîntem printre cei dintîi lucrători aici. Asta e ceva. Mai tîrziu, cînd vor veni alţii (şi vin mereu), noi vom fi vechi şi pricepuţi la scule şi la meşteşug, iar ei vor bîjbîi... Aţi priceput cum vine treaba ?

— Aşa că tot e bine, cu toate că-i rău — întregi Alupetreacătă, adresîndu-se ortacului său.

Lui Mihuţ începuse să-i joace ochii a bucurie. Frămînta ceva în sine. Apoi grăi :

— Radule, îţi spun deschis : rostul meu e să fiu supraveghetor, aşa cum spuseşi, nu degeaba mi-s ram de nemeş...

Ceilalţi doi rămaseră cu ţoiurile la gură. Nu se aşteptau la un astfel de răspuns, care le aducea aminte că ei sînt feciori de iobagi. A vrut Mihuţ să-i împungă cu tot dinadinsul, sau e trufaş din fire ? Radu însă i-o reteză :

— Mihule, nu te-ntinde. Nu uita că fudulia are doi tovarăşi : prostia şi sărăcia.

— Adică eu mi-s prost ? izbucni Mihuţ, oţărîndu-se.

— Văd că ai arţag la mămăligă rece, îi răspunse Radu Zăican, tot înţepat. Eu nu ştiu dacă eşti prost, dar sărac lipit pămîntului, eşti ! Şi pînă una-alta, un biet lucrător ca şi noi. Lasă fumurile şi nu ne deschide ranele. Să fim prieteni de credinţă unii altora.

Gheaţa care, din nechibzuinţa Mihului, începuse să se lase între cei trei flăcăi, se topi repede. Mai băură o bărdacă, apoi se despărţiră. Era şi tîrziu. Trif şi Mihuţ aveau de întins cale lungă pînă în satele lor. Se vor revedea mîine după-amiază, duminică, la horă, aci în Petrila, spălaţi şi odihniţi. Atunci vor chibzui ce mai au de făcut : rămîn la întreprinderea asta, sau se întorc la ciobănie ?

A doua zi se întîlniră tustrei în faţa aceleiaşi cîrciumi a lui Banciu, unde se mutase hora de cînd cu venirea străinilor. Pînă la ei, hora se făcea cel mai adesea în mijlocul comunei, în faţa casei obşteşti, pe

locul unde acum s-au așezat administrația exploatării și locuințele inginerilor.

În straie curate, cei trei lucrători de aseară parcă sînt alți oameni. Radu Zăican este însoțit de o mîndrețe de fată bălană cu ochii albaștri ca cerul. Trif și Mihuț rămaseră tulburați, dar Radu sparse repede tăcerea :

— A, n-o cunoașteți ? E surioara mea, Fira.

— Și-ai ținut-o sub lăcată ? îndrăzni Trif să glumească.

— Ba. Dar a fost mereu pe la roboată.

Cu iie albă ca spuma, brodată simplu în cusături de arnici negru, cu catrința vrîstată negru cu galben, fața bălaie și ochii sprinteni ai Firei grăiau numai bucurie.

Veniseră la horă feciori mai mult ca de obicei. Toți cei ai satului — și cîțiva din noii petrileni care muncesc peste săptămînă la pădure și la drumuri, poienari și moți.

Mihuț a jucat mai toată vremea lîngă Fira. Se aprinsese băiatul — și pace. Intr-un timp, cînd între două jocuri se răcoreau cu apă rece din fîntîna de peste drum, Mihuț se lungi la vorbă. Fira răspundea fără sfială.

— N-am știut că taică-tău ascunde comori. De două ori am fost pe la voi, dar nu te-am zărit. Intîi cînd am sfătuit toți trei, în bătătură, cu bătrînul...

— Eu te-am văzut. Eram cu vitele.

— Apoi în seara cînd am stat la voi la masă.

— Eu te-am văzut. Eram în cuine.

— Haideți la joc, le strigă Trif de peste drum, parcă înciudat.

— Intrăm și noi, răspunse Mihuț.

— Eu nu, zise Fira. Trăbe să plec. Mama-i dusă la nănașa și mi-a lăsat în grije să dau grăunțe la păsări. E cătră sară.

— Viu și eu...

— Asta nu șade bine. Nu-i nimeni acasă. Poți veni altă dată pe la noi.

După plecarea Firei, Trif, Radu și Mihuț lăsară și ei joaca. Voiau să mai vadă ce-i prin sat, mai cu osebire devale, la barăcile lucrătorilor, după care se vor mai sfătui.

În fața casei obștești, alături de drum, cîțiva săteni stăteau de vorbă. Printre ei se aflau cneazul Costea, preotul Niculae, moș Zăican, fierarul Abasarabă, feciorii lui Voicu și Luță, cei întemnițați, iacă sînt patru săptămîni de atunci.

Fusese, într-adevăr, acum două săptămîni, un început de rebeliune. Așa spun actele autorităților. O împotrivire a sătenilor care au vetre de casă pe drumeagul ce pornește din drumul mare, prin dosul casei lui Ion Sluguț — cel ce nu vrea să vîndă întreprinderii nici o palmă de loc. Drumeagul se prelinge pe lîngă colibele lui Voicu și Luță cojocarul; de acolo urcă o pantă cam grea, după care coboară lin în lunca Jiețului, lungindu-se dincolo de rîu, la dreapta spre Dealul Negru, iar la stînga printr-o cărăruie care se înfundă în pădurea Cimpei.

Căruțele întreprinderii Hoffmann mergeau la început pe acest drumeag, dar mai tîrziu, ca să ocolească greul urcuș, și-au croit drum drept prin ocinele lui Voicu și Luță și prin livezile vecinilor acestora, stricînd gardurile de mărăcini, călcînd otava, rupînd crăcile pomilor cu rod. Și asta — fără să-ntrebe pe nimeni. Necăjiți, oamenii s-au împotrivit întîi numai cu vorba. Dar cînd au văzut că nici vorba lor și nici a cneazului Costea — care s-a plîns directorului Nándor în numele satului — nu-s luate în samă, s-au proțăpit cu parul. S-a iscat zarvă mare între ei și cărăușii merișoreni. Au venit la fața locului și cei doi jandarmi din sat și directorul, și subdirectorul întreprinderii, și inginerul-șef Willing. Acest Willing, răsărit ca din pămînt, s-a răstit la ei, i-a înjurat în limba lui, a ridicat cravașa, dar la urmă s-a ales bruftuluit, iar cîțiva cărăuși s-au pomenit cu capetele sparte. Peste două zile au sosit jandarmi din Hațeg, care au arestat de-a rîndul pe toți cîți au case pe drumeagul cu pricina. Oamenii au fost bătuți pe drum, apoi la postul de jandarmi, iar spre seară trei din ei,

— Sluguț, Luță și Voicu — au fost porniți, legați, la Hațeg, reședința plășii.

— Geaba mai merem la Hațeg. Nici nu ne-au lăsat să-i vedem. Ne-au luat la goană paznicii. Poate nici n-or mai fi acolo. I-or fi dus altundeva, spune Iosif, feciorul Voicului.

— La Bălgrad, ori în altă temniță, mai grea, adăugă Laie Luță, celalt fecior.

— Sau la ocnă, încheie plîngînd Anuța, nevasta lui Sluguț, care se ivise din ograda de peste drum.

— Eu zic s-o luăm pe altă cale, se amestecă popa Niculae. Să ne rugăm de domnii de la administrație, de ăi mari, cum e domnul Nándor, directorul, că pare omenos, sau domnul Willing, inginerul-șef, cu toate că se uită mereu chiondărîș. Ei au făcut-o, ei s-o dreagă. Ei au chemat jandarmii din Hațeg, ei să vorbească acum mai departe.

— Așa spunea ieri și judele nostru, aminti cneazul Costea. E mai bine așa. Să merem, zic eu, mîne-zi la dînșii, noi trei: domnul părinte, eu și Jurca. I.e-or fi rușine batîr de barba sfinției tale și de pletele albe ale judelui.

— De ce tocmai mîne? izbucni soața lui Sluguț. De ce zăbavă? Chiar în ast'sară! mă rog.

— E drept, dar domnii se preîmblă acum. E zi de sărbătoare și de hodină și pentru ei. Lasă că-i prindem pe toți mîne, la cazină, căută s-o liniștească popa.

Anuța Sluguț era însă greu de împăcat. Cu toate că merge spre bătrînețe, și e slabă ca o nuia, n-are astîmpăr. Ochii ei mici, verzi și iuți ca ardeiul, scapără. Pe nesimțite, Anuța se desprinse din grup și dete fuga spre un mic cîrd de doamne și domnișoare care tocmai atunci se plimbau pe lîngă șanțul șoselei. Erau soțiile și fetele directorilor și inginerilor. Își omorau urîtul în acest fund de văgăună sălbatică, amintindu-și, poate, de viața după care jinduiesc, de viața de la Sibiu, Deva, Brașov...

Anuța Sluguț se propti în fața lor mînioasă și izbucni într-un potop de blesteme amestecate cu la-

crimi și rugăminți. Nu se mai putea opri. Își descărca sufletul.

Doamnele nu înțelegeau nimic. Speriate, întrebau mereu: *Was? Was?* Domnișoarele, și mai speriate, se răspîndiră. Cneazul Costea alergă s-o tragă deoparte pe nechibzuită, dar i-o luă înainte domnul Willing, apărut, iar, ca din pămînt. Cu un pumn o prăvăli pe biata Ana, buimăcită, în șanțul șoselei, de unde o ridicară Trif și Radu Zăican.

— Vrăjmașilor! Tîlharilor! și alte vorbe și mai grele, continuă să arunce Ana, retrăgîndu-se sîngerată în ograda ei.

— Asta nu se cade, domnule, izbucni îndîrjit Costea, către inginerul-șef.

Willing se încruntă și era gata-gata să sară la omul satului, dar fu înconjurat de țăranii fruntași care stătuseră la sfat adineauri. Încolțit de priviri tăioase, omul societății lui Hoffman se retrase mormăind ceva pe limba lui neînțeleasă.

Radu fierbea de mînie. Trif așijderea. Dar — tinerețe! — izbucniră în rîs cînd văzură pe Willing cum se retrăgea, tot uitîndu-se cu frică în urmă, și cum apoi luă sub cavalereasca lui ocrotire pe doamnele și domnișoarele de la oraș, care încă mai tremurau de mînie și spaimă.

— Uite, măi, cum s-au stricat coamele grofițelor, fără să le fi ciufulit Ielea Ana!... rîse Alexa Zăican.

— Și-s roșii, ca racul fiert.

— Aia naltă și-a luat la braț coada veșmîntului. Că lungă coadă! Nu credeam c-om ajunge să ne mături drumul doamnele de la oraș, glumi Trif.

— Dar nici că armăsarii lor or să ne bată muierile, după ce ne-nchid bărbații, zvîcni Zăican cel tînăr, căruia încă nu-i trecuse mînia. Semn rău, fraților, adăugă el, scrîșnind din dinți. Bine zicea bătrînul meu c-o să trăim cu ăștia ca viermele în hrean...

După potolirea zarvei, Radu și ortacii săi plecară mai departe. Apropiindu-se de atelierele din vale, auzul le fu izbit de sunetele unei muzici îndrăcite.

Grăbiră paşii pe lîngă atelierele amuţite şi fierăstraiele încremenite. Se opriră în lunca din dreapta, unde un grup de muncitori maghiari învîrteau un ceardaş îndrăcit. Un băieş le cînta din clarinet. Femeile lor, îmbrăcate curăţel, priveau pe de lături, zîmbind şi strîngînd pe lîngă ele copii îmbăiaţi şi pieptănaţi. Cei mai măricei alergau pe luncă, printre anini. Mai departe se rotea o horă : erau moţii, numai bărbaţi.

Inspre seara aceea se strînseseră în lunca Jieţului patru naţii de truditori : mineri maghiari „detaşaţi" de la mina de cărbuni din Holbav ; cîţiva meseriaşi germani aduşi din Banat ; o mînă de slovaci de la salina Slatina şi trei grupuri de ardeleni : maramureşeni şi ruschiţeni meşteri în despăduriri şi tăierea butucilor cu bărdiţa, şi moţi din Apuseni, născuţi şi crescuţi cu sculele de sfredelit stînca, în căutare de filoane de aur. Cu totul, băştinaşi şi străini, să fi fost cam la o sută de muncitori, afară de femei. Îi aruncase soarta, de-a valma, la Petrila. Nu aveau între ei decît foarte slabe legături. În primul rînd îi despărţea limba maternă. Apoi, fiecare naţie locuia într-altundeva : nemţii la „Herberge", şi nu prea ieşeau din găoacea lor ; acolo îşi petreceau puţinele ceasuri libere, jucînd popice, bînd zdravăn şi pufăind din pipe lungi şi încovoiate ; familiile maghiare aveau „colonia" lor : şopronul de lemn cu despărţituri de bîrne, ca la vite ; alţi lucrători maghiari, puţini însă, se găzduiseră în sat, pe la oameni ; ardelenii sălăşluiau într-un fel de tîrlă acoperită cu paie şi coajă de copac, construită de ei, sau sub naltul cerului, învăliţi în cojoace ; cei cîţiva slovaci erau împrăştiaţi, şi dormeau mai mult la pădure. Acum, duminică, tot împrăştiaţi umblă : unii privesc sfioşi la jocul de popice, alţii la ceardaşul unguresc sau la hora moţilor. Însă o dată cu lăsarea serii, apele au început să se strîngă. Slovacii mai întîi, fiind şi ei meşteri fluierari, s-au lipit de hora moţilor — şi acum rîd bucuroşi, mîndri că ştiu şi ei pasul în mers lin, în mers tropotit, în roată, sau clătit de mijloc.

Cînd maghiarii sfîrșiră măiastrul dar obositorul lor ceardaș, se apropiară și ei, cîte unul, de hora moților. Așa, ca să vadă. Mai dezghețat, un tînăr se prinse-n joc. I-au urmat ceilalți — ba și cîteva neveste. Hora se mări simțitor. Clarinetistul din Holbav se vîrî la mijloc, să ajute pe fluierarul din Apuseni.

Copiii lăsară joaca. Se grămădiră și ei în jurul horei, rîzînd gălăgios.

Atras de veselia și zarva din luncă, un mănunchi de lucrători nemți a lăsat baltă popicăria și s-a apropiat de horă. Popicarii privesc cu interes, vorbesc tare și fac haz. Cîțiva, se vede cît de colo, au luat luleaua... neamțului. Cel mai afumat din ei, un roșcovan spătos, își face loc și se prinde în horă. Dar nu nimerește pasul. Țopăie împleticit și rîde cu ciudă. Jocul își urmează mai departe rotirea, și toată lumea rîde cu poftă dezlănțuită. Ceilalți lucrători nemți sar în ajutorul tovarășului lor. Adică intră și ei în horă — pentru ca roșcovanul să nu-i facă de rîs. Să se vadă că și ei, nemții, știu joaca asta.

Pe luncă nu mai este acum decît o singură horă frățească.

Mirată, luna privește de pe culmi.

FRĂMÎNTĂRI

Au trecut trei luni. Peste cîteva zile se va face inaugurarea exploatării. Primul tîrnăcop în piatra neagră, prima lopată, primul vagonet cu cărbune de Valea Jiului.

Toată vara s-a muncit pentru această zi însemnată. Cele două drumuri sînt gata. Pornesc din Dealul Negru, şerpuiesc de-a lungul Jieţului, cînd pe o parte, cînd pe alta, pînă unde apa face cot la stînga spre punctul Petroşeni. Acolo drumul de căruţe dă în şoseaua cea bătrînă care merge la Haţeg şi mai departe, la Deva. Şi această cale a fost dreasă de întreprindere, pe socoteala impozitelor ei către stat. S-au umplut gropile cu piatră de rîu, s-au făcut parapete şi podişti.

Drumul pentru vagonete merge alături de cel al carelor. Se termină tot la drumul mare, unde s-a construit o rampă de încărcare. Vagonetele vor fi trase de cai. La rampă se va face descărcarea din vagonete şi încărcarea în căruţe. Societatea şi-a asigurat un serviciu de cărăuşie zilnică, cu cociile unor săteni din Bărbăteni, Merişor şi Crivadia, aşezaţi pe căprării, dar nu după comune, ci după felul animalelor de tras : boi sau cai. Pe drumul de căruţe construit din Dealul Negru pînă la rampă, serviciul de cărăuşie va fi făcut numai de carele direcţiei exploatării, toate noi, rezistente. În grajduri s-au adus

cai de Pomerania, matahale pe lîngă care caii băştinaşilor par nişte pitici.

La Dealul Negru, acolo unde vor izbi în curînd primele tîrnăcoape, s-au construit o magazie de scule, un depou pentru vagonete, cîte un mic atelier de fierărie şi lemnărie şi biroul îndrumătorilor de vagonete şi al supraveghetorilor serviciului muncii. Toate acestea vor fi conduse de inginerul Franz Jäger, specialist adus de la minele Pécs din Ungaria.

Aşa-zisele locuinţe ale muncitorilor au rămas, însă, aceleaşi. Întreprinderea făgăduise că va clădi colonii de zid pentru muncitorii familişti. Dar pentru că nu s-a ţinut de cuvînt, şi cum a început să se lase frig, iar noaptea este frig de-a binelea, muncitorii maghiari — aproape că numai ei şi-au adus familiile — au fost nevoiţi să se mute cu toţii în sat pe la casele oamenilor, unde plătesc chirie doi sau trei creiţari pe zi. Moţii, maramureşenii, slovacii şi alţi nefamilişti au lăsat tîrla şi s-au aşezat în locul lor, pentru că acolo, în baracă, cu tot frigul, vîntul şi ploaia răzbesc mai puţin.

Mai greu a fost cu meseriaşii germani. Ei au avut conflict cu societatea şi au ameninţat că pleacă înapoi în Banat. Au şi un fel de asociaţie a lor, cu preşedinte, secretar şi casier. Preşedintele este Hans Dölling, fierar din Reciţa; secretar Iosif Martin, prim-miner din Anina; iar casier Iacob Iacobici de la Doman. Societatea aceasta a muncitorilor germani s-a alcătuit cu scopul să organizeze şi să conducă întrecerile săptămînale de la jocurile de popice. Nu poate juca oricine şi oricînd. Trebuie să te înscrii într-o echipă şi să plăteşti o cotizaţie. Dar mai întîi trebuie să fii neamţ. Cotizaţiile folosesc la îmbunătăţirea materialului popicăriei şi la procurarea premiilor: atîtea sticle cu vin, atîtea sticle cu bere, o lulea, sau atîţia cîrnaţi de Sibiu. Societatea n-are încă nume, dar în curînd va avea, nu numai pentru că totul merge pe roate şi comitetul — alcătuit din şefii echipelor de popicari — stăruie, dar şi pentru că

Ordnung muss sein,[1] cum amintește mereu președintele Dölling.

În ședința de comitet de la sfîrșitul lui august s-au discutat, însă, și alte probleme, care au depășit sfera preocupărilor popicărești. De la ideea mutării „Herberg"-ului și popicăriei într-un loc mai puțin umed decît lunca aceasta a Jiețului plină de curenți reci, s-a ajuns la problema locuințelor meseriașilor germani.

— Sîntem cu toții patruzeci și patru de meseriași din Banat, care am părăsit o întreprindere mare, veche și sigură, ademeniți de salariul oferit de frații Hoffmann aci, în Valea Jiului, și de făgăduiala că vom putea aduce curînd și nevestele și copiii, făcu socoteala președintele Dölling. Afară de onoratul nostru secretar Martin, maestrul miner Hromatka din Anina și artificierul Waldman, ceilalți am venit singuri. Cei trei familiști și-au găsit locuințe prin sat — și asta foarte greu. Se pune întrebarea ce facem noi, ceilalți? Unde să ne aducem familiile?

— Eu trebuie să-mi aduc neapărat soția, întrerupse casierul Iacob Iacobici. Pînă acum rufele mi le-am spălat singur în apa rîului. Ca și voi. Dar vine iarna...

— Și sînt două cheltuieli: una aici, alta acasă, mai adause șeful uneia din echipele de popicari. Sînt mereu cu gîndul la ai mei. N-am nici un chef de muncă. Eu ori mi-aduc nevasta, ori o las dracului de Vale a Jiului. Am zis!

— Dar unde s-o aduci? În camerele de la Herberge n-o s-o aduci pentru că sîntem cîte șase inși într-una, și altele nu mai sînt. Cît despre romînii din sat, vezi destul de bine că ne privesc cam cu dușmănie. Nu mai găsim locuințe la ei.

— Prieteni, greșiți, interveni un altul. Petrilenii nu ne dușmănesc pe noi, ci pe frații Hoffmann, cu directorii și inginerii lor, pentru că le fură pămînturile și-i închid pe cei ce ridică glasul.

— Inginerii n-au nici o vină, sări în apărarea lor secretarul Iosif Martin. Doar nu e societatea lor...

[1] Trebuie să fie ordine.

— Ar trebui să nu aibă vină, dar au. Sînt uneltele societăţii, afară de Jäger, lămuri Hans Dölling.

— Fie! dar ce facem? Trebuie să luăm o hotărîre. Vedeţi bine că la popice, între partide, sau la bere, membrii noştri nu fac decît să se tînguie. Discută numai problema locuinţelor. Cu cît se apropie iarna, cu atît devin mai nervoşi. Jocurile nu mai merg ca lumea, se plînse Rickert, campionul societăţii.

— Dă-le dracului de jocuri, sări maestrul tîmplar Zunkopf. Avem alte probleme de rezolvat.

— Cum alte probleme? Societatea noastră e numai pentru popice. Nu erai chiar d-ta de părere mai zilele trecute să-i dăm numele de „Popicul de aur", prietene Zunkopf?

— Am fost, răspunse acesta enervat. Ei şi? Dar cine ne împiedică să discutăm şi chestiuni mai serioase? Eu chiar propun ca în regulamentul ce urmează să-l întocmim, să prevedem că în comitet putem discuta nu numai despre bile, popice şi premii, ci şi altfel de chestii care interesează viaţa meseriaşilor germani.

— Atunci de ce numai a meseriaşilor germani? De ce nu şi a celor de altă naţionalitate? Ce, ei nu sînt oameni? Nu sînt muncitori? sări Iacobici.

— Treaba lor! Să-şi facă şi ei cîte o societate ca a noastră.

— De popicari?

— Da, de popicari. Adică nu; o societate ca a noastră, în care să se poată discuta orice interesează naţiunea şi religia, răspunse Zunkopf.

— Ba orice probleme. Cum sînt: locuinţele şi salariile. Şi altele. Propun să ţinem neapărat o adunare a tuturor membrilor, ca să vedem ce părere au ei.

— Da, da, aşa să fie, răsunară toate glasurile.

— Prieteni, vă rog linişte şi ordine, interveni preşedintele Dölling. Discutăm de două ceasuri. Daţi-mi voie să rezum părerile onoraţilor membri din comitet, în ordinea în care le-am însemnat pe hîrtia aceasta. Intîi: duminica viitoare începe campionatul de toamnă pentru popice. S-a hotărît ca premiul în-

tîi să fie o lulea de os și cu capac; premiul doi: zece sticle de vin; premiul trei: un kilogram de salam de Sibiu. A doua chestiune: vom ține o adunare a tuturor membrilor, la care vom discuta chestiunea mutării în sat a popicăriei și deci a „Herberg"-ului, precum și problema regulamentului societății noastre. Al treilea punct: nu mai putem sta singuri. E nevoie să ne aducem familiile din Banat. Pentru asta societatea să ne asigure locuințele necesare. Cîte o cameră pentru fiecare familie.

— Și bucătărie, întrerupse unul.

— Și bucătărie, dacă s-o putea. Dar să nu pretindem prea mult, sfătui președintele. Să ne mulțumim cu puțin. Deocamdată pot găti cîte trei-patru gospodine într-o singură bucătărie. Nu mă întrerupeți. *Ordnung*...

— *Muss sein*, știm.

— Ba, vă rog să-mi dați voie să vă întrerup, domnule președinte. Chestia bucătăriei este foarte importantă. Eu cer ca fiecare cameră să aibă bucătăria ei. Altfel o să iasă păruială între femei. Ați uitat că *Ein Herd ist Goldes Wert*?[1]

Întrerupsese artificierul Waldman, și cîțiva din cei de față zîmbiră cu înțeles pentru că o cunoșteau prea bine pe nevasta artificierului: avea o gură blestemată, de băgase groaza în tot Steierdorful... Totuși îi dădură dreptate.

— Vă rog! Vom cere și bucătărie. Și mai este un punct. Societatea noastră, a meseriașilor germani, se poate ocupa de-acu-ncolo și de alte chestiuni, nu numai de jocurile de popice. Se va trece asta în regulament. Este?

— Da, da!

— Ei bine, acum să trecem de la hotărîri la realizări. Cum facem cu... Cu ce să începem?

— Locuințele, locuințele!

— Bine, locuințele. Eu propun ca un membru din comitet, pe care îl veți alege dumneavoastră, să se prezinte domnului director Nándor și să discute în amănunt. Să-l roage să...

[1] O sobă valorează aur.

— Nu un membru. Să meargă tot comitetul, fu de părere Iosif Martin.

— Da, e mai bine aşa, declarară toţi.

— Şi dacă domnul director n-o vrea ? ridică îndoială campionul de popice.

— Atunci ne întîlnim iar în şedinţă, şi vom vedea ce-i de făcut.

Sâmbătă seara, după lăsarea lucrului, toţi membrii comitetului, spălaţi, bărbieriţi şi îmbrăcaţi în hainele ce le aveau mai curate, se prezentară în sat, la „Administraţie" şi cerură să vorbească cu directorul Nándor. Acesta rămase contrariat, dar îi primi. Ştia că meseriaşii germani au o asociaţie şi o popicărie, cu Dölling preşedinte — le dăduse în mai şi scînduri geluite pentru podeaua popicăriei — şi credea că oamenii au venit acum pentru ceva asemănător. S-or fi stricat bilele — şi ele nu se înlocuiesc uşor : trebuie lemn special, maşină specială. Fu însă uimit cînd află despre ce este vorba. Să clădească acum locuinţe noi ? Ce idee ! E adevărat că aşa se făgăduise la început, dar nu s-a prevăzut în planul de construcţii pe anul acesta. Nándor le răspunse că deocamdată oamenii să rămînă în iarna asta aşa. Crede că în primăvară se va clădi o colonie specială pentru meseriaşii germani. Chestiunea este însă grea. Va scrie domnilor Hoffmann, patronii societăţii, la Braşov.

Membrii comitetului plecară nemulţumiţi.

A doua zi, duminică, s-a convocat la Herberge şedinţa de comitet, dar ea s-a transformat în adunare generală a tuturor lucrătorilor germani, căci se aflase de cu seară răspunsul dat de directorul Nándor. A fost o adunare agitată. A vorbit toată lumea. Zadarnic preşedintele Dölling amintea mereu că... „Ordnung muss sein". In cele din urmă s-a hotărît ca preşedintele, secretarul şi casierul să se ducă pe dată la direcţie şi să-i propună două soluţii : ori construirea coloniei lucrătorilor germani pînă nu dă zăpada, ori măsuri pentru găzduirea lor la sătenii romîni. Dar asta provizoriu, pînă în primăvară. Li-i teamă că soţiile lor vor avea neplăceri cu gazdele romînce. Mai

bine colonie aparte. Altfel — a hotărît adunarea — oamenii pleacă de unde au venit.

Nándor, Willing şi subdirectorul Stierer i-au ascultat pe delegaţi cu răceală. Cînd a auzit de ameninţarea cu părăsirea lucrului, domnul inginer-şef Willing s-a roşit tot, a bătut cu pumnul în masă şi a ameninţat cu înştiinţarea autorităţilor. Dar Dölling, Iosif Martin şi Iacob Iacobici au răspuns cuviincios, însă cu demnitate, că legea le dă voie să lucreze unde vor. Ei nu sînt iobagi, ca ţăranii de pe moşii.

Nu s-a ajuns la nici o înţelegere. Dar cînd peste cîteva zile trei din lucrătorii germani nu s-au mai prezentat la ateliere şi cînd s-a aflat că ei plecaseră din comună încă de cu seară, luîndu-şi sacii cu bruma de rufărie şi îmbrăcăminte ce-o aveau la Herberge, şi cînd jandarmii, chemaţi în grabă de Willing, au spus că nu se pot duce în urmărirea lor decît dacă se face reclamaţie de furt, întreprinderea a cedat. A chemat pe preşedintele Dölling şi i-a adus la cunoştinţă că de luni va începe construirea coloniei meseriaşilor germani, cu cîte o cameră pentru fiecare familist. Bucătăria va fi comună — deocamdată. Cei necăsătoriţi vor locui mai mulţi într-o cameră, la Herberge. Să se comunice, însă, tuturor muncitorilor germani că n-au voie să se mai întrunească decît pentru jocul de popice. Altfel, societatea „va lua măsuri". Dar nu s-a spus ce fel de măsuri.

Aşa se face că acum, în octombrie, îndată după ce se va face inaugurarea exploatărilor, preotul catolic care va fi adus special din Deva, va sfinţi prima colonie. Temelia va fi de cărămidă, restul din lemn, dar colonie. Au şi început să sosească soţiile şi copiii celor din Banat.

Acesta a fost un prim conflict şi, totodată, o primă biruinţă. Ea a atras atenţia mai întîi a minerilor din munţii Apuseni, apoi a lucrătorilor maghiari din sat, şi chiar a celor cîţiva slovaci. Lucrătorii unguri au început să părăsească baraca din luncă, şi au cerut să li se construiască şi lor o colonie, neconvenindu-le să stea cu chirie la localnici.

Mai încurcată a fost răfuiala cu moții. Aceștia nu se adunau în consfătuiri cu scop anumit ; nici nu le-ar fi trecut prin cap așa ceva. De altfel jandarmii primiseră poruncă de la direcția exploatării să-i supravegheze cu deosebire — ceea ce și făceau. Dar nimeni nu-i putea împiedica pe moți ca, în jurul focurilor pe care le făceau în luncă și unde, cîteodată, doineau din frunză sau din fluier, să se sfătuiască între ei atunci cînd simțeau lipsa ochilor și urechilor străine. Doi dintre ei, Necula Măghiran și Vasile Țancotă, se și înfățișară mai serile trecute la administrație, trimițînd vorbă că au de spus ceva în numele lucrătorilor care dorm sub șoproane și în magazii. Dar n-au fost primiți, ci îndemnați să facă orice comunicare pe cale ierarhică. Așa că a doua zi Măghiran aduse la cunoștință șefului exploatării Dealul Negru, inginerului Jäger, că moții vor să-și aducă și ei familiile, dar nu înțeleg să locuiască porcește în șopronul cu despărțituri pentru vite, pe care l-au părăsit lucrătorii maghiari pe bună dreptate. Jäger a ascultat cu bunăvoință și a promis tot sprijinul lui pe lîngă conducătorii administrației. A doua zi a venit însă cu răspunsul că direcția nu poate face nimic. La anul da, acum nu. Are prea multe cheltuieli de investiție, a băgat în vara asta milioane de fiorini în lucrările de început, dar n-a scos încă un ban. Aducînd acest răspuns, inginerul Jäger l-a sfătuit, însă, pe Măghiran, în șoaptă, să nu se lase.

Seara, moții au ținut iar sfat, dar tîrziu tare, pentru că se tot învîrtea jandarmul pe-acolo. La sfat au tras încheierea că ei nu sînt lucrători chiar așa de lepădat ; că sînt specialiști la înaintările în steril ; de aia au și fost aduși ; că fără ei societatea nu va putea începe deschiderea unor galerii în piatră ; așa că dacă nu li se dau locuințe omenești, unde să-și aducă nevestele și copiii, ei pleacă toți. Se vedem : ce va face întreprinderea fără ei...

Inginerul Jäger a adus la cunoștință, unde trebuia, amenințarea, dar s-a înapoiat la șantier furios, nu pe muncitori, ci pe domnii Nándor, Stierer și Willing : aceștia hotărîseră concedierea lui Necula Măghiran

şi dăduseră ordin jandarmeriei să-l şi îndepărteze din localitate. Zadarnic arătase Jäger, directorului, că la minele din Pécs, de lîngă Drava, unde el lucrase atîţia ani, muncitorii familişti au locuinţe individuale; că în curînd, începînd şi aici la Petrila exploatarea cărbunelui, muncitorii vor ieşi din galerii negri ca dracul. Cine să le încălzească apa de spălat, mai cu seamă iarna? Cine să le spele cămăşile care se înnegresc după primul schimb de lucru? Jäger s-a ales doar cu observaţii. E furios şi înjură pe limba lui. Îi strînge mîna lui Măghiran şi pufăie din pipa lui groasă şi împutită.

Concedierea lui Necula Măghiran nu s-a putut pune în aplicare. Ortacii s-au opus evacuării lui din baracă, iar jandarmii au fost de părere că e primejdios să se aţîţe spiritele, acum în preajma inaugurării exploatărilor.

În cele din urmă administraţia a trimis vorbă moţilor că va lua măsuri pentru astuparea găurilor de la acoperişul barăcii, ca să nu mai treacă ploaia şi vîntul... Credea că lucrurile s-au împăcat, dar azinoapte chiar, pînă nu începuse să se facă de ziuă, limbi mari de flăcări au ras magazia din luncă. A ars totul, şi noroc că focul nu s-a întins şi mai departe. Toată ziua s-a făcut anchetă şi de jandarmi şi de Willing în persoană, dar n-a putut fi găsit vreun vinovat. Focul luase naştere poate de la vreo „sugare" cum spun moţii ţigărilor răsucite de ei din tutun învelit în foi uscate de lipan...

Willing n-a avut ce face. A acceptat rezultatul anchetei oficiale care încheia că n-a fost nici o mînă criminală, dar pe copia raportului jandarmeresc a notat cu un scris nervos: „Dacă focul n-a fost pus la cale, atunci cum se explică faptul că toate boarfele lucrătorilor au fost salvate?"

Domnii de la administraţie, precum se vede, au avut toate motivele să fie supăraţi în ultima vreme. Vin stăpînii de la Braşov, pentru solemnitatea inaugurării, aduc cu ei mărimi de la Viena şi Budapesta, ba şi autorităţi de la Haţeg şi Deva, şi ce vor constata aceştia? În loc de ţărani în haine de sărbătoare şi lu-

crători cu flori şi cu ramuri de brad — un sat în plină frămîntare... Mai mare ruşinea !

Într-adevăr, nemulţumirile sătenilor petrileni creşcuseră în loc să se potolească. Zi cu zi societatea fraţilor Hoffmann le stîrbise din pămînt şi din vechile lor drepturi. În luncă, unde era păşunea cea mai apropiată, oamenii nu-şi mai puteau duce vitele. Cînd au încercat, au fost goniţi de paznici. Din pădurile statului, care fuseseră arendate societăţii, ei nu mai puteau scoate un vreasc, iar pădurile lor de proprietate obştească erau departe de sat, cu drumuri pe viroage adînci. Pînă la venirea acestor străini aveau dreptul să ridice din pădurile statului orice fel de lemn, dacă nu era pentru vînzare ci pentru foc sau pentru construcţii proprii. Acum s-a isprăvit şi cu asta...

Cînd petrilenii au văzut că e zadarnică orice încercare de înţelegere cu Willing, au trimis un delegat de-al lor la Braşov, la domnii Hoffmann. A stat omul — cneazul Costea — cinci zile la oraş, dar cei doi fraţi patroni erau plecaţi la Budapesta pentru afaceri, aşa că omul s-a întors fără nici o ispravă.

Purtarea societăţii faţă de obşte alcătuia fondul latent al încordării în care trăiau ţăranii, la care se adăuga însă cazul, mereu actual şi întărit cu adăugiri de fapte, al consătenilor Sluguţ, Luţă şi Voicu. Ei erau încă undeva, în vreo temniţă, iar societatea se descoperise singură că este direct vinovată de această îndelungată întemniţare. Cu tot incidentul nedorit din faţa primăriei, cînd Anuţa lui Sluguţ speriase pe doamnele inginerese, totuşi a doua zi cei trei fruntaşi ai satului se prezentară d-lor Nándor şi Willing cu rugămintea ca aceştia să intervină pentru eliberarea nevinovaţilor. Sluguţ era chiar nevinovat, sau în orice caz nu mai vinovat decît oricare din petrilenii care atacaseră, în iunie, cu furci şi coase, pe oamenii societăţii. Directorul Nándor păru să fie oarecum înţelegător, dar inginerul-şef Willing fusese categoric : cei închişi trebuie să-şi primească pedeapsa, ca un exemplu pentru toată lumea. Mai spre seară însă, directorul chemase la el pe preotul Niculae şi-l întrebă, oarecum în taină, dacă n-ar putea să-l înduplece pe Sluguţ să

vîndă societății casa și locul din mijlocul satului, din fața administrației, pentru care i se și oferise, înainte de arestare, destul bănet...

— Dar cum să-l înduplec? Eu aici, el acolo, cine știe unde, observă preotul.

— Asta se poate aranja, răspunse Nándor. Noi vă putem înlesni un drum acolo, la oraș, să stați de vorbă liniștit cu Sluguț sau îl putem aduce aci în vederea anchetei. Dumneavoastră nu veți cheltui nimic. Ba societatea vă va fi recunoscătoare. Pe cît știu, biserica are nevoie de multe reparații. Vă stăm la dispoziție cu bani și materiale...

— Asta-i treabă s-o fac eu, domnule director? Tocmiți un avocat, discutați cu el.

— S-a făcut și asta, dar Sluguț este un nebun încăpățînat. Nu vrea, și pace. Dumneavoastră ca preot aveți altă autoritate.

— Mulțămesc, dar nu mă bag în socotelile gospodărești ale credincioșilor mei.

— Păcat, ar fi fost în interesul bisericii dumneavoastră și al satului întreg. Dacă cumpărăm pămîntul lui Sluguț, facem acolo hotel și lăcaș de cultură. O să fie mîndrețe pentru satul acesta. Eu vă sfătuiesc să vorbiți cel puțin cu zănatica aia de nevastă-sa, care s-a purtat ca o criminală. Dacă o înduplecați pe ea, s-ar putea să-i dăm voie să-și vadă bărbatul și să stea de vorbă cu el în vederea vînzării. Spuneți-i că îi oferim dublu cît astă-primăvară. Vă rog să mă țineți în cunoștință de demersurile dumneavoastră. Bună-seara!

Popa a povestit mai departe această discuție, poate cu înfloriturî, așa că a doua zi știa tot satul care este adevărul adevărat, adică cine îl ține închis pe Sluguț, și mai cu seamă de ce.

Anuța Sluguț blestema și se jura că nu-l lasă pe bărbat să vîndă nici măcar o palmă de loc. Într-o bună dimineață și-a luat straița cu merinde la spinare și, fără să spună nimănui, a plecat la Hațeg. Ce a făcut, ce a dres, cît s-o fi rugat și cît o fi plîns, fapt este că a fost primită de solgăbirăul Liviu Bohățiel, căruia i-a istorisit tot necazul. Bohățiel a asigurat-o că bărbatul ei e sănătos, a căutat s-o convingă că arestarea

lui este poruncită de sus de tot, şi că societatea nu poate avea nici un amstec în treburile autorităţilor crăieşti. Mai apoi s-a îmbunat de lacrimile femeii şi i-a îngăduit să-şi vadă bărbatul şi să schimbe două vorbe cu el. Numai două. O cătană a însoţit-o cu o ţidulă, la mica închisoare a plăşii Haţeg. Dar deţinutul Sluguţ nu era acolo. L-au găsit la marginea oraşelului, unde, cu alţi arestaţi preventiv, lucra pe moşia unui grof, păziţi de o santinelă şi de vătafii nobilului. Au stat de vorbă şi s-au înţeles: nu vînd!

— Tu du-te acasă şi stai liniştită. Nu mă prăpădesc eu pe aici. Vezi de vite şi de casă. Şi spune juzului şi cneazului tot ce am vorbit noi acum.

Anuţa plecă plîngînd, dar şi mai hotărîtă.

De atunci nu-i mai tace gura. De dimineaţă începe cu ocările, de cum dă grăunţe la orătănii, şi nu i se mai opreşte morişca toată ziulica. A împuiat capul celor de la casa obştii, de la administraţie, de la cazină ca şi doamnelor din clădirea de locuinţe de peste drum. Stă în mijlocul curţii şi blestemă, şi iar blestemă. Direcţia, sîcîită, l-a rugat pe Costea să facă ce-o şti şi să-i potolească gura. Nici nu mai pot lucra funcţionarii. Cneazul s-a dus la gard şi a sfătuit-o pe Ana s-o lase mai domol cu blestemele, dar e chip s-o potoleşti? Au venit şi cei doi jandarmi de la post şi au ameninţat-o. Zadarnic. Anuţa le-a răspuns, scurt, că e stăpînă în casa şi în ograda ei. În cele din urmă jandarmii au fost somaţi de Willing s-o aresteze pentru insulte, dar şeful postului, cunoscînd starea de spirit din comună, l-a sfătuit:

— Domnule inginer-şef, vreţi să vă aprindeţi paie în cap? Vreţi să se scoale tot satul? E o zănatică. O arestez numai dacă vorbiţi cu domnul solgăbirău şi-mi dă dînsul poruncă. Eu nu-mi iau răspunderea singur. Apoi — după ce a mai cumpănit — adăugă: Lăsaţi cel puţin să treacă serbarea inaugurării. Pe urmă, vom vedea.

Aşa că Anuţa continuă să blesteme.

În fine, acum cîteva zile Luţă şi Voicu, tovarăşii de arest ai lui Sluguţ, au sosit acasă. Sloboziţi fără proces şi fără anchetă. Au povestit despre caznele la

care au fost supuși pentru ca să declare că Sluguț i-a îndemnat la rebeliune. Oamenii n-au vrut să mintă. Nici nu înțelegeau de ce vor domnii să-l scoată vinovat pe Sluguț. Acum s-au dumirit.

— Dar pe el nu l-or bătut? întrebă Radu Zăican, care sosise atunci de la lucru și mărise grupul sătenilor ce se sfătuiau în drum, ceva mai la deal de casa obștii.

— Ba da, răspunse Voicu. Nu-i spuneți Anuței, săraca. L-or căznit rău, dar știți cum e el: cît e de slăbănog, pe atît de al dracului și tare ca cremenea. N-or scos din el batîr: văleu! Mai la urmă l-or lăsat în pace.

— Și ce crezi că ar fi de făcut? reluă Radu Zăican. Trăbuie să se termine odată chinul ăsta al bietului Sluguț. Să vină și el, ca voi, să-și vadă de ale casei și de nevastă. Auzi-o cum blestemă!

— Da, să ne mai gîndim. Sau... vino astă-seară pe la mine, Zăicane, să mai stăm de vorbă. Vino și tu, Luță.

În seara aceea un torent de bolovani s-a dezlănțuit asupra locuințelor inginerului-șef Willing și directorului Nándor. A fost dăndănaie mare. Doamnele din casă țipau cuprinse de groază, de sculaseră tot satul. Oglinzi și policandre fuseseră făcute zob. Dar a fost mai mult spaimă, decît pagubă. Noroc că nu s-a întîmplat vreo rănire. S-a făcut anchetă minuțioasă, cu jandarmi și amenințări, chiar atunci noaptea și a doua zi pînă tîrziu. Ana Sluguț a fost arestată a dovedit cu martori că la ora aceea fusese la claca de la moș Zăican. Alții, care puteau fi bănuiți, ca Necula Măghiran, au adeverit că erau în cîrciuma lui Banciu. Radu Zăican s-a rugat de inginerul său să-l ia pe garanție într-un fel oarecare. El — spune Radu — ar fi fost la o fată, aseară, cînd s-au spart geamurile, și e mișelnic să arate numele ei. Franz Jäger s-a uitat lung și cu înțeles în ochii Zăicanului, muncitor vrednic și priceput și nu știa ce să admire: purtarea flăcăului sau... A tăcut și i-a strîns mîna.

Ancheta n-a putut dovedi nimic. Ca și în cazul cu focul care a nimicit fosta baracă de lemn a moților...

Trecură doar cîteva zile de la această întîmplare şi izbucniră alte conflicte. Societatea începuse să care nisip din albia Jieţului — pentru cărămidărie — şi piatră de granit din muntele Leşia — pentru drumuri. Într-o dimineaţă — era luni, după o adunare a obştii sub arţar — cărăuşii întreprinderii întîmpinară împotrivire din partea unor grupuri de săteni care se postaseră la carierele cu pricina. Ceartă, sudălmi, gălăgie — pînă sosiră jandarmii şi directorii.

Oamenii satului nu se lăsau.

— Sînt munţii noştri! strigau unii.

— E rîul nostru! adăugau alţii, mişcînd ameninţător ţăpoaiele şi furcile de lemn.

Directorul Nándor încearcă să-i liniştească:

— Măi, oameni buni, nu fiţi proşti. Vrem să facem bine satului. Cărămizile sînt pentru biserică şi locuinţe.

— Care biserică, domnule? Papistaşe?

— Tot creştină e, încercă să-i lămurească Nándor. Va veni rîndul şi bisericii voastre...

— Ăhă! păgînule! Cin-te crede?

— Piatra este pentru drumurile pe care le veţi folosi şi voi. E spre binele tuturor, nu fiţi îndărătnici...

— V-am vîndut numai Dealul Negru. Vă ajunge! răspunseră petrilenii şi se proţăpiră mai vîrtos în bîte şi furci.

Putea să iasă vărsare de sînge, pentru că la un semn al inginerului-şef jandarmii traseră flintele de pe umeri. Unul lovea cu patul armei, iar celălalt îl păzea cu ţeava întinsă şi cu mîna pe trăgaci — aşa că sătenii fugiră înjurînd, dar bătuţi şi obidiţi.

Seara, la îndemnul căsenilor, popa Niculae, cneazul Costea şi judele Jurca urcau treptele administraţiei, să ceară socoteală şi să amintească cele ce grăia zapisul semnat în ziua cînd obştea făcuse vînzător Dealul Negru.

— Voi îi aţîţaţi! Nu stăm de vorbă cu rebeliştii! le-a strigat, furios, directorul.

— Domnule, ce-i scris aici e lege! încercă preotul să-i înduplece fluturînd copia actului de sub arţar.

— Paznic, dă-i afară! Zvîrle-i pe scări!

Paznicul, ajutat de cîţiva funcţionari zeloşi, îi împinse din urmă pînă în drum.

Ieri a fost o nouă ciocnire între petrileni şi domnii de la societate, pe Valea Dracului. Willing dibuise acolo, pe o coastă, piatră de var. Pînă în zilele trecute întreprinderea o cumpăra tocmai de la Deva. Dar acum vrea să facă o varniţă proprie, aşa că a început să sape şi să care. De data asta petrilenii s-au strîns în număr mare, în zori, în cap cu cneazul şi juzii scaunului de judecată. Willing a chemat în grabă nu numai jandarmii, ci şi pe moţii de la şantierul viitoarelor galerii. Insă jandarmii n-au mai îndrăznit să dea cu arma: erau prea mulţi ţărani, şi prea îndîrjiţi. Moţii, cînd au văzut pentru ce sînt chemaţi, au scuipat şi au făcut cale întoarsă.

Seara, Abasarabă, vornicul Hotea, cneazul şi alţi cîţiva au fost ridicaţi de la căşile lor şi duşi la postul de jandarmi de lîngă Herberge. Acolo straja — meşterul ăla cu mustăţi de vulpoi — i-a batjocorit cu vorbe urîte, iar Hotea şi Balog al Văsii — care se arătaseră mai arţăgoşi — au fost pălmuiţi şi ameninţaţi că li se pun cătuşe la mîini şi butuci la picioare. Ca pe moşiile grofilor...

ÎNTIIUL TÎRNĂCOP

Funcţionarii mari şi mici ai întreprinderii din Petrila se aflau de mai multe zile în frigurile pregătirilor pentru inaugurarea exploatării.

La Dealul Negru, acolo unde astăzi va izbi primul tîrnăcop, totul este în ordine. Inginerul Franz Jäger a pus la punct ultimele amănunte tehnice ale solemnităţii ce se va desfăşura pe şantier. Mai greu a fost în sat, la cazină şi la celelalte servicii ale întreprinderii, unde directorul şi subdirectorul, împreună cu soţiile lor, au avut de rezolvat greaua problemă a găzduirii distinselor personalităţi care cinstesc cu înalta lor prezenţă această „istorică solemnitate", cum o numeşte cu importanţă inginerul-şef Heinrich Willing.

Încă de ieri au sosit la Petrila principalul stăpîn al societăţii, domnul Gustav Hoffmann de la Braşov, împreună cu soţia sa Else şi cu tînărul avocat Gabriel von Neptaar, juristul societăţii. De la Braşov la Deva călătoria au făcut-o cu poştalionul de cursă obişnuită. Hoffmann a îndurat fără crîcnire lungul şi obositorul drum. Chiar şi soţia sa, distinsa şi destul de corpolenta doamnă Else, nu s-a prea plîns, cu toate că rochia de crinolină a ajuns ca o salată, iar praful de pe şosea i-a îmbîcsit obrazul şi i-a pătruns prin toţi porii. Noroc că la plecarea din Braşov şi-a luat, în ultimul moment, pelerina şi un voal des.

De altfel Else nici n-ar fi îndrăznit să se plîngă. Soțul ei, Gustav, fusese de părere ca ea să renunțe la plăcerea acestei călătorii obositoare, mai cu seamă că de mai multă vreme o cam sîcîie ficatul. Dar Else este o fire romantică. O farmecă peisajul, îi plac veșmintele înflorate ale romîncelor, o ispitesc aventurile. E o femeie nu mult trecută de 40 de ani, deci nu e bătrînă, și ține foarte mult să se știe asta. E blondă spălăcită, are capul cam mare, dar nu e urîtă. Carnația fină și albă, buzele groase și senzuale, piciorul fin, foarte delicat pentru trupul ei voinic, toate astea o mențin încă în prețuirea seratelor din pitorescul oraș medieval de la poalele Tîmpei. Ba a avut prilejul fericit ca, de cînd soțul ei a ajuns o notabilitate în burghezia săsească din Țara Bîrsei, să fie poftită și în unele saloane cu blazon, spre pildă la castelul contelui Aranyi din Codlea, unde însuși contele a dansat-o de trei ori. Iar de doi ani, din 1838, de cînd Gustav Hoffmann este proprietarul minelor de cărbuni din satul Holbav de lîngă Brașov, și are atîta bănet încît dă chiar unele „împrumuturi prietenești", adică fără dobîndă (dar cu ipotecă, știe el de ce) unor nobili care se află în greutăți bănești, saloanele doamnei Else sînt tot mai des frecventate de persoane foarte distinse, grofi mai mari sau mai mici, cu purtări alese, ființe delicate care se întrec în omagii galante.

E drept că, uneori, acești grofi o roagă să pună cîte o vorbă cu temei pe lîngă domnul Hoffmann pentru vreo afacere de bani. Else este inteligentă și-și dă seama că omagiile nu sînt lipsite de interes, dar nu poate nega că nobilii sînt atît de manierați, încît devin irezistibili chiar de la primele șoapte gîdilоase în urechea ei roză.

Înfiorător de chinuitoare a fost această călătorie de la Brașov la Deva, pentru avocatul Gabriel von Neptaar. Este adevărat că el e mai tînăr — să tot aibă vreo 35 de ani — este adevărat că a stat tot timpul lîngă Else, cîteodată chiar prea lipiți unul de altul, lucru care de doi ani nu-l mai tulbură, dar nici nu-i displace, însă călătoria aceasta de patru

zile cu poştalionul comun s-a dovedit a fi un adevărat calvar. Douăsprezece persoane într-o singură diligenţă-vagon, e absolut inelegant! Gabriel insistase pe lîngă Hoffmann să folosească, pentru deplasare, bunele relaţii pe care le are în lumea nobilimii. Spre pildă pînă la Făgăraş puteau călători cu trăsura vreunui nobil braşovean; de la Făgăraş la Sibiu cu caleaşca contelui Vary, cu care Hoffmann are nişte socoteli; de la Sibiu la cetatea Devei li s-ar fi oferit sigur trăsura vreunui mare negustor sau fabricant sas; iar de la Deva la Petrila ar fi fost treaba fie a prefectului, comite de Hunedoara, fie o solgăbirăului de Haţeg. Dar Gustav Hoffmann s-a încăpăţînat să călătorească în condiţiuni meschine, ca un burghez oarecare. Noroc că ultima etapă a drumului, de la cetatea de scaun judeţean pînă la această nenorocită aşezare de iobagi sălbatici care este Petrila, soţii Hoffmann şi distinsul avocat au parcurs-o, numai ei, în trăsura oficială a înaltei autorităţi districtuale.

Să nu credeţi că domnul Hoffmann nu are trăsura lui. Ba are una chiar foarte luxoasă — în afară de cea de toate zilele, rămasă la Braşov. Von Neptaar şi soţii Hoffmann au putut să admire această nouă trăsură, un adevărat landou, cînd au ajuns la Deva. O cumpărase de curînd firma *„Kronstädter Bergbau-und Hochofen-Gesellschaft, Brüder Hoffmann"* de la un fabricant vestit din Sibiu, dar firma braşoveană — adică tot domnul Gustav Hoffmann — dăduse dispoziţie, prin corespondenţă, aşa cum se făcuse şi comanda, ca trăsura să fie expediată la Deva, urmînd ca în ea să sosească, la solemnitatea inaugurării din Petrila, feţe sus-puse: baronul Hübe de la Viena şi domnul Géza Zoltán, reprezentantul băncii din Budapesta cu care aveau strînse relaţii fraţii Hoffmann.

Else a fost fericită tot timpul cît a durat drumul de la Deva la Petrila. Trăsura prefecturii era comodă, armăsarii buni, Gabriel lîngă ea, iar priveliştea încîntătoare. În special cînd au trecut de Haţeg, nu se mai sătura admirînd frumuseţile văii Streiului, live-

zile încărcate de rod ale țăranilor din Sîntă-Maria, Băiești și Ponor, defileul strîncos dintre Crivadia și Merișor, apoi, în depărtare, semeața înfățișare a Parîngului. Ieri, spre prînz, au sosit la Petrila, unde erau așteptați de directorul Nándor și toți funcționarii mari și mici. Directorul postase un călăreț la loc bine ales, care a galopat să aducă la timp vestea că vin patronii. Au fost întîmpinați cu urale și cu flori și găzduiți în două apartamente împodobite cu grijă, în localul administrației centrale, apartamente care fuseseră puse la punct cu tot dichisul de covoare, flori și mărunțișuri atrăgătoare, de către soțiile directorului, subdirectorului și inginerului-șef.

Spre seară au sosit, în noul landou lăsat la Deva, și cele două personalități din Viena și Budapesta, domnul baron Waldemar Hübe, consilier aulic pe lîngă curtea imperială, șef al secției de mine din departamentul industriei și comerțului, membru în consiliul de administrație al băncii naționale de curînd înființată la Viena, precum și Géza Zoltán, reprezentantul băncii particulare din Pesta. Au fost însoțiți tot timpul de Francisc Gáll, prefectul de Hunedoara. La mică distanță a urmat o trăsură a subprefecturii din Hațeg, care aducea pe pastorul Clodius de la capela protestantă din acel orășel. Pastorul era însoțit de solgăbirăul Bohățiel.

Tuturor acestor persoane oficiale care inspiră cel mai profund respect, li s-a rezervat din vreme găzduire improvizată în locuințele funcționarilor superiori locali, familiile acestora fiind sacrificate să doarmă, îngrămădite și pe apucate, în camera cea mare a preotului Niculae, în camera de lîngă Herberge a negustorului Kardaș, și la cazină.

Azi-dimineață, în ziua inaugurării, a mai sosit un oaspete important, dar neprevăzut. Este domnul baron Anton von Maderspach, care — se vede din felul cum s-a prezentat — nu prea ține la baronia lui. Maderspach e inginer geolog. El e acela care a făcut, în vara trecută, cu cîteva ajutoare de-ale sale, prima cercetare științifică a zăcămintelor de cărbuni

din Valea Jiului. E un om foarte priceput în meseria asta care îi aduce frumoase venituri, înlocuind astfel lipsa de domeniu funciar nobilitar.

Baronul Anton von Maderspach este cunoscut cu deosebire în Banat, unde a cutreierat munții în lung și lat, ca și în masivul Poiana Ruscă, unde a descoperit zăcăminte de plumb și zinc. Toate sînt însă exploatate de alții. El e doar un crainic al bogățiilor subsolului transilvan, pe care le semnalează altora mai întreprinzători și cu capital. Înalt și deșirat, dar distins, în vîrstă cam de cincizeci de ani, baronul a sosit călare pe o minune de armăsar neastîmpărat și, cum e un om destul de curios s-a înfățișat celor de față în condițiuni lipsite de cea mai elementară etichetă vestimentară: costum uzat, de călărie, cizme noroiate, tolbă de piele la șold, și... geam la un ochi. I se iartă însă, pentru că e călăreț, e om de știință și pe deasupra, nobil de viță.

Întreaga Petrilă este în freamăt. Localnicii, și îndeosebi femeile și copiii, au ieșit în mijlocul drumului și cască gura. Care de care se minunează fie de frumusețea caleștilor, fie de a cailor lustruiți de parcă au fost unși cu ulei de in, fie, în fine, de veșmîntul doamnelor și domnilor de la oraș. Au fost ele, petrilenele, de mai multe ori, și la Hațeg și la Deva, cu merinde la tîrg, sau pentru împlinire de sarcini robotale — dar atîta măreție de armăsari și cuconet ca aci, n-au văzut... Iar copiii, țîncii, cu nădragii găuriți și cu picioarele jegoase și crăpate de glod uscat, trăiesc clipe de basm. Revăd aievea frînturi din poveștile pe care le îndrugă seara unchieșii lor, la gura sobei. S-au trezit, ca din vis, în țara zînelor și feți-frumoșilor.

Sătenii, cam puțini, atîția cîți au rămas în sat — pentru că grosul sînt la coasă, la tîrle, sau la cules — stau sprijiniți de ulucile zăplazurilor strîmbe și privesc și ei, cu un amestec de admirație și scîrbă, la șirul domnilor în redingote negre și-i asemuie cu necuratul, iar pe doamnele înzorzonate și înflorate cu vasilca pe care o poartă, la sărbătorile iernii, cetașii și feciorii satului.

Azi, după odihna de peste noapte, invitații, directorii și inginerii, doamnele și funcționarii superiori, stau mănunchi în dreptul clădirilor noi ale administrației și cazinei, și așteaptă un semnal. Se va alcătui un cortegiu care va parcurge, pe jos, drumul de numai o jumătate de oră — ba chiar mai puțin — pînă la Dealul Negru. Pe jos! ce trăsnaie și pe burghezul ăsta de Hoffmann... gîndesc unele din mărimile de față. Dar cine i se poate împotrivi patronului? Fie! Vor lua contact cu poporul...

Numai distinșii oaspeți din Viena și Pesta vor merge în landou. Ei sînt îmbrăcați în haine negre de ceremonie și au la reveruri semnele colorate ale unor decorații. Prefectul și solgăbirăul sînt în costume cu distincția oficialității. Pastorul Clodius are o rasă lungă și neagră. Pe cap poartă un petasus, adică o pălărie cu boruri imense, ca ale călugărițelor carmelite. Directorul Nándor, subdirectorul Stierer și inginerul-șef Willing s-au îmbrăcat și ei în negru. Avocatul Gabriel von Neptaar și-a pus un minunat costum albastru închis, strîns pe corp după cea mai proaspătă croială vieneză. Este mîndru de el, ar avea motive să fie chiar fericit, și totuși nu-și poate stăpîni supărarea și nervozitatea. Asta pentru că mai adineauri, înainte de a se strînge numerosul grup care așteaptă semnalul de pornire spre Dealul Negru, au trecut cîteva căruțe pe drum, așa că domnul Gabriel a călcat într-o baligă proaspătă și și-a murdărit petlițele de panglică albă care unesc, pe sub pantofi, extremitățile de jos ale pantalonilor. Dacă a încercat să se curețe, baliga mai rău s-a întins. Ce oroare! E roșu la față de mînie și-și exprimă față de Else Hoffmann nedumerirea și indignarea că Dumnezeu a ascuns cărbunii tocmai la dracu, în munții ăștia sălbatici, atît de depărtați, cu vaci și cu iobagi atît de necioplîți.

Numai patronul Hoffmann e calm și neoficial. De statură mai mult decît mijlocie, cam burtos, cu pielea obrazului întinsă, gata să plesnească de viață, întocmai ca șoricul purcelușului pus la tavă — Gustav Hoffmann poartă niște mustăți mari și aproape pe-

trecute pe după urechi. Ochelarii de pe nas sînt înrămaţi cu aur, în degete are inele de aur, între buzunarele de la vesta albă atîrnă un lanţ greu, tot de aur, cu breloc de pietre preţioase; altfel, în afară de aceste semne vădite ale bogăţiei, patronul face o poză aparte la această solemnitate, poză care îi cam stînjeneşte pe ceilalţi, pentru că Hoffmann n-a vrut să îmbrace haine negre. A spus de dimineaţă Elsei şi lui Gabriel, care îl plictiseau cu sfaturile, că el participă astăzi la o sărbătoare, nu la înmormîntare. De aceea a îmbrăcat haine de culoare deschisă: veston gri, fundă mare verde, vestă albă şi pantaloni gri — cadrilaţi. Pe cap şi-a pus un clop, o pălărie cilindru, înaltă, gri şi ea, întocmai ca vestonul.

De altfel şi cucoanele şi-au îmbrăcat rochii deschise, în culori vii, ca de sărbătoare. Else îşi potriveşte mereu pliurile fustei albe şi largi, care se boţise atît de rău în valiză încît a trebuit să se străduiască ieri, singură, două ore, să le netezească cu o maşină de călcat găsită la fata inginerului Jäger.

Soţiile căpeteniilor conducerii locale, doamnele Nándor, Stierer şi Willing, poartă rochii lungi, în culori deschise şi cu decolteuri largi. Mîinile şi braţele sînt acoperite cu mănuşi de mătase, întinse pînă la cot, ascunzînd astfel modestia podoabelor inelare, podoabe pe care Else le afişează din belşug, ca şi soţul ei.

— De ce şi-or fi ascunzînd astea degetele? Au rîie? gîndeşte Anuţa Sluguţ, care a ieşit o leacă în faţa colibei — a acelei colibe care stă, într-adevăr, proţap, drept în faţa localului direcţiei.

Cele două domnişoare, Tereza Willing, lungă, voinică şi cutezătoare ca şi tatăl ei, şi Ketti Jäger, fiica inginerului conducător al şantierului Dealul Negru, micuţă şi subţire ca o furnică, prima de vreo douăzeci de ani, cealaltă de vreo şaptesprezece, mult optsprezece ani, sînt îmbrăcate primăvăratic, ca şi vîrsta lor.

E către ora prînzului. Aerul de început de octombrie este încă proaspăt şi vesel. Cortegiul a pornit

spre Dealul Negru, pe drumul care coteşte imediat la dreapta în susul rîului — şi de acolo, paralel cu linia de vagonete, pe noul drum de căruţe, larg şi pietruit, pe care în curînd vor circula primele transporturi de cărbuni. Din loc în loc sînt spînzurate ghirlande de cetină, ca nişte arcuri de triumf. „Nemernicii!" exclamă Willing, gîndindu-se la ţăranii care fuseseră poftiţi de jandarmi să se înşiruie de-a lungul noii şosele şi să-i strige domnului Hoffmann „Trăiască! Trăiască!" Nu se vede nici unul... Noroc că drumul a fost măturat dis-de-dimineaţă şi nici o vită n-a mai trecut pe-acolo, aşa că avocatul von Neptaar calcă mai sigur...

Aproape de şantier sînt înşiruiţi muncitorii care salută cu respect deosebit curioasa procesiune. În mod cu totul excepţional nu se lucrează pe nici un şantier, nici la ateliere şi nici măcar la pădure. Muncitorii au primit poruncă să fie de faţă la sărbătoare, pe şantierul Dealul Negru, urmînd ca de-abia după ora 12, adică după solemnitate, să plece fiecare în grabă la locul lui de muncă. Totuşi, observă Willing, n-au venit prea mulţi.

Serbarea n-a putut începe la ora prevăzută în program, din cauza unor mici incidente neaşteptate, care au indispus pe Hoffmann şi au provocat accese de furie greu reţinută şi teribile dureri de cap, în special inginerului Willing.

Mai întîi, chiar înainte ca Gustav Hoffmann să se fi trezit din somn, pe la 7 dimineaţa, o delegaţie destul de numeroasă de fruntaşi petrileni, cu judele, cneazul şi popa în cap, se postase la uşa principală a direcţiunii şi... s-a pus pe aşteptat. Alarmaţi, Willing, Stierer şi Nándor dăduseră fuga să întrebe ce treabă-i asta. Sătenii însă tăceau, parcă erau muţi. De-abia într-un tîrziu răspunse bătrînul jude, liniştit şi rar:

— Trăbe să vorbim cu domnul stăpîn. Nu-i voie? Sîntem în satul nost'. Cu dumnievoastră nu mai stricăm vorba. S-a gătat!

Toate ameninţările şi rugăminţile celor trei rămaseră zadarnice. Nici un sătean n-a mai vrut să

scoată o vorbă. În cele din urmă, cînd doamna Else a deschis larg fereastra, ca să intre aerul curat și înviorător al dimineții, stăpînul a observat mișcarea mută de jos și a coborît îndată. A fost primit cu respectul cuvenit unui oaspe nou, a întrebat ce s-a întîmplat, dar neputînd să i se răspundă pe larg, în limba lui, părintele Niculae i-a întins o foaie scrisă, îngînînd totodată cîteva vorbe nemțești. Hîrtia era o jalbă lungă, ticluită în limba germană de avocatul Caius Brebenar din Deva, apărătorul obștii Petrila, în care se descriau toate necazurile ce au cășunat pe bieții săteni de pe urma lipsei de înțelegere și răutății domnilor reprezentanți ai societății de la Brașov.

Gustav Hoffmann și-a aruncat ochii pe jalba înflorată cu vechea pecete a „primăriei", cu semnătura caligrafică a preotului și cu amprentele digitale ale fruntașilor din sat și, prin tălmaci, a promis că va citi cu atenție tot ce scrie acolo, la nevoie va chema pe primar — adică pe cneaz — să-i dea lămuriri, și în orice caz toată lumea să fie sigură că toate nedreptățile vor fi reparate. Sătenii au salutat cuviincios și s-au depărtat liniștiți.

Se părea că de-acum totul va merge strună, dar în noianul de preocupări tehnice și administrative impuse de pregătirea lucrărilor de inaugurare, direcția locală uitase cu desăvîrșire că mai există și Anuța Sluguț. De-abia cînd Willing a văzut dîrzenia delegaților care așteptau pe Hoffmann și-a adus aminte de „criminală" și a devenit mai îngrijorat. S-a uitat atent în ograda lui Sluguț, dar nu se vedea nimeni. Totuși ștergarul de la ferestruică s-a mișcat. O fi clocind ceva, nebuna? s-a întrebat inginerul și fierbea de ciudă că n-au sosit încă jandarmii din luncă. Trimise după ei. Asta să-i fie lui învățare de minte! Nu trebuia să instaleze postul de jandarmi așa departe de inima administrației... Va lua îndată măsuri.

Tocmai în momentul acela sosise trăsura cu subprefectul din Hațeg, care inspectase postul de jandarmi. Atunci, din căsuța aceea care stă moț în fața

administrației — și ghimpe în ochii lui Willing § Comp. — se ivi Anuța. Era liniștită. De aceea părea liniștit și inginerul-șef, dar o urmărea cu ochii. Nevasta lui Sluguț păși, însă, către grupul principal, unde recunoscuse pe solgăbirăul Bohățiel. Dădu bună ziua cuviincios, așa cum se cade unei țărănci, și-l întrebă pe șeful de la Hațeg cum îi merge cu sănătatea.

— Mulțumesc, bine, răspunse solgăbirăul, foarte stînjenit și uitîndu-se chiondărîș.

— Ca lui Ion al meu? întrebă Ana.

— Care Ion?

— Sluguț, de!...

— Va veni acasă curînd, fii sigură, căută s-o liniștească Bohățiel, care întrezărea furtună în ochii femeii.

— De ce să vină? Nu-i vinovat că a supărat pe domnii? Nu-l băgați la ocnă?

Solgăbirăului îi scăpă o vorbă necugetată:

— Nu-l trimitem la ocnă. Îl trimitem acasă. Nu-i vinovat. Adică... îl iertăm.

Anuța nu se mai putu stăpîni. Parcă-i țîșnise din gură un stol de prepelițe surprins pe miriște de un vînător dibaci. Din gura-i oțărîtă i se revărsă un potop de blesteme amestecate cu amenințări. Heinrich Willing făcea fețe-fețe; prefectul Gáll ceru lămuriri solgăbirăului; jandarmii sosiseră dar nu îndrăzneau să intervină fără ordin; Gustav Hoffmann fu înconjurat de doamnele cu pățania, care toate deodată voiau să-l lămurească dar mai mult îl zăpăciseră; într-o parte stăteau țăranii fruntași care veniseră cu jalba și urmăreau tăcuți scena; iar de pe mărețul armăsar roib, făcea haz nespus domnul baron Anton von Maderspach, geologul. A dracului femeie!

În cele din urmă fișpanul și prim-pretorul reușiră s-o desprindă pe Anuța din grupul principal și, cu vorbă bună, s-o potolească.

Prefectul a notat ceva într-un carnet și a promis că va elibera îndată pe Ion Sluguț. Femeia s-a retras, dar de pe prispa casei urmărea cu ochi de tigroaică cum se forma convoiul care trebuia să fie

de mult la Dealul Negru. Tras niţel mai la coadă, Willing îi arătă Anicăi pumnul, dar femeia îi răspunse fluturînd mătura de nuiele, apoi, ca şi cînd ar fi aţîţat o haită de dulăi flămînzi, strigă în urma cortegiului :

— Ţiba, ne !

Cînd au ajuns la Dealul Negru, altă zăbavă. Un grup de moţi ieşi înaintea subprefectului Bohăţiel. Erau lucrători de la pădure şi cîţiva cioplitori în piatră. Bohăţiel îi primi cu voie-bună, căci îi recunoscu după înfăţişare. Era tot de pe acolo şi el, din Apuseni, feciorul preotului din Certej. Fusese trimis la învăţătura dreptului la Tîrgul Mureş, apoi la Cluj şi Budapesta, după care intrase în administraţia de stat. Era unul dintre puţinii romîni care reuşise, pe vremea aceea, să ocupe o relativ importantă funcţie publică. Moţii i-au dat o hîrtie scrisă chiar de ei, cu slove destul de încîlcite, apoi s-au retras. Subprefectul le promise întregul lui sprijin.

Solemnitatea începu abia către ora prînzului. Directorul Nándor se ploconi adînc în faţa stăpînului său, salută pe înalţii oaspeţi veniţi de departe, schiţă folosul pe care „patria" îl va trage din această îndrăzneaţă iniţiativă particulară, şi termină slăvind pe maiestatea sa împăratul.

Inginerul Frantz Jäger de la Pécs, şeful şantierului actual şi al viitoarelor galerii în cărbune, dădu cîteva amănunte tehnice despre Dealul Negru şi grosimea probabilă a straturilor de cărbune.

— Timp de doi ani vom lucra la suprafaţă, lămuri el. Pînă atunci, cu trei echipe vom curăţa tot ce se vede, după care vom înainta sub deal, în galerie orizontală, conducîndu-ne după stratul de cărbune. Este absolut sigur că mai tîrziu vom fi nevoiţi să mergem în adîncime. Aşa e peste tot. Cărbunele se găseşte foarte rar la suprafaţă. Cazul acesta de la Petrila este excepţional. Paralel cu exploatarea de la suprafaţă, începem chiar azi o galerie în piatră, acolo în stînga, unde vedeţi grupul de mineri romîni în straiele lor albe, caracteristice. Sînt specialişti aduşi de la minele de aur din munţii Apuseni.

Această galerie în steril o începem din simț de prevedere. Calculele ne-au dus la concluzia că, după o înaintare de cel mult cincizeci de metri în stîncă, dăm de un strat gros de cărbune brun de calitate superioară.

Înalți oaspeți, prevăd un viitor de prosperitate acestei regiuni a Jiului. Va veni vremea — și nu peste mult timp — cînd și în alte locuri de pe această vale, la Petroșeni, la Lupeni, ba poate pînă sus la Cîmpul lui Neag, se vor deschide exploatări de cărbune. Noi, aci, la Petrila, sîntem niște pionieri, niște deschizători de drumuri, mulțumită spiritului de inițiativă și curajului domnului Gustav Hoffmann, căruia îi dorim cel mai desăvîrșit succes în întreprinderea sa. Și totodată — vă rog să-mi îngăduiți — urez prosperitate și harnicilor sătenii petrileni pe care mineritul de cărbuni îi va ridica la un nou fel de viață. În înțelepciunea străbună a acestor localnici, în brațele vînjoase ale muncitorilor și în înțelegerea noastră stă viitorul Văii Jiului.

Glasul bătrînului Jäger era sincer emoționat.

Echipele așteptau cu tîrnăcoape, cu furci mari de fier și cu lopeți. Erau trei grupe, alcătuite din băieși de meserie, maghiari de la mina Holbav de lîngă Brașov și de la minele Pécs din Ungaria și șvabi de la Steierdorf-Anina. Cîte cinci mineri în fiecare echipă și cîte doi încărcători la vagonete și căruțe. Printre primii: Radu Zăican, cu pieptul gol, care-i strălucea în razele soarelui, și gata de luptă cu bolovanii ce vor cădea sub loviturile tîrnăcoapelor.

Se începea tăierea dealului din cinci părți deodată, cu echipele la mică distanță una de alta. Serviciul de încărcare fusese bine pus la punct. La o sută de pași înaintea dealului, linia de vagonete se bifurcă, oprindu-se fiecare ramură în dreptul cîte unei echipe. Una din echipe este gata să înceapă lucrul în dreptul punctului unde drumul de căruțe, făcut de societate, se oprește în deal. Acolo încărcarea se va face direct în căruțele ce așteaptă cu caii gata la ham. Parcă și caii sînt nervoși... Echipa săpătorilor în

piatră n-are încă linie de vagonete. Dar în două zile va fi gata și aceasta.

Un fluier de țignal al inginerului Jäger este semnul dinainte stabilit, și douăzeci de tîrnăcoape cad deodată cu putere în carnea pămîntului negru și tare. În ritm sacadat și iute loviturile se succed una după alta. Bolovanii de cărbune se prăvălesc la capătul liniilor de vagonete, de unde încărcătorii îi prind în furci și lopeți și-i aruncă voinicește în vagonetele de fier care parcă urlă de durerea loviturilor.

Doamnele și domnii aplaudă fericiți. Inginerul Jäger zîmbește satisfăcut de pe tăpșanul pe care s-a urcat pentru ca să aibe o privire de ansamblu asupra întregii operații. Seamănă cu un comandant de oaste în toiul unei bătălii.

În fața biroului supraveghetorilor, în unghiul larg deschis de cele două linii bifurcate, se află întinsă o masă mare, acoperită cu fețe albe. Pe masă, numai bunătăți: păstrăvi prăjiți, prinși mai adineauri în apa Jiețului, fripturi reci, brînză de burduf, ciuperci ieșite chiar acum de la un cuptor nevăzut, un paner cu mere și prune tomnatice, pîinișoare și prăjituri pregătite de doamnele inginerilor gazde. Și desigur, sticle cu vin.

Soția directorului Nándor oferă patronului Hoffman primul pahar, apoi înalților oaspeți oficiali, și în fine celorlalți, foarte atentă să nu încurce ierarhia. Hoffmann bea primul, în sănătatea tuturor, după care urmează toastul directorului — pentru prosperitatea întreprinderii; al prefectului — pentru sănătatea împăratului de la Viena; și așa mai departe. De la al treilea pahar fiecare bea pentru el.

Inginerul Franz Jäger este adus aproape cu sila de la postul său de comandant al bătăliei. Îl ia de braț domnișoara Ketti, care se bucură de succesul tatălui ei.

Primele vagonete și primele căruțe sînt gata încărcate. Altele trec la rînd, să fie umplute cu miraculosul aur negru.

Sticlele cu vin sînt destupate una după alta. Acum lumea bea fără protocol. Aerul rece, gustările de la

masă, emoția evenimentului, toate au deschis poftа improvizaților meseni. Mai departe, grupurile de muncitori chemați să asiste la inaugurare înghit în sec, scuipă și înjură printre dinți. Jäger golește pahar după pahar, vesel, dar cu ochii la echipe. Domnișoara Ketti îl trage mereu de mînecă, discret și nervos.

— Mai rar, tată!

Bătrînul, sîcîit, se supune, dar ia două sticle de la masă și trece mai alături, oferindu-le supraveghetorilor, gest care provoacă indignarea lui Willing.

Gata! S-au încărcat 12 vagonete și 6 căruțe. O mică pauză pentru echipe, în care timp vagonetele sînt legate în convoi, pe o singură linie, cu destinația: rampa de la drumul mare spre Deva. Căruțele, înșiruite una lîngă alta, așteaptă semnalul de pornire. Ele au drum lung pînă la uzinele din Călan, unde peste cîteva zile topitoarele cu minereu de fier vor consuma pentru prima dată cărbuni în loc de lemne.

S-a dat semnalul de plecare a vagonetelor și căruțelor. Un *ura!* izbucnește din piepturile domnilor oaspeți și gazde. Doamnele și domnișoarele flutură batistele în urma căruțelor și vagonetelor care se depărtează ușor. Băieții vagonetari se miră ce naiba le-a apucat...

Pe Dealul Negru munca minerilor a reînceput. Dincolo, echipa moților săpători în piatră nici nu s-a oprit. Acolo se lucrează cu anume socoteală, cu burghie, cu sfredele și exploziv.

Inginerul-șef Willing face semn lucrătorilor chemați la solemnitate ca privitori, să grăbească pasul spre locurile lor de muncă: ateliere, gatere, păduri, grajduri.

Gustav Hoffmann, în fruntea coloanei de domni și doamne, pășește vesel și vorbăreț înapoi spre birourile întreprinderii.

Peste o oră a sosit de devale știrea că iapa cea mai voinică și mai frumoasă din grajdurile societății, cea pusă să tragă primul convoi de vagonete pînă

la rampă, a fost rănită grav. La panta pe care linia o face în punctul Lunca Aninilor, frînele n-au funcţionat bine sau băieţii de la frîne n-au fost atenţi şi vagonetele au năvălit peste animal. Vagonetul din faţă a lovit-o la picioare. Gonită astfel, iapa a luat-o la fugă speriată, iar vehiculele îşi luară viteză sub greutatea încărcăturii. S-au oprit singure în bietul animal, care avea picioarele făcute zob. Vagonetarii au tras iapa deoparte şi acum împing ei convoiul pînă la rampa de descărcare. Iapa a fost împuşcată de jandarmi. Ca să-i scurteze chinul.

Accidentul a dezlănţuit discuţii aprinse la cazină, unde s-au adunat directorii, inginerii şi funcţionarii. Franz Jäger pretinde că el a atras atenţia şi lui Willing şi lui Nándor că vagonetele n-au nevoie de tracţiune animală; că se primejduiesc caii la pantele liniilor; că ele, vagonetele, trebuiesc împinse de oameni; dar nu de băieţi luaţi la întîmplare din sat, ci de vagonetari profesionişti, căci şi asta e o meserie. Cearta a ajuns la urechile patronului, iar Hoffmann a dat dreptate inginerului Jäger şi a promis că va trimite de la mina Holbav, cîţiva vagonetari pricepuţi.

Şi cum o nenorocire nu vine niciodată singură, la sfîrşitul prînzului iacă un călăreţ cu ştirea unui alt accident, de astă dată grav, fiind vorba de om, nu de vită. Cînd vagonetele împinse de băieţii pogănici au ajuns la o mică distanţă de rampă ele au fost oprite de supraveghetorul şantierului de descărcare pentru a fi detaşate unul de altul. Primului vagonet i s-a făcut vînt în rampă şi — călăreţul nu ştie să spună mai departe cum — lucrătorul de la lopeţi a fost prins şi zvîrlit în stîlpul de fier al rampei.

— Lovit grav? întreabă cei de la masă.

— La cap, poate şi altundeva. L-am văzut jos, plin de sînge, abia suflînd. Şi cărbunii din primul văgon sînt stropiţi cu sînge. Pe mine m-o trimis domnul supraveghetor să anunţ jăndarii şi pe dumneavoastră.

Accidentul unui pîrlit de pogănici nu merită prea multă atenţie, dar pentru că el stropeşte cu sînge

prima zi de lucru și primul transport de cărbuni, mesenii s-au indispus. Trebuie comunicat prefectului și prim-pretorului, care s-au retras sus, să se odihnească. Nu de alta, dar legea cere să se facă o anchetă. Mai cu seamă trebuie înștiințat patronul, Gustav Hoffmann, care și el e sus, în apartamentul său. Ce e de făcut? În cele din urmă se hotărăște să li se respecte odihna. Deocamdată va pleca la locul accidentului numai inginerul-șef Willing. Dar Jäger protestează: să fie anunțat cel puțin prefectul! Să ancheteze el. Nimeni nu are, însă, curaj. Totuși, în timp ce se pregătea trăsura pentru Willing, Jäger dădu fuga sus și anunță nenorocirea.

Plictisiți și somnoroși, Hoffmann și prefectul au coborît la cazină. Liviu Bohățiel întreabă pe Jäger dacă rănitul a fost dus la camera medicală, dacă a fost anunțat doctorul...

— N-avem, răspunde acesta.

— Ce anume, medic?

— Nici medic, nici cameră medicală, adăugă Jäger.

— Atunci rănitul trebuie dus repede la Hațeg. Cu trăsură ușoară și caii cei mai buni. Cine i-a făcut bandajul?

— N-avem farmacie, șoptește, cu ton tulburat, același glas.

— Cum asta?

Toți tac. Bohățiel nu înțelege. Își plimbă privirile întrebătoare de la domnul director Nándor la domnul subdirector Stierer; de la domnul inginer-șef Willing la domnul patron Hoffmann.

Dar toți au pironit privirile în jos. Hoffmann înalță din umeri.

SOCOTELI DE VIITOR

„Domnul baron Anton von Maderspach ne poate da informații și mai prețioase. Cunoștințele domniei-sale în științele geologiei și mineralogiei sînt de necontestat și le-am verificat practic. Noi, frații Hoffmann, îi păstrăm recunoștință pentru îndrumarea ce ne-a dat-o — sînt doi ani de atunci — să punem în exploatare zăcămintele de cărbuni care se află ascunse în această vale cu păduri greu de pătruns, cu oameni parcă din altă lume, și cu multe și fioroase sălbăticiuni. Cărbunele pe care l-ați văzut astăzi, acel Deal Negru din care am început să tăiem, reprezintă o cantitate infimă față de ceea ce zace în adîncime, chiar la mare adîncime. Va trebui să ajungem acolo, oricîte greutăți vom întîmpina. Sînt sigur că vom învinge, conchise satisfăcut Gustav Hoffmann".

Făcuse o expunere cam lungă pentru felul lui zgîrcit și greoi de a se exprima, însă mesenii îl ascultară cu interes, nu numai pentru că vorbise patronul și, deci, fiecare își legăna o speranță de mai mult belșug în legătură cu noua lui întreprindere, dar și pentru că tema era într-adevăr interesantă, ba, pînă la un punct, chiar pasionantă. Doamnele de față, mai romanțioase, își și închipuiau că sînt în pădurile virgine ale Africii, participante la una din acele senzaționale expediții care pe la mijlocul veacului trecut provoca interesul palpitant al cititorilor din Europa.

— În măsura în care credeţi că voioşia acestei mese îmbelşugate nu o voi stingheri cu amănuntele ştiinţifice şi, deci întrucîtva aride, vă stau cu plăcere la dispoziţie, răspunse baronul von Maderspach.

Discuţia aceasta se purta în sala cea mare a direcţiei din Petrila, sală de proiecte şi cîteodată de consiliu, transformată cu acest prilej în sală de ospăţ. Era în seara aceleiaşi zile a inaugurării. Else şi Gustav Hoffmann ofereau un banchet principalilor participanţi la festivitatea de dimineaţă.

— Complet improvizat, repeta mereu Else Hoffmann. Vedeţi şi dumneavoastră că nu se putea altfel, în condiţiunile rustice de aci. Feţele de masă sînt diferite, vesela şi tacîmurile de asemenea, nu mai spun de pahare. În schimb sînt de bună calitate şi pentru asta trebuie să mulţumim din suflet doamnelor Nándor, Stierer şi Willing, sublinie Else, care rostise numele doamnelor în ordinea ierarhică a soţilor. Aranjamentul mesei, cu flori atît de proaspete şi vesele, este meritul domnişoarelor Tereza Willing şi Ketti Jäger. În ce priveşte meniul, mărturisesc că am şi eu partea mea de contribuţie modestă. Nu e grozav, dar dumneavoastră ne veţi ierta, nu-i aşa domnule baron?

I se adresase baronului Waldemar von Hübe, consilierul împărătesc, şi acesta se grăbi să-i răspundă sărutîndu-i mîna, cu o uşoară plecăciune. Baronul se afla în capul mesei dinspre fereastră, avînd în dreapta sa pe Else iar în stînga pe fişpanul Gáll Francisc, care, ca prefect al comitatului Deva, era reprezentantul autorităţii administrative. Hübe se considera reprezentantul autorităţii politice, în calitatea lui de consilier aulic, şi n-ar fi pregetat să se considere şi reprezentant — cel puţin prin scurtă delegaţie — al puterii divine, aşa cum era patronul său, împăratul din Viena, dacă n-ar fi fost de faţă pastorul Clodius...

La celălalt capăt al mesei trona Gustav Hoffmann, care îşi dădea seama că de fapt el este adevăratul împărat, cel puţin aici la Petrila, şi zîmbea pe sub mustăţile-i imense. În dreapta sa se afla doamna

Wilma Nándor, soţia directorului local, femeia cea mai mare în grad la această masă, bineînţeles afară de Else Hoffmann. În stînga patronului se juca cu un păhărel Géza Zoltán, bancherul din Budapesta. Urmau, orînduiţi cu socoteală, veşnic tăcuta doamnă Stierer, nevasta subdirectorului, apoi solgăbirăul Liviu Bohăţiel, foarte guralivа doamnă Willing, pastorul Clodius, pămîntiu, deşirat şi taciturn, domnişoara Willing, mare cît un cal de Pomerania, şi tatăl ei inginerul-şef Heinrich Willing, alături de Else Hoffmann. Pe latura cealaltă a mesei, după doamna Nándor urmau inginerul geolog baron Anton von Maderspach, directorul Nándor, inginerul Franz Jäger, avocatul Gabriel von Neptaar — care nu era baron dar ţinea mult să i se spună *von* — domnişoara Ketti Jäger şi, în fine, subdirectorul Stierer.

Ospăţul era la început şi promitea să se desfăşoare în cea mai caldă atmosferă. Doamnele erau pline de voioşie, iar Else pur şi simplu exuberantă. Avea şi motive : se afla lîngă baronul Hübe ; în faţă, dar puţin mai lateral, îl plasase pe Gabriel ; iar în ce priveşte toaleta, reuşise să netezească cu un fier de călcat şi cealaltă rochie scoasă din cufărul de călătorie. Else Hoffmann purta în acea seară o încîntătoare rochie de catifea neagră, despicată de la genunchi în jos şi căptuşită cu mătase aurie. În faţă se vedea desuul de atlas alb. Un decolteu în unghi, destul de adînc, scotea în evidenţă în contrast cu catifeaua neagră, carnaţia albă a bustului. De la tivul decolteului porneau, bine conturaţi, sînii voinici, în despicătura cărora atîrna un galon de perle. (De la celălalt capăt al mesei Gustav se întreba şi acum dacă Else a luat de la Braşov dublura perlelor, aşa cum îi poruncise el, sau chiar perlele veritabile). Rochia de catifea neagră avea mînecuţe scurte şi bufante şi, în ansamblul ei, cînd Else se ridica — în calitate de amfitrioană — şi se strecura printre invitaţi cu cîte o vorbă sau o întrebare cu tîlc, se reliefa turnura terminată cu o şlepă nu prea mare. Hotărît lucru, doamna Hoffmann are astă-seară o netăgăduită prestanţă. Păcat că ochii ei mici şi gri-

deschis îi trădează privirea inexpresivă, cu toate că sprîncenele le-a cănit cu un negru bogat.

Doamna Wilma Nándor, următoarea în grad, poartă rochie de mătase în culoarea prunei. Este o femeie trecută de cincizeci de ani, exagerat de grasă și conștientă că decolteul o dezavantajează, de aceea chiar mica despicătură din dreptul bustului colosal este ascunsă cu un foarte fin șal de lamé brodat. Celelalte două doamne, soțiile lui Stierer și Willing, s-au străduit și ele ca în astă-seară să facă față situației, doamna Willing necăjindu-se toată după-amiaza nu atît pentru toaleta ei, cît pentru a fiicei, domnișoara Tereza, care e totdeauna capricioasă și nemulțumită de orice, dar' mi-te cînd e vorba de rochii... De data aceasta, însă, rochia ei de mătase albă cu traversuri de panglici verzi, terminată jos cu aplicații de dantelă și mărgăritare albe între frunze verzi, o prinde de minune.

Ketti Jäger este orfană de mamă. Păstrează vagi amintiri despre mama ei care a murit de mult. Tatăl, Franz Jäger, a crescut-o cu grijă dar cu multe necazuri, pentru că deși e bun și gata la orice sacrificiu, este totuși neîndemînatic. Și tare greu e să crești un copil, și încă fetiță! tu, slujbaș, chiar inginer dacă ești, cînd dis-de-dimineață trebuie să pleci la mină, lăsînd odrasla pe mîna vreunei nepricepute. Jäger este neamț din Germania. Și-a părăsit patria încă din tinerețe, în niște împrejurări politice pe care fiica nu le poate pătrunde. Știe doar atîta, că tatăl ei a fost urmărit de autorități. După ce a plecat din Germania a lucrat ca inginer la niște mine din Stiria, apoi la o salină din Slovacia și în fine mulți ani la marile mine de cărbuni Pécs, din Ungaria, unde a cunoscut pe mama ei, o unguroaică frumoasă, fiica unui supraveghetor oarecare, și cu care n-a pregetat să se căsătorească. Acolo, la Pécs, la marginea pustei maghiare, Ketti a văzut lumina zilei, a crescut și a învățat școală pînă în primăvara acestui an 1840, cînd s-au mutat la Petrila, tatăl ei fiind angajat în foarte bune condițiuni de salarizare, chiar de către Gustav Hoffmann, care îl apreciază

mult pentru că Jäger e un neîntrecut specialist în probleme de tehnică minieră. În schimb colegii săi ingineri, mai mari în grad, subdirectorul Stierer și inginerul-șef Willing, nu-l pot suferi. Ketti a constatat asta în mai multe rînduri și nu știe dacă faptul se datorește salarizării excepționale sau temperamentului iute și caracterului deschis al tatălui ei.

Jäger o iubește mult și Ketti bănuiește că el a acceptat să se înfunde în acest sat de munte numai din cauza salariului, conștient că trebuie să strîngă pentru ea bani de trusou și zestre. De altfel, „să se înfunde" este un fel de a vorbi. Deși a fost obișnuită cu întinsele cîmpii ale Ungariei, Ketti se simte bine și la Petrila, cu toate că se gîndește cu drag și la societatea plăcută de la Pécs. La Petrila există, însă, o varietate de forme și culori în peisaj, care o uimește și o încîntă. Ba nu pregetă să facă drumul pe jos, deseori pînă la vărsarea Jiețului în Jiu, adică pînă la Livezeni și Bărbăteni. Se duce și la pădure, sus pe dealurile Petrilei și chiar mai departe, spre izvoarele Jiețului, unde a văzut căprioare slobode și păsări cu pene strălucitoare, și de unde se înapoiază acasă cu brațul plin de brîndușe, margarete și liliac sălbatic. Cînd vine tata de la Dealul Negru, găsește masa împodobită cu flori și se bucură ca un copil. Cum se bucură și de bucatele de pe masă, pregătite de ea cu ajutorul Sîmidorii pe care au angajat-o cu ziua, fată tot de vîrsta ei, fiica unui petrilean care acum lucrează la cărămidăria din vale. Ketti profită de voioșia Sîmidorii și de gura ei ca o morișcă, pentru că se încăpățînează să învețe bine românește, spre indignarea Terezei Willing, care nu înțelege ce interes poate să prezinte limba iobagilor ăștia care miros a ceapă și brînză.

Astă-seară fata inginerului Jäger poartă o rochie simplă de catifea fay, neagră, cu mîneci scurte și decolteu discret cu jabou. Rochia e strînsă pe corp, reliefîndu-i sînii mici și mijlocul de furnică. Ketti are ochii albaștri, parcă s-a revărsat în ei toată cicoarea întinselor pajiști de pe Drava, iar blondul păru-

lui amintește holdele coapte din pusta unde a copilărit.

— În cele două veri cît am cercetat acești munți din extremitatea de sud a comitatului Hunedoarei, începu geologul Maderspach, n-am putut să fac studii complete despre cantitatea zăcămintelor de cărbuni ce se află ascunse în adîncime. N-am avut nici ajutoare destule pentru o astfel de muncă. Ele mi-ar fi folosit mult deoarece sînt destule de cercetat. Totuși, de un lucru m-am convins: straturile de cărbuni sînt extraordinar de întinse. Sondajele pe care le-am făcut pînă sus, pînă la stîna de la Cîmpul lui Neag, dovedesc peste tot prezența zăcămintelor. Le-am identificat și în punctul Petroșeni, și în satul Uricani, ca și în cătunele Vîlcan și Lupeni. Sînt sigur că se întind mult și lateral, iar în adîncime ele pot să se găsească pînă la vreo patru sute de metri.

— Domnule baron, află că eu, soția proprietarului de mine din Holbav și Petrila, spre rușinea mea nu mi-am pus pînă acum întrebarea de unde provin acești cărbuni care de o bucată de vreme interesează toată Europa. Vrei să ne spui cînd și cum s-au format cărbunii?

— *Gnädige Frau*[1], este simplu de tot: Cu milioane de ani în urmă vegetația pămîntului era alta. Creșteau cedri uriași și păduri de ferigă...

— Feriga, după cît știu eu, e o plantă micuță, domnule baron, întrerupse Else Hoffmann. Cum putea să formeze păduri?

— E mică azi — dar atunci era arbore mare, cu trunchi puternic, doamnă. Tot în vremea aceea scoarța pămîntului era adînc zbuciumată de cutremure. Se întîmplau surpări catastrofale care înghițeau ținuturi întregi, cu păduri cu tot. Ei bine, în anumite condiții fizice și chimice, lemnul acestor copaci s-a prefăcut în cărbune care azi a început să devină un combustibil de preț pentru industrii și transporturi. Oameni întreprinzători — ca stimatul dumneavoastră soț — care știu să riște și să valorifice banul, merg

[1] Stimată doamnă.

pe drumul surpăturilor de altădată şi aduc astfel la suprafaţă bogăţia ţării lor.

— Îmi permiteţi să întreb — întrerupse fişpanul Gáll — dacă pămîntul nostru cezaro-crăiesc conţine destul cărbune?

— Sigur că da! In Banatul temişan — de exemplu — zăcămintele de cărbuni se exploatează încă de la sfîrşitul secolului trecut. De aceea s-au şi construit acolo, pe baza existenţei cărbunelui şi minereului de fier, cuptoarele de la Bocşa, Secul, Oraviţa şi uzinele Reciţa. Acum doi ani, înainte de a veni în Valea Jiului, am explorat litoralul Dunării bănăţene. Aveam nişte indicaţii de la localnici. Ei bine, am descoperit cărbuni de calitate superioară la Eisenthal. Eu cred că totuşi Valea Jiului poate să ajungă cea mai bogată regiune carboniferă din tot sud-estul european. Numele vrednicului industriaş care este ilustrul domn Gustav Hoffmann, deschizător de drum triumfător pentru capitalul creator, va rămîne înscris la loc de cinste în istoria patriei.

— Însăşi înălţimea sa împăratul Ferdinand — interveni consilierul aulic baron Hübe — s-a interesat de persoana d-lui Hoffmann...

— Cînd? întrerupse Else, tresărind sub impresia acestei ştiri minunate, pentru ea pur şi simplu senzaţională.

— Cu ocazia unei conferinţe industriale care s-a ţinut la palat. Şi desigur, maiestatea sa a primit cele mai bune referinţe despre stimatul dumneavoastră soţ. O dovadă este însăşi prezenţa mea aici, se umflă Hübe ca un păun.

Elsei îi venea să-l sărute. Şi aducîndu-şi aminte că jos, în biroul direcţiei, se află într-o ramă portretul litografiat al împăratului Ferdinand al V-lea, doamna Hoffmann părăsi în grabă sala ospăţului şi reveni îndată cu poza maiestăţii sale, pe care o puse pe masă, la loc de frunte, sprijinită într-o glastră cu flori. Mesenii aplaudară fericiţi, iar von Hübe sărută încă o dată, ceremonios dar îndelung, mîna fină a acestei amfitrioane care dovedea un înalt patriotism.

— Sînt încîntat de gestul dumneavoastră spontan,

scumpă doamnă, îi şopti la ureche sfetnicul tronului.

— Îi veţi spune, poate, şi maiestăţii sale împăratului?

— Cînd mi se va oferi prilejul, desigur că da, scumpă doamnă. Poate veţi face chiar un drum la Viena, nu?

— Aş putea să-l văd pe împăratul nostru? Nu îndrăznesc să cred asta, domnule consilier. La palatul său ştiu că pătrund numai persoanele din nobilime, răspunse întristată Else.

— Depinde...

Dar Doamna Hoffmann n-a putut să înţeleagă de ce „depinde". Acum se frămîntă să-şi dea singură un răspuns, însă nu găseşte nici unul pe plac. Dacă ar fi cunoscut limba ciobanilor momîrlani, ar fi ştiut poate şi zicala lor: Cînd întrebarea se pripeşte, răspunsul zăboveşte...

— Se găsesc zăcăminte de cărbuni şi în munţii Poiana Ruscă — continuă Maderspach — în dreptul localităţii Rusca Montană, pe drumul care merge către străvechile cariere de marmură de la Ruschiţa. Sînt informat că sînt zăcăminte de cărbuni şi în munţii Apuseni, şi în regiunea Nagy-Banya, sau Baia Mare cum spun băştinaşii, dar nu sînt precis identificate. N-a început însă exploatarea. E nevoie şi acolo de un pionier ca domnul Hoffmann. Precum vedeţi, împărăţia noastră şi în primul rînd ţinutul Transilvaniei, au un viitor strălucit.

— Dar ce nevoie este de atîta cărbune? întrebă candidă domnişoara Tereza Willing, spre desperarea tatălui său, care găsi întrebarea cu totul copilărească pentru vîrsta fetei, de mult absolventă a pensionului franciscan din Sibiu unde a învăţat şi carte, nu numai clavir şi dans.

— A, domnişoară, să-mi daţi voie să vă spun că întrebarea este fără rost, răspunse prompt şi repezit — împotriva firii lui — Gustav Hoffmann, completînd astfel gîndul lui Willing-tatăl. Nu te supăra, dar aşa este. S-a pomenit adineauri de fabrici, de maşini, transporturi şi combustibil. Ei bine, fabricile îşi în-

mulțesc numărul și cer tot mai mulți cărbuni cu care să producă energia vaporilor. Iată, chiar mina mea de la Holbav, la doi pași de Brașov, începe să nu mai poată îndestula nevoile orașului. Cea mai mare parte din cantitatea de cărbune care se scoate de acolo se consumă la moara cu aburi, la fabrica mea de paste făinoase și la cuptoarele de var pe care le-am construit între Bartholomei și Cristian. Puținul ce prisosește îl vînd numeroșilor meseriași din oraș, mai ales fierarilor, care renunță treptat la cărbunele mangal făcut pe cale artificială. Ba am comenzi de cărbuni și de la meseriași din Făgăraș, Feldioara și Sighișoara. Numai că drumul este lung și greu, așa că transportul urcă prea mult prețul de cost.

Else terminase o lungă convorbire în șoaptă cu consilierul aulic. Era radioasă și, de aceea, cum pe de altă parte se consumase și al doilea fel de mîncare și mesenii erau în așteptarea unei surprize culinare pe care o vesteau tacîmurile și farfuriile proaspăt aduse, ea propuse să se închine un pahar în sănătatea împăratului. Toată lumea se ridică grav în picioare. Doamnele Hoffmann și Willing umplură paharele, căci interziseră slugilor să mai servească, pentru ca să nu indispună pe meseni și ca să nu tragă cu urechea și să înțeleagă greșit, ca totdeauna. Au voie să intre în sală numai la un semn anume, cînd trebuie să aducă tăvile pline și să culeagă de pe masă farfuriile goale.

Paharele strălucesc, pline cu vin de Tîrnave, de pe domeniile contelui Teleky. E un vin galben-auriu, untdelemnos și parfumat. Urarea spusă pentru împărat se repetă apoi pentru baronul Hübe, ca luminat sfetnic al tronului în probleme miniere și ca reprezentant al Băncii Naționale din Viena ; pentru Géza Zoltán conducătorul puternicei bănci particulare din Pesta, cu care colaborează intens firmele fraților Hoffmann ; pentru geologul baron Maderspach care a descoperit comorile din această regiune ; pentru prefect și solgăbirău ; pentru doamne și domnișoare ; pentru Franz Jäger, căruia patronul îi adresează cîteva cuvinte calde ; pentru biserică și reprezentantul

ei ; iar la sfîrşit, mai îndelung şi cu pahare mai dese, pentru Gustav Hoffmann şi pentru fratele lui care a trebuit să se sacrifice şi să rămînă la conducerea afacerilor din Braşov.

Veselia paharelor golite culminează cu uralele dezlănţuite de sosirea triumfală, pe tăvi mari, a unui pui de căprioară rumenit la cuptor, şi a trei fazani graşi, tăvăliţi în sos de vin şi mirodenii. Mesenii mănîncă acum de zor parcă li se bat zăvozii la gură, uitînd de stricta etichetă impusă de prezenţa reprezentantului curţii imperiale.

Voia-bună continuă şi discuţiile se poartă pe grupe. Pastorul Clodius, care pînă acum nu scosese o vorbă, este asaltat de guraliva doamnă Willing, curioasă să ştie ce părere are sfinţia sa despre vînatul de la masă ; despre calitatea vinului — pe care de altfel reprezentantul divinităţii îl savurează pe tăcute, dar vizibil şi convins ; despre viaţa păsărilor cerului şi sălbăticiunilor pădurii ; dacă e îngăduită de Dumnezeu vînarea acestor nevinovate făpturi ale lui şi despre cîte şi mai cîte. Pastorul răspunde rar, calculat şi reverenţios.

Doamna subdirector Stierer a reuşit să încropească o convorbire cu Bohăţiel, pe care pînă acum nimeni nu-l prea băgase în seamă ; vorbesc despre incidentul de dimineaţă, cînd nebuna aia a lui Sluguţ era s-o facă iar lată. Maderspach, aşezat între soţii Nándor, a constituit cu ei un trio ştiinţific ; discută despre cărbuni, calorii şi viitorul întreprinderii Hoffmann. Franz Jäger înfulecă şi bea de unul singur. Géza Zoltán şi Gustav Hoffmann au întrerupt friptura şi fac socoteli pe o hîrtie, la colţul mesei. La celălalt capăt Tereza Willing e indispusă : se simte prea izolată între tatăl ei şi Else Hoffmann. Într-adevăr soţia patronului nu-i dă nici o atenţie. Ea e ocupată să şuşotească la urechea baronului Hübe, cu toate că din cînd în cînd aruncă priviri înviorate de ceva lăuntric, spre Gabriel von Neptaar. De altfel şi ochii mari şi negri ai Terezei urmăresc de peste masă, cu priviri migdalate, pe chipeşul avocat care este aşezat lîngă Ketti. Else se miră cum a putut să facă o

astfel de distribuţie a locurilor. Trebuia să-şi dea seama că Gabriel este aşa — şi nu poate fi altfel. Uite cum se vîră în sufletul fetiţei, care s-a roşit toată şi parcă s-a făcut şi mai mititică. Nesuferiţi bărbaţi! Îi creşti, îi înalţi, le faci un rost bun — şi apoi le fug ochii după altele...

După friptură, se schimbă vinul. Dacă Else a provocat surpriza ei culinară, acum e rîndul lui Gustav. A adus de la Sibiu o lădiţă în care stau rînduite sticle mici şi elegante cu vin de Tokáy. Le cară singur de jos, unde pusese pe cineva să le păzească în apa repede a izvorului care ţîşneşte din tăpşanul de lîngă cazina funcţionarilor. Doamna Willing e mîndră că a avut ocazia să schimbe paharele din care s-a băut vin de Tîrnave, cu alte pahare, tot de cristal, mai mici şi cu picior, pe care le mai are încă — serviciu de două duzini — din zestrea ei de altădată. Inginerul-şef Willing aduce şi el o surpriză pe care o crede originală: pe o tăviţă de argint e aşezat un bloc de cărbune curat, negru, cu străluciri de ape luminoase. Aşază tava în mijlocul mesei, lîngă portretul împăratului şi exclamă plin de voioşie:

— Este simbolul muncii noastre. *Arbeit ist des Blutes Balsam, Arbeit ist der Tugend Quell!*[1] Cărbunele acesta este totodată simbolul prosperităţii întreprinderii şi gloriei acestei ţări conduse de înţelepciunea celui mai înţelept împărat!

Toată lumea aplaudă tumultuos, afară de Franz Jäger care a început să devină morocănos.

— Da, aceşti cărbuni vor schimba faţa ţării, exclamă bancherul Géza Zoltán, care a terminat examinarea socotelilor înşirate lui Gustav Hoffmann la discuţia de taină din capul mesei. Cărbunele acesta din Valea Jiului va trebui să dea un puls nou întregii vieţi economice a scumpei noastre patrii. Posibilităţile de valorificare a acestui „aur negru" — cum foarte bine i-a spus mai adineauri domnul baron von Maderspach — sînt mari. Trebuie să privim mai departe decît regiunea aceasta, sau cea a Braşovului.

[1] Munca este balsamul sîngelui; munca este izvorul virtuţii.

Să nu uităm că Sibiul, care posedă o veche industrie, cere și el noi surse de energie. În primăvara aceasta s-a construit acolo o fabrică de zahăr ; acum doi ani, în 1838, s-a terminat la Cluj construcția celei mai mari fabrici — tot de zahăr — din Transilvania. Fabrică de zahăr este și la Gîrbău, a ilustrei baronese Jósika, iar alta este proiectată în apropiere, la Orlat. Cine să le alimenteze cu energie ? Fără să mai pun la socoteală că topitoriile de minereu de fier înghit cantități mari de cărbuni. Spre pildă cea de la Găvojdia, care a intrat în funcțiune acum trei ani, sau vechiul furnal de la uzina din Călan. Să zicem că Găvojdia, ca și topitoria din Toplița, pot fi aprovizionate cu cărbune din Banat. Dar Călanul ? Ce rost are să aducă combustibil tocmai din Steierdorf-Anina ? Petrila e mult mai aproape și deci transportul cărbunilor va reveni Călanului mai ieftin. În materie de fabricație, orice economie trebuie luată în seamă. Mai cu seamă la cheltuieli de transport și mînă de lucru.

Toți aprobară punctul de vedere al bancherului Zoltán. Se vedea că are cap de financiar care privește lucrurile în mare. Însă entuziasmul pe această linie de discuție îl stîrni abia consilierul aulic von Hübe, care în completarea celor spuse de Géza Zoltán, după ce închină iarăși un pahar pentru împărat, se ridică cu gravitate și strămută discuția pe plan și mai larg.

Hübe era un om de statură mijlocie, în vîrstă cam de vreo 60 de ani, cu fața rasă complet, capul chel, nasul lung și ascuțit, buzele tăiate subțire, bărbia proeminentă și ochi căprui pătrunzători. Era îmbrăcat în redingotă de ceremonie. Un guler înalt i se răsfrîngea sub bărbie. Cravata mare, neagră, era înfășurată de cîteva ori, ca un fular, în jurul gîtului lung și subțire. Din mînecile strîmte ale hainei ieșeau largi manșete albe și moi, dantelate. Cînd vorbea, privea cu severitate și din cînd în cînd își controla, parcă cu admirație, degetele lungi și fine, terminate cu unghii lustruite. Ansamblul lor era însă stricat

la mîna dreaptă de degetul cel mare şi cel arătător, puternic ofilite ca frunza de toamnă tîrzie: baronul obişnuia să tragă pe nas prize de tabac dintr-o cutioară de aur pe care o ţinea în buzunarul jiletcii.

— Daţi-mi voie să completez cele spuse de iluştrii comeseni, cu cîteva observaţii, care, deşi nu constituiesc neapărat un secret de stat, totuşi nu se scriu şi nu se spun la tot pasul — începu von Hübe. Este vorba de cum priveşte cancelaria imperială această problemă a cărbunilor. Nu e un secret pentru nimeni că înaltul nostru for de înţeleaptă conducere a ţării dă cărbunilor o atenţie deosebită. Interese superioare de stat îi dictează această atitudine. Nu e vorba numai de aprovizionarea cu combustibil a industriilor locale. E important şi asta, dar nu esenţialul. Puternicul nostru stat este hotărît să dea cel mai larg sprijin dezvoltării cît mai rapide a industriei carbonifere pentru că sînt în joc mari interese de ordin extern. În primul rînd nu mai vrem să fim tributari Marii Britanii, cu al cărei cărbune — e drept, de calitate superioară — întreţinem flota noastră comercială din Adriatica. În al doilea rînd avem nevoie de mari cantităţi de cărbune pentru vapoarele Lloydului nostru. Aceste vapoare circulă acum pe Dunăre, de la Viena la Galaţi, cu transbordare la Orşova. Ţinta politicii noastre este să lungim cursa pînă la Sulina, sau alt punct de ieşire la Marea Neagră. În felul acesta, imperiul nostru, cu o aşezare mai mult continentală, va fi scăldat de două mări.

Ochii mesenilor străluceau de bucurie. Era ceva la care nu se gîndiseră: Austria Mare! Austria de la Adriatica la Marea Neagră! Gbriel Neptaar îşi lungise gîtul, ca de curcan, doamnele se înfoiaseră şi ele, patronul Hoffmann zîmbea radios, iar pastorul Clodius făcu semnul larg al binecuvîntării. Numai Franz Jäger, devenit ursuz, căuta parcă ceva în farfurie...

— Asta va însemna — continuă să-i uimească baronul din Viena — lărgirea sursei de materii prime din Valahia, pieţe noi de desfacere de mărfuri acolo, plus cheia Deltei Dunării în buzunarul nostru. Mai

cu seamă dacă vapoarelor comerciale ale Lloydului li se vor amenaja şi armament special, sau poate se va construi chiar o flotă specială de război... În felul acesta, Rusia, cu care sîntem în raporturi paşnice — dar nu ştim ce poate să urmeze — va fi împiedicată, sau cel puţin stînjenită, în eforturile pe care le face cu îndărătnicie către Bosfor şi Mediterana. Pe vrute, pe nevrute, Valahia şi Moldavia vor trebui să cadă în mîna noastră sau cel puţin sub influenţa noastră binefăcătoare. Iar Turcia, care cu greu se menţine pe picioare proprii, va ajunge să joace cum cîntăm noi. Pentru asta ne mai trebuie însă şi o flotă de război în Adriatica, nu numai comercială. O vom construi. Avem deja baza şi şantierul naval de la Pola, pe coasta Istriei. Vom construi altele la Triest şi Fiume. Mai tîrziu poate şi la Marea Neagră! Dar o flotă puternică cere cărbune mult şi independenţă faţă de sursele străine de energie.

Toţi ascultau cu răsuflarea reţinută. Ketti se făcuse mai mititică. Tereza visa un ofiţer de marină înalt, cu bărbuţa rotundă şi neagră, la prora unei corăbii care înfruntă munţi de valuri. Bancherul Zoltán număra ceva în gînd. Vapoare? Pungi cu aur? Dar von Hübe nu isprăvise cu surprizele:

— În fine — adăugă el — mai e o latură care dă amploare problemei cărbunelui, problemă care, după cum vedeţi, are un caracter internaţional. Este vorba de construirea pe scară largă a acelor noi drumuri care sînt căile cu şine de fier, pe care merg cu viteză trenuri trase de locomotive cu aburi. E invenţia unui englez. În Anglia s-au şi construit de mult astfel de drumuri ferate de la Londra la Dover şi de la Liverpool la Manchester. Ele uşurează transportul oamenilor, dar mai cu seamă al mărfurilor. Franţa, Westfalia, Rhein-Provinz şi Saareland urmează exemplul Angliei. Putem sta noi, împărăţie mare şi civilizată, cu braţele încrucişate? Nu! Trebuie să construim şi noi astfel de drumuri cu şine, care să lege Viena cu Budapesta, cu Praga, cu porturile de la Adriatica, cu marile uzine de la Kremnitz şi Reciţa şi cu... de ce să n-o spun? cu răsăritul imperiu-

lui nostru, cu Lemberg şi Cracovia, unde, în caz de război, vom putea transporta cu viteză trupe şi armament...

Se făcu tăcere adîncă. Parcă tuturor li se luă un văl de pe ochi. Adineauri mesenii admiraseră priceperea financiară a bancherului Zoltán. Acum toţi recunosc că baronul von Hübe este un mare om de stat.

— De aceea — încheie domnul baron — felicit pe ilustrul nostru prieten Gustav Hoffmann pentru patriotismul său, pentru spiritul de sacrificiu, pentru îndrăzneaţa iniţiativă de a valorifica bogăţiile miniere ale acestor munţi, şi sînt autorizat să-l încredinţez de tot sprijinul înaltei cancelarii imperiale. Trăiască Austria Mare! Trăiască împăratul!

Un ropot de aplauze acoperi ultimele cuvinte ale consilierului aulic, care se aşeză pe scaun ştergîndu-şi cu o batistă de mătase broboanele de sudoare de pe chelie. Doamna Hoffmann, uluită şi ea de argumentaţia strînsă a baronului Hübe şi de înaltele consideraţiuni politice şi militare expuse, se compară fulgerător cu o gîscă, amintindu-şi de întrebarea şcolărească pe care o pusese sincer celuilalt baron, geologului, la începutul acestui festin. Dar ca să uite comparaţia care o sîcîise cîteva clipe, se ridică maiestuos şi cu un gest larg oferi marelui om politic un potir cu vin de Tokáy. Apoi se înclină în faţa lui, cu o graţioasă „revérence".

Fu rîndul patronului Gustav Hoffmann ca, după o pauză calculată bine, să se ridice cu paharul în mînă, să închine în sănătatea consilierului, să-i ureze ascensiune politică pînă la fotoliul de cancelar imperial, ca demn urmaş al ilustrisimei sale domnului Metternich şi să-i mulţumească pentru cuvintele încurajatoare pe care a avut bunăvoinţa să i le adreseze.

— Domnule consilier aulic, noi oamenii de afaceri sîntem din fier călit.

— Poleit cu aur, mormăi Jäger, atît cît să audă numai el.

— De aceea noi înfrîngem toate greutăţile. Vă asigur că firma „Fraţii Hoffmann" va fi la înălţimea

misiunii. Ne vom strădui să dăm cea mai mare dezvoltare exploatării miniere pe care am început-o azi, spre folosul țării. Dar, greutățile sînt mari. Spre pildă, una din ele o constituie problema mîinii de lucru, care aici este și rară și necalificată. Apoi, în legătură cu aceasta, mai există și problema relațiilor dintre societatea noastră și locuitorii petrileni. Oamenii ăștia, așa înapoiați cum i-ați văzut, se pricep de minune, cînd vor, să ne pună bețe în roate.

— În ce fel? întrebă Hübe — doar tot ce faceți dumneavoastră e și spre folosul lor.

— Așa ar trebui să gîndească și ei. Cu toate astea, ne privesc cu dușmănie. Noi am cumpărat Dealul Negru cu bani grei. Le-am vărsat aur. Domnul Géza Zoltán știe foarte bine. A trebuit să contractăm un împrumut la banca din Budapesta. Și cu toate astea s-au iscat pînă acum vreo cîteva conflicte, nu-i așa, domnule director Nándor?

— Este perfect adevărat, adăugă cel întrebat. Au ieșit cu topoare și furci să împiedice circulația căruțelor întreprinderii noastre. Ba mai mult: ne fac greutăți la exploatarea pietrei de var, nisipului, argilei, pietrei de granit. Invocă vechi drepturi de proprietate comună, deși e evident că de aceste drumuri pietruite profită și ei. Sînt învățați să trăiască în sălbăticie, ca urșii, și sînt refractari oricărui progres.

— Dumneavoastră ați cumpărat numai Dealul Negru, sau și unele drepturi de folosință? întrerupse consilierul von Hübe.

— Numai Dealul Negru. Dar prin asta am înțeles că celelalte drepturi decurg în mod logic.

— Adevărul este că petrilenii nu sînt obligați să înțeleagă la fel, răspunse Hübe, spre surprinderea tuturor. Ce părere aveți, domnule avocat Neptaar? Dar dumneavoastră, domnule fișpan? Sînteți doctor în jure.

Cei întrebați nu se grăbiră să răspundă. Gáll se uita întrebător în ochii patronului Hoffmann, iar avocatul era supărat că Hübe i-a pronunțat numele fără *von*. Salvarea le veni de la directorul Nándor,

care, înțelegînd încurcătura, se grăbi să continue cu exemplele.

— Domnule consilier aulic, am impresia că cu oamenii de aici nici cu bani nu ne putem înțelege. Permiteți-mi să vă dau un exemplu concludent. În intenția noastră a fost, încă de la început, ca în mijlocul satului Petrila, pe locul unde sîntem acum, să construim de o parte și de alta a drumului, într-un dreptunghi larg, o serie de edificii centrale care ar moderniza înfățișarea localității. Avem nevoie ca toate serviciile întreprinderii să fie unul lîngă altul. Am ridicat, după cum ați văzut, localurile direcției tehnice, administrației, cazinei, școalei germane și maghiare și locuințele personalului superior. Ba am renovat și clădirea primăriei, „casa obștii", cum spun necioplițiii de aici. Las la o parte faptul că în ce privește această curioasă și incomodă instituție locală, demnă de niște sălbatici, sînt multe de spus... Construcțiile le-am făcut pe locuri cumpărate cu bani și, unde a fost nevoie, am dărîmat bordeiele de troglodiți ale foștilor proprietari. Avem însă nevoie ca în acest perimetru central să mai construim cîteva edificii : un local al jandarmeriei, o clădire cu cîteva camere de oaspeți oficiali, o sală specială și luminoasă pentru proiectări și să rezervăm și un loc viitoarei biserici. O cer muncitorii, și cei catolici și protestanții. E și bine să-i păstrăm pe drumul credinței dumnezeiești și, totodată, să-i avem mai aproape, în supraveghere. Ce se întîmplă însă ? Petrilenii nu mai vor să vîndă pămînturile și cocioabele lor, care, strîmbe și acoperite cu coceni de porumb, ne stau ca un ghimpe în ochi. S-au luat după un nebun, unul Sluguț, care stă cu casa drept în fața localului administrației noastre. Nebunul nu vrea să vîndă nici în ruptul capului, deși întreprinderea domnilor Hoffmann i-a oferit de trei ori cît merită locul.

Ajuns la acest punct al expunerii, Nándor se opri, de teamă să nu fie întrebat și despre alte amănunte în legătură cu Sluguț. Noroc că Anton von Maderspach semnală existența unei soluții „legale" :

— După cîte știu eu — spuse dînsul — există o

lege, mi se pare că din 1763, o patentă industrială pentru exproprierea și colonizarea regiunilor de importanță națională. Nu știu dacă patenta mai e în vigoare și dacă era — sau este — valabilă pentru tot cuprinsul împărăției. E sigur, însă, că în regiunile miniere ale Banatului ea a fost aplicată cu succes. Chestiunea ar trebui studiată și pentru Valea Jiului.

Ajunsă pe făgașul acesta, al relațiilor cu muncitorii și țăranii, discuția deveni neplăcută. De aceea patronul Hoffmann se grăbi să încheie, cerînd tînărului său avocat să studieze chestia cu patenta industrială semnalată de Maderspach.

A trecut de miezul nopții. Discuțiile au fost ascultate cu interes de toți cei de față, dar e nevoie de o destindere. Este rîndul desertului. Un tort imens, opera doamnelor, face senzație. Se aduc păhărele mici, pentru lichioruri. Cucoanele și domnișoarele îl savurează. În special „Benedictina". Numai Franz Jäger, care pînă acum aproape că nici n-a vorbit, și pastorul Clodius — care de mult a terminat conversația cu doamna Willing despre ce este și ce nu este îngăduit de Dumnezeu — au rămas la vin. Cu deosebire că pastorul soarbe Tokáy, iar Jäger a cerut discret să i se aducă tot vin de Tîrnave. E mai puțin tare și, deci, mai puțin primejdios. Ketti s-a strecurat încet pe lîngă avocatul Neptaar și-l roagă pe bătrînul ei tată să fie mai zgîrcit cu paharele. Jäger rîde, îi dă dreptate și o sărută. Neptaar o poftește să revină la loc. Au de continuat o dezbatere despre Stendhal și Alfred de Vigny, la care participă de peste masă și Tereza Willing. Știe pe de rost de la pension multe versuri din poeții francezi. Else e mulțumită că discuția dintre Gabriel și Ketti a alunecat pe acest făgaș nevinovat. Consilierul aulic îl întreabă pe prefect despre unele chestiuni districtuale, iar acesta îi răspunde cu adînc respect. La capătul celălalt al mesei, Hoffmann și Zoltán fac iarăși socoteli.

Else a reușit, în fine, să-l smulgă pe Hübe din lanțul problemelor administrației Transilvaniei. Gáll

s-a retras în colțul său de masă, iar Else ciocnește cu consilierul încă un pahar de benedictină, după care încep o discuție mai șoptită. O ureche atentă ar auzi de pe buzele doamnei Hoffmann, puțin stîlcite, cuvinte și expresii franțuzești galante — și mai mult decît galante...

Cînd, după un timp discuția a reușit să se concentreze iar asupra unei singure probleme pe care s-o asculte toți, inginerul-șef Willing este rugat să vorbească mai tare, să repete cuvintele pe care i le-a adresat lui Jäger în legătură cu purtarea muncitorilor, sau așa ceva, cuvinte sau păreri personale de ale lui Willing, respinse mînios de bătrînul Franz.

— Spuneam domnului inginer Jäger că se poartă prea familiar cu muncitorii. Am și eu destulă experiență. Cum te porți bine cu ei — cum nu mai sînt buni de nimic. Muncitorii sînt ca niște vite. Trebuie să le strigi „hăis" și „cea" și să-i îmboldești cu bățul. Sînt unii cărora nu le place? N-au decît să plece... și zicînd acestea Willing aștepta o aprobare din partea patronului.

— Ce spui d-ta, e în mare măsură adevărat, rosti Hoffmann. Totuși vă rog să fiți atenți, pentru că mîna de lucru nu se găsește ușor...

— E bine că sînt de față și reprezentanții cei mai autorizați ai autorităților superioare — interveni directorul — pentru ca să vorbim și despre altceva ce ne stă la inimă și, eventual, să ne dați îndrumări. Eu — și noi toți, nu? — sîntem respectuoși cu prevederile legilor în vigoare. Dar cum să împăcăm interesul superior al dezvoltării industriei carbonifere, cu interesele domnilor nobili proprietari de domenii? Cum vine un țăran de-al domnilor nobili și se angajează la muncă în Petrila, iacă și vătaful de la curte! Îl caută, îl dibuie, îl denunță jandarmului și îl duce legat. E bine?

Baronul Hübe nu se grăbi să răspundă. Pentru că era baron; pentru că avea și el iobagi la un alt capăt de țară; și pentru că înalta cancelarie imperială — în care el era o rotiță — se străduia să reprezinte

şi să împace şi interesele nobililor cu domenii, şi interesele burghezilor cu fabrici şi mine.

— Contractele urbariale care leagă pe ţărani de pămîntul nobiliar trebuie desfiinţate, asta e soluţia, spuse răspicat Franz Jäger.

Urmă o scurtă tăcere grea. Inginerului Willing îi venea să se bage sub masă. Gabriel von Neptaar protestă împotriva ideii lui Jäger, pe care o califică drept „revoluţionară", fără să-şi dea seama că pledează împotriva intereselor patronului său. Într-adevăr, Hoffmann şi Zoltán aprobau din ochi opinia lui Jäger — ca şi subprefectul Bohăţiel de la celălalt capăt al mesei. Numai că nu ştiau în ce formă, cu ce cuvinte, să dea expresie verbală acestei aprobări.

— Domnilor, se auzi atunci glasul gros al lui Anton von Maderspach. Să nu ne fie teamă să spunem lucrurilor pe nume. Este în interesul dezvoltării industriale a ţării noastre ca iobăgia să fie desfiinţată. Cel puţin interdicţia ţăranilor de a părăsi moşiile nobililor. Să fie lăsaţi să se angajeze unde vor. Munca să fie liberă. Altfel nu vom putea să ţinem pas cu vremea. Şi-aşa ne-au luat-o mult înainte Franţa şi Englitera.

Cuvintele căzură cu greutate, salvînd situaţia. „Are curaj trăsnitul ăsta! gîndi Hoffmann. Cred şi eu — dacă e baron şi pe deasupra n-are nici un iobag!..."

— Daţi-mi voie, vă rog, sări Neptaar, şi Gustav simţi că avocatul şi protejatul său va spune iar o prostie. Mai e şi altă soluţie în ce priveşte mîna de lucru. Şi anume: la lucrul în mine pot munci şi ocnaşii. (Jäger făcu ochii mari). Da, ocnaşii, aşa cum e la Ocna Mureşului, la Ocna Şugatag şi în alte părţi. După cîte ştiu, şi la exploatările miniere din ducatul de Toscana şi din Sicilia; mi se pare că şi la minele de fier din insula Elba, care sînt ale Franţei... cea cu pretenţii democratice.

— Asta e inadmisibil! sări Jäger. Nouă ne trebuie mînă de lucru calificată, nu nenorociţi care să lucreze în silă, cu gîrbaciul la spate.

— Şi ce muncă grozav de calificată este să dai cu tîrnăcopul? întrebă Gabriel cu obrăznicie, sigur că

l-a înfundat pe bătrînul inginer, despre care a cam auzit el unele lucruri suspecte.

— Este! Minerul ştie să mînuie tîrnăcopul într-un anumit fel, ştie să aleagă cărbunii, ştie să înainteze pe vînă, în galerii, şi să le facă armătura necesară, ştie să se apere de primejdii, de gaze otrăvitoare sau explozive, urechea lui îi spune cînd e pericol de inundaţii în mină... Dar ce mai vorbesc eu! Dumneata ai emis o idee demnă de vremurile întunecate ale evului mediu!

— Jäger al meu are şi de data asta dreptate. Nu-l mai sîciîţi, rosti patronul Hoffmann. Noi trebuie să producem mult şi fără primejdie pentru existenţa minei, care, acolo în adînc, e ca o fabrică. De unde îţi mai veni şi ideea asta cu ocnaşii, dragă Gabriel?

Avocatul Neptaar înghiţi în sec. Parcă îl sufoca gulerul.

— Este adevărat, se băgă iarăşi în vorbă inginerul-şef Willing. Sîntem nevoiţi să lucrăm cu oameni de meserie. Numai că sînt prea pretenţioşi, şi ei înşişi sînt un fel de explozibil, ca gazele din galeriile minei. Ar trebui să-i ţinem mai strîns.

— Domnule fişpan, vom construi o casă ca lumea pentru jandarmerie, aci în centrul comunei, anunţă Hoffmann. Ar trebui însă, să ne mai trimiteţi un jandarm. Doi să fie pentru patrulare permanentă, iar celălalt să stea la post. Se poate?

— Sigur că da, răspunse prefectul Gáll.

— Foarte bine! Sfinţia voastră, domnule pastor, nu crede că şi biserica ne-ar putea ajuta la menţinerea spiritelor în condiţiuni de linişte şi supunere? continuă patronul să desfăşoare ordinea sa de bătaie.

— Neîndoios, mult stimate domn, şi Clodius făcu o adîncă plecăciune. Rolul prea-sfintei biserici este să-i oprească pe oameni de la calea rătăcirii, să le insufle respect faţă de împărat, autorităţi şi faţă de stăpînii care le dau pîinea de toate zilele. O biserică şi un preot la Petrila, sînt, în împrejurările ce s-au creat aci, absolut de trebuinţă.

— Bine, domnule pastor. Vom lua măsuri ca drept credincioşii să cotizeze pentru un fond desti-

nat bisericii ; eventual le vom opri forţat din salarii. Materiale de construcţie vom da noi, societatea. Dar ce fel de biserică să facem ? Catolică ? Protestantă ? Îţi mărturisesc drept că nu prea sînt bisericos şi nu mă pricep. Iartă-mi, te rog, sinceritatea...

Pastorul se grăbi să-l scoată din încurcătura în care se băgase singur cu această mărturisire inutilă, făcută în faţa unui reprezentant al bisericii — şi încă, al catedralei din Deva ! — întrebîndu-l pe Hoffmann dacă, avînd în vedere starea de spirit şi numărul ortodocşilor din Petrila, n-ar fi fost nimerit să fie invitat şi preotul local la această masă, care în fond e o consfătuire.

— O, dar e un incult ! exclamară doamnele.

— Şi are în el sămînţă de rebel, adăugă inginerul Willing.

— Eu cred că dimpotrivă, e un popă foarte respectabil. Şi vă spune asta Franz Jäger, care niciodată nu s-a împăcat cu popii. Acum, domnule pastor, iartă-mi şi mie mărturisirea, aşa cum i-ai iertat-o şi domnului Hoffmann, încheie maliţios, dar zîmbitor şi cu o leacă de ironie, neastîmpăratul inginer.

Iar se încurcau lucrurile. Numai Else, cu fineţea ei de femeie atentă la tot ce se vorbeşte, îşi dădu seama că nu trebuie să se vorbească astfel despre preotul ortodox în prezenţa lui Bohăţiel, solgăbirăul de Haţeg, singurul romîn şi singurul ortodox de faţă. De aceea îi invită pe toţi la pahare. Cîntase cocoşul a treia oară şi era poate vremea să se încheie festinul. Cu toate că despre partea ei ar fi stat şi pînă la ziuă, ba chiar şi mai tîrziu, numai să se discute şi lucruri mai vesele... Spre pildă să se spună anecdote. Ştie ea cîteva grozave ! Ştie şi doamna Willing. I le-a spus la bucătărie şi s-a prăpădit de rîs. Dar cum să le repeţi aici cu baronii ăştia ? Sau să fi avut o muzică. Cel puţin un viorist. Însă nu în straie ţărăneşti. Un viorist în haină neagră, ori în costum cu brandemburguri. Aşa cum era la castelul contelui Aranyi din Codlea. Un vals vienez ar fi descreţit toate frunţile. Ea ar fi dansat cu baronul Hübe şi cu baronul Maderspach. Trebuie să fie ne-

spus de eleganți în vîltoarea dansului. Ba nu, ar fi dansat tot timpul cu Gabriel. Ca să n-o poată acapara pe Ketti. Cel mult l-ar fi lăsat să danseze din cînd în cînd cu prăjina aia de Tereza. Uf, nesuferită e! Dar Ketti e primejdioasă... O simte. Recunosc însă că e frumoasă! conchise pentru sine Else.

Gustav parcă i-a prins gîndurile din zbor. Și el e de părere că s-a discutat prea îndelung și serios. E vremea să se petreacă. Poruncește să se aducă iar vin. Dar negru. Pentru Jäger poate fi tot de Tîrnave.

Hoffmann mai are însă de spus ceva, ca încheiere! Îl roade un gînd, chiar de la începutul mesei, de la primele vorbe pe care le pronunțase consilierul von Hübe. Este în legătură cu expunerea politică ce o făcuse acesta. Gustav nu se poate stăpîni. Simte în el un demon creator.

— Iubiți prieteni și comeseni, prea iluștri domni, începu el. Aș mai avea ceva de spus — și apoi să petrecem, să dăm drumul veseliei. Toți îl aprobară zgomotos. Își dădeau seama că trebuie să fie ceva „tare", ceva cu poantă, ca pentru încheiere.

— Este vorba, continuă patronul, de ceva care pare foarte prozaic, dar care poate deveni foarte poetic.

— Ce? ce? se grăbiră să întrebe cîteva glasuri, în special ale cucoanelor.

— E vorba de problema căruțelor. (Nimeni nu înțelegea ce poate fi poetic în această problemă tehnică. Poate Hübe întrezărește ceva poetic. Uite-l cum zîmbește cu înțeles...) Da, doamnelor și domnilor, gîndul meu e o adevărată poezie. Cu căruțele trase de cai nu vom putea face față multă vreme cererilor de cărbune. Nu mă încumet să spun *cînd,* dar va trebui să avem un drum de fier de la Petrila cel puțin pînă la Deva și Sibiu!

— *Chemin de fer!* exclamă Else extaziată.

— Da, un drum pe șinele căruia să lunece zilnic zeci și sute de vagoane mari încărcate cu cărbunii întreprinderii *„Krostädter Bergbau und Hochofen-Gesellschaft, Brüder Hoffmann".* Cum vreți altfel să ajutăm industria și patria, care își pun atîta

nădejde în noi? Cu căruțe trase de cai și boi? întrebă tunător patronul.

Toți rămaseră cu gurile căscate. Apoi îi cuprinse o adevărată frenezie. Chiar Jäger rîdea voios. Cucoanele se îmbrățișau.

— Strașnică idee, Gustav! Trebuie să te sărut. Și Else își sărută, cu tandrețe, bărbatul.

— Ideea nu e numai a mea. E și a domnului consilier imperial. Nu-i așa, domnule baron? Ce am spus eu acum este urmarea logică a expunerii făcute de dumneavoastră la începutul ospățului.

— Atunci, și pe dînsul să-l sărut! Îmi permiteți, domnule baron?

— *O, gnädige Frau,* îmi face plăcere! Și Else Hoffmann îl sărută, candidă, pe chelie. Deocamdată atît...

— Ideile mari sînt ca oul lui Columb, Else. Ai uitat plimbarea din anul trecut în Franța?

— Așa e, Gustav, de la Paris la Versailles am călătorit cu trenul. A fost un vis!

— Eu am fost acum doi ani în Elveția, Rhein și Franța, adăugă von Hübe. De la Basel la Strassburg am călătorit numai cu trenul. Cu cîteva zile în urmă se făcuse inaugurarea solemnă a acelei căi ferate. La solemnitate a asistat și președintele Republicii Elveției. Calea ferată Basel-Strassburg transportă cantități mari de mărfuri. E vorba să fie prelungită pe Rin în sus și să străbată toată regiunea Rinului și Westfaliei. O altă ramificație va ajunge la Paris și de acolo, prin Calais, va debuşa în Marea Nordului. Mai acum cîțiva ani a fost inaugurată, tot în Franța, linia Lyon-Saint Étienne, exclusiv pentru mărfuri. Și acum acea regiune este industrială, desigur în special pentru cărbuni.

— E într-adevăr grandios! exclamă subdirectorul Stierer, care nu vorbise nimic tot timpul mesei. Era un tip șters, de birocrat; se mărginea doar să aprobe — dar numai să aprobe; și să aplaude ostentativ — dar numai să aplaude. Acum își dete drumul:

— Trăim vremuri măreți, de adevărată revoluție tehnică, conchise el. Să bem pentru tehnică!

— Așa e că ce aveam de spus este poetic ? întrebă Hoffmann.

Nu toți mesenii înțelegeau, însă, ce este ăla „tren", „cale ferată", sau „chemin de fer", cum îi spusese Else Hoffmann. Celelalte doamne și cele două domnișoare habar n-aveau. Pastorul Clodius, prefectul și subprefectul — cel mult dacă citiseră ceva prin gazete... De auzit — auziseră. Așa că Else fu rugată să povestească ceva din călătoria ei. Fu gata, încîntată că și sub acest aspect atenția tuturor se concentrează asupra sa :

— Ce să vă spun, dragele mele, a fost ceva ca în „O mie și una de nopți"... Eram la Paris cînd am aflat că în ziua cutare, din stația... cum îi spunea, Gustav ?

— Stația de diligențe de pe rue Londres.

— A, da, din acel loc va porni primul tren spre palatul din Versailles. La ora anunțată eram acolo. Cu Gustav bineînțeles — și cu un ofițer, un șarmant francez de viță veche. Venise din colonii, de undeva de prin Indii. L-am cunoscut într-o seară pe Champs-Elysées. Spunea că mai stă cîteva zile în Franța, apoi pleacă într-o altă colonie franceză din America, în... cum îi zice, Gustav, coloniei ?

— Guyana. Dar, Else, lasă-l dracului de ofițer. Povestește despre călătoria cu trenul.

— A, da ! Era în piața Londres o lume nebună, sute și mii de oameni ; unii, gură-cască ; alții însă dornici să înfrunte primejdia și să călătorească în diligența care merge singură, trasă de forța... Gustav, a cui ?

— Forța aburilor.

— Așa e, forța aburilor. Desigur, noi eram printre cei gata de aventură. Am cumpărat bilete, am trecut printr-un culoar acoperit și am pătruns pe peron. Ce să vă spun, era s-o pățesc rău de tot, chiar atunci, pe peron. Era gata-gata să mă împungă cu coarnele lui imense o matahală de bou cît un elefant.

— Dar ce căutau boii pe peron ? întrebă candidă Tereza Willing.

— Păi, călătoreau și ei. Erau unele vagoane pen-

tru oameni, altele pentru mărfuri şi altele pentru vite. Vitele trecuseră şi ele prin acelaşi culoar ca şi noi. Eu purtam o rochie roşie-aprinsă, ca macul. Poate de-aia s-a dat boul la mine. Noroc că...

— Else, lasă boii. Vorbeşte despre tren, o întrerupse de astă dată enervat Gustav Hoffmann.

— Douăzeci de vagoane, mult mai mari şi mai confortabile decît diligenţele, erau legate unul de altul, cu roţile pe şinele de fier. În cap se afla vagonul cu aparatul motor.

— Locomotiva, o completă Gustav.

— Da, locomotiva. Urmau apoi patru vagoane cu cărbuni şi apă.

— Apă, pentru ce? întrebă aceeaşi Tereză. Să aveţi de băut pe drum?

— O, domnişoară, dar ce, traversam Sahara? Apa era pentru butoiul de pe locomotivă, butoi sub care se face foc. Apa fierbe, scoate aburi, şi aburii mişcă roţile.

Într-un alt vagon — continuă Else — se aflau comitetul organizator şi acţionarii societăţii de „chemin de fier". Urmau celelalte vagoane în care ne aflam noi, vreo două-trei sute de călători, iar la sfîrşit vagoanele pentru boi şi pentru mărfuri. La un moment dat trenul a început să alunece, încet, pe şine. Nu ne zdruncina; aproape că nici nu simţeam. Lumea porni să strige: *Ura!* şi apoi să alerge după tren, nu numai copiii, dar şi oamenii mari. Se luau la întrecere cu trenul. Ba, se luară la întrecere şi călăreţi şi diligenţe şi trăsuri particulare. Pentru că — uitai să vă spun — şinele de fier erau aşezate paralel cu drumul obişnuit, drumul de diligenţe. Dar să vă istorisesc mai departe: după vreo cinci minute trenul nostru a lăsat în urmă şi pe pietoni, şi diligenţe, şi chiar trăsurile cu cai spumoşi. S-au putut ţine de noi numai călăreţii. Era o adevărată cavalcadă! În cele din urmă şi pe ei i-am lăsat de ruşine, atunci cînd am ajuns la un rîu. Trenul nostru a trecut peste un pod, lucrat pe de-a întregul din fier, iar călăreţii au rămas mofluzi pe malul apei.

Pînă la Versailles — continuă Else însufleţită —

am făcut trei popasuri la niște stații în care am fost primiți cu muzica militară. Am parcurs drumul pînă la Versailles în vreun ceas. Așa cred. Cîți kilometri pe oră, Gustav?

— Cred că douăzeci. Dar astăzi, pe linia ferată Stockton-Darlinton, din Anglia, s-a ajuns la viteza de 30 kilometri pe oră.

— Fantastic! exclamă cineva. Și nu v-a fost frică, doamnă?

— De loc! Ba da, cînd am trecut peste pod, ce să vă spun, tremuram. Dar mie îmi plac emoțiile, senzațiile tari...

— Și în măreața și glorioasa noastră împărăție vom avea trenuri! Chiar acum se lucrează la linia Viena-Budapesta, anunță von Hübe.

— Nu vom mai călători cu diligențe; nu ne vom mai umple de praf; nu ne vom pierde aproape o săptămînă de la Brașov la Petrila, adăugă Hoffmann.

— Dar în cît timp vom face o astfel de călătorie? întrebă „calui", adică Tereza.

— Într-o zi, cel mult o zi și jumătate! Pînă unaalta — continuă Gustav — să nu disprețuim nici diligența. Domnule fișpan, întreprinderea noastră are absolută nevoie de un serviciu regulat de poștă și călători între Deva și Petrila. Zilnic, sau deocamdată cel puțin de trei ori pe săptămînă. Cu diligența. Ce zici?

— Nu e imposibil. Voi raporta pe dată forurilor superioare. Voi documenta științific și politic necesitatea de a se lega Valea Jiului cu punctele administrative, vitale, ale țării. Nu văd de ce memoriul meu ar fi respins.

— În ce privește calea ferată — luă cuvîntul baronul von Hübe — ea va fi realizabilă atunci cînd producția de cărbuni din Valea Jiului va crește în așa măsură încît să devie rentabilă investiția de capital pe care o va face statul. Sper că în cîțiva ani vom ajunge acolo. Pot să vă anunț că pentru transportul cărbunilor de Banat se și studiază proiectul unei linii ferate care să lege Oravița cu portul dunărean Baziaș. Acolo se vor aproviziona cu cărbuni va-

poarele Lloydului austriac. Pînă atunci — bine spune domnul Hoffmann — vreau să aud că aveţi poştalion rapid. Cu patru sau şase cai. Domnule prefect, te rog notează!

Senzaţia produsă de gîndul că vor avea în curînd diligenţă dezlănţui o adevărată furie de veselie, cu deosebire printre cucoane. Mai mult chiar decît perspectiva trenului, care oricum, era depărtată — şi nimeni nu dorea să rămînă în Valea Jiului pînă la inaugurarea lui, chit că ar fi venit la solemnitate însuşi împăratul... Ar fi însemnat cîţiva ani de aşteptare, prin urmare de tînjală între „sălbatici", cum spune mereu Tereza, ca şi mamă-sa, doamna Willing, ori Wilma Nándor, ba şi hîrţogarul de Stierer, căruia îi era mereu gîndul la partidele de biliard de la cazina din Braşov. Ar fi colosal! O diligenţă elegantă, cu arcuri noi, care să te ducă pînă la prînz la Haţeg sau Simeria, pînă seara la Sibiu sau Deva; acolo să poţi dormi la tanti; sau nici să nu dormi; în aceeaşi seară să ieşi la cazina din centru, să dansezi cu ofiţerii de husari, mai frumoşi şi mai mîndri decît fazanii şi cocoşii din munţii ăştia de la Petrila; să mai schimbi cîte o frază franţuzească; să ţi se şoptească la ureche vorbe obraznice dar plăcute; să auzi o anecdotă picantă; iar tîrziu, cînd ajungi la casa cu porţi ferecate şi ferestre oblonite, să începi o partidă de whist ori de preferans, şi printre ele una de bîrfeală... Ce ideal! Doamnele deveniseră visătoare şi se potriveau la gînduri:

Aşa — fie vorba între noi — de bîrfit mai bîrfim şi aici la Petrila, dar e locul prea strîmt. Tot ce spui, nu circulă; rămîne între patru urechi, cel mult şase, aşa că n-are nici un haz. Dacă Wilma Nándor strecoară ceva la urechea uscatei ăleia de subdirectorese fie despre nevasta lui Willing, fie despre „cal", nu se întîmplă nimic! Cui să-i comunice doamna Stierer părerea ta? Unde să circule ştirea că Tereza este aşa şi pe dincolo? Cine să savureze spusele tale? Hotărît lucru: aici nu e spaţiu, aici te înăbuşi între aceleaşi puţine prietene — nici măcar cîte degete la o mînă... Dar dacă avem diligenţă

zilnică, se schimbă lucrurile. Bărbaţii noştri rămîn aci; ei au treabă. Noi putem pleca la Deva, la Sibiu, sau Braşov. Vom avea noi grijă să nu ne simtă ei lipsa. Sîntem soţii iubitoare, soţii model. Vom lua măsuri ca bărbaţii să aibă mîncare bună — deşi nici la cantina funcţionarilor nu se găteşte prost — să fie casa curată şi rufăria curată. În definitiv sînt atîtea proaste aici, care, dacă le boscorodim bine, vor şti o dată pe săptămînă, cînd noi sîntem între două drumuri la tanti din oraş, să ţină totul curat. Mare lucru ! Soţii noştri n-or să se supere. Nici n-au de ce. Sîntem noi de vină că şi-au ales meseria de ingineri minieri ? Avocatura nu era bună ? Dar cariera militară ? Şi mai şi ! N-or avea acum pretenţia să ne irosim bruma de tinereţe ce ne-a mai rămas, prin văgăunile astea ! Ce, ne-am măritat cu pădurari? cu ciobani ?

— Domnule fişpan — năvălesc toate asupra lui Gáll, pe care pînă adineauri nu-l luau în seamă — spune, te rugăm, cînd vom veni cu diligenţa la Deva ? Dar să nu fie veche. Să cumpăraţi una nouă de la Viena.

Domnişoara Tereza Willing e şi ea în bune dispoziţii. Tot pe chestia diligenţei. Are ea la Braşov un armăsar de locotenent cît Tîmpa. Bea el cam mult, dar ştie să danseze ca nimeni altul. Se cutremură şi policandrele cînd joacă împreună o mazurcă sau un îndrăcit de ceardaş.

Ketti Jäger îi comunică lui Gabriel von Neptaar impresiile ce i le-a produs ideea diligenţei :

— Nu mă plictisesc la Petrila, ţi-am mai spus-o. Natura e minunată, oamenii interesanţi, dar simt şi eu nevoie de noutăţi, cărţi, reviste, scrisori de la prietenele rămase la Pécs...

— Parcă spuneaţi că citiţi mult.

— Da, tata are o bibliotecă bogată şi în volume şi în conţinut. A fost un om foarte studios în vremea lui. Are cărţi în limbile germană, maghiară, franceză şi italiană, foarte variate. Şi literatură şi politică. Fără să mai vorbesc de cele tehnice... Ba am găsit în biblioteca lui şi un abecedar romînesc tipărit

demult la Buda. Şi un dicţionar romîno-maghiar. Acum studiez eu. Am auzit că romînii ăştia ar fi urmaşii dacilor de altădată. Nu-mi vine să cred. Dar, drept să-ţi spun, nici nu mă interesează. Destul că îi văd oameni de treabă — şi chiar simpatici prin portul şi obiceiurile lor. Nu mi se par de loc sălbatici şi nespălaţi, cum te-am auzit pe dumneata că-i spuneai prietenei mele Tereza.

— Sînteţi prietene bune? Mi se pare că ea te cam priveşte de sus. Am observat şi o dungă de ironie în ochii şi zîmbetul ei, cînd povesteai despre şcoala de la Pécs.

— O, nu, Tereza e fată bună. Are şi ea necazurile ei. Nu se împacă cu viaţa de aici. Eu o înţeleg.

— Ba eu o găsesc nesuferită. După ce e lungă şi nesărată mai e şi îngîmfată. Nu e ca d-ta, delicată, cu picioruşul fin, cu... cu... ah! părul dumitale, ochii dumitale, domnişoară Ketti... Cînd vii la Braşov?

— Lasă Braşovul, domnule Neptaar, şi să lăsăm toată convorbirea asta.

— De ce?

— Ştii de ce? Am să fiu sinceră cu dumneata: de ce o bîrfeşti pe Tereza? Ca să mă înalţi pe mine, o cobori pe ea? Nu e demn pentru un nobil...

Gabriel se făcu roşu ca un rac. Căută să schimbe vorba, să facă ceva, dar se fîstîci. Prea tăioasă e fetişcana asta... Dar i-a venit pe loc salvarea: E doamna Willing care a adus de jos, din apartamentul ei, o cutie care cîntă. Este un „polyphon". Înăuntrul cutiei cît o valijoară se află un mecanism cu arc. Îl pui în mişcare învîrtind de o manivelă. Deasupra cutiei, înfigi într-un vîrf de ax o placă rotundă de metal. Placa are dedesubt nişte proeminenţe şi fiecare reprezintă o notă muzicală. Cu diezi şi bemoli, cu pauze, cu tot dichisul muzical. Ţac! dai drumul la mecanism, placa se învîrteşte, proeminenţele mecanice ating una după alta nişte clape invizibile şi gata melodia. Aşa cum ai dorit-o, aşa cum scrie pe placa de metal. Straşnică invenţie! Doamna Willing îl şi invită pe Hoffmann la o polcă. Dar Gustav se scuză oarecum ruşinat. Nu ştie să

danseze. Nu-i nici o pagubă! Se oferă Maderspach, care e zvelt, n-are burtă şi pe deasupra mai e şi baron. Else îndrăzneşte să-l poftească pe baronul Hübe care primeşte cu plăcere, dar ar vrea un vals. Ca la comandă se schimbă placa. Doamna Willing l-a postat pe solgăbirăul Bohăţiel lîngă cutia-minune şi l-a învăţat cum să învîrtească din manivelă şi cum să schimbe plăcile de metal. Mesele sînt trase mai la perete. Vor şi alţii să joace... După pauză Hübe vrea un cadril. S-a făcut! Acum joacă toţi, afară de Hoffmann, Franz Jäger şi pastorul Clodius. Ultimii doi continuă o interminabilă discuţie pe tema originii creştinismului.

La ferestre a început să se întrezărească o dîră de lumină. Se face ziuă. Jäger se opreşte din argumentare.

— *Fertig!*[1] eu plec la mină.

— Nu mai bei un pahar, dragă Jäger? îl îmbie Hoffmann.

— Cu dumneata da, dar numai unul. Şi aşa am băut destul, dacă nu chiar prea mult. Mă duc să mă spăl pe faţă, să schimb hainele şi — la muncă! Ketti, tu poţi să mai rămîi dacă vrei.

— Nu, tată. Sîmidora acum se scoală. Trebuie să mă culc şi eu puţin. Altfel, ce-ţi dăm cînd o să vii obosit de la şantier?

— Fata mea, mai stai. Găsim noi ce să mîncăm. Este păcat să nu mai dansezi. Ocazii de-astea, rar pe-aci.

Placa spune un vals vienez. E rîndul inginerului-şef s-o danseze pe patroană. Dar neamţul s-a înfierbîntat. O strînge tare pe Else în braţele lui de gorilă. Willing dansează cu ochii pierduţi în decolteul larg deschis al patroanei. Ea a simţit, dar nu se tulbură. Ba chiar e încîntată. În definitiv, nici nu observă nimeni în vacarmul din cameră. Baronul Hübe valsează cu Ketti, Gabriel cu „calul", Gáll cu nevasta lui Willing... Ceilalţi beau.

Cînd au revenit la masa aşezată lîngă perete, erau

---

[1] Gata!

toți înfierbîntați. Noroc că vinul e încă rece. Se sting luminile. E mai plăcut așa, în lumina cenușie a acestui început de dimineață proaspătă.

Else Hoffmann e transfigurată. De fericire. I-a spus baronul Hübe ceva nemaipomenit. Nici nu îndrăznește să creadă... Îl strigă pe Gustav, care soseşte cu paharul plin.

— Știi, dragă Gustav, că visul meu ar putea să se realizeze ?

— Care vis, Else ?

— Baronia ta ! Uite, domnul consilier aulic spune că dacă va merge bine întreprinderea asta de cărbuni, dacă producția va crește, dacă înaltul cancelar von Metternich va fi mulțumit de serviciile aduse de tine țării — ar putea să te facă baron. Domnul Hübe ne promite tot sprijinul. Ar trebui numai să faci o sforțare. Tezaurul are nevoie de bani...

Hoffmann nu se aștepta la așa ceva. De altfel nici nu-l prea interesează baronia. El știe că dacă ai bani ești baron, ba și mai mare. De aceea tace.

— Gustav, de ce taci ? De ce nu-i mulțumești ?

— O, iartă-mă domnule baron, dar vezi, surpriza...

Else îi sărută pe amîndoi. În elanul ei a răsturnat de pe masă portretul împăratului. Wilma și doamna Stierer se grăbesc să-l ridice și să-l așeze la loc.

— Dă-l dracului ! Am auzit că e fonf și impotent, le șoptește Else.

S-a făcut ziuă de-a binelea. S-a vorbit, s-a băut și s-a dansat destul. Prefectul, subprefectul și pastorul se retrag. Apoi, în grup, conducătorii treburilor locale : Nándor, Stierer și Willing.

— Else, noi ce facem ? Nu mergem să ne odihnim ? întrebă Hoffmann, dar îndată își dădu seama că făcuse o gafă : domnul consilier aulic era încă prezent. Poate vrea să mai stea, să mai petreacă.

Else nu-i răspunde. A aranjat o masă mică mai spre fereastră. Voluminoasa directoare Nándor vine de jos, gîfîind. A adus o pereche de cărți de joc, nou-nouțe. Gustav vede că e inutil. Hübe, Else, Gabriel și directoarea au început o partidă de preferans.

— Gustav, lasă-mi te rog punga ta...

Cînd să coboare scările spre dormitorul său, patronul află de la Ketti — care se-ntoarse în fugă din drum — că în noaptea aceasta, după ce s-a chinuit îngrozitor, tînărul vagonetar accidentat la rampa de cărbuni a murit. Ketti este emoţionată.

— Ţăran prost! Trebuia să se păzească, spuse Hoffmann obosit şi plictisit.

PROHOD ÎN MUNȚI

Cînd Ion Hotea ajunse în Dealul Voivod, departe de Petrila, soarele trimitea primele raze pe culmi. Ion plecase din sat o dată cu negura. De-abia acum își dă seama că s-a sculat prea de cu noapte, cînd Boian, luceafărul de dimineață, încă mai licărea, așa că flăcăul a bosbăcăit pînă să găsească poteca. De-aia ceilalți ortaci nu se zăresc încă. Va trebui să-i aștepte cu cugetul liniștit. Nu-i vina lor.

Hotea se așează pe o buturugă la marginea pădurii de brazi și dă să scoată fluierul. Nu ca să cînte, cît să-ncerce a-ngîna trilurile unei privighetori de pe-aproape. Dar se lasă păgubaș și-l pune la loc, între șerpar și cămașă. Nu merge! Mai bine să asculte. O caută cu ochii printre crengile brazilor, dar n-o zărește. Aha, își amintește Hotea, privighetoarea nu zburdă prin brazi. Îi place coroana rotundă a fagului și stejarului. Ion se duce tiptil pînă la rădăcina celor trei tufani care stau de strajă în poieniță, dar privighetoarea a zburat cît ai clipi. „Ce spărioasă-i", își urmează Ion gîndul.

Dă să vină înapoi la buturugă, dar după doi pași se oprește. Din vale parcă răzbate zvon de glasuri. Ascultă, caută cu ochii adînc pe pripor, apoi de-a lungul potecii... Nimic. I s-a părut. Se așază iar pe buturugă. Nu-i vine bine. Se trîntește pe iarbă, unde adulmecă mirosul puternic al pămîntului reavăn și-l

cuprinde o moleşeală plăcută în tot corpul. „Dă bună samă, îmi e a durmi. S-ar şi cade — cugetă alene flăcăul. Între cîntatul dintîi şi al de-al doilea al cucoşilor, se cheamă că am durmit?“ Dar nu se dă învins. Îi e teamă că ceilalţi flăcăi l-or găsi somnind şi-or rîde de el. De ce nu vin? Or fi stat poate pînă spre ziuă la priveghiul de la baba Vlada? Dreptu-i că el i-a lăsat acolo după primul cîntat de cocoş.

A fost o noapte apăsătoare pe suflet. Ilie al Vladei lui Vlădoi, pogăniciul de la vagonete, era întins pe masa din casă, cu mîinile încrucişate pe piept şi cu capul învelit în năframe şi flori. Ci-că izbitura îl zobise atît de rău, încît nu mai era de recunoscut bietul Ilie. Baba Vlada bocea într-una, fraţii şi surorile lui plîngeau cu jale, femeile din sat venite la priveghi lung, unele boceau, altele oftau, se închinau şi şuşoteau între ele. Pe prispă şi în ogradă stăteau bărbaţii. Nu numai neamurile, dar mai tot satul, pînă şi-n drum. Veneau şi plecau cu rîndul. De cu seară şi pînă spre miezul nopţii s-a vorbit numai despre felul cum se-ntîmplase nenorocirea. Cei cîţiva care au fost de faţă la rampa de descărcat cărbuni nu mai pridideau să dea aceleaşi şi aceleaşi răspunsuri. Şi tot nu-i bine lămurită întîmplarea asta care a lăsat o casă întreagă fără sprijin.

Pogăniciul Ilie al Vladei fusese pînă ieri flăcău în vîrstă de luat la cătănie. Avea doi fraţi şi trei surori mai mici. Erau orfani. Tatăl lor, Vlădoi, murise de cîţiva ani în munţi, unde îl surprinsese o zăpadă cu viscol timpuriu. Îngheţase cu ciurdă cu tot. Văduva îşi creştea copiii cu greu, din cele cîteva prăjini de pămînt şi vreo trei oiţe cu lapte. „Nu-s îmbucături, cîte guri“, spusese şi adunarea satului, care a iertat-o de dări. De doi ani mai cîştiga însă Ion şi aducea acasă. Argăţea cu ziua pe la Matei Demian bogătanul, la Banciu crîşmarul, pe la calicii de nemeşi din Livezeni şi Iscroni, dar spune maică-sa, baba Vlada — care numai babă n-ar fi după ani, dar e după semnele ofilirii — „aşa i-a fost datu'“, să lase slugăria şi să ceară lucru la domnii ăştia nemţi.

Avea băiatul o socoteală bună. Spunea că ar fi mai lîngă casă ; că e de lucru pe toată săptămîna, şi poate o-nvăţa şi el un „meşterşug", să-l aibă toată viaţa. Dar vorba ei, nu i-a fost datu'...

Spre miezul nopţii oamenii de priveghi făcuseră pîlcuri în ogradă şi în drum, şi se puseră a istorisi tot lucruri triste. Despre draci şi iad; despre iele şi alte arătări care sluţesc oamenii ; despre tătari, holeră şi alte pacoste care aduceau în vremuri vechi prăpăd de moarte; şi despre războaie înfricoşătoare. Ion Hotea s-a îngrozit de cîte a povestit bătrînul Apostol Boja amintind războaiele în care a fost şi el dus, şi bătăliile cu mii şi mii de morţi care putrezeau pe cîmp, înfrăţiţi laolaltă, prieteni şi duşmani ! Boja fusese — e mult de-atunci — cătană în armata împăratului de la Viena şi s-a bătut la Arcole, la Rivoli şi la Austerlitz, cînd împăratul franţuzilor băgase groază în toţi craii, pînă i-au dat apoi de hac muscalii. Se-ncrîncenează carnea pe tine ascultînd ce istoriseşte Boja...

Cînd a cîntat cocoşul, Hotea n-a mai stat la priveghi, cu toate că ar fi vrut să audă şi alte isprăvi din vremile cînd se-ncleştau împărăţiile. S-a dus acasă, a dormit oleacă, şi acum iată-l aci, unde trebuie să-i vină încă şapte flăcăi ortaci, după cum a fost ieri învoiala, ca să împlinească o datină străbună, de sufletul mortului. Aşteptînd, urmăreşte cu ochii o furnică din iarbă, care luptă din greu să-mpingă un bob mai mare decît ea. Unde l-o fi ducînd? O fi avînd şi ea copii ca Vlada ? Uite şi altele, multe, cît nisipul. Ion se ia după un şir galben de furnici care merg în rînd ca soldaţii şi priveşte uimit la cele ce se-ntîmplă. Dinspre buturugă vin de zor alte furnici, sute şi mii, roşcate, să le-ntîmpine pe cele gălbioare. S-au întîlnit şi pe dată a-nceput între ele o vînjoleală, un într-amestec de neînţeles. Flăcăul strigă la ele, bate cu talpa opincii pe-alături... Geaba ! Se aplecă să vadă mai bine. E război în toată puterea ! Uite, unele nu mai mişcă. Au murit ? De bună-seamă. Dar cum ? Furnicile n-au paloş. Şi

de ce se bat? Au şi ele împăraţi cîinoşi care poruncesc noroadelor din muşuroaie?

Ţipătul unei ierunci l-a smuls din gînduri şi întrebări zadarnice. Ion o urmăreşte cu ochii pe luciul cerului albastru. Un vultan dă tîrcoale din înălţimi ameţitoare. Şi-acolo e război? Şi-acolo sînt împăraţi?

Soarele a-nceput să încălzească. Hai, înapoi la buturugă! Acolo-i mai la umbră. Dar acum buturuga e plină de gîze. Sînt mici cît bobul de linte. Unele umblă de zor, cu picioruşe nevăzute. Cele mai multe au încremenit legate două cîte două. Se-ndrăgesc, gîndeşte Ion zîmbind şi le lasă să-şi împlinească taina. Mai departe pe o cracă de alun se ciugulesc doi scatii cît oul de bibilică. Ea ciripeşte gălăgioasă. Poate se-mpotriveşte, poate rîde de el, aşa, în şagă... Cîtă viaţă în marginea asta de pădure!

— Iuanee! Iuanee!

Ion tresare ca din vis. Dă fuga la buza rîpei şi din pieptu-i puternic slobozeşte un chiot prelung. I se răspunde la fel.

— Vin!

— Pace bună, Ioane.

— Mulţam frumos vouă, dar aşa trăbuia să ne fie tîlnirea? Nu simţiţi cît arde soarele, lienoşilor?

— Nu căta sfadă, Ioane, că noi am făcut întreg priveghiul. Acum ne-o eşit gîfu, urcînd de zor.

— Ai ales?

— Ce?

— Bradul, de!

— Ba. Am privit o bătaie crîncenă, ca aia de la Rivoli, sau cum îi zicea moş Apostol.

Băieţii nu înţeleg. Nu-i bai! Hai Gligor! hai Văsii! haideţi fîrtanilor! La lucru!

N-a fost greu de cumpănit. Au găsit pe dată un brad tinerel, înalt de vreo cinci stînjeni, drept şi subţire ca lumînările de la căpătîiul lui Ilie al Vladei. Flăcăii au lepădat mintenele şi laibărele, au scos fiecare toporul atîrnat la chimir şi aşteaptă semnalul, la doi paşi de brad. Ion s-a tras mai deoparte şi în-

cepe a zice din fluier „cîntarea mortului", o melodie tărăgănată, un fel de doină.

— Moga, dă tu întîi ; eşti mai ortoman !

Moga ridică toporul şi păleşte cu sete în trunchiul bradului. Urmează alt flăcău — altă lovitură. Din şapte izbituri, cîte una de fiecare, bradul e la pămînt. Ion zice mai departe din fluier aceeaşi melodie tristă.

După ce bradul a fost strunjit de crăci şi jupuit de coajă — i s-a lăsat doar în vîrf un smoc de frunze verzi — băieţii îl iau pe umeri şi, plini de obidă, coboară cu el spre siliştea satului.

La poalele dealului, lîngă ţuţuraş, îi întîmpină şapte fete. Sînt veşmîntate cu ii şi catrinţe de sărbătoare, dar în păr şi-au pus panglici negre. Încep a jeli, toate o dată, un cîntec monoton în versurile căruia îl căinesc pe mort pentru că a lăsat loc gol în horă şi şi-a ales mireasă de brad, bună pentru copîrşiu...

Cînd au ajuns la casa mortului flăcăii au pus bradul jos, fetele l-au împodobit cu lătiţare din flori de cîmp şi în vîrf i-au legat un clopot de oiţă, mititel cît un pahar. Ion Hotea a încetat a mai doini, a săpat o groapă strîmtă şi adîncă în dreptul porţii, apoi au pus toţi mîna, voinicește, şi au proptit în groapă prăjina de brad fălos. Acum bradul stă drept ca la marginea pădurii şi străjuieşte pe bietul Ilie al Vladei lui Vlădoi. Cînd se iţeşte un vînticel pe sus, clopoţelul dă de veste zărilor că în Petrila s-a pristăvit o mîndreţe de fecior...

După-amiază, tot după datină veche, a început slujba de-nmormîntare. Popa Niculae citeşte ceva la căpătîiul mortului. În ogradă şi pe drum, mulţime de poporeni. Sînt de faţă aproape toţi petrilenii de baştină, afară de cei aflaţi încă la munte, sau la lucrul societăţii nemţeşti. Au venit cneazul şi judele satului, au venit bătrînii din judeţ, a venit şi moş Zăican tîrînd piciorul. Iată-l şi pe Luţă, şi pe Voicu cu feciorii lui, şi pe Anuţa lui Sluguţ care blestemă între frînturi de bocete. S-aproprie şi grupul de petrileni dinspre căşile de la Lonea, cu neveste şi fete

cu brațele pline de flori de toamnă. Iată-l și pe Trif, vine de la pădure: pesemne c-a părăsit lucrul. Într-un tîrziu sosește și Radu Zăican. Și el a părăsit lucrul de la Dealul Negru, dar a-ntîrziat pentru că s-a repezit acasă să se schimbe în straie curate. E însoțit de Fira, care l-a așteptat, după cum fusese vorba, cu apă caldă. Au venit și doi moți și nevestele cîtorva muncitori unguri. Ele se așază deoparte, în grupul femeilor și fetelor petrilene.

Hans Dölling, președintele popicarilor nemți care muncesc la atelierele din luncă, a picat și el, stîrnind zumzet de șoapte. O fi lăsat și el lucrul?

S-a aflat mai tîrziu că Dölling a întîmpinat împotrivirea tovarășilor săi, cînd i-a anunțat că se duce să-i reprezinte la înmormîntarea flăcăului care a murit în ziua inaugurării. Ceilalți lucrători nemți ci-că ar fi spus că mortul nu merită chiar atîta cinste, nefiind nici german, nici meseriaș, și nici popicar. Dar președintele le-ar fi ținut o vorbire — nu se știe anume cu ce cuvinte — și i-a convins că așa se cade.

Hans Dölling e îmbrăcat cu o haină neagră și ține pe brațul drept o coroniță de flori. Oamenii îi fac loc cu oarecare respect, dar și cu simpatie. Îl cunosc mai toți. Păcat că nu se înțeleg la grai. Neamțul străbate ograda, urcă cele trei trepte strîmbe ale pridvorului, se strecoară în casă, caută cu ochii, ghicește care-i mama, îi spune niște vorbe domoale și de neînțeles — pe care Vlada le ascultă buimacă și cu vîlnicul negru la gură — pune florile în sicriu, apoi se retrage domol, dar drept și demn, în ogradă, și se așază printre cămăși și cioareci albi. Ar vrea parcă să le spună ceva oamenilor ăștia, dar cum? Moș Jurca, judele, cu zeghea pe el, cu părul alb lăsat în coamă pînă la grumaz, se desprinde din grupul său și vine spre președintele popicarilor. Își dau mîna mulțește.

Dölling ar vrea să întrebe pentru ce s-a pus în copîrșiu, adică în sicriu, de-a lungul mortului, o bîtă cît el de lungă. Dacă ar fi grai de înțelegere comună, moș Jurca l-ar lămuri: „Așa trăbe! Ca să poată Ilie, mortul adică, să-i bată pe dracii care

i-or aţine calea în drumul lui spre împărăţia cerurilor. Şi-apoi — e bota lui, scula lui".

„Dar de ce l-au îmbrăcat numai în alb?" ar mai întreba Hans Dölling. Şi moşul i-ar răspunde: „Păi, sînt straiele lui de la horă. Acolo trăbe să joace cu zînele".

Ilie al Vladei e scos din casă şi se alcătuieşte procesiunea. Flăcăii cei de dimineaţă au scos bradul din groapă şi l-au aşezat iar pe umeri. Au pornit ei întîi, cu fluierarul Hotea în cap, apoi s-au înşiruit la rînd: dascălul cu crucea, doi copii cu praporii, popa Niculae cu cădelniţa, apoi mortul, dus pe umeri de prietenii de la horă, după care urmează mama, fraţii, surorile, neamurile şi în urmă poporenii: întîi fetele satului, apoi nevestele şi bărbaţii. Semnalul procesiunii spre locul fără de întoarcere l-a dat tot Hotea cu „cîntecul mortului" doinit din fluier. Pe dată se-nalţă spre cer un vuiet de bocete prelungi, unele jeluite, altele ţipate. Anuţa Sluguţ blestemă — ştie ea pe cine: „ne-or luat bărbaţii, acum ne iau şi ficiorii!"

Dar iată că procesiunea s-a poticnit de la primii paşi. Nici n-a făcut prima „odină" la răscruce. Ce să fie? Au sosit jandarmii! Sînt însoţiţi de trei bigbaşi — supraveghetori — care poartă în mîini nuiele lungi de alun. Se vîră printre oameni. Bigbaşii arată cu vîrful nuielelor pe fugarii de la lucru, pe moţi, pe neamţ, pe Trif, pe Radu. Jandarmii dau să-i tragă afară din rîndurile care de altfel s-au spart. Bigbaşii trag şi ei de sumane şi cămăşi, să le rupă. Dau şi cu nuiaua. Una s-a-ntipărit pe obrazul lui Trif. S-a făcut învălmăşeală. Sar bătrînii, sar şi femeile.

— Zmeul mîne-ta! Nu da! se aude răcnind Radu Zăican, care s-a şi încăierat cu supraveghetorul.

— *Was ist das? Verfluchte*[1]! urlă Hans Dölling, punînd mîna voinică în mundirul unui jandarm care rămase cu ochii holbaţi.

Cîţiva săteni rup laţi din gardul Vladei. Se va în-

[1] Ce înseamnă asta? Blestematule!

cinge bătaie mare! Popa Niculae și cneazul Costea încearcă să potolească furia oamenilor stăpînirii, care se simt cam încolțiți.

Și înjurăturile curg. Mai mare rușinea, la înmormîntare!

— Creștini sînteți voi, mă slugoilor? le strigă popa supraveghetorilor.

— Țiba, ne! asmute Anuța lui Sluguț, ca la cîini, către jandarmi.

— Stîmpără-te, femeie! Nu întărîta lumea, o repede popa, dar Anuța îi dă înainte ca o zănatică.

Radu Zăican l-a răzbit pe bigbaș și acum îl tăvălește. Un jandarm scoate spanga. Noroc că sosește în pas iute directorul Nándor dinspre cazină și Willing, mai domol, dinspre atelierele din luncă. Au auzit zarva. Cneazul, judele și popa îi înconjoară și-i roagă să potolească zelul veghetorilor și jandarmilor. Nu mai era nevoie. Bigbașul s-a descleștat din strînsoare. Apele năvalnice s-au domolit. Doar mîrîitul oamenilor veniți la înmormîntare se mai aude surd.

Directorul a priceput situația. Îi întreabă pe jandarmi și pe supraveghetori cine le-a dat ordin să tulbure înmormîntarea. Ei nu răspund, dar se uită la Willing.

— De ce, domnule Willing?

— Eu le-am spus numai să-nsemne numele oamenilor găsiți aci că au părăsit lucrul fără de voie, ca să-i concediem. Dar e vădit că minte.

Slugoii se retrag, Anuța mai strigă o dată: „Țiba, ne!" Oamenii o urmează cu glasurile, apoi șirul se reface încet, pornind spre cimitir.

După ce ultimii bulgări de pămînt au acoperit groapa proaspătă și flăcăii au înfipt bine bradul, drept la căpătîiul mortului — unde va sta trei luni încheiate — pe drumul către sat pîlcuri-pîlcuri de oameni și neveste vorbesc în gura mare, blestemă, înjură — acum nu-i mai oprește popa — se crucesc de astfel de întîmplare nemaipomenită nici la păgîni și, deși s-a înserat, nu le vine să intre în casă.

— Sfîntu' cui i-a adus! se aude pe-o ulicioară.

Anuța Sluguț a venit singură acasă. Ei nu-i e teamă de nimeni. Cine să-ndrăznească la ea? Nici jandarmii. I-ar rupe cu dinții. Intră în curte, se propteşte de pălimar şi, înainte de a trage după ea uşa tindei, mai ţipă o dată, cît o ţin bojogii, cu mîinile pîlnie şi cu ochii holbaţi la clădirea direcţiunii:

— Ţiba, ne!

TRECUTUL CARE MOARE

Petrila s-a trezit azi într-o pîclă deasă. Norii au vîrît vată alb-cenușie prin ogrăzi, prin livezi și pe toate drumeagurile. La ziuă soarele a-ncercat să străpungă perdeaua de cîlți, dar țepile lui s-au frînt în perna groasă a norilor. Acum nu mai plouă, însă burnița rece a acestui brumărel zburlit, burniță care a ținut trei zile, prevestește o iarnă grea. Turmele au coborît de mult din munți, sătenii au îmbrăcat țundrele și cară pe tălpițe lemne și vreascuri pentru iarnă, vitele stau cocolite prin corlate, iar cîinii se strecoară și ei, cu coada pleoștită, sub comarnicul slonurilor sau în gîrliciul hrubelor.

Pe vremea aceasta spăimîntoasă se hărnicește de zor la pădure, la varniță și cărămidărie, la Dealul Negru, unde înaintarea în cărbune se face deschis, pe fîșii de straturi în afară, fie frigul și ploaia oricît de pătrunzătoare. Acasă nevestele oamenilor sînt cu gîndul la cei plecați pe zloată și își petrec ochii către cer, în nădejdea unei înseninări binefăcătoare.

Cneazul Costea își pune zeghea peste sumanul negru și pleacă la casa obștii. Un om de la întreprinderea Hoffmann, venit degrabă, îi spuse că-l poftesc acolo jandarmii. Pe drum, Costea se oprește în fața casei judelui Jurca, să se sfătuiască, dar află că și acesta a fost chemat.

— Ce-or mai fi vrînd, măi Jurca?

— De, Costeo, mă bate gîndul c-o fi legată cu vînjoleala ceea de la înmormîntare.

— Nu mi-e a crede. Spunea părintele că domnii s-au hotărît chiar de-atunci să lase lucrurile în pace, să nu mai facă nici o cercetare. Au şi poruncit aşa jăndarilor, care, înciudaţi că fură scărmănaţi o ţîră, vroiau să pună mîna pe Radu lui Zăican, pe neamţ şi pe nu mai ştiu care. Ci-că nu e bine să mai întărîte lumea, care a aflat că-n noaptea priveghiului domnii au limbovit la cazină şi au jucat cu muzicuţi ca la crîşmă. Pe cei care au fost lipsă la lucru, nici batîr nu i-or ţîpat afară. I-or fi trecut, poate, la răbojul lor de papir...

— Dar atunci ce-i, dă ne cheamă pe amundoi şi încă pe vremea asta ?

— Vedea-vom...

Ajunşi în faţa casei satului bătrînii conducători ai obştii petrilene văzură că se aflau de faţă, în drum, numai un jandarm — din trei, cîţi avea acum Petrila — un domn străin în haine nemţeşti, un sătean nemeş din Livezeni şi bogătanul Matei Demian, fratele băcionului Vasile Demian din Iscroni.

După ce şi-au dat ziua-bună, domnul în straie nemţeşti le zise, cu un uşor accent unguresc :

— Să facem recomîndul. Eu mi-s Emeric Váradi, birău de Haţeg, şi am venit cu carte la dumneavoastră trimis de domnul solgăbirău Bohăţiel. În carte e poruncă cezaro-crăiască să punem altă reghie la primăria satului Petrila. Mă rog frumos, cine-i cneazul Costea ? Aşa ! Dar juzul ? No, bine ! Desfaceţi lăcata, rogu-vă.

Costea şi Jurca n-au prea înţeles despre ce-i vorba, dar simţeau că nu-i de bine. Cneazul a stat descumpănit o vreme, dar cînd jandarmul i-a strigat „Ei ? !", a băgat mîna la chimir, a scos cheia şi a deschis uşa. Au intrat cu toţii înăuntru. În încăpere se afla o masă mare de brad pe care se găseau înşirate lucrurile primite în dar de la societate, cînd a pus ea piciorul în Petrila : o călimară de marmură, o sticlă mare cu cerneală, două condeie de pană de gîscă şi un vraf de hîrtie albă. Rămăseseră neatinse.

De-a lungul celor două laturi mari ale mesei de brad se afla cîte o bancă de scîndură geluită. În capul mesei, un scaun mare din lemn de stejar, cu spetează înaltă, încrustat cu frumoase tăieturi făcute cu briceag anume. Era scaunul cneazului. În fund un dulap mare, încuiat cu trei lacăte. Costea se așeză pe tronul său și grăi celor de față.

— No, acum vă zic bine ați venit la casa satului nost'! Cum îi vorba?

— Domnule cneaz, începu birăul din Hațeg, am la mine o poruncă de la înaltul maghistrat de Deva. Spune aci că de azi înainte satul dumneavoastră va avea un primar și un notar, ca toate satele din luminata noastră împărăție. Primarul și notărașul sînt numiți de maghistrat dintre oamenii de încredere și știutori de carte. Iată porunca. E dată în numele maiestății sale împăratul.

Costea și Jurca rămaseră încremeniți. Luară hîrtia, o sucira și pe-o parte și pe alta, se uitară atenți la caligrafia ei, văzură pecetea cu vulturul crăiesc, dar nu le venea să creadă ochilor. Lui Costea îi tremurau mîinile. Jurca clătina din cap în neștire. Ce-i de făcut? Să știe primarul a scriere și citire? cugetă Costea. Atunci se cheamă că vor numi primar sau pe popa Niculae, sau pe Radu Zaican. Alții nu știu carte la Petrila...

Zărind în fața ușii, la drum, pe nevasta lui Sluguț, care, ca totdeauna, începuse să dea tîrcoale, cneazul îi strigă:

— Anuță, dă fuga la domnul părinte. Spune-i să vină degrabă aci.

Pînă să sosească popa Niculae, birăul din Hațeg ținu să mai adauge ceva:

— Înalta stăpînire a numit primar la Petrila pe Adam Todea. Și birăul îl arătă pe nemeșul din Livezeni.

— Tu, mă, lingariță? izbucni Costea, cu privirea învolburată. Todea se făcu că n-aude.

— Mă rog dumneavoastră — spuse sever birăul Váradi — nu-i slobod să vorbiți astfel cu autoritățile

întemeiate. Domnul Todea e nemeș și romîn de-al dumneavoastră.

Fu rîndul lui Todea să se-nciudeze:

— Să fim cu iertare, noi livăzenii sîntem nemeși, nu rumîni.

— Da, nemeși sărăntoci, știm noi, adăugă printre dinți Jurca.

— Și trăbe să vă mai spun — reluă firul Váradi — că tot în această poruncă se numește notar la Petrila domnul Matei Demian, care va face și încasarea dărilor.

— Asta nu se poate, domnule birău! Noi avem drepturi vechi de cînd s-a sădit satul. Noi avem primarul și căserul nostru de dări. Eu mi-s! Ales de tăt saful. Avem și țidulă cu peceți mai mari ca alea ale dumneavoastră, strigă cneazul.

— Au căzut acele hîrtii și drepturi vechi, domnule Costea, îl luă cu blîndul birăul. Acu-i altă rînduială, cu alte păceți. Acum deveniți și dumneavoastră sat ca toate satele. V-am adus și arhivă nouă, cu reghistre și hîrtii tipărite.

— Nu se poate! continuară să se încăpățîneze Costea și Jurca. Asta-i jăcuială de direpturi.

În timpul ăsta sosi și popa. Birăul îi spuse totul de-a fir-a-păr. Nici popii nu-i venea să creadă. Hotărîrea stăpînirii căzuse așa, ca un trăsnet. Preotul ceru porunca scrisă și o citi cu glas tare.

— Domnule birău — încercă preotul — satul nostru e slobod să se conducă singur, după datina din bătrînii ai bătrîni. Avem acolo, în dulap, sub lăcată, acte de recunoaștere a libertăților noastre străbune, acte îngălbenite de vreme, scrise pe piele de oaie, semnate de regele Matia, de regele Ladislau și de alți regi stăpînitori în timpuri străbune. Au pe ele peceți grele...

— Ne veți preda nouă toate actele. Porunca aceasta de azi le anulează pe toate cele vechi. Și ne veți preda toate lucrurile de aici.

— Niciodată! izbucni iarăși Costea și trînti cu pumnul în masă. Să vină căsenii toți! Amu! Să ți-

nem adunarea satului. Să hotărască ea, nu voi, vulpeanilor. Vă dareți înapoi din casa satului nost'!

— Costeo! răcni birăul — am poruncă să fac aci reghie și să-i duc legați la Deva pe toți cîți s-ar opune, pe toți cîți ar face rebelie. Ești om bătrîn și dacă te-au ales cneaz, se chiamă că ești și mintos. Atunci măsoară-ți vorba și supune-te legii. Altfel — te leg!

Era limpede că orice împotrivire ar fi fost zadarnică. Jurca și Costea se uitau cu obidă în ochii preotului. Aceasta răspunse privirilor cu vorba îngîtuită:

— Așa să fie, bătrînilor, ce puteți face?

Nándor și Willing își făcură și ei intrarea în casa obștii. Salutară cuviincios, se făcură că nu știu despre ce-i vorba, și după explicații, povățuiră și ei la supunere.

— Vedeți dumneavoastră — zise directorul — Petrila s-a schimbat și se va mai schimba. Acum e aci lume multă, și va fi și mai multă. Stăpînirea vrea să știe de fiecare om în parte. Fiecare trebuie să plătească dare la tezaurul împărătesc. E deci nevoie de perceptor special. Apoi, unii se nasc, alții se căsătoresc și alții mor. Trebuie trecuți toți în registre.

— Îi trece domnul părinte în cartea sa. Pentru dări încrestez eu în răbojul meu, încercă să argumenteze Costea.

— Dar pe cei nou veniți? Pe moți, pe maramureșeni, pe maghiari, pe germani, pe slovaci?... îl înfundă directorul.

Cneazul și juzul nu mai avură ce zice. După un timp, Costea întrebă pe birău cînd trebuie să predea.

— Mîntenaș, răspunse acesta.

Cu mîini tremurînde cneazul descuie cele trei lacăte de la dulap și începu să înșiruie pe masă, pe rînd, lucrurile dinăuntru. Scoase întîi un vraf de acte vechi, hrisoave de la regii de altădată.

— Pe astea nu vi le dăm să știm că iese moarte de om, spuse Costea și i le predă popii Niculae, care le înfășură în patrafir.

— Bine, așa să fie, primi birăul. Acum scoate arhivul și predă-l, să facem inventar după cum spune

legea. Veți semna și dumneavoastră, adică veți pune degetul. Părintele va semna ca martor.

Costea nu înțelegea: arhivul?

— Adică reghistrele dumneavoastră, lămuri birăul.

Costea scoase un băț lung și gros, de alun cojit. Era răbojul satului.

— Asta-i arhivul!

Fu rîndul lui Váradi, al lui Nándor și al lui Willing să nu înțeleagă nimic. Se uitau cînd la băț, cînd unul la altul, ei între ei. Jandarmul rîdea. Era pesemne din vreun sat de munte și pricepea ce-i răbojul.

— Și cum vine asta, bade Costea? întrebă birăul, care se înveselise. Dumneata nu știi carte. Cum scrii pe el? Văd că e plin de semne, de cifre săpate cu briceagul. Cifrele sînt ca la ceasornice, latinești...

— Astea le cunosc, sînt semnele noastre din vechi, răspunse Costea.

— Dar arhiv de dări n-aveți? Unde însemnați ce plătește omul pentru tezaur?

— Avem! Și Costea deschise și cealaltă latură a dulapului. Scoase de acolo un vraf de bețișoare mici, tot de alun și tot cu încrustări bricegate. Să fi fost peste o sută de bețe. Erau cotoarele răboajelor individuale de dări. Țăncușele se aflau la sătenii birnici.

— Nu înțeleg nimic, spuse birăul. Puteți să vi le luați și pe-astea. Toate. Noi n-avem ce face cu ele. Nici nu le trecem în inventar.

Costea și Jurca răsuflară fericiți.

— Și ce mai aveți în dulap?

Fostul primar ales de obște scoase o cărticică. Era Visul Maicii Domnului. Rîse birăul, rîse directorul, rîseră toți.

— Nici asta n-o trecem în inventar. O opriți. Altceva?

Acum Costea aduse din dulap un coif, o săgeată și o seceră de bronz, mîncate de rugină și de vremi.

— Astea ce mai sînt? De unde le aveți? întrebă cu interes birăul Váradi.

— Sînt din pămînt. Și din peșteri. Le-au găsit oa-

menii şi le-au adus să le păstrăm. Sînt din vremea cînd pe-aci era o ţară ce-i spunea Dachia... Oamenii au multe d-astea pe la căşile lor. Şi oale, şi chipuri de lut, şi altele.

— Bine. Le vom trece în inventar. Sînt piese de muzeu. Directorul Nándor aprobă. Mai e ceva, bade Costea?

— Numai asta. Şi fostul cneaz scoase din sertarul de jos ceva mare şi foarte greu. Îl ridică pe amîndouă braţele şi-l depuse pe masă. Toţi rămaseră uimiţi. Era un os dintr-o singură bucată, lung de aproape un metru şi gros cît trunchiul unui cireş de zece ani. Osul era pietrificat. Părea a fi din piciorul vreunui soi de animal dispărut. La un capăt osul era frînt, aşa că i se vedeau bine vasele în care altădată fusese măduvă şi pulsase viaţă.

— E os de tătar — încercă să explice Costea — sau de bălaur. L-am găsit amu vreo zece ani, cînd s-a surpat un deal pe la Cimpa.

Directorul şi inginerul-şef pipăiră cu interes deosebit osul de „bălaur", şi-şi dădură cu părerea c-ar putea fi os de mamut, sau de mastodont, nici ei nu ştiau bine. Oamenii tot nu-nţelegeau...

— Dar nu vi-l dau, spune Costea. E al meu.

— Bine, bade, se-nvoi Váradi. Fie şi al dumitale, deşi ar trebui să-l predăm vreunui muzeu. Nu-l trecem nici pe ăsta în inventar. E bine? Mai aveţi ceva?

— Nimic.

— Dar în pivniţă?

— Acolo e timniţa.

— Şi e goală?

— Goală. Numai ziduri.

— Dar ce faceţi cu ea?

— Ferecăm pe cei răi, cînd hotărăşte adunarea bătrînilor, adică scaunul nostru de judecată. Dar asta nu se prea întîmplă. E mai mult ca să-i spărie pe oameni...

După ce s-a făcut şi s-a semnat hîrtia de încheiere a trecutului, birăul Emeric Váradi scoase o nouă poruncă din tolba de piele. O citi cu glas tare. Ju-

dele Jurca tremură. Era vorba de el. Porunca era a scaunului de judecată al comitatului Hunedoarei, cu înalta aprobare a Tablei regești, și spunea că de acum înainte toate neînțelegerile și orice fărădelegi ale sătenilor din Petrila se vor înfățișa la instanțele de judecată, în ordinea importanței lor: la scaunul de plasă din Hațeg, la scaunul districtual din Deva, iar apelațiile se vor face la Tabla regească din Tîrgul Mureș. Scaunul comunal din Petrila nu se desființează; el va fi ales tot de adunarea satului, dar va trebui să fie confirmat de comitele și maghistratul Hunedoarei. Dar nu va putea să judece decît pricini mici cu cereri de dezdăunări pînă la zece fiorini. Nu-i mai e îngăduit să ia jurămînt nici împricinaților, nici martorilor. Nu poate să dea birșaguri, adică amenzi, mai mari de 5 fiorini, iar aceste amenzi nu mai rămîn fondului de la casa satului — care s-a desființat prin hotărîre aparte — ci vor fi vărsate la tezaurul crăiesc.

— Birșagurile astea, aminzi cum spune papirul, sînt pentru ajutorința văduvelor, orfanilor și betegilor noștri!... căută să lămurească judele Jurca.

— Pentru socoata acestor amenzi — continuă birăul — judele confirmat va ține un reghistru de evident, care va fi parafat la fiecare pătrar de an, de către perceptorul local.

Jurca se scărpină în cap.

— Dar scripta la reghistru poate s-o facă domnul părinte? întreabă judele. Io îmi crestez pe răboj.

— Poate, spuse birăul. Apoi, mai departe: temnița satului se desființează de la sine. Cine păcătuiește grav va fi primit la Deva, la Alba, Gherla sau Seghedin, după faptă.

— Mulțam...

— Cum?

— Mulțam pentru temniță, adăugă Costea.

— Da' arțarul? întreabă judele.

— Ce arțar?

— Ei, arțarul sub care ținem Scaunul de judecată. Nu trăbe să-l tăiem?

— De ce să-l tăiaţi ? Treaba voastră. Dar văd că vă vine de şagă.

— Apăi că asta nu-i şagă, domnule măria ta. Am zis şi io o vorbă...

— Acum, Todea şi Demian, luaţi-vă locurile. Costea, dă-le cheile ! Să fie cu spor şi cu credinţă în Dumnezeu şi împăratul nostru ! Iar dumneavoastră puteţi să plecaţi. Luaţi şi osul, şi beţele. Sînt bune de aţîţat focul...

Afară s-a adunat lume multă. S-a aflat din ocol în ocol ce se petrece la casa obştii şi au venit oamenii pe zloată. Sînt şi femei, şi bărbaţi, şi copii. Toţi privesc cu ochi împungoşi. Nevasta lui Sluguţ sodomeşte fel şi chip de vorbe şi îmbălăcăciuni. Jandarmul se plimbă printre oameni cu ochi iscoditori, dar îi poftеşte cu vorbă domoală să se împrăştie.

Doi îngrijitori de la direcţia întreprinderii sosesc cu o tablă mare, vopsită. O ţintesc cu cuie în perete, deasupra uşii. Pe ea scrie în trei limbi : *Primăria.*

Cînd Costea şi Jurca au ieşit în drum, sătenii i-au întîmpinat cu milă. Parcă mai îmbătrîniseră.

— Ne-au prejugat rău, oameni buni ! strigă Costea către petrilenii săi.

Şi cei doi bătrîni porniră încet, la deal, spre casele lor, îmbrăcaţi doar cu sumanele. În ţundrele aruncate ca dăsagii la spinare, au învălit răboajele şi osul de „bălaur"...

DESPRE ZĂICANI ŞI DESPRE ALŢII

Pe drumul comunal din care se desfac drumeagurile şi potecile ce duc către locuinţele răsfirate ale petrilenilor, mai la deal de crîşma lui Banciu, căsuţa lui moş Alexa Zăican străjuieşte pădurea Prigoriei. Ograda casei e măricică, atît cît poate întoarce carul cu boi. Lipită de gard, o fîntînă adîncă doar cît protapul carului, cu cumpănă nouă şi ciutură veche, dă cu-nlesnire pentru ai casei o apă care înviorează, oricît ar fi trupul de trudit. Zăican ţinuse mult s-o sape acolo, la drum. Zicea: „Să se răcorească şi călătorii însetaţi de arşiţă, vara". Dar asta fusese o părere a lui, o amintire din tinereţea îndepărtată, cînd, cioban fiind, se spăimîntase de satele din Dobrogea şi din pusta Bărăganului, unde sălăşluia cîteva luni pe an cu turmele, după ce cobora de pe Parîng. Acolo, într-adevăr, fîntînile sînt rare şi adînci: cînd, rezemat de ghizduri, priveşti în afund, abia se zăreşte luciul apei, mititel cît un bănuţ. Drumeţii binecuvîntează pe creştinii din aceste pustietăţi, dacă s-au îndurat să facă pomana apei.

Aci, la Petrila, socoteala lui Alexa Zăican a fost numai din închipuită milostiveală — altfel, drumeţi nu se văd. De la moş Zăican în sus mai sînt doar cîteva case, iar drumul se strîmtează, se face potecuţă şi se pierde în pădure. De unde drumeţi? Iar cei care, totuşi, se ivesc din cînd în cînd, mai mult

ciobani şi pădurari, vin din ţara izvoarelor şi nu-s însetoşaţi.

Cum intri în bătătura casei lui Zăican, în stînga se află staulul celor doi juncani, durat din pari, dar strînşi tare. Alături e ocolul oilor — zece oi arămane — bine închis, ca să nu pătrundă lupii. În faţa porţii, pe latura din fund a ogrăzii, se înşiruie: şura, un coşar, coteţul orăteniilor mamei Salomia, şi apoi cuinea făcută din scînduri groase de molift cioplit cu bărdiţa. Încăperea, cu vatră şi atît cît încap o laiţă şi o masă rotundă cu trei picioare, este întărită cu nuieluşe împletite peste care mîna lui moş Zăican a pus un strat de lut.

„Grof", cîinele ciobănesc adus de Radu atunci cînd a venit de la stîna de pe Bucura, are un castel aparte. Ciobanii de la stînă îi ziceau „Lăbuş". Era mic şi stufos. Acum s-a făcut mare. L-au botezat „Grof" pentru că e rău şi e ţanţoş; umblă cu capul semeţ şi cu coada în sus! I-a fost greu puiului de dulău să se deprindă cu noul nume, dar s-a dat pe brazdă. Numai cu cele cîteva galiţe ale mamei Salomia, nevasta moşului Zăican, nu se prea împacă.

„Casa mare", adică cea care cuprinde cele două încăperi pentru odihna mădularelor şi, rar, a cîte unui oaspe, se află drept în faţa staulului, lipită de gardul care desparte averea moşului Zăican de cea a consăteanului său Stanciu Huneadu, om vrednic: cioban, pescar, vînător — de toate. De cînd s-a luat cu fata lui Bădău — sînt vreo zece ani de atunci — Huneazii s-au pus a plodi. Au pînă acum cinci copii — şi mai e unul pe drum.

Casa Zăicanilor este veche şi nu prea mare, dar pentru Petrila pare destul de arătoasă. De altfel şi bătrînul Zăican este socotit om cu oarecare stare, de vreme ce are „căsoaie" cu două încăperi şi tindă. Asta înseamnă mult. Doar cîţiva fruntaşi mai au astfel de locuinţe. Ale celorlalţi petrileni sînt dintr-o singură odaie — şi rar cu o fereastră. Acolo, singura mobilă este laviţa, care cuprinde trei pereţi. Fiecare îşi ştie locşorul lui pentru dormit. Cei care nu au loc pe laviţă, se culcă pe jos, peste cojoc, cu mînecile co-

jocului împăturite drept perină. În mijlocul încăperii sfîrîie focul. Fumul se duce prin acoperișul construit anume ca să-l înghită.

Zăicanii n-au pămînt decît grădiniţa de legume din fund, o livadă cu ceva nuci şi pruni, şi cîteva prăjini pentru coasă. Asta n-ar ajunge pentru patru guri, dar devălmăşia cu satul mai aduce ceva fîneaţă şi lemne. Însă puţin — mai cu seamă de cînd s-a înteţit pricina dintre petrileni şi nobilii de la curţile din Iscroni şi Clopotiva.

De-o parte şi alta a celor cîteva trepte care duc pe prispa casei, străjuiesc doi nuci. I-a sădit Alexa în ziua cînd s-a născut Radu. Prispa e întinsă pe toată faţada casei şi este destul de largă. În partea dinspre drum e aşezat războiul de ţesut, numai din lemn, cu spete mari. Acolo zăboveşte ceasuri întregi mama Salomia, acolo a învăţat Fira să bată pînza pentru fote, pentru lăicere şi pentru trăistare învărgate.

Bătrînul Zăican nu e petrilean de baştină veche. Moşul său era din Zăicani, comună din „Ardeal". Asta înseamnă: de dincolo de Haţeg. Căci aşa înţeleg oamenii de aci, de pe cele două Jiuri, numele „Ardeal". Dacă-i întrebi de unde-s, îţi răspund: „De pe Jii". „Adică din Ardeal", lungeşti tu vorba. „Nu, Ardealul e spre Mureş".

Bunul lui Zăican — care avea alt nume — venise să ciobănească pe Jii ca să scape de iobăgia din cîmpie. La o nedeie de munte a cunoscut o petrileancă, popa i-a cununat pe loc, el a dus-o la stînă, şi, cînd s-au săturat de muls oile, s-au aşezat în sat la Petrila, unde femeia avea părinţi şi loc de casă. Adunarea obştii l-a primit apoi printre devălmaşi, cu toate drepturile. Ăsta a fost strămoşul.

Alexa Zăican al nostru, nepotul, e azi om de şaizeci de ani şi se socoteşte petrilean de cînd lumea. Are şi dreptul. A suferit pentru satul ăsta. A făcut ani mulţi slujbă de plăieş, păzitor al hotarului Hunedoarei dinspre Ţara Romînească, lăsîndu-şi femeia, pe Salomia, mai tot anul singură la Petrila. El umbla înăcrit tot pe munţi, de colo-colo, ca turmele bacilor.

A făcut şi temniţă la Deva şi la Alba, cînd, punîndu-se în fruntea sătenilor, s-a năpustit asupra cătanelor şi vătafilor grofeşti trimişi cu poruncă pentru petrileni să recunoască, cu pecetea obştii lor, urbariul de iobăgie. S-au împotrivit, s-au bătut, au stat ferecaţi vreme îndelungată, dar la urmă tot au semnat. Cu pecete şi punerea degetului gros de la mîna dreaptă, în vreme ce oamenii grofilor, călăii, le vîrau ace înroşite sub unghiile degetelor de la picioare. A fost cazna mare... Dar e mult de-atunci.

Acum moş Zăican se bucură de copii mari şi buni, băiat şi fată, că altfel el o duce rău cu sănătatea. Pe plaiurile înzăpezite, pe lapoviţele de munte, în temniţele cu scursură de apă pe ziduri, pe de-a rîndul a tot strîns junghiuri în oase. De cîţiva ani piciorul stîng îl tîrşeşte, aşa că oamenii domeniului nobilitar l-au şters de la robotă. Dar el tot mai munceşte. Peacasă, la cărat apă, la paza oilor, la o praşilă a porumbului firav dintre rîndurile de pruni, la carul cu lemnele pe care le aduce, mai mult într-ascuns, de la pădure — şi altele mai mărunte. Cînd îl răzbesc săgetăturile în mădulare, la piciorul beteag mai cu seamă, se-ntinde pe laviţă şi oftează. Atunci Salomia lui vine şi-l oblojeşte cu foi de varză, îl unge cu smîntînă proaspătă — şi-i trece. E pricepută Salomia, mai bine ca o mediţinească. O ştie tot satul şi o cheamă mereu oamenii, cînd colo, cînd colo. Ea nu pregetă. Cu paşi mărunţi şi iuţi, grăbeşte spre casa unde aduce o alinare. Salomia e aplecată din spate, dar numai oleacă. În vremea ei a fost făloasă şi la trup şi la chip: au cui să-i samene copiii! Las' că nici Alexa nu fusese de lepădat. Dar anii au lăsat urme. Salomia a muncit din greu şi la casa ei şi la palatele nobililor, unde vătafii o tîrau — atîtea zile pe an — să facă robotă. Ba şi la Deva o cărau jandarmii, pe ea şi alte femei, pe jos, la fiecare patru luni cîte patru zile la rînd, să cureţe iazurile şi să ajute la dresul drumurilor din tîrg.

Acum au şters-o şi pe ea de la sarcinile cu trudă grea. Trebuie numai să plătească doi zloţi pe an ca taxă robotală şi să predea la curte şase fuioare de

lînă pe an. Le lucrează iarna la gura vetrei, cu Fira lîngă ea, fată mîndră cum nu-s multe în Petrila. Şi vrednică tare. De statură potrivită, subţire la trup — de-abia a împlinit optsprezece ani — dar cu coapsă şi sîni rotunjiţi, cu părul bălai şi ochii albaştri şi liniştiţi ca oglinda lacurilor de munte, cu obrajii albitrandafirii, Fira e mîndria bătrîneţelor Salomiei. Se va mărita — flăcăii au început s-o peţească — va rămîne aci în casa părintească şi bătrîna se va-nvîrti printre nepoţi. Radu, fratele Firei, e bărbătos. El va avea casă aparte. Nu şi-a ales nevastă, dar vrea să-şi strîngă de-acum lemnăria cuibului pe locul unde azi Zăicanii au fîneaţa. Aşa fac oamenii mintoşi — ca păsările văzduhului : întîi casa şi apoi puii.

S-a-nserat de mult. Radu Zăican intră în ogradă, trăgînd portiţa după el. Grof, ciobănosul, recunoscîndu-şi stăpînul, îi sare înainte bătînd bucuros din coada stufoasă. Radu îl mîngîie, îl trage de urechile scurte şi cărnoase, apoi se îndreaptă spre cunia de unde, printr-o ferestruică la care e întinsă o băşică de oaie, se zăreşte licărind lumina. În dreapta, casa cu pridvor e învăluită în întuneric. Flăcăul vine de la lucru, de la şantierul Dealul Negru. E îmbrăcat cu mintean negru, specific petrilenilor, sub laibărul căruia — chiar la raza slabă a opaiţului — i se zăreşte cămaşa rovinoasă.

Cînd a intrat, Radu i-a găsit pe toţi ai casei lîngă vatră. Moş Zăican pipă dintr-o lulea de măceş, scobită de el, şi arunca rotocoale de fum înecăcios. Mama Salomia pregătea apa de mămăligă, iar Fira sufla în gătejele ude, îndemnîndu-le cu vorba să scoată flăcări mai mari. S-a îmbujorat la faţă şi rîde — nici ea nu ştie de ce. Mai degrabă ar fi trebuit să fie posomorîtă, după cearta de azi cu vătaful de curte. Pe plita vetrei, într-un ceaun, clocoteşte apa pentru Radu. De cînd s-a băgat băieş la Dealul Negru, în fiecare seară e la fel. Vine murdar, negru pe mîini şi pe braţe, pînă mai sus de coate, pe faţă e mînjit cu cărbune, şi un smoc din părul castaniu i se lipeşte mereu, cu sudoare şi praf negru, pe fruntea-i lată.

Salomia îl întîmpină cu drag, dar totodată — de cînd e băieş — cu milă. Fira îl ceartă în glumă, pentru că iar s-a-nnegrit gulerul cămăşii. Ba, uite, şi pe mîneci are dîre late, cărbunoase. „D-aia sătenii au început să le spună băieşilor: negreţi", gîndeşte Fira. „Lasă, Firuţo, nu te mai necăji degeaba, îi răspunde Radu zîmbind. Va veni cireşarul şi cuptorul; atunci voi lepăda cămeşa cît colo, ca-n ast' vară şi mă voi lua la trîntă cu Dealul Negru, pe dezbrăcate. El gol, eu gol — să vedem: care pe care?" şi rîde mulţumit, la gîndul acestei bătălii pieptişe între om şi munte.

— Dumneata ce zici, muică?

— Nici n-a venit bine iarna, abia sîntem în brumărelul mare, şi ţie ţi-i gîndul la vara viitoare! Ehe! mai va...

— Dar dumneata, tăicuţă?

— Dă, Radule, eu, cu ciolanele mele betege, cu junghiurile din oase, drept să spun... aştept de mult vara. Nici nu-ngălbinise bine frunzuţa...

— Hai, vă ducerăţi sus şi aprindeţi opaiţele. Radule mamă, tu treci la scaldă.

Salomia i-a pus în faţă copăiţa. Radu scoate cămaşa şi, gol pînă la brîu, îşi curăţă faţa şi braţele înnegrite de duşmanul cu care se ia zilnic la harţă. Se şterge cu o pînză tare de in care atîrnă după cotlonul vetrei, îşi umflă pieptul puternic şi-i scapă o vorbă ca pentru sine:

— Pe Dumnezeu sfîntu', în doi ani îl gat! Poate şi mai degrabă.

— Pe cine, maică? întrebă speriată Salomia.

— Dealul Negru! Şi-apoi mă vîr în afund, să-i pipăi măruntaiele.

Rîde mulţumit de el însuşi, ca după o ispravă cu balauri şi zmei.

— Eşti mereu altcum decît ceilalţi, Radule, îi spune maică-sa. Alţii se vaită şi blestemă munca asta ticăloasă şi rîpoasă de băieş. Tu rîzi parcă vii de la nuntă, parc-ar fi dealul tău, ocina ta, şi uiţi cine se îmbucură de truda braţelor tale şi ale altora. Sînt şi nemţii ăştia tot nişte grofi care sug vlaga bieţilor

oameni. Altfel, ce să zic, tot mai bine că eşti vesel; voioşia ta e doftorie pentru suflet...

— Ei, maică, v-am mai spus: nu trebuia să vindeţi Dealul. Mai bine îl doboram cu toţi, în uneală, şi-l vindeam nemţilor lopată cu lopată. Iac-aşa: lopata şi creiţarul, carul şi piţula. Şi Radu rîde iar, la gîndul cum ar fi fost o astfel de negustorie... Acu-i prea tîrziu, continuă flăcăul. Da' tot am eu un gînd a bine...

— Care, maică?

— Las' să se mai coacă...

Radu nu mai e de mult copil, iar de cînd flăcăieşte i s-o fi urît. A strîns laolaltă douăzeci şi trei de ani şi are toate cuvintele să se simtă mai tare decît Dealul Negru. E de statură mai mult decît potrivită, cu trupul zdravăn şi încordat, lat în spete, dar cu mijlocul subţire. De-a lungul braţelor, vinele îi stau întinse ca nişte coarde de arc. Un cap semeţ îi încununnă făptura brădoasă. Părul e castaniu-deschis, fruntea lată. Ochii negri şi străpungoşi, nasul, gura, bărbia, toate grăiesc hotărîre. Asta nu-l împiedică să fie veşnic cu zîmbetul pe buze. Chiar la muncă, la Dealul Negru, Radu e mereu voios. Cînd ridică tîrnăcopul şi-l prăvale de sus în carnea dealului: *hic!* mărgelele ochilor îi joacă sprintene, în urmărirea bolovanalui care se desprinde din încremenirea milioanelor de ani.

De multe ori inginerul Franz Jäger se trezeşte cu privirea pierdută în admirarea flăcăului, închipuind, fără voia lui, o scenă din mitologie... N-a greşit atunci cînd, în vară, văzîndu-l pe Radu la administraţie certîndu-se să-l primească la lucru, dar numai ca băieş, i-a plăcut, s-a certat şi el cu ştabul, şi apoi a rugat pe subdirector să facă voia flăcăului. Stierer se codea, zicea că tînărul nu-i de meserie, dar Jäger a stăruit — şi bine a făcut.

— Mi-e o foame de lup, muică. Ce te faci? o-ntrebă Radu pe Salomia, aşteptînd în glumă un răspuns cu văicăreli.

— Nu te-om lăsa flămînd, fiuţule. Numai cît mi-i jele că n-ai putea mînca după cum ţi-a fi pofta... E

postul mare, Radule, și se cuvine cumpătarea creștinului.

— Ee! soțietatul nu știe de postul nostru. El vrea produpt mult, cît mai mult. Asta înseamnă pentru noi trudă grea, tot mai grea.

— Voi îi dați produpt cu îndesat. De ce nu vă mărește sîmbria? Da'... mai bine strigă pe moșu și pe fata. Iaca, am gătat mămăliga.

La masa rotundă și scundă, pusă în mijlocul cuinei care de-abia îi încape, Zăicanii s-au așezat pe scăunele cu trei picioare și înfulecă. Fira a adus o cofă cu apă proaspătă și toarnă într-o ulcică de lut. Bătrîna a răsturnat mămăliga pe un fund de lemn, apoi a adus fiertura din păstăi de fasole gătite în ulei. Întind toți cu linguri de lemn din strachina mare așezată la mijloc, ținînd în mîna stîngă cîte un dumicat gros de mămăligă. Radu e mulțumit. Din grămăjoara de ceapă de alături, apucă o căpățînă mai mărișoară și o trosnește în dinți voinicește. Cînd soarbe din ulcică, mai s-o-nghită — și apa gîlgîie ca dintr-o bute căreia i-ai dat cep.

— Mînci ca zmeii, Radule. Har ție, fătul meu! îi spune moș Zăican zîmbind pe sub mustățile-i sure.

— Vrei și niște coleașcă de pîsat? îl întrebă mama.

— Vrau!

— Dar niște gogoloațe fierte?

— Și de-alea!

După ce Radu a avut grijă și de burta Grofului din curte, găsi în odaia de sus căldura plăcută a căminului liniștitor. Casa are două odăi cu tindă între ele. Într-una dorm bătrîna și Fira, amîndouă pe o laviță, la capul căreia se înalță scoarțe împăturite și alte țesături de lînuri: zestrea fetei. Ferestruica este împodobită cu o năframă înfloratâ de mîna Firei. Pe peretele dinspre răsărit, lîngă icoana adusă de la nedeie, pîlpîie o candelă. Sus, pe două părți ale odăii, se întinde un brîu de oale, blide și tipsii, smălțuite și înflorate, rînduite ca flăcăii la cătănie.

O sobă de cărămizi mici, văruită în alb, încălzește

amîndouă odăile. În camera de la drum este culcuşul moşului şi al băiatului, fiecare cu laviţa lui. Un opaiţ mare cu două feştile înfipte în ulei luminează întreaga încăpere. Pe un blidar de lîngă căpătîiul lui Radu se află — minune pe vremea aceea! — cîteva cărticele. În fiecare seară, Radu le ia pe genunchi, le mîngîie, le recitește titlurile şi apoi, oftînd, le rînduie la loc. Oftează pentru că, de cînd s-a tocmit la şantier, rar mai are răgazul să citească. Seara îl învinge oboseala şi grija că zorile trebuie să-l găsească la poalele Dealului Negru.

Radu e singurul ştiutor de carte din Petrila — afară de popa Niculae, care nu este preot de rînd, căci, după ce a învăţat la şcoala reformată din Făgăraş — unde, într-un timp se primeau şi ortodocşi — a urmat şi seminarul greco-oriental din Arad. A luat parohie la Petrila pentru că este de pe aproape, dintr-un sat aşezat pe Strei.

În vremea aceea romînimea de peste munţi începuse să respire un aer proaspăt, înviorător. Se zămislea conştiinţa naţională. Cu toate că jugul habsburgic nu slăbise, totuşi, în ce priveşte cultura, romînii făceau progrese simţitoare. La Arad şi Braşov luaseră fiinţă gimnazii romîneşti. Şcolile superioare din Cluj, Alba şi Tîrgul Mureş, deşi ungureşti, începuseră să primească şi studenţi romîni, bască cele din Oradea şi Pesta, unde învăţau romînii uniţi. De bună-seamă, nu fiii de iobagi urmau acele şcoli, ci ai ţăranilor avuţi, şi mai cu seamă ai negustorilor romîni din Braşov, Săcele şi alte cîteva centre comerciale şi meşteşugăreşti. Începuseră să apară şi publicaţii în limba romînă. În 1838 cărturarul şi luptătorul Gheorghe Bariţ făcuse să iasă la Braşov vestita *Gazetă de Transilvania*. E adevărat că unii din absolvenţii romîni „săriseră din ţundră în frac şi roc", cum spunea Bariţ la gazeta lui, dar cea mai mare parte se împrăştiaseră prin sate, unde cercau să înfiinţeze şcoli elementare, oficiale sau ba.

Preotul Niculae se străduise şi el să dea viaţă unei şcoli la Petrila, pentru care milogise şi sprijinul confiniului militar, adică al regimentului I de gră-

niceri valahi din Orlat, cu care jienii aveau strînse legături, dar nu-i reușise. Nu s-a dat însă învins. La o adunare de început de an a satului bătrînesc Petrila, a anunțat pe credincioși că el înființează școală neoficială în tinda bisericii și i-a îndemnat pe oameni să trimită copiii la învățătură. Petrilenii fură bucuroși, dar curînd se văzu că le era greu să se țină de cuvînt. Iarna și pe vreme de ploaie, popa ținea școală la biserică, iar vara sub arțarul umbros al scaunului comunal de judecată. Curînd, din vreo douăzeci de copii rămaseră numai patru. Pe ceilalți părinții îi reținuseră acasă, la treburi, sau îi trimiteau cu vitele în lunci. Pe cei rămași popa îi învăța scrisul, cititul, aritmetica și viețile sfinților. Dar numai băiatul lui Zăican a terminat această școală primitivă, care fusese de trei ani. Ceilalți dădură și ei bir cu fugiții pe la jumătatea drumului.

Radu al lui Zăican se dovedise silitor la carte și ager la minte. Popa se gîndea să-l dea la învățătură mai departe, la oraș, dar cînd făcu socoteala cu Zăicanii, se văzu că bătrînii n-au de unde să împlinească cheltuielile. Mai peste vreun an, cu toate că Radu era acum vlăjgan, părintele Niculae aduse vorba în sfatul sătesc, dînd pilde din Livezeni, Merișor și alte comune, unde în fiecare din ele sînt cîte trei-patru știutori de carte, dacă nu și mai mulți. Adunarea petrilenilor nu pregetă să hotărască a lua pe seama sa toate cheltuielile ce erau necesare pentru ca Radu să meargă la școala din Făgăraș — dar în vara aceea Radu trebui să fugă în munți. Bătuse rău pe vătaful curții din Clopotiva, care-l trîntise pe taică-său în mijlocul ogrăzii și-i cără toiage în spate.

În seara asta Radu nu se simte obosit. Vrea să citească.

— Culcă-te, Radule, îl îndeamnă moș Aleșa.

— Mai o țîră.

Și Radu Zăican citește cu voce tare titlurile cărților sale dragi: *Vestitele vitejii ale lui Mihaiu Vodă ce au stăpînit țara Romînească și Ardealul... Care s-au tipărit în limba grecească la Vineția, în poezie de smeritul*

Ieromonah Neofit, iar acum întâiesdată tradusă din greceşte în rumîneşte de Teodor Eliat, la Bucureşti în 1837.

— Dar alea doftoriceşti le mai ai, Radule? Maică-ta ar vrea să-i mai citeşti ceva. Aşa o auzeam.

— Cum nu? Iacă: *Rînduieli doctoriceşti.* Iacă şi peasta: *Dietetica sau Învăţătura a păstra întreaga sănătate, a domoli boalele, a se feri de primejdia morţii şi a se mîntui dintr-însa. După prinţipurile a multor Doktori învăţaţi iară mai vîrtos a Profesorilor săi scoasă: de Pavel Vasici Ungurean, la Crăiasca Tipografie Universitatei Ungureşti, Buda, în 1831.*

— Bun, fiule, să-i citeşti duminică.

— Nu vă culcaţi, moşnegilor? le strigă Salomia. Ce tot tainiţi acolo?

— Iacă, în ia-sară nu mi-i somn, muică.

— Te-am lăsat să-ţi tihnească masa, Radule, şi mama păşi în odaia lor. Dar dacă-i vorba pe-aşa, hai să mai vorbim. Fata a adormit. Spusu-i-ai, Alexa?

— Nu încă.

— Radule mamă, a fost azi cu gură mare vătaful de la curtea din Iscroni. Ci-că trebuie să te duci acolo, să mai faci trei zile de roboată pe anul ăsta. I-am spus că nu te duci nici acum, nici altă dată, că eşti băieş şi ai alţi domni pe capul tău — aşa cum ai lăsat tu vorbă. Atunci a vrut s-o ia pe Fira. Spunea că numai o zi-două, ca să văruiască la castel. Fira nu s-a lăsat nici moartă, că ea şi-a făcut zilele pe anul ăsta.

— Şi n-o mai las nici pe anul alalt, să ştii, mamă.

— Vai de mine, Radule, să nu vă lege jăndarii!... De la noi vătaful a trecut alături, la alde Huniazii. Dar nevasta e în a şaptea lună şi a lăsat-o în pace. Aud că a luat alte femei şi fete din sat.

Băieşul stătu un timp la cumpăneală, apoi răspunse:

— Sînt oameni acolo la curtea din Iscroni, ba nu, nu oameni: cîini, care vor să-şi bată joc de fată, asta-i! Au văzut-o făţoasă şi i-au pus gînd rău... N-o las, mamă. Mai bine o iau cu mine!

Salomia se uită mirată şi nu înţelege.

— Cu tine? Unde?

— La lucru.

— La soţietat? Ce gînduri ciudate ai şi tu, fiule! Cum să lucre ea la Dealul Negru? Ce, ea-i de dat cu tîrnăcopul? de împins la vagonaşe?

— Nu, nu m-am gîndit la asta. Dar ziceam să vorbesc cu igenerul nost', cu domnul Jäger, că e bun ca azima; parc-ar fi de-ai noştri. Poate i-o găsi ceva mai uşor...

— Ce copil eşti! Că doar n-o s-o pună să toarcă... Şi apoi, văd că şi dacă lucri la nemţi, tot te cere curtea...

Radu nu ştie ce să răspundă. Se frămîntă sub ţol, oftează, scrîşneşte şi dă dreptate maică-sii. Apoi către moş Alexa:

— Taică, să grăbim judecata cu grofii, mînca-i-ar buba neagră. Ai mai vorbit cu domnu' părinte? Cu moş Costea, cu Jurca şi ceilalţi? A venit răspuns de la domnu' avocatul nost' din Deva?

— Aşteptăm mereu o veste de la cetate, dar pînă acum — nimic.

— Ei bine, mă-nvoiesc de la lucru şi plec eu la Deva. Să nu ne lăsăm, taică. Poate ne-om judeca curînd şi-om căpăta dreptate.

— Dă! Nu e rău, Radule. Tu ştii să vorbeşti. Ştii şi scrisoare. Fără numai, să nu te duci singur. Eşti brădos, dar eşti încă tînăr. Să meară cu tine şi un bătrîn din scaunul de judecată.

— Bine, atunci să vorbeşti mîne cu careva, încheie Radu cu hotărîre.

— Alexa, spusu-i-ai şi de Mihuţ? întrebă mama Salomia.

— Că bine zici! Măi fătule, tu ce crezi, prietinul ăla al tău, Mihuţ, de treabă-i?

— N-aş putea spune într-un fel. Nu l-am pus la-ncercare. N-aş putea spune nici măcar că mi-i prietin, cu toată că, dacă s-o dovedi vrednic de frăţie pe cît este de vrednic la fluier, m-aş încumeta să-l fac prietin, că omul fără prietini e ca stînga fără dreapta. Pe Mihuţ l-am cunoscut acolo sus, în munţi, dar nu cu-ndestul. Mi-i teamă c-o fi cam lienos, poate chiar

cam betos. Am băut cu el la nedeia din Poiana Miresei, am băut și la Banciu și el s-a cam întrecut... Altfel, ce să-ți spun, doinește din fluier că ți-i mai mare dragul. Acum îl văd rar. Dar de ce mă-ntrebași?

— Păi, Mihuț ăsta tot dă coada-colac pe-aici. A fost și azi, spre sară, înainte de a veni tu. Zicea — și a a mai zis și altă dată — că n-are unde durmi ca lumea și să-i dăm noi găzdășag, că plătește un șfert din șîmbria lui.

— Și?...

— Dă, noi nu i-am dat nici un răspuns, dar nici nu i-am tăiat nădejdea. Tu ce zici?

— Eu ce zic? Mai degrabă muica are a spune cuvînt cu greutate.

— Eu chirieșiță nu m-aș face, lămuri Salomia. Și-apoi unde să-l culcăm? În cuine? Că n-o să-l băgăm aici, peste noi. Și așa e strîmt. Cred mai degrabă că tîrcolește cu alt tîlc: prea se uită cu foc la fata noastră...

Alexa și Radu priviră cu mirare la bătrînă. Așa ceva lor nu le trecuse prin gînd. Ehe! tot ochiul femeii...

— Ei, acum ce zici?

Radu tăcu îndelung. Tăcură și bătrînii. Flăcăul se gîndea și socotea în fel și-n chip. Mihuț cumnat? Hm! Ar trebui să se mai întîlnească cu el, fie chiar și la crîșmă, să-l mai descoasă, să vadă în ce ape se scaldă, ce rînduieli are pentru viitor. O fi chiar lienos, sau i s-a părut lui? N-o fi muieratic? O fi cu adevărat bețivos? Poate ar fi bine să-l întrebe și pe Trif. Așa, pe departe. Ei se cunosc mai cu temei. Au ciobănit împreună la aceeași stînă. Apoi, dacă-i vorba de cumnat, inima l-ar îndemna mai curînd la Trif. Radu nu poate să-și lămurească de ce Trif și de ce nu Mihuț... A, ba da! Trif are privirea mai sigură, mai deschisă. Și e om bun. Și omul bun încape oriunde... Dar celălalt... Acum și-aduce aminte Radu: de la început nu i-au plăcut ochii leșioși ai lui Mihuț, parcă privesc tot de după ușă.

Radu se întoarce spre policioara cu cărți, apoi își spune sieși, zîmbind: „Că prost mai sînt. De ce să

mă uit în cărți? Acolo nu-i nici o cheie pentru ochi. Pentru beteșuguri, da. Te doare undeva, deschizi cartea, citești, afli cheia, pui mediținele la bubă — și gata. Și pentru vise: ai visat ceva urît, cauți în carte și afli ce-o să ți se întîmple. Fără numai că la vise cartea nu spune și ce să faci ca să nu ți se întîmple ce zice că o să ți se întîmple... Ei vezi! își deapănă el gîndul mai departe — aici cartea de vise se dă de rușine. Înseamnă că sînt cărți și cărți. Și bune, și rele, ca și oamenii..."

— Ei, tot nu ziceți nimic? întrebă bătrîna.

— Dă!... făcu moșul. E cam fălos feciorul ăsta. Dreptu-i că Mihuț al vostru este pui de nemeș — dar eu știu o vorbă: lauda de sine, pute...

— Nu-i bai, moșule, numai să fie om de nădejde, își dădu cu părerea Salomia.

— Nu mi-au plăcut niciodată nemeșii, spuse Radu. Se țin că sînt și ei nobili, dar cîteodată n-au nici după ce bea apă. E plină țara Hațegului și părțile mărginene, ba și către Olt, de astfel de nemeși. I-am văzut și i-am cîntărit. Ei între ei își zic „boieri". Și la căratul băligilor dacă se întîlnesc, numai că-i auzi: „Bună ziua, boier Ioane!", iar celălalt răspunde: „Țin-te Sfînta, boier cutare!" Altfel — îmblă tot desculți, ca și iobagii. Ce fel de boierie o fi asta, nu înțeleg...

— Ba, Radule, unii au hrisoave cu-adevărat, cu peceți și cu semnături de la domnii țării de peste munți, cu întăriri de privileghiuri, căută să lămurească bătrînul.

— Nu înțeleg, taică, ce amestec aveau domnii Țării Romînești să le dea hrisoave... Doar acolo-i altă țară...

— Dă, fătule, poate că în vremurile vechi ținuturile astea ale noastre erau ale domniei de dincolo. Dar nemeși de viță veche, cu hrisoave de care spusei, au rămas foarte puțini acum. Mai toți au trecut de mult la limba ungurească și la credința catolnică... Nemeșii de-acum sînt noi — mult dacă au un veac. Moșii lor erau iobagi. I-au nobilitat împărăteasa Maria Terezia și feciorul ei.

— Dar pentru ce? întrebă Salomia.

— Păi, cică ar fi făcut fapte de vitejie la apărarea hotarelor dinspre Valahia, că pe acolo cerca mereu să ne cotropească turcul.

— Da taică, mi-aduc aminte că-mi povestea într-o zi domnu' părinte: au fost iertați de roboată și au căpătat titulație nobilitară. Fără numai că pămînt nu le-au dat.

— Ba, unora, da: cîte o delniță sau o coastă de munte. Dar n-au putut să le ție. Cu vremea grofii i-au silnicit și pe ei. Au sărăcit, însă coada și-o țin tot sus. Și la rîndu-le împilesc pe iobagii cei de-adevărat. Cîte bătăi și omoruri am văzut eu între nemeși și iobagi, n-am păr în cap. Socot că împărații i-au nemeșit nu numai pentru fapte de arme, ci și ca să aibă stîlp de credință în satele robotarilor. Așa va fi fost treaba, că totdeauna cînd s-a întîmplat vreo răzmeriță, nemeșii au sărit cei dintîi în ajutorul stăpînirii...

— V-ați întins la vorbă ca niște unchieși, dar nu spuserăți ce facem cu Mihuț ăsta, stărui bătrîna.

— Cu nemeșul? întrebă moș Alexa, care parcă uitase de unde porni vorba.

— Cu nemeșul, de!

— Toate bune — zise Radu — dar de cînd mai răsări și nemeșia ortacului ăsta de la stînă?

— Nu de mult tare, răspunse bătrînul. Eu am apucat pe bunicu-său Man Cărăbeț. Înainte de ultima năvală a turcilor Man fusese iobag ca și noi. Era iobag dar făcea și slujba de plăieș. Și cînd păgînii au răzbit pe la trecători, Man a dat de veste. Cu glas de bucium și focuri pe munți. Au sărit oamenii de la Hobița, de la Băiești și Sălașu, și din alte sate — că erau grănițeri în reghimentul valah. S-au întărit în strîmtoarea Merișorului și s-au bătut pînă au venit în galop mare cătanele de la Hațeg și de la Deva de i-au căsăpit pe turci. Și iac-așa scăpă țara de prăpăd, iar Man Cărăbeț se pomeni înălțat la nemeșie.

— I-or dat și pămînt? întrebă feciorul.

— O palmă de loc, poate un jugăr. Dar au fost copii mulți și pămîntul s-a fărîmițat. Acum sînt tot

calici. De-aia se bagă Mihuț slugă ciobănească pe Parîng. Dar se cheamă că e nămeș !...

— Iar vă luarăți cu poveștile și eu aștept o vorbă de la voi, mai stărui încă o dată Salomia.

— De, muică — se reculese Radu din călătoria de gînduri în care îl împinsese moș Alexa — eu cred că Fira noastră decît să îmbătrînească la vreo stînă, ori să se mărite cu un robotar și să trudească toată viața la grofi, tot mai bine să ia un muncitor de la soțietat. Mihuț sau altul... Un om de treabă care sîmbăta să-i aducă sîmbria, iar ea să vadă de casă. Știu ce vrei să spui, mamă. Vrei să spui ca adineauri, că și pe noi ne cere la muncă, la curte. Dar asta n-o să mai meargă. Nu putem avea doi stăpîni. Ori unii, ori alții. La urmă o să se încaiere și stăpînii între ei. Să vedeți că or să piardă grofii, c-au îmbătrînit. Așa mă taie pe mine capul... Și atunci rămînem cu munca numai la domnii nemți, sau unguri, sau romîni, ce nație or fi. Ăștia barim plătesc. Mult — puțin, dar plătesc. Dar Fira ce zice ?

— De nemți ?

— Nu, de Mihuț.

— Nu zice nimic, că nici Mihuț n-a zis nimic. Numai se uită mereu ca flămîndul. Cu Fira n-am vorbit, n-am întrebat-o, dar îmi pare că-i place de băiat ; că Mihuț ăsta nu-i urît, și se tot gudură pe lîngă ea. Dar știi vorba : nu te-ncrede în tot cînele care dă din coadă...

— Dacă-i numai atît, atunci nu-i bai și nu-i de grabă. Putem durmi.

— Noapte bună, Radule.

— Sărut dreapta, măicuță.

— Dă !... continuă să depene un gînd moș Alexa Zăican.

În preseara ajunului de Crăciun, Radu l-a căutat pe Mihuț în tot satul și mai cu osebire la cele două cîrciumi. N-a dat de Mihuț, dar l-a găsit pe Trif cu care nu se mai văzuse de mult, pentru că feciorul lui Alupetreacătă din Livezeni nu doarme în Petrila

și în fiecare seară, după ce lasă lucrul, pleacă la bătrînii săi.

Trif adulmeca în seara aceea tot urmele lui Mihuț și acum îl căuta pentru a treia oară la crîșma lui Banciu. Radu tocmai sosise. Dar Mihuț nu era de găsit. Flăcăii se bucurară de revedere. O țuică „din țară" le deschise pofta de vorbă. Alupetreacătă povesti despre viața grea pe care o duce de cînd s-a tocmit ziler la Petrila. De vreo trei săptămîni nu mai lucrează la pădure. L-au trecut la cărămidărie. Se vaită, însă. Nu atît că trudește mult la cărămizi, cît că e simbria mică. Ba chiar și asta ar mai merge. Dar acest du-te-vino între Petrila și Livezeni, în fiecare zi, pe arșiță, pe ploaie, pe zloată, simte că îl răpune. Doarme prea puțin. Duminica, oricît ar vrea el să se odihnească, nu-i chip. E horă în sat, prietenii îl îmbie, îl scornesc de oriunde s-ar ascunde și îl tîrăsc la joacă. De ce? Pentru că Trif e cel mai vestit jucător din toate satele din jur. Asta se știe. Așa precum Mihuț — și băieții îl caută iar cu ochii — este neîntrecut fluierar. Dar la Livezeni satul e mai mult de nemeși, țărani dar nemeși. Ei fac horă aparte. Au și scripcari aparte, numai pentru hora lor. S-ar mai vîrî și de ăștialalți, feciorii de țărani iobagi, dar nu-i slobod. Așa că la Livezeni a început să se întocmească în fiecare sărbătoare încă o horă, a feciorilor de robotari, chiar la doi pași de hora nemeșilor. Fetele nemeșilor — „frumoasele", cum se spune pe la ei — s-ar prinde și în joaca lor, că ei o știu mai bine, dar bricegele și custurile celorlalți ce așteaptă?

Acum Trif îl caută pe Mihuț — spune el — ca să vie să cînte mîine la hora feciorilor de iobagi. Asta-i tot. Ba nu — și Trif se uită adînc în ochii lui Radu — ar vrea să știe și ce socoteli mai are Mihuț pentru la primăvară. Se reîntoarce la ciobănie? Rămîne la soțietat? Poate se însoară?... Ai auzit ceva despre asta? îndrăzni Trif către Radu.

— Ba.

— Mie mi-o spus odată, așa... între două vorbe

și trei pahare, că l-ar bate gîndul să se-nsoare aici, la Petrila.

— Cu cine? întrebă repede Zăican.

— N-o vrut să spuie. Credeam că știi tu...

— Dar fata îl vrea? Asta ți-o zis?

— Nimic. Mihuț precum știi, e o țîră neam de nemeș, așa că se poartă, cîteodată, mîndru la vorbă. Parcă a uitat cît a ciobănit...

— E! nemeși de-ăștia flămînzi, văzut-am noi mulți... Dar, pentru că porniră gîndurile pe făgașul ăsta, spune rogu-te, Trif, ce crezi tu despre Mihuț Cărăbeț?

— Cum asta?

— Adică, vreau să știu cum îi el ca om: cinsteș? Vrednic? Voi ați ciobănit mult împreună; eu l-am văzut rar, mai mult la nedei.

Trif stătu mult la îndoială asupra răspunsului, apoi:

— De, Radule, după cum vrai să-l iei. Fi-va el, cum îți spusei, cam țanțoș la vorbă cînd și-amintește de nemeșug, altfel nu-l cred rău. E pripit, dar n-are apucări neomenoase. Unde i-o fi lipsind ceva, are timp să împlinească locul gol cu înțelepciunea pe care o aduce vremea. Totul întru tot, cred că-i vrednic de prieteșug. Poate — nițăluș amăsurat...

Radu înțelese și nu prea. I se părea că Trif Alupetreacătă și-a cîntărit prea mult vorbele. „Cearcă să-și apere ortacul", gîndi Zăican.

— Îmi pare că nu te-am lămurat bine, Radule — zise Trif — dar ce să-ți fac? Nu pot să năpăstuiesc omul, dintr-o nălucă.

— Care nălucă, Trif?

— Cugetul lui Mihuț. Acolo nu știu ce-o fi — și pentru cugete nu ia nimeni vamă... Dar de ce mă întrebași toate astea?

— Mă gîndeam și eu așa... că cine întreabă, nu greșește. Apoi, schimbînd dintr-o dată vorba, Radu îl întrebă pe negîndite: Trif, tu n-ai de gînd să te căpătuiești?

Alupetreacătă tresări. Mușchii feței lui, de obicei încremeniți, căpătară culoare și mișcare. Fălcile par-

că i se lăţiră, iar pe frunte se iviră brazde. Flăcăul se reculese însă curînd, stătu la îndoială, se oglindi în ochii lui Radu, apoi răspunse cu încetişorul :

— M-aş însura numai la Petrila. Şi numai cu o fată pe care o ştiu eu...

Radu parcă înţelese ceva — şi parcă nu.

— Te vrea fata ?

— Nu ştiu...

— Întrebat-o-ai ?

— Mai o ţîră...

— Şi dacă nu te vrea ?

— Mă duc în munţi !

Cum Mihuţ nu se arăta, au plătit, au plecat şi s-au despărţit în drum. Trif luă poteca Livezenilor, peste dealul Maleia.

Cînd Radu Zăican dădu să intre în ograda sa, iacă şi Mihuţ.

— Măre, Radule ! te căutam.

— Tu pe mine ? Placu-ţi ! Eu am fost cu Trif la Banciu, şi te cătam noi pe tine. Credeam că vii. Trif a plecat adinioară. Vroia să-ţi vorbească.

— Apăi Radule, şi eu vream să-ţi vorbesc. Dar ţie, nu lui Trif. Mai bine c-a plecat. Hai iar la Banciu.

Radu se codea : de-abia părăsise cîrciuma şi acum să vină iar la pahar ! ? Ce-or zice oamenii ? Îl îndemnă pe Mihuţ să lase treaba pe mîine, dar acesta se-ncăpăţînă.

— Mai o dată, Radule. Nu-i bai !

Se aşezară la o măsuţă mai dosnică. Mihuţ avea bani — şi Radu se-ntreba de unde. De-abia mîine e plata, şi simbria asta de la cap de săptămînă nu ţine nici trei zile, chiar dacă eşti cu socoteală.

Radu se uită mai cu grijă şi de-abia acum luă seama că şi straiele lui Mihuţ sînt mai acătării. Cînd a lăsat lucrul, cînd s-a spălat, cînd şi-a schimbat ţoalele ? Şi cu ce scop ? Dă să-l iscodească, a glumă, dar cu înţeles :

— Ţi-ai pus straie nemeşeşti în zi lucrătoare, măi fîrtate.

— Doar ştii că-s nemeş. Din neam !

— Și de-aia te ții așa ocoș? Auzeam că dormi într-o șură, sau într-un grajd...

— Îți e a rîde de mine, Radule, văd eu, îi răspunse Mihuț înciudat.

— Mihule, nu-ți fie cu supărare de vorba scăpată. Dar de, tu spusești de nemeșie, iar eu îmi amintii de slugărie...

— Mă ieie cu blîndul, dar mă piperezi de la o vorbă la alta...

— Mihuțule, să lăsăm împungeala. Hai, spune: de ce mă căutai? întrebă Radu.

— Păi, mă gîndeam să te descos dacă bădițu Alexa și nana Salomia, ba și tu, că ai de spus un cuvînt cu temei, n-ați vrea să mă primiți cu durmitul la voi. Plătesc. Plătesc bine. Și Mihuț scoase din șerpar un pumn de bănuți.

— Ce să zic... Unde să te culcăm?

— Poate să fie și în cuine. Aveți acolo o laiță. N-am să încurc pe fămei. Eu mă scol înainte de dă geana zorilor și plec la lucru.

Dacă Mihuț Cărăbeț văzu că Zăican stă la îndoială, își făcu drum singur:

— Numai mîne nu-i Crăciunul. Aș veni de sărbători să stăm de vorbă, să ne veselim, să cînt din fluier așa cum îi place lui moș Alexa... Ce zici? Mai petrecem o țîră — nu tot muncă și iar muncă...

— De, Mihuț, vino. Eu sînt acasă. Mi-a dat domnu' părinte cărți noi și greu mă despart de ele...

— Atunci vin musai, se grăbi Cărăbeț.

Așa a rămas — și așa a început să domnească Mihuț în casa Zăicanilor.

SLUGUȚ NU VINDE PĂMINT

Ion Sluguț a evadat de la temnița din Hațeg. Mai bine zis: din drum spre temniță. Încă de la sfîrșitul lui septembrie, Ion fusese trimis împreună cu alți deținuți, țărani iobagi ca și el, de la închisoarea din Hațeg la cea din Deva. Pe drum se bucura la gîndul că poate l-or slobozi cei de la înalta magistratură a comitatului; ori poate îl cheamă să-l judece, și încă nu-i rău; sau măcar să-l ancheteze. Se va vedea că nu e vinovat. Că n-a omorît pe nimeni. Pusese și el mîna pe furcă, cu Voicu, cu Luță și alți cîțiva, atunci cînd, în iunie, s-au dat la cărăușii lui Hoffmann, care făcuseră drum prin livezile lor. Dar n-a împuns pe nimeni; cel mult dacă a dat de vreo două ori cu latul; mai mult a înjurat și a amenințat.

După două luni de cazne la temnițele din Hațeg și Deva, fusese pornit mai departe, tot pe jos. Ieșise din oraș pe poarta dinspre Mureș — pe atunci Deva avea ziduri de jur împrejur, în afară de zidurile cetății de pe culme — trecuse prin Șoimuș și Ilia, și cînd a ajuns la Glod i s-a înfățișat ochilor, de departe, mîndrul castel al nobilului Nopcea din comuna Zam. Sluguț cunoștea locurile. Pricepu că îl duceau la muncă pe un domeniu nobiliar.

Era vremea strînsului poamelor de pe moșie: culesul merelor mari și roșii cît capul de țînc, cule-

sul viilor de pe dealurile care se lăsau lin pînă în buza apei Mureşului, şi altele. S-a înfruptat şi el din atîtea bunătăţi ale cerului. Minune: nici un paznic, nici un logofăt, nimeni nu l-a oprit să mănînce. Se mai înzdrăvenise şi el, că prea îl ţinuseră lihnit la temniţă. L-au pus apoi să facă snopi din cocenii de porumbi de pe cîmp, să repare nişte podişti şi să aducă lemne de la pădure. Nu era singur. Mai trudeau alături de el şi alţi prăpădiţi, tot deţinuţi preventiv. Las' că nici iobagii lui Nopcea, care roboteau alături de ei şi care se socoteau liberi, nu erau mai acătării. Tot nişte năluci şi ei: aveau feţele supte, foalele lipite de os, şi din izmene le ieşeau ciolanele goale.

Sluguţ a muncit în această parte de jos a ţării Zarandului pînă acum o săptămînă. Îl pătrunsese frigul rău de tot, că n-avea nici mintean pe el; opincile îi erau sparte, mîinile îi degeraseră. Se apropia Crăciunul, şi lui îi era gîndul tot acasă. Ce-o fi făcut Anuţa lui? Şi-o fi adus lemne de la pădure? Dar Nemeşoana, căpriţa lor, mai dă lapte? O fi răzbind nevasta singură cu treburile? De vrednică — e vrednică, îl şi întrece, dar vezi, nu-i tot una dacă se află şi braţ de bărbat lîngă tine. E, măre! ce bine e să ai batîr un copil, un fecior ca alde Luţă, ori Voicu. El, Sluguţ, n-a avut parte de plod; nu s-a-ndurat Ăl-de-sus. Şi cît s-a mai rugat Anuţa la icoana Preasfintei! Are şi Dumnezeu ăsta nişte socoteli, că nu-l mai înţelege nimeni! Unora le dă prea mult, altora de loc. Uite, Stanciu Huneadu are cinci copii. Şi tot cinci are şi biata Vlada lui Vlădoi. De ce o fi împărţind Dumnezeu sau Maica Domnului, fără nici o socoteală, copiii pe la căşile creştinilor? Dar parcă la avere are Dumnezeu vreo socoteală? Ca şi la copii: unii au prea multă avere, alţii prea puţină, ori de loc. „Doamne! dacă ai înţelepciune şi milă, aşa cum spune popa Niculae, fă ca la sfîntul Crăciun să mă văd la casa mea" se ruga Sluguţ pe drumul întoarcerii la Deva, cînd oamenii baronului l-au mînat, către sărbători, împreună cu ceilalţi, înapoi la temniţa din Deva.

La Deva ! Iar la temniţa cu scule de tortură ! Pînă cînd, Doamne ? Sluguţ se cutremură de frig şi de aducere aminte. Sînt cîteva luni de atunci de cînd fusese trimis cu mîinile vîrîte în cătuşe, de la închisoarea din Haţeg la cea din cetatea asta de scaun al ţinutului Inidoarei. În amurg, cînd ajunsese frînt de oboseală în curtea împrejmuită cu ziduri înalte şi păzite de străji înarmate, Sluguţ n-ar mai fi vrut decît un locşor fie cît de mic, cît de jilav şi puturos, numai să-şi poată întinde oasele. Dar zbirii temniţei i le-au întins pe podeaua din mijlocul curţii pătrate şi l-au lovit cu frînghii ude pînă n-a mai ştiut nimic de el : nu mai simţea, nu-l mai dureau oasele...

S-a trezit în zori, aruncat pe movila cu gunoaie din spatele unei magazii cu scule. De acolo, de pe movilă, le zărea prin fereastra magaziei şi se mira şi se întreba ce fel de scule vor fi alea... A stat aşa, un timp, pe gunoaie rotindu-şi ochii cu teamă. Pe zidul de piatră din faţă, înnegrit de veacuri, atîrnau nişte cîrlige şi de ele nişte funii. Spînzurători ! I se încreţi pielea. Alături — o masă lungă, de tufan noduros, din care răsăreau ţepi de fier ca la grapele de pe moşiile nobililor. Îşi aduse aminte de Horia şi se cutremură.

Nişte guzgani cît mîţele îl goniră dintre gunoaie. Sluguţ s-a tîrît pînă la fereastra magaziei. Ce-o fi acolo ? Scularie ? Da, scularie : pe jos, lanţuri cu ghiulele la capete şi butuci de prins picioarele ; pe ziduri, funii cu noduri groase şi harapnice cu bumbi de plumb ; în colţuri, scripete cu funii, mese cu colţi de fier ca cea din curte, roţi şi suluri de lemn ghimpat...

Sluguţ s-a tras cu spaimă de la fereastra morţii şi a dat să păşească. Unde ?... L-au lăsat de capul lui ? Ba ! Ochi iscoditori îl pîndeau de mult. Ca ai guzganilor de pe grămada cu gunoaie. Lovituri venite ca din senin l-au trîntit pe caldarîmul curţii. S-a sculat cu sîngele şiroind din gură, din nas, din urechi. Împuns din urmă a ajuns la cănţelărie. Acolo

s-a scris ceva într-o carte cu file mari și soioase. Apoi l-au anchetat. Scurt:

— De ce nu vinzi, mă? i-a țipat un ăla cu ochi de guștер.

Ion nu înțelesese.

— Ce să vînd, domnule măria ta?

— Așa? Mai întrebi? Du-l la gîdilătoare!

Zile de-a rîndul l-au „gîdilat" cu spini de scaieți sub unghii, cu vergi de alun la tălpi, l-au dus la scripetele cu funie și l-au dat „huța" pînă i-au zdrobit încheieturile și l-au pus „capra" în sulul cu țăpoaie de fier...

— Vinzi?

— Nu vînd, răspundea el, greu, rar și apăsat.

În cele din urmă l-au dat dracului de nebun...

Rar, cînd își aduceau aminte, îl scoteau „la joacă", după cum spuneau călăii, dar tot fără rezultat. Ultima dată l-au bătut după ce stătuse de vorbă cu un avocat ce venise în celula lui cu zăbrele, cu vorbă mieroasă tot pentru vînzarea pămîntului din Petrila. Domnișorul se supărase rău pe el. Cică de ce nu vinde... Apoi, după ce i s-au vindecat rănile, l-au trimis la muncă. Așa a ajuns la castelul din Zam.

Acum, pe drumul întoarcerii, tîrșește opincile prinse în gîțe de cînepă. Pășește cu mădularele zgribulite de frig și cu capul buimac. Șoseaua șerpuiește alăturea de apa Mureșului. Un pas în lături — și bulboane l-ar prinde în vîrtejul ei rece, l-ar duce afund, l-ar scăpa de viață chinuită. „Nu, n-o las singură pe Anuța!" se trezește Sluguț din ispita neagră și se îndreaptă din șale, cu hotărîre.

Cînd șirul pușcăriașilor trecu de poarta larg deschisă a cetății, gîndul lui Ion nu mai era nici la vîltoarea Mureșului, nici la sculele din temniță. Zburase la femeia și la pămîntul din Petrila. Ce-or fi făcut lotrii de la soțietat? Or fi reușit s-o-nduplece pe Anuța să vîndă? Nu se poate fără el, așa spune legea. Legea? Ehe! aia o fac domnii, așa cum vor ei... Dar dacă or fi gonit-o pe Anuța din casă? Asta se poate mai degrabă. Lui Sluguț îi trecu un junghi prin inimă. Tîlharii!

A fost cît o clipită, după care Ion s-a desprins tiptil din grupul năpăstuiților, s-a tras după un gard și apoi a cotit pe o uliță mărginașă a orășelului de pe Mureș. Nu l-a simțit nimeni. De bună-seamă că ortacii lui din șirul de deținuți, ca și cele două cătane ce-i însoțeau, erau fiecare cu gîndul hăt! departe, pe la casele și nevestele lor.

Ce să facă acum? Se uită îndărăt: nimeni. Stă, cumpănește și îl trec sudori. S-a hotărît: pleacă la Anuța! Dar cum? Calea e lungă, cel puțin de trei zile, pe jos e lapoviță, în opinci noroi... Într-un tîrziu, pe drumuri dosnice, Sluguț ajunse la cîrciuma lui Dobre. Îl cunoaște de mult. La Dobre trag petrilenii de cîte ori vin la procesul cu grofii, adică de douăzeci de ani și de două ori pe an... Cîrciumarul Dobre, cît e el de negustor, e de-al lor. Cu sufletul, dacă nu cu punga. Să intre înăuntru? Dar n-are nici un creițar! Și totuși a intrat, ba chiar grăbit, pentru că la colțul celălalt al străzii zărise o patrulă cu chivăre. Na, altă drăcie! Și-n cîrciumă sînt cătane! Dar nimeni n-a luat sama la el.

Dobre l-a recunoscut îndată, a înțeles și a tăcut. Sluguț s-a așezat la o măsuță din fund. Cîrciumarul a adus rachiu și brînză.

— N-am... a dat să spună hăituitul.

— Las', mîncă degrabă.

Peste noapte Dobre l-a culcat în șură și la ziuă Sluguț ieșea slobod într-o căruță cu coviltir, pe poarta de jos a cetății. Ticluise Dobre cu oamenii...

Ion a călătorit așa pînă s-au văzut turlele bisericilor din Hațeg. Atunci a coborît, a mulțumit cociarului care mîna caii, a primit de la el o ceapă și un dărab de pită și — ocolind tîrgul — a luat-o peste cîmp, spre Fizeș, unde are un văr, petrilean de-al lui. A ajuns acolo seara. Era înghețat tun. Vărul Plavea l-a ospătat, i-a dat niște opinci vechi dar nesparte, i-a dat să mai tragă peste el o izmană și o cămașă și de-abia a doua zi, pe-nserat, l-a lăsat să pornească spre Petrila. Spunea Plavea că-i mai bine să umble noaptea. De aci pînă-n Petrila va merge tot prin sate unde-l cunoaște lumea. Așa

a făcut. Cînd s-a luminat de ziuă, Sluguț trecuse pasul Merișorului. O zi întreagă a stat în Peștera Bolii. De acolo, seara, a luat-o drept peste dealuri, a intrat în satul lui, a ocolit drumul de care — iar cînd a cîntat cocoșul întîia oară, a ajuns în ograda lui, în dosul casei. A bătut încet în ferestruică :

— Anuță ! Anuță ! Eu sînt, Ion.

Toată noaptea au stat de taină, cu opaițul stins, ca să nu dea de bănuit paznicului care patrula prin fața clădirilor societății. Ion i-a povestit femeii cîte a suferit în aste șase luni de cînd l-au dus legat, dar nu chiar toate. A trecut peste caznele îndurate la închisoarea din Deva, bătăile cu funia udă, strînsoarea încheieturilor cu cleștele și altele. N-a vrut s-o mai sperie pe biata Ana. Și așa, e slabă s-o sufli. Doi slăbănogi ; vorba ceea : amîndoi două nevoi... Și doar nu-s încă bătrîni. Ion să tot aibe vreo cincizeci de ani, Anuța lui nici atît. Dar s-au potrivit ca tusea cu junghiul. Ion e lung și deșirat, aproape chel, cu ochi verzi și spălăciți, care privesc cam oblu, și cu nasul mare și ascuțit. Acum i s-a lungit și mai mult. E slabă și urîțică și Anuța. Pe cap are păr cîlțos, fără culoare și fără vîrstă, fața îi e palid-pămîntie, sînii aproape nevăzuți, brațele ca niște bețe. Se deosebește de Ion al ei numai la gură și la ochi. Gura e ca o meliță : vai de capul ălluia pe care cășună, nu-l mai spală nici Mureșul, cît îi de mare. Iar ochii, tot verzi ca ai lui Ion, dar sînt iuți, de veveriță.

— Și cum îți spuneam, Anuță — urmează Ion să deapăne povestea — cînd a venit la celulă avocatul ăla, rumîn de-ai noștri, am crezut c-a sosit vremea să mă slobozească de la prinsoare. Mi-a dat a fuma, mi-a vorbit cu blajinu', da' l-am prins repede că era slugoi. Slugoi la nemții ăștia. Venise să mă-nduplece să vînd. Avea la el și hîrtie, și condei, și cerneală de pus degetul. Zicea să merem la notar, că-mi varsă galbenii de față cu el, și apoi mă aduce la Petrila cu trăsură nemțească. Nu m-am lăsat. Cînd a văzut el că nu mai vreau să

scot o vorbă, mi-a spus niște cuvinte urîte și a plecat trîntind ușa de fier.

Ajungînd aici cu povestirea, Sluguț n-a cutezat să-i mai spună Anei ce a pătimit pe urmă...

— Așa a fost. Acum ce facem? Tu ce zici?

— Nu vindem, Ioane. Pămîntul și coliba asta le am de la taica. Aici m-am născut, aici m-am luat cu tine, aici vreau să mor.

Încăpățînarea oamenilor ăștia părea de neînțeles. Aveau pămînt puțin, căsuța stătea într-o rînă, în coteț se aflau doar cîteva orătănii, sub șopron o capră. Trăiau din te miri ce. Noroc că n-aveau copii.

Societatea avea nevoie de pămîntul Sluguților pentru că ar fi făcut legătura între cazină și locuințele inginerilor. Afară de asta, cocioaba lui Sluguț — o singură odaie cu prispă — strîmbă și acoperită cu coceni de porumb, stătea drept în fața clădirii în care se aflau instalate direcția și administrația. Era pentru societatea lui Hoffmann o chestie de prestigiu, de ambiție, dar și de bună rînduială. Oferise Sluguților bani destul de multișori, cu care puteau să-și cumpere un loc larg mai departe, către Cimpa sau Petroșeni, și ar fi fost în cîștig. Dar ai cu cine să te înțelegi?

Ion și Anuța Sluguț aveau și ei socotelile lor. Mai întîi se simțeau legați de pămîntul bătrînilor. Apoi, se gîndeau că a porni ei acum o altă casă, cine știe unde, ar însemna s-o ia de la început — și tinerețea s-a dus. Le stăteau pildă cei care vînduseră anul trecut, ori în primăvara asta. Ce s-a ales de ei? Nimic. Au cumpărat cîte o turmușoară de oi și s-au tras în munți. Nici unul din cei care s-au grăbit cu vînzarea n-a mai legat două capete în Petrila, nici măcar atîta cît să aibe unde pune capul la bătrînețe. Treabă e asta?

Dar mai presus de toate Sluguții nu voiau să vîndă pentru că îi urau pe nemți. Adică pe surtucari, orice limbă ar fi grăit. Îi urau de moarte, fiindcă au venit să le strice liniștea strămoșească... Sluguții mai-mai că i-au uitat pe nobilii grofi, nedreptățile suferite de la ei, munca pe care trebuie

să le-o facă de-a surda. De un an Sluguţii ştiu una şi bună : să plece veneticii ! Ion şi Anuţa sînt în stare, într-o noapte, să pună foc căsoaielor înălţate de noii stăpîni. Pîrjolul să se aleagă ! Apoi fie ce-o fi...

— Nu vindem, Iuane !

— Nu vindem, Anuţă !

Pînă nu s-a făcut de ziuă, Sluguţ a mînat pe Anuţa la moş Zăican. I-a trimis vorbă lui Radu să vină îndată. Dar nu pe la faţă, ci pe ocoliş, prin capul chingilor şi prin ograda lui Voicu.

În drum spre şantierul Dealul Negru, Radu s-a abătut pe la ei, s-a bucurat găsindu-l pe Ion, apoi s-au înţeles ca spre seară să se-ntîlnească mai mulţi — din cei mai cu temei la cap — şi să stea la vorbă înţelepţească. Au multe de pus la cale. Să alcătuiască un plan de viitor şi să se ţină dîrz de el. E bine că azi e ajunul Crăciunului. Iscoadele nu-i vor lua la ochi că se adună laolaltă. E datina. Dar pînă atunci : taină ! Sluguţ să stea ascuns toată ziua. Ana va umbla pe la oameni să-i vestească de întîlnire. Ar fi bine să se vadă toţi la cneazul Costea (femeia nu apucase să-i spună lui Ion că bătrînul Costea nu mai e cneaz), la el fiind loc mai larg.

Cînd dădea să se întunece, Costea, vestit din vreme, îi aştepta. Oamenii isprăviseră cu treburile pentru întîmpinarea Crăciunului. Cei care au avut rîmător în bătătură îl tăiaseră încă de ieri, sau în dimineaţa asta. Doar femeile mai aveau de trebăluit cu cîrnaţii şi şuncile pentru afumat. Dar nu şuncile din spate, că alea sînt pentru cămara grofului. Aşa spune la urbariu. Flăcăii din sat se strînseseră la găzdoiul Mustăţea şi, sub conducerea cetaşului Ion Hotea se pregăteau de colindă.

Casa lui moş Costea era cea mai arătoasă din sat: două odăi mari şi tindă. Bătrînul avea ceva avere. Pe vremuri fusese păcurar pe muntele Păpuşa, mai încoa' de Retezat. Cînd a vîndut partea lui din turmă, şi-a lărgit ocina din sat ; iar cei zece ani de

cnezie, oricît n-a împilat el, tot i-au adus un spor de avere.

Încet-încet, s-au strîns la Costea toți cei care fuseseră vestiți: judele Jurca, Alexa Zăican, Stanciu Huneadu, Bou Stamate din Cimpa, Luță și Voicu, Moacă al lui Tătaru din Jieț, Ion Balog al Văsii, fierarul Ion Abasarabă, morarul Ilie Mustățea al Nițului; apoi Radu Zăican — cel mai tînăr dintre ei, ba chiar prea tînăr, dar înțelept și știutor de carte; popa Niculae, care zăbovise cu slujba la biserică; iar la urmă de tot Ion Sluguț, strecurat pe poteci și peste gardurile livezilor.

Costea i-a poftit care pe laițe, care pe scăunașe, le-a așezat în mijlocul mesei două tăniere cu pită proaspătă, făcută de baba lui la furnul din ogradă — nu s-a sfîrșit încă postul — și dintr-o uiagă mare le-a turnat fiecăruia, în cănițe de lut, acoviță dreasă de el însuși.

Sluguț fu pe dată încolțit cu întrebările și căinat pentru toate cîte a îndurat.

Bătrînul jude Jurca scoase dintr-o straiță mare, de piele, un vraf de hîrțoage:

— Astea-s! Dimpreună cu ălea care le păstrai tu, Costeo, la casa satului.

— Încă nu se știe cînd avem înfățoșarea la scaunul din Deva? întrebă fierarul Abasarabă.

— Nu, dar așteptăm să fim vestiți din zi în zi. Bătu-l-ar sîntii, Doamne iartă-mă, pe Brebenar al nost'! Ne duce mereu cu vorba. Ne-a luat pînă acum bănet, nu glumă, și nu se zorește. Cu cîți fiorini i-am vărsat ăstui avocat, cumpăram toți judecătorii din împărăție! se tîngui Jurca.

— Să meară cineva la Deva, spuse Costea. Eu nu, că mi-s tot bolînd de la o vreme, de cînd m-or țipat din casa satului. Să plece Stanciu, sau tu, Aroane, împreună cu Radu, că-i tînăr de nădejde, știe a citi, știe a scriere și trăbe să mai învețe încă. Poate în curînd mulți din noi ne-om pristăvi; atunci să rămînă Radu în fruntea satului, dar să știe din vreme toate socotelile. Te duci, Radule?

— Eu am zis-o de mult, moș Costea.

— Dar dumneata, părinte, ce spui? E bine așa? Meri și sfinția ta?

— Da, oameni buni, așa să fie, răspunse popa.

Aleseră din vraful de vechi acte de proprietate și confirmări de scutiri — recitite sau tălmăcite din latinește cu glas tare de preotul Niculae, care se grăbea să se întoarcă la slujba de la biserică — pe cele de care aveau nevoie la procesul ce se apropia. Hotărîră ca nici în ruptul capului să nu le depună la dosarul cauzei, iar pe celelalte le încredințară mai departe în păstrarea bătrînului Jurca.

Judecata cu grofii dura din 1821. Cu doi ani înainte se săvîrșise în toată Transilvania, din înalt ordin, o „conscripție urbarială" generală, adică un recensămînt ale cărui rezultate urmau să fie folosite ca bază pentru niște viitoare legiferări. Cu acel prilej se făcuse hoție mare în toată țara. Operațiile de recensămînt fuseseră conduse de reprezentanții nobilimii. Acestora nu le-a fost greu a-i convinge pe țărani — care nu aveau pe nimeni să-i lumineze — să declare că au pămînt mai puțin decît posedau de fapt, în credința că astfel vor fi supuși la impozite mai mici. Așa s-a făcut că și obștea petrilenilor „a omis" să declare o serie de munți pe care îi poseda din străvechi. După încheierea operațiilor de „conscriere", grofii s-au repezit ca hienele asupra pămînturilor nedeclarate, declarîndu-le nobilitare.

Această jăcmănire s-a repetat în sute de sate din Ardeal. Ea constituia fondul procesului pe care îl duceau petrilenii.

Celălalt aspect al judecății privea îndatoririle iobăgești, aproape necunoscute în Valea Jiului cu o sută de ani în urmă. Prin silnicie se introdusese de nobili o „taxă robotală" de un fiorin de cap de familie, pentru neprestare de clacă (nefiind terenuri agricole domeniale); o altă taxă de doi zloți de bărbat, un zlot de văduvă, un zlot de țigan și 30 de creițari de țigancă văduvă; apoi, tot în bani, s-au pus de către nobili taxe de crîșmărit, stupărit și altele. În același timp, treptat, s-a impus petrilenilor și „naturalia" (celelalte erau „subsidium") adică dijmă din pro-

duse: atîtea ferdele de ovăz, atîtea bărbinți de brînză, atîtea lebre de lînă, măsuri de unt, miere, cînepă, nuci, ouă — cam din zece una, dar abuzurile vătafilor dublau aceste dijme. În fine s-au mărit, tot în contul *naturalia,* zilele de muncă forțată și gratuită la curtea nobililor, iar cînd aceștia au pus, prin jaf, mîna pe munții împăduriți și cînd, începînd exploatarea pădurilor, au dat de gustul banilor, i-au silit pe petrileni să presteze cîte zece zile pe an la tăiatul copacilor și altele la reparatul drumurilor de cărăușie.

Bineînțeles că toată această vastă operație de tîrzie iobăgire a Petrilei se făcuse cu sprijinul deschis al autorităților imperiale și în condițiile unei crîncene rezistențe a sătenilor. Nu o dată comitele suprem de la Deva trimisese armată cu ordin să impună țăranilor respectarea urbariilor ticluite de nobili. Se trăsese cu arma în săteni; fruntașii obștii fuseseră închiși și torturați la temnițele din Hațeg și Deva. În cele din urmă bieții oameni au fost nevoiți să se supună și au luat drumul judecății cu grofii, județ care durează și azi. Și de-aia s-au întîlnit în această seară de ajun, la cneazul Costea, cei cîțiva fruntași petrileni: să pună lucrurile la cale în vederea apropiatei înfățișări pe care ei o sperau ultima — și cu rod.

După ce Costea descifră pe bățul răbojului numele sătenilor care urmau să vină cu bani — și anume cît — pentru cheltuieli, oamenii ar fi vrut să plece pe la casele lor, dar Ion Sluguț — care pînă acum nu spusese nimic — ridică chestiunea încălcărilor de pămînturi pe care le face noul dușman ce s-a ivit la Petrila: societatea fraților Hoffmann, și ceru ca delegația ce va pleca la Deva să deschidă proces și „soțietatului".

— Nu putem să prindem doi iepuri deodată, își dădu cu părerea unul din săteni.

— Ba da! Județul cu nobilii poate să mai dureze mult și bine. Geaba vă faceți voi nădejdi, că unde e nădejde multă, e și deșertăciune multă. De douăzeci de ani tot nădăjduim și cheltuim bani fără fo-

los. Grofii sînt tari, au osînză groasă pe ei şi mai au şi proptă sigură acolo, la Beci, la drăguţul de împărat. Ne-au pus la jug — şi gata.

— Bine, dar... încercă să-l întrerupă Radu Zăican.

— V-am lăsat să vorbiţi în pace. Acum e rîndul meu să vă deschid ochii. Nu e bine ce facem, măi oameni buni. S-o lăsăm mai domol cu domnii nobili. Ne-am învăţat cu ei, ca oaia cu căpuşa — înlemni-i-ar Domnul! Să vedem mai degrabă de domnii ăştialalţi, de veneticii care ne-au năpădit satul ca lăcustele. Nu vedeţi că încotro apucăm tot de ei dăm? Nu vedeţi cum încet-încet, hoţeşte, ne răsluiesc ocinile şi ne pun gheara în gît? Pe ei, măi fraţilor! Amu, cît nu-i prea tîrziu, cît nu sînt încă prea tari. Să trecem rîul pînă nu vine unda. Să-i proţesăm şi pe ei. Şi mai vîrtos — întîi pe ei! Să ne dea ţarinile înapoi; să plece din luncă, unde şi-au întins măgăziile şi antelierele, răvăşindu-ne locurile noastre de legume, de porumb, de luţernă. Să plece surtucarii! Să ne dea şi Dealul Negru înăpoi. I-om dezdăuna, de va zice aşa scaunul de judecată.

— Care scaun, Ioane? întrebă judele Jurca.

— Al mare, de la Deva, nu ăsta de-aci, de sub arţar, pe care aţi lăsat ca nişte nătîntoci să ni-l ştirbească. Ba să mergem cu proţesul şi mai departe: la Tabula regească de la Tîrgu Mureş şi la dieta de la Peşta...

Sluguţ se înfierbîntase. Îşi descărcase năduful.

— Eu cred că Sluguţ grăieşte cu dreptate. Duşmanul de moarte e aci, între noi: sînt surtucarii.

Vorbise aşa Abasarabă, fierarul. Era un bărbat peste măsură de înalt şi spătos, negru la faţă şi spăimîntos. Cînd vorbea, parcă tuna. Ochii adînci ca iadul, ascunşi sub sprîncene ca nişte hăţişuri, trimiteau priviri tăioase. Barba şperlită, învrîstată cu cîteva fire albe şi părul îmbulzit ca o coamă în vijelie, îi dădeau înfăţişarea unui demon al pădurilor. Cînd mergea prin sat, parcă se zguduia pămîntul. Ţîncii fugeau din drum, se pitulau în ogrăzi şi-l urmăreau cu priviri speriate de după zăplazuri.

Abasarabă avea în Petrila, sub un şopron, un mic

atelier de fierărie care de o bucată de vreme tînjea, fiindcă faurul nu mai avea cărbuni pentru foale...

— De cînd mă ştiu eu — grăi el — fierul îl roşesc la para focului de cărbuni din Dealul Negru. Aşa am apucat. Mă duceam cu căruţa sau cu roaba, ştiţi şi voi, încărcăm atîta cît vroiam sau cît puteam şi nu dam samă nimănui. Dealul era doar averea satului, în obşte — aşadar şi a mea. Ei! dar de cînd cu bocîncarii, s-au schimbat lucrurile... Atunci cînd ne-am strîns sub arţar noi, devălmaşii, şi am făcut actul cu surtucarii, m-am învoit şi eu la vînzare. E drept, nu zic nu. M-am bucurat la cei cîţiva galbeni, partea mea. Rău am făcut, oameni buni, că de atunci a căzut năprasna pe noi. Pe mine, mai mult decît pe voi. Vouă nu vă trăbe Dealul Negru. Mie, da! Amu a-nţărcat! Încă din vară văzui că de cîte ori mă duceam cu roaba să ridic bulgări negri, paznicii se uitau chiorîş la mine. Numai atît. Dar din brumărel, de cînd s-o început lucrul acolo, nu mai e chip să iau un bob. Într-un rînd mi-a ieşit înainte chiar Iling ăla, care-i mai mare peste toţi şi a răcnit la mine ceva pe limba lui neînţeleasă. Am priceput numai ocările, că le-a spus pe rumînie. Va să zică ne ştie graiul, vipera! Avea în mînă o biciuşcă de vînă de bou şi a ridicat-o asupră-mi. M-am uitat însă la el atît de crunt — c-a-nlemnit cît e el de mare şi făţos. S-a prelins de lîngă mine tiptil, ca un mîţ. Dar nu mi-a fost de nici un folos. A doua zi soţietatu' a pus paznic nou, cu armă de foc. Cică dacă am lipsa de cărbune, să-l cumpăr. Asta-i bună! Să cumpăr cărbune din Petrila mea? Aşa ceva nu s-a mai pomenit în veac... De-aş da o piţulă pe-o roabă, s-ar răsuci strămoşii în mormînt... Mai bine fur. Da, fur! Mă strecor noaptea cu sacul — nu cu roaba, că face zgomot — fac ocol prin vîlceaua Dalbii, încarc, pun sacul plin la spinare şi am cărbuni două-trei zile. Dar cît o să-mi mai meargă? Dacă într-o noapte slugoiul cu arma trage? De-ar avea numai spangă — i-aş frînge-o ca pe-un beţigaş. Cu plumbii însă, nu-i de luptat. Vin de departe şi te culcă oricît ai fi de tare. Oameni buni, eu nu mai pot. Socotesc

de prinţă să-i gonim din sat. Să-i proţăsuim, aşa cum spuse Ion. Altfel — îmi fac dreptate singur... Nu mai pot să fiu lotru la bătrîneţe, pe pămîntul nostru! încheie Ion Abasarabă vorba lui bolovănoasă, ieşită parcă din mormîntul de care pomenise adineauri.

Oamenii tăcură o clipă. Se gîndeau: Sluguţ şi faurul au dreptate. Poate ar fi bine să facă proces şi societăţii... Să recapete posesiunea Dealului pe care l-au dat într-o clipă de slăbiciune.

— Oameni buni — se ridică Radu Zăican — mă rog de iertare că îndrăznesc în faţa bătrîneţelor dumnievoastră să spun şi eu cîteva vorbe.

— Spune Radule, glăsuiră cîţiva.

— Bădiţu Sluguţ şi bădiţu Abasarabă au de bună-sama dreptate. Eu nici nu cred că ce face dînsul e faptă de lotru. Işi ia un drept vechi, fără numai că era mai bine dacă îl treceaţi în act, atunci cînd aţi făcut vînzarea. Mai degrabă lotri sînt domnii de la soţietat. Da, ei ne fură, nu noi pe ei... Dar, vedeţi dumnievoastră, eu, cu mintea mea încă neajunsă bine, socot să nu ne pripim cu judecăţile. Nu putem lupta cu doi duşmani deodată. Or să ne răpuie. Cumpănesc eu că e mai bine ca întîi să ducem la bun sfîrşit ce aţi început pe cînd eram eu ţînc de trei ani. Să răzbim, adică, pe grofi. Să ne înapoieze munţii, pentru că nu i-au cumpărat, aşa cum au cumpărat nemţii Dealul Negru. Să nu ne mai puie la roboată ca pe iobagii din cîmpie. Noi am fost slobozi şi trăbe s-ajungem iarăşi slobozi ca bătrînii noştri. Să nu ne mai ia surioarele şi nevestele la curte şi să le batjocurească. Să nu mai slobozim zeciuială din produptul nostru. Asta e musai să facem mai întîi! Aci să ajungem! De vom fi noi de noi — în cele din urmă vom răzbi. Greu, dar trăbe să-i răpunem pe duşmanii ăştia vechi, pe grofii care stau ascunşi în palaturi de nu le ştim nici faţa, pe duşmanii ăştia nevăzuţi, care ca zmeii şi bălaurii ne sug vlaga şi ne smulg frumoasele. Cînd i-om găta, ehe! atunci se schimbă treaba. Vine rîndul să ne socotim şi cu ăştialalţi, cu bogătanii de la oraş, fie

ei nemți, fie de orice lege. Pe vrăjmașii ăștia din mijlocul nostru e taman bine că-i avem aci, în palmă. Cînd ne-o veni bine, îi strîngem noi de unde știm...

— Radu e tînăr, dar vorbește cu înțelepciune, întări popa Niculae. Să nu ne încurcăm, măi oameni, cu două judecăți. Eu socot că zilele grofilor sînt anumărate. Și în împărăția noastră și în altele. Se mișcă robotarii pămîntului peste tot. Și la Lugoj, și la Hațeg — ați uitat ce-a fost acolo? — și în Apuseni și în alte părți. Au început să tremure magnații. Sînt tot răi și trufași, au proptă sus, la Viena și la Pesta — așa cum spunea și Sluguț — dar adevărul este că a început să le iasă gîful. Sînt pe de-a rîndul încolțiți de noroadele asuprite. Proțesele și rebeliile se țin lanț. Chiar bogătanii din cetăți, oamenii industrioși ca Hoffmannii noștri, îi urăsc pe nobili, pentru că le strică socotelile bănești, îl împiedică de la alișverișuri — cum se spune dincolo, în țară. Vremea nobililor e spre apune. O vorbă veche povățuiește că dușmanilor care se duc, să le faci punte. Ei bine, pe ei! Să punem umărul la roată. Să-i hăituim. Să-i scoatem din vizuine. Apoi ne-om întoarce către domnii ăștia cu surtuc și, vorba lui Radu, ne-om socoti și cu ei. Dar nu cu doi tătari o dată. Nu ne țin brăcinarii. Asta nu ne împiedică să ne împotrivim fărădelegilor ce le fac ei și să așteptăm avocatul pentru socoata pagubelor. Tocmai pentru procesul pe care îl vom avea cu societatea, cînd va fi rîndul.

Abasarabă și Ion Sluguț se arătară nemulțumiți, dar nu mai aveau ce spune. Simțeau și ei că popa și tînărul Radu, flăcăul lor drag, aveau, poate, și ei dreptate.

— Măi Sluguț, schimbă vorba preotul. Iacă, eu m-am bucurat foarte că te văzui în ia sară. Și toți la fel. Să faci sfintele sărbători lîngă Anuța ta. Dar trăbe musai ca după sărbători să te duci înapoi, la Deva, la temniță. Știu că nu-ți vine bine. Dar mîine-poimîine te-or căta jandarmii. Și te-or duce legat. E păcat. Uite — și se întoarse către cei de față — voi ce ziceți, oameni buni? Ne ducem toți bătrînii, de va fi nevoie, chiar tot satul, după Crăciun, să ne

rugăm de domnul director şi de ceilalţi să-ţi dea drumul de la prinsoare. Ajunge atîta ocară, atîta suferinţă pe capul tău. Or fi ei cîini, dar o leacă de omenie tot le-o mai fi rămas în suflet. Au să se înduplece. Ce zici, Sluguţ? Ce ziceţi, mă oamenilor?

— Aşa-i! răspunseră cu toţii. Ne punem chezaşi că nu te lăsăm, Ioane.

Sluguţ nu mai zise nimic. Sta doar încruntat.

— Dar de ce nu vinzi, bădiţ Ioane? întrebă Bou Stamate din Cimpa, aşa, mai mult ca să se afle în treabă. Găseşti alt pămînt, îţi faci alte căşi şi scapi de belea...

— Nu vînd nimic! izbucni Ion Sluguţ. Mai bine mor, şi eu şi Anuţa.

Cînd au ieşit pe prispa casei lui moş Costea, dînd fiecare să plece la ai lui, era întuneric bine. În sat pîlpîiau licurici pe la ferestrele colibelor acoperite cu omăt. De departe se zvoneau glasuri de colindători.

Capitolul XI

IARNĂ GREA

Pitulată între munţi, Petrila se bucură de ierni domoale. Spetele voinice ale Roşiei, Voivodului şi Parîngului o feresc de crivăţul de miazănoapte, ca şi de vîntoasa rece a răsăritului. Nici zăpezile nu cad mari, nici viscolul nu adună troiene de nepătruns. De aceea la acest sfîrşit al anului 1840, cu toate că e iarnă, încă se mai lucrează la întreprinderea fraţilor Hoffmann. Au amuţit doar topoarele de la exploatarea pădurii de pe Cimpa, însă s-au adunat în lunca rîului, din vară şi toamnă, atîtea trunchiuri groase de fag şi atîţia buşteni de brad, încît joagărele firizei de devale pot juca fără grijă pînă în primăvara viitoare, cu atît mai mult cu cît apele repezi ale Jietului nu îngheaţă niciodată. Pe un tăpşan dinspre sat s-au înălţat stive-stive de cherestea pentru coloniile ce urmează să se clădească, şi butuci, pari şi păruşi pentru armătura galeriilor care vor fi săpate în adînc. A încetat şi munca de la cărămidărie şi de la cariera de piatră de rîu, dar şi acolo rezervele sînt cu prisosinţă.

Nu s-a oprit nici o clipă, ba chiar s-a înteţit, exploatarea la Dealul Negru, singurul şantier productiv în această perioadă de investiţii, mărindu-se numărul echipelor de la cinci, la şapte. Dealul Negru are încă aceeaşi înfăţişare de totdeauna. Cît au ciuntit băieşii în aste trei luni, abia seamănă cu o găurică

în roata de caşcaval. Altfel, dealul nu este mai înalt de cincizeci de metri, dar e lung de trei ori pe atîta. Are o formă triunghiulară, talpa lui înfundîndu-se într-un masiv muntos şi bine împădurit. Miezul este numai din cărbune, fără amestec de piatră sterilă sau pămînt. Doar sus, la suprafaţă, vremea a adunat un strat subţire de pămînt care a îngăduit o vegetaţie săracă şi vreo duzină de brazi, care îşi sug seva din te miri ce. Masivitatea zăcămîntului de cărbune a exclus de la început nevoia exploatării prin sistemul galeriilor. Se taie din deal fîşie cu fîşie; dar şi în operaţia asta există o socoteală, o tehnică pe care o supraveghează inginerul Franz Jäger. Cînd se va ajunge la baza triunghiului, Dealul Negru va rămîne o amintire. Atunci însă, va începe săparea de galerii sub muntele Leşia, direct în cărbune, pentru că de acolo zăcămîntul continuă în straturi subţiri, încălecate cu rocă tare.

Planul întreprinderii este să se lucreze toată iarna, fără oprire, oricum ar fi vremea. Şi într-adevăr se munceşte de zor. Toate cele şapte echipe, fiecare cu cîte un şef de echipă, maistru-miner de meserie, sînt obligate să dea o anumită cantitate de cărbune pe *şut,* adică pe schimbul de lucru. Dar de fapt nu există nici un „schimb", pentru că echipele lucrează de cînd se ivesc zorile şi pînă se înfundă, adică zece ore iarna şi paisprezece ore în miezul verii, cu o întrerupere de un ceas pentru masa de prînz şi alte cîteva întreruperi de cîte zece minute la fiecare două ore: pentru reîmprospătarea forţelor. „Masa" îl priveşte pe băieş. El trebuie să-şi aducă în traistă, de acasă, ce are şi ce poate, în special slană, ceapă şi pită sau mămăligă rece. Dacă echipa — nu interesează din ce cauze — n-a dat atîtea vagonete pline într-un şut, i se reţine din simbrie; dacă a dat mai mult, n-o priveşte.

Acum, iarna, se lucrează în condiţiuni foarte grele. Vara mai merge: băieşul leapădă cămaşa şi, gol pînă la brîu, se luptă vîrtos cu dealul. În timpul orei pentru masă, băieşul se repede pînă la unda Jiului şi se răcoreşte în apa lui cristalină. Iarna însă, oa-

menii sînt nevoiți să muncească îmbrăcați nu numai cu cămășile, ci și cu pieptarele. După primele tîrnăcoape sînt numai apă. Ar zvîrli totul de pe ei, dar nu se poate. Șefii de echipe nu le îngăduie și nici ei nu îndrăznesc, de teamă că îngheață leoarca de pe ei. Cu toată paza ce și-o fac, mulți au căzut străpunși de junghiuri și acum zac acasă. „Acasă" e un fel de a vorbi... și însemna: în vreo magazie, în grajd, cel mult la vreun creștin, într-o odaie cu pămînt pe jos, iar drept pat o laviță fără saltea și fără așternut.

De două luni, Nagy Peter, băiețul din echipa lui Emeric Antal, scuipă sînge „acasă", adică în cocioaba unde l-a primit — cu chirie — un petrilean. Acolo, în magherniță, își fac de lucru Erzsebet, nevasta lui mereu plînsă, și rodul iubirii lor amare, un băiețel cu fața prelungă și ofilită. De cînd s-a îmbolnăvit, Nagy nu mai capătă simbrie. Nici măcar un creițar. Medic nu se pomenește. Din ce trăiesc, ce mănîncă oamenii ăștia, Dumnezeu știe! Se îndură cîteodată gazdășița să le aducă, de pomană, o fiertură și un drob de mămăligă. Au fost zile cînd n-au băut decît apă. Dar de sărbătorile Crăciunului catolic, sărbători care cad cu două săptămîni înainte de cel ortodox, Antal, șeful de echipă, le-a adus o pîine cît roata plugului, o halcă de slănină și un săculeț cu cartofi. Gyuri, băiețașul, a mîncat bietul de el, mestecînd cu ochii holbați de bucurie. Ah, pîinea asta de făină de grîu, amestecată și coaptă cu aluat de cartofi fierți!...

Ieri a venit și Horváth, șeful echipei în care muncește Radu Zăican, împreună cu Radu. Au strîns și ei, de la muncitorii maghiari din echipa lor, ceva de-ale mîncării și familia lui Nagy Peter va mai avea de-mbucătură pe cîteva zile. Zic: maghiari, pentru că la Dealul Negru ei, maghiarii, duc greul. I-a trimis Hoffmann fiindcă sînt specialiști în minerit de cărbune. Pînă în vară au lucrat la mina din Holbav, unde se simțeau mai bine, erau mai acasă, aveau rude... Dar aici, în pustietatea asta străjuită de munți, unde nu te cunoaște nimeni, n-ai la cine să împrumuți un fiorin măcar, unde tu n-ai biserică, băiatul n-are școală... Of! cum să nu plîngă neno-

rocita asta de Erzsebet? Cîteodată stă ore întregi cu ochii în gol, buimacă. Atunci nu mai plînge. În colţul buzelor supte i se schiţează un zîmbet amar. Îşi aminteşte de mama, de satul pe care l-a părăsît, de ceardaş, de nunta ei cu Peter... A fost aşa... ca un vis. Era tînără... frumoasă. Acum Erzsebet nu mai are vîrstă. Goleşte mereu ciobul de ulcică în care Peter îşi varsă plămînii, şi-l mîngîie încetişor pe Gyuri. Sărmanul, cu ce a păcătuit el? Nu, cu nimic! Ei înşişi sînt de vină! Ba nu, Peter n-are nici o vină. Ea e vinovată. El a vrut să plece undeva departe, peste un ocean mare, într-o ţară căreia îi zice America. Spunea negustorul care strîngea oamenii pentru America aia, că acolo e totdeauna cald, sînt cîmpii mai întinse decît pe Tisa, sînt păduri care îţi dau singure de mîncare şi se găseşte aur mult, mult... Erzsebet n-a vrut să creadă. Nici acum nu crede. Ehe! dacă ar fi aşa cum spunea geambaşul de oameni... s-ar goli toate ţările din partea astălaltă a oceanului, ar rămîne grofii fără iobagi şi împăraţii fără cătane...

La vărărie se lucrează cu tot gerul. Sînt vreo douăzeci de muncitori, cîţiva din Maramureş, ceilalţi localnici. Se cară piatră de var din Valea Dracului şi se bagă la cuptorul care nu se stinge niciodată. Acolo e bine. Oamenii îşi lipesc spatele de pereţii cuptorului şi se dezmorţesc.

Cariera de piatră de munte pentru construcţii şi pentru drumul de căruţe şi vagonete este şi ea în plin lucru. Aci hărnicesc mai mult localnici. Socoteala administraţiei este să nu se întrerupă lucrul, nici aci, toată iarna.

O vie frămîntare domneşte la atelierele unde trebăluiesc meseriaşii germani, care întocmesc de zor mulţime de lucruri pentru campania de construcţii din primăvară ca şi pentru galeriile ce se sapă acum de către moţi, deocamdată în piatră. Sînt patru ateliere: unul de reparat vagonetele, o lăcătuşerie, o tîmplărie şi o sculărie, în afară de atelierul — numai cu coperiş — de la Dealul Negru, unde se fac micile reparaţii la vagonete şi căruţe: se dregе un ham, se

pune coadă la un tîrnăcop, şi alte mărunţişuri. Cele patru ateliere din luncă sînt construite din scînduri. Coperişurile n-au tablă — aşa că ploaia se prelinge peste tot. Magaziile astea, cărora Willing se încăpăţînează să le zică „ateliere" au ferestre mari, sau mai bine zis găuri pentru ferestre, căci geamuri nu au decît pe o parte. Curenţii de aer rece pătrund adînc în mădularele muncitorilor nemţi. Cîţiva s-au îmbolnăvit şi zac la Herberge sau în colonia care a fost sfinţită de pastorul Clodius a treia zi după inaugurarea exploatărilor de la Dealul Negru.

Colonia este pe o ridicătură de pămînt care domină lunca. E o hardughie, ca o lungă magazie de cereale, şi are un cat. Jos, construcţia este de cărămidă şi întruneşte laolaltă douăzeci de încăperi, fiecare pentru cîte o familie. Catul de sus este făcut din bîrne de lemn, căptuşite cu o tencuială firavă pe dinăuntru. Acolo, sus, se află o duzină de odăi mici, tot pentru familişti. Ajungi la ele urcînd pe o scară de lemn spînzurată în afara clădirii, aşa că ploaia şi poleiul te pîndesc pe treptele cu lunecuş. Întreaga clădire are două bucătării comune. Nevestele se lovesc unele de altele şi se sfădesc mereu.

În spatele coloniei, la depărtare de vreo zece metri, sînt privăţile. Trei la număr: două pentru femei şi copii, una pentru bărbaţi. Nişte gropi peste care s-a întins o podea de lemn, cu cîte o gaură. În sus, privăţile sînt închise cu blăni de lemn. La uşi atîrnă cîte un zăvor. Lumina pătrunde prin ferestruici tăiate în formă de inimă. Iacob Iacobici, casierul societăţii popicarilor, care acum zace bolnav la Herberge — nu şi-a adus încă familia de la Steierdorf — stă lungit în pat şi rîde de unul singur pentru că nu poate să dea răspuns la întrebarea pe care şi-a pus-o de atîtea ori: de ce Zunkopf, maistrul tîmplar, a tăiat ferestrele privăţilor de la colonie în formă de inimă? Iacobici a răcit la atelierul de lăcătuşerie şi de trei zile se doctoriceşte cu rom şi şliboviţă. Bea şi asudă; asudă şi bea; poate de-aia rîde...

Moţii trudesc din greu la galeriile pe care le sapă încă din vară, departe de celelalte şantiere, sub

munte, la coada văii Cimpa şi la gura unei vîlcele, în pereţi de piatră tare. Înaintarea în steril se face încet, cu socoteală. Ei au venit din munţii Apuseni cu unelte proprii: burghie cu care scobesc găuri pentru praf de puşcă, topoare speciale, foarte ascuţite, cărora li se spun „lăstare", lămpi închise, de lut, care se aprind cu ulei de rapiţă şi altele. Prima galerie în piatră a ajuns la cincizeci de metri adîncime orizontală şi a dat de un strat gros de cărbune foarte bun — mai bun decît cel de la Dealul Negru. Acum se aşază şinele pentru vagonete, se duc căpriori şi bîrne pentru armătură şi se scobeşte o cameră de interior, în cărbune, mare cît cuprinsul unei biserici. Acolo se vor face instalaţii speciale cu macaz pentru manevrarea vagonetelor în mai multe direcţii, o sculărie, un raft pentru lămpi şi un grajd pentru cal, pentru nenorocitul patruped de Pomerania care îşi va închide viaţa aci sub pămînt, va trage la vagonete — şi va orbi. Aşa este peste tot, de ce să fie la Petrila altfel?

Cea de a doua galerie principală, începută la mare distanţă de gura primei, n-a dat încă de zăcămînt. Se lucrează cu grabă şi se crede că după Crăciun va ajunge la vîlva băii, la izvorul bogăţiei. Inginerul-şef Heinrich Willing e mereu pe teren, ca şi Franz Jäger, care lasă din cînd în cînd şantierul de la Dealul Negru pe seama şefilor de echipă, de altfel oameni pricepuţi. Cei doi ingineri măsoară, fac calcule şi se ceartă. Willing spune una, Jäger alta. Cînd Necula Măghiran, şeful echipei de muncitori moţi, s-a băgat şi el o dată în vorbă — că-nţelegea din ce a început sfada inginerilor — şi a încercat să arate că Jäger are dreptate şi că aşa trebuie făcut şi nu altfel, inginerul-şef a ridicat cravaşa. Obiceiul lui! Dar n-a dat. Îi e teamă de urşii ăştia din Apuseni, despre care a auzit numai rele...

Willing e cînd în atelierele cu meşteşugari nemţi, cînd la şantierul Dealul Negru, cînd la aceste două galerii în piatră. Umblă într-un dolman cu guler de blană, în picioare cu cizme lungi de piele de porc, iar în mînă nelipsita cravaşă de grof, cu care îşi ples-

neşte mereu carîmbii. Zbiară, îndeamnă la lucru mai cu spor, înjură în limba lui, mai dă şi cu cravaşa în oameni, dar rar, şi numai în vagonetari sau în zilerii care cară lemne şi lucrează cu lopata — şi ăştia sînt numai petrileni, pînă ieri simpli ţărani, acum lucrători.

Într-o sîmbătă la plată, Willing i-a adunat pe toţi băieşii, pe încărcători, pe vagonetari, pe moţi, pe ziuaşi şi, mai pe ungureşte, mai într-o romînească stricată, de îşi rîdeau petrilenii şi moţii în pumni, le-a cerut să fie mai harnici. Cică domnul Hoffmann e nemulţumit de ei. E tare necăjit. A băgat prea mulţi bani în Petrila, iar cîştigul ce-i rămîne din vînzarea cărbunilor de la Dealul Negru nu acoperă nici un sfert din cheltuieli. Trebuie musai să se înceapă cît mai curînd exploatarea cărbunelui prin cele două galerii de sub munte. Altfel, domnul Hoffmann va opri toată lucrarea, aşa că muncitorii vor rămîne pe drumuri.

Oamenii au ridicat din umeri — şi au plecat. Adică, au dat să plece. Tot colţosul ăla de Necula Măghiran mai cu moţ! În loc să spună: „Să trăiţi, am înţeles", a ieşit din rînd — parcă n-a fost niciodată cătană — şi a cerut ca întreprinderea domnului Hoffmann („bietul de el", a completat rînjind Necula) să se îngrijească de aprovizionarea cu bucate a tuturor muncitorilor moţi aduşi la Petrila, aşa cum a văzut el că fac întreprinderile din Apuseni, de la Brad şi de la topitoria de aur din Zlatna. Să se facă o magazie mare a societăţii lui Hoffmann, să se aducă acolo făină, slană şi alte alea, şi să se vîndă muncitorilor, pe datorie. La sorocul simbriei, să li se tragă înapoi. E adevărat că negustorul din Braşov care a deschis prăvălie cu de toate lîngă Herberge, dă pe datorie, dar mai mult familiştilor. Cică de ceilalţi îi este teamă că vor fugi şi l-or lăsa în pagubă. Apoi, Kardas ăsta prea îi jăcmăneşte la socoteală. Înseamnă la catastiful lui ce vrea şi cît vrea. Cine ridică glasul, este suduit şi ameninţat că i se taie creditul.

— Avem în plan şi construirea unei magazii de

alimente și îmbrăcăminte. La primăvară, anunță Willing. O s-o duceți împărătește!

— Dar pînă atunci ce facem, domnule inginer-șef? se ridică un altul. Ne mor copiii de foame.

— Mai strîngeți și voi cureaua. Și... beți mai puțin, fu răspunsul inginerului.

— Ce, apă?

— Rachiu, neruşinatule. Las' că vă știu eu. Acum hai, plecați! Și de săptămîna viitoare vreau muncă mai cu spor.

— Să trăiți, domnule inginer, ne trebuie și un doftor. Sîntem mulți care ne-am îmbolnăvit și nu ne cată nime! Taica a lucrat toată vremea la pădure și acum suflă să moară. I s-au aprins bojogii, se vaită un tînăr vagonetar.

— Lăsați văicărelile. Vom aduce și un doctor. La primăvară. Pînă atunci, aveți destule babe în sat... Și inginerul dădu să plece.

— Dumniezăul mînie-ta! scrîșni printre dinți același băietan care își adusese aminte de vorba iobagului: cu o minciună grofească nu trăiești mai mult de o zi...

— Domnu' inginer, mai stați o țîră, mă rog frumos. Vrem...

— Ce mai vreți? țipă reprezentantul fraților Hoffmann. V-am chemat să vă atrag luare aminte că nu lucrați cu sîrg și voi săriți cu jalbe și răzvrătiri. Ce-i aici, adunare? Dietă?

Moții voiau să-i mai spună și de locuințe. Să le facă și lor o colonie, ca meșteșugarilor nemți. Acum e iarnă și moții tremură de frig în baraca de scînduri din luncă, pe care au părăsit-o muncitorii maghiari și pe care au ocupat-o ei după ce le-au ars șopronul și tîrla. Maghiarii s-au aciuat prin sat. Dorm porcește, dar barem e cald. Dacă nu de la foc, de la sudoare. Dar ei, moții, se zgribulesc în staulele din magazia de scînduri. Cîțiva dorm în galeriile de piatră pe care le sapă ziua. Acolo e mai cald și nu pătrunde vîntul. Vreo zece inși, care n-au familii, și-au săpat noaptea după truda zilnică, o peșteră sub dealul nisipos al Maleiei. Fac focul acolo, au o pi-

rostrie pe care încălzesc oala cu zeamă, își spală cămășile și izmenele în apa rece de te înfioară a Cimpei, și le usucă la para focului din peșteră. Spun bătrînii că numai hăt! de mult, pe vremea tătarilor, mai trăiau oamenii așa, ca sălbăticiunile codrilor.

Dar cui să-i spuie toate astea? Willing a plecat furios. Nu-i bai! Parcă el nu aflase pe unde dorm muncitori moți? Și ce folos?

Lucrătorii care sînt de baștină din satele de pe Jiu și Strei pleacă seara acasă și dis-de-dimineață întind drumul spre Petrila. Zăpada nu e mare, așa că merge. Așa face Trif, așa fac și alții. Ajung cu oasele trudite în satele lor, se spală, îmbucă ceva, dorm iepurește de teamă să nu întîrzie, dar sînt la casa lor. Mihuț însă, care fiind din sat de la Merișor are calea mai lungă, se duce acasă numai sîmbătă seara, sau dacă zăbovește la cîrciumă — și asta i se întîmplă des — pleacă duminică în zori. În vară a dormit cu moții, sub șoproane; mai spre toamnă l-a primit bigbașul lui de la cărămidărie — căci acolo a lucrat Mihuț Cărăbeț; prin brumărel s-a aciuat în grajdul unei babe. Are fîn destul, se înfundă în el, vaca îi suflă aburi calzi în obraz și ar duce-o așa toată iarna dacă bătrîna nu l-ar bodogăni mereu pentru plată. Dar tot n-ar sta. Ținta lui este să ajungă lîngă Fira. E mai rău că n-are de lucru. S-a închis și cărămidăria și s-a gătat cu simbria.

Într-adevăr, s-a ivit la Petrila o boală nouă, înfricoșătoare, venită o dată cu îndeletnicirile astea aduse de orășenii industrioși. Mai tîrziu i se va spune *șomaj*. Acum oamenii de-aici îi spun: „Nu-i lucru, nu-i pită", nume lung ca „Ducă-se pe pustii" — cu care se aseamănă.

Pînă la așezarea nemților în Petrila, localnicii n-o cunoșteau. E adevărat că, iarna, se scurgeau zile întregi în care petrilenii nu făceau nimic, sau mai nimic. Dar atunci ei erau țărani și numai țărani; nu așteptau simbrie, așa că nu exista nici șomaj. Acum, aproape jumătate din petrileni sînt simbriași și lucrează — adică lucrau — tocmai la șantierele care

din cauza iernii au încetat activitatea încă înainte de Crăciun, adică la treburi mai pentru „proşti“: pădure, cărămizi, spartul pietrelor de carieră. Pînă la primăvară nu le rămîne decît să toace pe vătrai. Dacă n-ar fi fost societatea lui Hoffmann, în vară ei şi-ar fi văzut de ciurdele lor, ar fi adus lemne în bătătură, ar fi reparat sania, ar fi pus bureţi şi lăptuci la uscat şi acum puteau să stea fără să se cheme că sînt şomeri. Dar aşa, i-a lovit şi pe ei boala lipsei de lucru... Du-te la negustorul de lîngă Herberge: nu-ţi dă nimic; cică n-ai simbrie, adică n-ai obraz!

Ceilalţi şomeri, cei care nu sînt din Petrila, ci din cătunaşele de la Petroşeni, Lupeni şi Vîlcan, sau dinspre pasul Merişor, au plecat acasă. Acum au timp să cumpănească toată iarna ce să facă la primăvară: să revină la şantierele din Petrila, sau să reia calea plaiurilor şi stînelor.

Rău e însă de iobagii fugiţi de pe moşiile dinspre Mureş — nedibuiţi încă de jandarmi — şi de maramureşenii aduşi anume pentru tăierile de păduri, ca şi de cei cîţiva slovaci pripăşiţi la Petrila nu se ştie cum. Aştia vor rămîne fără lucru şi fără creiţari pînă în primăvară. Au fugit de dracu şi au dat de Belzebut. Au crezut că la Petrila vor scăpa de necazuri, dar nenorocul se ţine de ei ca umbra de om. E adevărat că nici unul din ei n-a venit cu nevastă şi copii — dar se cheamă că tot şomeri sînt. Şi încă ce şomeri! Vorba aia, că „n-au după ce să bea apă“, li se potriveşte chiar pe chiar. Au ajuns nişte nime-n drum. Nici tu sălaş, nici tu pită. Postește, robul lui Dumnezeu, că tot n-ai ce mînca... S-ar duce la castelele grofilor din Iscroni, Clopotiva şi Zam, numai pe mîncare — dar e drumul lung şi, cine ştie, i-or primi? Acum nu-i vremea nici de seceră, nici de praşilă.

Aşa se face că mai ieri, maramureşenii şi slovacii au plecat în grup, cu straiţe la umăr, pe Jii de vale. Erau vreo trei duzini. S-au îndreptat apoi către Strei, ca să apuce drumul spre Clopotiva. I-au oprit jandarmii şi i-au întrebat ce rosturi au. Jandarmii au

vestit pe domnul director, așa că Nándor i-a întors din drum și a poruncit negustorului de la Herberge să le dea în fiecare zi cîte ceva de-ale mîncării. Vor plăti din simbria de la primăvară. Tot e ceva...

Au rămas să flămînzească de-a binelea numai fugiții. Dar ei nu sînt mulți — și pot să cerșească...

ÎN SĂRBĂTORI

Mihuţ Cărăbeţ s-a pripăşit în casa Zăicanilor o dată cu poftirea ce i-o făcuse Radu pentru ziua de Crăciun, la o leacă de ospăţ şi desfătare gospodărească. Radu îl chemase nu atît din prieteşug, cît pentru ca să stea de vorbă mai cu temei şi să-i cunoască gîndurile, dar acum se căieşte: una a vrut el şi alta s-a ales. Trebuia să fie mai cu luare aminte, nu trebuia să se lase dus cu vorba, aşa cum s-a lăsat Fira, ba chiar şi bătrînii lor, duşi care de inimă, care de nas.

Altfel, petrecerea fusese la locul ei, ca între ai casei şi între prieteni. Mama Salomia nu făcuse pregătiri deosebite pentru că, fiind Crăciunul, la o astfel de sărbătoare, după atîtea săptămîni de post, orice om dă drumul dărniciei la masă îmbelşugată. Ospăţul avusese loc sus, în camera de la drum, mai încăpătoare. Fira o împodobise cu cîteva ştergare şi blide frumos încondeiate, scoase din lada ei de zestre. Ea însăşi se îmbrăcase mai acătării, cu iie nouă, catrinţă aşijderea, şi lătiţar de mărgele la gît. Părul şi-l strînsese în cozi, după obiceiul de pe Jii: una lăsată pe spate, cealaltă încovrigată la tîmpla dreaptă, amîndouă legate între ele cu cordeluţele pe care i le adusese Radu de la nedeia din Poiana Miresei.

Fata zburda, ca pentru oaspe tînăr. Îi plăcuse de Mihuţ încă din vară, cînd jucase cu el şi cu Trif în

hora de la crîşma lui Banciu. Nici Trif nu era de lepădat, gîndea Fira, dar se arăta prea tăcut, prea serios, parcă ascundea ceva în suflet. Şi ca dovadă, uite, de atîtea luni de cînd lucrează la Petrila, nu ştiu dacă a dat de vreo două ori pe la ei. Iar atunci numai cu treabă, să-l găsească pe Radu şi să tainească amundoi. E adevărat că se uita adînc în ochii ei — dar atît. Ba, odată a cîntărit-o din ochi, şi a oftat, însă nu i-a zis nimic deosebit. Altfel, Trif are ochi frumoşi, mai frumoşi şi mai limpezi decît a lui Mihuţ. O fi plăcînd-o?

Mihuţ a venit mai des, şi cu treabă şi fără treabă. În toamnă a cerut-o de două ori la horă, şi bătrînii nu s-au împotrivit. Cam îndrăzneţ băiatul, ce să zic — îşi aminteşte Fira îmbujorîndu-se — dar ce să-i faci? Aşa-s mai toţi. Într-un rînd era să se iste şi scandal cu bătaie, tot la horă, din pricină că Mihuţ, ca străin de sat, ar fi trebuit să ceară îngăduinţa vornicului flăcăilor din Petrila, că aşa e datina, şi Mihuţ uitase, sau nu vroise. Noroc că hora fiind aproape de Zăicani, a auzit Radu toată hărmălaia — el era în casă şi citea — a dat fuga şi s-a pus chezaş pentru cinstea băiatului. Altfel putea să iasă rău de tot.

Altă dată Mihuţ i-a adus broboaţe nemţeşti, colorate şi dulci, de la bolta lui Kardas, şi un pumn de mărgele pe care, rîzînd, le număra spunînd fiecărei bobiţe: „mă iubeşte", „nu mă iubeşte". Cînd a sfîrşit numărătoarea, a ieşit „mă iubeşte", dar Fira n-a înţeles bine toată joaca asta, pentru că n-a avut nici o încheiere...

Acum Fira a aflat de la maică-sa că Mihuţ ar vrea să intre în gazdă la ei, fiindu-i peste puteri să se ducă în fiecare seară tocmai pînă în satul lui de la Merişor. Cică doarme într-o şură a babei Zamfira lui Mitoi. Bietul băiat! Mama stă la cumpănă dacă să-l primească ori ba. Pe ea n-a întrebat-o de fel. Nici nu se cade. Dar dacă i-ar fi pus întrebarea — aşa, în treacăt — ea ar fi răspuns că da, să-l primească, şi pentru omenie, dar şi pentru că Mihuţ împrăştie voie bună: vorbeşte de toate şi cu haz,

iar cînd horeşte din fluierul pe care îl ţine totdeauna la el, sub şerpar, ţi-i mai mare dragul. Mihuţ ar mai da viaţă serilor astea mohorîte de iarnă. Şi Radu este voios şi glumici din fire, dar de o bucată de vreme s-a mai schimbat. Zăboveşte la domnu' părinte. Vine tîrziu, înfulecă grăbit, îşi face de lucru sub şopron cu bărdiţa şi tesla la lumina slabă a lămpasului, cioplind leţi şi căpriori pentru coliba ce vrea să şi-o întemeieze, apoi trece în odaia lui şi în loc să se hodine îşi strică ochii cu hîrţoagele celea pe care le-o fi ştiind pe dinafară, ca popa evanghelia. Lucră din noapte pînă-n noapte...

Mihuţ picase a treia zi de Crăciun, către seară. Era şi el îmbrăcat curat şi fălos. Purta o cămaşă cu înfloriturí cum nu mai văzuse Fira prin partea locului. Fata se străduia să ţină minte şirul împungăturilor. Şerparul era nou, înflorat şi el. Dar partea cea mai cu haz era că băiatul îşi lăsase o leacă de mustaţă. Nu-i şade rău, ba chiar bine, gîndi Fira zîmbindu-şi. Într-adevăr, dunga neagră de deasupra buzei de sus îi dădea lui Mihuţ o înfăţişare mai bărbătoasă, accentuînd puţină viaţă spălăciunii ochilor.

Bărbaţii dădură mai întîi o raită pe la vite şi pe sub şopron, unde îi încîntară lemnăria cioplită de Radu, apoi se îmbiară, în gîrliciul pivniţei, cu acoviţă gîlgîită din ţoiuri oltenești, aşa că se aşezară la masă dispuşi la vorbă şi la faptă, urmînd discuţia începută sub pălimar. Cei doi flăcăi nu se înţelegeau care ar fi munca cea mai potrivită pentru ei, aici la întreprinderea fraţilor Hoffmann.

— Tot băieşitul e mai bun, Mihuţ; mai cu spor şi mai sănătos; şi plătit mai bine — vru să încheie Radu Zăican, dar celălalt nu-i da pace:

— E un meşteşug murdar, Radule, şi te pîndeşte oricînd primejdia vreunei prăvăliri de stînci. Te-ai căutat la oglindă să vezi cum arăţi cînd vii de la lucru? Parcă eşti necuratul! Oricît te-ai spăla, geaba! Se ia praful şi sudoarea, dar nu şi bătăturile din palmă, nu şi sămnele negre de pe obraz şi de pe braţe, pe care ţi le fac aşchiile de cărbuni cînd te izbesc, cu ciudă, după ce a căzut tîrnăcopul.

— Cine muncește, se lovește, răspunse Radu. Semnele astea sînt de cinste, Mihule. Nici nu știi că am avut altele și mai rele. Astă-vară, pînă să-mi pot cumpăra cizme, mă duceam la Dealul Negru în opinci. Piele subțire — s-a găurit repede. Atunci — tot era cald — am lucrat cîteva zile în picioarele goale. Vai de ele! Tălpile erau numai rane sîngerînde de la colții bolovanilor de cărbuni. Mă spăla și mă obloja mama, sărăcuța de ea. Plîngea și mă sfătuia să las ăst meșteșug de băieș și să mă duc la pădure, sau mai bine să stau acasă, că nu trag păcatul nimărui, și cum au trăit ei o să trăiesc și eu, cu sapa și cu vita. Mulțam frumos! Dar nu m-am dat bătut. Ce să fac acasă? Nu-i pentru mine. Lenea e la om ca și rugina la fier. Eu trebuie să fac ceva. Truda asta de băieș îmi dă puteri, cu toate că uneori mă dor crucile spinării. Atunci o las și eu o țîră mai moale, că de! om sînt.

— Eu tot mă mai întreb, Radule, dacă bine am făcut atunci cînd am lăsat ciobănitul...

— E un meșteșug și ăla. Și e cu folos omului. Așa au trăit bătrînii noștri din veac în veac. Dar acum, cel puțin aici la Petrila, s-au schimbat lucrurile. Trebuia să lăsăm oile, că altfel ne-o luau alții înainte și era rău de tot de noi. Bine am făcut că am coborît de pe plaiuri la îndeletnicirile astea noi. Cine să le facă? Să vină numai străini și să se golească satul de rumîni? Ce, sîntem sălbatici ca urșii, cerbii și caprele negre care gonesc tot mai adînc în pădure și tot mai sus pe cleanțuri de îndată ce simt că se apropie făptură omenească? Să ne dăm cu vremea, Mihule. Dumnezeu l-a făcut pe om ca să împodobească pămîntul și să trăiască din sudoarea frunții lui. E grea munca noastră, văd, dar mai greu e fără muncă și fără îndestulare.

— Dar bine, Radule, îl întrerupse Mihuț, ce îndestulare vezi tu din sîmbria noastră? Tot făsui și zamă de curechi...

— Vai de mine, fătule, avem varză cu șuncă de porc sau cu șorici, cine vrea! sări mama Salomia rîzînd.

— Atunci, pe ea! strigară cu toţii.

— Dar o glajă de vin ne dai, mămucă? întrebă Radu. De-ăla ce-mi dete domnu' părinte. Să lăsăm răchia tatei. E prea tare. Ea te cumpără, ea te vinde, şi ne-om pomeni vorbind într-aiurea. Ce zici, taică?

— Dă! răspunse moş Alexe. Cum ţi-i pofta.

— Mi-ai rămas dator un răspuns, Radule, îşi aduse aminte într-un tîrziu Mihuţ.

— Ştiu: dîra[1] cu sîmbria. Aici ai dreptate: sîmbria e prea mică. Şi ne mai fură şi cu birşagurile[2], domnii stăpîni. Mă tot mir cum or fi trăind străinii care au venit de departe. Noi batîr avem căşi şi cîte ceva în bătătură. Dar ei? Pentru ei sîmbria pare mai mică. Însă, vezi, e ac de cojoc şi aici. Ne stă în putere să-i zgîlţîim pe domni, ca să fie mai darnici.

— Dar cum?

— Eh! în fel şi chip. Nici eu nu-s prea lămurit cum, dar mă tot gîndesc. Spre pildă, dacă într-o bună zi nu mai vrem să lucrăm? Dar nu numai eu, ci toţi laolaltă. Aşa e că se duce naibii socoteala domnilor? Le-am spune atunci: ne daţi atîta — lucrăm; nu ne daţi — fluierăm noi, dar fluieraţi şi voi.

— Hai s-o facem, Radule, sări Mihuţ.

— Cătinel, băiatule, că asta-i treabă grea. Am spus şi eu o vorbă şi te aprinseşi...

— Eu zic că se poate, se vîrî şi moş Zăican, cel atît de scump la vorbă. Cu stăpînii ăştia de la oraş se poate. N-are cine să-i apere, cînd s-or vedea la strîmtoare. Nu-s ca grofii cărora le vin pe dată într-ajutor cătanele, cum păţirăm noi, iobagii, cînd n-am mai vrut să ieşim la roboată — sînt mulţi ani de atunci...

— Nu-i chiar aşa. Iartă-mă, taică, dar înţeleptul învaţă din păţania altora, iar prostul nici din a sa — să-mi fie cu iertare. Şi ăştia au jandarmi...

— Ei trei, noi sute! spuse cu dispreţ Mihuţ.

---

[1] dîra — chestia

[2] birşaguri — amenzi

— Nu te grăbi. Pot să vină — pădure. Așa că să lăsăm să mai treacă vremea și să mai chibzuim. Multe trăbe să se schimbe la Petrila noastră ca și în lumea întreagă. Din toate e musai să învățăm. Cîteodată îmi pare bine că m-am născut, ca să văd lumea asta și ce se-tîmplă pe ea, încheie Radu Zăican.

Vinul dăruit de popa Niculae era bun, nu acru și oțețit ca la Banciu. Păcat că ulcelele de lut nu îngăduiau să-i fie admirată și culoarea! Dar aroma și gustul erau minunate. Ciocniră și băură și femeile.

— După Sîntion plec la Deva, anunță deodată Radu după ce-și culese niște gînduri parcă rătăcite în fundul bărdacei.

— La Deva? întrebă Mihuț mirat. Ce să faci acolo? Te lași de băieșit?

— Ba. E treaba cu ăilalți domni, cu grofii, cu proțesul. Pe ăștia trăbe să-i dăm gata. Nu putem sluji la doi domni odată. Dacă am început-o cu băieșitul, atunci trăbe să terminăm cu iobăgitul. Vezi, tată, cum s-au schimbat vremurile?

— Văd, dar nu prea le înțeleg, fiule.

— Apăi, acum, la domnii magnați le putem spune că nu mai vrem să le robotim. Dar s-o spunem toți într-o uneală. N-or avea ce să ne facă de data asta, pentru că soțietaul trăbe să ne apere. Are nevoie de noi... Plec la Deva, așa cum hotărîrăm la cneazul Costea. Plec cu Huneadu și Bou Stamate, să grăbim judecata și să-l zgîlțîim nițeluș pe avocatu' nost', care de mult trăbuia să vină să socotească pagubele ce ni le-a făcut soțietatul cu atîtea încălcări de avere.

— Du-te, dragul mamei, și să vii sănătos. Du-te, că altfel n-ai astîmpăr. Dar, pînă una-alta, uitarăți că este dulcele Crăciunului și că mai trăbe să vă și veseliți.

— Că bine zici, mamă. Mai toarnă, rogu-te.

— Mihuț, nu vrei să ne cînți? întreabă sfioasă Fira, care pînă acum tăcuse chitic și doar ochii-i

umblaseră sfîrlează cînd la frate-său, cînd la flăcăul cu mustaţa proaspătă.

Mihuţ Cărăbeţ nu se lăsă mult rugat, cu toate că nici de stacană nu se îndura. Fusese cetaş la el, la Merişor, aşa că începu cu un colind :

Zori, zori, şi fraţi surori,
Nu grăbiţi la revărsat,
Că ne-apucă ziua-n sat,
Şi nu-i murgul de furat.
Că noi zloţi pe el am dat,
Şi piţule-am numărat
Pe ieslele grajdului,
Pe dîrlogii calului.
Hi, hi, hi, murgule, hi,
S-ajungem în sat cu soare,
C-am o mîndră ca şi-o floare :
Din obraz îi pică sînge,
După ea inima-mi plînge.

— Am fost de două ori iarna cu oile baciului meu în ţară, pe pusta Bărăganului, spuse Zăican cel tînăr, cînd Mihuţ isprăvi colindul. Am mas de sărbători prin satele creştinilor de pe-acolo şi le-am auzit colindele. Sînt altfel decît pe aici. Sînt cu „Ler Doamne", nu cu dragoste ca la noi. Da-s mai frumoase ale noastre. Ce zici Firă ? şi Radu se uită la fată cu prefăcut vicleşug.

Mihuţ începu să-i zică din fluier. Avea o iuţeală din degete şi un suflu dulce cînd spunea hore şi bătute, că Fira începu să-şi ţopăie picioarele pe sub masă şi însuşi moş Alexa parcă nu se mai simţea bine în scăunel.

— Ho, măi flăcăule, că mă dai gata şi săr cît îs de beteag. Mai bine doineşte, sau spune-mi o haiducească de-a noastră, una din bătrîni dacă ştii.

— Ştiu cîteva. M-a-nvăţat moş Barbu la stînă. Dar numai din fluieruş. Vorbele le-am cam uitat. Ţi-oi spune-o pe-a cu Pătru, hărămbaşa de haiduci de pe Ţarcu.

Şi Mihuţ începu a doini ca din frunză de mesteacăn. Radu, că şi el învăţase tot la stînă, dar pe Bucura, începu a-l îngîna, spre mirarea femeilor:

In poienile cu fagi
Stă Pătru cu mîndre dragi,
Nu cu fete de boieri,
Ci cu fete de oieri.
Cînd pe una jos o lasă,
Ii sar cîte şasă-n braţă.

Aici Radu se opri. Nu ştia cuvintele toate. Dar spusese versurile cu căldură, cu o voce uşor baritonată şi tremurîndă.

— Na, na, na, fiule, te oprişi. Te-ajut eu:

Pătru face fapte bune:
Pe voinicii săi îi pune
Să îi fure pe bogaţi
Şi s-ajute pe cei fraţi,
Pe cei oameni cu nevoi
Ce îmblă flămînzi şi goi.

Vocea bătrînului era hîrşită. Pe-alocuri cam morfolea cuvintele. Dar nu se dădu bătut. Spuse mai departe povestea haiducului de pe Ţarcu, ajutat de fluieraşul lui Mihuţ. Era vorba acolo de vrăjmaşii lui Pătru, de potere, şi de un ortac vînzător care ţintea

...să-i răpească zilele
Şi să-i bea piţulele.

Intr-o noapte, cînd Pătru dormea dus, cu capul pe sînul unei zîne furată de el de prin Gorj — că haiducise şi pe acolo — vrăjmaşul aduse potera. Pătru s-a trezit, a pus mîna pe puşcă, şi s-a apărat voinicește. Dar ca în toate baladele haiducești, moartea îi pusese semn. A murit de glonţ,

Glonţ de flintă cătănească
Pentru moarte haiducească.

După cîntec se puseră pe istorisit. Moşul ştia multe. Fusese numai greu de pornit. Dar voia-bună din casă şi glaja — pîrdalnica! — îi descleştase amintirile. Povesti despre haiducul Drăgan, pe care îl cunoscuse. Drăgan haiducise demult prin munţii Clopotivei. Ţinea calea mai mult la pasul Porţii de Fier şi la drumul Haţegului. Intr-un timp se încumetase să atace castelul lui Pogány din Clopotiva. Dar a fost biruit, că groful avea ostaşi mulţi şi prinsese de veste. Drăgan a murit în spînzurătoare la Deva.

— Dar cu Neag ce fuse, taică? Ăla de la care a rămas numele de Cîmpul lui Neag, întrebă Fira.

— E poveste lungă şi mai veche, Firuţo. Am auzit-o şi eu din bătrînii ăi bătrîni. Şi Neag a lovit în grofi. Pe vreo cîţiva i-a tăiat bucăţele, că era crud tare. Dar şi el a sfîrşit tot în streang. La Haţeg. Apoi, mort fiind, grofii au pus de l-au dat jos din cracă, l-au tăiat, aşa ca să răsufle şi ei, şi bucăţelele le-au întins pe o năsălie cu care oamenii lor au cutreierat toate satele din ţara de sus, ca să le fie pildă straşnică bieţilor ţărani.

— Haiducii ăştia au fost oameni şi jumătate. Ce zici Mihule, n-ai vrea şi tu să haiduceşti? Tot erai mai adineaurea în căutare de alt meşteşug, grăi Radu, oarecum în glumă.

— Br! n-am lipsă de aşa sfîrşit. Şi-apoi, eu n-am nimic cu grofii...

— Ar trebui să ai.

— Moşu' meu vorbi de haiducia altora, dar de a lui nu suflă un cuvînt, zise plină de voioşie maica Salomia. Se vede că bătrîna îşi aducea aminte de ceva cu haz. Spune-o, omule!

— Spune tu, o îndemnă zîmbind moş Alexa.

Şi Salomia, bucuroasă de voia-bună a mesei îndestulate, se puse să istorisească o întîmplare adevărată din tinereţea lor, cînd Alexa, flăcău încă, o furase pe ea de la o stînă. El ciobănea pe un munte. Salomia pe alt munte, dar nu ca băciţă, mai mult cu adusul merindelor din sat. Şi azi aşa, mîine aşa, s-a-ncins dragoste cu temei.

— Şi — continuă Salomia — cum eram tinerei şi dragoste cu socoteală nu se poate, iar ai mei mă tot bănuiau şi mă ocărau, Alexa nici una, nici două, m-a furat de la stînă.

— Parcă tu n-ai vrut... mormăi moşul.

— Ei, lasă asta. Şi am plecat amîndoi cu gînd să ne aciuăm prin alţi munţi, pe la bacii din părţile Bănatului. Dar ai mei au simţit şi ne-au luat urma. Ne-a dibuit potrivnicul, că vedeţi, Alexa al meu avea şi un potrivnic... Venea iute-iute, cu dulăii după el. Noroc că ne aflam atunci pe aproape de o tîrlă. Alexa a zărit o iapă priponită. A cerut voie Ălui-de-sus, a dezlegat iapa, m-a luat pe sus, am încălecat pe deşelate şi duşi am fost... Asta nu-i faptă de haiduc? încheie maica Salomia rîzînd cu lacrămi.

Povestea aceasta adevărată descreţi şi mai mult frunţile. Închinară în sănătatea bătrînilor.

— Şi zi aşa, tată, de-ăsta mi-ai fost. Ce-aveai cu mama, îţi plăceau ochii ei? glumi Fira.

Mihuţ îşi aduse aminte de-un cîntec potrivit:

Pentru ochi ca murele
Ocolesc pădurile.
Pentru sprîncene-mbinate
Ocol ţara jumătate.
Mîndra care-mi place mie
N-are boi, n-are moşie,
Numai puişori pe iie,
N-are boi şi n-are vaci,
Numai ochii ei cei dragi.

— Dar tu, fata mamei, nu cînţi?

— Ba. Mai curînd aş juca. Dar nu-i nici loc, nu-s nici feciori.

— Dar eu ce mi-s? se supără Mihuţ.

— Şi atunci cine ne cîntă?

— Uliuu! că bine zici, Firă. Tu nu ştii a hori, Radule? întrebă Mihuţ.

— Nu, şi tare-mi pare rău. Multe am învăţat pe munţi, dar asta ba.

— Nu-i tîrziu nici acum. E iarnă şi ziua lungă. În cîteva seri înveţi.

— Ba-i tîrziu. Am atîtea alte treburi... Uite colea, pe steluş, cîte cărţi! Astea din dreapta mi le dădu în ajunul Crăciunului domnu' părinte, cu împrumut. I-am făgăduit să le gat de sărbători. Am citit în aste două zile de Crăciun, nu zic, dar tot nu mă satur.

— Şi ce afli tu acolo, Radule? întrebă celalt flăcău.

— Multe şi de toate. Despre neamul nostru al romînilor, despre războaie de altădată, despre soare şi stele şi cum s-a făcut pămîntul, despre...

— Dar ce-i asta Radule? sări mama Salomia. I-auzi cum se dă Grof. Cine o fi?

Erau cetaşii. Zăican cel tînăr le ieşi în întîmpinare, potolind cîinele şi îmbrăţişîndu-se cu Ion Hotea, vornicul cetei feciorilor. Oaspeţii urcară pe prispă şi începură cîntecul de zăurit:

Lasă-ne fetiţă-n casă,
C-afară plouă de varsă;
Lasă-ne barem su'şop,
C-afară plouă potop;
Lasă-ne batîr în şură,
C-afară plouă şi cură.

Fira le deschise uşa la tindă. Intrară toţi cetaşii, cu Hotea înainte, ţinînd sus steagul cetei. Cel din urmă era cetaşul cimpoier.

„Ceata feciorilor" era un aşezămînt de străveche tradiţie în ţările Haţegului şi Oltului. In afară de juzii care împărţeau dreptatea, „ceata" era cel mai de preţ ajutor al cneazului din satul bătrînesc.

În fiecare an, în primele zile ale lui ianuar, toţi flăcăii de la optsprezece ani în sus se strîngeau în faţa casei satului. Acolo, sub conducerea cneazului şi sub supravegherea judelui cel mare, se făcea alegerea vornicului feciorilor, decurion — cum i se spunea mai înainte. Cel ales — în anul acesta Ion Hotea — era ridicat pe braţe de zece feciori numiţi de el pe loc şi

recunoscut conducător pe timp de un an. Cei zece formau „ceata", care-l ajuta să-şi ducă cu cinste sarcina pe care — la o vadră cu vin adusă pe locul alegerii şi plătită de vornic — i-o reamintea cneazul: păstrarea bunei rînduieli în sat. Vornicul feciorilor avea dreptul şi datoria, să îngrijească de liniştea pe drum, mai cu seamă seara, după anumită oră; să cerceteze crîşma şi să gonească la casele lor pe tinerii care se întreceau cu băutura; să fie la toate şezătorile şi să scoale de pe scăunele pe feciorii care uitau că mai întîi cei însuraţi au dreptul să stea jos; să fie de faţă la horă şi să împiedice bătăile pentru întîietate la joc şi la fete. Pe cei ce nu se supuneau acestor reguli vornicul avea dreptul să-i bată, fără crîcnire. Flăcăii străini de sat nu puteau juca decît cu învoirea vornicului de feciori.

Cînd se apropiau sărbătorile Crăciunului, vornicul feciorilor îşi strîngea ceata la o gazdă care se oferea dinainte. Acolo alcătuiau steagul cetei şi învăţau sau repetau cîntecele de iarnă, cu care colindau din casă în casă pînă la Sîntion. În ajunul Crăciunului începea „zăuritul", adică colinda la fruntaşi: preot, cneaz, juzi şi la cei mai avuţi. Căpătau mere, nuci, vin, mied sau acoviţă, şi ceva piţule. Gospodina îi ospăta cu scovergi.

În zilele următoare cetaşii luau la rînd celelalte case nesărind nici una — pînă şi cele cîteva bordeie ale ţiganilor din marginea satului. Numai că la aceştia nu zăboveau şi nu voiau să primească de-ale gurii...

Colindele cetaşilor aveau şi un rost în legătură cu primirea şi iniţierea fetelor la joc. Cetaşii hotărau care fată are dreptul să intre în horă în anul ce începea şi cărei fete i-a venit sorocul măritişului. La casele celor dintîi, ei intrau cu un cîntec anume. Un cetaş începea a-i zice din cimpoi sau din fluier. Vornicul lua codana şi o trecea pe sub braţul său, ţinînd-o de degetul cel mic. Apoi o învîrtea într-un joc repede, ca de brîuleţ, după care cetaşii erau cinstiţi din ploscă şi plecau mai departe chiuind. Se chema că de-acum fata poate veni la horă.

La casele cu fete de măritat, ca a Zăicanilor, cetașii intrau cu alte cîntece și alte strigături. Erau primiți cu voie-bună și se încingea joaca în casă, sau chiar jos în bătătură, fata fiind datoare să joace, pe rînd, cu toți cetașii.

Fira era fericită: anul trecut veniseră pentru băgat în horă; acum pentru semn de măritiș...

Intrînd în tindă, Hotea închină steagul — a cinste și pace.

Steagul cetei era făcut dintr-o cruce de lemn cu două rînduri de brațe, înfășurate cu o pereche de bete în patru iți. De brațe atîrnau ciucuri de lînă colorată. Pe coada steagului se aflau aplicate, lateral, două cîrpe: una neagră cu pui roșii și una roșie cu pui negri. În spatele steagului, sus, unde se încrucișau bețele, atîrna o piele de oaie lucrată de cojocar priceput, în formă de glugă, cu gura deschisă la cruci și cu vîrful atîrnînd în spate. Cînd cetașii erau pe drum, sau în ogradă, și dacă sufla un vînticel, gluga se umfla ca un cimpoi, și dintr-un meșteșug așezat la vîrful ei scotea niște sunete stridente, cînd ca buhaiul cînd ca cimpoiul. Ziceau oamenii că așa ar fi fost steagurile strămoșilor cei mai depărtați...

Zăicanii primiră cu bucurie nespusă pe oaspeții cetași, lăsară fata să joace, apoi se ospătară cu toții din plin. Ion Hotea se trase mai lîngă Radu, și-i grăi:

— Și sorocul vorniciei mele se apropie, Radule. Să-i dea Dumnezeu soră-tii noroc să se mărite în ăst an ce vine, după pofta inimii ei. De-aia am venit. Dar și pentru alt început: de Sîntion eu mă zic de vornicie. Feciorii, pe cîți am întrebat, te-ar vrea pe tine vornic. Acum, drept este, nu mai avem casa obștii și nici cneaz. Dar pentru noi moș Costea tot cneaz a rămas. Vom face o adunare sub arțar. Cneazul o va conduce. Te rog și eu să primești vornicia. N-ar mai fi nici o sfadă la alegere. Nu stă nime' împotrivă-ți.

— Ioane, mulțam de cinste, dar nu se poate. Eu, nu zic, mă țîn cu satul și cu datina, dar nu-i chip să primesc. Nu-mi văd capul de trebi. Vornic să fie un fecior care nu lucră la mină. Cînd să păzesc eu

horele, șezătorile și buna rînduială pe de-a rîndul? Și apoi, poate m-oi căpătui și eu.

— Știu că te pregătești să-ți faci casă. Să fie cu noroc! Om juca, poate, la două nunți. Eu te-ntrebai, să-mi fac datorința, că toți te-am vrea vornic. Dar dacă nu se poate — nu se poate. Păcat...

După ce plecară cetașii, petrecerea din casa Zăicanilor nu mai dură mult. Mihuț, reașezîndu-se la masă, își schimbase locul de pe scăunaș pe laviță, lîngă Fira. Ea se-nfierbîntase toată. Ca și ceilalți, de altfel. Care din vin, care din inimă. Mihuț dintr-amîndouă. Îi sporovăia Firei la ureche ceva care o gîdila plăcut. Maica Salomia își făcea de lucru pe la cuine: pregătea plăcinte proaspete, cu niște hecimpeci din fruct de măcieș, cum numai ea se pricepea. Moș Zăican istorisea lui Radu ceva de pe vremea cînd fusese și el în ceata feciorilor din satul Zăicani.

— Și eu mi-am fost cetaș, la mine, la Merișor, înainte de a lua calea stînelor, sări Mihuț. Fără numai că eu am fost în ceata feciorilor nemeși. Că la noi e lucru deschilinit, fiecare stare cu ceata feciorilor săi.

Spunînd asta, Mihuț se înfoiase ca un curcan, privind-o și pe Fira mai de sus, cu o dragoste mîndră și protectoare. Fata era pierdută toată și încîntată.

— Iar începi cu nemeșia ta, Mihule? îl repezi ușor Radu. Dar flăcăul celălalt era amețit din diferite pricini și purcese a se-nflăcăra cu tot dinadinsul.

— Mi-s nemeș, desigur, și mi-s mîndru.

— Dar fără să mînii pe alții! Iacă, două cete de feciori sînt și la Livezeni. Că și acolo sînt destui nemeși de äia, cu doi boi și o sută de nevoi. Trif e în ceata feciorilor de iobagi, numai că pe el nu-l întrece nime nici la joacă și nici la purtare. Îmi pare rău, tare rău, că nu l-am poftit la petrecerea noastră de acest Sînt Ștefan. E om cu cap și știe și el multe.

— Pe Trif? Dar de ce? întreabă Mihuț cu aer tot de dispreț. Dacă ar fi avut prieteșug pentru tine, și pentru noi toți, venea și nechemat. Dar el e ascuns. Îi place bîrlogul și sărăcia lui. Așa făcea și la stînă: sta tras mai deoparte. Altfel, la drăcii cu băciței, se pricepea. De-aia a plodit pe-acolo...

Ceilalți rămaseră uimiți.

— Cum, Mihuț, Trif are copii în munți? întrebă Fira cu o leacă de curiozitate, dar și cu un pic de ciudă. Cu cine i-a făcut?

— Cu o prăpădită de strungăriță de la stînă, întări acesta, dar lui Radu nu-i prea venea să creadă.

— Imi pare că ai dezlegat sacul minciunilor, fîrtate. Ia-n spune la care sălaș a avut Trif dragoste? Că eu știu stînele pe de-a rîndul, nu numai pe astea de pe Parîng, dar și cele de pe Retezat, de pe Godean și Țarcu, pe unde Trif n-a ciobănit, ba cred că nici nu i-a călcat piciorul.

— N-am fost pe la stîna aia, că era departe, îmi pare că pe Poiana Gruiului. Demian, baciul nostru, avea tîrlă și acolo. Îl repezea pe Trif cîteodată cu ceva treburi și merinde. El s-a-ndulcit la o fată și cînd a văzut-o cu burta mare s-a tot dus... Pentru el a fost un adevărat noroc că venișI tu la nedeia din Poiana Miresei și-l îndemnași să vină la Petrila, la băieșit. Dar să vedeți, într-o bună zi o pica fata aci, cînd l-o dibui, și-o să-i pună pruncul în brațe...

Radu Zăican nu știa ce să creadă. Într-adevăr, colindase mai toți munții din ținutul de jos al Jiurilor ca și pe cei dinspre Banat, pînă spre Rușchița, dar pe Grui nu urcase. Să fie adevărat ce spune lăudărosul ăsta de Mihuț? Unde e laudă și trufie, e și mișelie. Pe Trif îl cunosc eu destul de bine, se socoti Radu. Nu-i în stare de faptă urîtă. De iubit o fi iubit el și pe Grui și prin alte sălașuri ciobănești — și nu-i bai. Dar să lase fata grea, și să fugă, asta nu-mi vine a crede. Se cheamă că a călcat legea muntelui și a ospitalității ciobănești.

— Măi ortace — grăi Radu — pe mine tot nu mă împacă aste vorbe alte tale și dacă n-or fi adevărate, să știi că ți-ai încărcat sufletul cu un păcat. Ba cu două: și al minciunii și al vînzării care nu se iartă între prietini. Dar minciuna are picioare scurte și vremea descoperă adevărul. M-a-ntristat grozav toată povestea asta. Careva din voi doi și-a pierdut cinstea, din chiar clipita asta. Vom vedea care. Și cine și-a pierdut cinstea, dă-i colac și lumînare...

Mihuţ păli o leacă. Se frămînta lîngă Fira şi-n cele din urmă spuse:

— Radule, îmi pare rău că-mi scăpă din gură taina lui Trif al nostru. Mă rugase mult să i-o păstrez. Rogu-te, fă-te că n-ai auzit nimic. Nu-l cerceta pe Trif. Ar însemna să-i zgîndări rana, iar pe mine o să mă blesteme că n-am ştiut să-i fiu prietin, ţinînd taina pînă la mormînt.

Se făcu tăcere. Petrecerea sfîrşea prost. Moş Alexa, care ascultase tot, scoase un *dă!* din toţi bojocii, Fira se făcu mică lîngă Mihuţ, iar Radu, cu ciudă, mai dete pe gît o ulcică de vin. Se stinse şi focul în sobă. Era vina fetei, că uitase de gătejele care stăteau la gura vetrei. De-abia mai licăreau vreo doi tăciuni. Tinerii se traseră, tăcuţi, mai lîngă sobă, iar Fira se puse să învie viaţa flăcărilor.

— A! ghici ghicitoarea mea: vara nu vor să mă vază, iarna toţi mă-nbrăţişează, izbucni mama Salomia, care tocmai intra veselă cu tăvăluga plin de plăcinte. Dar ce-i cu voi? nu mai cîntareţi? Nu mai veseliţi? Vă-ţi fi sfădit!

— Vîntul aţîţă focul şi vorba vrajba, încercă s-o lămurească bătrînul. Hai, feciorilor să mai bem, găsi el cu cale că-i mai nimerit în astă împrejurare care gonise voia-bună.

— S-o gătat vinul, spuse Radu, cîntărind şi clătinînd ulciorul. Şi eu aş mai fi băut...

— Dă-ne acoviţă, Salomio, ceru moşul.

— Nu, mamă, e prea tare, se împotrivi Radu. Mai bine apă.

— Nici apă, că nu se loveşte la hecimpeci, dar nici acoviţă, că vorba lui Radu: e prea tare. Dar mai avem în gîrlici o leacă de miedă. Să vi-l aduc.

Miedul, într-adevăr, se dovedi băutură măiastră pentru încheierea unui ospăţ îndestulat. Dar Radu şi Mihuţ se grăbiră să-l dea prea repede pe gît, fiecare pentru pricina lui. Feciorul lui moş Alexa îşi mai descreţi fruntea, dar simţea că ochii i se împăienjenesc. Nu şi mintea. Ea era călătorită la Trif, la Livezeni. Cît ar fi dat să şi-l facă cumnat! Dar dacă, totuşi, Mihuţ nu minţeşte? Se poate şi asta...

Cocoşul cîntă a doua oară. Mîine — la lucru. Care mîine? Azi! Peste cîteva ceasuri se face de ziuă.

Radu ieşi pe prispă şi-şi spălă faţa cu apă rece ca gheaţa. Mihuţ se sculă împleticindu-se. Era vremea să plece şi el. Şi nu vorbiseră nimic de găzdăşag!

Zăicanii se înţeleseră din ochi. Ce erau să facă cu flăcăul? Să-l lase să plece în halul ăsta? Era şi ger. Dinspre Crivăţ sufla vînt tare. L-au poftit pe Mihuţ să rămînă la ei, să doarmă pînă la ziuă.

A îngăduit şi Radu. Mihuţ s-a culcat pe laviţa din bucătărie. Şi de atunci a rămas la ei...

ÎNTRE DOUĂ LUMI

— Prezența dumneavoastră aici este pentru noi o cinste deosebită. Domnia-voastră, domnule baron de Pogány, ca și dumneavoastră domnule de Rozsdamentes, ca delegat împuternicit al domnilor nobili din țara de sus, reprezentați în această modestă sală tot ce are ținutul mai ales. Simplul fapt că v-ați obosit pînă aci, pe vreme cu totul neprielnică, spre a sta de vorbă cu noi într-o serie de probleme care ne interesează deopotrivă, ne măgulește și ne obligă. Vrem sincer să ajungem cu dumneavoastră la o înțelegere, să vă dăm satisfacție. Sîntem însă nevoiți să vă amintim că noi nu sîntem decît niște funcționari, chiar dacă — unii — sîntem directori. În această umilă calitate avem din partea societății „Brüder Hoffmann" instrucțiuni precise : răspundem de producție și în general de bunul mers al întreprinderii. Deci nu avem mînă liberă. Numai domnii patroni ar putea să facă concesiile pe care le pretindeți dumneavoastră.

— Concesii ? izbucni Rozsdamentes. Nu, domnule Nándor, noi nu pretindem concesii. Cerem numai să se respecte drepturile nobilimii, scrise în urbarii și în acte regale de privilegii, în vreme ce societatea dumneavoastră — de ce să n-o spun ? — nu are nici măcar autorizație de funcționare !

Discuția aceasta se purta în sala de consiliu a direcției exploatării din Petrila și fusese convocată la

cererea nobililor cu domenii în ţinutul de jos al Haţegului. Singurul nobil prezent era Pogány de Nagy Klopotiva, care deţinea o bună parte din povîrnişul transilvan al masivului Parîng. Familia Pogány era de origine romînească, din străvechiul sat Clopotiva de la poalele muntelui Petrean, de unde se deschide drumul spre Poarta de Fier a Transilvaniei. De mult însă, toate vlăstarele familiei Pogány nu mai erau romîni ; erau grofi. Aveau castel minunat în Clopotiva, cu ziduri groase, cu creneluri, cu turn de apărare şi cu iobagi mulţi.

Pogány de Nagy Klopotiva venise la consfătuirea din Petrila într-un landou închis, tras de patru cai spumoşi. Era încă tînăr. Îmbrăcat în haină de catifea cu brandemburguri, încălţat cu cizme de lac terminate cu vîrfuri subţiri ca săgeata, şi la spate cu pinteni zornăitori, Pogány voia să se impună prin veşminte şi ţîfnă, dar statura pirpirie şi ochii cenuşii lipsiţi de strălucire, îi feşteleau făptura. Semăna cu un cocoş fără creastă.

Domnul cu numele nu mai puţin pompos de Wilhelm de Rozsdamentes nu era nobil, sau era cel mult nobil în devenire, pentru care motiv îşi şi adăugase din vreme un „de" între numele de botez şi cel de familie. Vlăstar al unei vechi şi renumite familii de mari fabricanţi de arme din Sibiu, Wilhelm refuzase să înveţe meseria tatălui şi strămoşilor săi. Iubise în tinereţe pe o contesă de Teleky, cu care însă nu se putuse căsători, deşi el era putred de bogat şi, pe-atunci, frumos ca un Siegfried. Motivele ? Ea era catolică, el protestant ; ea nobilă, el burghez. În cele din urmă a uitat-o pe contesă şi, nu se ştie datorită căror împrejurări, a ajuns administrator general al domeniilor marelui conte Kendeffy şi, după patruzeci de ani, deţine şi azi aceeaşi funcţie bănoasă. Are la rîndul lui moşii şi case în cîteva oraşe transilvane. A jăcmănit şi pe cei de jos şi pe cei mai mari ca el. Este mîndru şi sigur de el, conştient că norocul e fudul şi trage numai la case mari. Rozsdamentes e acum un om de vreo şaptezeci de ani, dar înalt, stîncos şi drept ca un brad. Ochii îi scapără de semeţie. Părul, cărunt,

îi stă drept şi ţepos ca la mistreţi. Deasupra gurii — şi pînă la urechi — se întind două mustăţi albe şi stufoase. De-a lungul urechilor are „favorite“ ca împăratul din Viena.

— Uite la ăsta, are două bărbi! exclamase Anuţa Sluguţ de dimineaţă, cînd Rozsdamentes coborîse în faţa administraţiei dintr-o caleaşcă cu armură medievală, emblema familiei Kendeffy.

Rozsdamentes reprezenta la această consfătuire în primul rînd pe contele Kendeffy. (Lumea spunea că şi nobilul ăsta ar fi fost neam de romîn; şi că familia lui s-ar fi numit, pe vremuri foarte depărtate, „Cîndofi“ sau cel puţin aşa îi fusese porecla). Reşedinţa contelui Kendeffy era în comuna Sfîntă Maria Orlea de lîngă Haţeg. Moşii avea atît de multe, că numai Rozsdamentes le mai ştia. Cînd cu conscripţia din 1819, nobilul mai intrase şi în posesia muntelui Auşel, aşa că de atunci avea socoteli şi procese cu obştea petrilenilor.

Bătrînul Wilhelm de Rozsdamentes mai reprezenta însă la consfătuirea din Petrila şi alte familii nobile cu posesiuni răzleţe în ţara Jiurilor: pe Moor, pe Vaiy, pe Toroczkay, pe Budoy, aşa că îşi putea îngădui să vorbească grav, cu voce de bas, în numele tuturor nobililor:

— Decretul răposatului împărat Iosif al doilea, decret de care v-aţi prevalat dumneavoastră, domnilor directori, şi care îngăduia iobagilor să se strămute de pe domeniile nobiliare, a fost anulat prin forţa împrejurărilor şi prin lipsă de aplicare, spuse Rozsdamentes, care nu dădea întîietate la vorbă baronului Pogány, deoarece pe de o parte aşa îi dictau vîrsta, experienţa şi firea lui nu mai puţin mîndră, iar pe de altă parte dispreţul faţă de baronia lui Pogány, care era o treaptă inferioară celei a conţilor în numele cărora se înfăţişase. Ei bine — continuă el — cu toate că decretul împăratului Iosif este inexistent şi că deci interdicţia pentru ţărani de a fugi de pe pămînturile nobililor este în vigoare, totuşi constatăm că de pe domeniile noastre lipsesc mereu oameni. Unii, bănuim, fug în Valahia; dar alţii se refugiază la

dumneavoastră, la tăierea pădurilor sau alte munci în legătură cu mineritul. Vă invităm să luaţi cunoştinţă că lucrul acesta nu-l mai putem îngădui. Ca urmare, vă somăm să ne predaţi chiar acum lista completă a tuturor lucrătorilor dumneavoastră. Vrem să le cercetăm numele. Cei care provin de la noi, să fie trimişi la castele, cu escortă de jandarmi.

Directorul Nándor se scărpină în creştet, subdirectorul Stierer îşi făcu de lucru mîzgălind ceva cu creionul, Willing înclina să aprobe slugarnic, dar Franz Jäger îl privi adînc şi cu înţeles. Aceştia patru — Nándor, Stierer, Willing şi Jäger — formau consiliul conducerii locale a întreprinderii. Răspundeau toţi pentru orice nechibzuinţă.

— Domnule de Rozsdamentes — spuse Jäger — domnul Gustav Hoffmann ne-a interzis să facem publice listele personalului întreprinderii sale.

Era o minciună, însă binevenită.

— Înseamnă că vă opuneţi, izbucni Rozsdamentes. Cu ce drept? Vă rog să răspundeţi.

— Nu sîntem pe domeniile domniilor voastre şi numai autorităţile ne pot cere listele de personal, adăugi Jäger.

Fu rîndul lui Pogány să sară fript:

— Cum? Nu sînteţi pe domeniile noastre? Noi, nobilii, nu sîntem autoritate? Eşti prea cutezător, domnule... cum îţi zice.

— Nu, domnule baron, răspunse calm inginerul Jäger. Societatea „Brüder Hoffmann" a cumpărat un deal care nu era al dumneavoastră, ci al ţăranilor, al obştii petrilenilor. Drumurile sînt ale statului, satul nu se află pe un domeniu, iar autoritatea este prefectul de Deva, cu mai-marii săi de la cancelaria imperială.

— Domnilor, interveni iarăşi Rozsdamentes, care simţea mai bine decît înfumuratul nobil, că juridiceşte, societatea sta pe o poziţie tare, cel puţin din acest punct de vedere. Să zicem că renunţăm la registrele cu numele lucrătorilor. Am să pun altfel chestiunea: cînd noi, cei de la administraţiile domeniilor nobilitare, ştim sigur că la întreprinderea dumnea-

voastră se află cutare iobag fugit de la robotă, avem dreptul legal să-l revendicăm, să-l readucem cu forţa la munca pămîntului. Pentru asta avem demnitari nemeşi, avem vătafi, vătăşei şi logofeţi. Ei bine, aceştia nu-şi pot îndeplini misiunea pentru că dumneavoastră nu le daţi nici un concurs, ba mai mult : îi ascundeţi pe fugari ! Dacă vătafii cer ajutorul jandarmilor — va să zică autoritate constituită, după cum spuneţi dumneavoastră, jandarmii, în loc să execute ordinele, vin să vă întrebe ce să facă. Şi capătă răspunsul pe care-l ştim cu toţii, adică împotrivire la ordinele noastre. Asta este inadmisibil ! E clar că aveţi o atitudine contrară legilor din împărăţie.

Se făcu o lungă tăcere. Reprezentanţii societăţii lui Hoffmann ridicară din umeri. Îşi dădeau seama că, argumentînd astfel, nobilii au legea în sprijinul lor. Dar nici întreprinderea nu putea renunţa la braţele de muncă. Noroc că Jäger avusese inspiraţia să invoce ordinul patronului...

Văzînd că nu capătă nici un răspuns, administratorul general al domeniilor marilor grofi se răsti la cel care stătea umil într-un colţ al mesei, în haine albe ţărăneşti, dar cu minteanul în brandemburguri de boier.

— Primarule !

Adam Todea, nemeşul din Livezeni, ajuns mai mare în scaunul fostului cneaz Costea, fusese chemat la consfătuire, la cererea nobililor. Auzindu-se strigat, sări în picioare, drept ca o lumînare.

— Primarule — zise Rozsdamentes — eşti nemeş şi autoritate în comună. Să ne aduci chiar acum registrele în care sînt înscrise numele tuturor locuitorilor din Petrila. Şi cei vechi şi cei noi.

Todea holbă ochii. Dădu să plece, desigur spre primărie, dar tăişul privirilor lui Nándor şi Jäger îl ţintui. După care mintea îl ajută să îngăimeze fîstîcit :

— Să trăiţi, domnule conte, nu le-am întocmit încă. Sînt de-abia de două luni primare...

— Aha, sînteţi coalizaţi : societatea, primăria şi jandarmeria, constată Pogány, bătînd cu cravaşa în

tăblia mesei de consiliu. Noroc că împărăţia are şi alte autorităţi, nu numai pe păduchioşii de aici...

— Nu interpretaţi în felul acesta grav, domnule baron, spuse inginerul-şef Willing. Sînt sigur că vom ajunge la o înţelegere. Să mai discutăm. Păcat că nu se află de faţă şi domnul Gustav Hoffmann.

Directorul Nándor îşi dădu şi el seamă că s-a ajuns la o încordare primejdioasă. Societatea n-are interes să rupă toate legăturile cu nobilii, se gîndi el. In fierbinţeala asta pot scăpa cuvinte nu îndeajuns de cumpănite. Şi cine spune multe, spune mai puţin decît cel ce tace. Noroc că îi veni ideea salvatoare :

— Vă rog să nu ne consideraţi duşmani, adăugă directorul Nándor. Vă poftesc respectuos să facem o pauză şi să ne înfruptăm din cele ce se află pe masa din camera de alături. Sînt gustări modeste, făcute de soţiile noastre chiar azi, dar vinurile sînt alese, lăsate aci de domnul Gustav Hoffmann numai pentru astfel de ocazii rare, numai pentru înalţi oaspeţi ca excelenţele voastre.

Gustarea mai descreţi frunţile. Pogány închină un pahar pentru prosperitatea întreprinderii pe care o ura şi o disprețuia. Bătrînul vulpoi Rozsdamentes închină şi el pentru înţelegere, pentru frăţească şi înţeleapta colaborare dintre nobilime, baza ţării şi fabricanţi : baza vistieriei împărăteşti.

Nándor, Stierer şi Willing făceau plecăciuni umile şi surîdeau slugarnic. Lui Jäger nu-i dădea nimeni nici o atenţie — prea fusese categoric — iar Todea începuse să moţăie alături, la masa din camera de consiliu. Nu fusese chemat să guste batîr un păhărel. Înghiţise în sec, îi era chiar foame, dar se resemnase. In starea de toropeală în care se afla acum, încins de căldura sobei cu cărbuni, frămînta, între vis şi realitate, frînturi de gînduri din care se alegea cu înţelepciunea că nu-i bine să pui degetul între ciocan şi nicovală. Dracu să-i ia ! Am să tac chitic...

Cînd reîncepu discuţia oficială, se văzu că toată vorbăria din pauza stropită cu vin nu fusese decît o făţărnicie. Fiecare grup continua să rămînă pe poziţii deosebite, cu toate că dintre cei patru ingineri,

Willing se dovedea a fi dispus la concesii. Altfel, inginerii întreprinderii Hoffmann erau conştienţi că problema braţelor de muncă este pentru ei hotărîtoare. Ei aveau nevoie de muncitori — şi basta! Nu puteau face concesii.

— Văd că e foarte greu să găsim înţelegere la dumneavoastră, spuse în cele din urmă administratorul general Rozsdamentes. Şi totuşi, nu plec de aci fără un rezultat. Nu ne daţi registrele şi nu ne daţi fugarii. Fie! dar mai sînt şi alte soluţii pînă la o viitoare hotărîre imperială. În primul rînd, acum e iarnă şi aţi încetat lucrul pe cîteva şantiere. Deci aveţi lucrători disponibili. Ei bine, în această perioadă puteţi să ne înapoiaţi lucrătorii care au obligaţii de prestări de muncă pe pămînturile noastre. Făcînd aceasta nu veţi suferi nici o pagubă în producţie. Ne obligăm să vi-i înapoiem la cerere.

Vulpea e vicleană, dar proastă este găina care se lasă prinsă şi mai viclean e cel ce prinde vulpea, gîndi Jäger, apoi, fără să mai aştepte părerea celorlalţi, nici măcar a directorului Nándor, se grăbi să dea răspunsul:

— Regretăm, dar nici aceasta nu se poate!

— Asta este vădită rea-voinţă. Protestez şi consider că este inutilă continuarea discuţiei, se aprinse Pogány.

Nándor şi Willing erau şi ei nemulţumiţi de răspunsul lui Jäger; li se părea că fusese pripit. Dar Jäger se grăbi să adauge:

— Nu este rea-voinţă. Este perfect logic, pentru că domnii nobili nu ne vor mai înapoia lucrătorii pe care vor pune mîna.

— Asta e necuviinţă! strigă baronul. Dumneata îţi permiţi să pui la îndoială cuvîntul nobililor.

— Iertaţi-mă, dar aşa se va întîmpla, continuă Jäger. Domnii nobili au instanţele lor de judecată, prezidate de dînşii. Lucrătorii cu pricina vor fi judecaţi pentru nesupunere la muncă, vor fi închişi în beciurile castelelor, iar cînd vor fi scoşi la robotă, vor fi păziţi de vătafi, sau vor fi puşi chiar în lanţuri. Ca să nu mai fugă...

— Nu, nu vom face asta, deşi avem dreptul legal, interveni iarăşi Rozsdamentes. Dar pentru că domnul Jäger a pomenit de instanţele noastre de judecată — şi îmi pare bine că a făcut asta — este cazul să vă atrag serios atenţia că atitudinea dumneavoastră sfidează încă o dată legea. Într-adevăr, instanţele noastre de judecată, deşi particulare, funcţionează pe baza unor vechi acte de privilegii şi a unor decrete emanate de la cancelaria imperială. Declaraţi dumneavoastră că nu le recunoaşteţi? Ne întăriţi în credinţa că trebuie să ne adresăm forurilor superioare ale împărăţiei. O vom face pentru lămurirea întregii situaţii de aci, pentru reconfirmarea drepturilor noastre nobilitare şi pentru emiterea unui nou decret care să vă limiteze drepturile ce vi le-aţi arogat singuri. Să vă găsiţi lucrători unde ştiţi, nu printre iobagii noştri.

Ameninţarea părea gravă. Subdirectorul Stierer se făcuse mic. Willing începu, în gînd, să-i dea dreptate lui Jäger: „Cu ăştia nu-i de joacă. Te pomeneşti că ne lasă fără lucrători". Nándor înţelese însă că spusele reprezentantului nobililor erau vorbe aruncate în vînt. Viena nu putea să dea un astfel de decret. Oricît ar fi presat nobilii, s-ar fi opus categoric departamentul industriei. Împărăţia este mult mai interesată în dezvoltarea industriei carbonifere — o declarase limpede la inaugurare consilierul von Hübe, baron şi el — decît la strîngerea paielor de pe cîmp, culegerea merelor din pomi, repararea castelelor şi alte îndatoriri iobăgeşti. De aceea, sigur pe sine, directorul Nándor întrerupse liniştea grea provocată de ameninţarea lui Rozsdamentes.

— Nu călcăm nici o lege. Dumneavoastră rămîneţi cu forul de judecată pentru iobagii pe care-i aveţi, iar noi rămînem cu lucrătorii noştri. Ei trebuie să dea cărbunele de care ţara are nevoie pentru vapoare, pentru fabrici şi pentru drumurile de fier ce încep să se construiască. Societatea pe care o reprezentăm are obligaţii faţă de patrie. Tăria scumpei noastre oştiri, armamentul ei, posibilitatea ei de rapidă deplasare pe căile ferate ce se construiesc şi

se vor mai construi, într-un cuvînt întreaga apărare a împărăţiei, atîrnă în mare măsură de producţia de cărbuni, adăugă Nándor, fericit că şi-a reamintit cuvintele lui von Hübe. Deci nu vă putem da nici măcar cu împrumut lucrătorii proveniţi de pe domeniile domnilor nobili.

— Dar asta înseamnă anarhie, izbucni iarăşi Pogány.

— Nu e anarhie, ţinu să precizeze de astă dată Jäger.

— Dar ce este, domnilor care vorbiţi despre patrie, uitînd că patria sîntem noi, nobilii?

— Nu e anarhie, ci sînt două lumi, domnule baron şi domnule Rozsdamentes: a dumneavoastră şi a noastră. Două lumi care se înfruntă. Lumea noastră reprezintă progresul... pînă cînd, poate, va veni o altă lume şi mai bună şi mai înaintată. Cît priveşte despre patrie...

— Lăsaţi, vă rog, filozofia, îl repezi Pogány.

— Am ajuns iar la un punct mort, constată delegatul grofilor. Eu însă mă încăpăţînez să găsesc totuşi o punte de înţelegere între noi, între cele „două lumi" despre care filozofa domnului Jäger, după cum foarte bine a spus domnul baron. Iată, spre pildă, o soluţie modestă, dar desigur provizorie: putem îngădui iobagilor care, din indiferent ce motive, nu mai pot sau nu mai vor să presteze zilele de robotă, să le răscumpere, adică să le plătească în bani. De asemenea, drepturile noastre la dijmă în natură pot fi şi ele răscumpărate cu bani. Avem la întreprinderea dumneavoastră lucrători care pe anul 1840 nu s-au achitat de îndatoririle faţă de nobili nici în ce priveşte zilele de robotă, nici în ce priveşte „naturalia". Ei bine, aceşti iobagi, acum lucrători ai societăţii, să ni le achite din salariile pe care le primesc de la întreprindere. Şi anul acesta şi anii viitori să facă la fel.

— Aici aveţi perfectă dreptate, domnule Rozsdamentes, se grăbi să spună Willing.

Subdirectorul Stierer confirmă şi el. În cele din urmă şi directorul Nándor, care îşi dădea seama că

în orice caz trebuia acceptată o soluţie de mijloc, altfel întreprinderea Hoffmann şi-ar fi aprins paie în cap cu nobilii din toată regiunea, care, orice s-ar zice, reprezentau o putere.

— Să ni se restituie în bani nu numai valoarea zilelor de robotă şi obligaţiile în natură, ci să se adauge şi un procent, o amendă, spre pildă douăzeci la sută, pentru că ne-au părăsit şi totodată ca să fie o pildă pentru alţii care ar vrea să-i imite, completă baronul Pogány ideea lui Rozsdamentes.

— Eventual — reluă administratorul general al lui Kendeffy. Principalul este mecanismul perceperii acestei despăgubiri. Pentru ca să avem siguranţa încasării acestor bani, vă rugăm să opriţi din salarii sumele respective, la fiecare plată, conform listelor pe care vi le vom prezenta noi săptămînal. Nici prin gînd nu-mi trece că aţi putea să ne refuzaţi acest serviciu prietenesc. Ar însemna din partea dumneavoastră o completă lipsă de înţelegere, o adevărată rea-voinţă, pot spune chiar: o lipsă de patriotism. Desigur că acceptaţi.

— Da, şi asta s-ar putea, se grăbiră să răspundă Nándor, Willing şi Stierer, dar Jäger se încăpăţînă:

— Ba, să ne iertaţi, nici asta nu se poate!

Pogány se uită cu scîrbă la inginer, iar Rozsdamentes îi aruncă o privire indignată. Willing era şi el enervat şi-i trimise fulgere pline de reproş. Nu înţelegea de ce Jäger se încăpăţînează pe o poziţie intransigentă. Desigur, interesele societăţii Hoffmann trebuiesc salvate, dar nici nobilii nu pot fi duşi la desperare.

— Domnule, sînteţi în minoritate. Cu dumneavoastră nu mai discutăm, îl repezi Pogány pe Jäger. Fiind în minoritate, cred că ar fi bine să vă retrageţi.

— Dumneavoastră domnule de Nagy Klopotiva, sînteţi liber să nu mai discutaţi cu mine, îi răspunse înţepat Jäger. Însă şi eu sînt liber, şi anume sînt liber să discut cu domnul director şi cu colegii mei din consiliu. Şi adresîndu-se acestora: Vom intra în încurcături! Muncitorii sînt nemulţumiţi pentru că

au locuințe mizerabile, pentru că au salarii mici și se hrănesc prost și pentru că serviciul nostru de aprovizionare cu alimente funcționează defectuos. Știu: vreți să spuneți că acești muncitori sînt veniți de departe și n-au obligații urbariale. Dar și petrilenii și țăranii din jur care lucrează la noi, sînt nemulțumiți. Eu sînt în mijlocul lor mai mult ca dumneavoastră. Îi simt că fierb...

— Aveți jandarmi! se răsti Rozsdamentes.

— Cu asta nu rezolvăm nimic. Sînt sigur că dacă vor vedea că le tragem din simbrie contravaloarea obligațiilor față de nobili...

— Domnii nobili, îl corectă baronul.

— ...Față de domnii nobili, vor izbucni. Sau nu vor mai veni la lucru. Ce facem atunci?

— Dacă muncitorii au astfel de ingineri ca dumneata, nu m-aș mira să facă și revoluție! exclamă Pogány. Vor izbucni, zici? Avem armată!

Jäger nu-i răspunse deocamdată nimic. Se mulțumi să tragă adînc din ciubucul care enerva nările nobililor de față și se așeză tacticos pe scaunul său.

— Exagerezi, Jäger, spuse inginerul-șef Willing. Le vom explica oamenilor care este situația și ei vor înțelege.

— Foamea nu se satură cu explicații. Ei știu un lucru: decît să muncești degeaba, mai bine să stai degeaba. În ce privește armata care poate potoli o răscoală, noi nu putem s-o dorim. Nici răscoala, nici represiunea. Pe noi ne interesează liniștea pe șantiere — și producția. Ne-o cere patronul, ne-o cere țara.

Colegii din consiliul de direcție înțeleseră că Jäger are iarăși dreptate.

— Noi am apucat să dăm aprobarea pentru o eventuală reținere din simbriile lucrătorilor și nu ne retragem cuvîntul. Evident, aprobarea este de principiu, căută s-o dreagă directorul. Va trebui să luăm și consimțămîntul direcției generale de la Brașov, respectiv a domnilor Hoffmann. Domniile-lor vor hotărî în ultimă instanță. Și, adresîndu-se nobililor,

adăugă : nu mă îndoiesc că vor fi de acord cu cererea dumneavoastră.

Dar nici el nu mai credea...

— Curioşi — ca să nu spun altfel — mai sînteţi şi dumneavoastră, ăştia cu „altă lume", spuse Rozsdamentes. O întoarceţi cum vreţi. Noi nobilii ştim că „Ein Mann, ein Wort" [1]. Dar, fie! Vom mai sta şi altă dată de vorbă. Însă atunci, altfel. Mai sînt zăcăminte de cărbuni. Cele de la Petrila se vor termina. Atunci veţi vrea să exploataţi cărbunii din munţii noştri, de la Lupeni, de la Vîlcan, de la Petroşeni, de la Cîmpul lui Neag...

— De ce nu exploataţi şi dumneavoastră bogăţiile pe care le aveţi în mînă? sări Jäger. Aveţi păduri cu excelent lemn de construcţie; aveţi piatră de var; aveţi cărbune; bănuiesc că sub bătrînii codri seculari sînt şi zăcăminte de fier, poate şi de plumb, zinc şi alte minereuri. De ce nu băgaţi capitalul dumneavoastră în valorificarea acestor bogăţii?

— Asta nu-i treabă de nobil, răspunse cu dispreţ Pogány. Nobilimea are alte rosturi pe acest pămînt; ea nu se poate coborî la îndeletniciri vulgare.

Era vădit că discuţia se terminase fără nici un rezultat pentru nobili. Pogány şi reprezentantul marilor grofi erau înciudaţi dar îşi puneau speranţa în aprobarea lui Hoffmann de la Braşov. Ca încheiere, lui Rozsdamentes i se păru că are o idee minunată:

— Domnilor, excelenţa sa domnul conte Kendeffy şi-a exprimat dorinţa să facă o vînătoare în aceşti munţi. Are la castelul său numeroşi oaspeţi, floarea nobilimii din împărăţia noastră. Mi-a făcut onoarea să mă însărcineze pe mine cu organizarea acestei vînători. Excelenţa sa ţine să vîneze un cerb al cărui trofeu să întreacă pe al cerbului împuşcat anul trecut de domnul conte Eszterházi în munţii Boemiei. A pariat cu lordul Londondery — care se află la castel — că va izbîndi în această întrecere vînătorească. Expediţa — căci aşa trebuie să-i spun

[1] Cuvîntul odată dat, nu mai poate fi luat.

— se va face exact peste o săptămînă: duminica viitoare. Desigur, fiind mulţi participanţi vom vîna şi mistreţi şi rîşi şi capre negre. Avem nevoie de hăitaşi pentru mistreţi şi, evident, avem nevoie de o bună găzduire. Îmi permit să vă întreb: putem conta pe sprijinul dumneavoastră?

— Ne-li-mi-tat! exclamară silabisind, Nándor şi Willing, mulţumiţi că pot da şi ei, după atîtea discuţii, un răspuns mai mult decît satisfăcător.

— Şi încă ceva, domnilor. Aş fi de părere ca la această vînătoare, care veţi vedea, va rămîne memorabilă, să participe şi domnul Hoffmann.

— Foarte bine! chiar azi vom trimite un curier special, călare, la Braşov. Domnul Hoffmann va fi măgulit pentru cinstea ce i-o faceţi.

Era tîrziu. Soarele de ianuarie strălucea rece şi se aplecase spre asfinţit. Baronul Pogány de Nagy Klopotiva şi Wilhelm de Rozsdamentes urcară în caleştile lor, conduşi cu plecăciuni de gazde. Domnii nobili avură chiar bunăvoinţa să le întindă mîna, înainte de a se închide portierele landourilor. Numai pe chiţibuşarul Jäger îl trecură cu vederea. Trăsurile porniră ca vîntul pe stratul subţire de zăpadă înghe̦ţată.

Mîna de săteni care pînă atunci stătuse în drum şi se minunase de cai şi caleşti se împrăştie şi ea.

Jäger porni spre casă. Se gîndea la Ketti, care de mult aştepta cu mîncarea pe masă. După doi paşi îl ajunse Radu Zăican care se oprise un timp şi privise şi el la echipajele luxoase ale nobililor.

— Nu vă fie cu supărare, domnule inginer, dar ce mai căta̦ră şi ăştia pe aici?

— Ce să fie, Radule. Hoţ de hoţ se teme. S-au luat la colţ lupii. Pentru pradă.

— Care pradă, domnule inginer?

— Voi, muncitorii.

Capitolul XIV

DRUM NEBĂTUT

La capătul lui ianuarie căzuse zăpadă cum nu se mai pomenise de mult în Valea Jiului. Două zile și două nopți încheiate se prelinseră de sus, lin, fără viscoleală, fulgi mari de omăt ca penele de porumbiță. Se părea că acolo, în înaltul cerului, mîini nevăzute spintecaseră mii de plăpumioare și, în joaca lor, împrăștiaseră fulgii asupra pămîntului.

Zăpada ajunsese la un stat de om mijlociu la trup, drumeagurile se troieniseră, iar gardurile dispăruseră sub mantia albă de aba, vrînd poate să amintească sătenilor din Petrila despre originea obștească a averii lor altădată înțărcuită.

Totul încremenise. Oameni și animale trăiau ca sobolii. Casele păreau niște mușuroaie. Doar firele de fum cenușiu ce ieșeau de sub glugile acestor măguri ale iernii, mai dădeau de știre că acolo, jos, pîlpîie viață de om. Cu greu s-au făcut pîrtii pînă la îngrămădirile acelea de nuiele și șipci care închipuiau staule; cu greu s-au bătut potecile pînă la porți, pînă la vecinii de pe lături, pînă la vecinii de peste drum.

Oamenii și-au adus vitele mici în casă. Ghemuită pe un scăunel cu trei picioare, femeia toarce sau cîrpește ceva. Copiii își fac de joacă pe lavița întinsă de-a lungul peretelui și nu-i dau pace căpriței care se simte la strîmtoare. Pisica, slabă și cenușată, mo-

ţăie după cotlon. Alături cîinele s-a făcut covrig. Aerul e greu de murdărie şi de putoare. Numai cînd gospodarul aduce de sub şopron încă un braţ de vreascuri pentru iţirea focului, pătrunde înăuntru suflul înviorător al prospeţimiii de afară.

Şantierele Petrilei au amuţit toate. A încetat hărnicia şi la cariera de piatră, şi la vărărie, şi la exploatarea de cărbuni. În dimineaţa cînd băieşii n-au mai putut pătrunde pînă la Dealul Negru, iar pietrarii moţi au găsit gurile galeriilor astupate de nămeţi, n-au mai încercat să reia lucrul. Conducătorii întreprinderii şi-au făcut loc, cu sănii trase de boi, pînă la Dealul Negru, în nădejdea că vor putea activa munca cel puţin la şantierul unde nu era îngăduită nici o oprire. Văzură însă că împotriva naturii dezlănţuite nu pot face nimic. Doar puţini băieşi se prezentaseră la lucru, vagonetele dispăruseră sub zăpadă, iar adînciturile de unde se scoteau bolovanii de cărbune nu se mai vedeau.

Directorul Nándor spumega de furie. El ştia că patronul Hoffmann va urla, acolo la Braşov, cînd va citi raportul săptămînal. Nándor avea ordin ca Dealul Negru să producă mult, din ce în ce mai mult, fără osebire de toanele vremii şi de starea sufletească a muncitorilor. Din vînzarea acestei mărfi negre la Călan, Hunedoara şi Sibiu, trebuia să se scoată cel puţin o parte din fondurile de investiţie. Hoffmann ceruse chiar ca toate cheltuielile necesare pentru campania de lucrări a anului 1841 să fie susţinute din valoarea producţiei locale. Pentru luna februarie direcţia din Petrila prevăzuse lungirea liniilor de vagonete pînă la gurile celor două galerii, instalarea cablurilor, macazelor şi maşinăriilor din camera interioară a primei galerii, mărirea şi închiderea cu zid a atelierelor din luncă (meseriaşii nemţi ameninţaseră iar că pleacă) şi construirea a trei mari colonii de lemn, cu încăperi pentru încă două sute de muncitori care, în martie, urmează să sosească la Petrila, venind de departe, de unde îi recrutează acum agenţii lui Hoffmann. Este vorba de specialişti din Stiria, Boemia, Saar şi chiar Bel-

gia. Aştia sînt mai pretenţioşi; nu vor primi să locuiască în bărăci, în grajdurile sătenilor şi nici în peşteri.

Cîteva zile nu s-a lucrat la exploatare. Apoi echipele de muncitori au reuşit să deszăpezească drumurile, vagonetele, şinele şi galeriile. Alte echipe au fost trimise să despotmolească drumul cel mare, de la rampă pînă la Haţeg, care se înfundase în cîteva locuri, mai cu osebire în strîmtoarea Merişor. La aceste munci au fost puşi lucrătorii de la pădure, cărămidărie, vărărie şi cariere. Aşa că ei s-au putut bucura, sîmbătă seara, de cîţiva creiţari: jumătate din simbria lor obişnuită. Au făcut gălăgie la administraţie, pentru această plată înjumătăţită, dar în cele din urmă n-au avut ce face. Subdirectorul Stierer le-a răspuns, privindu-i cu indiferenţă de după ochelari, că munca la zăpadă nu este specialitate şi deci nu poate fi plătită mai mult. Să fie mulţumiţi că şi-au dezmorţit braţele. Mai rău de meseriaşi şi de băieşi. Aceştia au stat, aşa că nu vor primi nimic.

Vorbă să fie că au stat. Meseriaşii germani au destroienit colonia, au făcut poteci pînă la ateliere, ştiutori că orice zi de neprezentare la lucru înseamnă o ciuntire din salar, şi au jucat popice. Niciodată nu a fost atîta zarvă la popicărie, ca în această săptămînă de şomaj forţat. S-au organizat întreceri pe echipe, s-au cîştigat campionate şi s-a băut rezultatul lor. Cîrciumarul Kardas a făcut afaceri minunate, chiar dacă n-a primit toţi banii pe loc. Are el catastiful lui şi în ziua primei plăţi, directorul Nándor, care îi este rudă, (el l-a îndemnat să vină aici la Petrila) va da ordinele de cuviinţă...

Societatea popicarilor germani a fost la o grea încurcătură cu prilejul acestei negîndite sesiuni de iarnă a jocurilor de popice. Asta nu pentru că s-au băgat în joc şi cei trei jandarmi din comună. Au venit nepoftiţi, au privit, au dat şi ei cu bila cîte o dată şi atît. Dar au apărut şi alţi străini. Spre pildă maeştrii mineri Horváth, Aládár şi Tomoni, care sînt de naţionalitate maghiară. Apoi slovacul Kolcsar. Ba a venit şi un romîn: băieşul Radu Zăican. Nu i-a go-

nit nimeni. Au fost lăsaţi să privească, să adune popicele căzute, ba să dea şi cu bilele, după care însă noii sosiţi au cerut să fie primiţi şi ei în echipe!

— Dar nu sînteţi membri în societatea noastră, a încercat să-i lămurească, oarecum încurcat, secretarul Iosef Martin.

— Ne înscrim şi noi, răspunseră aceştia.

— Dacă vă primim!... Societatea este numai a meseriaşilor germani.

— Meseriaşii germani sînt şi ei muncitori ca şi noi, observă Horváth.

— De ce nu faceţi o echipă de popicari unguri? Şi alta, de romîni, îi îndemnă preşedintele Dölling.

— S-ar putea şi asta, dar mai tîrziu, spuse Radu Zăican. Pînă atunci, primiţi-ne în echipele voastre.

Iacob Iacobici, care privea chestiunea cu ochi de casier al societăţii popicarilor, şi care începuse să şi socotească în gînd noile cotizaţii prefăcute în atîţia cîrnaţi şi atîtea sticle de bere, fu mai îngăduitor.

— Domnilor, sînt de părere să-i primim.

Ceilalţi nemţi nu se mai opuseră. Şi astfel rămase ca la prima şedinţă de comitet să se vină cu o hotărîre valabilă. „Nu luăm hotărîrea acum, pe loc, explică preşedintele, pentru că: Ordnung muss sein"...

Radu Zăican venise la popicărie nu numai ca să vadă jocul şi să asculte altă lume. Îi plăcuse jocul de popice, dar flăcăul avea alte socoteli.

De cînd părăsise stîna şi se tocmise băieş la Petrila îl frămîntau fără încetare fel şi chip de întrebări la care cu greu putea să dea un răspuns oarecum mulţumitor. Muncea cu sîrg, îşi păstrase firea veselă, dar era într-un veşnic neastîmpăr al gîndurilor.

Întîi, spre mijlocul verii trecute, cînd pătrunsese pînă acolo, la el, în creier de munte, zvon de întîmplări noi în satul ce-l lăsase devale, se bucurase. Îi plăcuse viaţa de pe plaiuri, dar după cîţiva ani de ciobănie începuse să-l apese liniştea încremenită a înălţimilor. Avusese noroc de un păcurar meşter şi sfătos. Învăţase de la el multe şi folositoare fapte şi

vorbe : mînuirea bărdiței și teslei pentru geluirea butucilor de brad, întocmirea de adăposturi pentru vite și oameni, jocul degetelor pe caval, apoi puzderie de povești și proverbe, care acum îi împestrițează graiul. Totuși, în ultimul an cu greu mai putu să-și stăpînească pornirile. Ca să-și potolească clocotul din vine, hărnicise fără un pic de zăbavă ; cercetase codrii ; alergase după veverițe și capre negre ; pusese capcane pentru vulpi și nevăstuici; învățase să prindă păstrăvul cu mîna în culcușul lui de sub bolovani ; coborîse cu ostea și opaițul la bulboacele mreanei și lostriței ; se-ndrăgise, un timp cu un drac de băciță; scornise din te miri ce noi prilejuri de fapte și noi porniri spre isprăvi. Apoi, sătul de colindă și zvăpăieli de unul singur, sătul de monotonia tîrlei, de mulsul oilor, de spălatul blidelor și paza ciurdelor, Radu se hotărîse să înceapă o nouă viață. Veștile aflate la nedeia din Poiana Miresei îi zădăriseră mintea. Grija de cei bătrîni cumpănise și ea. Va reveni la Petrila — gîndea el — unde fapta lui se uitase de cei de la curtea grofilor ; va învăța meșteșugul băieșilor ; va scormoni cărbunele ăsta misterios la jarul căruia cocea și el dovleci cînd ajungea cu cîte un capăt de turmă pe plaiul bogat de la Cîmpul lui Neag ; se va însura cu Măgdălina lui Alde, care acum se va fi făcut mare ; va avea simbrie, va avea nevasta lui, și copiii lui.

Socoteala îi fusese bună numai pînă la un punct. Măgdălina se măritase. Radu nici n-a întrebat-o de ce nu l-a așteptat, după cum le fusese vorba. Dragostea lor se dovedise un foc de paie. El luă lucrurile cum le găsi, înțelegînd că așa trebuia să fie, și nu altfel, și se bucurase ca un copil atunci cînd i se puse în mînă tîrnăcopul ascuțit, unealta cu care băieșii dărîmă munții. De atunci luptă voinicește cu Dealul Negru, parcă i-ar fi dușman și se mîndrește numărînd șirul vagonetelor care pleacă încărcate spre rampa de la Jii, parcă ar fi ale lui. Se sfădise și cu bătrînul taică-său, cercînd să-i dovedească cu vorbe că toți petrilenii în putere trebuie să se dea pe brazdă, la noua îndeletnicire. Asta aduce bani și bel-

şug în casele sărăcăcioase. Peste puţin timp, însă, a început să-şi mai strunească încrederea prea largdăruită. Vedea zi de zi că întreprinderea Hoffmann jupoaie pe săteni, încalcă pămînturile oamenilor şi stoarce vlaga muncitorilor, fie ei băieşi sau pogănici-vagonetari, pădureni sau vărari. De aceea, acum s-a pomenit că-ncepe să-i crească un colţ; ăsta este pentru neoamenii lui Hoffmann, care vorba maică-sii, tot un fel de grofi se dovedesc a fi...

A crezut, în toamnă, că s-ar putea începe un proces contra „soţietatului" domnilor de la Braşov. Să se găsească un chichiţ pe chestia abuzurilor acestora. judecata să dea dreptate petrilenilor, şi să li se înapoieze Dealul Negru! Dar nu ca să-l lase aşa cum a fost de cînd lumea, cum vor Sluguţ şi Abasarabă, ci să-l lucreze ei, oamenii, într-o unire. S-a dus să-l zgîndăre pe preotul Niculae, dar popa a zîmbit amar: ci-că trebuie atîţia bani cît n-ar avea toţi iobagii din împărăţie... Cu ce să răscumpere, dacă galbenii luaţi atunci, sub umbra arţarului, s-au împărţit după legea obştii şi rînduiala răbojului, şi s-au dus mai pe o vită, mai pe un car, un gard de făcut, o casă de acoperit, fiecare după nevoile lui? Dar bănetul băgat de societate în clădiri, în vagonete, în ateliere şi maşini, în galerii, în simbrii? Haida-de! Umbli cu închipuiri deşarte, Radule taică.

A stat Radu şi a cugetat: aşa-i! însă sfredelusul din mintea lui vie n-a stat o clipită. A recitit puţinele-i cărţi, căutînd să găsească printre rînduri migălite răspuns la tainice întrebări, dar tot fără folos. A şuşotit nopţi de-a rîndul cu Moş Alexa, tată-său, în odăiţa lor de la drum. S-a dus şi la înţeleptul satului, moş Jurca. A aruncat o vorbă şi lui Trif, geaba!

Mergea la lucru, totuşi, voios, plin de încredere. Se lua la trîntă cu dealul, glumea cu tovarăşii de muncă maghiari, băieşi de veche meserie, făcea sforţări să le înveţe limba, şi-i iscodea. Într-un timp a crezut că a găsit ce căuta. Şi-a închipuit că s-ar putea face o obşte a satului, cu băieşii şi ceilalţi muncitori, de orice lege ar fi ei, dar nu numai ei, ci împreună cu sculele şi conducătorii întreprinderii. Cîşti-

gul — la tovărăşie! I-a spus-o lui Horváth, şeful echipei.

Horváth e un om de vîrstă mijlocie. N-are cincizeci de ani. Se poartă blajin cu băieşii din echipa lui, dar nu pregetă să-i îndemne la muncă. Aşa cum nu pregetă să pună el însuşi umărul la treaba cea mai grea şi gura la stacana cu vin, sîmbăta, la plată.

Horváth, care ştie destul de bine romîneşte, l-a ascultat cu răbdare, a stat mult pe gînduri, apoi l-a lămurit, credea el, odată pentru totdeauna.

— Radule, am să te întreb ceva care o să te mire, dar îţi va fi cu folos.

— Întreabă, baci.

— Tu ştii ce e un port? Ai văzut măgăziile alea mari dintr-un port şi corăbiile, vapoarele şi hamalii?

Se aştepta ca Radu să-i dea un răspuns negativ. Dar n-a fost aşa.

— Da, am văzut.

— *Abăr*[1] unde? în munţii ăia de-acolo? şi Horváth ridică ochii spre crestele înzăpezite ale Parîngului.

— Ba, Horváth-baci, am văzut la Dunăre... Era într-o toamnă, cînd coborîsem cu turmele pînă la marginea cîmpiei din ţară. Băcionul nostru a vîndut atunci, la Calafat, toate oile — erau numai sterpe, cîteva sute — unor negustori turci care îl aşteptau. Turcii le-au luat, le-au trecut apa pînă la cetatea Dii, iar noi ne-am întors fluierînd. Numai că băcionul avea la chimir cîteva pungi cu aur...

— Ei bine, Radule, atunci ai să înţelegi. Nenorociţii ăia zdrenţuroşi, hamalii pe care i-ai văzut, pot fi ei vreodată stăpînii portului? Nu! Tot aşa nici noi, băieşii... Avem şi noi şi hamalii, meşteşuguri blestemate. Noi nu putem fi niciodată stăpîni! Se schimbă însă treaba cu cei ce au apucat alte îndeletniciri. Uite, tu spre pildă, atunci cînd erai cioban-slugă, puteai nădăjdui oricînd că ai să ajungi păcurar, iar peste un cîrd de ani, chiar băcion, stăpîn pe turme nesfîrşite. Nagîţul[2] de la ciubotărie, călfiţa de la

[1] Corect: Aber = dar (în limba germană).

[2] Nagîţ = ucenic.

tîmplărie, fiecare din ei trage nădejdea că va ajunge cît mai curînd cu atelierul lui, în care să fie el stăpîn şi să plătească el, altora, simbrie. Şi cîteodată chiar aşa se întîmplă. Inşişi nemţii ăştia care ciocănesc de zor la atelierele de fierărie din lunca —şi ei gîndesc la fel. N-o spun, dar gîndesc. Printre loviturile de ciocan, mintea lăcătuşului se duce departe, la vremea cînd va putea să-şi facă un atelier într-un oraş, fie măcar într-un sat, oriunde, numai să nu mai rabde stăpîn pe cap. Cîţiva au să reuşească... *Abăr* hamalul care se deşală cărînd sacii şi lăzile în portul de la Dunăre sau de pe Adriatica, poate visa el să fie stăpîn pe un port? Niciodată! Tot aşa şi noi, băieşii: niciodată nu vom avea mina noastră, oricît de harnici şi strîngători am fi. Fără numai dacă vrem să fim băieşi în căutare de aur; dar nu în munţi, ci cu copăiţa pe apele rîurilor nisipoase. *Abăr* (Horváth rămăsese cu acest „aber" în loc de „dar", de pe vremea cînd minerise prin regiunea sudetă a Boemiei) atunci nu mai sîntem băieşi, ci ţigani. Iar ăia, cu tot aurul lor, trăiesc mai rău ca noi! Aşa că nu-ţi mai face gînduri fără rost. Noi sîntem sortiţi să murim în fundul galeriilor, sau să ne tîrîm zilele — schilodiţi în vreun accident — în aşteptarea sfîrşitului binecuvîntat.

Radu rămase ţintuit. Nu se aşteptase la un răspuns atît de neted, fără răstălmăcire, răspuns care să-i spulbere, cît ai bate din palme, orice nădejde. Plecă spre casă abătut, cu gîndul la hamali, vapoare, mine, băieşi... Maică-sa Salomia, obişnuită să-l vadă tot voios, îl iscodi cu vorba. Radu nu pregetă să-i spună de-a fir-a-păr tot ce-l frămînta. Nu ascunse nici răspunsul lui Horváth-baci. Fira rîse, tată-său mai pufăi o dată din pipă şi scoase un „dă"!... adînc şi cu înţeles, iar Salomia îl căină mîngîindu-i părul bogat şi apoi îi grăi:

— Eşti altfel decît toţi ceilalţi, ţi-am mai spus-o. Lasă gîndurile astea, Radule. Nu-ţi sînt de nici un folos. Horváth al tău a grăit cu înţelepciune.

A doua zi Radu Zăican s-a dus la părintele Niculae. Au stat mult de vorbă. Popa îl iubea pentru că

Radu era isteț la minte și pentru că fusese întîiul și ultimul „absolvent" al școlii de sub arțarul bătrînilor juzi. Ghicea în feciorul lui Zăican un jar care mistuie sau o apă care clocotește după ce s-a prăbușit vijelios de pe stîncă și își caută, bolborosind, un nou făgaș.

— Radule, dragul meu, îmbli cu gîndurile prea departe. Află că scăparea e în altă parte. Vrei să știi unde? Ți-oi spune: scăparea este în școală. Cînd nenorociții — și nenorociți sîntem toți, fie iobagi, fie băieși, fie hamali ca cei de care îți povesti Horváth — cînd toți împilații vor ști citirea și scrierea slovelor, li se vor lumina mințile. În cărți vor afla adevărul. Atunci și numai atunci vor găsi drumul izbăvirii, care pentru viața asta păcătoasă s-ar putea să fie și altul, nu numai cel pe care îl spun eu din sfintele ceasloave. Nu vreau să păcătuiesc nici cu gîndul împotriva învățăturilor din cartea cărților noastre sfinte. Ea e un balsam pentru sufletele obidite. Dar, vezi, citindu-le eu seara, la lumina opaițului și în singurătatea odăilor astea goale de copii și preoteasă — Dumnezeu s-o ierte! — și cugetînd adesea la munca voastră trudnică, găsesc acolo atîtea îndemnuri la viață și la dreptate aci, pe pămînt, nu în ceruri, încît mă cuprind îndemnuri de luptă... Dar eu mi-s bătrîn. Fii, tu, Radule, păstor peste turma asta nouă din Petrila. Am vrut să te fac preot în parohia Petrilei. Nu s-a putut și nu-ți fac dojană că te-ai ciomăgit cu vătaful de munți și a trebuit să gonești la stînă. Să nu crezi, însă, că păstor de suflete este numai cel ce poartă rasă și patrafir. Păstor e și acela ce-nvață pe alții slova. Hai, Radule, să facem școală cu temei la Petrila noastră! Din buchile cărților va ieși poate un om cu minte mai multă decît avem noi. Unul singur, și e bine. Noi să facem atîta cît ne ajută capul. Nu uita că din Nazaret, care n-o fi fost mai mare ca această Petrilă, a început să propăvăduiască un umil țăran ca și noi, și s-au cutremurat catapetezmele templelor păgîne, s-au prăbușit măreție împărății și s-a schimbat fața lucrurilor. Hai, Radule, hai să facem școală la Petrila!

Radu Zăican a plecat cu sufletul învolburat de o chemare nouă. În ochi îi sticleau săgeți de bucurie. Sub braț ținea strîns un vraf de cărți pe care popa i le dăduse ca să-și stîmpere focul. Le-a citit în zilele și nopțile de nelucru la Dealul Negru, n-a găsit nici în ele dezlegarea întrebărilor care-l chinuiau, dar le prețuia pentru tot ce ele îi dădeau nou. Da, va face școală la Petrila! Și gîndul ăsta îl potolea o clipă și, totodată, îi stîrnea argint viu în vine.

Într-o seară — mai acum — Radu s-a dus la fierarul Abasarabă. Faurul ăsta tăcut, bărbos și singuratic, parcă rămas din altă lume, îl ispitea: de ce tace cînd ochii lui spun atît de multe? Abasarabă l-a primit voinicește: cu voie-bună și cu ulcica de rachiu. Dar Radu n-a stat mult. Ursul ăsta avea niște păreri năstrușnice. Au vorbit ei cît au vorbit, dar cînd faurul i-a spus că ar fi bine să dea foc și Dealului Negru, și atelierelor din luncă, și clădirilor administrației, și coloniilor în care trăiesc muncitori, femei și copii, Zăican întîi s-a înfierbîntat și-apoi s-a cutremurat. Nu de frică — dar de nechibzuința omului. Să dea foc? Asta înseamnă să nimicească nu numai palatele administrației, dar și prunci și boarfe; lucruri rele, dar și lucruri bune. Și care ar fi folosul?

— Așa, ca să nu mai fie! i-a răspuns Abasarabă.

Radu a mai băut o ulcică — și a plecat. Nu, nu ăsta-i drumul!... Mai bine, tot școala.

Și Zăican s-a pus pe lucru. Nu numai pentru școală, care va trebui să fie ridicată din temelii mușsai în anul acesta, dar și pentru căsuța lui. Și asta îl frămînta de o bucată de vreme. Încă din toamnă se tot socotea că Firei i-a venit vremea de măritiș și că îi trebuie culcușul ei nestingherit, adică odaia de la drum, rămînîndu-le bătrînilor cea dinspre coastă. El, Radu, n-o să doarmă pe lavița din cuine. Își va face casă aparte, pe locul cu lucernă. Cît mai curînd. Poate își găsește și el o creștină a lui Dumnezeu — curată și vrednică. Așa o vrea. Frumoasă? Cu atît mai bine! A și strîns bîrnele de frasin pentru căpriori, lații de plută pentru încheieturi și șița pentru co-

periș. Dar îi mai trebuiesc multe: var, bolovani, butuci de stejar pentru temelie, blăni de brad pentru uși — și cîte și mai cîte. De aceea a venit azi la popicărie. Nu pentru joacă, deși îi place. Nu pentru societatea popicarilor nemți, cu toate că îi surîde. A venit pentru nemți, pentru meșteșugul lor. Să-i întrebe, să-l povățuiască, să-i facă socoteli. Îi cunoaște — și îl cunosc. Altfel, se putea duce la Abasarabă, care-i meșter în de toate, nu numai în lacăte și potcoave. Dar de cînd bărbosul l-a îndemnat să dea foc, nu-l mai are la inimă. Să facă pîrjol? Păi el, Radu, dimpotrivă: vrea să clădească.

Zăpada care căzuse fusese abundentă, dar tîrzie. Așa că și topirea ei a fost grăbită. Pe la mijlocul lui faur s-a putut relua lucrul la toate șantierele, afară de pădure și cărămidărie. Prima galerie a și început să dea cărbuni. S-au deschis noi șantiere. Cel mai activ este șantierul coloniei care se ridică văzînd cu ochii. Va fi un adevărat cartier de locuințe. În afară de cele trei clădiri lungi de cîte patruzeci de odăi fiecare, se construiesc și locuințe individuale, numai din cărămidă. Celelalte, grosul adică, sînt din bîrne și scînduri, cu temelie de piatră. Se ridică și o capelă pentru protestanți. Biserica pentru muncitorii catolici va fi începută mai tîrziu. Se duc tratative cu episcopia catolică de la Alba Iulia, care urmează să suporte mare parte din cheltuieli. Va contribui și societatea lui Hoffmann, dar mai cu seamă muncitorii catolici; aceștia au și alcătuit un comitet care se ocupă cu strîngerea de cotizații mai mult sau mai puțin benevole.

Se așteaptă din zi în zi sosirea diligenței, hotărîtă încă din toamnă. Dacă s-a întîrziat pînă acum, asta se datorește faptului că autoritățile centrale de la Viena n-au admis ca traseul să se oprească la Petrila. Viena a dus tratative prin consulul ei, cu Bucureștiul, pentru ca și dincolo de munți să se prelungească menzilul — adică poșta valahă — de la Tg. Jiu pînă la hotarul cu împărăția, deci pînă la pasul Vîlcanului. La București lucrurile au mers

ușor, dar a fost nevoie de zăbavă pînă s-a căpătat aprobarea „Sublimei Porți" turcești, căreia Țara Românească îi e îngenuncheată. Linia poștalionului austriac va porni din Deva, va trece prin Hunedoara, Hațeg, Călan, Petrila, iar la Vîlcan va fi capătul.

Acolo poștalionul se va întîlni la fiecare trei zile cu căruța poștei oltene. Călătorii, mărfurile ușoare și scrisorile vor trece dintr-un vehicul în celălalt.

Gustav Hoffmann a venit iarăși la Petrila, dar cu caleașcă proprie. N-a stat decît o zi. A inspectat Dealul Negru, cele două galerii și șantierele noilor colonii pentru locuințe, dînd peste tot dispoziții scurte și severe. N-a putut primi nici o delegație de muncitori. Nici măcar pe nemți nu i-a primit, darmi-te pe moți care întocmiseră și ei o jalbă.

În săptămîna cît nu s-a lucrat la Dealul Negru, Radu Zăican a mai fost o dată la popa Niculae și a vorbit îndelung despre școală. Atunci a aflat că lucrurile trebuiesc grăbite pentru că cel tîrziu peste o lună începe să funcționeze școala pentru copiii muncitorilor maghiari si germani. Clădirea este gata încă din vara trecută. Se află în mijlocul satului, pe drumul principal, în apropierea administrației. Are și firmă, scrisă în cele două limbi. Încăperi sînt numai două — pentru clase — și o săliță pentru cancelarie. Ieri, preotul Niculae a văzut cînd se transportau de la atelierul de tîmplărie cîteva bănci, două table negre și două catedre. A dat fuga la școală și i s-a spus că se așteaptă sosirea unui învățător de limba maghiară. În cealaltă clasă vor învăța copiii nemților. Va veni în curînd și un preot protestant care va rămîne la Petrila, urmînd să slujească la capela reformată ce se construiește. Preotul va fi dascăl la școala germană.

Bătrînul popă ortodox s-a dus la administrație și a cerut să fie primit de director. Dar Nándor era ocupat și l-a dat pe seama lui Willing, care se afla în toane rele. Nici nu l-a poftit pe scaun. L-a ținut în picioare, lîngă ușă, și l-a întrebat, cam răstit, ce poftește. Popa i-a spus păsul: că, adică, vine în numele parohienilor săi și roagă administrația să în-

găduie să funcţioneze la aceeaşi şcoală şi o clasă pentru copiii romîni. Inginerul-şef a răspuns cu un *nu* categoric. Întîi pentru că n-ar fi loc, apoi o şcoală romînească ar avea nevoie de autorizaţie specială.

— Dar dacă ne-am face noi, romînii, o şcoală aparte — îndrăzni preotul Niculae — aveţi bunăvoinţa să ne daţi dumneavoastră materialele de construcţie?

— Nu ştiu, nu cred... Ştii doar că dumneavoastră romînii, aveţi o situaţie aparte... E o chestiune de guvernămînt...

Povestindu-i toate astea lui Radu Zăican, preotul se înfierbîntase de ciudă.

— Aşa că, Radule taică, nu ne rămîne decît să începem noi lucrul, numai cu puterile noastre. Tocmai mă gîndeam ca duminica asta să ţin o predică dreptcredincioşilor, după care să pornim la treabă. Să dea fiecare ce vrea şi ce poate.

— Părinte, n-ar fi bine să facem şi o adunare a satului?

— Ei, feciorule, ai uitat că s-a schimbat vechea rînduială, de cînd în locul casei obşteşti avem primărie?

— Dar adunare tot putem ţine.

— Să ne mai gîndim. Mi-e teamă să n-avem greutăţi cu primarul şi jandarmii.

— Părinte — încheie cu hotărîre Radu — eu nu mă las pînă n-om avea şcoală. Asta s-o ştii, sfinţia ta.

Ieri, marţi, Radu s-a pomenit acasă cu Horváth care se îngrijea ca nimeni să nu lipsească azi de la Dealul Negru. Reîncepuse exploatarea şi şefii de echipă primiseră poruncă severă ca în patru săptămîni să scoată şi cărbunele pierdut în săptămîna de înzăpezire. Radu l-a poftit pe Horváth în casă şi l-a cinstit cu o leacă de acoviţă, cît mai rămăsese pe fundul unui ulcior. La plecare, Horváth îi spuse lui Radu că inginerul Jäger îl cheamă pînă la el acasă. Mai mult pentru asta venise, dar se luaseră cu vorba.

Zăican s-a bucurat. Nu fusese niciodată la Franz Jäger, deşi îi ştia şi casa şi sufletul. Dibuise el că acest bătrîn inginer care se tot ciondănea cu Willing, este din cale afară de bun şi de înţelept. Avea o vorbă atît de blajină şi un fel deosebit de a da porunci pe şantier, încît îl ascultau şi-l respectau toţi muncitorii. „Bun de pus la rană", spunea deseori Radu.

Ajuns la casa inginerului, flăcăul a bătut cu sfială. Nici el nu ştia de ce avea un tremur în glas cînd, deschizîndu-i Sîmidora — fată din satul lor — a întrebat-o dacă poate să intre. Ketti se afla la bucătărie, cu obrajii îmbujoraţi şi cu şorţ alb în faţă. Cînd Radu i-a dat bună ziua, i-a răspuns zîmbind şi l-a însoţit pînă la camera tatălui ei.

— Dumneata eşti domnul Radu Zăican, nu? l-a întrebat Ketti, cu siguranţa că nu poate fi dezmînţită.

— Da, îi răspunse cam fîstîcit flăcăul. Dar de unde ştiţi?

— Bănuiam. Tată, a venit domnul Radu.

Jäger era afundat într-un fotoliu şi citea dintr-o carte groasă cît ceasloavele de la biserica preotului Niculae. A sărit voios şi l-a rugat pe Radu să stea alături, pe un scaun cu pluş şi cu spetează aurită. Zăican s-a zăpăcit şi mai rău. Auzise, e drept, că domnii de la oraş, cei cu carte multă, cel puţin unii din ei, aşa se poartă cu oaspeţii, chiar dacă aceştia sînt mai de! mai ca el... Dar nici să i se spună „domnul", cum o auzi pe domnişoara Ketti, şi să fie poftit pe scaun aurit — nu se aştepta!

Noroc că Jäger nu-i dădu răgaz să-şi depene frînturile de gînduri stîrnite de această primire neaşteptată, şi-l întrebă de sănătate, ba şi de a lui taicăsău! Îl dojeni părinteşte fiindcă n-a dat nici un semn de viaţă toată săptămîna asta; îi spuse ceva, fără importanţă, despre Dealul Negru şi munca ce reîncepe mîine cu şi mai mult zor; apoi îl întrebă dacă ştie carte.

— Nu multă, dar ştiu, domnule inginer. Ştiu să scriu şi să citesc.

— Știam asta. Dar vreau să aflu dacă ai mai citit ceva de cînd ai lăsat școala.

— Și în dimineața asta am citit, de cum s-a făcut ziuă.

Jäger făcu ochii mari, a mirare. Nu se aștepta la acest răspuns.

— Ai cărți acasă?! spune-mi și mie, te rog, ce citești?

Radu îi repetă pe de rost cîteva titluri. Inginerul ascultă atent, zîmbi pe alocuri, îl aprobă și apoi în zise răspicat:

— Și nu simți tu că te mușcă aci durerea (Jäger puse degetul în dreptul inimii), durerea că voi romînii nu aveți încă o școală la Petrila? Am auzit că afară de preotul vostru tu ești singurul știutor de carte în satul ăsta. Nu crezi că e prea puțin?

Se loviseră la gînd, parcă dădură cu bobii! Au stat apoi de vorbă despre multe. Radu Zăican nu se simțise niciodată atît de fericit. Mai are un tovarăș de luptă! Și ce tovarăș... Prin perdeaua minții vedea aievea pe tăpșanul de lîngă biserică, școala satului și puzderie de copilași zglobii, în ițari și cămăși albe...

Fermecat, Radu căpătă curaj. Îi spuse inginerului tot oful care îl mistuia de atîta vreme: Dealul Negru, proces societății lui Hoffmann, tovărășie cu inginerii și muncitorii de specialitate, ba chiar și cu sculele... Aici nu mai știa ce să mai spuie, cum să se mai descurce.

Jäger îl ascultă sorbindu-i cuvintele cu nesaț. Nu-i venea să creadă ochilor și urechilor. Țăranul ăsta ca un urs, țăranul ăsta valah, jumătate iobag și jumătate muncitor, îi răscolea, cu ideile lui cutezătoare, amintiri din tinerețea de mult apusă: universitatea din Iena, clubul studenților revoluționari, cărțile dragi care i-au insuflat credința într-o societate mai dreaptă și pe care le-a cărat cu el pe la toate minele unde slugărise ca inginer...

În tinerețe Franz Jäger luptase în patria lui, alături de toată studențimea germană împotriva teroarei napoleoniene și suferise prigoniri și osînde. Reu-

şise cu greu şi cu întreruperi să urmeze cursurile facultăţii de mine, iar cînd în cele din urmă i se dăduse diploma „cum laude", nici un patron nu îndrăznise să-l angajeze. Bonaparte căzuse de mult, dar Franz Jäger era încă prigonit. Asta pentru că Jäger începuse să propovăduiască nişte idei venite din Franţa şi din Englitera, ale unor utopişti care urmăreau o orînduire „societară" în care să se înfrăţească bogaţi şi săraci laolaltă, fiecare aducînd în asociaţie bunul său, mult puţin cît are... Aşa se face că Franz Jäger a trebuit de la început să se exileze, găsind de lucru numai peste graniţele statelor germane: la minele din Sicilia, apoi în Austria: la Bereg şi Cracovia, la Slatina slovacă şi în cele din urmă la Pécs, în Ungaria.

Acum, în faţa lui Zăican care a amuţit, inginerul şi-a luat capul în mîini, s-a afundat mai adînc în fotoliu şi mormăie pentru sine: „Bătrîne Jäger, trebuia să ajungi aici, în munţii sălbatici ai Parîngului, cu puiul ăsta de urs în faţă, ca să-ţi reaminteşti credinţa care ţi-a înflăcărat anii tinereţii... Cum a putut să ajungă el, cu mintea lui de cioban, la astfel de încheieri?..."

Radu sta cuminte şi aştepta. Credea că bătrînul zăboveşte în căutarea unui răspuns. Să fie aşa de greu? Sau poate l-o fi supărat? Mai bine nu-i spunea nimic. Ce naiba! îl lămurise destul de bine Horváth-baci, atunci cînd îi amintise de hamalii din porturi. Era limpede că hamalii nu pot fi stăpîni pe port şi băieşii nu pot fi stăpîni pe mină.

Ketti întredeschise uşa. Era ora cinei.

Zăican găsi cu cale să spargă tăcerea:

— Eu plec, domnule inginer. Vă las cu bine. Mîine în zori voi fi la Dealul Negru.

I s-a părut, sau chiar aşa a fost? Într-adevăr, s-a prelins o lacrimă din ochii inginerului?

— Mai stai, Radule. Ba — du-te! Vom mai vorbi. Altă dată...

LA ŞEZATOARE

Deşi zilele se apropiau de miezul lui faur, vremea nu mai era cumplită. Nămeţii stăruiau încă, dar bihorise un vînticel din miazăzi care aşezase troienele, le-nfundase ca-n sac şi lărgise potecile. Satul îşi relua încet vechile îndeletniciri.

In casa judelui Jurca era clacă în seara aceea. Soaţa lui, baba Neta, ajutată de nana Tudora, fata cea mare, măritată cu cojocarul Filimon Bonţ, strînsese în mijlocul odăii un munte de lînă nescărmănată, iar pe de lături cîteva maldăre de ştiuleţi care aşteptau să fie strujiţi de boabe. Opriţa, nemăritată încă, dar în vorbă cu feciorul lui Udrea din Dîlja, aşezase în faţa fiecăruia cîte o copăiţă, un coş sau un ţol în care curgeau boabele de porumb ale ştiuleţilor frecaţi unul de altul. Asta era treaba bărbaţilor. Fetele scărmănau lîna, iar femeile torceau.

Odaia era mare să faci nuntă în ea. Celelalte două, mici de n-aveai loc, erau: una pentru bucate, alta pentru gătit. Laviţe lungi umpleau doi pereţi.

Petrilenii erau sătui de-atîta zăpadă şi nemişcare în bîrlogurile lor; de aceea clacа, prefăcută în şezătoare, era poporată ca la zile mari. Işi lăsase treburile şi Filimon; venise şi moş Anton Boja, cel ce cătănise pe vremea craiului Bonaparte; şi maica Salomia — o leacă rudă cu Jurca — împreună cu Fira şi Mihuţ care se ţineau scai; apoi Catinca lui Voicu,

prietena Firei; Sîmidora şi alte fete; iar dintre flăcăi: cei ai lui Voicu şi Luţă, Moga, Gligor al Sturzului — şi încă baba Neta Jurcului se mai uita din cînd în cînd după alţi oaspeţi.

Mihuţ, ca să scape de ştiuleţi, horise din fluier, Moga mîngîiase clarinetul, bătrînul Boja istorisise ceva cu haz, iar acum încheiase seria ghicitorilor cu una căreia nu i se găsea capătul: „Cine mănîncă mereu şi niciodată nu se satură?"

— Raţa.

— Porcul.

— Ba vita, că rumegă într-una.

— N-aţi ghicit, vru să lămurească tot Boja. E moara, mă!

— Moş Apostol — zise Moga — eu cred mai curînd că e groful. Uite, acum e iarnă, moara lui Mustăţea stă; dar groful de la Iscroni a şi trimis azi pe nămeţii ăştia vătaful, să ne cheme la curte. S-au şi dus cîţiva.

— Mi-i teamă că ai dreptate, feciorule. M-ai dovedit! Acum mai spuneţi şi voi.

— Spun eu, se repezi Iosif al Voicului. Iată: care e cel mai frumos animal?

— Cînele, că-i credincios, îndrăzni Fira, gîndindu-se la al ei, deşi îl chema „Grof".

— Vaca în staul, că dă lapte, răspunse altă fată.

— Ba boul, că trage la jug.

— Nici unul din ăştia, făcu Mihuţ. Eu cred că cel mai frumos animal e calul, fiindcă te saltă, ajungi mai repede la mîndra, şi cînd încaleci pe el eşti mai văzut...

— Dar încheierea n-o trageţi? întrebă bătrînul.

— Care-i?

— Toate animalele folositoare sînt frumoase; chiar şi oaia, cît e ea de bleagă; şi porcul, cît e el de bîrdîhănos şi murdar.

— Ca şi la noi, la muieri, se vîrî în vorbă mama Salomia. E frumoasă a de-i vrednică şi ţi-i dragă.

— Aşa-i, frumuseţea ţine de curăţenie. Dar să ştiţi că şi de trai bun. Nu vedeţi că fetele care trudesc mult, ajung doape? Iar muierile măritate, cele

cu bărbaţi răi şi cu copii mulţi, vai de frumuseţea lor!

Vorbise baba Neta iar fii-sa, cea nemăritată, sări să adauge:

— Eu cred că frumuseţea stă în straie. Uite, pune o ţoală bună pe un buştean şi se face frumos.

O dîră de aer rece pătrunse în odaie o dată cu Trif Alupetreacătă, care dădu „sară bună" cuviincios, ceru îngăduinţă, apoi, după ce-şi roti ochii, se aşeză lîngă Fira şi Mihuţ. Ivirea lui fusese cu totul neaşteptată. Fetele schimbară priviri. Fira se mira ce-i căşună ursului să iasă din vizuină. Trif o lămuri.

— M-am săturat de stat în casă. Luai în piept nămeţii, de la Livăzeni şi pînă aici. Nu-i chip de mers peste dealul Maleiei. Poteca s-a îngropat de mult şi lupii dau tîrcoale. Fusei pe la voi şi moş Zăican mă-ndrumă aici. Poate am făcut rău. Nu mă cunoaşte toată lumea. Eu îi ştiu pe toţi pe de rost. Numai pe fata aia negricioasă, a dimpotrivă, n-o ştiu.

— Este Vetuţa din Jieţ, sora lui Bou Stamate, îi şopti Fira. Îţi place?

— Mie-mi plac bălaiele, auzi tu, Firă?

Fata făcu ochii mari, dar şi-i petrecu repede în altă parte. Îi străfulgeră gîndul cum i-ar sta lui Trif cu copil mic în braţe şi rîse înfundat şi totodată înciudat.

Claca îşi urmă firul. Fusele sfîrîiau, iar ştiuleţii îşi pierdeau dinţii unul după altul.

— Dar cum trăbe să fie o fată, ca să fie într-adevăr frumoasă? Frumoasă nu după straie, ci după chipul şi făptura ei, de la părinţi şi de la Dumnezeu, căută să reia firul Catinca, sora lui Iosif Voicu, o codană cu ochii neastîmpăraţi şi jucăuşi.

— Răspund eu, se înfipse Ion Luţă, care era băgăcios şi guraliv.

— Spune, de!

— Iacă spun: să fie potrivită la trup; nici grasă ca purceaua, nici slabă ca iasca. Şoldurile să nu le aibă ieşite ca la vacile şoalde; adică să fie fata ca

ciocîlteia cea bună de pus la jug. Bucile să fie potrivite, nici mari ca ţestul, nici turtite ca o blană...

— Şi tîrtiţa să fie sus, îl completă Mihuţ.

Fetele se-mbujorară şi chicotiră.

— Să aibe umerii croiţi arc — continuă Ion — nu lăsaţi şi nu săltaţi ca cioara care zboară-n dungă. Mînurile să nu fie nici groase ca putineiurile, dar nici subţiri ca fuşteile.

— Sau ca răşchitoarele, adăugă careva.

— Mersul să fie mărunt, nu răscrăcănat...

— ...ca raţa leşească.

— Da, aşa. Pîntecul să nu fie mare, dar să fie rotund...

— ...bine de stat pe el, adăugă feciorul Voicului.

— Stîmpără-te, Iosif. Nu se cade, îl ţintui, mîniată, nana Tudora a cojocarului.

— Picioarele să n-aibă labe de urs. Degetele să nu fie noduroase, iar cele de la mînuri să fie subţiri, însă fără unghii lungi ca la moroi.

— Stai, sări moş Apostol Boja. Cînd ajunseşi la picioare, uitaşi să spui de ceva, şi fără aia e urîtă...

— Ai îmbătrînit şi tot sec ai rămas, măi Apostole, se supără mama Salomia. Nana Tudora zvîrli în el cu un ciocălău de porumb. Baba Neta aşijderea. Dar moşu rîdea pe sub mustăţi. Fetele erau roşii ca racul. Dintre feciori, unii se făcură că n-au auzit, alţii hohoteau.

— Grumazul să fie potrivit şi alb, reluă Ion Luţă. Să nu fie lung ca la barză, şi să n-aibă vine sau pişcături de purici. Sînii să nu fie ca dovlecii. Să aibe ţîţe mici ca merele, şi tari, nu ca baliga.

— Ba să fie ca oul de bibilică, cea care cîntă: *Pa-cat! Pa-cat!* adause de astă dată Filimon, căruia nevasta Tudora îi şi slobozi un ghiont.

— Nu mai spun, făcu Ion. Am gătat tot.

— Ba, nu, n-ai spus nimic despre chip. Cum trăbe să fie ei? întrebă negruţa din Jieţ.

— Asta-i după cum simte fiecare. E greu de zis. Întreabă tu.

— Cum să fie părul?

— Negru.

— Ba bălai.

— Bălai, întări și Trif.

— Fraților — făcu Gligor — părul e frumos ori negru ori bălai, numai să aibă firul bine așezat și moale, nu ca pentru bidinele sau ca gîsca spîrlă.

— Tot mai frumoși sînt ochii negri ca mura. Ăia sînt vii ca la sălămîndră, spuse Vetuța care îi avea negri-tăciune.

— Fără numai, să nu fie bulbucați ca la broască.

— Dar ce, eu așa îi am? se supără negruța.

— N-am zis, dar de ce-ți iei parte?

— Sprîncenele cum să fie, Iosife? întrebă Calinca.

Pînă să răspundă Iosif, Moga lămuri întrebarea:

— Să fie dese ca inul. Dar nu lăsate pe ochi și nu răvășite ca pădurea după furtună.

— Dar fruntea?

Nimeni nu găsi răspuns pe dată.

— Mică. Fruntea mare nu stă bine la muieri, zise Voicu.

— Dar gura? întrebă Sîmidora, căreia îi șoptise cineva — numai ea îl știe! — că gura ei e ca o fragă.

— Gura să nu fie mare și nici buzată.

— Să fie mică, nu ca la purcea; să fie ca la cuc, și cu buze subțirele dar nu prea, că atunci sînt ca ale șopîrlei. Dinții să fie mici și albi, nu cărăroși, nu mari ca la iepe.

— N-ați spus nimic de nas, nici de urechi, aminti Fira, care rîdea de toată joaca asta nevinovată.

— Să-ți spun eu, sări Mihuț. Urechile să nu fie flenci și nici mari ca la scroafe. Să fie mici ca ale tale. Iar nasul, nici cîrn ca rîtul, nici lung ca ardeiul iute și nici borcănat ca pătlăgeaua. Să fie mic și tras. Tot ca al tău, încheie Mihuț, mulțumit de sine.

Trif privea în gol.

— Ne-am înțeles, și nu prea, vru să încheie Tudora. Eu cred că cea mai frumoasă e tot cea curată.

— Ba-i totdeauna femeia altuia... îi scăpă lui Mihuț vorba.

Fira se boldi la el şi-n vreme ce toţi cei de faţă făceau haz, îi şuieră printre buze: „De-ăştia mi-eşti? Să-ţi fie ruşine!"

Sosi Ion Hotea, vornicul feciorilor, ales a doua oară. Dintr-o privire văzu că-i bună rînduiala.

Înalt, spătos, rumenit la faţă de gerul care iar începuse să se lase, Hotea luă loc pe laviţă şi întrebă:

— Radu n-a venit?

— Îl aşteptăm, maică, răspunse Salomia. A plecat devreme la domnu' părinte. Era grăbit. Spunea că vine şi el. Dar a pornit cu graba şi s-a-ntîlnit cu zăbava. S-o fi dus şi pe la nemţi, la bilele alea — nu ştiu cum le zice.

— Joacă şi el la popice?

— Nu ştiu, maică. Mai curînd cred că vrea să prindă graiul nemţilor. Aşa-mi pare. Dar tot va veni. Batîr să ne ia acasă. N-o lasă el pe Fira.

— Văd că fata-i cu feciorul din Merişor.

— Este, dar fiecare cu treaba lui...

Hotea văzu că n-o nimerise. Poate chiar că-l luase gura pe dinainte.

— Atunci îl aştept, încheie el. Ce făcuraţi pînă acum? întrebă privindu-i pe toţi.

— Am lucrat, am spus ghicitori şi glume şi aşteptam să vii să ne zici din fluier, răspunse Fira, care-i plăcea şi de Hotea, şi încă mai de mult, de pe cînd, codană fiind, da tîrcoale horelor.

— Voi zice, dar să mă mai dezgheţ.

Fetele îl priveau pe sub sprîncene. Straşnic voinic! Privindu-i făptura arătoasă, Vetuţa găsi nimerit ca joaca să continue pe seama flăcăilor:

— Pe noi, fetele, ne-aţi bălăcit destul. I-an să vedem acum dacă ştiţi cum trăbe să arate omul ca să fie frumos. V-a luat naiba, băieţi...

— Spune tu, că eşti mai brează.

Vetuţa se codea:

— Nu-mi vine. S-o supăra careva, zise ea.

— Atunci de ce ne mai scornişi?

— Ei bine, iacă, spun: bărbatul frumos trebuie să fie înalt, drept şi bine legat.

— Dar nu chiar înalt ca o prăjină pălălîngă, că atunci îl spurcă toate ciorile, ţinu să lămurească Gligor, care era mărunt de statură.

— Ho! că nu-i vorba de tine. Lasă-mă să zic mai departe.

— Ba, nu te las! Nu e potrivească: fata mică şi feciorul prăjină!

— Tu nu poţi să ştii asta, grăi mama Salomia. E o vorbă: „dragu-mi-i de omu-nalt, că-mi dă gura peste gard". Aşa a fost Alexa al meu, aşa e şi Radu, dragul mamei.

— Ehe, maică Salomio, frumuseţea nu-i de la-nălţime, stărui Gligor. Mici sau mari, fete sau feciori, dacă au pe vino-ncoace sînt frumoşi ca-n cîntecul nost':

Dragă mi-i fetiţa-naltă
Că-mi dă gura peste poartă,
Dragă mi-e a mijlocie,
Că-mi dă gura numai mie.
Dragă mi-e şi-a mărunţică,
Că se suie pe opincă
Şi-mi dă guriţa de frică...

— Şi cum trăbe să mai fie omul? întrebă Fira.

— Să aibe mers voinic, dar nu hopăit, ca ăl de sparge nucile-n traistă, lămuri Vetuţa.

— Dar la faţă?

Negruţa din Jieţ stătu, se gîndi, cumpăni, apoi:

— Să fie alb la faţă. Cei alămăniţi parcă au gălbinare, iar cei negri sînt ca ţiganii.

— Tu nu eşti neagră? sări Moga, tuciuriul. Ţigano!

— Sînt negruţă, dar eu mi-s fată. E vorba acu de voi, oamenii, care vă uitaţi şi după Răduţa şătrarului Guşeilă.

— E neagră Răduţa, dar pe cît de neagră pe atît de frumoasă. Aşa ţigană, mai zic şi eu, grăi Fira, apoi o-ndemnă pe Veta să spună mai departe.

— Am zis că să aibă pielea albă. Dar să nu fie rîpoasă, zgrobunţoasă. Şi nici să fie ţepoasă ca ariciul.

— Lă-i fi vrînd spîn, fată hăi.

— Ba nu, că spînu' parc-a mîncat la pomana dracului.

— Şi mai departe?

— Să aibă fruntea potrivită, sau chiar mică. Nu-i frumoasă fruntea mare ca dovleacul, sau ca trupiţa piugului.

— Dar părul?

— Părul e frumos şi negru, şi bălan, şi castaniu. Numai să fie ţesălat bine. Aşa-i, fetelor?

— Aşa e! dădură toate cu gura.

— Ochii să fie negri sau căprui. Numai pisicile au ochi albaştri.

— Ia vezi-ţi de treabă, Veto, ochii albaştri sînt cei mai frumoşi.

— Albaştri! negri! căprui! săriră toate, fiecare cu părerea ei, după dragul ce-l aveau sau închipuirea ce-şi făceau.

— Văd că la ochi nu ne lovim în păreri. Fie cum o fi, numai să fie curaţi, nemincinoşi. Şi acum ca să gat, vă mai spun că bărbia omului e frumoasă dacă-i rotundă, nu însă ascuţită ca a sfintei Vineri, iar gura să fie potrivită.

— Nu mică? întrebă Hotea, care rîdea cu hohote.

— Nu. Mică trăbe să fie gura noastră, a fetelor, încheie Vetuţa.

— Ţi-ai găsit! A voastră oricît de mică ar fi, tot mare este... Cînd începeţi să meliţaţi, vai de viaţa noastră, îndrăzni Filimon Bonţ uitîndu-se oblu la Tudora, nevastă-sa.

Intr-un tîrziu sosi şi Radu Zăican. Se vedea cît de colo că e necăjit.

— Dar ce-i cu tine, Radule? Parcă nu ţi-s boii acasă. Ce s-a întîmplat? îl întrebă grijulie maică-sa.

— Muică, e nevoie de tine. Chiar acu!

— De minee? făcu Salomia, lungind cuvîntul a nespusă uimire.

— Da, muică, numai tu, cu mediţinurile tale poţi să faci faptă bună pe orice vreme.

— Chiar la ceasul ăsta tîrzior? Dar cine-i aşa de bolnav?

— Nagy, băieşul din echipa lui Antal-baci. Cel la care m-am dus, de Crăciunul papistaşilor, împreună cu Horváth-baci al meu — îmi pare că ţi-am spus atunci.

— Şi nu s-a făcut bine? Nu l-a căutat nime? întrebă Salomia.

— L-a îngrijit soaţa lui, dar ce poate face ea? N-are mediţinuri şi nici nu s-o fi pricepînd. Fusei acum iarăşi pe la bietul om. A ajuns o umbră. Horváth zice că vorbeşte într-aiurea.

— Să-i aprindă lumînarea, sfătui baba Neta. Altfel este păcat, maică...

— Păi la credinţa lor n-o fi cu lumînarea, şi poate nici nu-i nevoie. Omul luptă cu boala. S-ar putea s-o biruie, har ţie, Doamne!

— Vezi ce rău e dacă n-au popă? Poate să moară negrijit, zise Tudora cojocarului. Ori nici asta n-o fi la credinţa lor?

— Nană — zise Radu înţepat — acum nu-i vorba nici de popă şi nici de lumînare.

— Păi dacă zici că aiurează...

— Da, dar datorinţa este să încercăm cu mediţinuri. Poate îl scapi, muică dragă! Şi Radu îi luă Salomiei mîinile, în dreapta lui mare cît o lopată, şi i le sărută.

— Vai, dragul mamei, nu-ţi pierde firea. Merem îndată.

— Dar ce ai tu cu ungurul, cu veneticul, măi Radule? mîrîi Filimon Bonţ. Să-i sară ai lui într-ajutor. Ai lui, cu grofii lor...

— Vorbeşti cu păcat, Filimoane, îl înfruntă Salomia.

— Mă mir de 'tale, bădiţ Filimon, cum poţi, la anii ce numeri, să scoţi astfel de vorbe necugetate, iartă-mi cuvîntul, îl înfruntă şi Radu. Sînt şi ungurii muncitori ca şi noi, poate mai necăjiţi decît noi, care, oricum, avem unde pune capul... Să vezi în ce odaie stă bietul Nagy cu muierea şi copilul lui, te-ai cutremura. Şi apoi — care grofi? Nu-i belesc

şi pe ei grofii ? Dacă nu pe ăştia de la baie, atunci pe cei de pe cîmpie. Fac şi ei roboată ca şi rumînii noştri.

Filimon Bonţ înghiţi dojana feciorului.

— No, haide, fiule, îl grăbi Salomia.

— O ţîră. Mihuţ, meri şi tu, rogu-te. Poate-i nevoie de ceva alergătură şi n-oi putea să răzbesc singur. Că Horváth-baci plecă şi el să caute ceva leacuri. Apoi, îndreptîndu-se către Trif: Nici nu te văzui, frate Trifule. Bine ai venit! Dacă se sparge claca şi nu s-a-ntors Mihuţ, s-o duci pe Fira pînă acasă. Tu însă unde ai să dormi ? După cîteva clipe, în care vreme îşi roti ochii prin odaie, adăugi: La noi nu se poate şi rău îmi pare. Hotea, rogu-te, găzduieşte-l tu pînă mîne.

Mihuţ se codea să se ridice de pe laviţă.

— Hai, nu sta, îl luă la zor Radu. Poate n-o fi nevoie de tine şi te-ntorci îndată.

Mihuţ nu mai îndrăzni să se opuie. Se ridică bombănind ceva către Fira şi tustrei dădură să plece.

— Radule — îl opri în prag baba lui Jurca — ce are ungurul tău ?

— Fierbinţeli. Arde ca jarul. Mai spre Crăciunul lor scuipa şi sînge. Acum i s-a potolit vărsarea. Cred că s-a aprins la bojogi.

— Salomio, dă-i leacurile tale, că-s bune, o îndemnă baba. Poate l-o ajuta Dumnezeu pe păgîn... Să vii să-mi spui mîne. Dacă nu-l lasă fierbinţeala, vin eu să-i descînt cu apă de la nouă izvoare. Mai am o ţîră în uiaga din cămară. E sfinţită: încuie, descuie, limpezeşte de junghiuri, de tusă, de toate durerile.

— Da, Neto, aşa voi face. Nădăjduiesc însă că leacurile mele nu m-or face de ruşine. Numai dacă n-o fi prea tîrziu...

Claca se întrerupsese. Ivirea lui Radu Zăican cu ştirea că un om, ungur-neungur, trage să moară, sparse vraja plăcută a glumelor din şezătoare. Cu încetul, însă, degetele reluară firul fuioarelor şi frecatul ştiuleţilor. Trif clădea de zor, tăcut, baniţe de boabe galbene ca aurul şi mari ca dinţii băla-

nilor din grajduri. Femeile începură să sporovăiască despre boli, farmece, strigoi și despre vrăjitorii care înfiorau. Moș Apostol Boja povesti iarăși isprăvi din războaie trecute, aceleași de la înmormîntarea feciorului Vladei lui Vlădoi, dar altfel înflorate.

Cînd nu mai avu ce să strujească și pînă să-i vină o altă grămadă de știuleți, Trif Alupetreacătă se trase mai lîngă Fira. Îi simțea căldura și mirosul plăcut al trupului tînăr. Adulmeca, mînios pe sine, clipa cînd să-i spună tot jarul, dar vorbele i se opreau în gît. Ar fi vrut s-o-ntrebe... Dar cîte întrebări n-ar avea de pus! Să-i răspundă măcar la cîteva. Să știe și el pe ce lume se află; dacă i-i drag cît de cît; dacă e vreo nădejde să se strîngă la un loc; și altele. Are și el casă. În Livezeni. Mică, dar are. Ba, și ceva pămînt. Și vite: doi juncani. Mihuț o fi el nemeș, dar n-are mai mult. Mai bine zis, și-nchipuie că e nemeș. E mai mult fălos. Fălos pe nimica. Și are două surori care de-abia așteaptă să-nchidă ochii bătrîna lor. Să vezi atunci ceartă pe bruma de pămînt! El, Trif, e singur. Bătrînii lui sînt buni de pus la rană. Ar fi fericiți să aibă noră în casă. Să stea acolo la Livezeni. Casa din Petrila să rămînă lui Radu, că și lui i-a venit vremea să se strîngă. Dreptu-i, e cam strîmt la Livezeni, dar el e harnic. O să muncească la nemți, cît or vrea ei. Plătesc rău, dar tot poate rămîne un ban. Mai înnădesc o odaie. Mică, pentru ăi bătrîni. El și Fira să stea în cea de la drum. Poate mai cumpără și o leacă de pămînt. Se-ncropesc. La omul harnic sărăcia se uită pe fereastră, dar nu îndrăznește să intre...

De-ar vrea Fira! De i-ar lumina Dumnezeu mintea si inima! Dar dacă are gînd la Mihuț? De-aia i-o fi dînd găzdășag... Nu se poate! Și Radu ce zice? El nu vede? Nici asta nu se poate! Radu e înțelept — și un om înțelept face cît doi... De ce nu-l întreabă pe el, pe Trif, despre cîți creițari face pielea lui Mihuț? I-ar deschide ochii. Ba l-a întrebat, dar el n-a vrut să spună tot ce știa... Mihuț

e muieratic. Şi betos. Ba, mai bine să nu-l întrebe. Lui nu-i place să clevetească. Radu şi Fira n-au decît să priceapă singuri. Orbii chiar pot să vadă că Mihuţ e trufaş peste măsură, şi trufia o fi înălţînd ea, dar şi cînd trînteşte!... Şi nu numai trufaş, nu numai betos e fîrtatul. Nu e nici vrednic. Lucră de-ngheaţă şi mănîncă de asudă. E drept, Mihuţ cîntă frumos din fluier, atît de frumos că-ncremenesc şi mierlele. Cîte zile şi mai cu seamă cîte nopţi n-au petrecut ei împreună, acolo sus, pe plaiuri. Cît ar fi fost zilele de rele, de friguroase, de cîinoase, Mihuţ le-mblînzea cu meşteşugul lui măiastru. Trif îşi aduce aminte cu drag. Ehe! dar ce folos de cîntec... Cum înceta vraja, începea sfada, că dacă dormeau împreună, Mihuţ trăgea zegheа numai pe el; dacă mîncau din aceeaşi strachină, Mihuţ hăplăia toate îmbucăturile. Trif se miră cum de au scos bătrînii vorba că pe craca uscată nu cîntă privighetoarea. Iată: cîntă! sau proverbul o fi avînd alt înţeles, pe care el nu-l pătrunde.

— Firă, se pomeni Trif vorbind, de ce îl luaraţi pe Mihuţ în gazdă?

Fata ascultase încordată o poveste a babei Neta, despre băiatul unei mătuşi sărace, copil harnic şi voinic tare, care prinsese un strigoi noaptea, pe uliţa satului, şi nu s-a speriat, ba l-a bătut pe moroi de i-a rămas trupul într-o parte şi sănătatea într-alta...

Trif aştepta şi mai încordat ca Fira răspunsul la întrebare, dar fata se grăbi cu începutul:

— Îi era greu băiatului pînă la Merişor, în fiecare seară şi dimineaţă.

— Şi dacă rugam eu pe maica Salomia să-mi fie găzdăşiţă, mă primeaţi?

— Ştiu eu? Întreab-o.

Trif simţi un fior rece, aşa cum fuse şi vorba fetei.

— Firă — încercă el să continue — aş vrea să-ţi spun ce am pe suflet.

— Ai făcut vreun păcat, acolo în munţi?

Trif nu înţelese tîlcul.

— N-am făcut nici un păcat. Iartă-mi întrebarea, dar trebuie s-o pun: ţi-i drag Mihuţ? Atunci eu mă trag înapoi.

— Dar nici n-ai mărs înainte! De unde să te tragi? rîse Fira.

Trif tremura. Are ţepi trandafirul!... Cine are vorbă ţepoasă n-are inimă, gîndi feciorul, dar nu-i răspunse la batjocură.

— Şi, mă rog 'tale, unde vrei să te tragi?

— Sus! fu răspunsul.

— Sus? La *aia?* îi scăpă Firei.

Trif nu înţelegea cine o fi „aia". Dar nu mai avu răgazul să întrebe. Fira i-o trînti:

— Mă mărit cu altul. Tu, vezi-ţi de treabă. Du-te la aia cu plodul...

Flăcăul se zăpăci. Îl trecură năduşeli. Ar fi vrut să lămurească de care plod e vorba. Dar era vădit că n-are rost. Se retrase într-un colţ, încrîncenat şi obidit.

Nagy Peter, minerul din echipa lui Emeric Antal, zăcea tot în cocioaba de acum trei săptămîni. Încă din vară se mutase acolo cu chirie, nemaiputînd să îndure mizeria barăcii din lunca Jiului. Era peste putinţă în despărţiturile din laţi de anin, familie lîngă familie, ca porcii, să mai locuiască cu femeie tînără încă şi un băiat mărişor.

Coliba unde se aciuase, cam departe de sat, la marginea spre Cimpa, era a lui Mihai Ciur şi a Rusei, soaţa lui, oameni în vîrstă, truditori din greu. Avea o singură încăpere mică şi puturoasă, făcută numai din bîrne de brad, necojite şi încheiate fără meşteşug. Aducea mai mult a tîrlă. Acoperişul dinafară era ţuguiat şi ţinea o şiţă rară pe patru căpriori strîmbi, iar înăuntru era lipsit de tavan, ca să lase drum slobod fumului. Odăiţa n-avea sobă, nici vatră, ci numai un loc întărit cu bolovani, la mijloc, unde pîlpîia un foc totdeauna zgîrcit la flacără şi darnic la fum. Lumina pătrundea printr-o crăpătură anume făcută între două bîrne de sus, închipuind fereastra. Crăpătura era astupată cu bu-

căţele din băşică de oaie, aşa că aerul nu putea pătrunde decît atunci cînd se deschidea uşa.

De cînd Rusa a ajuns chirieşiţă — pentru trei creiţari pe săptămînă — doarme cu Mihai în iesle, că au aşa ceva. Dorm acolo chiar pe gerul ăsta, că e mai cald ca în „odaie", parii staulului fiind bine lipiţi cu bălegar, iar Sălana, văcuţa lor, gonitoare din primăvara asta, slabă şi îmbălegată, le dă, pe lîngă puţinul lapte, suflarea ei caldă şi neîntreruptă.

Cînd Radu, urmat de Salomia şi Mihuţ, ajunseră din greu — noroc că era lună plină — la sălaşul băieşului ungur, Nagy Peter abia îşi trăgea sufletul, ca şi luminiţa opaiţului atîrnat de o grindă mîncată de carii. Gyuri adormise chircit pe un scăunaş cu trei picioare, iar Erzsébet, cu părul răvăşit şi cu privirea pierdută în lacrimi, părea o stafie.

Mama Salomia se cutremură. O întrebă ceva pe Erzsébet, dar femeia nu pricepu nimic. Zîmbi totuşi trist şi cu o vagă tresărire de nădejde văzîndu-l pe romînul ăsta, Zăican, care alături de Horváth şi Antal, se dovedise bun.

— Rusă! strigă Salomia, deschizînd o clipă uşa staulului. Rusă, ia vino-ncoa!

Rusa apăru somnoroasă şi dezlînată. Salomia o năpădi cu întrebările: de cînd e bolnav omul, cum a început boala, cum a mers pînă acum, cum îi era scuipatul, dacă i-au dat leacuri, de ce n-au chemat-o mai din vreme — şi altele. Rusa răspundea şi ea — atîta cît ştia.

— Aveţi lămpaş?

— Nu.

— Atunci ia opaiţul de colo şi vino lîngă bolnav. Să-l cercetăm.

Aşa făcură. Erzsébet privea crispată. Gyuri se trezise şi scîncea lîngă vatra de bolovani.

Salomia privi cu luare aminte la bolnavul acoperit cu un ţol murdar. Îi pipăi fruntea, se uită la vîrfurile degetelor lui subţiate, puse urechea şi-i ascultă răsuflarea, prelinse dosul palmei ei pe gît, pe piept şi pe spinare, ca să-i cîntărească fierbinţeala, apoi şopti lui Radu:

— Cum ziceai că-l chiamă ?

— Peter. Nagy Peter.

— Peter ! îl strigă Salomia, cu voce puternică.

Bolnavul deschise ochii mari. Privea, dar nu înţelegea. Mintea lui era pierdută în alte lumi, în lumea fierbinţelilor, de unde mîini haine îl trăgeau spre afund.

— Rusă, apropie opaiţul. Şi mai aproape. La ochi...

Salomia întoarse pe dos o pleoapă de-a bolnavului şi luînd ea însăşi opaiţul în mînă privi adînc în lumina ochilor. Peter scînci. Semn bun ! Albul bilei era nevătămat. „Mediţineaşa" satului se îndreptă din şale. In ochii ei începu să strălucească o dîră de mulţumire, iar gura prinse a zîmbi.

Dădu apoi ţolul deoparte. Desfăcu cămaşa bolnavului. Petrecu iar urechea, de astă dată pe pieptul gol acoperit numai cu păr, şi ascultă încordat rîgîiala în dreptul sînilor, şi mai jos, şi mai sus, spre gîtlej.

Ceilalţi aşteptau cu răsuflarea scurtată. Intr-un tîrziu, cînd se ridică şi-şi îndreptă iar şalele, bătrîna spuse voios, uitîndu-se cînd la Radu, cînd la Erzsébet :

— Se face bine !

Radu o strînse în braţe, sărutîndu-i părul nins ca drumul pe care îl străbătuse pînă aici.

Uşa se deschise. Era Horváth-baci. Avea în mînă o ulcică plină cu lapte. Erzsébet îl năpădi cu întrebări pe limba lor.

— Bună seara, mătuşă Zăican. Dumnezeu să-ţi dea sănătate că ai venit pînă aici. Spune, rogu-te, mai e vreo nădejde ? Biată femeia asta tremură toată.

— Da, *domnule* Horváth. Adineauri, pînă nu intraşi, spusei că-l vindec.

— *Mit mond ö ?*[1] întrebă Erzsébet.

Horváth îi tălmăci. Erzsébet rămase locului, ţeapănă, transfigurată. Apoi, iluminată, apucă mîinile

[1] Ce spune ?

bătrînei şi-ntr-un potop de sărutări i le udă cu lacrimi.

Salomia o potoli cu vorbe blînde. Acum Erzsébet rîdea printre lacrimi. Luă băieţelul şi-l strînse la piept: Gyuri, Gyuri, Peter!

Radu îşi şterse o lacrimă ce stăruia să scape de sub gene.

— Se însănătoşeşte dar o fi tare greu, spuse maica Salomia. Mai întîi trăbe dus în altă odaie, undeva în sat, cu căldură, aer şi lumină. Musai, mîne! Şi adresîndu-se lui Radu: Cereţi soţietatului o cameră bună, chiar mîne dimineaţă. Aici nu poate fi îngrijit, deşi o să încercăm chiar din ia-seară. Are boală de coş. Ai avut dreptate, Radule. Are aprindere, dar bojogii nu sînt sparţi. Cunosc eu... cu toate că spuneai că a dat sînge. Rusă, înteţeşte focul. Şi nu-l lăsaţi de loc să se stingă. Radule, dă fuga la noi. Ştii unde ţin leacurile. Adu uiaga cu zama gălbuie. Tu, Mihule, fugi la crîşma lui Banciu. Îi ştii locul, nu l-ai mai şti... Scoală-l. Să vii cu un litru de şliboviţă, da' care-i mai tare. Apoi poţi să te duci iar la claca. În sara asta îl tragem pe tot corpul şi-i dăm doftorie de miere bătută în zamă de castraveţi proaspăţi. Şi puţin lapte cald. Bine-ai făcut, Horváth-baci — aşa îţi spune feciorul meu — că ai adus ulcica. Dar mai trebuie. Uite bietul copil cum se zgîieşte la lapte... Radule, să aduci şi lapte. Aţi venit?

A doua zi, de dimineaţă, Horváth îl luă pe Antal şi plecară spre direcţia întreprinderii. Pe drum le ieşi înainte gadina ceea de Willing.

— Ce-i cu voi? Cum de aţi părăsit lucrul?

— Nu vă supăraţi, domnule director — îl înălţară ei în grad — lipsim numai un ceas. La echipa mea — spuse Horváth — am lăsat pe Zăican. E cel mai priceput. Antal şi-a lăsat şi el om în loc, vrednic şi acela.

— Şi unde vă duceţi?

Cei doi şefi de echipă îi explicară inginerului-şef necazul cu boala lui Nagy, şi-l rugară şi pe el să pună vorbă bună pe lîngă Nándor să-i dea bolna-

vului o cameră călduroasă. Nu pentru mult timp. Pînă s-o face bine.

— Şi pentru atîta aţi părăsit lucrul? Nu puteaţi să aşteptaţi pînă deseară? Ce fel de disciplină e asta?

— Ne-a îngăduit domnul inginer Jäger. Pentru o oră.

— Iar Jäger! Marş înapoi! În pauza de la prînz vă puteţi repezi la Nándor.

Horváth şi Antal încremeniră. Cum? Să lase pe Nagy acum, cînd s-a ivit o speranţă de însănătoşire? Orice ceas de întîrziere poate zădărnici totul. Bietul Gyuri!

— Domnule director — îndrăzni Horváth — este grabă. Nagy Peter se zbate între viaţă şi moarte. Va trebui să-l transportăm pe o targă. Gîndiţi-vă barem la copilaşul lui. Sînteţi tată, ca şi el, ca şi mine...

— Bine, du-te numai tu. Ce nevoie e de doi inşi? Antal, treci la echipă.

— Nagy e în echipa mea. Şi-apoi, pentru targă e nevoie de doi inşi. N-o să-l ducă Horváth în spinare... Pentru ora cît lipsesc am să fac două, chiar trei.

— *Halgas!*[1] Dacă Nagy e în echipa ta, du-te tu fără Horváth. Altfel vă dau afară...

— Domnule inginer, noi totuşi plecăm amîndoi. Faceţi ce vreţi! şi-i întoarseră spatele, lăsîndu-l să spumege şi să urle neputincios.

Directorul Nándor se lăsă şi el greu. În cele din urmă chemă pe Stierer:

— Ai vreo cameră goală? Şi-i explică nevoia.

— Aici, în clădirile noastre numai una, dar e rezervată pentru subinginerul care trebuie să sosească de la Pesta.

— Acum, pe zăpada asta e greu să mai sosească, observă Horváth. Ne trebuie camera numai pentru o săptămînă, cel mult două, pînă se însănătoşeşte omul.

— Nu se poate, domnule director. Naştem şi un precedent periculos, sări subdirectorul. Ar însemna că

---

[1] Taci!

de cîte ori s-o îmbolnăvi vreun muncitor, să-l aducem la noi, să-i dăm pat, să-i dăm aşternuturi... Ce, noi sîntem spital?

Lui Horváth îi sări ţandăra:

— Ar trebui să fiţi! Ar trebui să clădiţi! Ar trebui să ne aduceţi un medic!

— Horváth, eşti prea îndrăzneţ! îi strigă Nándor. Am să te pedepsesc pentru lipsă de respect. Apoi, adresîndu-se lui Stierer: La cazarma coloniei, în aripa dinspre deal, se află o cameră neterminată. Urma să mai facem acolo o bucătărie. O ştii?

— Da, o ştiu, răspunse subdirectorul.

— Luaţi chiar acum de la ateliere pe maistrul Zunkopf şi alţi cinci-şase tîmplari. Pînă la prînz cămara să fie gata. Instalaţi şi o sobă de tuci. Ce dracu! sîntem oameni... Şi înseamnă-l pe Horváth cu amendă o zi din salar, pentru obrăznicie...

Spre înserat doi oameni duceau o targă pe care zăcea, înfăşurat într-un cojoc ciobănesc, Nagy Peter. Capătul din faţă al năsăliei — căci năsălie era, luată de la biserica popii Niculae — îl ducea Radu Zăican, iar beţele din spate erau proptite în mîinile vînjoase ale lui Antal. Horváth rămăsese la echipa lui, la Dealul Negru.

De la coliba lui Mihai Ciur pînă la cazarma coloniei de devale, procesiunea trebui să străbată tot satul. În urma năsăliei păşia Erzsébet cu o boccea la spinare, apoi Gyuri cu o legăturică. Drumul era greu, năclăios de zgură şi zăpadă fleşcăită, dar Erzsébet era fericită. Toată noaptea bătrîna Salomia rămăsese la ei. Îl frecaseră pe Peter cu şliboviţă pe tot corpul, pînă şi pe degetele picioarelor. Îl întorseseră cu un lepedeu uscat şi cald. Mama lui Zăican îi dăduse să bea cu socoteală, cînd doctorii, cînd lapte cald. Spre ziuă Peter a adormit. Nu mai frigea aşa tare. A avut un somn liniştit pînă la amiazi. Cînd s-a trezit, privirea îi era mai luminată. A zîmbit chiar. A şi şoptit ceva. Înţelegea. Cu mîna tremurîndă îl mîngîiase pe Gyuri. Apoi cuprinse mîna Salomiei în mîna lui osoasă şi iar adormi. Cînd, mai adineauri, a venit iar

mama Salomia, a avut de ce să se bucure. Erzsébet sclipea. Peter începuse să vorbească! Peter al ei se va face bine! Of, sfîntă Varvara!

De prin curți ieșeau oameni și femei, să vadă mai bine. Vedeau, dar nu înțelegeau. E un om mort? E creștin? Dacă da, ce caută ungurul la coada năsăliei și ce caută unguroaica după ei? E papistaș? Atunci ce caută Radu al lui Zăican? Iacă și pe Salomia lui Alexa! Aleargă cu pașii ei mărunți și deși. A ajuns-o din urmă pe unguroaică și o bate pe umăr. Sînt voioase amîndouă. Atunci omul nu-i mort. O fi beteag. Uite, a și ridicat nițel capul de sub cojoc. Atunci e într-adevăr beteag. Altfel nici n-ar avea rost bătrîna lui Alexa, mediținеasa satului. Dar cum s-or fi înțelegînd între ele? Nu-i bai! La necaz de boală grea, oamenii buni se-nțeleg fără vorbe.

Doamne! multe se mai schimbă, multe se mai prefac în Petrila noastră decînd cu nemții ăștia industrioși...

NOBILI, FABRICANȚI ȘI LUCRĂTORI

Marea vînătoare de iarnă, care fusese proiectată pentru mijlocul lunii ianuarie, a trebuit să fie amînată din cauza zăpezilor. Ea s-a făcut de-abia acum, la sfîrșit de făurar, dar cu o desfășurare de forțe cum nu se mai văzuse prin aceste ținuturi.

Zăpada scăzuse simțitor. Pe alocurea, vîntul o spulberase aproape în întregime. Totuși vînătorii sosiseră în sănii. Numai cîțiva aveau caleși. Primii veniți au fost Hoffmannii : Gustav și Else. Avocatul Neptaar rămăsese la Brașov. Else se ținuse însă scai : prea erau mărețe numele nobililor care își anunțaseră participarea la vînătoare : Kendeffy, Esterházy... Gustav Hoffmann nu se împotrivise prea mult rugăminților soației sale, cu toate că timpul era încă neprielnic. Nu se împotrivise pentru că avea niște socoteli ale lui, bine gîndite ; în primul rînd nevoia primirii oaspeților în condițiuni excelente. De aceea numise pe Else comandantă supremă a cazării și bucătăriilor. Din Brașov trimisese din vreme sănii încărcate cu așternuturi și tacîmuri fine, lăzi cu vinuri și șampanie, lăzi cu muniții și cu plocoane scumpe. Sala cea mare a cazinei personalului administrației fusese lărgită și împodobită ca pentru un banchet princiar. Dormitoarele directorilor și inginerilor de asemenea. Acolo, în cele trei zile de vînătoare se vor odihni mărimile, iar inginerii se vor restrînge și ei unde vor putea.

Wilhelm de Rozsdamentes, administratorul general al domeniilor Kendeffy din toată Ungaria, trimisese şi el lăzi şi valeţi în fireturi. În ajunul sosirii înalţilor oaspeţi valeţii alergau de colo-colo, dînd şi primind porunci. Zărindu-i de după ferestruica ei din faţa casei administraţiei, Anuţa lui Sluguţ le mîngîiase cu ochii livrelele şi crezuse că s-a golit împărăţia de magnaţi şi prinţi...

De-abia vineri dimineaţă Anuţa a putut să vadă că sînt „prinţi" şi mai mari decît cei veniţi în primele zile. Începură să oprească în faţa colibei ei, de partea cealaltă a drumului, drept la scările clădirii centrale, echipaje ca în poveşti, landouri şi sănii cu cîte patru şi şase cai acoperiţi cu nişte plase de-alea ca ale pescarilor de pe Mureş. Cînd cobora din ele cîte un prinţ mîndru şi plin de găitane, ceilalţi prinţi mai mici, cei cu livrele, se ploconeau pînă la pămînt. Ahal gîndea Anuţa : va să zică şi în lumea lor, a măriilor lor, a grofilor şi prinţilor, e o socoteală. Unii sînt mai mari, alţii mai mici ; unii întind mîna, alţii pupă mîna... Ca prin satele noastre, unde unii sînt ţărani nemeşi, alţii ţărani iobagi ; unii sînt baci şi băcioni, alţii strungări şi slugi ; unii au căşi ca cneazul Costea, alţii bordeie — ca Guşeilă... Dar tot mai bine o duc *ăia !* Mă bate gîndul, îşi spunea Anuţa lui Sluguţ, că straiele ghinărarului care se ploconi adînc şi deschise uşa căruţei ăleia de lac, preţăluiesc mai mult decît pogonul meu — cu casă cu tot ! Da' nu le-o dau, să fie ei ai dracului... Uite cum zgîiesc ochii încoace !

Într-adevăr, toţi care coborau din sănii sau din caleşti îşi roteau ochii înainte de a intra în localul direcţiei exploatării : în dreapta, în stînga, înainte, înapoi, păreau încîntaţi de clădirile noi şi frumoase ale direcţiei, ale cazinei, ale locuinţelor pentru ingineri şi funcţionari, dar strîmbau din nas cînd dădeau cu ochii de coliba Anuţei, colibă care parcă în bătaie de joc, de cînd cu nămeţii, stătea tot mai mult într-o rînă.

Unii din nobilii care soseau o arătau cu mîna sau cu cravaşa lui Hoffmann, lui Nándor sau lui Willing

— după cum erau întîmpinaţi la scară — şi ziceau ceva, un fel de: ce caută asta aici? „Mă ai naibii, tot de mine se leagă!“ îşi spunea Anuţa, care de după ştergarul ferestruicii ce da în bătătură, vedea tot. „Le stau în gît, continua să mormăie nevasta lui Sluguţ. De-aia gadina de Ilinc, sau cum îi zice, veni săptămîna trecută şi se zgîi îndelung la casă...“

Chiar aşa se întîmplase. Nu numai că se zgîise, dar şi măsurase cu paşii, şi socotise ca omul care cumpără. Atunci femeia ieşise pe prispă şi îi strigase: „Ne-a tu, boală!“ Inginerul i-a arătat cravaşa, dar şi Anuţa i-a arătat ceva: s-a întors cu spatele, s-a plecat de mijloc, şi a bătut cu palma în ăl pe care stă... „Na, să se satură!“ şi-a zis femeia, apoi, mulţumită, a intrat în casă.

Vînătoarea şi benchetuiala ţinură trei zile. Gornici anume aduşi de la castele organizară bătaia. Adam Todea, notăraşul Matei Demian, jandarmii şi vătăşeii de la curţi, nu ştiau unde le e capul de-atîta alergătură prin sat, după hăitaşi. Toţi petrilenii trecuţi în urbarii, afară de femei şi de betegi, precum şi de cei angajaţi la societate, luară parte pe vrute-pe nevrute la „bătaia“ vînatului şi transportarea jivinelor ucise, de la pădure la cazină, unde era comandamentul suprem al bătăliei.

Pe cît de mare sărbătoare a fost vînătoarea asta pentru domni, pe atît de mare pacoste a fost ea pentru sătenii luaţi cu hurta de la casele lor şi puşi să gonească, trei zile încheiate, prin ogaşe şi desişuri de păduri.

Nobilii şi mai-marii societăţii porniseră în zori, îndată ce se auzise cornul gornicilor. Erau îmblăniţi, gălăgioşi ca la nuntă şi urmaţi de cîini şi de valeţi. Hăitaşii din sate, peste două sute, fuseseră rînduiţi de cu noapte pe coastele Auşelului şi Dealului Voivod, înconjurate strîns ca să nu scape nici o vietate. Viforul care bătuse în februarie făcuse prăpăd în păduri, doborîse copaci şi aruncase din cuiburi leşuri de păsări statornice, iar nămeţii astupaseră potecile, înzăpezise căprioare flămînde lăsîndu-le pradă lupilor şi hămesise ciurdele de mistreţi. Vînătorii îşi frecau mîi-

nile: semn de ispravă bogată... Se postaseră la țiiturile din dreptul trecătoarelor, așa cum le arătase maestrul de vînătoare de la castelul din Clopotiva. Stăteau pe scăunele aduse de valeți, care și aici, la pîndă, țineau armele stăpînilor. Baronul Pogány avea trei valeți în juru-i: unul îi ținea arma întinsă, gata de atac; altul îi aprindea pipa, îi turna coniac într-un păhărel de argint și îi împăturea mereu picioarele într-o blană de rîs; iar al treilea îndepărtase din fața vînătorului zăpada viscolită și săpase alături o gropiță pentru focul la care urmă să încălzească vin.

La un nou semnal din corn începu hăituiala. Zeci de gonaci porniră să hăituiască și să lovească tufele și trunchiurile de copaci, strîngînd cercul pe linia vînătorilor aflați la pîndă. Îndată se simți că dupăie pădurile de goana lighioanelor care veneau în copcă mare: lupi în haite, mistreți în cîrduri, cerbi și ciute singuratice scoase din hodinele lor, și vînat mic — puzderie. Nobilii cu nume istorice nu ochiră la vînat mic. Ei aveau arme englezești cu plumbi grei, așa că țintiră numai cerbi și mistreți. Ceilalți vînători, de la Gustav Hoffmann pînă la ultimul mînuitor de armă, se mulțumiră cu iepurii care săreau din toate părțile, și cu puținele căprioare scăpate de ger și speriate acum de foame și de hărmălaie.

Gustav fusese postat de gornic la o bătaie de pușcă de baronul Nopcsa de Zam. Acesta nimerise un taur de cerb care, rănit fiind, dăduse goană într-un sihliș. Nopcsa, disprețuind legile vînătoarei, porunci unui bătăiaș să meargă în urmărirea vînatului. Cînd David Goța, iobag din Iscroni, ajunse acolo, găsi taurul încă în viață, dar gata de o nouă sforțare. Iobagul se apără cu lancea, însă coarnele cerbului îi sfîrtecară burta. Spre seară, cîțiva hăitași îl tîrîră pe Goța în satul lui, întins pe o targă făcută din crengi uscate...

Vînătoarea și-a urmat făgașul fără nici o clintire. În afară de lupi — cei mai de seamă vrăjmași ai omului — măriile lor vînaseră tot ce le căzuse la îndemînă, fără nici o opreliște, nici măcar cea a legii împerecherii fiarelor pădurii. La comandamentul vînătoarei, adică la cazina din Petrila, atîrnau

iepurii cu sutele, spînzurați cu capul în jos de niște lați groși înfipți în curte. Mistreții, unii cu niște colți cît cîngile plutașilor de pe Olt, zăceau întinși, unii lîngă alții, prin magazii și pe blăni de brad întinse la repezeală pe unde s-a apucat. Cîteva vulpi fuseseră ucise la margine de pădure, pîndite după ce se înapoiaseră din hoinăreala de noapte prin sate. Capre negre nu căzură la strîmtoare, timpul fiind nepotrivit pentru ajungerea la ascunzătorile lor de pe locurile de sus. Trei pisici sălbatice, un rîs cît o panteră și doi jderi au putut fi, totuși, prinși la capcană, pisicilor punîndu-li-se în cursă ficat de vacă, iar jderilor, la cursele de lîngă scorburi, faguri cu miere de albine. Acum pisicile sălbatice, rîsul și jderii stau la cuști de fier și încearcă puterea gratiilor. Rozsdamentes avusese grijă și de cuști, că la castelul Kendeffylor din comuna Sfînta Maria Orlea groful are și grădină zoologică. Urși n-au putut fi nici prinși, nici uciși, pentru că la vremea asta de iarnă ei stau și picotesc în bîrlog. Nu se știe însă dacă nu cumva Ion Bîrsan din Clopotiva, cel mai meșter vînător de urși din Țara Hațegului, n-o veni cu vreunul. El nu pregetă să se vîre drept în vizuina regelui pădurii — și dacă e vară îl pușcă acolo pe loc, dacă e iarnă îl leagă fedeleș și îl aduce plocon viu. Rozsdamentes a prevăzut și asta, de aceea o cușcă mare și grea, goală acum, străjuie lipită de gardul care desparte curtea cazinei de bătătura ogrăzii lui Sluguț. S-ar putea ca Bîrsanul, plecat ieri pe Aușel cu arme, frînghii și două ajutoare, să se înapoieze cu vreo ispravă...

Mîndrețea vînătorii au fost însă cerbii. Au căzut în bătaia puștii mai mult de o duzină. Și mai mici, și mai mari, dar contele Kendeffy n-a putut cîștiga rămășagul cu contele Esterházy, trofeele, adică podoabele capilare ale cerbilor, nefiind îndestulător de măreție la vremea asta.

Duminică spre prînz a sosit și Ion Bîrsan cu isprava lui : o matahală de urs cît un boulean. Viu ! dar somnoros și jigărit. L-au așezat în cușca ce i se pregătise și pe care deîndată el a transformat-o în

dormitor. Din cînd în cînd, mai mult zgîndărit, se scoală în două picioare, prinde gratiile cu labele lui înfricoşătoare, cască gura cît a balaurului de pe icoana sfîntului Gheorghe, apoi iar se culcă. Anuţa lui Sluguţ nu mai iese din casă. Se închină, scuipă şi blestemă.

Cinci seri de-a rîndul au ţinut benchetuielile înalţilor oaspeţi ai industriaşului Hoffmann, cinci seri, fiindcă după vînătoare mărimile lor au mai stat la Petrila încă două zile. Cum se lăsa puţin întunericul, sala cea mare a cazinei se umplea de strălucirea policandrelor cu lumînări de spermanţet şi a şi mai strălucitelor toalete ale conţilor şi baronilor, conteselor şi baroneselor. Căci în afară de conţii Eszterházi şi Kendeffy, mai luaseră parte la vînătoare şi trei baroni: Nopcsa din Zam, Andrássy din Bărbăteni şi Pogány din Clopotiva. Eszterházi venise cu mîndra lui contesă, o englezoaică îndrăcită, din cea mai veche spiţă a lorzilor de Londondery, iar contele Kendeffy se mîndrea cu tînăra lui blondină, fiica unei marchize, damă de onoare la curtea regelui Franţei. Lăutarii — Roszdamentes avusese grijă şi de taraful stilizat al curţii senioriale — cîntau pînă noaptea tîrziu valsuri, cadriluri şi ceardaşuri, de-o-nnebuniseră pe Anuţa lui Sluguţ, care nu mai putea să dea ochii în gene de atîta hărmălaie.

Else Hoffmann era în al nouălea cer. O dansaseră toţi cei trei baroni, iar dintre ceilalţi însuşi contele Kendeffy. Numai contele Eszterházi n-a poftit-o, cu toate că-i fusese recomandată. Dar Else tot s-a răzbunat: i-a fost parteneră la un cadril, că aşa e jocul ăsta: se schimbă damele cînd la unul cînd la altul...

Cu cele două contese Else n-a putut să lege nici o conversaţie, cu toate că se învîrtea mereu în jurul lor şi le făcea „reverence"-uri cu o artă desăvîrşită, sau cel puţin aşa credea ea. Contesele vorbeau însă numai englezeşte, rar franţuzeşte, iar nemţeşte de loc. Cît despre limba lui Arpad, este neîndoios că nici n-o cunoşteau. Englezoaica i-a surîs totuşi de cîteva ori. Cealaltă o privea din cînd în cînd, dar

numai prin *lorgnon*. Dă-o dracului de marchiză îngîmfată! Ce a fost ea altceva decît o servantă la Paris, la regina Franței!? marchiză, dar servantă, se consola soția bogatului industriaș Hoffmann... Și mai sînt și nerecunoscătoare, contesele astea! Le-a umplut Gustav al meu și pe ele, și pe conți și pe baroni! Două sănii cu lăzi a trimis bietul Gustav, pline cu daruri cumpărate cu bani grei de la Brașov, de la Sibiu, de la Pesta, ba chiar și de la București. Din orașul ăsta din urmă a pus să se cumpere niște iatagane și niște pistoale turcești împodobite cu filigrane atît de fin lucrate și încrustate, că-ți sta mintea-n loc. Din celelalte orașe, de-aici din împărăție, a cumpărat pentru nobili arme de vînătoare cu monograme, șișuri, pinteni de argint bătut; iar conteselor și baroneselor le-a dăruit costume de călărie, costume de vînătoare, șei speciale pentru cavalcadele lor, și cîte și mai cîte. O avere a cheltuit Gustav pe toate plocoanele astea! Noroc că cheltuielile vor fi suportate de toți asociații firmei „Kronstädter Bergbau Hochofen-Gesellschaft". Totuși, gîndește Else, a costat prea mult plăcerea asta. Gustav a fost excesiv de risipitor. O să i-o spună ea la Brașov, cînd s-or întoarce și o să-i reamintească neapărat că cu ea e destul de zgîrcit la cadouri...

Dintre cele cinci seri de petreceri, una a fost mai fără viață pentru nobilele doamne. Contele Kendeffy, baronul Pogány, contele Andrássy, administratorul general de Rozsdamentes, Gustav Hoffmann și directorul Nándor se retraseseră peste drum, în sala de consiliu a direcției exploatării, la o consfătuire. Au discutat îndelung aceeași spinoasă problemă a iobagilor fugiți de pe domenii și aciuați la Petrila. S-a vorbit cu dulceață, cu diplomație, cu curtoazie, s-a ridicat, e drept, și tonul, dar zadarnic. Gustav Hoffmann s-a ținut tare pe poziția lui: are obligații mari față de țară și nu le poate îndeplini decît dacă munca este liberă.

Contele Kendeffy spumega. Știu totuși să-și păstreze ținuta demnă, impusă de rangul său. În cele din urmă ca încheiere tot îi spuse lui Hoffmann:

— Nu vă înţeleg, domnule. Ne-aţi primit aici în condiţiuni excelente, demne de noblețea noastră. Aţi avut şi atenţia unor cadouri care în primul rînd vă onorează pe dumneavoastră. Şi pe care noi le-am primit cu deosebită plăcere, ca semn al respectului ce ne păstraţi. Dacă m-aş coborî să socotesc cît vă costă vînătoarea asta, sînt sigur că aş totaliza o sumă impresionantă, în orice caz o sumă care atîrnă greu în bugetul unei întreprinderi burgheze. Atunci, mă întreb: de ce această meschină tîrguire pentru nişte păcătoşi de iobagi ajunşi muncitori simbriaşi la societatea dumneavoastră?

— Cu ei, cu munca lor, facem vînători şi cadouri, iar împărăţiei îi dăm cărbune, domnule conte, fu răspunsul dur şi sec al burghezului nepriceput în fineţurile unei discuţii cu nobilii.

La vînătoare luase parte şi Mihuţ Cărăbeţ. Se aciuase pe lîngă Willing, al cărui credincios devenise de cîtăva vreme. Inginerul-şef îl vînase mai din iarnă. Pentru cîţiva creiţari scotea de la el veşti pe care jandarmii n-aveau de unde să le afle. Cînd din cauza nămeţilor se închisese şi vărăria, Cărăbeţ rămăsese fără lucru şi fără simbrie, dar ceva bănuţi tot avea: din ce-i dădea Willing. Acesta plănuia să organizeze un serviciu special de spionaj printre muncitori, pe deasupra autorităţilor locale şi a directorului Nándor. Avea o socoteală a lui, cu care ţinea să-l uimească şi pe patron.

La începutul lui februarie reîncepuse lucrul la vărărie, dar Mihuţ a mai rămas acasă un timp. Dacă Radu l-a luat la rost, i-a răspuns că aşteaptă altă muncă, mai curată.

— Cum mai curată? Că doar tu îmbli cu var, şi varul e alb, ce să mai zic eu de munca mea de la cărbune...

Pînă ce Willing să-i facă rost la alt şantier, Mihuţ a stat mai mult pe lîngă fusta Firei. Radu era toată ziua la Dealul Negru, seara întîrzia pe la popă, la Jäger, la Herberge, iar trei zile lipsise de-a binelea, atunci cînd s-a repezit cu Huneadu şi Bou Stamate

la Deva. Moș Alexa toca pe vătrai, pipînd și înfășurîndu-și mereu piciorul beteag. Mai coboară el, nu-i vorbă, pentru un gătej, pentru o găleată cu apă, că Mihuț se dovedea lienos, așa cum îl bănuise Radu. Bătrîna Salomia robotea destul dar lipsea și ea de acasă, mai cu seamă după-amiezile: la Neta, la bolnavul lui Erzsébet, la pruncul lui Stanciu Huneadu, care are limbrici — și peste tot pe unde era chemată. Așa că Mihuț se înnădise bine. Cum o vedea pe Fira singură, țop după ea! Odată o îngrămădise în iesle, unde fata se dusese să dea coceni juncanilor. Dar ea nu s-a lăsat, deși îi plăcea joaca. Altă dată a îngrămădit-o lîngă vatră, de-au vărsat toată oala cu fiertură. Atunci Fira chiar că se supărase! Mai era un ceas pînă la nămiezi și n-a avut ce pune în străchini. Fata a mîncat atunci o papară de la maică-sa, de-o s-o ție minte cît o trăi! Noroc că i-a venit minciuna pe loc, dînd vina pe scrofița care s-ar fi strecurat nu știu cum, și hămesită, așa cum e neamul rîmătorilor, a dat cu rîtul pe plită. Insă necazul Firei n-a ținut decît pînă seara, cînd, după ce s-au strîns toți laolaltă, Mihuț a zis iar din fluier — dar atunci, mai frumos ca niciodată...

S-a mai supărat Fira și în alte dăți, cînd Mihuț vrînd s-o sărute — la asta îl lăsa — duhnea a rachiu.

— Iar ai băut, Mihuț, îi spunea ea cu glas de dojană.

— Ei și ce? Nu-ți plac?

— Acu nu. Fugi că puți. Mă mir cum de bei, că pițule n-ai...

— Banciu îmi dă pe datorie, nu-ți pasă.

— Zgîrca aia? Tare mă mir!

— Îmi dă. Știe că-s nemeș.

— Mihuț, ai casă frumoasă la Merișor? îl întreba Fira, puțin intimidată.

— Am, să știi! Dacă vrei să te măriți cu mine, a ta va fi...

Ea nu-i făgăduise niciodată, dar nici nu spusese nu. Cînd la șezătoarea de la baba Neta i-o trîntise lui Trif că se mărită cu alt fecior, o făcuse așa, fără

să știe de ce și fără să se fi hotărît pentru Mihuț. Ori, poate spusese asta de ciudă că Trif făcuse ce făcuse pe la stîna de pe Grui, faptă care cu toate că nu-i părea mîndră, îl pusese pe Trif într-o lumină mai bărbătoasă. Acum, dacă se-ntreba pe care din ei l-ar alege, îi părea rău de Trif, dar înclina spre Mihuț: e mai vesel, nu e mulieratic — credea ea — e mai domnos, e nemeș, chiar dacă e sărac....

Și astfel Mihuț reuși s-o oblojească.

Cînd Radu văzu că zilele trec și Mihuț n-are rîvnă de muncă, dar o are pentru însurătoare, l-a poftit într-o seară la vorbă cu temei, ca-ntre voinici, și l-a întrebat ce gînduri paște.

— Despre lucru întrebi, Radule?

— Și despre lucru...

— Păi, să vedem...

— Ce să vezi? Vrai să lucri?

— Vrau, îngînă Mihuț.

— Apăi lucră! și Radu s-a uitat crunt.

Ce a făcut, ce a dres Mihuț, Radu nu e lămurit nici azi, dar peste două zile merișoreanul i-a spus, nu fără o leacă de trufie, că a fost repartizat la atelierele din vale. Dumnezeu știe ce s-o fi pricepînd el să lucreze acolo, gîndi Zăican, dar bine că și-a găsit un rost! De atunci mai aduce și el un ban în casă. Era și vremea, că maică-sa tot pe el, pe Radu, îl sîcîia: „Băiatul ăsta din Merișor mănîncă bine, doarme popește, dar a uitat de creițari..."

Acum, de mîncare ca de mîncare; unde mănîncă patru ar fi loc și pentru al cincilea, dar Radu e necăjit pentru că el se chiorăște la opaițul din bucătărie, iar celălalt doarme în odaia de sus. Încă dinainte de noul an Radu trebuise să facă mutarea. Nu putea să-l lase pe Mihuț jos, în cuine. Acolo vin cu noaptea în cap cele două femei. Au treburile lor gospodărești. E rușine să-l găsească pe străin sub velință.

„Nemeșul" n-a făcut însă purici nici la ateliere. Ci-că a plecat de voia lui. Vrea un lucru și mai de soi, pe măsura lui. Rău! Ar fi putut acolo să învețe un meșteșug. „Cu ăsta v-ați luat păcatul în

casă, grăise într-o seară moș Alexa. Mai faceți-i vînt de-aici, cît nu-i prea tîrziu — știu eu de ce"...

Pînă una-alta Mihuț se rostuise iarăși. Cu prilejul vînătoarei, Willing îl luase cu el ca să-i ducă scăunelul cu trei picioare, să-i ție mantaua cu mițe mocănești și traista în care Tereza îi pusese tartina cu unt, dar mai cu seamă pentru ca să-l descoasă pe larg în vremea cît va încremeni ceasuri întregi la pîndă. Inginerului-șef îi stăteau în gît moții, Radu Zăican și popa Niculae. Mihuț se dovedise isteț și arătase că știe multe și despre ăla și despre ălalt, și despre ce gîndește unul și ce glăsuiește altul... Acum Mihuț este „om". Așa i-a spus lui Radu. Are simbrie și palmele curate.

— Dar cum ai ajuns tu la Willing? l-a iscodit Zăican.

— Așa s-a brodit. Joi sara, înainte de începerea vînătoarei, m-am pomenit că sînt dat la el, la inginerul-șef. Am avut noroc.

— Parcă spuneai cîndva că norocul nu stă în drum, ci trăbe să alergi după el...

— Acum n-am alergat. A venit el la mine.

— Și ce faci tu toată ziua pe lîngă Willing?

— Ce să fac? Alerg. Mă trimite mereu ba colo, ba dincolo, cu o vorbă, cu o poruncă, cu o țidulă, fel și chip de treburi de astea.

Pe Zăican parcă îl rodea o bănuială. Dar ca și atunci cînd a venit să ceară găzduire, Radu n-a avut tăria să meargă cu gîndul mai departe și să i-o spună răspicat, ori să-l pună la încercare. A îndepărtat rușinoasa bănuială și a sfîrșit vorba povățuindu-l frățește:

— Fă-ți datoria cu prisosință și cu cinste. Nu uita că omul sfințește locul. Eu acuma plec. Mă duc pe la domnu' părinte și de-acolo la Nagy. E și mama acolo. Venim împreună. Vezi, mai fă și tu o treabă pe aici, mai sparge un lemn, mai dă ceva la vite, lasă-l pe Banciu. Dacă te duci cu Fira la horă, să nu zăbovești.

La părintele Niculae n-a stat mult, chit că era duminică și nu se întunecase. Popa l-a primit cu dra-

gostea părintească de totdeauna. Au citit împreună din *Hronica romînilor şi a mai multor neamuri* de cărturarul Şincai, au mai pus ceva la cale în legătură cu şcoala proiectată de ei, apoi Radu a plecat la Nagy Peter, să vadă ce mai face şi s-o ia pe maică-sa spre casă.

Peter se înzdrăvenise binişor în noua locuinţă. Nu era cine ştie ce camera asta lipită de cazarma coloniei, dar avea lumină şi era călduroasă. Gyuri zburda prin casă. Erszébet cîrpea nişte trenţe. L-a primit cu ochii strălucitori de bucurie şi recunoştinţă. Salomia fierbea la soba de tuci o zeamă de foi de pătlagină, bune pentru piept. Nagy Peter s-a ridicat în capul oaselor şi i-a strîns mîna flăcăului. Spre deznădejdea lor, se înţelegeau mai mult pe muteşte. Au putut schimba doar cîteva vorbe. Şi asta numai datorită faptului că în ultima vreme Radu mai învăţase cîteva cuvinte ungureşti, prinse de la tovarăşii de muncă din echipa lui Horváth. Dar numai substantive. Aşa că nu putea lega nici o frază, cît de scurtă. Radu a priceput însă că Peter se interesează de Dealul Negru ; că vrea să reia cît mai curînd munca lui de băieş ; că i-e dor de aer şi soare mult. Şi din noianul de cuvinte ce ieşeau din gura minerului, Radu a mai priceput — sau cel puţin a mai presupus — că se mai tînguie de lipsa simbriei, de necazurile pe care boala lui le-a căşunat pe capul nevestei şi copilului, de...

— Îl oboseşti, dragule, sfătui Salomia. E vremea să merem acasă. Te mai duci pe undeva ? Pe la nemţii de la bile ?

Pînă să-i răspundă Radu că şi el vrea să ajungă acasă mai devreme, să mai citească ceva, uşa se întredeschise încetişor, după o uşoară bătaie. O femeie între două vîrste îşi vîrî capul şi spuse ceva în limba germană. De bună-seamă cerea îngăduinţa să intre. Fără să mai aştepte vreun răspuns — pe care nici n-ar fi avut cine să i-l dea — femeia păşi sfioasă înăuntru, puse spatele la uşă, cercetă cu ochii blînzi mica încăpere, îi opri mai îndelung asupra bolnavu-

lui din pat, zîmbi văzîndu-l în capul oaselor, apoi îngăimă către mama Salomia :

— *Bitte schön, Frau Doktor...*[1]

Era o femeie înaltă, ciolănoasă, cu privirea blîndă şi rugătoare. Se vedea că n-avusese niciodată timp să fie frumoasă. Părul, de culoare îndoielnică, era îngrijit, obrazul palid şi supt de griji şi nevoi. O rochie veche şi decolorată îi acoperea trupul slăbit. În picioare tîra nişte papuci cu talpa căscată.

Salomia o măsură de sus pînă jos. Înţelese pe dată despre ce era vorba : iar vreo nenorocită, iar o boală... Cu ochii pricepuţi îi cercetă burta : nu era mare. Nemţoaica se fîstîci.

— *Frau Doktor, mein Kind...*[2] şi o podidiră lacrimile.

— *Mit mond ö?*[3] întrebă Erszébet pe Nagy.

Peter înţelesese că era vorba de copil, îi tălmăci lui Erszébet cuvîntul, dar nu ştia să-l spună şi pe romîneşte.

— *A gyarek...*[4] dădu să lămurească unguroaica şi arătă spre Gyuri.

Radu înţelese şi el, Salomia aşijderea.

— Păi, de moşit nu prea mă pricep. S-o cheme pe baba Viga lui Miclea. Ea e meşteră.

— Eu zic să te duci, muică, să vezi ce este, zise Radu. Femeia a venit cu încălţări de casă. O fi stînd alături sau în catul de sus.

Salomia cumpăni cîteva clipe.

— Hai şi tu !

— Hai !

Urcară o scară de lemn, strîmtă şi cu felinarul gata să cadă. La capătul scării se întindea o săliţă lungă, luminată de ferestrele peretelui de lemn din stînga care dădea în afară. În dreapta se înşiruiau vreo zece uşi, fiecare dînd în cîte o cameră. Aerul era greu de putoare şi de fumul cărbunilor din sobiţele odăilor, toate uşile încăperilor fiind larg deschise.

---

[1] Vă rog frumos, doamnă doctor...
[2] Doamnă doctor, copilul meu...
[3] Ce spune ?
[4] Copilul

Mergînd în urma celor două femei, Radu străbătu şi el coridorul, întîmpinat de privirile curioase ale puzderiei de copii de toate vîrstele, unii desculţi, alţii în ciorapi peticiţi. În pragul uneia din camere răsări o nemţoaică firavă, cu sînul desfăcut şi în braţe cu un prunc care încerca să prindă bobul negru al ţîţei. În pragul de alături o fată coaptă sta rezemată de uşorul pervazului. Instinctiv, Radu zăbovi privirea asupra ei. Numai atîta cît să-i cîntărească anii. Era de vîrsta Firei. Fata nu se sinchisi. „Frau Doktor!" spuse şi ea către cineva din încăperea în care Zăican putu să zărească o femeie care croşeta, iar pe pat un mustăcios cărunţiu, în izmene. Sînt de bună-seamă, părinţii ei, înţelese Radu. Rămas puţin în urma maică-sii, flăcăul fu întîmpinat cu plin: o nemţoaică ieşi cu oala de noapte a unui copilaş. Îşi aruncase pe ea o broboadă, pentru că trebuia să coboare scara de lemn pînă la privata cu fereastră în formă de inimioară.

Ultima încăpere pe dreapta era a femeii care venise să-i ia de la Nagy Peter. Pe uşă Radu citi numele celor ce o ocupau: *Johann Rauch*. Literele erau mari, strîmbe, zugrăvite cu negru lucios, poate cu smoală.

— *Ja, ja, Rauch,* confirmă nemţoaica văzînd că Radu stăruie să reţină numele.

Intrară tus-trei. Camera era strîmtă, cu pereţii din bîrne uşor tencuite. Lumina pătrundea indirect, printr-o fereastră care dădea în coridor. Peretele din dreapta făcea zid despărţitor cu o încăpere asemănătoare celor de-a lungul cărora trecuseră; cel din faţă despărţea odaia lui Rauch de o alta aflată pe culoarul opus al cazărmii, care avea privirea spre soare-apune. Numai peretele din stînga era în bătaia vîntului. Cei care întocmiseră planul coloniei ar fi putut plasa acolo o fereastră, dar n-o făcuseră, poate din economie, poate din neglijenţă sau nepricepere.

Femeia lui Rauch aprinse un lămpaş, deşi afară încă nu se întunecase. Salomia se apropie de pat. O fetiţă de cinci-şase anişori zăcea acolo cu faţa palidă. Un băieţaş de vreo doi ani se juca cu el însuşi într-un pătuc din lemn de brad nevopsit, lipit de tă-

blia tot de lemn a patului vechi de cînd lumea, în care bolea fetiţa şi care era şi patul părinţilor. Cearşaful de pe pat era murdar şi răvăşit. Sub cearşaf se zărea o saltea soioasă şi găurită pe ici-colo. Fetiţa sta întinsă şi cuminte. Desigur, tocmai atunci o potoliseră durerile. Privea cu ochi mari, frumoşi, pe necunoscuţii care intraseră în odaia lor. Deasupra patului atîrna o icoană sculptată în lemn: Isus răstignit pe o cruce, cu capul împodobit de spini şi aplecat într-o parte. De acolo, de pe perete, cel răstignit privea cu ochii îndureraţi făptura de pe pat.

În cameră era cald. În colţul dintre culoar şi peretele dinafară se afla o sobiţă de tuci în care ardea focul. Jos, pe podelele de lemn, zăcea o grămăjoară de cărbuni de la Dealul Negru. Era un rest din tainul săptămînal pe care îl primeau muncitorii care stăteau în coloniile întreprinderii. Lîngă sobă, pe o masă de lemn care cîndva fusese vopsită în verde, erau înşirate farfurii curate şi căni de tablă zmălţuită, iar pe policioara de deasupra: cîteva cărţi, o tigaie, un polonic, o strecurătoare şi o cutie albă cu o poză pe ea reprezentînd o moară de vînt — de bună-seamă cutia cu sare.

După cîteva încercări zadarnice de a se înţelege cu femeia lui Rauch, Salomia îndemnă pe Radu să caute pe cineva care ştie cît de cît romîneşte. Radu se supuse, ieşi pe culoar, se opri în faţa fiecărei magherniţe, şi se înapoie curînd însoţit de neamţul mustăcios şi cărunţiu pe care îl zărise tolănit pe pat în odaia unde croşeta o femeie. Neamţul era tot în izmene, dar îşi aruncase pe el o ţoală lungă, un palton vechi al nevesti-si, al fetei care străjuia încă în pragul camerelor, ori poate — şi mai sigur — al amîndurora. Omul cunoştea cîteva vorbe romîneşti. Era şvab de la minele Anina din Banat, o spuse el de la început. Dar cuvintele acelea, atîtea cîte le ştia, fură destule pentru ca Salomia să înţeleagă că fetiţa a avut vărsături, că de trei zile are dureri mari la burtă, care cîteodată o lasă — ca acuma — însă uneori sînt atît de haine încît bietul copil se chirceşte tot, ţipă şi plînge. Nevasta lui Rauch mai lămuri, prin acelaşi tălmaci, că

i-a dat bolnavei o doctorie pe care a adus-o cu ea încă de astă-toamnă de la Anina, unde muncitorii au medic, şi întinse bătrînei „Frau Doktor" o sticluţă colorată. Salomia o destupă, mirosi conţinutul, dar, înălţînd din umeri, făcu să se înţeleagă că nu cunoaşte acel leac. In cele din urmă, după ce cercetă şi limba fetiţei, „Frau Doktor" se pare că se dumiri şi mînă pe Radu acasă, la leacurile ei făcute din muguri, frunze, rădăcini şi buruieni rare. După ce feciorul se întoarse şi după ce bătrîna lămuri mamei cum şi cînd să bea doctoria, plecară.

Pe drum Radu o întrebă :

— Ce are fata ?

— Lingoare. O să-i treacă.

Merseră spre casă unul lîngă altul, tăcuţi, dar gîndurile lor se întîlniră.

— Greu de tot o duc străinii ăştia, zise într-un tîrziu bătrîna. Sînt oameni mai dezgheţaţi ca ţăranii noştri, mulţi din ei sînt umblaţi pe la oraşe — îi văd veşmîntaţi ca acolo — dar trăiesc mai rău ca noi, îşi duc zilele ca alde Ciurii. Nu tu casă, nu tu lucruri mai de Doamne-ajută, nu tu ţoale călduroase... Vai de capul lor ! Cînd le văzui odăile, îmi veni scîrbă şi milă. Nu înţeleg, acolo de unde au venit ei, n-aveau căşile lor ? Că la noi şi cei mai sărăntoci au colibă, batîr cît bordeiul lui Guşeilă, sau ca tîrla Rusei lui Ciur. Trăbe să aibă, că om fără culcuşul lui — bun-rău, dar al lui — nu s-a pomenit. Atunci, de ce şi-au lăsat colibele lor şi au venit aci să trăiască grămădiţi laolaltă, ca vitele din staulele noastre ?

— Intrebări pe care mi le pusesem şi eu, muică. Acum nu mi le mai pun. Multe seri am taînuit cu domnul inginer al meu şi multe am aflat. E om tare înţelept. A văzut ţări şi neamuri deosebite — puzderie. A fost şi la talieni, şi în Frîncia, şi în ţara de unde se trag nemţii ăştia, că sînt de-o limbă. Imi spunea că acolo, în acele împărăţii dinspre soare-apune, sînt oraşe mari în care mii şi mii de muncitori robotesc în mine aflate nu ca astea din Petrila noastră, ci sub pămînt...

— Vai, maică !

— ...la sute de metri afund, ca tăurile de pe Rețezat, iar alții trudesc în fabrici cu coșuri mai înalte decît cel de la Călan — l-ai văzut.

— Ba nu-l văzui, fiule, că n-am mai fost la Haţeg de trei ani.

— Nici unii din truditorii ăia n-au căși. Se nasc, trăiesc și mor în căşile domnilor fabricanți, care au palate mîndre ca ale grofilor — pe astea le-ai văzut...

— Nu le-aș mai fi văzut!

— Se cheamă că muncitorii ăia trăiesc în colonii — că și acolo se spune tot așa — iar găzdoi e fabricantul sau soţietatul, care le trag chirie din sîmbria ce le-o dau. Ba, ce spune domnul Jäger de unii, e și mai rău. Ci-că în orașele mai mari sînt mii de muncitori care nici a durmi n-au unde, fiindcă n-au nici căşile lor și nici odăi în cazărmile de la colonii.

— Atunci, sărmanii, unde pun capul?

— Dorm pe sub podurile apelor, pe băncile grădinilor, pe lîngă un zid, vara — pe cîmp, pe unde apucă...

— Dar pe ploaie? Pe lapoviță, pe zăpadă, pe vifor?

— Așa l-am întrebat și eu pe domnu' Jäger.

— Și ce-o zis?

— Își fac cîte un culcuș din scînduri furate. Pe la marginea orașelor. Cît mai departe. Dorm spate-n spate lipiți strîns unii într-alții. Mulți degeră. Alții mor pînă să dea zorile...

— Dar muierile? Dar copiii lor?

— Mulți nici n-au familii. Cei care au, îi bagă pe copii la lucru, în fabrici și mine. Capătă și ei o sîmbrioară, tot atît de mică pe cît sînt și ei. Da' mor curînd, istoviți de trudă și de aerul greu din ateliere și din galerii. Și la noi, la țărani, lucră copiii încă de cînd nu s-au înălțat bine, dar încailea sînt la cîmp, la pădure, la aer, iar sara au un culcuș și o îngrijire.

— Radule, eu nu-nțeleg ce fel de rînduială este asta.

— Nici eu, mamă, dar domnul Jäger înțelege.

— De ce nu se scoală muncitorii ăia ? Ziseşi doară că sînt mii şi mii, de umplu oraşe întregi. De ce nu pun mîna pe toroipane ? se aprinse baba — ardă-le-ar focul de făbrici şi soţietaturi...

— De, aşa ziceam şi eu mai ast' toamnă. Acum nu mai zic.

— De ce ?

— Păi, să te-ntreb şi eu : iobagii din împărăţia noastră nu-s mulţi ? De ce nu pun mîna pe toroipane, cum ziseşi 'tale, ba şi pe coase, pe furci, pe topoare ? De ce nu dărîmă şi de ce nu dau pîrjol palatelor grofeşti ?

— Ba, cîteodată dau, dar grofii au cătane...

— Şi soţietaturile crezi că n-au ? Sînt pline oraşele Hoffmannilor de jăndari şi graniţeri.

— Atunci e rău, maică. De s-o-ntinde şi la noi lepra vieţii din împărăţiile de care spuseşi şi de-or mai veni la Petrila şi alţi nenorociţi de ăştia, fără căşi şi fără ţoale, apăi se-apropie sfîrşitul lumii.

— Nu, măicuţă, prea te speriaşi. N-o să fie aşa, chiar dacă or mai veni şi alţi muncitori străini. Aud chiar că sînt aşteptaţi. Văzuşi că devale se fac alte căzărmi, ba şi căsuţe de cîte o familie ?

— Şi ce ispravă ?

— Vom fi mai mulţi, şi unde sînt mulţi e şi putere mai multă, numai dacă... aci Radu se opri.

— Dacă ce ?

— Dacă e unealtă şi cap. Aşa zice şi Jäger-baci — şi mai zice el şi altele.

— Ce, altele ?

— Las', uite că ajunserăm...

Capitolul XVII

„GLÜCK AUF!" [1]

S-a desprimăvărat. Azi a sosit la Petrila un grup de muncitori cehi. Nu sînt mulţi. Unii sînt însoţiţi de neveste şi copii. Au făcut cale lungă şi nespus de grea, de la un capăt la celălalt al nesfîrşitei împărăţii austriece.

Cînd cîrdul noilor veniţi ajunse în capul satului, începură să iasă oameni şi femei pe prispe şi pe la garduri. La atelierele din luncă nemţii lăsară lucrul şi din uşile magaziilor de scînduri priveau cu milă. Erau — oamenii, femeile şi copiii ăştia — parcă nişte arătări din altă lume: supţi la faţă, încovoiaţi, cu hanţele boţite şi înnoroiate.

Maistrul tîmplar Zunkopf dădu fuga la drum, să-i întrebe de unde vin. Oamenii se opriră şi îl primiră cu un salut al lor:

— *Cest' práci!* [2]

— *Wass?* [3]

— *Glück auf!* îl salutară cîteva glasuri.

— *Glück auf!* răspunse Zunkopf, fericit că aude pe limba lui vorba cu care se întîmpină minerii între ei în Banat, şi — după cîte a auzit el — în toată lumea. Aici, la Petrila, o uitase.

---

[1] „Noroc bun!" — salutul internaţional al minerilor (în limba germană).

[2] „Noroc bun!" — (în limba cehă).

[3] Ce? (în limba germană).

Noii veniţi nu ştiu însă nemţeşte, decît salutul. Vorbesc o limbă grea, încîlcită, pe care tîmplarul n-o înţelege. O femeie — trebuie să fie nevasta vreunuia din muncitorii ăştia — se desprinde din grup, vine la el şi-i vorbeşte într-o nemţească curată.

Zunkopf se înapoiază la ateliere şi împărtăşeşte tovarăşilor săi de muncă tot ce a aflat.

Sînt băieşi — vreo treizeci, în afară de femei şi copii — specialişti care au părăsit minele Ugocea şi Bereg din Cehia, tocmiţi de un om al firmei Hoffmann, pe o plată mai bună. De aproape o lună sînt pe drum. De la Bratislava pînă la Seghedin au călătorit pe Dunăre, în cala unui şlep al Lloydului austriac. De acolo au luat-o pe jos, în susul Mureşului. Au dormit ca vai de ei prin sate, pe unde au apucat. Ferice că iobagii ăştia romîni i-au primit în colibele lor, de şi-au mai încălzit ciolanele. *„Jesus Maria!*[1] exclamase biata femeie, sînt mai săraci decît ţăranii de pe la noi! Dar nu sînt oameni răi". Ar mai fi zăbovit prin bordeiele lor — aşa murdare cum erau — măcar din cînd în cînd cîte o zi, dar însoţitorul, omul patronului din Petrila, nu le da pace: „Hai, hai, nu e vreme de pierdut!" Şi minerii de la Ugocea şi Bereg înjurau, îşi luau lăzile în spinare, şi tîrîş, cu femeile şi copiii după ei, porneau iar la drum. Pe alocuri cîte o căruţă se-ndura să le ducă boarfele de la un sat la altul.

Noroc că la Haţeg au găsit căruţele întreprinderii la care sînt tocmiţi acum. Căruţele tocmai fuseseră golite de cărbuni şi se pregăteau s-o pornească înapoi. Într-una din ele, înnegrită de praf de cărbune, au încărcat lucrurile — le-or spăla la Petrila! — şi de acolo au venit şi ei mai în căruţe, mai pe jos. Dar tot mai bine a fost pe jos. Căruţele zdruncină rău, n-au bănci pentru şezut, şi le-au murdărit veşmintele. Dacă s-a îndurat un cociar să răstoarne căruţa cu fundul în sus, în apa Streiului, ca s-o spele, mai rău a fost. Praful de cărbune s-a năclăit şi s-a lipit de haine...

[1] „Maică Preciată!"

Micul convoi a pornit acum către mijlocul satului, petrecut de privirile curioase ale localnicilor. Bărbaţii sînt îmbrăcaţi cu haine soioase şi cîrpite. Au fost odată de postav cafeniu, unele chiar de catifea cu adînciturі. Pe cap poartă pălării şi mai soioase. La gît şi-au înfăşurat fulare înnegrite de jeg cărbunos. În picioare tîrăsc cizme scurte sau bocanci plini pînă sus de noroi uscat. Unii scot fum din lulele cum nu s-au mai văzut pe aici : lungi, încovrigate şi cu capac.

Femeile lor sînt slabe, cu pleoapele roşii şi ochii fără culoare. Poate au plîns, poate sînt obosite. Capul le este acoperit cu cîte un bariş de stambă boţită şi decolorată. Poartă fuste lungi şi peste măsură de largi. Trebuie că mai au şi alte fuste pe dedesubt. Unele femei sînt învelite în broboade mari de lînă, sub care ascund cîte un copilaş. Sînt încălţate cu ghete lungi, scofîlcite şi murdare. De fustele lor trag copilaşi firavi, încotoşmăniţi cu tot ce au avut părinţii mai gros. Abia le vezi faţa şi mînuţele de sub straiele prea lungi. Un băieţaş de vreo opt ani se luptă cu o legăturică. N-a vrut s-o lase la căruţă. O fetiţă — şi mai mică — strînge în braţe o păpuşă pe care mama a lucrat-o din cîrpe. Mama i-a tras şi un fir de lînă roşie, drept guriţă ; şi i-a înfipt deasupra două mărgele albastre : sînt ochii. Păpuşa zîmbeşte fericită. Cînd au plecat din Ugocea, fetiţa a plîns : n-a vrut nici în ruptul capului să lase păpuşa s-o vîre în lada cu boarfe. Copil ! a exclamat mama. Dar parcă n-a luat şi ea, mama, sub broboadă, oliţa de noapte a copiilor şi oglinda ei cu luciul mîncat pe margini ? Să nu se spargă — şi avea dreptate. Dar tot aşa avea dreptate şi fetiţa : să moară păpuşa în ladă ?

Însoţitorul a adus convoiul pînă în faţa administraţiei. Pentru asta capătă o săpuneală bună. Trebuia să-l lase la barăci şi să-i fi adus numai pe bărbaţi. Acum e greu să-i mai întoarcă. Noii sosiţi au şi descărcat căruţa cu bruma de lucruri vechi : măsuţe, tăblii pentru paturi, lădiţe, scăunele, şi saltele, şi plăpumi vechi şi murdare.

— Ce-i aici, bîlci ţigănesc ? zbiară subdirectorul Stierer.

Dar cehii nu se sinchisesc. Femeile lor au întins tăbliile pe jos, şi deasupra au pus salteluţele. Să se odihnească copiii. Ba, şi ele.

A coborît şi directorul Nándor, cu doi funcţionari. Unul trece în registru numele bărbaţilor ; altul desface un plan şi-l ţine deschis în faţa lui Nándor care vrea să repartizeze pe noii veniţi în încăperile desenate acolo. Dar încăperile din cazărmile-colonii sînt numai desenate. Adevărul e că dulgherii şi tîmplarii mai au de lucru două-trei zile. Ori a venit convoiul prea devreme, ori nu s-a lucrat cu cap. Poate era mai bine să nu fi fost începute deodată toate cele trei colonii colective. Să se fi terminat una, şi apoi să înceapă alta. Acum ce-i de făcut ? Directorul dă ordin : toţi meseriaşii din luncă să treacă la colonia numărul 2, şi pînă diseară să fie gata o aripă, dacă nu cu pereţi despărţitori, cel puţin o sală bine podită şi bine acoperită. Să doarmă toţi aştia acolo, claie peste grămadă ! N-or să moară cîteva nopţi...

Unul din noii veniţi, un ceh cam pirpiriu la trup, dar, se vede, cu muşchii puternici sub mînecile surtucului, se ceartă cu însoţitorul. Cere de-ale gurii. Ei nu mai au nimic în săculeţii atîrnaţi de umeri. Femeile sînt slabe să le sufli. Copiii smiorcăie. Al cu legăturica a adormit pe salteaua jilavă.

Li se aduce de la cantina cazinei pîine, ceapă şi cîte o felioară de salam. Li se spune că diseară vor mînca tot hrană rece, la prăvălia lui Kardas, care va da pe datorie. Pînă s-or aşeza „ca lumea"... Atunci femeile vor găti şi ceva cald, dacă şi-au adus oale şi cratiţe... Femeile se bucură o clipă. Cehii înjură pe limba lor greu de înţeles.

De prin case au răsărit cîteva sătence. Privesc la viitorii petrileni, la femeile lor, la copii. Ţi-i mai mare mila !

A ieşit pe prispă şi Anuţa lui Sluguţ. Şi-a pus pe ea un cojocel şi un tulpan care altădată fusese plin de culori vii. De cînd a sosit convoiul dezmoşteniţilor aştia, ea a fost tot cu ochii pe ferestruică. Dar n-a pu-

tut ieşi, ca altădată. Pe laiţa de lîngă vatră zace Ion al ei. De-o săptămînă, de cînd i l-au adus mai mult mort decît viu, întins pe paie într-o căruţă, Ion horcăie o tuse care te cutremură.

După Crăciun, Sluguţ se pregătise să se ducă înapoi, la temniţa din Haţeg. Aşa îl povăţuiseră şi alţi oameni, nu numai popa. Ca să nu-l ducă jandarmii, legat. Dar în preseara zilei pe care el o sorocise pentru plecarea din nou pe drumul Golgotei — cum zicea Anuţa — au zărit în poartă chivăra jandarmului.

— Ioane, nu mai sta! Ieşi pe dincolo, săi în ograda lui Voicu şi du-te! Cel-de-sus să te aibă în pază...

Aşa i-a zis Ana, şi acum îşi blestemă gura.

Sluguţ s-a furişat pe după coteţ şi dus a fost. Dar, în sperietura lui, îşi uitase căciula. A mers aşa două zile, tot pe-ascunselea, pînă la vărul din Fizeş. Acolo s-a mai încălzit oleacă, a mîncat, a băut chiar rachiu fiert şi a căpătat o căciulă spartă. Aproape de Haţeg l-au găsit nişte creştini. Era întins în mijlocul drumului şi sufla rar şi greu. Intîi au crezut că e beat. Dar nu: frigea tot. L-au luat în sanie, l-au dus la oraş, l-au dezmorţit şi l-au întrebat unde să-l lase.

— La temniţă, a şoptit Sluguţ.

— Eşti slugă acolo?

— Nu, sînt prins — şi am fugit.

Oamenii credeau că nenorocitul vorbeşte într-aiurea, sub puterea frigurilor şi năduşelilor care îl treceau, cînd unele, cînd altele.

Într-un tîrziu Sluguţ a prins putere să le spună mai pe-ndelete toată fapta. Şi bieţii oameni, ce să facă? L-au dus la temniţă. Aia de acolo, cu chivăre şi mai mari ca la Petrila, şi cu cravaşe de-un stînjen, nu l-au bătut. Ce să-l mai bată? Era el bătut destul de Dumnezeu... L-au ţinut cît l-au ţinut într-o odaie cu paie moi pe jos — şi apoi l-au trimis la casa lui. Ci-că l-au eliberat. Ca să nu moară acolo...

Acum îl îngrijeşte Anuţa şi Salomia lui Alexa, care vine zilnic dar dă din cap a zădărnicie. În odăiţa

Sluguţilor e cald şi e bine. Se află în căsuţa lor, pe care n-o vinde nici mort.

— Nu, Ioane, n-o vindem! Bea zama asta caldă. Îţi face bine. Te mai potoleşte.

În zori, chiar azi, popa Niculae l-a grijit. Se părea că se stinge pînă la nămiezi. Dar nu, Sluguţ se luptă din răsputeri cu duhul morţii. Poate o învinge, mai ştii? Acum a adormit.

Anuţa l-a lăsat să-şi facă somnul — cine ştie dacă n-o fi ultimul înainte de somnul cel mare! — şi a ieşit în drum. Vrea să afle ce-o mai fi şi cu străinii ăştia. Au venit la lucru? Ăştia nu-s domni, sînt trenţuroşi. Uite şi femeile... Vai de zilele lor!

Doi pui de cehi au şi început joaca prin şanţ, cu neastîmpăraţii ăia ai lui Laie al Liţei. Se aleargă, se pumnesc şi rîd parcă s-ar cunoaşte de cînd lumea.

Vai ce tuse rea! Mititica! Uite-o colea pe salteluţă. Să tot aibă şapte anişori. Cînd tuşeşte se face roşie ca racul. Maică-sa o-nveleşte sub broboadă, o lipeşte de trupul ei uscăţiv, dar n-are ce face. Mama aşteaptă cu ochii pierduţi. Nădăjduieşte. O să aibă bucătărie!... Atunci vor avea supă, supă caldă, supă cu găluşti!

— Nu te speria, fimeie, îi spune Anuţa în limba ei. Dar mama nu pricepe. Fata are tuse măgărească, continuă nevasta lui Sluguţ şi se trage de urechi, ca să se facă înţeleasă. Îi trece, nu mai plînge, aşa sînt copiii. Mai rău de Ion al meu...

Ana a dat fuga în casă şi a venit cu o ulcică de lapte cald. E de la Nemeşoana, căpriţa ei.

Îi dă fetei să bea. Laptele e cam fierbinte, dar micuţa îl soarbe cu nesaţ. I-o fi şi foame, gîndeşte Ana. Acum fetiţa nu mai tuşeşte. Zîmbeşte cu nişte ochi mari, adînci.

— Ei, vezi? Ţi-am spus eu că-i trece? sporovăieşte Ana către mama fetiţei. Mamei i se prelinge o lacrimă de sus, de sub gene, încet, spre bărbie.

Anuţa Sluguţ a plecat la casa ei, la Ion al ei. Cehii au încremenit acolo, lîngă şanţ, cu copiii şi femeile făcute ghem.

Spre seară a început să cadă o ploaie măruntă şi

rece. Şi-au strîns lucrurile, le-au luat la spinare şi au pornit încet, tăcuţi, încovoiaţi — spre colonia numărul 2.

Au mai trecut cîteva zile şi iacă : alţii ! Petrilenii se miră. Aştia vorbesc o limbă şi mai stropşită. Cel puţin aşa li se pare lor. Sînt numai bărbaţi. Vreo treizeci. Şi toţi tineri. Bine că n-au neveste — nenorocitele !

S-a aflat îndată că tinerii aceştia înalţi, bălai şi frumoşi, sînt polonezi.

— Din ce ţară ? întreabă careva din băştinaşi.

— Cum din ce ţară ? răspunde, mirat de întrebare, moş Hanăş care a făcut pe vremuri cătănie la regimentul din Orlat şi a cutreierat astfel împărăţia — ba şi altele. Sînt din ţara asta. Odată, lămureşte el mai departe, au avut şi ei o ţară a lor, ce-i zicea Polonia. Dar acum se cheamă că nu mai este. Da' sînt oameni buni. Doar o ţîră mulieratici...

Cei treizeci de tineri polonezi fuseseră ademeniţi tot de un geambaş al lui Hoffmann. Veneau de la minele de cărbuni din Borislava şi Druholyz, din Silezia austriacă, şi erau meşteri la băieşit. Merseseră pe jos, peste Carpaţii de la nord. Au făcut şi ei cîteva săptămîni de drum, dar sînt încă voioşi. De ! tinereţea. Şi n-au nici cine ştie ce lucruri cu ei. Ia, cîte o lădiţă, sau o legătură la spinare. Şi nici neveste, nici copii. Aşa mai zic şi eu !

Cu polonezii se părea că n-o să fie bătaie de cap. Domnii de la societate i-au băgat cîte patru într-o cămăruţă, tot la colonia numărul 2, dar cu toată voia-bună a tinerilor, seara a ieşit scandal. Ei n-aveau nici paturi, nici saltele şi nici ţoale de-nvelit. Că sînt cîte patru la un loc, mai merge : ca la cazarmă. Dar pe ce să doarmă ? Geambaşul le spusese că vor avea şi paturi, şi mese, şi scaune... Au plecat cu toţii la administraţie şi au făcut gălăgie mare. Directorii s-au ascuns. Au venit apoi jandarmii. Polonezii i-au înjurat şi mai-mai să-i culeagă de pe jos. O mulţime de petrileni se strînseseră în faţa cazinei şi făceau haz.

— Aha ! Cu ăştia au dat de dracu' !

Păcat că Ânuța n-a putut fi de față. Ehe, să fi ieșit Ana Sluguț pe prispă și să fi strigat „Țiba, nc!", ce mai tăvăleală ar fi fost... Dar ea ținea o lumînărică și tremura lîngă omul ei care se sfîrșea.

— *Jo szerencsét!* [1]
— *Glück auf!*
— *Jo szerencsét!*

Sînt mineri maghiari. Au început să sosească în grupuri mici, venind de la vechile exploatări de cărbuni din Ungaria, de la Sálgotarjan și de la Pécs, de unde mai sînt aci, încă din vara trecută, maistrul miner Antal, băieșii Kiss, Fehér, Csiszér, Szébeni și alții.

Noii sosiți au călătorit și ei pe Dunăre, ca cehii, dar pînă la Orșova. De acolo au urcat pe Cerna și Timiș în căruțe de poștă pînă la Caransebeș. Au străbătut defileul Porții de Fier a Transilvaniei, pe la poalele munților Poiana Ruscă, pînă la Hațeg, mai mult pe jos. A fost partea cea mai grea a drumului. La Hațeg au găsit căruțele întreprinderii Hoffmann.

Grupul care a sosit acum — al treilea în săptămîna asta de început de aprilie — e format numai din maiștri mineri. Inginerul Franz Jäger îi aștepta cu înfrigurare. E o lună de cînd a lăsat supravegherea șantierului Dealul Negru pe seama șefilor de echipă și se ocupă acum numai cu exploatarea care a început la cele două galerii săpate de moți. Dar nu are destui băieși specialiști, din care cauză au început să se producă tot mai dese accidente de muncă. Din fericire, pînă acum nici unul grav. Dar cine știe ce se mai poate întîmpla...

Jäger venea de două ori pe zi la administrație și se interesa dacă au mai sosit muncitori din Ungaria și ce se aude cu nemții care au pornit de mult de la hotarul dinspre Franța și Belgia. Totodată se certa cu Stierer și cu Willing pentru că nu zoreau construirea camerei medicale și aducerea unui doctor. Accidentații de pînă acum se îngrijesc singuri pe

[1] „Noroc bun"! (în limba maghiară)

la casele lor. Dar dacă se întîmplă — Doamne ferește! — și un caz mai grav, ca la inaugurarea din octombrie trecut, cînd cu nefericitul Ion al Vladei lui Vlădoi... Cine îl îngrijește, cine răspunde?

Ungurii care au sosit azi sînt cu familii și cu bagaj multișor. Le-au ieșit înainte femeile maghiarilor mai vechi în Petrila, care își caută prietene sau numai cunoștințe. Se regăsesc sau ba, ele se îmbrățișează cu o bucurie neprefăcută și povestesc și întreabă și iar povestesc și iar întreabă, gălăgioase, vorbind repede și tare, pe nerăsuflate. Sînt fericite cînd află că noii veniți, cel puțin maiștrii-mineri, vor fi găzduiți în locuințele individuale de lîngă cazărmile cele noi, fiecare familie cu căsuța ei, făcută dintr-o cameră, o bucătărie, și privată aparte în curticica din dos. Așa da, mai zicem și noi! Semn bun. Poate scăpăm și noi de cazarmă. Uite, și Fehér al meu și Antal al tău sînt maiștri-mineri, și Horváth — a cărui nevastă a rămas, pentru toate trei, la bucătărie. Să ne dea și nouă case de-astea; și să fim una lîngă alta. La cazarma coloniei nu mai putem trăi. Stăm îngrămădiți în cîte o singură cămăruță de lemn, ne desparte doar un perete subțire tot de lemn și ne auzim și șoapta, nu numai vorba și rușinea. Și avem copii, ba și fete mari. Asta nu se mai poate! Mai bine dăm foc. Vai, sfîntă Varvara! iartă vorba nesocotită. Ferește-ne Doamne de foc! Am arde ca șoarecii...

Dar fapta cea mai de seamă din acest început de aprilie a fost sosirea minerilor din Germania de apus. A fost o adevărată sărbătoare. Ei n-au mai venit în grupuri mici și răzlețe, ci toți odată, peste cincizeci de bărbați, unii cu familiile, alții ba.

Din ajun se vestise de sosirea lor și administrația luase din vreme măsuri, ca să nu se mai întîmple scandaluri: paturile de lemn erau toate gata și instalate în coloniile-cazărmi nr. 3 și 4; pentru specialiști și cei cu familii numeroase se terminase văruirea locuințelor individuale. Magazia de alimente a societății era îndestulată cu făină, slană, cîrnați

şi altele de-ale mîncării, iar prăvălia lui Kardas avea rom şi bere să ajungă pentru toată lumea.

Nemţii ăştia din Ruhr şi Saar au venit organizaţi pe căprării, de ţi-i mai mare dragul. La fiecare trei căsuţe au cîte un „stab", dintre ai lor. Familiile sînt sus, în căruţe, pe blăni de lemn puse de-a curmezişul. Copiilor nu le e îngăduit să coboare decît cu voie şi cu treabă anume. La sfîrşitul convoiului se-nşiruie căruţele cu mobilă, lăzi, cufere şi baloturi cu saltele şi plăpumi. Saltele murdare şi vechi — dar saltele; mobilă ciuntită şi scorojită — dar mobilă.

Bărbaţii sînt îmbrăcaţi în haine de postav, roase dar curate. Pe cap au şepci de miner — aşa cum se poartă în Germania — necunoscute încă în Valea Jiului. Mare parte din ei sînt bărboşi şi sug din lulele lungi ca ale cehilor. De curelele cu care sînt încinşi le atîrnă lămpi de mină, fără de care nu pot înainta în galeriile de sub pămînt. Va să zică lămpile sînt ale lor, nu ca cele cîteva din Petrila : ale societăţii.

Au intrat în sat cîntînd un cîntec cu o melodie tristă la început, viguroasă la sfîrşit :

In fund de munţi noi des intrăm,
Cu «bun noroc!» ne salutăm;
Şi cînd ieşim din fundul lor,
Noi tot «Noroc!» strigăm în cor.

Este cîntecul minerilor de pretutindeni. Fiecare naţie de miner îl cîntă în limba lui, în Germania, în Belgia, în Franţa, în Silezia sau în Ungaria — oriunde. În curînd va cuceri şi Valea Jiului şi-l vor cînta şi ţîncii foştilor păstori momîrlani, deveniţi — afară de cei ce s-au retras pe plaiurile de sus — băieşi, adică mineri.

La atelierele din lunca ce se întinde de-a lungul drumului, toată lumea a lăsat lucrul. Joagărele celor două fireze de pe apa Jieţului merg în gol : lemnarii au dat fuga la drum. La grajduri caii au rămas şi ei singuri. Casele de la capătul de jos al satului s-au golit şi ele : femei, bătrîni, copii, cu toţii privesc pe la garduri, uimiţi, la convoiul ce se apropie în or-

dine şi cu demnitate. Parc-ar fi o paradă, o defilare de oşti ce se întorc acasă — obosite, prăfuite, dar biruitoare.

Hans Dölling, preşedintele societăţii popicarilor germani, a dat fuga înaintea convoiului, cu braţul plin de flori de primăvară, pe care le revarsă în braţele conducătorului caravanei : un miner bătrîn, cu barbă albă şi statură voinică. Îl cheamă Herbst. Se îmbrăţişează.

— *Glück auf !* strigă în cor şirul de nemţi proaspăt veniţi.

— *Glück auf !* răspund meseriaşii germani care, alergînd, au ajuns de la ateliere pînă la şanţul drumului.

— *Glück auf !* se aude glasul cristalin al unui copilaş cocoţat pe capra unei căruţe.

Convoiul s-a oprit, Heinrich Herbst, bătrînul conducător al acestei neobişnuite caravane de muncitori, de femei obosite şi de copilaşi veniţi de pe meleaguri atît de îndepărtate, stă de vorbă cu comitetul societăţii popicarilor. Întreabă de locuinţe, de cantină, de viaţa de pe aici, de directori şi purtările lor, de jandarmii care au sosit şi ei de grabă „la faţa locului" şi care par a fi înciudaţi că nimeni nu-i bagă în seamă — şi de toate. La rîndu-i bătrînul Herbst este descusut : despre călătoria făcută şi despre patria rămasă departe, în urmă...

Încă o dată *Glück auf !* şi convoiul s-a pus în mişcare. Se îndreaptă spre coloniile 3 şi 4. Din urmă-i răzbate refrenul melodiei de adineauri :

„Cînd plini de praf, cu paşi trudiţi,
Ieşim din mină obosiţi,
Ne doare că-n lumina sa
Pămîntul ţine-o lume rea..."

Capitolul XVIII

ARMINDEN

Primăvara era şi ea mirată de înfăţişarea satului ăsta, care parcă se opăcise — parcă trăise un an cît un veac.

Ea se ivise ca în toţi anii. Topise zăpezile, încălzise pămîntul înţepenit, încolţise firele de iarbă, făcuse să răsară miei zburdalnici şi să înmugurească cireşii şi prunii, smulsese saricele şi ţundrele de pe spinările oamenilor — şi era mulţumită de isprava ei binecuvîntată. Dar — minune! — de sub cojocul de omăt pe care-l prefăcuse în şiroaie zglobii, se înălţară palate albe necunoscute ei, apărură case lungi, mari şi pămîntii şi mişunau oameni necunoscuţi, nemaivăzuţi pe aceste meleaguri!

La început primăvara crezu că se rătăcise, şi, burzuluită, se întoarse din drum. Petrilenii îşi puseră iar mintenele. Însă nişte rîndunici, mînate şi ele de un vînticel dinspre mări calde, o îndemnară cu ciripit vesel, să nu se întristeze şi să mai caute. Se însoţiră cu ea la drum şi se legară să nu se lase pînă n-or regăsi Petrila lor, unde minunatele zburătoare îşi aveau cuiburile, părăsite toamna, dar nu pentru totdeauna, ci numai pentru călătoria de nuntă.

La poalele muntelui Roşia dădură peste viroagele pe unde surata primăvară se strecura în fiecare an cu rîs argintiu şi înviorător, iar rîndunelele îşi aflară adăposturile lăsate cu luni în urmă.

A fost o zurbală de glasuri ciripite, o veselie, o alergare de pe o cracă pe alta, cum rar s-a mai pomenit. Rîdeau păsărelele, rîdeau copilaşii prin ogrăzi, rîdea şi primăvara ruşinată de uşurinţa ei şi de nechibzuinţa din zilele trecute, cînd o zbughise înapoi. Sigur, asta-i Petrila! Uite bisericuţa cu turla subţire şi înaltă de parcă vrea să străpungă cerul; uite şi coliba lui Sluguţ (de ce o fi aşa de mohorîtă?); uite şi casa lui moş Zăican, pe a cărui codană am încălzit-o de... stai să număr... de optsprezece ori, iacă şi feciorii lui Voicu, şi ai Vladei, şi Dealul Negru... Dar de ce s-o fi micşorat dealul?

Atunci rîndunelele i-au spus toată povestea, atîta cît ştiau, că şi ele plecaseră cam de mult, pe aripile toamnei.

Hai să vedem tot ce-i nou aici! Şi rîndunelele însoţiră primăvara — şi ţin-te colind...

Au găsit în fluierugul dealului de la Cimpa două găuri negre şi spăimîntoase ca două guri de căpcăuni; pe unda Jiului, o pădure de butuci din care oameni făceau şipci şi surcele; în luncă magazii, barăci şi grajduri; la capul de jos al satului mulţime de case noi şi cazărmi de scînduri; iar între ele: liotă de copii străini, îmbrăcaţi care în cenuşiu, care în negru, tot altfel de cum se poartă ţîncii pe aici. Găgălicii ăştia n-aveau căciuli şi nici cojocele şi păreau zgribuliţi în hăinuţele lor firave. Atunci primăverii i s-a făcut milă — şi pe dată a început a dogori pale-pale de căldură.

Aşa se face că azi, cînd este ziua întîi a lunii mai şi oamenii sărbătoresc străbunul Arminden, dealurile, livezile, zăvoiul din Petrila, totul a îmbrăcat haină verde. Sătenii stau tolăniţi pe iarba grasă a luncii, strînşi grupuri-grupuri, şi se veselesc.

Acum soarele e sus, dar geana lui nici nu mijise cînd din fiecare colibă plecase o dată cu ştima nopţii, cîte un bărbat — gospodar sau flăcăiandru — şi se întorsese fiecare cu un pui de brad la spinare, subţirel şi cu un smoc de frunze în vîrf. I-au săpat o gropiţă în dreptul porţii, l-au înfipt bine, şi va sta acolo pînă se va coace prima pîine din grîul cel

nou. La casele cu fete mari, au răsărit flori la ferestre. Cununi de brad împodobesc uşile, gardurile, cumpăna fîntînii şi coarnele boulenilor.

Popa Niculae a făcut la biserică slujbă mare, începută chiar din zori, după care a plecat cu crîstnicul prin sat, din casă în casă, să dăruiască stropi de aghiazmă.

La Petrila se face nedeie locală din cinci în cinci ani. Atunci se strînge lume din satele apropiate. Neamurile trag la neamuri, întind ţoale şi scoarţe prin livezi, tăifăsuiesc şi horesc pînă cîntă cocoşul. I se zice nedeia neamurilor. În ăst an însă, fiind Arminden fără nedeie, petrecerea se face în obşte. A ieşit tot satul, şi mari şi mici, pe lunca rîului şi s-au întins jos la iarbă, pe mănunchi de neamuri. Dar cum mai toţi sînt rude între ei — care cuscri, care cumetri, care nepoţi, nu mai zic de fraţi şi cumnaţi! — grupurile de petrecăreţi sînt puţine dar mari.

A adus fiecare de-acasă ce a avut şi ce a putut de-ale mîncării: piţă, brînză, ouă, şuncă şi slană (cui i-a mai rămas de cu iarnă), ceaune să mestece mămăliga pe loc, şi ulcioare cu rachiu şi vin. După masa de amiazi, îmbelşugată de vin şi hărmălaie, încep jocurile — aici mai toţi ştiu să zică frumos din fluier — iar cei mai vîrstnici se aşază pe-ndelete la vorbă lungă.

Petrila însă s-a schimbat. (Ştia ea, primăvara, de ce se minunase atît). Ce, numai ruminii ăştia ştiu să petreacă de întîi mai? Ehe! Armindenul e pentru toată lumea sărbătoarea pădurilor, cîmpului şi florilor, adică şi pentru unguri, şi pentru nemţi şi pentru slovaci, şi pentru alte limbi. E datină veche, fără de hotare, din vremi cînd nu se pomenea nici de împăraţi, grofi şi jandarmi, şi nici de simbriaşi la tăiatul dealurilor negre. Aşa că geaba vă miraţi, bătrînilor, c-au venit azi în lunca voastră unguri, nemţi, polonezi şi cehi, cu nevestele şi copiii lor. Mai an, ei au petrecut Armindenul în ţările lor, cu cei de-o limbă şi de-o credinţă cu ei. Şi în ţara lor sînt lunci şi flori, şi jocuri, şi fete mîndre. Dar ne-

cazurile i-au azvîrlit acum pe malurile Jiurilor — şi dacă e Arminden, au şi ei drept la un petic de luncă cu iarbă verde. Iacă, nu vă zăticnesc nici masa voastră, nici joaca voastră. S-au tras mai deoparte. Pe ordie şi ei, ca şi voi. Pe neamuri. Voi nu v-aţi strîns pe spiţe de neamuri? Şi ei sînt neamuri: de aceeaşi limbă. Colo petrec nemţii, dincolo ungurii, şi tot aşa polonezii, slovacii şi cehii.

— Oameni nevoiaşi, măi Costeo. Zici că sînt venetici. Sînt, dar de treabă, grăi Jurca.

Cei doi fruntaşi ai Petrilei făcuseră masă sub o sălcie, cam la mijlocul luncii, şi în juru-le aveau numai neamuri: Filimon Bonţ cu Tudora şi Opriţa; Criste Rogoza şi Moisa lui Barb ce se pregăteau să pornească mîine chiar, cu turmele lor pe Parîng; pogăniciul Prunaş cu nevastă tînără şi doi prunci, unul în poală şi altul legănat în doinuşul scobit dintr-un trunchi de plută; Tămăşilă care de-abia aşteaptă să plece iar la pădure, după vînat neîngăduit de grofi; nana Glafira cu cîndul de nepoţi; şi mulţi alţii. Bătrînii Costea şi Jurca erau ei înşişi neamuri: cumnaţi, şi oftau după vremea cînd se aflau ei primaşi în sat, că-i mai ajutau atunci, după legea nescrisă, căsenii, cu muncă şi o leacă de dijmă. Dar acum, de cînd au venit străinii, s-a stins datina, parcă nici s-a pomenit...

— Aşa a fost să fie, cumnate. De multe ori mă întreb dacă cu răboajele noastre mai puteam ţine piept la casa obştii, la atîta liotă de oameni noi. Nici numele lor nu-l putem zice; ni se încurcă limba în gură; dar mi-te să-i ţinem minte... Şi sînt mulţi. Ce zici — cîţi or fi?

— Greu de spus. Asta ştie numai soţietatul.

— Şi ciondării cu chivăre.

— Jăndarii? Da.

— Uite că vine domnu' părinte. El va fi ştiind mai bine.

Se apropia popa Niculae care îşi binecuvînta dreptcredincioşii trecînd de la un ospăţ la altul. Se oprea la fiecare pîlc. El e neam cu toţi petrilenii. De! nu i-a botezat el?

— Alduieşte, părinte, şi masa noastră.

După ce popa schiţă o cruce mare, de sus în jos şi de la dreapta la stînga, cît se întindeau ţoalele şi doleţurile neamurilor fostului cneaz, se aşeză jos şi se puse a zdrumica din ce îl îmbiau mesenii.

— Ce crezi, părinte, cîţi străini să se fi strîns în Petrila noastră?

— Asta-i bună, măi bătrînilor, ce credeţi că i-am anumărat eu? Sînt papistaşi doar...

— Dar, ziceam aşa, ca să ştim...

— Păi, (şi popa începu să socotească în gînd) e greu de spus. Să tot fie vreo două sute, dacă nu mai mulţi. Bărbaţi, adică. Cu muierile şi copiii lor — că nu toţi sînt însuraţi, sau nu şi-au adus familiile — or fi vreo cinci sute de suflete. Mulţi, ai?

— Aleu, domnu' părinte, sări Glafira, ne-or fi dovedit la număr pe noi, pe ăi vechi, ăi cu credinţa în Dumnezeu, ce zici?

— Se prea poate. Ori sîntem taman pe ţanc. Dar, Glafiră, şi ei sînt cu credinţă în Dumnezeu, fără numai că pe altă lege.

— Atunci de ce n-au bisearică? se încăpăţînă femeia.

— Au, dar n-o vezi tu.

— Vai, părinte, se cruci Glafira, bisearică nevăzută, cine a mai pomenit?

Se mirară toţi de astfel de vorbă a popii, că îl ştiau om aşezat şi greu la glumă.

— A vă mirare vouă, dar aşa este. In Petrila noastră sînt acum mai multe legi creştineşti. Sînt catolici mulţi, care ţin de Roma. Au început să adune piţule ca să-şi facă biserica lor; aud c-o să fie măreaţă. Şi-apoi sînt calvinii şi luteranii. Aştia sînt protestanţi, fără podoabe în biserică. Şi-au clădit o capelă, aşa zic ei lăcaşului sfînt, din bolovani şi scînduri, la capul de jos a coloniei. Eu am văzut-o...

— Te-au lăsat, părinte?

— De ce să nu mă lase? E mică — lămuri mai departe preotul — dar Dumnezeu nu se supără. Sufletul să fie mare. Acum slujesc împreună. Mai tîr-

ziu îşi vor face şi calvinii şi luteranii cîte o biserică aparte.

— Păi cine le slujeşte? N-am văzut nici un popă de-al lor, dădu cu gura femeia.

— N-au încă preot. Se roagă unul de-al lor, un muncitor neamţ, bătrîn, şi care pare înţelept. Credincioşii ascultă, şi-apoi citesc cu glas tare, toţi o dată, dintr-o cărticică. Fiecare scoate din sînuri cîte una. E Biblia.

Ceilalţi vrură să mai spuie ceva, dar apăruse între ei Radu al lui Zăican. Stătuse mai la o parte şi ascultase cuviincios. Acum intră în vorbă.

— Fiecare cu legea şi biserica lui, dreptu-i, spuse Radu. Dar vorba-i că străinii ăştia au şi şcoală. Se cade ca fiecare să fim cu şcoala noastră, nu numai cu biserică. V-o spuse domnu' părinte la predică. Aşa ne fuse înţelegerea cînd ne-am adunat mai spre primăvară sub arţar. Dar unii au dat, alţii nu. Nu-ţi fie cu supărare, nană Glafiră...

Glafira se ştia cu musca pe căciulă, aşa că lăsă ochii în jos, ruşinată de cutezanţa tînărului. Dar nu-i zise nimica, cu toate că avea sub nas o morişcă... mamă, mamă! Radu era iubit şi începuse să fie respectat de toţi.

— Domnule părinte, eu am o părere a mea, continuă Radu. Uite, acum îmi veni şi nu-mi dă pace. Mai rar prilej bun ca ăsta. Tot satul e aici, grămadă. Hai să mergem din uspăţ în uspăţ şi din om în om, să le cerem dajdie pentru şcoală. Amu sînt veseli şi mai dănoşi. Să-i scrii sfinţia ta, cu condeiul, tot ce-or zice că dăruiesc pentru şcoală.

— Impodobită treabă! exclamară bătrînii. Că bine zici, Radule.

— Dar, spuse popa, hîrtie n-am, condei n-am. Sînt la biserică, pe masa din altar. Vrei tu să dai fuga, Radule?

— Nu-i bai, sări Costea. Iacă pe loc fac un răboj. Şi bătrînul nu mai aşteptă, se duse la hăţişul de anini, rupse şi bricegă o cracă lină, şi se întoarse rîzînd.

— Haideți! Tu, Radule, eu, Jurca și domnul părinte.

Într-un ceas treaba fu gata. Costea se înscrisese în cap cu zece fiorini și o căruță de stejar cojit. A fost greu începutul, că pe urmă a mers ușor. Au dat toți, adică s-au scris la război, unii cu bani, alții cu materiale sau zile de muncă. Pînă și biata Vlada lui Vlădoi a vrut să dea o mială.

— Dumnezeu să te trăiască, Radule, îi spuse popa la întoarcere și-l îmbrățișă. Nu geaba ți-am dat nutreț pentru minte! Ești iute. De omul viteaz și moartea face haz...

— Ee! dumnezeu' mîni-ta, vin să te țuc, că sprinten ești la faptă, îi spuse și moș Jurca și-l strînse la piept. Apoi se cinstiră. După care aduseră vorba despre grofi și despre proces, că apărură în luncă și jandarmii. Se plimbau ca niște păuni și-nsoțeau pe vătaful de pădure trimis de la curtea din Clopotiva să amintească oamenilor că mai au de dat atîta și atîta. Numai că petrilenii îi luară cam repede. De, e Arminden și să le dea pace...

— Las', mai avem cîteva zile, aminti popa.

În iarnă, după înțelegerea din casa lui Costea, Radu Zăican fusese cu Huneadu și Bou Stamate la Deva, la avocatul Brebenar, ca să zorească procesul cu nobilii și să-l descoasă de ce n-a venit în toamnă la Petrila după cum fusese vorba, să socotească pagubele făcute de societate în livezile și fînețea oamenilor, în vederea, poate, a unui proces cu aceasta. Brebenar se tot codea cînd i s-a amintit de societatea lui Hoffmann. Ba că-i laie, ba că-i bălaie. Dar petrilenii n-au plecat pînă nu s-a obținut batîr termenul de judecată cu grofii. Este la 5 mai. Așadar, peste două zile va pleca o delegație numeroasă la scaunul districtual. Va fi o bătăllie mare și grea, cu atît mai grea cu cît, după cum a simțit delegația, Brebenar nu se poartă cu cinste.

— Și dacă, Doamne păzește, pierdem? se băgă nevasta lui Criste Rogoza.

— Mă haiducesc, izbucni Radu, mînios. Ca Pătru, ca Drăgan, ca Neag.

— Merem şi noi! Hărămbaşă te facem, bădiţă Radu, săriră voioşi nepoţii Glafirei.

— Te urmăm, Radule, cu cinste, se însufleţi şi Criste Rogoza. Cătanele tale fi-vom. Umbra ta ne vom face, ca în cîntecul nost':

Să călcăm din urmă-n urmă,
Parc-am fi făcuţi de-o mumă;
Să călcăm din piatră-n piatră,
Parc-am fi făcuţi de-un tată...

— Nie! ficiorilor, ce v-aţi aprins? le-o tăie Costea.

— Cum o să meargă Radu? Cui să-i lase căpitănia? glumi Moisa. Uitară-ţi că feciorul ăsta al Zăicanilor strînge căpriori şi bulumaci pentru casă? E vremea să aibă şi el coliba lui şi rostul lui. Că, pe cît bag sama, jucăm curînd şi la nunta Firei, Dumnezeu să-i dea noroc.

Tocmai cînd Radu începu şi el a se veseli de glumă, hop şi Zgîrcea, vătaful de munte, cu un jandarm după el, şi i se propti în faţă.

— Radule Zăicane, tată-tău văd că-i tot beteag. Are de făcut trei zile cu carul la pădure pe aste două pătrare. Să i le faci tu. Te-am scris la carte.

— Zmeul mîne-ta! Piei, mişălule! Şi Radu zvîcni în picioare, gata să se prăvale asupra slugoiului care dintr-o mişcare se şi ascunse în spatele jandarmului.

Sări popa, săriră bătrînii, alergă de departe şi Ion Hotea altfel cine ştie ce se mai întîmpla.

— Nu fac roboată nici eu, nici moşu'. S-o ştii, slugoiule! strigă Radu. Eu mi-s băieş, nu iobag. Noi slujim acum la alţi domni.

— Vezi, ţi-am spus, domnule Zgîrcea, Radu lui Zăican e băieş şi nu poate fi lipsă de la lucru, interveni jandarmul. Hai la alţii. Şi s-au dus.

— Plecară cu coada între picioare! rîse Rogoza. Nu-ţi spuseră flăcăii ăştia că eşti bun de hărămbaşă? Ai şi început căpitănia!

— Bine le ziseşi, Radule, dar îţi faci dusmani. Au

şi ei răbojul lor, şi cînd ţi-o fi lumea mai dragă... încercă să-l povăţuiască Glafira.

— Nană, nu-i bai! Omul fără duşmani e ca rîul fără bolovani. Numai că, dacă vrem să scăpăm de roboată, cată să fim cu toţii una. Nu numai noi cei care trudim la soţietat, ci toţi căsenii să zică *ba!*

— Ce fuse aci? că eu îmi pregăteam ciumagu...

Era Necula Măghiran, din grupul moţilor, aşezat la iarbă, mai colea de capătul grajdurilor întreprinderii. Venise atras de larmă.

— Zăicane, te rugăm cu toţi să vii pe la noi o ţîră. Să cinstim şi să mai tainim.

Stăteau întinşi la soare, cît îs de lungi, cei treizeci de muncitori veniţi din munţii Apuseni şi care înfruntaseră o iarnă cruntă. Acum hodineau ciolanele, ascultînd pe Lambe „groparul" care doinea:

Cel berbece lai
Din turma lui Crai,
Din grai îmi grăire:
Drag stăpîne-al meu
Nu te spăria:
Cînd mare-o venire
Mare şi tulbure,
Clopot oi clătire,
Oile-or pornire,
La munte-or venire,
Unde iarba creşte,
Nime' n-o plivеşte,
Fără ce-o plivesc
Nouă cerbi de-ăi suri
Din nouă custuri...

Radu şi Necula se apropiară încet, să prindă viersul, dar Lambe conteni.

— Soarele dogoare, şi voi tot nu vă îndurаţi să lăsaţi cojoacele, le strigă rîzînd Zăican.

— După aşa iarnă... spuse unul.

Îl primiră pe Radu cu ploscа plină, însă flăcăul nu se mai încumeta să bea. Poate îi era teamă şi

de sîngele ce se iuţise o dată cu primăvara. Ce să-l mai zgîndăre cu palincă...

— Nu te văzui, bade Ţancotă, de-un veac, i se adresă Radu. Fost-ai la Peşta au la Beci? Ca Horia al vostru? şi rîse de glumă.

— Ba, mă făcui urs în iarna asta, bat-o Sîntu, că rea a mai fost. Ziua săpam la galerii şi noaptea picoteam în peşteră.

— Că bine zici. Am auzit. Şi spune-mi, rogu-te, cum fuse?

— Să nu dea Dumnezeu nici la tătari, Radule, c-aşa-ţi zice, nu? Eu te ştiam de Zăican, da' tot una e. Să-ţi spun: Cînd dădea întunericul plecam la magazie să-mbucăm ceva şi să durmim. Da' au venit ploile alea din brumărelul mare şi ne trezeam cu spatele ud. Atunci eu cu alţi vreo cinci, uite-i colo, ce-am zis? Hai să facem o gaură adîncă în deal, unde o fi pămîntul mai moale, că va fi mai cald şi nici ploaie, nici bate vîntul. Ne-am pus pe lucru. În cîteva nopţi de trudă, peştera fu gata. Era bine, ce să zic. Că am fost făcut şi răsuflători, şi propte ca ălea de marmură din palatele grofilor. Aveam pirostrii, aveam ceaun, încălzeam apă, învîrteam mămăligă.

— Şi pe ce durmeaţi?

— Pe paie. Aveam multe! Furasem din şurile oamenilor. Da' numai că veni prăpădul ăla de nămeţi din luna lui călindar. Într-o dimineaţă, mai ieşi dacă poţi! Toată gura peşterii noastre s-a fost astupat pînă sus de tot. Abia s-a fost zărind prin stratul gros de nea oleacă de lumină, ca pe-nserat, cînd dă buzna noaptea. Ce să facem? Nimic! Tot nu se lucra la galeria pentru cărbune. Am stat. Şi mai cu vorba bonca-bonca, mai cu poveşti, mai Dănilă ăsta cu fluieraşul, trecură două zile. Eram domnoşi tare. Farină aveam, ceapă aveam, apă topeam din omăt. Însă ne erau de lipsă lemnele, că găunosul ăsta de Lambe — că de-aia îi zicem acum „Groparu" — nu se grijise de lemne, cum fusese înţelesul nostru. Aşa că musai trebuia să ieşim din vizuină. Ba, ne-au mai silit şi nevoile, că vezi, ăsta din spate nu vrea

să știe... Dar ca să ieșim din hrubă ne erau de lipsă lopeți și cazmale. Am dat cu picioarele, am zgîriat cu mînurile, am lovit cu lăstarele...

— Și cînd erau pe gătat, hop și noi, cei de la culcușul din baracă, îi sfîrși vorba Măghiran. Credeam că s-a zis cu ei și veniserăm cu cazmale, cu blăni de lemn din stive, cu ce găsisem. I-am scos. Parcă erau niscai strigoaie...

— Am tocmit o jalbă. Vrurăm s-o dăm lui Hoffmann, cînd fuse pe-aici, dar nu ne-a primit, zmeul mîne-sii. Am lăsat-o la scîrnele alea de la administrație. Să vedem. Cerurăm să ne bage și pe noi la colonie. Aud că e cu podeală pe jos. Și cu laițe. Altfel — plecăm. Toți, toți! Ne-am înțeles. Ci-că-i de lucru la Ghelar. Mai rău ca aici nu poate fi. Vorba lui Lambe gărnosul. Ia zi-o mă, groparule, s-o audă și de-alde Zăicanu.

— Care, asta ?

Doamne, nu da nimărui
Ca mie și codrului!
Codrului i-ai dat verdeață,
Mie tot amară viață;
Codrului i-ai dat nuiele,
Mie numai dor și jele.

— Așa, mă. Și cum îți spuneam — urmă Țancotă — ni-i gîndul la Ghelar. Acolo om găsi, cred, și de-ale gurii. Ne-am săturat de ce mîncarăm pe aici. De-aia, să vezi, ne-am dus cîteva seri la cantina de la cazarma coloniei cu unguri și poleaci. Am mîncat ciorbă fierbinte, ca să ne spele bine mațele. Da-i scump tare. Ieri, la sîmbrie luarăm mai nimic. Trăbe că-i furășag — tot de-al domnilor, că-i cantina lor.

— E furășag! Ba, din ce am fi avut de luat ne-au scăzut și birșagurile, adăugi Necula Măghiran.

— Aminzile, da. Apăi tunie dracu în foalele lor! Pă ce birșaguri? Nu trudim atît? Unde mer birșagurile alea, Radule? La bisearică? La tezaurul crăiesc?

— Ba, răspunse Radu. Tot la ei, la căsieria lor. Ca să aibă de unde plăti sîmbriile.

— Cum vine asta, Radule, opresc din sîmbrie ca să poată plăti sîmbria?

— Da, oameni buni, ne fură de două ori. Pîn' ne-om scula toţi. O fi avînd dreptate şi Abasarabă...

— Care-i ăla? Ce zice? săriră cîţiva.

— E! mă gîndeam şi eu aşa, la o vorbă de-a lui, dar pîn-atunci s-o mai încercăm cu blîndul, încheie Radu Zăican. Acu' nu vă fie cu supărare, plec spre ai mei. I-am lăsat la umbra plutelor de dincolo de grajduri şi am dat bir cu fugiţii. Colindai din uspăţ în uspăţ, ca domnu' părinte. Nu se cade.

Trecînd pe lîngă răstoaca de la firiză, unde se afla morarul Mustăţea cu ai lui, Radu zări şi pe Trif în grupul lor. Nu-l mai văzuse din seara şezătoarei. Fusese vorba atunci să rămînă peste noapte la vornicul cetaşilori, la Ion al lui Hotea. A doua zi l-a căutat în zadar. Ion i-a povestit că Trif plecase singur de la şezătoare, după ce se înapoiase Mihuţ. Văzîndu-l acum iarăşi între petrileni, Radu Zăican se bucură şi se îndreptă glonţ către pîlcul morarului.

— Ziua bună la toţi! L-am zărit pe Trif şi vroiam a-i spune ceva, nu vă fie cu supărare. Ce faci, Trif, frăţioare?

Pînă să dea Alupetreacătă răspuns la întrebarea lui Radu, se băgă în vorbă Stanciu Huneadu, vecinul Zăicanilor, care cu Bou Stamate, Ion Abasarabă şi neamurile lor alcătuiseră grupul morarului Ion Mustăţea al Niţului. Acesta din urmă povestise ceva despre moara lui — adică fostă a lui taică-său — răposatul Niţu Mustăţea. Acest Niţu întemeiase cu osteneala lui, la început de veac, moara de azi, de din jos de răstoacă. Săpase singur şanţul de captare a cracului de rîu; îndiguise cu bolovani din albia Jiului, cu piatră de stîncă, cu blăni de lemn şi pari puternici, iazul morii; meşteşugise singur stavila de la scoc şi tot singur cioplise din măr sălbatic valul roţii, iar aripioarele ei le tăiase din trunchi zdravăn de gorun. Morăritul mergea bine şi petrilenii erau mulţumiţi. Niţu lua vamă omeneşte, totdeauna în

boabe sau făină, cîte un căpeţ la trei băniciori. Dar după conscripţia din 1819 malul din dreapta al Jiului a trecut în posesia nobililor din Clopotiva, cu măgura dintre rîu şi valea Roşiei — şi cu moară cu tot. Bietul Niţu Mustăţea s-a bătut cu vătafii lui Pogány, s-a judecat la Haţeg şi Deva, dar n-a avut ce face. Înalta magistratură a spus că locul robeşte casa, aşa că jandarmii au pus lacăte şi peceţi peste moara Niţului. Un an întreg petrilenii n-au avut unde măcina bruma lor de mei şi porumb. Se duceau tocmai în susul Streiului, la moara din Crivadia, tot a unui magnat. După un an, baronul Pogány — tatăl celui de azi — a trimis oameni să rupă peceţile. Au redeschis moara, luîndu-l pe Mustăţea morar la parte — mai mică, dar la parte — şi cu o leacă de simbrie. Încet-încet părtăşia s-a uitat şi a rămas doar simbria... Niţu a rămas numai angat boieresc la fosta lui moară. S-a stins de inimă rea.

— Radule, ascultă şi tu. Morarul Ion tocmai ne spune necazul lui. Să vedem ce-i de făcut, grăi Stanciu.

— Şi cum vă spuneam, lăcomia grofului se întinde mereu. Cînd moara era a noastră, a tatii, bătrînul lua — vă aduceţi aminte — vamă de un căpeţ la trei băniciori. După ce domnii din Clopotiva au deschis-o pe sama lor, au mărit vama la doi căpeţi. Cînd am trecut eu în locul tatii, s-a făcut băniciorul şi căpeţul, cît e şi-acum. Asta înseamnă că s-a întreit vama. În douăzeci de ani... Greu — dar fie! Ei, acum, după cum vă spusei — ascultă şi tu, Radule, grofu trimise poruncă prin Zbîrcea să nu mai iau uium, adică vamă în produpt, ci numai în bani. Să socotesc cît face vama pentru atîtea şi atîtea baniţe, şi omul să verse atîţia fiorini, atîtea groşiţe, atîţia creiţari. Spuneţi şi voi: cum pot face asta? Chiar dacă unii au ceva creiţari şi pot da ce fac însă cu ceilalţi, cu grosul, cu de-alde Voicu, Ciurii, Vlada, Anuţa, Luţă, moş Hanăş, baba Viga? Ce, ei au simbrie, ca să vină cu creiţarul?

— Eu mă gîndesc să facem o altă moară, pe locul nostru, cam unde dă Cimpa în Jii, că locul e al obștii noastre, spuse Abasarabă.

—Greu, Ioane. Nu uita că și tata, după ce a pierdut moara a încercat să facă alta mai devale — se vede și-acuma săpătura la capătul chingii noastre — dar a fost oprit tot de oamenii grofului, că bălarul din Clopotiva a iscos ca din pămînt un urbar de opreliște. Așa va face și acum. Ei — tu ce zici, Zăicane?

— Oameni buni, mai avem numai niţăluș și răsuflăm. Peste patru zile e judecata la Deva. Le dăm peste cap toate urbariile lor. Veți vedea. Deci nu vă mai frămîntați. Stăm de vorbă săptămîna viitoare. La Banciu, ca să ne cinstim cu vin și cu lăutari, fu răspunsul sigur al Radului, după care se trase mai de o parte cu Trif.

— Măi frate, ce-i cu tine? Că nu te lăsară să-mi răspunzi.

— Ce să fie? Bine...

— Din sara șezătoarei nu te mai văzui. Nici n-ai mas atunci la Hotea. Unde dispărușî?

— M-am dus la mine, la Livăzeni.

— În plină noapte? pe urgia aia? Noroc că era lună plină, îmi amintesc bine, că și eu am avut atunci alergătură cu necazul lui Nagy. Nu te mai iscodesc. Vei fi avut tu vreo socoteală la Livăzeni, chiar dacă ai ajuns pe la cîntatul cocoșilor. Atunci primesc mai bine frumoasele, că-s mai calde... glumi Radu.

— Nu, nu mă aștepta nimeni, se întunecă Trif.

— Dar atunci?

— Așa mi-a venit.

Radu nu mai stărui. Îl întrebă dacă mai lucrează la societate.

— În luna aia n-am lucrat. Și nici în mărțișor. Dar în prier m-a adus iar nevoia, că nevoile cad pe oameni, nu pe pietre. Am lucrat la vărărie. M-a văzut și Mihuț.

— Te-a văzut? Nu mi-a spus nimic și doar l-am întrebat mereu de tine...

— Şi — urmă Trif — după o săptămînă, chiar a doua zi după ce dădu Mihuţ peste mine la vărărie, mă trimiseră la hantătar, la bocşeria pe care a făcut-o soţietatul pe o vale din poalele Auşelului.

— Da, am auzit că Hoffmannii au făcut şi bocşerie de mangal. Toţi orăşenii ăştia, toţi industrioşii, pe ce pun mîna prefac în aur, bine zice Jäger-baci. Ci-că la toate pădurile alea cu lemn bun pentru mangal, Hoffmannii sînt tovarăşi cu baronii şi conţii care veniră la vînătoare. Tu nu erai aci, la Petrila. Ăsta o fi fost şi rostul războiului ce-l dezlănţuiră atunci contra fiarelor, că — aflai pe urmă — în ce priveşte muncitorii iobagi pe care îi cereau grofii, nu s-au înţeles lupii, adică domnii. Da' ia-n spune, cum o duci acolo, la mangal? E trudă multă? Şi unde dormi, tu şi ceilalţi?

— Nu mai întreba. Durmim rău, ca urşii, că e încă frig al dracului. Cît despre trudă, este ca pe de-a rîndul. E un meşteşug şi la bocşe. Seamănă o ţîră cu cel de la vărărie. Numai că acolo lucram cu alb, iar aici cu negru...

— N-am văzut niciodată o bocşerie.

— Nu-i mare lucru. Stînjenarii fac tăierea brazilor; alţii buitul şi corhănitul. Şi-acolo avem ştabi, numai că le zice „şumari". Din trunchii aduşi la loc deschis se taie droii — va să zică butucii — cu joagărele; droii sînt mărunţiţi cu topoarele pînă ajung ţăpligi subţirele şi mici de-o şchioapă. Apoi astea se clădesc în bocşe, ca la cuptoarele de var, şi se dă foc dedesubt. Eu sînt acolo ţăpligar. Dar n-o să stau; e prea departe de casă.

— Măi, Trifule, trebuie să găseşti o muncă tot aici la Petrila.

— Aşa gîndeam şi eu. Ba mă gîndeam chiar cu temei. Vreau să-ţi vorbesc musai. Dar nu acum, că e zi de joacă pentru toată lumea. Şi, ciulind urechile, Trif adăugă: Du-te că te strigă.

Dincolo de mănunchiul morarului, făcuse sălaş de cîteva ceasuri Anuţa răposatului Sluguţ cu Vlada lui Vlădoi, care venise cu orfanii ei şi cu două cumnate

ai căror bărbaţi lipseau, că-i luaseră de cinci zile jandarmii la curtea din Iscroni.

Baba Neta se afla printre ele. O boscorodea pe Anuţa, dezvăluindu-i unele taine de descîntec:

— Nu m-ai ascultat pe mine şi acum e rău. L-au prigonit vrăjmaşii. Ei i-au trimis boala. I-au pus-o în piept, acolo la temniţă. La astfel de năcaz descînţi cu miere fiartă bine în zamă de spînz şi zici de trei ori:

De-o fi rău de la bărbat
Să-i coacă boaşele.
De-o fi rău de la muiere
Să-i coacă ţîţele.
Şi să-i curgă laptele

şi-apoi îl ungi bine cu zama ceea, pe locul beteag, la coş dar şi la inimă şi la urechi. Uiaga i-o pui pe frunte şi zici: în numele Tatălui; apoi în obraz şi zici: şi al Fiului; şi în barbă şi zici: şi al duhului sfînt, amin! Ce mai rămîne în uiagă ţîpi pe mîţ şi dacă să scutură mîţu' — trece, adică se duce răul înapoi, la ăl care i-l dete.

— Lasă, babă Neto, nu mă mai învenina cu vorbele tale. Ştiu şi eu a descînta, dar aici n-a fost de descîntec. Că răul lui Ion al meu o vint de la soţietat şi dacă spuneam descîntecul lu' tălică crezi că s-ar fi copt boaşele la toţi domnii soţietatului? Aida-de! Nu spînz, babo — toporu'!...

Neta plecă îmbufnată, mormăind sec şi închinîndu-se de necredinţa muierilor de azi.

Ion Sluguţ se stinsese în seara cînd sosise la Petrila convoiul de lucrători cehi. L-au înmormîntat creştineşte. Spre uimirea Anuţei, veniră poporeni cum nu se mai pomenise de la moartea părintelui Dănăilă, cel ce fusese înaintea popii Niculae — e mult de-atunci. Nu numai Petrila, dar toate satele şi cătunaşele de pe Jii şi Strei, de la Crivadia pînă la Lupeni, aflaseră din ce se trăsese moartea lui Sluguţ. Înmormîntarea a fost o răzmeriţă mută. Din Petrila n-a rămas suflare de om la casa lui. Din jur au venit ţărani mulţime, cu popa Urlea din Bărbă-

teni, cu popa Poroabă din Uricani și cu Iov din Crivadia. La șantierele societății s-a lucrat — și nu s-a lucrat. Au părăsit lucrul întîi moții, care au venit buluc, în cap cu Necula Măghiran și cu Țancotă. Au venit apoi cei de la vărărie, de la cărămidărie, de la firize, de la pădure. În urmă, văzînd muncitorii străini că echipele lor s-au descompletat — că aveau romîni printre ei — au dat și ei năvală: — întîi ungurii de la Dealul Negru, apoi poleacii în păr, și nemții și cehii — sute! Nu-l cunoscuseră pe Sluguț, dar știau pricina morții. Nu aveai loc să arunci o grosiță, așa era lumea strînsă în drum, în fața colibei Anuței, pînă pe treptele clădirii de peste drum în care directorii se încuiaseră și tremurau trăgînd cu ochii pe la pervazurile ferestrelor. Dar nu s-a întîmplat nimic. Mută a fost răzmerița, mută înmormîntarea, mută a rămas și Anuța, de atunci, de cînd a presărat cu mîna ei ultimul pumn de pămînt rea-văn peste mormîntul lui Ion... „Mai bine ar blestema. Tăcerea asta nu-i bună. Coace ceva, nebuna", își spune de-atunci Willing și se strecoară tot pe partea cealaltă a drumului.

Anuței Sluguț și Vladei lui Vlădoi nu le ardea lor de Arminden. Veniseră așa, pentru datină și ca să mai afle cîte ceva. După plecarea Netei s-au pus iar să șușotească. Cînd ajunse Radu la ele, Vlada tocmai isprăvise de istorisit cum se prăpădise Vlădoi al ei acum trei ani. Anuța știa pe de rost (c-o mai auzise de multe ori) cum înghețase omul cu turma, cum îl aduseseră pe năsălie, dar o ascultase cuviincios. Și ea mai povestise mai adineauri, Vladei, cum se stinsese Ion al ei, cum îi ținuse lumînarea în mînă, cum i se învinețiseră picioarele la vîrfuri, cum i-a dat ultimul sărut pe fruntea rece ca gheața și cum el îi șoptise:

— Să nu vinzi, Ană...

— Nu vînd, Iuane, i-am zis, și și-a dat duhul liniștit, Dumnezeu să-l odihnească.

O lacrimă se mai stoarse din izvorul secat și-apoi Anuța se uită la feciorul Zăicanului, care tocmai trecea prin fața-i. Radu se cutremură de înfățișarea fe-

meii. Era slabă şi pământie. Nasul i se lungise şi i se ascuţise, ca al răposatului. Ochii se pierduseră în găurile adînci de sub sprîncene şi scăpărau din întuneric. Părea un moroi alungat cu făcături de vrăjitoare, din mormîntul proaspăt al lui Sluguţ.

— Radule, mamă, stai doar un pic. Vreau să-ţi spun ceva.

— Te-ascult, nană.

— Tu ştii, măi feciorule, că se sparge satul nost'?

— Cum aşa?

— Iac-aşa! Iar a dat lăcomia printre ai noştri şi iar au început oamenii să vîndă soţietatului tot ce au. Mai an vîndu Petrean şi locul şi casa. Cuscru' lui taică-tu făcu la fel. Apoi Crăciun şi Balint. Am crezut ast' toamnă că s-a potolit goana după galbeni. Te-ai găsit! Acum au vîndut Mihai şi Rusa lui Ciur — ştii?

— Nu. Dar ce să facă soţietatul cu tîrla lor? rîse Radu.

— Nu rîde, că nu-i de rîs. Ştie el ce face, nu varsă galbenii de-a surda. Ciurii zic — i-am întrebat — că se trag la munte. Cumpără oi şi fac stînă la Cîmpul lui Neag. Acuma petrec. Uite-i colo, pe lîngă pîlcul din faţa grajdului. Limbovesc ca la nunta de argint. Dac-or mai ţine aşa trei zile, s-au gătat piţulele... Dar nu-s numai Ciurii, sînt şi alţii. De-alde Voicu şi Luţă tot îşi măsoară ogrăzile, ba cu pasul, ba cu prăjina. Ieri îl văzui şi pe tîlhar pe la ei. Pun la cale ceva, că doar nu s-a dus tîlharul ca să-i întrebe cum stau cu gîlcii...

— Care tîlhar, nană?

— Iling, de! Vînd, Radule. I-am întrebat, dar m-or mînţit. Vînd hoţeşte. Eu rămîn singură în mijlocul veneticilor. Ştii doar că locurile lui Voicu şi Luţă sînt lîngă al meu, în spate. Mă împresoară vrăjmaşii! Ei, tu ce zici?

Lui Radu îi pierise orice poftă de glumă. Dacă lucrurile sînt adevărate, aşa cum spune Anuţa, atunci e rău. Chiar că se sparge satul, gîndi flăcăul. Muierea asta nu-şi face nălucă. Banul e ochiul dracului

şi oamenii lacomi de arginţi uită că lăcomia sparge sacul.

Anuţa aştepta un răspuns. Zăican se frămînta ciupindu-şi obrazul şi mutîndu-şi locul de colo-colo. Într-un tîrziu zise:

— Nană, ai dreptate. Lucrul nu-i de glumă. Se prea poate să se-ntindă nebunia şi să se spargă satul. Proştii risipesc şi înţelepţii adună — asta e. Trebuie stăvilită năvala după galbeni. Cred că se poate. Dar cum? Dumneata te-ai gîndit?

— Eu cred că satul poate să-i oprească. După datină n-au voie să vîndă fără să întrebe pe oameni. Poate cumpără obştea.

— Nu. Legea asta a noastră este pentru partea de foc în devălmăşie. Şi încă: legea e nescrisă! Însă ei vînd locuri şi case care le aparţin numai lor. Cred că trebuie să se adune sfatul juzilor. Ei ştiu mai bine. Mă duc să spun bătrînilor Jurca şi Costea. Vom mai vorbi.

— Stai, n-am terminat. Mai o ţîră. Ion al meu a zis mereu, în săptămîna cît a bolit, să mă ţin de tine, maică, să faceţi proţes lu' soţietatu', pentru încălcările de pămînt. Ce mai staţi, Radule? De ce nu faceţi proţes?

— Facem, nană Anuţă, dar să gătăm întîi cu grofii. Mai avem patru zile. Lungi ale naibii.

— Să-i gătaţi? Nu-mi vine a crede pînă nu puneţi mîna pe topoare, Radule. Dar să te audă Alde-sus. Poate s-o-ndura de noi. Auzi, ci-că să mă duc săptămîna ailaltă la Haţeg, la dresul drumurilor, trei zile. Nu mă duc. Să mă taie! Or găsi numai ciolane, şi alea ca fusele. Carnea — mult, puţină cîtă era — mi-au supt-o.

— Să nu te duci, nană. Nime' să nu se mai ducă. Spune-le la toţi. Le spun şi eu. Dar, nană Anuţo, vezi cum vorbeşti: fără topoare, fără moarte de om, deşi slugoii ar' merita-o. Acum numai atît: nimeni să nu mai plece la roboată. Să se încuie în casă. Să se ascundă la pădure.

Ca iluminată, văduva lui Sluguţ se săltă de pe cergă şi începu să colinde grupurile. Aducea vorbă

mare. Toți într-o unealâ să se împotrivească legilor și urbariilor. Aha! Să vedem ce-or face grofii. Și astfel energia Anuței găsise un făgaș. Uitase de dușmanii de peste drum de casa ei...

— Radule, mai stai și pe lîngă ai tăi, îi spune mama Salomia cu o fărîmă de dojană în glas. Te neliniștești de colo-colo și parcă nu-ți găsești locul. Mai avem și noi de vorbit. Că acasă cin' te prinde... Cînd vii de la baie te-apuci de lucru pentru casa ta, pentru casa școlii, sau ții vorbă-ndelungă cu alții pentru judecata aia. Nici nu știu cînd mai dormi, că te văd cîteodată și cu ceasloavele alea sub nas.

— Stau muică, stau; iac-aci lîngă Fira și Mihuț. Ei, dacă fîrtatu ăsta al meu de la Poiana Miresei ar vrea să pună și el umărul la cîte sînt de făcut... îl împunse Radu. Dar așa, trăbe să lucru tot cu ăi bătrîni.

— Și de ce trăbe să lucri? zise Mihuț. Mai hodinește-te și tu, că nu dau turcii.

— Hodina mea e atunci cînd sînt mulțămit de ispravă.

Mama tăcu. Știa că n-o scoate la capăt cu feciorul ei. Se gîndea: cui seamănă, Doamne, că-i așa zvîrlugă? Harnic a fost și taică-său și încă mai e, cu toată vătămătura lui. Harnică am fost și sînt și eu. Dar nici așa...

La ospățul pe iarbă verde al Zăicanilor erau vreo șase inși. Ei patru, apoi cumnatul Vîrtop cu femeia — că le murise fata a doua zi după naștere — nepoții Gheorghe și Mihai, ăsta din urmă grănicer la regimentul din Orlat și văduva cumătrului Zamfir. Toți neamuri — afară de Mihuț. Dar și el va fi curînd. S-a prins Fira de dînsul și n-ai ce-i face.

Salomia nu s-a pus împotrivă. Adevărul e că lucrurile se încurcaseră rău și altă scăpare nu mai era decît binecuvîntarea popii... La început, cînd Mihuț a cerut-o pe Fira, Radu s-a codit să zică *da*, cu toate lacrimile fetei. Radu se căina singur pentru toate greșelile pe care le făcuse: că l-a primit la masă, de Crăciun; că i-a îngăduit să rămînă la ei

în noaptea aceea; că n-a deschis ochii la ce se petrece în casă; că nu l-a trîntit de pămînt într-o seară cînd Mihuț venise beat mort; că nu l-a țipat afară cînd l-a sfătuit tată-său; și altele. Dar cînd a aflat cum stă treaba cu dragostea Firei — n-a mai avut ce zice. Și-a adus însă aminte de o vorbă veche, pe care i-o spunea mereu păcurarul lui de la stîna de pe Bucura: cînd latră un cîine bătrîn, să ieși afară...

Noroc că acum Mihuț pare că s-a mai schimbat: lucrează la întreprindere — tot pe lîngă Willing — n-a mai venit beat, și dă partea lui de groșițe pentru masă și găzdășag, adică aduce un ban în casă, în casa care curînd va fi a lui.

De cînd s-au învoit pentru credințare, Radu a dat mereu zor să isprăvească cu strînsul materialelor pentru casa lui. Acum a gătat. Dar cîte nopți albe n-a făcut la pădure, în luncă, la groapa varniței săpată de el, la căratul bolovanilor din rîu!... Acum e mulțumit. În luna lui cuptor casa va fi gata. Are o strîngere de inimă pentru Fira. El se gîndise la Trif, dar de...

Luna viitoare va fi nunta.

Tolănit în iarba proaspătă, Radu se regăsise din gîndurile astea abia cînd simți șușoteală și forfotă în juru-i. Cînd ridică ochii: Jäger! Bătrînul inginer venise la braț cu fiica lui și căutase cu ochii, pe pajiște, grupul Zăicanilor. Se apropiase domol, zîmbind.

Radu îi întîmpină cu voia lui bună de totdeauna, parcă nu fusese cu o clipă înainte ros de gînduri și aduceri aminte.

— Fiți bine venit, domnule inginer.

— Bună ziua, Radule. Și Jäger îl bătu pe umăru-i voinic.

Femeile dădură să se scoale cuviincios, cum e obiceiul în fața bărbaților, dar inginerul le opri:

— Nu, nu, asta nu! Vă rog să ședeți și să petreceți mai departe. Am vrut numai să cunosc familia lui Radu al meu, nu numai al dumneavoastră. Vrednic fiu, să vă trăiască! A, și dînsa trebuie să fie

fiica dumneavoastră. *Pun, pun.* Iată și fiica mea: Ketti. Sînt, cred, de-o seamă; și frumoase amîndouă.

Mesenii se fîstîciră o leacă, dar moș Alexa sparse gheața:

— Vă mulțămim de vorbe și de cinste. Dar un pahar de vin beți cu noi, nu?

— Da, asta da.

În timpul acesta Ketti îi întinse mîna lui Radu.

— Bună ziua, domnule Radu.

Radu îi răspunse, dar nu știa ce să facă. Să-i sărute mîna, ca la oraș? Sau numai să i-o strîngă încetișor și cu respectul datorat unei domnișoare de inginer? Cumpănirea fu doar cît fîlfîirea aripilor unei rîndunici ce trece săgeată prin față. Îi dădu mîna prietenește.

— Au! scînci fata încet, dar rîzînd.

— De unde ai vinul ăsta, Radule? întrebă Jäger. E „fain", ce să zic.

— Nu de la Banciu, nici de la Kandas, răspunse feciorul Zăicanului, zîmbind cu înțeles.

Ketii admiră iia și fotele Firei. Inginerul mai bău o ulcică, apoi se ridică să plece.

— Hai cu noi, Radule. Vi-l trimitem îndată, spuse Jäger.

Se depărtară, dădură bună-ziua în dreapta și în stînga, și apoi se opriră cu ochii la drum. Erau înșirate acolo, pe șosea, toate doamnele inginerese, ca și Tereza, fata lui Willing. Din toamnă, de la banchetul din seara inaugurării, grupul doamnelor se mărise simțitor. Pe măsură ce sosiră muncitorii noi, fusese nevoie și de alți ingineri și funcționari: doi tineri ingineri unguri pentru teren, un inginer mai în vîrstă pentru proiecte, un contabil șef, încă un casier, și alții mai mărunți. Doamnele se plictiseau mai puțin. Era loc acum și pentru écarté și pentru clevetire.

Ketti făcu cu mîna domnișoarei Tereza, dar aceasta îi răspunse din cap, repezit. Adică: nu, nu vin! Celelalte se uitau curioase la tot ce se întîmpla pe luncă, dar rece, cu demnitate. Apoi își continuară plimbarea.

— Ne dispreţuiesc. *Zum Teufel mit euch, Hähner*[1] zise Jäger.

Adevărul este că mîndrele doamne gătite cu rochii strînse pe talie şi largi jos, pline cu zeci de volane, ieşiseră la plimbare nu ca să vadă Armindenul, ci pentru diligenţă. Era ora cînd trebuia să sosească *Eilwagenul,* cum îi spuneau toţi străinii de aici. A treia cursă de la inaugurarea de acum zece zile. Primirea la Petrila, în faţa primăriei, unde diligenţa avea staţie de cincisprezece minute — ultima pînă la pasul Vîlcan — se făcuse cu flori şi în prezenţa numai a inginerilor şi funcţionarilor. Sătenii şi muncitorii zgîiseră ochii de departe — şi atît. Ei n-aveau dreptul să meargă în diligenţă. Pentru ei erau căruţele care duceau cărbuni la Călan şi Haţeg.

Curînd sosi şi Eilwagenul, din care coborîră doamna Willing şi un inginer din cei noi. Nevasta „tîlharului" venea de la o tanti din Deva. Era radioasă şi se îmbrăţişă cu doamnele de faţă, chiar şi cu doamna director Nándor, cu care era la cuţite de săptămîna trecută pentru că, după ce că o bîrfise în dreapta şi în stînga, îi strigase la un écarté că trişează.

Jäger scuipă şi se întoarse către ai lui:

— Radule, unde e Horváth? Hai să-l căutăm şi să-i zicem bună-ziua. Nu e în grupul de colo, dinspre atelierul principal?

Minerii maghiari erau într-adevăr acolo. Se pare că nu lipsea nici unul. Îşi aduseseră şi nevestele cu copiii. Ca la Pécs. Numai Nagy Peter, cu Erzsébet şi Gyuri stăteau mai departe. Erzsébet adusese o salteluţă şi Péter stătea întins, sprijinit de trunchiul unui copac, dar era mulţumit.

Jäger, Ketti şi Zăican îl salutară prietenos, apoi se apropiară de grupul cel mare.

— *Jó szerencsét!*

— *Jó szerencsét!* răspunseră într-un glas, plini de bucurie, mesenii de la grupa maistrului miner Horváth Sándor. Erau acolo mulţi: Fehér, Antal, Kiss,

[1] Dracu să vă ia de orătănii!

Farkas, Halmos și alții. Inginerul strînse fiecăruia mîna și recomandă pe Ketti.

— Pe Zăican cred că-l cunoașteți.

— *Igen, igen* [1], răspunseră aproape toți.

Franz Jäger se așeză pe un scăunaș cu trei picioare — îl adusese de acasă Horváth Wilma, soția maistrului miner — iar Ketti, mai departe, făcea haz de joaca polonezilor de alături : era un fel de „capra" cu bușeli.

— *Abăr,* Radule, vino să cunoști pe Mariska, fata mea.

Radu se apropie, dădu mîna cu fata și... ce să facă? Nu mai știa.

— *Legyen szives Zaican úr foglajon helyet és igyon apámmal egy pohár bort* (Stăi, te rog, jos aci, să bei un pahar de vin cu tata), îi spuse Maria.

Radu nu înțelese. Se înciudă, dar zîmbi. Îi părea rău, nu pentru prima dată, că nu cunoaște limba tovarășilor săi de la Dealul Negru. Învățase el destule cuvinte la echipa lui Horváth-baci, dar mai mult despre unelte și de-ale meseriei.

— Mariska spune să stai jos și să bei cu mine, adică cu noi toți, îl lămuri „baci".

Radu Zăican se supuse ca un copil. Ciocni, bău, zîmbi, spuse și el „Jó szerencsét!" cu o pronunțare perfectă, răspunse la o întrebare a inginerului, dar nu-și putea lua ochii de la Mariska. Fata lui Horváth era frumoasă, fără tăgadă, dar altfel decît celelalte fete frumoase — sau așa i se părea lui Radu. Zăican ar fi vrut s-o întrebe cîți ani are, însă nu știa să spuie pe limba ei. Și apoi, se cade o astfel de întrebare ? Stătea la îndoială.

Maria lui Horváth vorbea și rîdea cu un tînăr din dreapta ei. Radu îl mai văzuse și altă dată. Era ajutor-băieș la galeria de cărbuni. Cîteva zile lucrase și într-o echipă de la Dealul Negru. Îl chema István. Asta a aflat-o Radu abia acum, cînd flăcăul fu strigat de o femeie mai în vîrstă.

---

[1] Da, da.

— *Az édes anyám*[1], vru să lămurească Maria, care ghicise în ochii lui Radu semnele întrebării.

„Anyám", aha! Cuvîntul ăsta îl cunoaşte; înseamnă: mama. Ar fi vrut să spună şi el ceva, dar nu putea să lege două cuvinte. Ce-o fi vorbind „anyám" cu István? De ce îi aruncă priviri? Radu se simţi stingherit. Mai bine să plece. Dar parcă era pironit. Unde o fi domnişoara Ketti? Se întoarse şi o căută cu ochii. Ketti era tot la joaca polonezilor. E o copilă, gîndi el. Maria îl urmărise.

— *Szép leány a kisasszony*[2], îi spuse ea lui Radu.

— „Szép"... şi cuvîntul ăsta îl cunoaşte. Adică: frumoasă. Va să zică nu e chiar aşa de prost... Mai prinse curaj. Însă de cine o fi spus că e frumoasă: de domnişoara Ketti, ori de ea, de Maria? Şi îi scăpă de pe buze, fără să vrea, trei vorbe simple, lipite una de alta cu stîngăcie:

— *Igen... szép... maga* (Da... frumoasă... tu).

Mariska făcu ochii mari, miraţi, apoi izbucni într-o cascadă de rîs argintiu.

Lui Radu nu-i venea să creadă. El spusese asta? N-a spus bine? Nu trebuia să spună? Acum Maria rîde de el!

Dădu să se ridice şi să plece. Se simţea umilit. Dar o atingere uşoară, caldă, se prelinse deasupra mîinii lui mari şi aspre, mînă de băieş, şi Maria îi şopti blînd şi drăgăstos parcă l-ar fi cunoscut de cînd lumea:

— *Még maradj*[3].

Şi Radu a stat. Dar nu s-a mai uitat în ochii ei. Îi era teamă? Nu, lui nu-i era teamă de nimeni. Nici de grofi, nici de jandarmi, nici de... De Dumnezeu? De el i-o fi teamă? Nu ştia. Nu se întrebase niciodată.

Încercă să înţeleagă ce grăiesc tovarăşii săi de muncă, meşterii lui întru băieşit: Horváth-baci, Jäger şi ceilalţi. Se certau? Nu. Erau însă aprinşi la vorbă. Jäger da din cap, încuviinţa şi le spunea ceva

[1] Este mama.
[2] E frumoasă, domnişoara.
[3] Mai stai.

în limba lor. Cîte limbi ştie şi bătrînul ăsta! Ce bine e să ştii a grăi toate limbile de pe pămînt... Atunci te simţi frate cu toţi oamenii. S-a hotărît: trebuie să înveţe şi el, batîr ungureşte, ce Dumnezeu... Atunci Maria n-ar mai rîde de el. Ei, parcă ea ştie romîneşte! Ea de ce nu învaţă? Trebuie să înveţe şi ea!...

Ce fustă roşie şi largă! La poale are dungi negre, late, apoi din ce în ce mai subţiri, pînă se pierd spre genunchi. Mijlocul e strîns tare cu un fel de şerpar de piele neagră, plin cu mii de boabe colorate, mărgele verzi, albe, roşii. Ce mijloc! Uite, dacă îmi adun mînurile cu palmele faţă în faţă şi le încovoi ca un arc, i l-aş cuprinde tot. Şi — cum poate fi o cămaşă aşa de albă? Şi a mea e albă, dar a fetei e spumă. Grumazul e tot alb. L-a încins cu un lăţişor de mărgele şi panglicuţe. Acum Maria s-a întors o leacă spre István. Pot s-o privesc. Nu mă vede. Nici aşa păr n-am mai văzut: are culoarea castanei sălbatice atunci cînd pică coaptă din ram, dar cu sclipiri bălai şi roşii, tot ape-ape, parcă se joacă sub tufan petele de soare cu umbra frunzelor de sus.

— *Jó szerencsét*, Radule. „Jó"... vru să răspundă Radu tresărind, parcă venit din altă lume. Era „baci" al lui, care îl îmbia să mai ciocnească un păhărel cu licoare gălbuie şi miros tare de chimion.

Neînţeleasă limbă, mai cu seamă cînd guriţa merge ca zumzetul miilor de albine de la vrana stupului! Cum poate István ăsta să priceapă ceva din atîta potop de cuvinte cîte îi varsă Maria!... Aşa o fi şi la gura romîncelor noastre? Ba bine că nu! Şi Radu îşi aduse aminte de băciţa de la stînă, de mama Neaga lui Măciucă din Jieţ, de nana Anuţa, şi zîmbi.

Na! István a plecat supărat. Ce i-o fi spus fata? Maria se-ntorse spre Radu şi, pe dată, furtuna din ochii mari şi negri se potoli, se ascunse în adîncurile de unde venise şi printre nori ţîşni iar soarele. Rîzînd, Maria dezlănţui un nou potop de vorbe în care cerea iertare flăcăului fiindcă îl uitase. Dar ce era să facă? István e un nesuferit. Ai înţeles? *Ki — áll — ha — tat — lan!* (Ne-su-fe-rit).

Radu nu pricepea nimic. Se uita aşa, în neştire, cînd la ochii ei, cînd la fraga gurii, cînd la puful auriu de deasupra buzei...

Se simţi prins uşor pe lîngă gît, atît cît atingi o floare. O altă mînă albă, fină, cuprinse mîngîios grumazul şi umerii Mariei, apoi un rîs zburdalnic se revărsă între amîndoi. Era Ketti, băiata lui Jäger.

— Cine este ne-su-fe-rit, domnişoară Maria ? o întrebă Ketti, cu rîsul încă nestăpînit. Domnul Radu ? Nu se poate. El nici nu înţelege ce spui. Aşa e ? Hai să vă fiu eu tălmaci. Vreţi ? Sînteţi aşa de drăguţi amîndoi !

Şi Radu fu prins într-un vîrtej de vorbe, de lămuriri, de tălmăciri, care îl fermecau. Acum ştie şi cîţi ani are fata lui Horváth-baci, şi unde a copilărit, şi cum e la Pécs, cum o cheamă pe mama ei, cum îi zice pe ungureşte la ochi, nas, gură, sprîncene...

— Radule, săi ! se omoară.

— Cine ? Unde ?

Se luă după dîra pe care privirile speriate ale Firei — că ea venise în fugă — o arunca în zăvoiul de anini, şi înţelese. Erau Trif şi Mihuţ, învălmăşiţi pe jos.

A aflat mai tîrziu ce se întîmplase, deşi multă vreme petrilenii au rămas încă nedumeriţi de ce se încăieraseră flăcăii. Trif părăsise grupul morarului Mustăţea, şi după multe frămîntări şi întoarceri din loc, venise la masa Zăicanilor cam pe vremea cînd Radu se pierduse cu ochii în părul Mariei lui Horváth. Dăduse bună ziua, fusese îmbiat să stea şi el jos, băuse un pahar cu vin, dar avea o privire dosnică. Dacă l-au întrebat de ce e supărat, s-a codit să spună. Fira a vrut să ştie cum e Armindenul la Livezeni şi abia atunci Trif s-a mai înseninat. I-a răspuns că a venit lume multă şi petrecerea este în toi. Dar a fost bătaie mare la horă, pentru că feciorii „nemeşilor opincari" le-au luat ceteraşii. Apoi Trif l-a întrebat, încet, pe Mihuţ :

— Mihule, ce faci, meri la stînă ?

— Ba, am gătat cu ciobănia. De-acu' mă fac gospodar cu temei.

— Unde, aici la Petrila?

— Ie! a răspuns Mihuț.

Ceilalți s-au prins cu vorba și cu paharul și nici n-au luat seama cînd Trif și Mihuț s-au ridicat de pe iarbă și s-au depărtat. Numai Fira i-a urmărit cu ochii. Gîndea c-or fi avînd ceva de taină amîndoi, de-ale stînii unde slugăriseră împreună, sau de-ale meseriei. Cînd s-a mai uitat o dată, i-a văzut încleștați. Întîi a crezut că e trîntă ciobănească, de joacă, nu bătaie. Chiar se gîndea: oameni mari și le arde de zburdă! A plecat și ea domol spre locul de la zăvoiul cu anini și cînd s-a apropiat a văzut că trînta nu-i trîntă: flăcăii aveau cămășile sfîșiate, gîfîiau și, cînd li se vedeau ochii — parcă erau de cîine turbat. A strigat la ei, dar lupta s-a întețit mai rău. De data asta cu pumni grei, cu picioarele, și cu tăvăleală pe jos. Cîțiva petrecăreți mai din apropiere, veniseră și ei, dar făceau haz. Deodată Fira a țipat: Mihuț, deși pe jos, reușise să scoată cuțitul, de unde nici ea nu știe, poate că-l avea sub chimir.

Sosise, alergînd, și Ion Hotea, și căta clipa potrivită cînd să se arunce între flăcăi. Pînă să se hotărască Hotea, i-a despărțit Radu, dar tare greu. Erau amîndoi pe jos, cînd unu cînd altul deasupra, și Trif ferea mereu lama cosorului. Cînd Mihuț a prins clipa să-nfigă lama între coastele potrivnicului, Radu i-a apucat brațul și l-a strîns așa de puternic încît cuțitul a lunecat în iarbă. Preț de o clipită întîrziată — și se făcea moarte urîtă, povestesc și acum oamenii, că se strînsese lume ca la urs.

Vrăjmașii s-au măsurat apoi îndelung, n-au spus nimic — nici cînd se băteau, zice Fira, nu s-a auzit o spurcăciune sau o vorbă din gura lor — și au plecat: unul într-o parte și altul-n alta. Mihuț se duse la rîu să se spele. Avea o dîră de sînge sub bărbie. Trif pornise să plece spre Livezeni.

— Trif — îl strigă Radu — stai o țîră!

Și Trif a stat. Încă mai gîfîia. S-a uitat în ochii Radului și i-a zis:

— Trăbuia să-l lași. Poate că era mai bine...

Ochii îi erau tot îndîrjiți, dar zvîcniturile inimii se mai potoliseră. „Mișelos", atît a mai zis, și dădu iar să plece.

— Trif, stai măi, îl opri Radu. Ce fuse asta ? Pentru ce ?

— Pentru Fira, răspunse celălalt, simplu.

Radu rămase locului, țintuit. Nu-i venea să creadă.

— Și-acum ce faci ?

— Mă pustiesc.

— Pleci în munte ?

— Păi ! și a plecat.

Mihuț se întoarse de la rîu, cu Fira de mînă. Radu și Ion Hotea îl așteptau. Mai cu seamă Hotea.

— Cărăbeț, ia vin ! îi strigă acesta.

Flăcăul întîi se codi, dar glasul vornicului de feciori fusese poruncitor. Se supuse.

— Iată-mă. Ce vrai ?

— Cărăbeț, ești străin de satul nostru. Ai fost cetaș la tine la Merișor, așa că știi care ți-i pedeapsa : piei din Petrila !

Mihuț și Fira făcură ochii mari. Radu se zăpăci și el.

Văzîndu-l că stă la cumpănă, vornicul adăugă :

— Cunoști legea noastră, a feciorilor și a cetei. E și la voi : cei ce pun mîna pe armă ucigașă, străin fiind de satul unde era să săvîrșească fărădelegea, trebuie să plece îndată. Pentru totdeauna ! Îți dau răgaz pînă mîine în zori. Atît.

Hotea îi întoarse spatele și vru să plece, dar Mihuț Cărăbeț revenindu-și îl opri :

— Stai, vornice Hotea, că nu-i așa. Nu plec. Cunosc legea, dar eu sînt lucrător la soțietat, la Petrila. Sînt al ei. Peste legea noastră este legea ei, legea domnilor Hoffmann. Nu te pune împotrivă-i.

Ion Hotea rămase descumpănit. Radu încercă să spună și el ceva. Vornicul pricepu din ochii lui, și din cei rugători ai Firei, că vrea să ia apărarea lui Mihuț. Cu un gest repezit îl opri :

— Radule Zăican, nu păcătui. Calci datina.

— Datinile noastre — îndrăzni Cărăbeț, cu o

ușoară dîră de dispreț în colțul gurii — cad pe măsură ce vin domnii cu legile lor. Așa că: nu plec! Mîne mă duc la lucru.

— Mîne voi face adunarea flăcăilor. Vei pleca, răspunse vornicul, și-i întoarse spatele.

Era încă ziuă cînd Zăicanii porniră spre casă. După întîmplarea cu Trif și înfruntarea cu vornicul cetașilor, trebuiau să plece. Rămase numai Radu. Era încă tulburat. Se duse în mijlocul luncii, unde grupurile erau dese, apoi spre mănunchiul lucrătorilor maghiari. Fără să-și dea seama o căuta pe Maria. Dar fata lui „baci" era la joc. Ungurii încinseseră un ceardaș de duduia pămîntul. Radu privi pătimaș la joc și la făptura zveltă a Mariei, apoi se duse către lucrătorii nemți strînși în cete pe locul dintre ateliere și drum.

— *Glück auf!* le strigă el, mulțumit că le rostește graiul.

— *Glück auf!* i se răspunse.

La nemți era însă o zăpăceală de nu mai înțelegeai nimic. Colo, cîțiva se certau: erau popicarii. Zăican îi recunoscu și zîmbi. „Pesemne tot n-au hotărît dacă putem juca și noi în echipa lor". Mai colo femei și fete dansau în acordurile unei armonici din care trăgea un neamț mustăcios, cu setea cu care suflă Abasarabă la foalele potcovăriei lui. Dincolo un grup de bărbați înjghebaseră un cor și cîntau o melodie în cadență de marș; din cînd în cînd ridicau paharele toți o dată, ca la un semnal, și ciocneau.

Jäger și Ketti erau înconjurați de un alt grup, dar nu de nemți, ci de cehi și slovaci. Vorbeau domol și sfătos parcă n-ar fi fost Arminden și veselie peste tot locul. „Și limba ăstora o știe! Sărădită minte mai are inginerul meu", mormăi flăcăul.

— Vorbești singur, domnule Radu? îl surprinse Ketti care venea de la moți, unde se strecurase nevăzută, ca să asculte o doină din caval.

— Nu-mi mai spuneți vă rog frumos, *domnule.*

— De ce?

— De la dumneavoastră nu-mi sună bine.

— Dar cum vrei ?
— Radu. Atît.
— Bine, Radule, îţi place ? Ia spune-mi : unde ai lăsat-o pe domnişoara Maria ?
— Nici la ea nu sună bine.
— Fie ! Unde ai lăsat-o pe Maria ?
— E la ceardaş.
— Cu altul ? Dumneata nu ştii jocul ?
— Ba ştiu, dar nu ştiu graiul.
— Şi-ţi pare rău ?
— Tare.
— Radule, cînd ai timp mai vino pe la noi. Am un dicţionar maghiar-romîn, tipărit la Buda de un învăţat al vostru. Ştii ce-i un dicţionar ?
— Ba.
— Ai să-l vezi şi ai să înţelegi. Ţi-l împrumut. Înveţi din el toate vorbele ungureşti. Sau ţi le scriu eu pe hîrtie pe cele pe care le vrei dumneata. Atunci ai să-i poţi spune Mariei tot ce ai pe inimă.
— Vin, răspunse Radu, învolburat de bucurie. Şi se gîndea : fata asta e măricică, dar tot copil. Ea se joacă şi eu fierb.

Ca dovadă că nu greşise, se pomeni tras de mînă de Ketti spre mijlocul luncii, acolo unde era hărmălaia de copii.
— Hai la joaca copiilor ! Iţi plac copiii ?
— Cred că da, răspunse tărăgănat Radu, care nu-şi pusese niciodată întrebarea.

În hărmălaia copiilor era miezul întregului Arminden. Lumea era a lor. Zăican deosebi, unul cîte unul, pe toţi gălăgioşii satului : copiii lui Stanciu Huneadu, ai Vladei, împieliţaţii lui Lae al Liţei, nepotul Ionaş de la cai, cel ce îi spusese în vara trecută că Pop din Merişor nu mai e Pop din Merişor şi caii sînt ai lui dar nu sînt ai lui — şi alţii, puzderie. Printre ei — parcă s-ar fi cunoscut şi s-ar fi împrietenit de cînd lumea la paza porcilor şi gîştelor — o mulţime de copii de-ai lucrătorilor maghiari, cehi şi nemţi !

Copiii de baştină jucaseră, pînă să îndrăznească şi ceilalţi să se apropie, *De-a gîciu ; De-a balta,* în care unul din copii face pe vînzătorul iar ceilalţi pe cum-

părătorii ; *De-a puii şi cioara,* în care un copil mai mărişor face pe cloşca, cei mici de tot fac pe puii din spatele cloştii, iar un altul este cioara care se apropie să fure puii ; cloşca zice : „Eu ţi-oi scoate ochişorii" ; cioara zice : „Eu ţi-oi prinde puişorii", şi dă să înhaţe pe vreun prichindel ; dacă reuşeşte, sar toţi puii cu pumnii pe cioară.

Cînd au venit copiii străinilor şi, prin băiatul unui lucrător ungur care stă în gazdă la un romîn, s-au rugat să-i primească şi pe ei la joacă, micii petrileni întîi s-au codit, apoi au ţinut sfat, la care sfat au hotărît să se joace cu toţii. Pentru asta, însă, puii băştinaşilor au trebuit să renunţe la *Urechiuşa, Ţulea-n babă, Hăis la drum* şi alte jocuri care cer cuvinte. Acum se joacă cu toţii, claie peste grămadă, *De-a capra, De-a hoţii* şi *De-a pituluşa.* Pentru astea nu trebuie să ştii vorba momîrlanilor de la Jii. E destul să ai picioare iuţi şi să ştii să cari pumni...

Ketti şi Radu Zăican de-abia se pot ţine de rîs. Dar este atîta sinceritate în jocul acestor copii de patru naţii încît Radu nu se poate opri să nu-i şoptească domnişoarei Jäger :

— Gîndesc că am putea învăţa multe de la copii...

Se înserase. Inginerul Jäger de-abia îi găsi. Nici prin gînd nu-i trecuse că s-au amestecat cu copiii.

— Ketti tată, mergem acasă. E vremea. Vii şi tu, Radule ?

— Ba, iertaţi frumos domnu' inginer, eu mai rămîn. Acu se-ncinge jocul mai tare, şi eu n-am prins măcar o horă...

Într-adevăr, în înserarea care se lăsa tot mai deasă, la para focurilor ce răsăriseră cu vîlvătăi semeţe, lunca părea o poveste haiducească. Şi mai tineri şi mai vîrstnici, se-nlănţuiseră în sîrbe, ceardaşuri şi valsuri, pînă cînd toate limbile se contopiseră într-o singură horă.

Radu juca. Ochii-i sticleau şi gîndurile i se învălmăşeau : mîne-zi va pleca la Deva... cartea cu vorbe maghiare... şcoala... trebuie să înceapă casa... nimeni să nu mai meargă la roboată... fata lui Horváth-baci...

Intr-un tîrziu, cînd jocul se potoli, Zăican se duse la apa Jieţului să-şi răcorească faţa şi să-şi adune puterile minţii. Da, nu mai stă. Pleacă acasă. Mîine în zori este la Dealul Negru. Se învoieşte pentru cîteva zile. Seara, porneşte spre Deva, la judecată. Acolo să vezi trîntă. Dar acum să-şi ia seara bună de la oameni. Mai cu seamă de la „baci"...

Se apropie încet. E întuneric. Doar flăcările focului din mijlocul grupului luminează cu pîlpîirile lor feţele celor ce ascultă o melodie din pustă. Maria e tolănită pe iarbă, se sprijină într-un cot, ţine capul semeţ, părul îi atîrnă în coamă, ochii-i lucesc, şi cîntă. L-a zărit pe Radu, ochii-i strălucesc mai tare şi cuvintele ies mai tremurînd:

Tavaszi szél vizet áraszt,
Virágom, virágom.
Minden madár párat választ,
Virágom, virágom.
Hát én vagjon kit válasszak,
Virágom, virágom.
Én tégedet, te engemet,
Virágom, virágom...[1]

Tăcerea s-a lăsat o dată cu sfîrşitul cîntecului Mariei. O tăcere blîndă, plăcută. A rupt-o tîrziu Horváth-baci, dar şi el cu voce domoală, aproape şoptită:

— Ei, Radule dragă, unde mi-ai fost? Ai înţeles ce a cîntat fata mea?

— Am înţăles tot!

— Chiar tot?

— Mai mult decît a spus! îi răspunse Radu, cu o privire în care ardeau văpăi.

---

[1] Vînticel de primăvară, ploicica mi-o stîrneşte,
Floricică, floarea mea.
Fiecare păsărea soţioru-şi întîlneşte,
Floricică, floarea mea.
Eu pe cine-oi alege?
Floricică, floarea mea.
Să fim unul-altuia,
Floare, floricica mea!
(In romîneşte de Sanda Movilă).

PROCES LA DEVA

Pe treptele tocite de vremi ale tribunalului districtual a încremenit de cîteva ceasuri un grup de ţărani munteni veniţi de departe. Cu mintenele sub ei, cu căciulile alături, aşteaptă răbdători. Din cînd în cînd, mai mult ca să-şi facă de lucru, vreunul apucă din straiţa de la oblînc un drob de mămăligă rece şi dumică liniştit, resemnat, nutrind o frîntură de nădejde.

Sînt ţărani din Petrila, veniţi la scaun de judecată cu nobilii. Procesul se ţine mîine, dar ei, mînaţi de o înţelepciune neînţeleasă de alţii, au venit de cu vreme.

Sînt la Deva de ieri, sosiţi unii călări, alţii în căruţa judelui comunal Jurca. Au tras la hanul lui Dobre, unde sînt cunoscuţi. Azi, în zori, s-au aşezat aci, în colţul unde treptele fac unghi cu zidul cenuşiu al palatului în care — zice-se — se împarte dreptatea. Iată-l pe Costea, fostul cneaz al satului ; Jurca, judele încă în fiinţă ; Vîrtop, cumnatul lui moş Alexa ; Stanciu Huneadu, vecinul Zăicanilor ; Stamate Bou şi Ion Balog al Văsii, aprigi vrăjmaşi ai vătafilor grofeşti de pădure ; şi Moacă Ion Tătaru, gospodar în Jieţ, cătunaş al Petrilei. Îl pîndesc pe avocatul Brebenar, care nu-i de găsit. Preotul Niculae şi Radu Zăican i-au lăsat aci, ei plecînd la casa avocatului să-l scormone în vizuină. Au mai fost la el şi aseară,

dar li s-a spus că e lipsă din cetate. Azi, la Tribunal, au aflat că ar fi totuşi acasă, bolnav poate. Oamenii nu mai ştiu ce să creadă. Şi mîine este judecata! De patru ani îi fierbe aşa avocatul ăsta. Şi mai zice că-i romîn! I-a stors de bani şi de plocoane — şi de fiecare dată: amînare şi iar amînare. Cînd s-au judecat la Haţeg („în primă instanţă", cum spunea Brebenar) au pierdut. S-au gîndit atunci să caute alt avocat. Dar unde să găsească? Brebenar e singurul avocat romîn din Deva. Ceilalţi sînt unguri şi oamenii n-au încredere. Li-i teamă că i-or vinde.

Dobre, cîrciumarul care ţine hanul „La cetatea Devei", i-a povăţuit de mult să tocmească apărător pe avocatul Ujhely. E ungur, dar — spune Dobre — îi om de nădejde. Şi alţi romîni se duc la el. De curînd le-a căpătat cîştig ţăranilor din Ţebea, în pricina cu groful Apatty. Nu i-a scutit de roboată, dar tribunalul le-a recunoscut batîr dreptul de morărit, stupărit şi cîrciumărit. Tot e ceva. Au mai prins oamenii curaj. Pentru dărîmarea urbariului ce-i apasă, fac acum apelaţie la Tabla regească.

Cîtă nădejde puseseră petrilenii în avocatul Brebenar! E romîn de-ai lor, e tînăr şi are gură „fainâ", cum spun ei — vorbă nemţească, adusă de cei care au cătănit la Orlat. Dar s-au înşelat amar. Nu se vede nici o sîrguinţă. Pe vremea zăpezii, cînd Radu al lui Zăican şi ceilalţi au venit să-l împingă la treabă, Brebenar le-a cerut mai întîi bani peste învoială, iar nevastă-sa le-a scotocit în dăsagi, lacomă să vadă ce plocoane i-au adus, că nici iadul, nici pămîntul secetos, şi nici muierea nu zic: ajunge!

— Nu se văd, măi Stanciule?

— Nu, şi-i tîrziu, a trecut de nămiezi.

— S-or fi dus la avocatul ungur.

— Aşa fuse vorba: să-ncerce şi acolo. Mai stăm?

— Mai stăm.

Într-un tîrziu sosiră şi cei doi soli. Îi zăriră cînd erau încă departe, şi cercau să le-ntrevadă isprava după cum li-era mersul.

— E, ce veste domnu' părinte? Bună-i?

— Bună, fraţilor. Aşa se pare. Să vă povestească Radu. Eu mi-s ostenit de picioare şi, drept să vă spun, de foame.

— Vestea-i cu nădejde, oameni buni, spuse Radu. Dar dacă-i vorba de foame, nu mă întrece domnu' părinte şi nici voi toţi într-olaltă. Zic: să merem la han. Vorbim pe drum, vorbim acolo, că-i umbră şi vin bun.

— Şi noi să ne mai dezmorţim. Aşadar, haideţi. Eh, moş Jurca, greu îi cu bătrîneţele...

Hanul lui Dobre se află la marginea oraşelului, sub poala dealului pe care se înalţă, cu zidurile şi turnurile ei groase, frumoasa cetate a Devei. Hanul este o clădire lungă, cu prispă lată la drum şi cu şoproane în curtea din dos, plină de căruţe ţărăneşti venite din toate colţurile comitatului. Dobre e om avut, moţ din satul lui Horia. A vîndut toată averea părintească din Albac şi s-a aciuat de mulţi ani în acest oraş de scaun districtual, unde a deschis crîşma „La cetatea Devei". A avut multe necazuri cu oamenii stăpînirii, dar s-a priceput să le învingă mai cu gura, mai cu judecăţile, mai cu banii. Acum nu-l mai supără nimeni. Ştie să-şi facă treburile, adică să boteze vinul, să drămuiască ovăzul, să socotească fără greş plata găzdăşagului, dar altfel se poartă cu folos pentru oameni: dă şi pe datorie, la nevoie ajută cu bani, şi mai cu osebire e meşter în sfaturi pentru judecăţi. Vin ţăranii la el ca la popă, pentru că Dobre ştie legile pe de rost, iar grofilor le păstrează o ură adîncă.

— Sfinţia ta, vă aştept de mult. În odaia din fund aveţi linişte şi masă — pentru care veţi vrea să mîncaţi. Eu cobor să aduc o oală pîntecoasă cu vin de la Aiud. Nu vă mai întreb... adulmec că n-o să dareţi nime înapoi.

Încăperea răcoroasă în care i-a poftit Dobre fu binevenită mai cu seamă pentru Radu şi pentru popă, care se aflau obosiţi de alergătură, ca şi de stat în picioare.

— Ne-a ţinut în picioare fătărosul ăla de Brebenar, parcă n-am fi oameni, spuse cu ciudă Zăican.

Putea să-i fie ruşine batîr pentru barba sfinţiei sale. Dă o ulcică, bădiţă Dobre. Ia părinte, să te mai voinicești.

— Şi, zi, l-aţi prins la capcană...

— Da, începu popa, era acasă. Se ascundea de noi. Nu ştiu cum îl mai rabdă Dumnezeu. Doamna lui, făloasă şi cercelată parc-ar fi fost zi de nedeie, ne-a luat la zor de cum ne-a văzut. „Nu-i acasă, zice. Vine spre sară. E plecat prin sate, la o cercetare. De ce aţi venit de-acuma că judecata o aveţi abia mîne? Ştie el, nu uită". Simţeam că minţeşte. „Cucoană — i-am zis — avem şi alte a vorbi cu domnul avocat, despre soţietat". S-a uitat la noi mirată: „Ce soţietat? Veniţi diseară", şi ne-a închis uşa. Dac-am văzut aşa, ne-am tras în curte, mai spre poartă, la umbra săracă a unui salcîm şi ne-am pus a aştepta. Ştiam că voi fierbeţi, însă ce era să facem. Dacă plecam, fugea vulpeanul, că era în casă, aşa-mi spunea mie ceva, ca un semn...

— Şi era acasă?

— Acasă, mînca-l-ar buba. Dar nici noi nu ne-am lăsat! Ne-am zis: n-are pe unde să iasă, că altă poartă nu e; fără numai dacă o vrea să sară gardul la vecini, ca fugit de la ibovnică, spuse Radu Zăican înveselit la amintirea păcălelii trasă lui Brebenar.

— După vreun ceas a ieşit iar doamna, continuă să istorisească popa Niculae. Ne-a sfruntat: „Plecaţi, ne-a zis, doar n-o să staţi aici pînă diseară, cînd vine domnul avocat". Atunci Radu, că-i bun de glume şi la necaz, bată-l să-l bată, îi spuse că nu ne mişcăm de acolo, şi o rugăm să ne lase să tragem în ogradă căruţa cu oamenii ceilalţi, adică cu voi, care trebuie să ne ajungă din urmă. „Şi caii noştri, doamnă; să-i legăm de salcîm". Cucoana făcu ochii mari. „Care cai?" întrebă ea speriată. „Al meu şi al părintelui — răspunse Radu — că noi am venit de la Petrila călare, şi i-am lăsat la un han, dar n-avem bani de gazdă. Poate aveţi şi o ţîră de ovăz..." Doamna lui Brebenar, ce să vezi! S-a făcut galbină, roşie, vînătă şi toate culorile curcubeului:

„N-aveţi bani? Atunci de ce aţi mai venit? Aici nu-i han şi nici măgăzie de boabe", şi a fugit în casă trîntind iar uşa. Stam aşa şi ne întrebam amîndoi: Mă, ce-o fi avînd avocatul ăsta că nu vrea să-i vedem ochii? Doar l-am tocmit şi l-am plătit şi răsplătit. „S-a dat cu grofii. L-am simţit eu din iarnă. Dar tot trebuie să vie la judecată şi să ne apere, altfel facem plîngere", îmi zise Radu. Eu începusem să mă clatin şi-i spusei flăcăului: „Ficiorule, n-o fi acasă". Dar Radu rîdea: „L-am văzut. Se uita la noi, de după perdea". „Cînd?" „În clipita asta!"

Mai stăm ce mai stăm şi iacă o caleaşcă. Trase nu la drum, ci la scara din curte. Coborî din ea un domn mîndru, mai mult tînăr decît bătrîn. A stat la avocat vreme, nu glumă; preţ de vreo două ceasuri, după care a plecat, nu fără ca bicigaşul să-l fi mîngîiat pe Radu cu vîrful sficiului cînd a trecut pe lîngă noi, care eram tot lîngă poartă. Radului îi trecu de glumă. Simţeam că zvîcneşte. Şi numai ce-l văd că se desprinde de mine şi *ţîşt* pe uşă, că nu era încuiată. Ce ochi a făcut Brebenar, să vă povestească el pe urmă...

— Şi ce-aţi făcut? întrebară nerăbdători petrilenii, cătînd către Zăican.

— Ne-am sfădit, urmă Radu firul povestirii începută de preot. Avocatul spunea că e bolnav; că doamna lui nu-i de vină că nu ne-a lăsat să intrăm; că el nu-i ţinut să primească pe împricinaţi la orice oră din zi; că are el grijă de procesul nostru; că mîne nu se lasă pînă nu se judecă; şi altele. Îi duduia gura, ca morişca Anuţei lui Sluguţ. Domnu' părinte sta încă în ogradă, dar dacă a văzut că nu ies de la avocat, a priceput că l-am prins şi a intrat şi dînsul. Eu — continuă Zăican — îi amintii avocatului că l-am aşteptat la Petrila, după cum ne fuse vorba în luna lui faur, să vadă pagubele şi să se sfătuiască cu obştea dacă putem face proces soţietatului. Ci-că n-a venit pentru că a tot aşteptat să înceapă a mere diligenţul de poştă. Aşa o fi. Apoi l-am întrebat ce crede el dacă mai tocmim un avocat, îi va fi cu supărare? „N-aveţi ce avocat să tocmiţi,

mi-a răspuns înciudat. Toți ceilalți sînt unguri". „Și dacă?" i-am zis eu. Văzînd hotărîrea noastră, parcă s-a mai îmbunat, ori s-a prefăcut că nu-i pasă. Ne-a rugat să venim mîne din vreme la maghistratură și să stăm la sfat cu toții înainte să-nceapă judecata. Asta-i!

— Fost-ați și la ungur? întrebă Moacă.

— Fost. Tare bine am făcut. Ăla are cap, măi oameni buni — și suflet. Să vă istorisească sfinția sa.

— S-auzim, s-auzim, săriră toți.

— Păi, mai întîi că am fost primiți omenește. Ne-a poftit să luăm loc și să-i spunem păsul de-a fir-a-păr. Așa am și făcut. Ne-a ascultat cu grijă și a tot scris cîte ceva pe hîrtia ce-o avea în față. Pesemne, ce credea el că-i mai de samă. E un om cu figura blîndă și înțeleaptă. Nu-i chiar bătrîn, cum spuneai dumneata, Dobre. Să tot aibă la șaizeci de ani. El zice așa: s-a purces rău procesul cu grofii, sau în orice caz trebuia schimbat temeiul jalbei noastre încă de acum patru ani.

— De ce? întrebară ceilalți.

— Pentru că, zice el, s-au schimbat multe de cînd am făcut noi prima plîngere, acum douăzeci de ani. Atunci era bună. O făcuse răposatul Muntean — Dumnezeu să-l ierte — cu toate că nu era de meserie. Dieta de la Viena a dat însă o lege acum cîțiva ani pentru dreptul de răscumpărare a obligațiilor urbariale, și o altă lege prin care a desființat unele dijme și podvezi mai mici, cum ar fi căratul lemnelor la domeniul nobilitar, slugăritul muierilor la curte, lebrele de lînă, mănușile de cînepă și altele mai mici. Așa că avocatul nostru, Brebenar, trebuia de atunci, de cînd l-am tocmit, adică de acum patru ani, să schimbe răclămația. Adică să rămînă cea pentru doborîrea urbariului de roboată, iar pentru podvezi și dijme să ceară numai punerea în ființă a hotărîrilor dietei. Vedeți, oameni buni, eu am spus-o de mult, de doi ani, adică de cînd aflasem de la alți preoți, cînd am fost la adunarea consistoriului de la Alba, dar Brebenar ne-a mințit; zicea că legea ceea

nu-i pentru noi, cît numai pentru părțile Ungariei. Așa că făcurăm trei ani de podvezi nedrepte, și dădurăm dijme pe care nobilii nu mai aveau dreptul să le ceară.

— Și eu v-am spus asta — adause Dobre — dar geaba, voi vă încredeați în ce vă spunea Brebenar. Ba, mai e ceva — urmă același — de care iarăși v-am tras luarea aminte: Dieta a desființat și podvezile guberniale, adică roboata la dresul drumurilor, podurilor și zidurilor cetății. Or, voi încă le mai faceți, și aici la Deva, și la Alba, care-i altă gubernie, alt comitat. E un abuz al fișpanului nostru.

— Nu le mai facem, sări Zăican. De la Arminden luarăm hotărîrea ca nime să nu mai meară la slujba de la curtea grofilor și nici să care lemne de la pădure, așa cum vrură să mă silească și pe mine mai ieri. Bine am făcut că i-am îndemnat pe oameni la nesupunerea asta! Nici nu știam de legea de care zici dumneata și de care ne spuse și avocatul Ujhely. Și unii se temeau de rebelie... Proști mai sîntem, iertați-mi îndrăzneala!

— Eu te iert, Radule. Te iert pentru că ai dreptate. Stăm acolo în văgăuna aia de la Petrila și nu știm ce se-ntîmplă în lume. Nime nu ne deschide capul — acum iartă-mă dumneata pe mine, Dobre, că dumneata ne cam spuseși, dar ne-a înșelat Brebenar. Nu-i rumîn ci vrăjmaș. De-acu și-a mîncat cinstea cu lingura. L-om scărmăna noi.

— Spuneai sfinția ta că nimeni nu vă deschide capul în văgăuna de la Petrila. Iartă-mă, părinte, dar ai uitat de gazetu lui Bariț de la Brașov. Să te abonezi și sfinția ta, cum sînt și alți preoți, din alte sate. Acolo, la gazet, veți afla și vești, și îndemnuri de preț. De-acum aveți postilion în cursă regulată pînă la Petrila. Solviți spezele la *Gazeta de Transilvania* și o veți avea prin poștă.

— Și aici ai dreptate, Dobre. Geaba m-am gîndit eu mai de mult la asta; geaba — că n-o făcui. Dar astăzi, mintenaș, trimit carte la domnul Bariț, la Brașov.

Oamenii aflară amărîți de trădarea avocatului

Brebenar, însă totodată mulțumiți că puteau să întrevadă zile mai bune. Radu Zăican era fericit. Tot el sări cu fapta :

— Domnu' părinte, ce poți face astăzi, nu lăsa pe mîine, e o vorbă pe care o știm cu toți. Dar vorba să nu rămînă vorbă. Mă rog frumos, scriți chiar acum, pe loc, la domnul Bariț. Bădița Dobre să trimită cartea la Brașov cu prima diligență de poștă. Așa-i ?

— Așa, încuviințară toți.

— Și după ce vă mai hodiniți o leacă, mă rog frumos să mergem pe dată la fișpan. Să-l luăm de chică și să-l întrebăm de ce cheamă muierile la podvada dresului drumurilor, dacă legea spune altcum. Și să-l poftim frumos să nu mai trimită slugarii stăpînirii la Petrila ca să ne ia fimeile și surioarele la podvada asta, că va fi vai de slugoi : le tăiem picioarele. Merem ?

— Merem, Radule. Iacă : tu, Costea, Jurca și cu mine, răspunse preotul. Îl găsim la palatul comitatului — nu, Dobre ?

În dimineața următoare îngrijitorii tribunalului îi luară la rost : „Iar ați venit cu noaptea în cap !" Santinela nu le îngădui să intre. Se așezară tot pe trepte, în așteptarea lui Brebenar. Acesta întîrzia, dar își făcu apariția avocatul Ujhely, care venea să studieze pe îndelete dosarul cauzei. Strînse mîna părintelui Niculae, schimbă cîteva vorbe cu fiecare, apoi urcă treptele palatului încredințîndu-i că după citirea dosarului le va spune cinstit dacă au dreptate — și cîtă, și mai cu seamă dacă sînt speranțe de cîștig.

Procesul obștii petrilenilor cu nobilii din Iscroni, Clopotiva și Orlea veni la rînd abia spre prînz. Pînă atunci fusese forfotă mare pe sala tribunalului hunedorean : nenumărate procese între negustori localnici, apoi două procese ale iobagilor din Bucova și Hondol, apărați de avocați de la Alba. Acestea din urmă nu durară mult. Tribunalul amînase judecata, pentru depunerea de noi acte. Țăranii din acele sate

erau nemulțumiți. Și ei, ca și cei din Petrila, erau tîrîți din amînare în amînare, dar mai erau nemulțumiți și pentru că discuția dintre președintele scaunului de judecată și avocații lor se dusese în limba maghiară, pe care ei n-o cunoșteau.

Avocatul Brebenar veni tîrziu, așa că nu avu timp să stea de vorbă cu delegația din Petrila în chestia procesului cu grofii, cu atît mai puțin în chestia viitorului proces ce trebuia să se intenteze societății lui Hoffmann. Brebenar nu păru surprins de prezența avocatului ungur în cauza clienților săi din Valea Jiului. Era însă nervos. I se răsturnau cine știe ce socoteli. Cei doi apărători își dădură mîna, schimbară cîteva vorbe și stabiliră ordinea apărării.

Ujhely, gras, puțin bondoc, cu mustăți mari, albe, cu o privire blîndă și totuși ageră pe sub ochelarii săi cu ramă de argint, chemă pe săteni în sala unde forfoteala se mai potolise, le mărturisi că din studierea dosarului a căpătat convingerea că au perfectă dreptate, dar își arătă îngrijorarea cu privire la soarta procesului. Lipseau de la dosar actele pe care judele Jurca le avea la el și pe care i le arătase popa Niculae ieri, acte străvechi, scrise în latinește, și se îndoia dacă tribunalul se va mulțumi numai să le vadă. Va cere să fie depuse la dosar.

— Nu le dăm, domnule avocat, spuseră oamenii. Știm ce au mai pățit și alți țărani ca noi, la judecățile cu grofii lor. Tribunalul le cere, dar nu le mai dă înapoi. Așa s-a întîmplat cu obștea din Livadia de pe Strei. A pierdut și procesul, a pierdut și actele. Așa, dacă vom pierde aici, le păstrăm pentru apelația la Tabla regească sau la Dietă. Ăia or fi mai cinstiți și poate n-or fi în mînă cu grofii.

— Asta e și părerea mea, întări Ujhely. Nu le dați din mînă. Se pot face copii legalizate la Alba, deși n-am să cer tribunalului așa ceva, ca să nu aibă motiv de amînare pînă la prezentarea actelor legalizate.

Într-un colț al sălii lungi și reci a tribunalului, Radu încolțise pe avocatul Brebenar. Zăican îi spusese că petrilenii ar avea nevoie de sprijinul său

pentru obținerea autorizației de funcționare a școlii românești din Petrila. Să facă el cererea, așa cum s-o pricepe mai bine, și să se străduiască pentru primirea ei de către autoritățile respective. Avocatul susținea, însă, că pentru așa ceva trebuie să se ducă tocmai la Pesta, fiind de resortul guvernului și făcu niște socoteli bănești care îl îngroziră pe flăcău.

— Nu, domnule avocat. Așa nu se poate. Banii pe care îi ceri dumneata n-am putea să-i dăm noi nici dacă vindem Parîngul. Mai bine plec eu la Pești, și, de va fi nevoie, chiar la Beci, la împăratul.

— Tu la Viena? izbucni Brebenar într-un rîs disprețuitor. Tu nu cunoști nici orașul, nici limba nemților și n-ai nici pricepere.

— Priceperea am s-o capăt acolo, lovindu-mă de greutățile ce mi s-or pune în cale.

— Auzi părinte! și Brebenar îl strigă pe popa Niculae. Junele ăsta al dumneavoastră zice că se duce singur la împăratul de la Viena să ceară drept de școală românească pentru voi, petrilenii. Unde-l găsirăți așa de încrezător și isteț?

— Radu Zăican este nădejdea noastră, domnule avocat, răspunse preotul. Cît despre un drum al lui la cetatea măritului nostru împărat, ăsta e un gînd pe care nouă nu ni l-a împărtășit pînă acum.

Privind apoi în ochii limpezi și hotărîți ai Zăicanului, preotul i se adresă cu voce tremurîndă:

— Radule, ce aud eu acum de la domnul avocat este lucru mare, neînchipuit de mare. Numai mintea ta putea să scornească așa ceva. Mă uimești din ce în ce mai mult, dar dacă stau bine și cuget înțelepțește, află că eu îți dau blagoslovenia. Lucrurile mărețe se fac cu oameni mici. Abia atunci se vădește cît sînt ei de mari... Așa făcu și Horia.

— A sfîrșit însă pe roată, strecură Brebenar.

— Dar i-a cutremurat pe grofi, și din sîngele lui va rodi odată binele acestei nații oropsite, îl înfruntă popa cu glas tunător.

— Vă încumetați prea mult, țăranilor — reluă avocatul — și dumneata, domnule părinte, rău faci că te iei după năzăririle junilor fără experiență. Ve-

deţi-vă de necazurile voastre. Aveţi destule pe cap. Nu vă mai încurcaţi şi cu şcoala.

— După cît înţeleg, domnule avocat — izbucni Zăican — dumneata eşti de părere ca poporenii noştri să rămînă tot proşti. Celelalte naţii din împărăţie, ungurii şi nemţii, să aibă universitaturi, iar noi românii nici măcar şcoli la sate? Eu nădăjduiam că din gura unuia de-al nostru, ajuns prin învăţătură om cu vază în cetatea Inidioarei, să aud un îndemn de faptă, de străduinţă pentru şcoala românească, dar dumneata ne povăţuieşti să rămînem şi pe mai departe proşti, iar pe mine mă iei în batjocură.

— Nu te oţărî tinere, îl repezi Brebenar. Nu-mi da tu sfatul care mi-e datorinţa şi cum să mă port. Du-te la Viena! Ai să te saturi...

— Mă voi duce, s-o ştii!

— Vezi, nu te duce ca Horia, în sarică... Ne faci neamul de rîs, încheie Brebenar strîmbînd din nas.

— M-oi duce cum mi-i portul, şi cui i-e ruşine de noi, ţăranii, să nu mai stea de vorbă cu ei şi, mai cu seamă, să nu-i mai stoarcă de creiţari, scrîşni Radu printre dinţi vorbă cu înţeles.

— Eşti obraznic, tinere. Ce zici, părinte? dar n-avu cînd să mai primească răspunsul.

— Obştea satului Petrila, cu împuterniciţii domnilor nobili de Kendeffy, Andrássy şi Pogány! strigă crainicul scaunului de judecată.

Intrară cu toţii în sala tribunalului şi petrilenii se aşezară cuviincios pe băncile din fund. Sala era încăpătoare şi puternic luminată de soarele care pătrundea prin ferestrele mari, pe laturile cărora atîrnau draperii de pluş stacojiu. De-a lungul peretelui dimpotriva intrării, cinci judecători îmbrăcaţi în halate colorate răsfoiau nişte hîrtii. Cel din mijloc, preşedintele, avea pe cap o perucă argintie cu cîrlionţi care îi atîrnau pînă pe umeri. In stînga completului de judecată, un funcţionar cameral — grefier, cum s-ar zice — punea ordine în vraful de dosare dinaintea lui. Pe masa din faţa preşedintelui se afla un crucifix de lemn pentru jurămînt, iar pe pe-

rete, deasupra scaunului cu spetează înaltă, portretul împăratului Ferdinand.

De pe băncile avocaţilor se ridică un domn voinic şi elegant. Radu tresări şi îl îmboldi cu cotul pe popa Niculae. Amîndoi îl recunoscură. Era domnul care venise ieri în caleaşcă la avocatul Brebenar. „Ce o fi cu ăsta?" se întrebă Radu, şi aceeaşi întrebare o citi şi în ochii slujitorului bisericesc. Nu avură însă timp să se lămurească între ei. Domnul voinic şi elegant luă cuvîntul:

— Cerem respingerea „de plano" a întregii acţiuni, ca nesusţinută, începu el în limba maghiară.

— Cum? Dar noi sîntem aici, săriră cei doi avocaţi ai obştii.

— Daţi-mi voie domnilor colegi, permiteţi-mi onorat juriu. Nu e vorba de susţinerea verbală, ci de acte. La ultima înfăţişare onoratul juriu a cerut obştei să depună la dosar actele originale pe baza cărora ţăranii revendică posesiunea asupra munţilor în cauză. Nu le-au depus. Sîntem siguri că nici nu au astfel de acte. Pe de altă parte, iobagii aceştia au îndrăzneala să atace însuşi actul urbarial care reglementează obligaţiile lor faţă de domnii nobili. Temeiul acţiunii obştii Petrila îl constituie afirmaţia că urbariul le-ar fi fost smuls prin silnicie, dar nu s-a depus nici o listă de martori cu care aceşti ţărani s-ar încumeta să facă dovada acelei presupuse silnicii. Procesul nu are deci bază: nici martori, nici acte originale. Pentru aceste motive, repet, domnilor judecători, el trebuie respins „de plano". Nici vorbă să se poată intra în fond.

Avocatul grofilor spusese toate acestea în limba maghiară, cu o voce puternică, groasă şi oarecum poruncitoare. Sătenii nu înţeleseseră nimic, afară de preotul Niculae. Petrilenii mai fuseseră la atîtea alte judecăţi, dar totdeauna se vorbise în graiul lor. Acum se uitau unul la altul, nedumeriţi, şi făceau semne avocaţilor Brebenar şi Ujhely.

— Onorat tribunal — se ridică Brebenar — reclamanţii necunoscînd limba maghiară, roagă respectuos să binevoiţi a admite ca dezbaterile să se

ţină în limba lor maternă, aşa cum a fost la celelalte înfăţişări.

Preotul Niculae tălmăci, în fugă, sătenilor săi cele spuse în limba ungară de avocatul nobililor şi de Brebenar.

— Tribunalul respinge cererea, pe baza legii din 1840, care declară limba maghiară ca singura oficială în justiţie, pronunţă preşedintele, vorbind în acelaşi grai pe care nu-l înţelegeau petrilenii.

— Protestez, se ridică vehement avocatul Ujhely. Vă rog să faceţi aplicaţiunea articolului 36 din legea respectivă, care vă dă dreptul să admiteţi ca, de la caz la caz, dezbaterile să se poată duce în limba cerută de reclamanţi, în special, cînd aceştia nu ştiu de loc limba oficială, limba maghiară. Totodată, pentru ca aceşti ţărani, care de atîţia ani aşteaptă de la dumneavoastră un act de dreptate, să poată şti ce s-a vorbit pînă acum (priviţi-i cît de nedumeriţi sînt) am să formulez cererea mea şi în limba romînă, limbă pe care dumneavoastră o cunoaşteţi, că doar n-aţi uitat-o în cîteva luni, de cînd s-a pus în aplicare legea de care se prevalează instanţa.

Şi avocatul Ujhely repetă, rar şi apăsat, frazele de mai sus, pe limba petrilenilor.

Preşedintele tribunalului se aplecă în dreapta, se aplecă în stînga, şoşoti cu ceilalţi membri ai juriului, apoi, ridicîndu-se în picioare, grăi, în limba maghiară:

— Tribunalul respinge cererea ca judecata să decurgă în limba reclamanţilor. Totodată atrage atenţia domnului avocat Ujhely că îi va retrage dreptul de pledoarie dacă ni se va mai adresa altfel decît în limba oficială.

Ujhely se făcuse roşu ca racul, se stăpîni însă şi zise:

— Îngăduiţi-mi, cel puţin, să le aduc la cunoştinţă hotărîrea dumneavoastră. Altfel, oamenii ăştia pot să creadă că ne batem joc de ei.

— Da, spuneţi-le-o, încuviinţă preşedintele, după un timp de cumpănire.

Se făcu o mică pauză. Ujhely se apucă să explice

delegației obștii Petrila ce a hotărît tribunalul și îi ceru să aibă încredere în avocații ei, care îi vor apăra tot atît de bine și pe limba oficială, dar sătenii protestară. Președintele încercă să facă liniște și cînd văzu că nu-i reușește, întrebă, enervat, pe limba țăranilor:

— Știe careva din voi limba maghiară?

— Eu, domnule președinte, o înțeleg, dar n-o pot vorbi, răspunse preotul Niculae.

— Ei bine, rămîi în sală. Ceilalți: afară! Jandarm, evacuează-i îndată!

Se produse învălmășeală, Radu se opuse, țăranii scăpară vorbe urîte, președintele se prefăcu că nu înțelege înjurăturile valahe, dar în cele din urmă sala de ședințe fu evacuată cu forța.

Ce s-a petrecut apoi în fața instanței de judecată, petrilenii au aflat mai tîrziu, din spusele popii. De altfel dezbaterile n-au durat mult. Radu ținea ușa întredeschisă de-o palmă, și privea înăuntru. Mare lucru nu înțelesese, dar tot văzuse pe preotul Niculae cum înfățișase juriului vechile acte de proprietate semnate de regii Matei Corvin și Ladislau și întărite de Maria Tereza și fiul ei, împăratul Iosif al doilea. Tribunalul voise să le rețină, dar popa nu s-a lăsat, nici măcar atunci cînd președintele a strigat la el niște vorbe care nu puteau fi decît de ocară.

Avocatul nobililor n-a mai spus decît cîteva cuvinte, ca la început. Brebenar sta într-un colț — și asculta. Doar Ujhely pledase mai îndelung. Spunea mereu niște fraze latinești, deschidea cărți, citea, se agita, nădușise tot, pînă cînd președintele l-a repezit și pe el cu niște vorbe care nu i-au fost pe plac avocatului. Radu nu le-a înțeles, dar a simțit că ungurul lor răspunsese foarte dîrz.

După această ciocnire s-a suspendat ședința. Delegației de țărani i s-a îngăduit să pătrundă în sală, în așteptarea hotărîrii.

În pauză avocații și popa Niculae au tălmăcit cele ce se discutaseră în timpul dezbaterilor. Nu se intrase în fondul procesului. Tribunalul ceruse doar producerea și depunerea dovezilor scrise. Popa le-a

arătat. Ujhely a cerut să fie citite şi să se consemneze cuprinsul lor. Preşedintele a refuzat categoric, iar atunci cînd popa Niculae începu să împăturească actele, ca să le vîre sub anteriu, l-a apostrofat: valah puturos! În cele din urmă avocatul ungur a mai făcut o încercare, în speranţa că va putea obţine cel puţin un nou termen: a vrut să depună lista martorilor care pot dovedi, sub jurămînt, că urbariul fusese smuls prin silnicie. Tribunalul a răspuns că va delibera.

Pauza n-a fost lungă, dar lui Radu i s-a părut cît un veac. Se frămînta şi se uita mereu la uşa pe care dispăruseră judecătorii. Banca pe care stătea i se părea tare; straiele de pe el îl strîngeau; îi era sete; avocaţii, care şi ei erau în aşteptare, păreau nepăsători; împăratul din cadra de deasupra preşedintelui cu cîrlionţi privea cînd crunt, cînd batjocoritor.

— Părinte, s-ar putea să pierdem? îl întrebă Radu pe popa Niculae, dar şi acesta se părpălea, aşa că îi răspunse în doi peri. Domnule avocat, ce ne facem dacă pierdem? întrebă Zăican pe Ujhely.

— Mergeţi în apelaţie la Tabla regească. Pentru motive de procedură.

— Nu înţeleg, cum vine asta?

— Adică dacă în apel se recunoaşte că rău a procedat Tribunalul din Deva respingîndu-vă acţiunea fără a intra în fond, o luaţi de la început.

Lui Radu i se perindau înaintea ochilor zădărnicia străduinţilor de pînă acum şi privirile cu care îl vor primi petrilenii, în sufletul cărora el le strecurase în ultimul timp siguranţa biruinţei asupra grofilor, sau cel puţin, unora, le întărise nădejdile. Ce-o să zică Abasarabă? Va rînji, de bună seamă. Dar Anuţa Sluguţ? Chiar Mihuţ se va bucura. N-o va spune, dar îl simte de pe acum. Şi morarul Ion Mustăţea al Niţului? Nu mai departe decît acum cinci zile, pe luncă, îl încredinţase că îşi va recăpăta dreptul lui, moara lui... Nu! Nu poate să existe atîta strîmbătate. Vom cîştiga procesul! căută Radu să se liniştească şi îşi propti privirea în ochii împăratului

din cadra atîrnată în perete, aşteptînd de acolo o încurajare.

După vreo jumătate de ceas cei cinci magistraţi reintrară în sala de şedinţe. Toată lumea se sculă în picioare. Ţăranii din Petrila erau înşiruiţi în fund, drepţi, aliniaţi şi nemişcaţi, parcă le-ar fi poruncit un straja-meşter de la regimentul din Orlat. Şi judecătorii stăteau în picioare. Cel mai bătrîn, cel cu cîrlionţii argintii, citi hotărîrea. Scurt şi sec.

— Ce-a spus ? întrebară repezit ţăranii.

— Au respins acţiunea, pentru lipsă de dovezi şi martori, tălmăci Ujhely cu glas amărît.

— Ruşine ! ruşine ! mîrîiră petrilenii.

— Scîrnelor ! izbucni vocea tunătoare a Zăicanului.

Mîrîielile, şuşotelile, amuţiră. Avocaţii se întoarseră uimiţi. Judecătorii, care se pregăteau să-şi strîngă hîrtiile, încremeniră. Grefierul rămase cu gura căscată şi ochii holbaţi. Îi pică tocul care pînă atunci se odihnise între ureche şi tîmpla dreaptă.

Cîteva clipe timpul se opri în loc. Înţepenise ca după un fulger căruia îi urmează trăsnetul.

— Arestaţi-l ! se auzi în sfîrşit strigătul piţigăiat, dar desperat, al preşedintelui. Încuiaţi uşa ! Jandarm, să mi-l aduci legat !

Jandarmul încuie uşa şi se propti în ea, ca nimeni să nu mai iasă — după poruncă. Puse apoi mîna pe Zăican, dar acesta se smuci. Preşedintele se răsti la grefier să dea fuga după ajutoare. Delegaţia de petrileni sta buimacă şi nu ştia ce să facă. Cancelaristul se fîstîcise şi el şi, dînd să iasă, vărsă ditămai călimara pe condica din faţă-i, pe care o unse cît era ea de mare.

Radu se mai potolise şi zîmbea. Aştepta. Parcă se pregătea de trîntă, dar cînd văzu isprava grefierului începu să rîdă de-a binelea.

— Boule ! răcni judecătorul către grefier. Adu toţi jandarmii ! Un regiment !

Grefierul se întoarse cu două cătane. Aceştia nu erau jandarmi, ci grăniceri. Romîni din ţara Oltului. Radu încercă să se împotrivească. Putea să-i sfarme pe amîndoi, dar în cele din urmă se lăsă legat. Nu

mai rîdea. Avea obrazul ca sculptat din piatră tare, zgrunţuroasă. Fruntea parcă i se mai lăţise. Din ochi arunca sclipiri de oţel. Vinele grumazului îi zvîcneau. Făcea sforţări să se stăpînească.

Cînd îl văzu legat fedeleş, avocatul Brebenar i se propti în faţă şi-l înfruntă cu vorba rînjită:

— Şi zi, voinice, te duci la Viena!...

Zăican se întărîtă iar. Se smuci, deşi laţul îl ţinea strîns. Cele două cătane feriră într-o parte, cu ochi speriaţi. Mînuiau cele două capete ale funiei, de departe, ca la taurii în ocol, şi-l traseră spre ieşire. Tremurînd vargă, avocatul se dădu şi el înapoi, dar Radu îi trînti în ochi un scuipat ciobănesc. După o clipă, pornind cu mîinile înfuniate la spate spre uşa de sub poza împăratului, îşi făcu vînt din strînsoare, îl ajunse pe Brebenar şi, cu umărul, îl izbi de zid. Acela făcu *hîc!* şi se prăvăli din zid pe banca apărării...

S-AU ZBURLIT POLEACII

Pe drumul de la Deva spre miazăzi înainta la pas o căruţă flancată de doi călăreţi. Trecuse de Sub Cetate şi se apropia de gura Fărcădinului, urcînd domol panta Pecineagului. Cînd ajunse pe spinarea încovoiată a dealului, căruţa se opri. Să mai răsufle caii.

— Părinte, ocolirăm Haţegul, dar tot n-o s-ajungem la vreme. Mai bine intram în cetate, poposeam acolo, şi în zori porneam iar la drum. Pînă mîne-sară am fi ajuns acasă. Aşa, acuma ce ne facem ? Noi, ca noi, dar cailor ce sălaş le găsim peste noapte ? Că nu-i vorba de un cal, ci de patru ! Prin sate oamenii se vor codi.

— Taică, am socotit bine cînd hotărîi să lăsăm drumul mare. Pe acolo curg căleştile grofeşti şi vătafii călare. Sînteţi trei rămaşi în urmă mult cu îndatoririle urbariale. Dacă vă prind, vă leagă. Nu totdeauna drumul drept este cel mai scurt. Deseori e mai scurt cel cu ocolişuri. Las' că şi aşa, după Cîmpu, cînd intrăm la strîmtoarea munţilor, tot va trebui s-o pornim pe drumul vechi, şi de-acolo ţin'te-o aşa pînă la Jii.

Oamenii coborîră din căruţă. Ceilalţi doi descălecară. Erau Stamate Bou şi Moacă al lui Ion Tătaru.

De pe coama dealului se vedea pe stînga, peste Strei, castelul Kendeffilor din Sfîntă Măria, iar în

dreapta se zăreau Sîn Petru, Nucşoara şi, în fund, creasta teşită a Retezatului.

— E vremea nămiezului. Eu zic să mîncaţi — îi îndemnă popa Niculae — dar fără să zăboviţi. Cînd o da soarele după coama muntelui, să fim la Livadia. Mînem la părintele Brănuţ. Are grajd bun şi larg. Se va bucura de oaspeţi, cu toate că n-avem ce bucurie să-i ducem. Dimpotrivă : veste de necaz mare.

Îmbucară ce mai aveau în merindarele de la gît şi porniră iar, tot pe Streiu, prin Băieşti şi Pui, cale de nădejde dar grea, din ce în ce mai grea, căci Streiul venise tumultuos şi spălase adînc drumul de care, prefăcîndu-l pe alocuri în poteci strîmte. Cînd ajunseră la Rîu-Bărbat se poticniră de-a binelea.

— Bine a zis cine a zis că Jiul nostru e spumos, dar Streiul e năvalnic, grăi judele Jurca.

— Năvalnic ca Radu al nostru, întări cneazul Costea. Şi tot el se întrebă : ce-o fi făcînd sărmanul ?

— Eu cred că avocatul acela ungur, Ujhely sau cum îi mai zice, se va ţine de vorbă şi se va strădui să-l scape cu zile cît mai puţine, îşi dădu părerea Moacă. Nici hangiul Dobre nu va sta cu mîna în sîn. Este om de cuvînt. El o să-l potolească pe Brebenar.

— Mi-e milă de Radu şi mi-e teamă să nu-l canonească, oftă Huneadu, care se chinuia să găsească un răspuns liniştitor la întrebările ce i le vor pune vecinii săi, Alexa şi Salomia.

— Cel ce suferă pe nedreptate se întăreşte — să ştiţi asta. Piatra, din piatră naşte. Şi bătrînul Zăican fuse om la vremea lui. Să vă spună Jurca ce a mai pătimit Alexa cînd cu răzmiriţa din '22. Parcă-l văd şi acum : legat cu mînile la spate, cu cămaşa sfîşiată de i se vedeau vînătăile, mînat din urmă de cătane, dar semeţ. Cremene, mă ! se înfierbîntă popa Niculae de aduceri aminte. Mi-i milă şi mie de Radu, nu numai ţie. Stanciule. Şi pe mine mă doare inima şi aş vrea să-l văd printre noi chiar mîne, chiar azi, chiar în clipita asta. Va reveni, pedeapsa nu va putea să-i fie mare, dar va reveni călit, întărit în credinţa izbăvirii norodului. Voi ăştia mai tineri, tu Moacă şi tu, Stamate, şi ceilalţi fii de nădejde din satul nostru, ca

voi sau mai tineri ca voi, precum şi Hotea şi Moga, şi alţii încă, să-l urmaţi. Radu a luat botezul luptei. De amu nu se va mai opri. Veţi vedea. Îi cunosc sămînţa şi tot ce coace în el. Voi să-i fiţi streajă, şi de-ţi simţi vreodată că şovăie, că dă înapoi, întăriţi-l cu îndemnul şi cu braţul vostru. Împingeţi-l înainte, mereu înainte, niciodată înapoi. Iar poporenii, după voi! „Cei dintîi vor fi cei din urmă iar cei din urmă vor fi cei dintîi", scris-a apostolul Matei la cartea sfîntă. Asta înseamnă că va veni vremea răfuielilor cu toţi răii pămîntului, vremea răzbunării pentru toate suferinţele noastre. Nu vă miraţeţi că vă spune asta un popă, dar popa ăsta nu-i boaită îmbuibată şi nici sufletul nu l-a vîndut Satanei, ca Brebenar acela, nu l-ar mai răbda Cel-de-sus! Că Brebenar l-a zgîndărit pe Radu, el l-a întărîtat, el l-a umilit şi i-a pus sîngele la fiert încă înainte de a fi început şedinţa maghistratului. Şi de-aia, nici ferecat fiind, Radu nu s-a putut stăpîni pînă nu l-a scuipat şi nu l-a ţîpat de părete, văzut-aţi doară...

Cînd au ajuns aproape de Ponor, ultima aşezare pînă la Livadia-de-Coastă, călătorii fură miraţi văzînd că de departe, dinspre pasul Merişorului, se apropie o coloană de ostaşi grănicereşti. Cătanele nu erau în straie de instrucţie, ci echipaţi ca de război şi mărşăluiau spre Orlat sau spre Haţeg. Petrilenii se dădură de o parte, băgară căruţa în albia strîmtă a rîului, ca să facă loc, şi priviră avînd în ochi semne de întrebare. Ce-o mai fi şi cu ăştia? Ce cătară spre Jii? Dar nu găsiră răspuns.

În sat la Ponor aflară ceva, dar nedesluşit. Ci-că ieri şi alaltăieri s-au scurs devale, în marş forţat, două companii grănicereşti. Mai apoi fură văzute alergînd tot spre Jii trăsura fişpanului din Deva şi cea a solgăbirăului de Haţeg, cu mărimile lor în fireturi. Oamenii de prin satele Streiului nu înţelegeau ce s-a întîmplat. Stăteau în drum, oarecum tulburaţi, şi-şi făceau prepusuri. Drumeţi veniţi din părţile de jos ale comitatului aduseră vestea că ar fi intrat turcul în ţară pe la Lainici, dar nu putea fi ade-

vărat, că nici s-au auzit buciume, nici s-au aprins focuri pe culmi. Alţi drumeţi ziceau că s-ar fi întîmplat o răzvrătire undeva pe Jii, dar nu ştiau să desluşească în ce sat.

Petrilenilor le zvîcniră inimile. Pe Jii? Sînt două Jiuri: unguresc şi romînesc. Pe care din ele? La Petrila n-ar putea fi răzvrătire. Oamenii sînt într-adevăr necăjiţi, mocnesc a revoltă, dar delegaţia noastră i-a lăsat azi săptămîna liniştiţi. Nici n-au cine să-i conducă. Fruntaşii sîntem noi, şi fără noi e greu să se mişte. La Livezeni, Iscroni sau Bărbăteni nu se poate. Acolo sînt prea mulţi nemeşi cu opincă. La Petroşeni, Vîlcan sau Lupeni — cu atît mai puţin. Alea-s doar nişte cătunaşe cu ciobani şi case puţine şi răzleţe. Atunci unde?

Mînară căruţa mai iute. Tătaru se desprinse şi o luă înainte călare. Cînd ajunseră la capul Livadiei începură să se lămurească: venea de jos un grup de muncitori în straie nemţeşti, legaţi cot la cot şi încadraţi între grăniceri care mergeau pe o parte şi pe alta a drumului. „S-au sculat băieşii?“ făcu popa uimit. Cum Dumnezeu s-o fi întîmplat?“ Apropiindu-se coloana de arestaţi, popa Niculae deslusi că era vorba de polonezi. Îi cunoştea după trupurile lor zvelte şi tinere, după feţele lor bălaie şi lunguiete. De unii parcă îşi aducea aminte chiar bine: se zbenguiseră de Arminden în luncă, jucînd capra. Ba, printre poleaci erau şi vreo trei mineri moţi. „Ce le-o fi venit?“ se tot întreba popa.

Păstorul sufletelor din Livadia, preotul Brănuţ, primi delegaţia de petrileni după rostul datinei, dar cu sufletul la gură. „Nu vă duceţi mai departe, le spuse el. E prăpăd la voi, la Petrila“. Dar ce este, ce s-a întîmplat, nu putu să adauge.

Au stat petrilenii în noaptea aceea la popa din Livadia, au povestit necazul lor cu pierderea procesului şi cu arestarea Zăicanului, au mîncat ceva, au şi băut, dar nu s-a lipit somnul de ei. Spre ziuă porniră iute-iute către Petrila. Cînd au dat cotul de la Băniţa făcînd la stînga pe lîngă dealul Maleia, au aflat aproape totul de la cîţiva săteni care se aflau

la coasă, pe luncă : vineri seara, tocmai la vremea cînd delegaţia plecată la Deva se frămînta la hanul lui Dobre ce şi cum să facă să-l scape pe Radu, băieşii polonezi au bătut pe nişte supraveghetori, au dărîmat cantina cu toporiştile lor de mineri — şi apoi i-au dat foc !...

Era de mirare — dar aşa fusese. Trecînd cu căruţa prin dreptul atelierelor şi coloniei vechi, oamenii noştri putură să vadă că în locul barăcii pentru cantină nu se mai aflau decît cîteva capete de bîrne arse şi — pe o arie întreagă — cenuşă.

In dreptul casei parohiale călăreţii şi căruţa opriră, părintele Niculae coborî, ca şi ceilalţi, care se împrăştiară pe la colibele lor să ducă jalnica veste că s-a pierdut procesul cu grofii, şi că mîine, duminică, se va face sub arţar adunarea satului, ca să chibzuiască.

Dănilă, bătrînul slujitor cu care popa împărţea singurătatea, nu putu să dea părintelui prea multe amănunte despre cum s-a întîmplat cu polonezii. Il trimise să-i aducă îndată pe Ion Hotea, vornicul cetaşilor, care, isteţ fiind la minte şi la vorbă, i-ar fi putut istorisi fără întoarceri şi poticniri.

Popa se mira cum a putut izbucni răzvrătirea, căci, îşi zicea el, răzvrătire se cheamă că a fost, de vreme ce revoltaţii dărîmaseră cantina care, chiar de i se zicea magherniţă, fusese mare şi destul de trainic lucrată. „Iuţi mai sînt poleacii ! Şi nici nu sînt mulţi", cugetă popa în aşteptarea flăcăului.

Intr-adevăr, nu erau cu toţii, la Petrila, decît treizeci şi doi de polonezi, care veniseră acum cîteva săptămîni, îndată după cehi. Dar a fost ca un semn : încă din prima seară îşi arătaseră colţii cînd făcuseră gălăgie în faţa administraţiei şi strigaseră să li se pună paturi în odăile de la colonia unde fuseseră cazaţi. Chiar a doua zi direcţia fusese nevoită să le facă pe voie. Polonezii dormeau şi acuma rău, cîte patru într-o cămăruţă, şi cîte doi într-un pat de scînduri, fără saltele, cu fîn şi paie întinse pe scînduri, cu cîte o cergă deasupra şi cu mişuneală de ploşniţe peste tot. Dar vremea se încălzise, iar ei înţeleseseră

că fiind fără neveste, au întîietate la clădirile şi camerele individuale familiile ungurilor şi nemţilor care veniseră cu cîrduri de copii.

Erau aproape toţi tineri, poleacii ăştia, afară de vreo trei-patru care se aflau la mijlocul vieţii. Îşi duceau zilele trudind la galeriile ce se deschiseseră în primele filoane de cărbune, spre care făcuseră loc, străbătînd piatra, moţii. Fiind mineri de meserie, aduşi din Silezia, de la minele din Druhojz şi Borislava, fuseseră puşi, alături de nemţii din Ruhr şi ungurii de la Pécs şi Salgótarján, la munci de specialitate în primele abataje ce se bolteau, deocamdată pe vîlva care se întindea orizontal. Numai doi din ei aveau gradul de maiştri-mineri : Ian Virschi şi Albert Cristianschi. Lucrau în două echipe cu schimbul, cîte douăsprezece ore la galeria numărul 1, căreia direcţia exploatării îi pusese numele de „Mina Ferdinand", în cinstea împăratului de la Viena. Cu toată munca istovitoare, cu toate că n-aveau nici măcar un duş simplu sub care să-şi cureţe praful de cărbune năclăit pe dîrele de sudoare, îşi păstrau vioiciunea şi veselia tinereţii. Captaseră un izvoraş care ţîşnea sub sălciile din luncă, îi înălţaseră cursul cu ajutorul unei şipci scobite, şi se îmbăiau acolo în aer liber, pe soare sau pe vînt, stropindu-se unul pe altul, gălăgioşi şi glumeţi. Începuseră un început de legături prieteneşti cu lucrătorii germani, cărora cea mai mare parte din ei le cunoşteau graiul. În ultimul timp, în puţinele ore libere, cînd nu erau în mină sau nu ţineau consfătuiri, îşi făceau veacul la popicărie. Nu fuseseră primiţi în societatea popicarilor germani dar li se îngăduise să-şi facă echipa lor, şi între cele două echipe de jucători se şi născuse o rivalitate care urma să se încheie printr-un concurs în prima săptămînă din luna lui cireşar.

Polonezii nu erau numai tineri şi veseli — ci şi iubăreţi. Cum dracu făcuse unul din ei, Leopold Waslavschi, un vlăjgan frumos, blond şi cu ochi albaştri, că îşi şi găsise o iubită tocmai la Petroşeni, fata unui stînar, brădoasă ca şi el. Cînd era în schimbul de zi, pleca seara la ea, şi venea spre ziuă cu ochii

sticloși și cercănați. Un altul, Vladislav Cornieschi, își făcea mereu drum spre Valea Dracului, acolo unde pîrîiașul cu același nume se varsă în Jieț. Ba chiar Răduței lingurarului Gușeilă îi dădeau tîrcoale, dar ea se ținea tare, zicînd că poleacii sînt prea albi și îi fac greață... Numai pe unul din polonezi se pare că îl prinsese dragostea în jug. Se lipise — sau așa se zicea — de fata unui miner ceh. Nu se mai uita la altele. Duminica se plimbau amîndoi de mînă de-a lungul rîului, pe sub anini, visători și absenți la tot ce se petrecea în jurul lor. De vorbit nu vorbeau. Nu se puteau înțelege la grai, fiecare știind doar limba în care crescuse.

Viața lucrătorilor polonezi avea însă și altă latură, pe care o știau numai ei. Sărbătoarea, și deseori chiar în serile zilelor lucrătoare, erau văzuți stînd în grup strîns, la un loc mai ferit, către moară sau pe colina Maleia. Incremeneau ore întregi vorbind cînd însuflețiți, cînd cu voci scăzute. Povestea unul din ei ceva, iar ceilalți ascultau. Apoi începea să povestească un altul. La sfîrșit se sculau cu toții și plecau spre cazarma coloniei lor cîntînd o melodie cu izbucniri viguroase. Dar așa cum nimeni nu înțelegea ce vorbesc, tot așa nu li se înțelegea nici cîntecul.

Dacă un petrilean le-ar fi cunoscut graiul, și, mititel cît o păsărică, s-ar fi furișat pe crenguța copacului sub care polonezii sporovăiau îndelung, ar fi aflat că cei patru mineri vîrstnici povestesc amintiri din revoluția poloneză de la 1830. Ar mai fi aflat că torc cu toții aduceri aminte din ținuturile lor de baștină, că vorbesc despre viața grea a iobagilor de acolo, despre purtările nobililor și panilor jefuitori, despre o Polonie care fusese cîndva independentă și despre altă Polonie pe care ei o visează nu numai independentă, ci și liberă. Mai mult chiar : cînd poleacii din Petrila vorbeau în grup cu voci de taină, atunci pasărea de pe crenguță ar fi aflat că ei pun la cale legături cu alți poloni din împărăția austriacă. Au și primit prin om anume îmbrăcat în straie bănățenești, vești de la frați de-ai lor de la minele din Anina și de la uzinele Recița, refugiați mai demult acolo,

îndată după înfrîngerea revoluţiei de la 1830. Iar în ce priveşte cîntecul, ehe! ăla e cîntec cu cîntec: l-au mai cîntat şi pe baricadele Varşoviei şi Lembergului!...

Vornicul Hotea nu întîrzie să vină la chemarea preotului Niculae şi istorisi de-a fir-a-păr cum s-a întîmplat revolta de la cantină.

Mai întîi domnu' părinte nu ştia că polonezii o duceau tare greu cu mîncarea. Minerii momîrlani aveau rosturile lor. Minerii şi meseriaşii unguri, cehi şi germani îşi aduseseră aproape toţi nevestele. Aşa că se bucurau de o mîncare acasă: puţină, săracă, dar făcută de mîini gospodine. Numai cîţiva din aceştia erau nevoiţi să mănînce la cantina societăţii, alături de polonezi. Mai picau zilnic la cantină vreo cîţiva moţi, maramureşeni şi poienari de la pădure, dar nu aceiaşi, ci pe rînd, după cum stăteau cu grosiţele şi după cît li se acrea cu merindea din trăistuţele lor, cu pîsatul ori cu zeama ce şi-o fierbeau singuri din te-miri-ce: din ştevie, păpădie, măcriş, pir, limba boului, — ca pe vremea foametei din 1815. Unul peste altul luau masa la cantină vreo cincizeci de inşi la prînz şi seara.

Cantina era a societăţii domnilor Hoffmann şi funcţiona din martie, de cînd venise grosul muncitorilor străini. Se pare că era arendată tot lui Kardas de la Herberge, dar nu se ştie sigur. Oricum, prăvăliaşul cu bolta de lîngă popicărie venea mereu pe acolo şi supraveghea buna rînduială. Ce rînduială? Nici o rînduială! Într-o baracă de scînduri, lungă cît o zi de post, se afla o masă tot atît de lungă, din scînduri negeluite. Pe lături, în chip de scaune, erau blăni lungi de stejar, de asemenea negeluite. La peretele din fund, un raft cu străchini de lut şi farfurii de tablă. Tacîmuri nu erau. Cine avea, îşi aducea. La intrarea în sală se afla o ferestruică. Dacă muncitorul venea cu gamela lui — bine. Dacă nu — lua o strachină de pe stelaj, o spăla sau ba, venea la ferestruică şi i se turna mîncarea. Căpăta şi o bucată de pită. Plătea sau i se trecea numele într-o condică, pentru ca să i se oprească din simbrie. Mîncarea era de un

singur fel, aceeaşi la prînz şi seara : ciorbă sau mîncare de cartofi cu coajă, supă lungă de fidea, ciorbă sau mîncare de varză. Uleiul trebuie că era de rapiţă, sau se gătea poate chiar cu untură, dar rîncezită. Carne se punea în mîncare numai de două ori pe săptămînă : vinerea şi duminica. De ce vinerea şi nu joia ? se întrebau şi mîrîiau moţii şi maramureşenii. Au nu ştiu domnii că vinerea e zi de post ? Dar aveai cu cine să te înţelegi ? Fie şi vinerea, dar să fi fost carnea carne, nu împuţită.

Polonezii noştri protestaseră la administraţie, dar domnul subdirector Stierer îi repezise. Fiind întreprinzători, ei hotărîseră într-o şedinţă de pe Maleia să-şi facă o cantină a lor şi să tocmească la bucătărie o gospodină din sat. Planul se dovedi însă greu de înfăptuit. Societatea — sau negustorul Kardas — storcea venituri frumoase de pe urma cantinei, aşa că direcţia a refuzat să dea polonezilor — cărora li se alăturaseră şi nemţii nefamilişti — scînduri pentru baracă, oale, crătiţi şi tot ce mai ceruseră ei. Acum va trebui să găsească o soluţie, pentru că de vineri s-a zis cu cantina...

Vineri seară se aflau în cantină numai o mînă de moţi şi vreo cîţiva muncitori străini : nemţi, cehi şi unguri. Sosiseră de la şut. Erau obosiţi şi murdari. Sorbeau din gamele nişte zeamă pămîntie. Sala era luminată doar de două lămpaşe cu ulei de rapiţă. Mesenii nu vorbeau. Rar, printre sorbituri, mîrîiau cîte o înjurătură. Pentru uleiul de rapiţă din mîncare — ori pentru vreo aducere aminte din timpul zilei.

Afară se întunecase bine şi greu se mai vedea îmbucătura. Iată că apăru un buchet de lumini care aduse înviorare în sala de mese : erau polonezii cu lămpile lor de mină. Veneau de la şut. Trudiţi şi ei, dar mai vioi.

— Czesc pracy ! [1] urară noii sosiţi.

— Jo szerencsét !

— Noroc bun !

---

[1] Noroc bun ! (In limba polonă.)

— Glück auf! răspunseră cei de la masă, fiecare pe limba lui, şi îşi văzură de ciorbă.

Polonezii — erau vreo douăzeci, schimbul de zi — puseră lămpile pe o masă de-aproape, nestinse, ca să lumineze mai bine încăperea, apoi se rînduiră la ghişeul dinspre bucătărie. La ferestruica bucătăriei li se dădu cîte o bucată de pîine şi li se umplură gamelele. Se aşezară la masă şi începură să mănînce. Erau hămesiţi de foame dar încă voioşi. Înfulecau gălăgioşi, rîdeau, glumeau, sau poate chiar înjurau — cine poate şti... Grea limbă!

Şi numai că unul dintre ei sări ca ars, trînti de pămînt bucata de pîine pe care o ţinea în stînga, zvîrli lingura cît colo şi scoase din fălci ceva cenuşiu şi fibros. Era un ghemotoc de cîlţi, rătăcit în aluat!... Ingreţoşat, polonezul alergă la hîrdăul cu apă şi sorbi cît un cal. Se făcu roşu-vînăt de ciudă şi scîrbă şi o zbughi pe uşă fără să se mai uite înapoi.

— Noi n-avem lînă pentru mintene şi bucătarul o pune în pită! încercă să glumească un moţ, însă nu-l încurajă nimeni.

Ceilalţi băieşi urmară să dumice, dar mai mult în silă.

Parcă a fost un făcut în seara aceea! Şi parcă le fusese dat numai polonezilor să descopere scîrnăviile din mîncare! Nu trecu un minut şi iacă, un alt polonez scoase din gamelă un şoarece întreg, tocmai cît cupa lingurii, gri, cu botul şi lăbuţele roz. Era vineri, de! zi de carne...

— Sapristi! făcu polonezul, dar nu se scîrbi ca celălalt. Puse binişor urîciunea pe colţul mesei, ca să nu-i zdruncine măruntaiele, şi-şi strigă tovarăşii. Aceştia se sculară de la masă, luară degrabă lămpile de mineri, le ridicară în dreptul dihăniei şi încremeniră ca babele cu lumînarea la capătîiul mortului.

— *Mysz!*[1] strigă unul din ei.

— *Eine Maus!*[2] se strîmbă un neamţ.

---

[1] Şoarece! (In limba polonă.)
[2] Un şoarece! (In limba germană.)

— *Igen, egèr!*[3] întări un muncitor ungur.

După acest ciudat sfat culinar care ţinu doar un minut, izbucni o explozie de indignare, de se cutremură toată cantina. Vladimir Cornieschi alergă într-un colţ să-şi deşarte stomacul. Cîţiva aruncară gamelele pe jos. Albert Cristianschi luă gamela care găzduise vietatea cu pricina, se duse la ghişeu, chemă pe bucătar şi îi zvîrli toată ciorba în faţă. Bucătarul, un ungur voinic, ieşi din „atelier" pe o uşiţă, intră în sală, şi-l pălmui pe polonez. După asta — ţin'te scandal şi tărăboi!

În cîteva secunde bucătarul era pe jos, lovit cu cizmele şi gamelele. Ajutoarele lui, un flăcăiandru romîn şi o săsoaică — fură puse pe goană. Săsoaica ţipa cît o lua gura. Ţipetele ei desperate stîrniră şi mai mult pe polonezi, care se dezlănţuiră cu şi mai multă furie. Careva din ei puse mîna pe toporişca de mină şi din cîteva mişcări zvîrli jos toată văsăria de pe masă. Strachinile de lut se făcură zob. Gamelele şi farfuriile de tablă jucau printre picioare, aruncate de colo-colo. Veni apoi rîndul văsăriei de pe poliţe. Polonezii săriră cu picioarele pe tot ce era vas de bucătărie, şi încinseră un adevărat tontoroi, excitaţi de tabla care li se împotrivea şi care zăngănea lovită de ţintele bocancilor. Parcă erau un trib de sălbatici săvîrşind un ritual magic.

— Bucătăria! Pe ea! strigă nu se ştie care din ei, şi topoare grele sfărîmară ghişeul şi uşiţa ce dădea în bucătărie. Cei cîţiva polonezi care pătrunseră acolo prefăcură în ţăndări, în cîteva clipe, veselă, cratiţe, oale, mese, plită, sobă — totul.

Răcnetele lor ca de fiare întărîtate, amestecate cu ţipetele săsoaicei care urla ca o zănatică pe afară, se auziră pînă departe. Kardas alergă cu sufletul la gură, lăsîndu-şi prăvălia în voia întîmplării. Îl urmă un grup de popicari nemţi, dar pînă la sosirea lor mesele şi băncile din sala de mîncare fuseseră şi ele zobite cu topoarele. Nebunia cuprinse şi pe unii muncitori care sosiseră atraşi de vacarm. Moţii de

---

[3] Da, şoarece! (In limba maghiară.)

la baraca din luncă, cu nedezlipita lor bardă petrecută pe braţ, nu ştiau ce s-a întîmplat, dar nici nu-i interesa : se puseră să dărîme şi ei, cuprinşi de aceeaşi sete a distrugerii. Loveau de-afară în pereţii cantinei, şi bărdiţele lor se întîlneau cu topoarele polonezilor dinăuntru, care, nemaiavînd ce să zdrobească în interior, se puseseră şi ei, cu furie tot mai nestăpînită, să săvîrşească aceeaşi ispravă.

Dinspre sat, unde se aflau în patrulare, sosiră în goană cei trei jandarmi. Încercară să potolească pe oameni, strigară la ei, poruncirăm — degeaba ! Încercară să întrebuinţeze armele, dar le era teamă de topoare. Stăteau acum şi priveau şi ei la torentul de lovituri. Aripa din mijloc a barăcii-cantine se clătină, apoi, tăiată de la baza bulumacilor susţinători, se prăbuşi.

Alergară la faţa locului săteni, funcţionari şi ingineri în frunte cu Willing, care porunci cu răcnet de taur, ca un comandant în bătălie, încetarea atacului. Dar cine mai avea răgaz să-l asculte, cine îl mai auzea ?

— Bestii ! mai răcni o dată Willing, şi se năpusti cu cravaşa asupra devastatorilor.

O secundă făcu, cu statura lui mătăhăloasă, gol în juru-i.

Se părea că nebunia se potolise. Cîteva toporişti rămaseră suspendate, şi mînuitorii, o clipă intimidaţi, se uitau spre mulţimea care privea neputincioasă.

— Iuhu ! Ţiba, ne ! se auzi strigătul Anuţei Sluguţ care se cocoţase pe un maldăr de pietriş, îşi înfipsese mîinile în şolduri şi, rîzînd, răcnea cît o ţinea gura.

Ca la comanda unui general, atacul reîncepu. Şi mai furios.

Pumni zdraveni îl prăvăliră pe Willing la pămînt. Cîţiva muncitori nemţi îl traseră din învălmăşeală.

Willing se reculese şi strigînd la jandarmi le porunci să scoată armele din bandulieră.

— Loviţi cu paturile ! le comandă el.

Înainte ca jandarmii să poată executa mişcarea, aripa barăcii de deasupra fostei bucătării se prăbuşi. Urmă o clipă de linişte, numai o clipă, apoi izbucniră

urlete de biruință, parcă ar fi căzut o cetate de mult asediată. Nesăbuitul inginer, turbat, porunci jandarmilor să facă somații și să tragă. Directorul Nándor încercă să-l oprească, dar ordinul fusese dat. Norocul a fost că jandarmii șovăiră, zăpăciți de desfășurarea urgiei din fața lor: polonezii și moții dărîmau cu înfrigurare și a treia aripă a cantinei, cea cu alimente. Șovăiala jandarmilor fu binevenită. Altfel, Willing putea să plătească cu viața. Într-o secundă fu înconjurat de muncitorii care nu luau parte la devastare dar priveau cu mulțumire. Îl aprostofară violent în primul rînd nemții. Dölling și Iacobici ridicară mîna să-l lovească. Apoi ungurii, apoi sătenii. Fu tăvălit pe jos, scuipat, călcat în picioare. Săriră jandarmii, făcîndu-și loc cu paturile armelor. Cu greu desprinseră mîinile Anuței Sluguț din părul inginerului-șef...

A treia aripă a cantinei rezista loviturilor și mai întărîtate ale devastatorilor, care își înzeciră furia oarbă. Dar nu mai era nevoie. Limbi de flăcări izbucniră de sub scîndurile și bîrnele ce se prăbușiseră deasupra bucătăriei. În mai puțin de zece minute totul fu mistuit de foc, ras pînă la pămînt. Doar Anuța mai arunca, ici-colo, cîte o mînă de găteje pe jeraticul care pîlpîia.

Ca după o furtună pe ocean, o liniște desăvîrșită se lăsă asupra cîmpului de bătălie. Cîțiva bulumaci mai fumegau încă. Polonezii se retraseră liniștiți spre colonia lor, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Moții îi urmară.

Willing, întins pe iarbă și udat cu cîrpe reci de către funcționarii care asistaseră și ei la răzmeriță, ar fi vrut să dea ordin jandarmilor să înceapă arestările, dar fu povățuit să se potolească, să lase pe a doua zi.

Încet-încet lucrătorii și sătenii se retraseră pe la culcușurile lor, dezbătînd pe drum, în grupuri, năstrușnica întîmplare.

Peste o oră trei călăreți goneau în galop mare spre Hațeg. Unul din ei era jandarm. Se ducea la sediul comandamentului, să raporteze. Ceilalți doi erau oa-

menii societății: un om de la grajduri și zilerul Mihuț Cărăbeț. Aceștia fuseseră trimiși de direcția întreprinderii la Baru Mare, unde se afla cel mai apropiat detașament al companiei 3 din regimentul I grăniceresc. Purtau la ei hîrtii prin care se cereau ajutoare grabnice. Pînă la Baru Mare era o poștă și jumătate. Porunca era ca unul din curieri, al cărui cal se va dovedi că e mai rezistent, să plece mai departe, la detașamentele din Livadia, Gălat și Băiești, ca să le anunțe și pe acestea.

Cei doi jandarmi rămași la Petrila începură ancheta sîmbătă dimineața, de îndată ce se revărsă de ziuă. Polonezii și moții fură opriți să se mai ducă la locurile lor de muncă. Ancheta se făcu de față cu directorul Nándor și inginerul-șef Willing, care venise oblojit. Sîmbătă la prînz sosi și detașamentul din Baru Mare, apoi, după-amiază, detașamentele din josul Streiului — toate cu echipament de campanie — și un pluton de jandarmi de la Hațeg. Spre seară, trăsura prefecturii de Deva cu înlocuitorul fișpanului Gáll Lajos și trăsura autorității din Hațeg cu împuternicitul solgăbirăului Bohățiel. Adică prefectul și subprefectul găsiră mai nimerit să se eschiveze. Din rapoartele pe care le primiseră mai demult, știau despre nemulțumirile muncitorilor din Petrila pe chestia cantinei...

Grupuri de jandarmi și grăniceri patrulau prin tot satul. Moții și polonezii fură declarați arestați pînă la terminarea cercetărilor. De Anuța Sluguț nu îndrăzni să se atingă nimeni cu toate protestele lui Willing. Umbra răposatului Sluguț plana încă asupra tuturora — fie țărani, fie autorități.

Ancheta se făcu într-o hală liberă a tîmplăriei din luncă. Ea începu întîi cu schingiuiri, dar cînd Nándor află că atmosfera este tot încărcată, atît în sat cît și în colonii, porunci autorităților să se poarte mai cu blîndul și să-și rezerve mijloacele lor de cercetare numai pentru cei care vor fi trimiși în stare de arest la Hațeg. De asemenea, să fie reținuți doar cîțiva moți și cîțiva polonezi, în total cel mult douăzeci, aleși dintre cei care la primele întrebări se vor arăta

prea colțoși. Altfel producția va suferi — și asta nu se poate.

Așa s-a și întîmplat. Au fost arestați treisprezece mineri polonezi și trei moți, printre care Țancotă. Cu toate stăruințele lui Willing, Necula Măghiran nu putu fi dovedit că participase la rebeliune, nici măcar ca privitor. Willing nu avea de unde să știe că Necula stătuse deoparte pentru că așa fusese înțelegerea între moți, după ce în primele clipe dăduseră cu toții buzna la locul devastării. Tot așa, Willing ar fi vrut ca printre arestați să fie și acel romîn din echipa lui Horvàth de la Dealul Negru, despre care avea — prin mijloace personale — informații alarmante pentru întreprindere. Dar Radu Zăican — nici asta nu avea de unde să știe inginerul-șef — se afla încă de ieri arestat la Deva, pentru o altă ispravă.

Cei șaisprezece arestați, aleși mai mult la întîmplare, fură porniți din Petrila slobozi la mîini. Legarea cot-la-cot se făcu departe de sat, după ce convoiul trecuse de rampa de la Jii.

Grosul forțelor de grăniceri și jandarmi se retrase, rămînînd detașamentul de la Baru Mare.

Așa se face că aseară, cînd se înapoiase delegația de la Deva, Petrila se afla încă sub stare de asediu.

Azi, duminică, nu s-a putut ține adunarea satului. Nu s-a făcut nici horă, iar cele două cîrciumi sînt închise. Petrilenii stau mai mult prin case, iar muncitorii prin odăile din coloniile lor. Numai pe la ferestre li se ivesc chipurile — unele îngrijorate, altele zîmbitoare...

Capitolul XXI

CINTIZOII

După două zile de arest la carceră, timp în care nu i se dăduse nici să mănînce, nici să bea, Radu Zăican fusese scos la cercetare şi judecată, învinuit că înfruntase şi spurcase pe înalţii magistraţi, reprezentanţi ai puterii împărăteşti. Un jandarm îl împinsese într-o încăpere din subsolul tribunalului Deva şi acolo Radu dădu cu ochii de judecătorul cîrlionţat care condusese dezbaterile procesului dintre obştea Petrila şi grofi. Se mai aflau de faţă un judecător tînăr, un grefier — cel ce vărsase cerneala pe condică — şi un jucuţel îmbrăcat în straie cătăneşti, un fel de strajamester cu privirea năpîrcoasă.

Fapta lui Zăican fusese deosebit de gravă. Legea prevedea o pedeapsă aspră. Numai o întîmplare fericită făcuse să se întîmple altfel : aflase fişpanul Gáll, care puţin timp după scena din sala de şedinţe trecuse pe acolo, pe la prietenul său, preşedintele. Prefectul n-avea nici un motiv să-l apere pe Zăican, pe care îl cunoscuse la audienţa din ajun şi îi îngăduise să vorbească în limba maternă, dar avea puternice motive politice să nu se facă zarvă în jurul procesului petrilenilor cu nobilii... Îl convinsese deci pe judecător ca la judecarea delictului de audienţă să nu pronunţe o pedeapsă prea mare. În sprijinul delicventului sărise şi hangiul Dobre. Acesta avea anumite socoteli cu Bre-

benar, nu prea plăcute avocatului. Așa că îl sili să nu se mai înfățișeze ca pîrîș!

Însă la judecata delictului Radu răscolise iarăși ura judecătorilor: se dovedi și mai rînzos. Cele două zile de carceră nu-l potoliseră. Dimpotrivă, singurătatea și neactivitatea îl făcuseră mai bolovănos. La toate întrebările celor ce-l instruiau, el răspunsese cînd colțos, cînd în răspăr. Glasul de fătălău al magistratului îl cercetase dacă cel puțin acuma, după două zile de gîndire, își dă seama de gravitatea faptei ce o săvîrșise în plină ședință. Zăican în loc să răspundă da sau ba, sărise ca fript: „Păi, dacă grăiți pe rumînie, de ce ați făcut județul pe o limbă ce noi n-o cunoaștem?" Atunci judecătorul cel tînăr a făcut un semn slugoiului cu haină de cătană, iar acesta a plesnit pe îndrăzneț cu cravașa peste gură. Restul cercetărilor a mers tot așa, anapoda, în mînieri și loviri. Văzînd că n-o scoate la capăt cu „sălbaticul", magistratul cel cu păr lung și inelat a strigat sentința: „Cincizeci de zile închisoare! și a dat să plece, însă nu fără a-i zvîrli osînditului: Tîlhar de codru, în streang ți-ar fi fost locul!" La care Zăican, cu gura plină de sînge, a mormăit ca pentru el: „Tîlharii nu sînt prin codri, ci prin cănțălării..." Judecătorul a înțeles sau nu — dar pricepînd că-i vorba de o nouă cutezanță, s-a pornit a-l lovi cu pumnii și cu picioarele, apoi s-a întors către grefier și spumegînd de mînie, a mai răcnit o dată, întărind osînda astfel: „Cincizeci de zile, din care jumătate în lanțuri, la carcera fără lumină", și a trîntit ușa.

Între cele patru ziduri reci ale celulei Radu Zăican numără cu înfrigurare scurgerea zilelor de „gros negru". Cu greu le poate ține socoteala aici, în cocina plină de întuneric, în groapa asta fără laviță, unde l-a aruncat îmbrîncitura unui pat de armă și unde răzbește doar un fir de lumină pe sub ușă, subțire cît trage Horvàth-baci cu creta pe scîndura răbojului cînd înseamnă numărul vagonașelor încărcate cu cărbuni. Nu poate vedea lumina zilei nici cînd paznicul îi aduce bucata de pită și cana cu apă coclită, omenie pe

care o săvîrşeşte cîineşte, numai seara, poate din straşnică poruncă.

Tîrînd lanţuri grele la picioare, Zăican măsoară cu paşi rari laturile zidurilor. Ori de unde ar începe numărătoarea, tot atîţia ies: trei paşi încolo, trei paşi încoace. Încăperea n-are decît un hîrdău pentru spurcările trupului. Radu nu-l vede decît seara, atunci cînd paznicul, un săcui, descuie uşa şi-i aduce pîinea rece şi acră. Hîrdăul a încremenit într-un colţ. Nu va fi scos pentru golire decît atunci cînd osînditul îşi va fi împlinit pedeapsa. Hîrdăul îi foloseşte cîteodată şi ca scaun de odihnă şi somn, cu toate că de cînd zace aici Radu nu poate zice că a dormit.

În prima zi întinsese minteanul pe jos, pe podeaua de cărămidă şi reuşise să doarmă cîteva ceasuri. Dar îl treziseră junghiuri în coaste, jilăveala apei prelinse de undeva, nu se vedea de unde, şi mişuneala unor gîngănii care i se plimbau pe trup. Nu le zărise, dar le simţise măricele cît aluna şi cu picioare de omidă. De bună-seamă, gîndaci de culoare cărunţie.

De atunci nu se mai întinde pe podea. Aţipeşte cîteodată stînd pe vine, rezemat de zidul dimpotriva uşii, pe care pipăindu-l l-a găsit mai puţin umed. De acolo priveşte cu ochi lacomi dîra de lumină pe sub uşă. Cînd îşi simte picioarele înşurubate şi cu furnicări la încheieturi, se ridică greoi, păşeşte prin celulă ceasuri fără sfîrşit şi zăngăne din lanţuri, tare, din ce în ce mai tare, mulţumit de zgomot, singura licărire de viaţă în acest nemărginit pustiu de iad închis într-o găoace de melc. Tîrziu, frînt de oase şi de obidă, se aşază pe marginea hîrdăului şi aţipeşte o leacă, pentru ca apoi, îngreţoşat de el însuşi, să pornească iar colindul în căutarea unui alt colţ de odihnă. Îl găseşte în ungherul pe care uşa îl face cu tocul pervazului. Uşa e de lemn şi e mai uscată. Adoarme aşa rezemat, ori i se pare că doarme. Mai degrabă i se pare. Tresare neliniştit şi trece la zidul dimpotriva uşii, ca să urmărească iar dîra firavă de lumină. Cîteodată aţipeşte năuc, de-a-n picioarele, ca vita înhămată şi uitată afară de către călătorul ce se desfată în cîrciumă.

Aerul este stătut şi puturos. Se împrospătează doar seara, cînd săcuiul cu pita se îndură să lase uşa deschisă mai mult decît are îngăduinţa. Dar şi paznicul este înrobit de alţii. Radu îl vede cum se uită înapoi cu ochi sperioşi, să nu-l zărească cineva că a dat sevă răcoroasă în carcera cunoscută de toţi întemniţaţii sub numele de „gros negru".

Îl apasă nu numai suflul puturos al celulei ci şi singurătatea, pustiul. De-abia acum preţuieşte el ce înseamnă lumina şi libertatea. Îşi aduce aminte de cintizoiul pe care îl prinsese pe cînd ciobănise sus, pe plaiul Bucura. Într-un colţ de pajişte cu lăstăriş, unde o familie de cintizoi zburda cît era ziua de mare, el întinsese pe o frunză lată de brustur clei de seu cu cocă crudă şi presărase peste tot boabe de mei. Bietele zburătoare, mici şi plăpînde, gulerate şi zglobii, au dat tîrcoale semînţelor, iar una mai prostuţă, un pui de cintizoi, s-a prins în clei. El l-a pus într-o colivie meşteşugită din vreme, i-a dat bobiţe, i-a turnat apă într-o coviţă cît nuca, dar sărmanul cintizoi nu s-a atins nici de hrană, nici de apă. Ţipa, ţopăia de ici-colo, zbura ca un zănatic între pereţii de gratii, căuta să rupă cu ciocul zăbrea cu zăbrea, apoi furios, desfăcînd larg aripioarele se arunca deznădăjduit cu pieptul în gratiile de alun, hotărît mai bine să moară decît să ducă o viaţă de sclavie.

Radu îşi aminteşte ca şi-acum că încremenise uimit de îndărătnicia acelei vietăţi cu pene colorate în galben şi ruginiu, care începuseră să-i atîrne, frînte, strivite de lovituri. Dorul de libertate era mai puternic decît instinctul ei de viaţă. Sau, mai bine zis, dimpotrivă : zbuciumul şi dispreţul faţă de lovituri, chinuri şi moarte erau dovada puterii nemărginite a instinctului ei de viaţă, dar viaţă în libertate. „Măi feciorule, i-a zis atunci bătrînul păcurar, colivia este pentru orice pasăre a cerului, dar nu pentru cintizoi. Aştia îşi zobesc aripile şi pieptul pînă dă sîngele. Îşi fac seama — dar ferecaţi nu trăiesc." Radu nu ştiuse asta ; crezuse că cintizoiul va fi fiind ca mierla sau pitpalacul. Îndată i-a dat drumul din colivie, şi din clipa aceea

cei doi vrăjmaşi, învinsul şi învingătorul, au trăit o zi fericită.

Care fusese atunci învinsul? se întreabă acum Radu, cînd se află la rîndu-i în colivia călăilor săi. Eu! îşi răspunde singur, iar învingătorul a fost cintizoiul, pentru că dacă n-a ştiut să-şi apere libertatea, a ştiut în schimb să şi-o recucerească, cu preţul chiar al vieţii... Dar dacă nu-i deschideam portiţa coliviei? Murea, fără îndoială. Ei şi? Mai bine căzut între cei morţi, decît rob între cei vii!

Gîndind acestea, Radu s-a înviorat. Nu mai stă nevolnic şi moale ca musca prinsă de adierea rece a zilelor de toamnă. Îşi înalţă trupul istovit de nesomn şi de jilăveala din oase, păşeşte semeţ prin celulă, fluieră ciobăneşte un crîmpei de doină, sloboade o frîntură de cîntec însoţit de zăngănitul verigilor lovite între ele ca strunele ţimbalului atinse de ciocănaş, îşi aminteşte de poveşti cu haiduci răzbunători şi de pătimirile lui Horia, pe care popa Niculae i le-a istorisit de atîtea ori în serile lor de taină.

La început, cînd intrase în celulă avusese îndoieli. Îl năpădiseră gîndurile negre. Îl umiliseră bătaia şi osînda. Îi venea să-şi facă seama. Se căinase pe el însuşi pentru cuvintele ce le aruncase judecătorilor. Le meritau, de bună-seamă, dar poate că tot mai înţelept s-ar fi dovedit dacă ar fi urmat sfatul cel bătrînesc care ne îndeamnă să lăsăm a trece mînia de seara pînă dimineaţă... Dacă îşi punea lăcată la inimă şi frîu la gură, ar fi fost azi liber, în satul lui, la ai lui, unde îl aşteptă atîtea treburi, atîtea rosturi şi o inimă pe care a simţit-o zvîcnitoare. La întoarcerea din Deva ar fi făcut pe dată adunarea căsenilor, i-ar fi încurajat, ar fi hotărît cu toţii apelaţia la Tabla regească şi el ar fi pus la cale împotrivirea la împlinirea grelelor urbarii de robotă. Acum cine să-i mai îndemne la luptă? Vor pleca iar capul sub jug. Am fost un nechibzuit! se certa Radu pe el însuşi atunci cînd, ghemuit pe vine în cîte un colţ al celulei, se credea cel mai năpăstuit, cel mai bătut de soartă. Nebunul bate balta şi tot pe el se stropeşte, aşa făcui

şi eu... îşi imputa mereu şi se înciuda pe el şi pe toată lumea.

Acum însă e cu mintea senină. Înăuntrul celulei e întuneric şi putoare. Afară e noapte. O simte după liniştea care s-a lăsat pe coridoare şi după firul de lumină care a murit sub uşă. Dar în sufletul lui este soare. Ce ciudat! Un cintizoi a bătut cu ciocul în zidul gros al temniţei, l-a spart, s-a aşezat pe umărul osînditului, i-a împrăştiat pîcla uitărilor, şi pe cît de mică este zburătoarea, pe atît de mare e şuvoiul de vigoare ce i-a suflat-o în vine. Cintizoiul i-a adus aminte de moţul din Albac, de roata care a frînt oase viteze, de Doja, de coroana care a încununat, cu para ei de foc, o frunte de luptător... Mari sînt minunile tale, Doamne!

„Strîmbii mănîncă ţara! îşi aude vocea Radu după atîtea zile de muţenie. Dar cei răi vor pieri cînd cei buni îşi vor împreuna puterile", îi răspunde acelaşi glas, ca un ecou înapoiat de departe, din marginea pădurilor.

Feciorul din Petrila nu se mai simte bicisnic. Mai curînd îi e ruşine de slăbiciunea care îl stăpînise atîtea zile în şir. Acuma îşi dă seama că şi răul e bun la ceva: omul păţit e mai învăţat. Bine a făcut că a înfruntat şi a suduit. Să ştie slugoii stăpînirii că dacă dreptatea a pierit din lume, durerea impilărilor n-a împăienjenit ochii tuturor celor nenorociţi. Se mai găsesc feciori cărora nu li-i teamă nici de cazne şi nici de celule întunecoase. Ehei! timpul coace toate, şi oameni tari împing la roata lui...

Zăican numără paşii făcuţi în cerc închis şi strîmt. Numără şi zilele scurse de la înverigare: douăzeci! Peste cinci zile va revedea soarele. Peste alte douăzeci şi cinci, va fi liber! Va chiui prelung şi ascuţit — ca un baci ce şi-a regăsit turma — cu întreruperi scurte şi gîlgîite, ca un izvor ce şi-a aflat făgaşul. Cu pas voinic va bate drum pînă la Jieţ. Va bate palma cu Hotea, cu Stamate, cu Moacă şi alţii. Vor rîde de toată întîmplarea asta, amintindu-şi că nu-i gard fără pîrleaz şi om fără necaz. Îi va dezmorţi pe toţi. Îi va strînge laolaltă şi vor chibzui

ce şi cum să facă mai bine pentru o înfruntare şi mai mare. O înfruntare a tuturor satelor, împotriva tuturor grofilor. Acolo, în învălmăşeală, va fi loc şi pentru neastîmpărul nanei Anuţa, va fi loc şi pentru pornirile bădiţului Abasarabă. Sînt caştele destule pe Haţeg! Din crăpăturile zidurilor învechite de vremi şi blesteme răzbat strigătele de ajutorinţă ale celor ce au sfîrşit în hrubele întunecate. Sufletele lor aşteaptă descătuşarea, aşteaptă topoarele a mii de Sluguţi şi făcliile a mii de fauri ca Ion Abasarabă.

Zăican se înfioară de vîrtejul gîndurilor care parcă îi sparg ţeasta, se cutremură de năvala sîngelui care îi umflă vinele şi îi scorneşte mădularele. Acum rîde de întunericul celulei, rîde cu cascadă de dispreţ, zgîlţîie uşa grea de stejar, o izbeşte cu umărul lui muntos — apoi se opreşte brusc: cintizoiul! Sărmană pasăre ruginie, tu ştii ce-i dorul de viaţă, dorul de libertate, dar nu şi ce-s puterea, lupta şi biruinţa...

„Nici un om la roboată!" va striga el, Radu, de îndată ce va pune iarăşi piciorul în sat... A pornit-o pe alunecuşul ăsta — drum slobod înainte!

Acum petrece cu gîndul scena cînd, în ajun de proces, se înfăţişase cu popa Niculae fişpanului Gáll. Comitele îi primise oarecum încruntat, dar le-a ascultat păsul. A recunoscut că li s-au cerut petrilenilor podvezi peste cap, podvezi oprite de lege — şi ei le-au împlinit. Şi pentru curţile magnaţilor s-au desfiinţat unele dijme şi cărăuşii, a recunoscut fişpanul. Va lua măsuri, a făgăduit el. Ehe! una e a făgădui şi alta a împlini... Făgăduinţa domnilor este deşertăciune goală, este nădejdea nebunilor.

Au plecat mulţumiţi de la comite, însă ei ştiu că iar vor veni vătafii să cheme oameni la muncă de robi. Cu condica într-o mînă şi cu gîrbaciul în alta. Dar de-acum nu se vor mai lăsa! Dacă la scaunul de judecată dreptatea a ajuns molitfelnicul popii, apoi unirea tuturora, împotriveala, bîtele, furcile şi coasele îşi vor spune cuvînt mai cu greutate decît toate hîrţoagele, ceasloavele şi hotărîrile judecătorilor cu păr lung şi cîrlionţat. Să vedem: care pe care?

Oamenii atîta aşteaptă. Îi pricepe el de mult... I-a simţit şi ultima dată, la Arminden, cînd Anuţa Sluguţ, învolburată de îndemnul la rezistenţă, trecuse printre ei din grup în grup, ca un iureş, şi lăsase dîră adîncă.

Ce va zice părintele Niculae? Dar inginerul Jäger? Se vor împotrivi? Poate... El, Radu, se va strădui să-i facă a înţelege că altă scăpare nu mai este. Dacă vor asculta — bine, dacă nu — va trece peste ei! Are de ales între glasul bătrînilor care vorbesc din cărţi, şi glasul poporenilor care vorbesc din fapte. El va fi cu aceştia din urmă. Ei, poporenii, îl împing. De-abia acum Zăican îşi dă seama că nu el îi zgîndăre pe iobagi, ci iobagii îl scutură pe el ca pe o flamură în bătaia vîntului, ca pe o sculă în mîini vînjoase şi nerăbdătoare să lovească răul, făţărnicia şi putreziciunea.

Într-un tîrziu, chircit pe vine, rezemat de hîrdău şi de zidul ud, Radu a aţipit cu ochi zîmbitori la gînduri noi şi la şuviţa de lumină ce începuse să se întrevadă iar pe sub uşa de stejar. Mai trecuse o noapte...

Ultimele două zile de „gros negru" au fost pentru Radu zile de chin. Nici aţipeala nu s-a mai prins de el. Îl ajunsese dorul de casă. Ar fi vrut să evadeze, dar n-avea cum. Ar fi vrut să sfarme, dar n-avea ce. Ar fi vrut să lovească, dar n-avea în cine. Simţea nevoia să-şi mişte oasele înţepenite de oboseală şi să-şi descarce vlaga prea mult încătuşată. Nu şi-a mai dat seama ce face, nu s-a mai putut înfrîna şi în preseara de sfîrşit a grelei osînde cu pită şi apă în carcera întunecoasă, i-a căşunat pe bietul paznic. L-a suduit, l-a scuipat, l-a lovit, i-a zvîrlit pîinea cît colo. Săcuiul, cît părea el de rîpos şi nestrujit a fost însă bun şi înţelegător. N-a răspuns aşa cum ar fi putut, n-a chemat gardianul cu vîna de bou, ci l-a lăsat pe valah în plata Domnului. A plecat liniştit, încuind uşa grea de stejar, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. De-abia atunci Radu s-a dezmeticit din furie. Voia să ceară iertare bietului

paznic. A bătut cu pumnii și cu lanțurile în ușă, și a strigat mereu, îndelung: Baci! baci! *Gyere ide!*[1] Tîrziu, paznicul s-a proptit în dosul ușii și l-a întrebat pe romînește:

— Ce vrai, omule?

— Mă rog dumitale de iertare!

— No, bine, vezi-ți de trabă, mai ai o zi.

Și a plecat tot atît de liniștit. Vorba blîndă a săcuiului îl liniștise și pe flăcău. Era acum cu cugetul împăcat că „baci" i-a iertat nesăbuința. Numai el nu și-o putea ierta: iar îl stăpînise furnicarea din sînge... Cu greu s-a potolit și cu greu și-a reluat firul gîndurilor peste care într-o clipă de nestăvilire se revărsase ca un puhoi cu bolovani și răgălii. Acum Radu se gîndește iar la ai lui. Era vorba ca Fira să se cunune pe la sfîrșitul lui mai, cel tîrziu în primele zile ale lui cireșar. De bună seamă că au amînat nunta. Cu toată graba tinerilor, bătrînii nu vor fi îngăduit petrecere cîtă vreme feciorul zace în temniță. Îl așteaptă cu toții, desigur. Biata Fira, cît o fi bocind! Ei îi este mai cu grabă măritișul. Știe ea de ce: dragostea scurtă e cu suspin lung... Și lui Mihuț îi e degrabă. L-a simțit Radu să arde de nerăbdare să-și afle cît mai curînd culcuș sigur și bun, în casă gata făcută, pe pămînt cu hodaițe pline... Fie și așa! Poate o iubește cu adevărat, poate că își îndreaptă și năravurile cele rele o dată cu gospodărirea la sălaș de oameni cinstiți și harnici.

Condamnarea asta, venită îndată după pierderea judecății cu nobilii, a fost ca zicala săracului: vino necazule, dar vino singur!... și a stricat multe socoteli. Și ale satului, și ale tinerilor însurăței, dar și ale lui Radu.

La începutul primăverii cugetase să gate casa lui — pentru care a strîns și a cioplit atîta material — o dată cu nunta surioarei. A adunat sub șopronul bătrînului căprioriî mari și căței căprioriîor mici, gata tăiați și potriviți pe muche; a adus de la pădu-

[1] Vino încoace!

rea obștii de pe Stărminosu trunchiurile de tufan pentru bîrnele tălpilor de casă; a meșteșugit bulumacii prispei și a ascuțit părușii palanului ce va înconjura ograda; a pus pe Huneadu să încrusteze pilașii tîrneațului și omul de bună seamă că a terminat munca și așteaptă răsplata după cum le-a fost tocmeala; Gușeilă va fi sfîrșit și el de șindrilit siția casei și de așchiat pretila șurei; în fînăria din luncă stau grămezile de bolovani pentru țîța temeliei; sub slon, piatra de var și nisipul pentru vărăria săpată în toamnă; pînă și blănile de brad pentru uși și ferestre le-a adunat cu grijă, frumoase, tari, fără noduri și fără crăpături sau putregaiuri. Toate materialele astea așteaptă numai să fie încheiate. Cu brațele lui și cu claca a doi-trei oameni pricepuți, începînd casa într-o luni dimineața ar găta-o pînă sîmbătă, văruită, tocmai bine ca duminică să se odihnească în sălaș nou, în așteptarea de oaspeți veseli.

Radu zîmbește bătut de gînduri: s-au încurcat toate socotelile! Nunta Firei nu mai poate fi amînată. In prima duminică după întoarcerea lui la Petrila petrecerea trebuie făcută. El va mai locui vreo zece zile în cuine, în care timp va înălța casa cea nouă. Singur? Ajunse aici, gîndurile flăcăului iarăși se învălmășesc. Nici în rai nu-i bine singur! Mai bine să se însoare și el. De multă vreme a cugetat la acest pas, dar n-a stăruit. N-a avut timp. Intr-o vreme, prin toamna trecută, i-a surîs Catinca lui moș Jurca. Dar ea e legată de Moga — pe cît a auzit el. S-a uitat și la Vetuța lui Bou de pe valea de sus a Jiețului. Frumoasă codană, dar necoaptă! Acum, de cînd a văzut-o pe Maria lui Horváth-baci, le-a uitat pe toate celelalte. Maria ar fi pe potriveala lui. La Arminden se aprinsese tot. Ar fi fost în stare s-o fure chiar în seara aceea. Și Maria s-a arătat drăgăstoasă. Icoana ei o păstrează în minte, așa cum i s-a întipărit atunci cînd cînta „Virágom-virágom" la focul haiducesc din lunca Jiului. Da, Maria trebuie să-i fie nevastă! I-o va spune deschis, iar ea va primi. Dar părinții ei nu se vor îm-

potrivi ? Nu cumva sînt bine hotărîţi pentru István, minerul acela despre care Maria spusese că este ne-su-ferit ? Ei şi ? Fata nu-l vrea, şi pace. Dar părinţii lui, maica Salomia şi moş Alexa ? Ce vor zice ei de noră papistaşă ? Nici un bai ! Dacă e vrednică şi cinstită, poate fi şi de legea turcului... Bătrînii se vor obişnui.

Cînd l-au scos de la carceră Radu Zăican părea o arătare din altă lume : slab, jigărit, murdar şi bărbos. Prima mişcare pe care a făcut-o a fost să-şi apere ochii : lumina strălucitoare a soarelui din acea dimineaţă de iulie îl orbise. S-a deprins cu greu, dar multă vreme a lăcrimat. Mai avea de stat douăzeci şi cinci de zile, dar era pe jumătate liber, nu mai era singur, putea să se mişte, avea cu cine să vorbească. Nu numai că putea să se mişte, dar chiar trebuia să se mişte, pentru că de la început ştabii cu vîne de bou îi dădură pe seamă cea mai netrebnică muncă din tot cuprinsul închisorii : să care hîrdaiele cu murdării din toate încăperile cu deţinuţi, să le verse în haznaua din mijlocul curţii interioare, apoi să le spele în unda unui pîrîiaş ce trecea pe lîngă zidul de către miazănoapte, acolo unde temniţa dădea spre poala dealului pe care se înălţa mîndra cetate medievală.

Inchisoarea mişuna de nenorociţi. Erau poate o sută, poate două, dacă nu şi mai mulţi. Unii aşteptau judecata, alţii fuseseră osîndiţi de mult — şi ispăşeau. Cei cu condamnări grele erau scoşi în curte rar şi pentru puţină vreme, cel mult o oră. Tîrau după ei lanţuri grele. In restul timpului zăceau în cazemate şi aşteptau să fie trimişi la Aiud, la Gherla sau la Seghedin, temniţe mari, cu care împărăţia se fălea. Ceilalţi erau slobozi. Trebăluiau prin curtea cea mare, pe la ateliere, pe la şoproane şi magazii, la spălătoria trenţelor împăducheate, la căratul şi spartul lemnelor, pretutindeni supravegheaţi de paznici arţăgoşi şi întunecaţi la faţă, gata oricînd să croiască cu gîrbaciul şi să tragă cu arma. Şi loviturile cădeau des, cu nemiluita, cu rost sau fără rost, pentru o zăbavă de odihnă, pentru o gre-

şeală închipuită, pentru vorbiri prelungite sau tăinuite la cîte un colţ de zid, pentru te miri ce.

Zvîcnea, totuşi, în această temniţă o viaţă care pentru Radu Zăican a fost un straşnic prilej de învăţături. Se aflau acolo oameni adunaţi din toate părţile Ardealului şi de toate limbile vorbite de la Tisa pînă în Carpaţi şi Dunărea bănăţeană. Cei mai mulţi erau din părţile Haţegului, ale Oltului şi din Apuseni. În cîteva zile Radu i-a cunoscut pe toţi, le-a aflat necazurile. Fiecare avea durerea şi povestea lui. Unii ispăşeau o crimă făcută la beţie, alţii înjunghieri la horă sau pe răzorul încălcat de vecinul hrăpăreţ. Un poienar de pe Rusca îşi ucisese ibovnica. Un mărginean dinspre Sibii incendiase clăile grofului său. O calfă de covaci din Deva înfipsese cuţitul în patronul care-l izgonise fără să-i plătească simbria. Ucenicul de colo, şăgîrt la un tăbăcar din Lugoj, îşi furase stăpînul. Ispăşea fapta la Deva pentru că fusese dovedit şi în comitatul acesta, cu alte furturi, mai mari. Cei mai mulţi dintre stafiile de aci avuseseră, însă, socoteli cu grofii sau cu oamenii lor. Radu le-a aflat şi pe acestea. A putut cunoaşte astfel fapte de împilări spăimîntătoare. Şi-a dat seama că toată împărăţia geme sub o grea povară. Nedreptăţile şi jaful domneau pretutindeni. Se săvîrşeau pe latifundiile magnaţilor unguri şi romîni maghiarizaţi crime înfricoşătoare, cu deosebire în părţile de la cîmpie. Acolo robota, dijmele şi podvezile sleiau ultima picătură de viaţă din trupurile secătuite ale iobagilor, fie romîni, fie unguri sau săcui.

Încă din prima zi „liberă" în curtea închisorii, Zăican se întîlni cu o cunoştinţă mai veche. El, Radu, era cu un hîrdău pe umeri. Celălalt se despăduchea la marginea pîrîiaşului dintre ziduri. Îşi scosese cămaşa şi migălea prin tivurile cusăturilor. Radu l-a privit îndelung, dar nu-i venea să-şi creadă ochilor. Îl ştia, doar, la Petrila, cu moţii lui, la galerii. Şi totuşi, el era :

— Ţancotă ! ce-i cu tine aici ? De cînd ? Şi pentru ce ?

— Da, eu îs Ţancotă, dar tu cine eşti ?

Radu s-a mirat şi a stat puţin descumpănit. Oare atît de mult se schimbase la faţă ?

— Ia uită-te bine la mine, îi spuse moţului. Nu ne-am cunoscut la Petrila ? Nu vorbirăm şi de Arminden ?

— Ăi fi Zăican ? se întrebă cu mirare celălalt.

— Chiar eu, bade, n-ai aflat de necazul meu ?

— Ştiu cînd ai plecat îndată după maial, cu alţii, la judecata cu grofii voştri. Mai mult, nimic alta. Cam de pe atunci sînt şi eu aci, la prinsoare. Nu te recunoscui pentru că eşti altfel acum : ai slăbit rău şi porţi o barbă ca de Hristos. Unde sînt ceilalţi, cei cu care plecaseşi la proţes ? Zac şi ei la temniţa asta ?

Au stat de vorbă mai pe-ndelete, pînă i-a dibuit un ştab şi i-a despărţit cărînd cu joarda în spinările lor. De atunci fac ei ce fac şi tot se întîlnesc prin curte, mai mult pe la privăţi — Ţancotă are tutun la teşchereaua de sub brîu. Îi dă şi lui Radu, care a prins astfel patima duhănitului.

Mult s-a mai mirat flăcăul cînd a aflat de isprava polonezilor. Ai dracului rumîni şi poleacii ăştia ! Cu oameni de soiul ăstora e de făcut treabă, nu glumă...

— Nu văzui pe nici unul. Unde-ţi sînt voinicii, Ţancotă ?

— Păi, după rebelie ne-au mînat pe jos pînă la Deva. Am stătut o zi la Haţeg, ca să ne dea o păpară soră cu moartea... Apoi altele, vreme de cinci zile, în beciul tribunalului de scaun. Dar fără anchită. Numai bătaie. Lor le-au dat drumul în a şasea zi. Şi poleacilor şi celor doi romîni : lui Lambe şi Migău. Pe mine m-au oprit — precum vezi. De ce ? Dumnezeu ştie...

Din spusele lui Ţancotă, Radu a mai aflat multe cîte sînt prin închisoare, ca şi dincolo de zidurile ei.

Popa ăla care crapă lemne la zidul din faţă e osîndit pentru asmuţire la răscoală. E popă ortodox, dintr-un sat de pe Oltul Făgăraşului. Îl cheamă Andrei. S-a pomenit într-o zi că tabără în lăcaşul sfînt nişte haidamaci în frunte cu popa uniţilor, care s-au dat cu Roma. Romîn şi el — păcătosul ! Pînă

să prindă de veste enoriaşii lui Andrei, uniţii au aruncat în drum cărţile sfinte, sculele şi odoarele: icoane, odăjdii, potire, candele şi cădelniţe. Au pus mîna pe biserica ortodoxă, ca să slujească ei, pe legea lor. Sărire care de acasă, care de la cîmp, credincioşii ceştilalţi, ai popii Andrei, şi s-a iscat bătaie mare, cu vărsare de sînge în numele lui Hristos... Cînd au sosit şi trimişii stăpînirii, au căşunat tot pe „hoţii" de păgubaşi. S-au ridicat furci de spînzurători, au fost arse odăjdiile şi ceasloavele şi s-a oprit cu străşnicie slujba în credinţa Răsăritului. De atunci în satul cu pricina nu se mai fac nici botezuri şi nici cununii, iar morţii sînt îngropaţi fără preot. Pe popa Andrei îl porneşte mîine spre Seghedin, la închisoarea cea mare. Este vieţaş... adică e osîndit pe viaţă.

— Măi Ţancotă, dar nu sînt rumîni şi creştini şi unii şi alţii?

— Sînt, dar a intrat zîzania între ei. A vîrît-o stăpînirea de mult, din veacul celălalt, ca să-i dezbine şi să-i asuprească mai cu temei. Vezi tu, este credinţă şi credinţă, dar nu tot omul e om. Sînt popi care ţin cu norodul, iar alţii spurcă haina de pe ei. Uite, vlăjganul ăsta care trecu pe lîngă noi ispăşeşte pentru faptele unui popă nemernic. Mi-a istorisit cum a fost. E moţ şi el, de la Băişoara. Aveau acolo un popă beţiv şi curvar. Înghiţea vedrele cum înghit peştii apa. De multe ori îl ridicau oamenii de prin şanţuri şi-l duceau acasă în spinare. Cînd era treaz sau aproape treaz, tîrcolea pe la casele cu femei ai căror bărbaţi erau plecaţi cu ciubăre în jos, pe cîmpii. A mîncat şi bătaie de cîteva ori. Dar nu s-a lăsat. Găsea muieri. Le ademenea şi în sfîntul altar, păcătosul! Altele îl şi căutau, că popa avea piţule multe, făcea contrabandă cu aur furat de băieşi de la minele statului. Şi azi aşa, mîine aşa, pînă ce un romîn de ăsta l-a prins la casa lui. Il pîndise: ştia el că trei lucruri sînt rele pe lumea asta: durerea de măsea, perceptorul şi muierea rea de muscă. A dat popa să fugă cu anteriul tîrîş după el, dar s-a împiedicat de pîrleaz. Iar creştinul, nici

una-nici două, a pus mîna pe el şi i-a tăiat dăsagii dintre picioare. Acum aşteaptă să fie trimis la ocnă, la Uioara. O să taie şi acolo —dar bolovani de sare. Multe ai să mai vezi şi ai să mai auzi prin cuprinsul acestei temniţe, urmă Ţancotă. Mai întreabă şi tu. Eu plec la magazia de legume, să nu simtă iar paznicul că sînt lipsă de la curăţatul cartofilor.

Radu a mai iscodit ba pe unul, ba pe altul, ca să afle, să ştie şi să înveţe. L-a cutremurat povestea unui ţăran din Prihodeşti. Ispăşea şi el o crimă. Acolo, pe la el, nu-i ca la Petrila, unde groful trimite vin la crîşma lui Banciu şi cine vrea cumpără, cine nu — nu. Acolo, în satele din ţara Zărandului musai trebuie să cumperi. La Prihodeşti trimite vin contele Teleki. Vin prost, oţeţit, sau apă chioară şi scumpă. Dregătorii curţii se opresc din casă în casă, din bătătură în bătătură şi cer „crîşma seacă", adică strigă pe om din ogradă să vină cu o oală mare. — Tu ai să iei zece ocale de vin: costă atît! — Păi, zice omul scărpinîndu-se în cap, n-are cine bea: eu nu beau, iar muierea se scutură numai ce-l vede. — Îl iei şi pui în el castraveţi la murat, răspunde ăla, rînjind. — Dar nici creiţari n-am, credeţi-mă, măria voastră — Minţeşti, tîlharule, ai vîndut lînă la Beiuş, săptămîna trecută. — Am vîndut o ţîră, dar ce am luat? Cinci fiorini, din care doi am dat chiar acolo la tîrg pentru tîrşoagele astea de opinci şi pentru de-ale căşii. Restul mi-au luat ieri slujitorii tezaurului, pentru dări vechi. — Treaba ta! Dacă n-ai bani, plăteşti cu muncă. Zece ocale de vin fac trei zile de roboată. Să vii mîine la curte.

Zicînd acestea, dregătorul care desface astfel vinurile nobilului cu întinse podgorii pe dealurile Crişului şi Arieşului, îl înseamnă pe om la condică, dar nu-i dă vinul. I-l varsă în drum, în faţa portiţei, pentru ca altă dată omul să cumpere, să se îngrijească de bani. Sînt bune şi zilele de clacă, dar de o bucată de vreme nobilii s-au spurcat la bani, bani mulţi, cît mai mulţi.

Omul oftează, se întoarce în casă cu oala goală și se cheamă că a dat „crîșma seacă", așa precum îi e și oala...

„Vieţașul" cu care vorbi acum Zăican a dat și el crîșma seacă, dar a dat și cu barda în capul dregătorului, de i l-a despicat drept în două. Mîine pleacă și el la ocnă...

— Pe la noi au început oamenii să-și ia lumea în cap, istorisește un alt osîndit. Ne-au spetit jucuții și cătanele nemțești. Stau prin satele noastre pentru împlinire de dări și dijme, și beau și petrec cu săptămînile. Trăbe să-i ținem tot cu gîște și cu berbeci fripți. Și le cărăm rachiuri și vinaţuri de la crîșmă, cu vadra. Beau ca porcii și se dau la neveste. Așa am intrat eu în păcat. Pe mine mă băgaseră în coteţul porcilor, iar ei mi-au silnicit muierea. Imi smulgeam părul din cap, urlam, mă rugam, dar în zadar. După vreo trei zile, cînd au dat să plece la curte cu carele pline și cu cirezile după ei — furate de la bieții creștini — au vrut să-mi ia și fata. Ci-că grofului îi plac puii. A mea n-are nici cincisprezece ani, dar e frumoasă și plinuță. Am sărit s-o apăr. Ei m-au împins deoparte și au încercat s-o rușineze chiar acolo, pe prispă. Eu ascunsesem junghierul sub cămeșă. M-am prăvălit peste ei, ca un taur. Unuia i-a apus steaua pe loc, pentru totdeauna. Dar cred că și altora o să le cînte popa... Nu m-au judecat încă, dar știu care mi-i soarta. Fie ce-o fi ! M-am răcorit...

Mai erau la temniţa din Deva și alții care aveau, sau așteptau, pedepse mai mici. Unul pentru că se sustrăsese de la obligaţiile de postășit. Era și postășitul ăsta o pacoste pe capul creștinilor de prin satele de la drumul mare, pe unde treceau în goană diligenţele și căruţele de poștă. Dacă plesnea un cal, trebuia să dea satul doi în schimb. Dacă se făcea popas, trebuiau hrăniți oameni și animale. Care se ascunde de obligaţie, era bătut, legat și trimis la scaun de judecată.

Alții erau condamnați pentru că încercaseră să fugă peste munți, în țară, fără ţidulă. Li se confiscaseră bruma de pămînt, copiii ajunseseră cerșetori

din sat în sat, iar ei numărau aci cîte luni mai au din osîndă.

— Măi Zăicane, îl întîmpină într-o zi, cu ochi veseli, Ţancotă. Hai să mai duhănim şi să-ţi spun o veste. Veni ieri la această şcoală a vieţii — bat-o s-o bată de temniţă — un neisprăvit ca să-i zic aşa, un gospodar de-al meu, de la Buciumsat. A făcut şi el o nerozie — cu un primare. Ţi-oi povesti pe urmă. Auzi ce spune: ci-că lui Tudose şi Simina, împuterniciţii satelor noastre de băieşi, cei ce fuseră arestaţi atunci cînd s-au dus să tocmească avocaţi pentru judecata noastră cu autorităţile fiscuseşti, le-or da drumul. Putrezesc la Alba de doi ani şi mai bine. A venit poruncă de la împărăţie, de la Viana, să-i judece. Cum crezi că s-a întîmplat minunea asta? Spunea Iorgu — aşa îl cheamă pe omul meu — că porunca a purces de la o jalbă pe care a trimis-o la Viana o muiere ce s-a pripăşit pe la noi. Îi zice Cătălina. E unguroaică de felul ei, e venetică, dar ţine cu noi. Ştie limba noastră, e veşmîntată cu iie şi fote ca moaţele şi îmblă tot călare din cătunaş în cătunaş. C-aşa-s satele pe la noi: cu căşile risipite prin văi, da' mai mult pe culmi. Numai cu calul le calci bine.

Unguroaica ascultă necazurile oamenilor, băieşilor adică, şi le înseamnă pe papir. A aşternut o jalbă mare, cu toate cîte a auzit. E doamnă. Ştie scrisoarea. A dus-o şi pe-aceea la cănţălaria de la Viana, cum făcuse pe vremuri Horia, sărmanul, şi cănţălaria a dat poruncă la guberniile de Bălgrad şi Deva să-i trimeată toate cîte plîngeri s-au strîns la arhiv de zece ani încoace. Ca să le cerceteze. Mari sînt minunile tale, Doamne! Poate se-ndură şi de noi... Ce zici?

— Ce să zic? Mă minunez de cutezanţa unei biete muieri, dar cine are minte are şi merinde. Vroiam şi eu să plec la împăratul. De la gîndul ăsta porni sfada cu avocatul Brebenar, vede-l-aş ţapăn. Dar tot m-oi duce la Viana...

Zăican trebuia să fie eliberat de zi-ntîi a lunii lui cuptor, dar clipa mult aşteptată a mai întîrziat vreo

trei zile din pricina unei anchete provocate de încercarea de evadare a unor deținuți.

Un ungur, un romîn și un săcui făcuseră prieteșug acolo, în închisoare, și în cîteva seri de scurte șușoteli prin curtea cea mare puseseră la cale fuga. Lucrau tustrei la căratul blănilor de cherestea pentru binaua ce se înalța la una din aripile administrației. În preseara zilei cînd Radu avea soroc de slobozenie, înainte de „stingere", cei trei cintizoi își făcuseră de lucru pe lîngă zidul dinspre malul dealului, către Mureș. Purtau fiecare la spinare cîte o scîndură lungă, iar în mînă cîte o prăjină pentru lații ce se pun la podele. Au pîndit clipa cînd santinela făcea pașii de întoarcere către capătul dimpotrivă la sectorul ce-l avea în seamă, și din trei mișcări dinainte chibzuite, au proptit prăjinile și scîndurile pe zid, și s-au cățărat ca pisicile. Ajunși sus, au început să tragă după ei scîndurile, ca să le proptească și pe partea dinafară a zidului. Dar au fost simțiți. Santinela a slobozit foc. Unul din cintizoi — săcuiul, un omuleț sfîrlează — s-a încumetat să sară și fără sprijin. A ajuns jos teafăr și s-a strecurat la timp către rîu, ascunzîndu-se printre bălării. Slujitori armați l-au urmărit în fugă mare, dar cintizoiul zburase : trecuse Mureșul înot — și dus a fost.

Ceilalți doi se fîstîciră, acolo sus, pe zid. Pînă să se hotărască să sară și ei cu riscul schilodirii picioarelor, i-au ajuns plumbi din toate părțile. Hoiturile lor au zăcut pînă a doua zi în curtea închisorii.

Inainte de a se îndrepta spre miazăzi, către munții lui, Radu Zăican a făcut mai întîi popas la hanul lui Dobre. Hangiul l-a ospătat ca la zi de nedeie mare. Flăcăul a stat la han trei zile. Și-a spălat și și-a cusut straiele, apoi s-a dus la o prăvălie din tîrg care avea atîrnat deasupra ușii de intrare un brici de tablă, mare cît o secure. De-abia acolo, la bărbier, a putut Radu să vadă cît se schimbase în două luni. A pus de i-a dat jos pletele, dar barba crescută în închisoare n-a lepădat-o ; a îngăduit doar să i-o rotunjească. Așa îl povățuise și Dobre.

A plecat apoi la avocatul Ujhely să vadă ce hotărîseră petrilenii săi după pierderea procesului. Nu hotărîseră nimic. Lăsaseră vorbă că după ce vor face adunarea satului se va alege într-un fel şi vor da de veste. Mai zilele trecute avocatul a primit o scrisoare de la preotul Niculae, în care îi cere să facă apelaţia contra grofilor, încredinţîndu-l că obştea va răspunde cinstit cu toate spezele. Motivarea e gata ticluită, i-a citit-o şi lui Radu, şi marţi sau miercuri Ujhely va lua drumul Clujului.

Radu se dusese la avocatul ungur şi cu alt scop: începuse să se înrădăcineze în el credinţa că trebuie zgîlţîită şi societatea fraţilor Hoffmann. Petrileni ca de-alde fierarul Abasarabă şi răposatul Sluguţ al Anuţei ceruseră asta de mult, dar el, ca şi bătrînii satului, se codiseră — adică mai mult amînaseră răfuiala. Dreptu-i — încerca el să se mîngîie — de amînarea aceasta poartă vină mare şi avocatul Brebenar pentru că n-a venit să socotească pagubele şi n-a întocmit jalba către tribunal, dar şi oamenii au vină şi în primul rînd el, Radu. Se legaseră de o vorbă: că nu poţi lupta cu doi duşmani deodată. O fi ea înţeleaptă zicala, dar nu totdeauna... Cînd te încolţesc doi lupi stai cu mîna la brăcinar?

Amînarea înseamnă moarte, recunoştea acum Zăican, care începuse să vadă că societatea îşi întărea poziţia la Petrila pe ruinele vechilor drepturi ale devălmaşilor. Ar trebui să i se reteze din gheare, cît mai e timp.

Trădarea lui Brebenar şi răzmeriţa polonezilor, pe care acum o ştia de-a fir-a-păr din spusele moţului, parcă îi luară Zăicanului o pînză de pe ochi: societatea Hoffmannilor este tare, poate să cumpere avocaţi, poate şi nu pregetă să cumpere (ca şi grofii) pe împărţitorii de dreptate, iar la nevoie mare, atunci cînd e încolţită, stăpînirea îi sare în ajutorinţă cu întreaga ei putere: cu cătane, judecători şi temniţe.

Prea se încrezuse obştea — şi el alături de ea — în lege şi în dreptatea ei, se căina acum Radu. Preţăluise prea puţin lăcomia, viclenia şi forţa acestei noi domnii care se înscăunase la Petrila... Geaba spu-

neau Jäger și preotul că între societate și nobili se duce o luptă pe viață și pe moarte și că în această luptă grofii vor trebui să se supună sau să piară. Or fi stînd ei oarecum în calea belșugului domnilor fabricanți, dar pînă una-alta se înțeleg de minune, iar împărăția îi apără deopotrivă. E! alta ar fi treaba dacă s-ar face o înțelegere și între obște și băieși... Dar cum? Unii trag hăis, alții cea. Numai el, Radu, stă între ciocan și nicovală: și împotriva nobililor și împotriva fabricanților... Pas de mai înțelege ceva!

Și totuși nu putem sta cu mîna în sîn, își întări Radu cugetul căutînd să întrevadă un luminiș, un drum de biruință în tot stufărișul ăsta. Proces societății Hoffmann? Da, îl așteaptă Anuța, îl așteaptă faurul, îl așteaptă obștea. El, Radu, l-a făgăduit la Arminden și cine făgăduiește — se leagă. Să încerce! Nu se poate întoarce în sat cu mîna goală. Nădăjduise că va îngenunchea pe grofi la proces. Ce copil a fost! Acum se va înapoia cu procesul contra societății, aproape-aproape pus pe roate, dacă s-o înțelege cu avocatul Ujhely. Unde dai și unde crapă!... Dar vom birui? E greu de închipuit...

Ujhely nu stătu la îndoială. Fu și el de părere să se purceadă îndată procesul, pîrîtoare fiind întreaga obște. Hotărîră împreună să ceară recunoașterea drepturilor de adus lemne din pădurile statului, arendate acum de societate; recunoașterea dreptului de a lua fiecare căsean cărbune din Dealul Negru pentru încălzitul locuințelor; interzicerea drumurilor făcute de carele societății prin livezile oamenilor; evacuarea din luncă a grajdurilor, atelierelor și celorlalte construcții ale nemților, lunca fiind islaz comunal și despăgubiri pentru toate stricăciunile făcute pînă acum. Pentru stabilirea acestor pagube domnul avocat va veni la Petrila, cu diligența, în primele zile din august.

Zăican era mulțumit de ispravă, dar nu sigur de biruință.

De la Deva pînă la Hațeg, Radu a călătorit într-o căruță a societății. Găsise pe Văsii, cociarul din Me-

rișor, care se întorcea cu căruța goală după ce lăsase cărbunii la atelierul unui fierar din cetate. Trecînd dincolo de poarta de jos a tîrgului Hațeg, Radu coborî din căruță și, trimițînd vorbă că va sosi și el peste vreo două zile, se îndreptă pe jos către soare-apune, pe străvechiul drum al cetăților dace de altădată. Lăsînd în urmă-i satele Ostrova, Breazova și Grădiște și ținînd înainte în susul apei Rîu-de-Mori, Radu ajunse spre seară la Clopotiva, drept la poalele Retezatului.

La biserica din Clopotiva slujea de cîțiva ani preotul Casian, știut în toată țara Hațegului pentru hărnicia cu care își vedea și de biserică dar și de școala sătească de acolo. Popa Casian nu-l cunoștea nici pe Radu, nici pe taică-su. La o bătaie de pușcă de Clopotiva, în satul Zăicani, Radu avea însă rude, parohieni la Clopotiva, așa că preotul îl primi cu dragoste pe flăcăul din Petrila, care — spunea slujitorul — seamănă cu cel din cadra de sub candelă.

Radu venise la preotul Casian cu scop anume — și nu fără să fi luptat cu el însuși. Îl trăgea ața spre Petrila, unde îl așteptau atîtea nevoi și speranțe: nunta Firei, Dealul Negru, ochii Mariei lui Horváth-baci... Dar auzise din gura preotului Niculae că acest Casian este cărturar cu renume în tot Ardealul de jos, că a întemeiat școală în satul său și că se înfruntă cu baronul Pogány pentru drepturile iobagilor de pe Rîu-de-Mori. Radu a mas peste noapte la casa preotului Casian și au tainit împreună pînă în zori despre viitoarea școală din Petrila, despre cum s-ar putea căpăta autorizația de funcționare, despre gîndul ca la nevoie să facă un drum la Viena — și despre altele. Preotul știa multe, avea cărți puzderie și citea nu numai *Gazeta de Transilvania* și *Foaia pentru minte,* ci și foile din Valahia și Moldavia, ba și cele nemțești și ungurești de la Cluj, Budapesta și Viena. I-a vorbit lui Radu de o mișcare populară care se întinde în toată Ungaria, condusă de un avocat Kossuth; i-a istorisit despre un complot care se descoperise în toamnă, la București, împotriva domnitorului

Ghica ; în fruntea complotului se aflaseră niște capete luminate ca Filipescu, bănățeanul Murgu, Bălcescu și alții ; l-a îndemnat să nu zăbovească a găta școala din Petrila chiar dacă autorizația va veni mai tîrziu ; să citească cu sîrguință cel puțin foile românești din Transilvania și să păstreze legături cu toate așezările iobăgești din țara Hațegului, că doar Petrila nu este buricul pămîntului.

— Vei vedea că va veni vremea cînd toate aceste legături cu poporenii vor fi de mare folos ! încheiase popa Casian.

Cînd au gătat vorba, soarele lumina de mult fruntea teșită a Retezatului. Radu simțea că și în mintea lui pătrunseseră stropi de lumină nouă... Transfigurat de o chemare pe care n-o cunoscuse pînă atunci, Zăican porni înapoi spre Strei, pe jos ca apostolii, dar nu pe același drum, ci tăind drept peste cîmpii și dealuri, cu opriri la Nucșoara, Loloiești și Hobița. Mai peste tot cunoștea pe cîte cineva — de prin munți, de la nedei, sau din auzite.

Seara ajunse la casa preotului Brănuț din Livadia, frînt de oboseală, dar mulțumit de sine și de îndemnurile lăsate iobagilor din acele sate. S-a odihnit și s-a ospătat în lege, iar cînd au mijit zorile a plecat spre Petrila, cu zăbavă în fiecare sat. De la Livadia și pînă la Jii mai toți oamenii îl cunoșteau, dacă nu din vedere, dar din auzite. Ajunsese pînă la Ponor vestea purtării lui la tribunal și a osîndirii. La Uric, la Baru, la Petros și Crivadia, la Merișor și Bănița, pe de-a rîndul Radu a stat de vorbă cu iobagi răzleți sau în grupe și s-au înțeles : „În toamnă, cînd veți auzi glas de bucium și veți vedea pară de foc pe vîrfurile Roșiei și Dealului Voivod..."

Cînd Radu ajunse la Petrila, amurgea. La capul de jos al comunei, unde încep coloniile, se jucau copii de nemți și unguri.

A fost ca o minune : dinspre miezul satului venea agale o fată. Zăican a tresărit și inima a început să-i zvîcnească.

Erau să se petreacă unul pe lîngă altul, dar flăcăul a strigat-o :

— Maria !

Fata a stat locului şi s-a uitat lung la tînărul cu ochi negri şi barbă castanie. Apoi i-a scînteiat privirea. Atîta a putut spune : Radu ! — şi i s-a zvîrlit în braţe.

Capitolul XXII

CREDINȚARE

Sîmbătă noaptea a fost petrecere mare în casa Zăicanilor. Fără ceteraşi, dar cu veselie. S-au credinţat Fira cu Mihuţ, şi duminica viitoare va fi nunta.

Credinţarea, adică după cum se spune prin alte olaturi: logodna, s-a făcut după datină. Popa Niculae era acasă. Venise de la vecernie şi începuse să citească o hîrtie mare, plină cu puncte negre. Era *Gazeta de Transilvania,* foaia lui Bariţ de la Braşov, sosită chiar atunci cu poştalionul de cursă. Preotul era mulţumit de sine şi de lumina care ţîşnea dintre şirurile migălite cu atîta grijă de dascălul din Ţara Bîrsei. Cugeta să-i dea de ştire lui Radu Zăican: mîine este duminică şi pot sta amîndoi să citească şi să judece rînd cu rînd slova care aducea o alinare obidiţilor din acest afundiş de sihle.

În poarta înflorată cu încrustături săpate de un biriş oltean care argăţise cîndva pe aici, apărură Mihuţ şi Fira, moş Alexa Zăican şi Salomia, apoi nănaşii Tudora şi Filimon Bonţ, Bou Stamate cap de divări la nuntă, şi Niculae Cîrstea, fost plăieş pe Chicera, acum gospodar în cătunaşul Lonea şi om cu loc în sfatul bătrînesc; era ales căpitan de vornici pentru petrecerea ce va urma şi venise, însoţit de cei doi feciori ai lui, pogănici la vagonaşele din Dealul Negru.

Afară da să-nsereze. De pe prispă, popa privi cu

mirare mănunchiul de oaspeți neanunțați, apoi, oblicindu-le rostul, zîmbi în barba-i sură și se prefăcu și mai adînc topit în foaia mare cît un lepedeu.

— Acasă-i domnul părinte? întrebă mama Salomia.

— Acas', dar cine-mi sînteți dumneavoastră? se făcu popa că nu-i cunoaște. Veniți de departe tare? Sînteți însetoșați?

Fira și Mihuț se țineau de mînă și mai-mai să irumpă de rîs. Ceilalți se păstrau însă tari pe joaca asta din străbuni și răspunseră aproape toți într-un glas:

— De departe, părinte.

— Din țara zmeilor, adăugă Stamate. Am trecut nouă țări, nouă mări și nouă păduri, cătînd un ajutor și o izbăvire la poarta sînției tale.

— Dar tinerii ceia de unde-s? întrebă popa.

— I-am găsit într-un lăstar de fagi, fugăriți de muma pădurii, și i-am luat cu noi.

— Zgripțoroaica venea vîrtej spre ei, adăugă Alexa, dar baba mea — uite ce voinică e! — a scos pieptenul cu care se țesală la coamă, și i l-a aruncat în față. Atunci pieptenele s-a făcut codru adînc și negru. Pîn' l-o roade nebuna pădurii ca să-și facă iarăși drum, mai va... Dar de ne ții mult în poarta de aur, ne ajunge din urmă.

— Am o peșteră nepătrunsă, cu porți ferecate și lăcată de aur. Vă las să intrați, fără numai dacă plătiți vamă cinstită.

— Și cît îi vama?

— O ploscă — și mai pe-atît.

— Văleu! uite zgripțoroaica! A gătat pădurea! Ascunde-ne iute părinte, și dumneata după noi, că are și ea un pieptene pentru țesălat bărbi sfinte...

Popa Niculae se repezi la poartă, se prefăcu grăbit s-o descuie, și fugarii oaspeți dădură buzna în casă.

— Măi, tu nu ești Filimon Bonț al Tudorii lui Jurca? Parcă-parcă mi te-aș cunoaște. Ce ascunzi tu subțioară, în căciula aia mițoasă?

— Aiazmă, părinte.

— Aiazmă ? Păi tu eşti popă ?

— Sînt popă la povarnă şi aiazma e din poamele Domnului.

— Ia-n s-o gust, zise preotul Niculae, şi Filimon scoase de sub căciulă o ploscă plină cu rachiu vechi şi tare.

— Bună aiazmă ! glăsui popa.

— N-o bea toată, părinte, că dumneata ăi fi trudit de şedere, dar noi de spaimă şi alergătură.

— Na, luaţi şi voi, dreptcredincioşi ai prunelor şi viilor.

Sosi şi Radu, care zăbovise la treburile sale rămase de mult în urmă, apoi plosca începu să salte şi să gîlgîie de la gură la gură ; dar cînd ajunse la Mihuţ, care sta mai la o parte cu Fira alăturea, popa îi opri :

— Stai fiuţule ! Bea-vei numai cînd mi-oi spune cine e zvîrluga asta. Şi nu uita vama...

— Iacă vama ! şi Mihuţ îşi sărută logodnica.

— Asta-i vama frumoasei. Dar a mea ?

— A sfinţiei tale, duminică — numărînd paisprezece zile înainte şi şapte înapoi.

— Cam tîrziu, dar fie ! Nu spuseşi însă cine-i frumoasa...

— E o căprioară. O găsii în pădure şi o luai cu mine.

— Şi-acum ce gînduri aveţi ? Să vă duceţi iar la codru, să beţi din adăpătoarea cerbilor şi să vă îndestulaţi cu alune şi smeură ?

— Ba, părinte, am venit să ne credinţezi şi să ne laşi să facem cuib aci la Petrila. Şi cei doi tineri îngenuncheară.

Joaca se sfîrşise o dată cu această mărturisire. Popa scoase patrafirul, îl aruncă deasupra celor doi logodnici, şi-i întrebă cu voce aproape aspră :

— De drag şi de voie-bună voiţi a vă credinţa ?

— Da, răspunseră Fira şi Mihuţ.

— Ridicaţi-vă ! Unde-s semnele credinţei ?

Popa scotoci în şerparul lui Mihuţ şi scoase o batistă albă, frumos păturită, cu dantele pe margini.

— Dar tu, ochioaso, unde ţi-i semnul ? A ! nu, acolo

să cate flăcăul... Şi Mihuţ trase din sînul Firei batista ei cu înfloriturí în arnici.

— Acum, urmă preotul, nănaşul şi nănaşa au a spune ceva ?

Filimon scoase din degetul lui Mihuţ un inel mare de alamă, iar nănaşa Tudora un inel mic, de argint, din degetul fetei. Preotul trecu batistele prin cele două inele, bolborosi ceva ca din carte, le înapoie semnele de logodnă, după care, împreunînd mîinile tinerilor, le spuse :

— Sînteţi credinţaţi ! Dumnezeu să vă dea noroc şi cinstea să vă fie temelie.

Din drum se auzi zarvă.

— Ce e şteaotul ăsta, măi rumînilor ? întrebă popa. V-or fi ajuns zmeii şi zgripţuroaica...

— Ba, părinte, e oastea dîrzarilor, răspunseră ceilalţi.

— Că bine ziceţi, uitasem.

Vornicii tinerilor colindaseră satul chemînd pe cei dornici de petrecere la casa Zăicanilor. Ieşiră cu toţii. Nănaşii se înşiruiră în fruntea „oastei", apoi tinerii credinţaţi, părinţii, Radu, Niculae Cîrstea, căpitanul de vornici — şi poporeni.

Petrecerea s-a sfîrşit abia după ce a intrat alba în sat.

În ziua aceea de duminică, după un somn cam iepuresc şi după împlinirea datorinţei la biserică, s-a făcut adunare sub bătrînul arţar al sfatului juzilor. Dar nu adunarea satului, ci numai a celor ce pregăteau nunta. Erau de faţă, în afară de cei ce urmau să se ginerească, Zăicanii, mama Saveta din Merişor — sosită şi ea în zori, să se bucure de credinţarea feciorului — preotul Niculae, judele Jurca, fostul cneaz Costea şi cei şapte juzi ai satului. S-a tocmit foaia de zestre a fetei. Moş Alexa Zăican a început să numere, iar Costea să încrusteze pe răbojul de alun : casa de la drum, livada din coastă, o jumătate jugăr de pămînt, cinci oi arămane şi ţoale şi doleţuri. „Atît, spuse moş Alexa, restul rămîne lui Rodu, pentru cînd s-o hotărî şi el să se gospodărească".

Mama Saveta, care era văduvă, încuviinţă că lasă

băiatului averea din Merișor, afară de casă, și anume un jugăr de pămînt și două capre bune de lapte. Dar după moarte, care — spunea ea — o simte peaproape... Pînă atunci voinicii pot veni duminica viitoare să încarce lădoiul cu de-ale îmbrăcăminții și altele mai mărunte. „Vă aștept cu pîine și sare, ba și cu mied făcut de mîna mea", zise bătrîna.

— Tot ce ați anumărat, am aschiat aci, rosti Costea. Iacă, luați-vă foaia de zestre. Tu, Mihule, cotorul; ție, Firo: țăncușa. Să ți-o păstreze tată-tău și să fie-ntr-un ceas bun.

Toată săptămîna Zăicanii au făcut pregătiri de nuntă. Nici Radu n-a avut odihnă. Sosise doar de cîteva zile, abia avusese timp să vadă pe popa Niculae, pe Jäger, pe Horváth-baci, și se și pusese pe lucru. Nu s-a înfățișat încă la Dealul Negru, unde locul lui în echipă este tot liber. Willing ar fi vrut să bage alt băieș, dar se opusese inginerul Franz Jäger, care — lămurise el la direcție — voia să scoată din Zăican un miner de frunte pentru viitoarele galerii de adîncime.

Nici pe Maria n-a mai văzut-o decît o singură dată, ieri, cînd i-a trimis veste prin domnișoara Ketti să vină pe malul Jiului, la aninii de lîngă răstoacă. A fost o întîlnire plină de haz și voioșie. Voioșie — pentru că așa le erau firea și inimile. Haz — pentru că se înțelegeau tot în bobote. Și totuși s-au înțeles. Maria învățase în cele două luni cît lipsise Radu, destule cuvinte romînești. I le tălmăcise fetișcana lui Jäger, care îi adusese din biblioteca tatălui ei dicționarul făgăduit lui Zăican. Radu mai prinsese și el cîteva vorbe de la deținuții maghiari din Deva, printre care se băgase mereu tocmai ca să mai adauge ceva la mănunchiul cuvintelor ungurești ce le știa de la tovarășii săi de echipă. Greu — dar Maria tot a înțeles ce era mai de seamă: că e iubită, că e poftită să petreacă la nunta Firii și că flăcăul pornește îndată să clădească un cuib pentru ei.

De la munca băiețitului Radu căpătase învoire să lipsească încă două săptămîni: pînă după cununia

Firei şi înălţarea căsuţei lui. Zilele astea a robotit numai la pregătirile de nuntă. Lîngă cuine a dres furnul de copt pită, iar în mijlocul bătăturii a întins un umbrar mare: pe de lături din crăci groase de mesteacăn şi anin, iar deasupra, drept coperiş, împletitură de nuiele cu frunze late de brustur. Mihuţ i-a fost de ajutorinţă, că de! era pentru nunta lui. Dar Radu a trudit nu pentru cumnăţirea cu „nemeşul de opincă", ci pentru Fira, la fericirea căreia ţinea cît ochii din cap. Era singura lui surioară, şi în adîncul sufletului lăcrima de teama zilelor ce vor urma. Mihuţ e cu arţaguri, acum îl cunoaşte bine. Cu amăgiri a intrat în casa bătrînilor, cu amăgiri i-a căzut fata în leasă, şi acum mai cîrmeşte-o dacă poţi... Încailea dacă i-ar veni mintea la cap cînd s-o vedea rostuit la casa lui... Se prea poate. Radu nădăjduieşte. A întrebat-o pe maică-sa cum s-a purtat flăcăul în aste două luni şi răspunsul a fost oarecum mulţumitor. Oarecum — pentru că tot şi-a dat în petic o dată, cînd a venit beat de la crîşmă...

Moş Alexa a jupuit doi berbeci cumpăraţi de la un văr din Iscroni, a adus — tîrîş-grăpiş — lemne de la pădure, şi le-a mărunţit cu mîna lui. Fira şi mama Salomia nu-şi mai văd capul de atîtea treburi: au tăiat galiţe, au copt pîine şi au luat cu împrumut de la vecine oale şi căni smălţuite şi arămite. Mihuţ a adus vin de la Banciu, a împletit un lămpaş de opaiţe şi a tocmit lăutaşi din Merişor şi Crivadia. „Surorile miresei", adică prietenele — care aşteaptă şi ele măritişul — au împodobit tronul mirilor, pus în capul mesei sub umbrar, cu mulţime de flori minunate de care lunca şi luminişurile de pădure sînt pline în această lună a cuptorului: viorele, brînduşe, mărgărite, albăstriţe şi nu-mă-uita.

Sîmbătă seara, după ce totul s-a gătat, Mihuţ a plecat la Merişor, căci nunta se va face tot după datină, ca şi credinţarea, şi deci vornicii trebuie să-l aducă cu alai de la sălaşul său. În zorii duminicii, vornicii miresei — flăcăii din Petrila — au alergat călări, cu nănaşul Filimon, la Merişor, şi s-au înapoiat cu veselie mare. Aveau caii împodobiţi cu flori

şi cu lînică roşie de la căpestre pînă-n vîrful cozilor împletite; mirele ducea falnic un steag alb, sărădit şi el cu floarea credinţei; nănaşul întindea în dreapta şi stînga plosca mereu împrospătată cu mied dulceag şi ameţitor; în urmă ajungea carul cu bătrîna Saveta şi lădoiul cu straiele feciorului; iar pe de lături vornicii chiuiau şi pocneau din troscote, ca din pistoale turceşti.

Aproape de casa Zăicanilor convoiul se opri şi în capul alaiului trecură vornicii mirelui cu caii pe lîngă ei şi cu fluierele aşteptînd un semn, urmaţi de surorile miresei cu braţele pline de flori. Ajunşi în faţa casei începu tradiţionala poznă a miresei pierdute: poarta casei era ferecată cu lanţurile boulenilor lui moş Alexa. În bătătură, pe prispă, la ferestre: ţipenie. Vornicii începură a zice din fluiere, iar surorile slobozîră Marşul miresei. Mihuţ încălecă şi sări gardul, zvîrli lanţurile, deschise larg porţile şi năvăliră toţi, puhoi, în ogradă. „Am luat cetatea, fraţilor! — strigă nănaşul — dar unde-i iada?"

Din casă şi ascunzişuri apărură Zăicanii, nănaşa şi divării, ăştia fiind martorii feţilor şi păzitorii bunei petreceri. Dar mireasa nu se zărea. Mihuţ caută în cuine, în şopron, în corlată, în ocolul oilor, în coteţul lui Grof care lătra de-mpuia auzul, deschise astupuşul furnului de pită: nimic! Poporenii făceau haz iar mirele se prefăcea înciudat şi întreba mereu: „Unde mi-i iada? s-o fac ciută!" Urcă treptele tîrneaţului, căută pe prispă, pătrunse în odaia de la drum şi scoase un ţipăt de groază: o hîrcă hănţănoasă, pupăzată şi gheboasă i se aruncă drăgăstos de gît; el se zbătea şi nu putea scăpa de strînsoare. În ogradă lumea se prăpădea de rîs. Săriră nănaşii şi dîrzarii, înghiontiră baba, îi smulseseră claia de lînă miţoasă de pe cap, o dezbrobodiră şi îi lepădară cerga vărgată în care se învelise — şi ce să vezi: baba Zamfira lui Mitoi, tuciurie şi zbîrcită, în carne şi oase!

„Unde-i căpriţa? strigă deznădăjduit mirele. Dacă nici în hastă cămară nu-i, mă pustiesc!" Deschise cătinel uşa şi — altă minune: Fira se afla în ge-

nunchi, legată de mîini şi de picioare cu împletituri din tulpiniţe de lucernă închipuind funii — şi plîngea printre zîmbete. Mihuţ scoase voinicește junghiul de la carîmb, tăie funiile, luă mireasa în braţe şi o aduse astfel pe prispă, în văzul tuturor. „Iată căprița ! O prejugase zmeii !“

Un chiot prelung zvîcni din toate gîtlejurile ; vornicii îşi aleseră şi ei pe dată cîte o „surioară“ de-a miresei ; căniţele şi ulcelele se umplură cu vin ; marele divăr — Bou Stamate — strigă să audă toţi : „Cine n-o bea paharul, să-i poarte ogarul carul, şi mîţul căruţul“ ; apoi această joacă de strămoşească datină luă sfîrşit, şi toţi se-nşiruiră într-o alegere anumită, pornind către biserică.

După slujbă începu ospăţul sub umbrar şi dincolo de umbrar, pentru cei ce nu încăpură : pe prispă, sub şopron, care pe unde îi arăta divărul.

Venise lume multă la nunta Firei. Nici nu începuse bine masa şi tineretul porni joaca în bătătura casei cu sîrba de început de nuntă, „Hodoleana“, numită astfel pentru că fetele o joacă numai încinse cu frunză de hodolean, ca să nu le fure zmeii şi să aibă şi ele noroc de măritiş.

Flăcăii intrară în sîrba fetelor unul cîte unul, încinşi şi ei, dar cu şerpar din frunze de plop — şi care cum intra, chiuia şi striga în felul lui :

Să nu stau măcar un joc
Cum nu stă frunza de plop,

frunză care, e adevărat, nu stă niciodată locului pentru că, spune legenda, aşa a fost blestemată de Maica Domnului cînd, cu pruncul în braţe fiind ea, căutase odihnă şi umbră sub un plop neastîmpărat, aflat pe drumul Nazaretului.

— Hei, voi mirilor, lăsaţi tronul împărătesc şi ciripeala păsărească, şi daţi semnul jocului nostru, al celor cu plozi pe-acasă, porunci divărul Stamate care se afla la masa de pe prispă, aşezat anume acolo sus pentru ca să poată avea sub ochi întreaga

desfășurare a petrecerii, de a cărei bună rînduială era răspunzător.

Mihuț sări voios de sub umbrar. Lăutarii încetară cîntecul. La semnul mirelui se strînseră în juru-i vornicii fluierari care începură să cînte „Hora gospodiței". Se aliniară întîi nănașii, apoi ceilalți oaspeți însurați.

Foaie verde, foaie lată,
Nevestică sprîncenată,
Ia ieși, măre, pîn'la joacă
Să vezi dorul cum mă poartă...

fu strigătura mirelui, cînd jocul se încinse, și numai după această poftire îi fu iertat și Firei să salte de la locul ei de sub umbrar, unde rămăsese singură și făcea zîmbre.

Mireasa era îmbrăcată în culoarea ochilor ei albaștri. Purta o iie de borangic cu mîneci lungi și largi dar terminate cu bentițe înguste, tivite cu fir albastru, și cu găurele. Ia era țesută din fir ales și înflorată cu arnici de aceeași culoare, pe mîneci cu rîuri, iar pe piepți cu platcă lată de împunsături în același desen și cu sclipiri punctate de altițe.

Fota din pînză țesută în casă, cu lucrături albăstrii, înfășura dintr-o singură bucată trupul miresei, încă neîmplinit pe alocuri. Betele înguste și strînse tare, îi unduiau mijlocul subțire.

Maramă n-avea voie să poarte decît din ziua a treia de petrecere, cînd se spărgea nunta. Acum avea pe cap numai un văl scurt, de borangic săsesc, iar pe creștet o coroniță din flori de albăstrițe și nu-mă-uita, mestesugită și mereu împrospătată de „surori".

Pînă la venirea nemților în Petrila nu se pomenea de altă încălțăminte decît opinca, fie pentru bărbați, fie pentru femei. Dar la nunta asta, ca și în primăvară la Arminden, în picioarele fetelor băștinașe începuseră să apară pantofi. Fira juca acum în pantofi negri, cu tocuri scurte, marfă săsească de Sibii, cumpărată de la bolta prăvăliașului Kardas. Ca ea mai erau și alte două fete: Oprița și Vetuța. Celelalte le

dădeau tîrcoale și își făceau cu cotul, jinduind. Dar — își spuneau fiecare din ele: lasă, pînă la Paște, dacă nu chiar pînă la Crăciun, oi avea și eu încălțări d-astea: să mai vîndă taica o mială...

Stricarea vechiului port romînesc era de neînlăturat de cînd cu noii petrileni veniți din atîtea țări străine. Mai cu seamă bărbații care munceau la întreprindere... Radu Zăican lăsase de mult iții și cămașa albă. Nu se putea duce la „baie", în negreala de acolo, cu straie albe. Iții îi înlocuise cu pantaloni de postav închis, largi sus, și strimți la glezne, unde piciorul intra în cizmă de la Kardas, nu în opincă. Cămașa albă cu dungi galbene, țesută la războiul mamei Salomia, o înlocuise cu cămașa colorată, de stambă, lesne la spălat. Iar pălăria cu croi mocănesc, rotundă și cu boruri mici, bătută la piuă, tare să cari apă cu ea, o schimbase cu șapca gri care se găsea tot la boltă, model adus de nemții din Ruhr și ungurii de la Pécs, și comandat acum de Kardas, în multe duzini, la o fabricuță săsească din Cisnădie.

Tot așa se purtau și ceilalți petrileni ajunși băieși sau cu îndeletniciri pe lîngă băieșit.

La zi de sărbătoare însă, ca la nunta de azi, Radu întîmpinase pe oaspeți cu straiele de baștină, ca la nedeie, îmbrăcăminte care de altfel îi era dragă, poate pentru că îl înfățișa mai chipeș, poate pentru că era mai potrivită cu natura înconjurătoare. Numai la cizme nu voise să renunțe. Bărbuța cu care venise de la Deva, o dăduse jos. Îl rugase fata lui Horváth...

Acum privea la hora celor gospodăriți și-i ardeau tălpile după un brîușor, sau o învîrtită, că nu mai jucase de mult, da la Arminden, și atunci destul de puțin, seara, pentru că peste zi fusese prins pînă peste cap cu de toate.

De pe prispă divărul Stamate urmărea jocul și cînd înțelese că unii au obosit, mai cu seamă femeile, porunci ca un adevărat comandant ce era:

— E vreme să-i iuțim și pe ăi bătrîni. Mintenaș să se înfățoșeze juzii, domnul părinte dacă nu-i e cu

supărare, cneazul și socrii, împreună cu cei ce vor putea să le țină pasul. Cimpoier ! umflă rogu-te burduful și strînge tare caravu de paltin. Ca la Rivoli, cînd te luptași cu împăratul frîncilor !

Moș Apostol Boja mai trase o dușcă din bărdacă, apoi își înfoie pieptul, petrecu degetele pe găurile caravei, suflă voinicește în burduful de piele de capră, strînse țeava hangului, și o vuitură de sunete barbare, bîzîite, zvîcni din cele trei țevi ale primitivului instrument, sunete potrivite însă la viers, tînguitoare și legănate, ca pentru pași bătrînești. Chiar așa îi spunea jocului : „Bătrînească".

Hi, hi, hi, picioare moi,
C-a dat dracu peste voi !

striga cimpoierul la cîte o oprire din degete, cînd burduful era pe hang, și bătrînii, înciudați parcă, iuțeau pașii.

Pe delături, cei tineri învățau jocul, ca să-l arate și ei la vremea lor. Bătrînele se retraseră curînd din iureș. Suflau greu. Dar bătrînii nu se lăsau de fel. Tot divărul a trebuit să-i potolească :

— Ajunge, cimpoier ! Că rămînem fără bătrîni...

După ce datina celor trei rînduri de jocuri pe vîrste se împlini, lăutarii reintrară în rosturile lor, cei din Crivadia pentru cîntece la ureche, iar cei din Merișor pentru hore, sîrbe și bătute, după cum era placul tinerilor.

De-abia tîrînd piciorul, Alexa Zăican își reluă locul la masa de sub umbrar, lîngă Fira lui. Ca să-și stîmpere gîful, goli ulcica din față-i, și slobozi un *dă !* îndesat, ca semn de adîncă cugetare.

— Taică, cu beteșugul dumitale nu trebuia să joci. Te ierta divărul Stamate, zise Fira.

— Ba ! E zi mare, fiicuță. Nu știu, oi mai călca eu pe iarbă verde, sau mi-o crește pe piept ? Că multe zile n-oi mai avea și despre vreo nuntă a Radului nu prea văd...

— Nu vezi 'tale, dar eu văd, adulmec ceva...

Moș Alexa făcu ochii mari, a mirare :

— Dă! ai ochi mai buni. Dea Domnul! Hai, Boja, să bem, că poate ne mai zici la o nuntă. Lasă tusea!

— I-am spus şi eu că a suflat prea cu năduf, sări şi bătrîna Rafila, soaţa cimpoierului. Nu mai tuşi, moşule!

— Musai babo, că numai morţii nu tuşesc, îi răspunse Apostol, care, cu ochii la căniţa plină din mînă, aştepta să i se potolească greierul din gîtlej.

După prima învîrtită Radu se făcu nevăzut, urmat tiptil de Vetuţa, sora cea negricioasă a lui Bou Stamate. Şuşoteau limbutele, sau invidioasele, că i-au mai văzut împreună tăvălindu-se în dumbrava de la poalele Roşiei, sau pe Valea Dracului şi se făceau că nu le vine a crede. Nu de alta, dar pentru că părinţii Vetei dăduseră sfoară că fata lor va face credinţare cît de curînd cu Ion Hotea, vornicul cetaşilor, care lipsea de la nuntă. „Ce ruşine, surioară! Vezi? care-i a dracului de felul ei, o ia de la început pe mai multe cărări şi n-o mai pune pe calea dreaptă nici fecior de popă", spuse una, dar de-abia isprăvi vorba de ocară şi iacă Veta, Radu şi Hotea, de mînă tustrei, venind de devale. Cei doi pîrîţi se duseseră, după o înţelegere a lor făcută în taină, să-l aducă pe conducătorul cetaşilor, care de la întîmplarea din ziua de Arminden nu mai vorbise cu Mihuţ.

Ion adunase ceata feciorilor a doua zi după bătaia dintre Cărăbeţ şi Trif şi aceasta întărise că într-adevăr merişoreanul călcase datina şi că deci musai trebuie să plece din sat. Mihuţ o băgase pe mînecă, aşa că se plînse lui Willing, care la rîndu-i se plînse jandarmului-şef şi primarului Todea că obiceiurile sălbaticilor încurcă socotelile societăţii. Cetaşii trebuiră să se supună noilor legi aduse de nemţii industrioşi, dar multă vreme Mihuţ umblase tot pe ocolite şi cu frica în sîn...

Acum Hotea a intrat drept sub umbrar şi a întins mirilor mîna. Împăcarea s-a făcut simplu şi fără alte vorbe decît: „Să vă fie cu noroc!" Mai păstra Hotea ceva în suflet, dar se mîngîia cu socoteala că făptaşul devenise petrilean prin această cununie, iar

el, vornic de feciori, era îndatorat să fie musai de faţă la nuntă. Şi apoi, să fim drepţi: Vetuţa îl rugase atît de mieros să uite supărarea...

Cînd petrecerea se afla în toi, cam la chindie, apărură în drum, în faţa porţii încărcate cu flori şi verdeaţă, oaspeţi noi, cu totul neaşteptaţi: Horváth-baci cu Maria, Ketti Jäger, Nagy cu Erzsébet şi Iacob Iacobici, casierul societăţii popicarilor germani. Se vede treaba că fuseseră înţeleşi mai dinainte să vină în grup. Ketti şi Maria aveau braţele pline de flori şi, sărutînd mireasa, le aşezară frumos în oalele şi glajele de vin, tocmai în dreptul băutorilor cei mai de nădejde — că d-aia erau şi goale...

Pojghiţa de gheaţă care se prinsese la venirea străinilor se sparse în hohote de rîs atunci cînd naşul şi popa, îmbufnaţi, cerură să li se înapoieze cănile, apoi noii veniţi se rînduiră pe la mese, pe lîngă grupurile mai vesele, spre pildă lîngă drăcoaica de Vetuţa care, ochi în ochi cu Ion Hotea, îi cînta:

In grădina lui Ion
Toate păsările dorm,
Numai una n-are somn:
Negricioasa lui Ion.
Şi zboară din pom în pom
Şi-i strigă: Ion, Ion!
Şi zboară din creangă-n creangă
Şi-i strigă: Ioane dragă!
Şi zboară din nuc în nuc
Şi-i strigă: Ion, mă duc!
— Dragă cu faţa de iie,
Stai să dau cu apă vie;
Să pun şaua pe cîrlan
Şi căpăstru la bălan;
Să pornim în haiducie,
Cu călin la pălărie,
Să lovim cu fieru-n grof
Pîn-o zice lifta: of!

Pe Iacobici îl ardea setea. Se vîrîse între popa Niculae şi nănaşul Filimon şi boscorodea pe limba lui,

înghiţind ulcică după ulcică. Popa, care mai ţinea minte unele vorbe nemţeşti de pe vremea cînd învăţase la şcoala din Făgăraş, înţelegea cîte ceva, sau se prefăcea că înţelege, şi-i răspundea rar şi cumpătat : *„Ja, Ja !“*

Nagy Peter, uitînd de boala ce nu i se stinsese încă, voia să ciocnească cu Radu, dar acesta avea mîinile ocupate : prinsese în ele mîinile fetei lui Horváth, şi — ale naibii ! — nu se mai dezlipeau. Peter se străduia să-l facă să înţeleagă că dacă azi poate să înghită un strop de vin, lui, Radului, i se datoreşte. Erzsébet se ţinea de fustele Salomiei şi-i dădea ajutor la bucătărie. Ketti, după ce ceru iertare pentru taică-su care a rămas acasă fiindcă are de întocmit nişte schiţe pentru a treia galerie, dădu buzna la horă.

Juzii, cneazul şi alţi bătrîni se trăseseră mai la o parte, beau cu măsură şi vorbeau de-ale satului : procesul, societatea, şcoala, pagubele făcute de grindină — şi altele. Ar fi vrut să-l cheme şi pe Radu la ei, să-i lămurească despre înţelegerea cu avocatul Ujhely, ispravă de care le pomenise numai în treacăt, dar vedeau că feciorul s-a aprins lîngă fata ungurului. De ! tinereţe, îşi ziseră, dar Anuţa Sluguţ nu era de aceeaşi părere. Nici ea, nici Neta lui moş Jurca. Îl luară pe popă între ele, o chemară şi pe Salomia şi zgîndăreau :

— Salomio, tu ce zici de asta, placu-ţi ? Cu fată de venetic !... Nu s-a mai pomenit asta în satul nost' şi nici pe toată ţara Haţegului...

— Păi, zic şi eu ca moşu' : *dă !* adică-te cum o vrea el ! — şi cum o vrea Dumnezeu...

— E păgînă, Salomio ; vă bate Al-de-sus !

— Nu vorbi cu păcat, Neto, se răsti popa. Fata nu-i păgînă. E creştină. Poate catolică, poate luterană, dar creştină ca şi voi, ca şi mine. Hai, duceţi-vă lîngă bătrînii voştri, lăsaţi flăcăul în pace, să trăiască şi să iubească, după cum a lăsat Dumnezeu. Uite-l cum îi scînteie ochii de voioşie !

Radu îşi găsise un colţişor de prispă şi se aciuase acolo cu Maria, lăsînd pe Nagy să cinstească cu

Horváth-baci. Vorbeau. Ce puteau să vorbească ? Îşi tălmăceau împreună cuvinte ungureşti şi romîneşti. Păreau foarte serioşi la treaba asta, dar la cîte o poticneală îi bufnea rîsul. Mai cu seamă la unele cuvinte, la cele de dragoste. Şi parcă era un făcut : tot de alea se împiedicau. Dar ca în seara de Arminden, le veni în ajutor Ketti, care mînată poate de un dor ascuns, de care nu-şi dădea seama, se bucura deocamdată de dragostea altora...

Radu o rugă pe fata lui „baci" să mai cînte o dată „Virágom-virágom", ca în seara aceea, şi Maria, ştiindu-se alintată, nu se codi.

— Cîntă şi tu, spuse ea, după ce îşi dăduse tributul.

— Am să cînt, da. Am să cînt ceva numai pentru tine, Maria. Iar pe dumneata, domnişoară Jäger, te rog frumos să i-l tălmăceşti întocmai.

— Cîntă-l, Radule, se rugă unguroaica în curată limbă valahă.

Feciorul Zăicanilor îşi struni glasul de mult nedeprins să mai cînte şi spuse cu vocea uşor tremurată, încet, cît să audă numai ei trei, o melodie ciudată, neobişnuită nici pe Haţeg, cu cuvinte învăţate cîndva pe plaiul Bucurei, şi care sfîrşeau astfel :

Frunză verde pe pîrău
Pe tine vreau să te iau eu,
Să fii doamnă curţilor,
Mumă bună pruncilor...

Se făcuse seară. În bătătura casei jocurile tinerilor continuau tot mai înfierbîntate. Sub umbrar, la lumina lămpaşului şi opaiţelor, ceilalţi nuntaşi povesteau, glumeau sau puneau la cale treburi pe a doua zi.

Horváth Şandor urcase pe prispă. Stătea rezemat de pălimar şi privea în ungherul unde Maria lui încă mai sporovăia cu Radu şi cu Ketti. De cîtăva vreme, Şandor simţise că fetei îi căzuse cu drag băieşul din echipa ce o conducea. Cînd aflase de întîmplarea din sala tribunalului şi de întemniţarea flăcăului, Maria nu plînsese, dar nici bine nu-i venise. Cîteva zile fusese îmbufnată, ba chiar cu arţaguri care căşunau tot

pe István, ajutorul de băieș de la galeria „Împăratul Ferdinand". Acest István era orfan, rudă îndepărtată a Horvaților. Crescuse pe lîngă casa lor atunci cînd erau la Pécs și învățase mineritul. Îi urmase la Petrila de dragul fetei. Spera să se însoare cu ea.

La adăpostul întunericului de pe prispă, Horváth își reîmprospătează în minte necazurile ce i le pricinuiește acest băiat:

Wilma, soața lui, a lui Șandor, se încăpățînează să încurajeze dorința lui István, dar Maria nici nu vrea să audă. Din „nesuferit" nu-l scoate. Băiatul nu e rău, dar e slăbuț la vorbă. Poate, oleacă, și la cap, sau cel puțin așa crede Maria. Ascultă sudălmile ca un cîine: tace și oftează. Cîteodată se plînge bătrînei, apoi pleacă abătut. După astfel de scene urmează totdeauna ceartă în casă, între ele, între femei:

— Nu vezi, mamă, că e prost de dă în gropi? Cum să mă mărit cu el? zice Maria.

— Ba proastă ești tu, o repede mama. Asta va fi om de casă. E așezat. N-o să umble după altele și nici n-o să te duci să-l scoți din cîrciumă.

— Așa o fi, dar mie nu-mi trebuie buturugă. Dacă o fi să mă mărit, vreau un om voinic și vesel.

— Cum: „dacă o fi să mă mărit"? Ai să te măriți, că ți-a venit vremea. Și ai să te măriți cu István, să-ți bagi mințile-n cap! încheie Wilma cearta, și trîntește cratița de mai-mai să-i sară zmalțul.

Cînd vine Șandor de la Dealul Negru o găsește pe Maria plînsă și pe nevastă-sa viforoasă. Amîndouă tabără pe el și fiecare îi cere s-o ajute, să-i ție parte. La început Șandor nu se băga. Însă certurile s-au întețit, așa că a început și el să cîntărească cum ar fi mai bine. Acum înclină să creadă că Maria are dreptate. Cum dracu să se mărite cu un om pe care nu-l poate suferi! Ce, Wilma nu l-a luat pe el din dragoste? Dragoste chioară pe rogojină goală, dar dragoste. Și, iacă, au trăit atîția ani împreună, iar dacă au avut și zile înnegurate, asta n-a fost din pricina nici a lui nici a ei, ci din a lipsurilor de tot felul, că așa e viața de muncitor calic. Dumnezeu le-a dat

însă fata asta care le-a îndulcit amarul. E singurul lor copil. Să-l nenorocească? Pentru nimic în lume! Își va găsi alt bărbat, pe plac. Maria a lui este frumoasă — toată lumea recunoaște. Atunci? Iar el, tatăl, nu e un muncitor oarecare. E șef de echipă! Oricum, atîrnă greu și asta. Mai sînt la Petrila mineri neînsurați. Maria are de unde alege. Dacă nu s-o lipi de vreun ungur, așa cum e firesc, poate i-o place un ceh, un neamț, sau chiar un polonez. Sînt oameni de treabă. Cît privește de polonezi, sînt toți, sau aproape toți, tineri și neînsurați. Ba și vrednici și iuți, după cum vrea fata. Numai să-i placă de vreunul... Ce tot spune nevastă-mea că István e bun ca o bucățică de pîine. O fi, nu zic ba — abăr ce scofală e asta? Iacă el, Șandor, a băut totdeauna, că așa-s minerii. Dar niciodată nu și-a băut mințile, nici nu și-a părăsit nevasta și fetița, nici n-a tras Wilma de el să-l scoată din crîșmă. A băut cît a știut el că se cade, ca să fie între ai lui, între cei cu care trudește cot la cot, sau ca să-și înece un necaz. Numai bolnavii nu beau — și el n-are lipsă de ginere bolnav... Poate că Maria n-are dreptate cînd spune că István e prost, dar de moliu — asta e sigur. Moliu în toate. Îl știe de la lucru, de la Dealul Negru. Abia se mișcă. Parcă are ouă în poale. Bine că nu mai e în echipa lui! L-au dat la galerie. Să se spele alții la cap cu el... Hotărît lucru: fata lui are dreptate! Să se mărite cu cine i-o place, numai ăla să fie om, nu cîrpă. Abăr — continuă Șandor să-și depene gîndurile — la oricine s-ar fi gîndit el că ar putea să-i fie ginere, chiar neamț, ceh sau polonez, numai despre un romîn nu i-ar fi trăsnit prin cap! Nu că romînii ar fi răi, sau proști, sau „nemernici", cum le spune inginerul-șef Willing, sau, în fine, „sălbatici" cum le spune directorul Nándor. Sînt și ei oameni ca toți ceilalți: harnici, așezați și buni la inimă. Bietul Nagy Petér ar fi fost de mult pe lumea cealaltă dacă nu sărea Salomia lui Zăican, astă-iarnă. Și încă pe ce vreme! Ce iarnă! Da, romînii sînt buni și sînt vrednici. Par ei mai înapoiați, e drept, dar asta poate pentru că sînt tare necăjiți: toți îi lovesc. Dar ce,

ungurii care iobăgesc pe pămînturile magnaților sînt mai cu moț? Vai de capul lor... Așa că dacă Maria și-o fi pus gînd de măritiș cu Zăican, eu n-am ce-i face. Radu e muncitor de frunte. În echipa mea n-am altul ca el. Apăi, dacă Radu trudește cu atîta spor pentru alții, pentru trîntori — c-așa trebuie să le zic — îmi închipui ce bărbat va fi el, la gospodăria lui... Se și vede: își face casă, casa lui, nu așteaptă să-i pice nevastă cu casa gata. Și ce, are să-i șadă rău fetei mele într-o locuință ca lumea, *a ei* și *a lui*? Abăr dacă s-o lua cu vreun miner de-ăștilalți, veniți de pe aiurea, va trebui toată viața să se chinuiască în colonie, într-o magherniță de-*a lor*, adică a trîntorilor. N-ar strica de loc ca el, Horváth să-i dea chiar și o mînă de ajutor lui Zăican, să termine casa mai degrabă și să fie cît mai frumoasă... Mă pricep la toate meșteșugurile, nu numai la minerit. Chiar așa — de mîine pun și eu mîna. Pe Wilma o îmbunez eu. E mamă și trebuie să înțeleagă că e vorba de fericirea singurul nostru copil. Abăr eu îmi fac gînduri ca un prost și nici nu știu dacă este așa precum bănuiesc. Radu o fi iubind-o cu adevărat? Nu mi-a spus nimic. Parcă trebuia să-mi spuie? În seara de Arminden încremenise cu privirea țintă la fată și era de nerecunoscut. Că doar eu îl am în ochi toată ziua... Fie, că prea iute se aprinsese!... Atunci o văzuse pentru întîia dată. Așa o fi el, iute la toate, nu numai la muncă. Cît despre Maria, sînt sigur că îl iubește. Cît a stat Radu acolo la Deva, nu numai că se supăra și mai des pe István, dar, fără să audă maică-sa, mă întreba mereu dacă mai știu vreo veste de la el, cîte zile mai sînt pînă îi dă drumul de la temniță — și altele, dar tot despre el. Încerca ea să facă pe nepăsătoarea, abăr n-o prindea. Parcă ea n-a fost tot atît de iute la aprinderea inimii, acolo în lunca Jiului, cînd a cîntat „Virágom"!? Se vedea cît de colo că pentru el cînta. Ce mai papară i-a tras Wilma cînd am ajuns acasă... Astă-seară am să stau de vorbă cu bătrîna mai îndelung, mai pe îndelete, și o fac să înțeleagă. Dar mai întîi trebuie să vorbesc deschis cu Maria, să știu sigur cum stau lucrurile. Am timp să

mă dumiresc în drum spre casă. Că bine zisei, e și timpul să mergem.

— *Menyünk!*[1] se pomeni Horváth că strigă tinerilor din colțul celălalt al prispei. Apoi, dîndu-și seama că prea i-a fost vorba scurtă și seacă, Șandor o îndulci, grăind în limba valahilor:

— Abăr, dragilor, e cam tîrziu. Wilma o fi îngrijorată. Că, de, ea știe că nunțile la țară sînt mai toate cu bătaie și înjunghiere. Nu numai la romîni, dar și la noi, la unguri. De-ar fi știut că nunțile de la Petrila sînt numai veselie și că aveți reghie ca la muștru, poate venea și ea. Am lăsat-o cîrpind și pe urmă s-o fi apucat de bucătăreală. Mergem, fata tatii? Radule dragă — și-l mîngîie pe păr — nu te supăra, rogu-te. Ba te poftesc, cînd vrei, să vii și pe la noi. Abăr, pe dumneavoastră, domnișoară Jäger, vă luăm cu noi. Așa mi-a dat în grije domnul inginer.

— Îmi pare rău că plec, dar recunosc că e timpul de casă. Și pe mine mă așteaptă tata. Sîmidoro, hai fetițo!

— Merg și eu cu dumneavoastră pînă la podișcă. De acolo aveți drumul luminat de lămpașurile societății, se oferi Radu.

— S-au întîlnit dor cu dor, Anuțo, n-ai ce-i face, zise popa Niculae după ce Radu plecă împreună cu grupul lui Horváth-baci.

— Văzuși ce frumoasă e? întrebă Cîrstea, vornicul de nuntași.

— Păcat că e catolnică! făcu nevasta lui Huneadu.

— Catolnică, necatolnică — sări Vetuța — dar e frumoasă ca o gherghină. Parcă e lucrată cu lîrnică...

— Ia tăceți! Uite că vine Radu. Dar ăla cine o mai fi?

Radu revenise cu un polonez. Un tînăr miner de la galerii. Îl văzuse el mai demult cum dădea ocoale în drum. Se oprea în fața porții, se uita în ogradă, apoi pleca la deal, sau la vale spre colonii, și iar revenea. O fi vrînd să vadă și el cum este o nuntă pe

---

[1] Mergem!

la noi, sau poate chiar vrea să joace, şi-a spus flăcăul Zăicanilor, şi la înapoiere l-a poftit pe poleac să păşească vraniţa care străjuia ulucile şi, dacă vrea, să intre chiar în horă. Era îmbrăcat destul de curat, cu haine de pînză cafenie şi cu şapcă aşijderea, trasă hoţeşte pe sprinceană. Iacobici — căci casierul popicarilor nu voise să plece atunci cînd îl strigase Horváth — l-a luat în primire, întîmpinîndu-l cu cana plină. Polonezul nu s-a dat înlături, a sorbit cu nesaţ, dar ochii îi coteleau de colo-colo. Cînd a găsit ce căuta s-a luminat, a lăsat pe neamţ în plata Domnului şi s-a vîrît în hora din fundul curţii — alta decît cea mare, din bătătură — lîngă fata lui Voicu.

— Aha ! asta căta poleacu'...

— Pîrva ! Şi ea se cam uita la drum. Parcă-parcă aştepta pe cineva...

Polonezul a jucat cît a jucat, apoi, tiptil, s-a prelins pe poartă afară şi a luat-o spre pădure. Cît ai zice : peşte, hop şi Pîrva după el...

— Nu ţi-am spus eu că asta are apucături de fîrţolină ! zise una.

— Na, na, na ! se-ncurcă rău limbile în Petrila noastră, grăi cneazul Costea care şi el, cît e de bătrîn, văzuse cum stă socoteala.

— Şi limbile şi sîngele, adăugi judele Jurca, zîmbind şiret.

— Da' dă-i naibii — Doamne iartă-mă ! — de dezmăţaţi. Hai să mai vorbim şi de-ale noastre, că iată, Radu e între noi, zise Anuţa Sluguţ ; apoi, îndreptîndu-se către el cu trupul, dar cu ochii tot către pădure, îl întrebă :

— Fătule, auzişi ce făcu tatăl ăştiia, ca şi frati-său? Şi el, Voicu, dar şi Luţă au vîndut şi pămînt şi casă,

— Auzii eu ceva, dar spune, nană.

— Cît stătuşi tu la prinsoare, soţietatu' s-a luat bine cu ei şi le-a oblojit ochii.

— N-aţi putut să vă opuneţi ? întrebă Radu adresîndu-se cneazului.

— N-a fost chip, răspunse acesta. Am ţinut adunarea bătrînilor şi am hotărît că dacă vor musai să vîndă, cumpărăm noi. Pentru obşte. Bunul lor era

aparte — ca toate căşile — nu intra la devălmăşie, însă după legea noastră veche obştea avea drept de întîietate la cumpărare. Dar ei n-au vrut să audă; spuneau că n-avem noi atîţia bani cît le dă soţietatu'. Domnu' părinte s-a dus atunci la domnu' Nándor, că-i director... dar mai bine zi dumneata, părinte.

— Zic. M-am dus la domnu' Nándor şi i-am spus care e legea. Ba l-am ameninţat că la nevoie îl chemăm chiar la judecată. — La judecata voastră de sub arţar ? şi-a rîs el de mine. — Nu, la scaunul districtual, i-am răspuns eu. — Pe ce temei de lege ? m-a întrebat el. — Pe temeiul legii noastre : obiceiul pămîntului, care-i mai vechi decît toate soţietăţile din lume. — Nu de lege de asta, nescrisă, vorbesc eu. Te-am întrebat pe ce temei de lege scrisă, zîmbi el la mine.

Drept să spun, eu n-am ştiut ce să-i răspund îndată. Cugetam. Dar Nándor nu m-a lăsat să mă adun şi mi-a zis, de altfel cu blîndu' : — Lăsaţi prostiile. Petrila nu mai e Petrila. Adică nu mai e ce a fost. Acum domnesc şi aici legile scrise, cu putere pe toată împărăţia. Nu vă mai frămîntaţi degeaba şi nu vă mai pierdeţi vremea cu judecăţile. Dumneata eşti preot şi ai ceva carte la cap. Trebuie să înţelegi. Mai bine luminează-i şi pe bătrînii din sfatul juzilor dumneavoastră. Văd că sfatul tot se mai adună. Noi nu ne punem împotrivă, dacă e vorba de socoteli între săteni. Dar sfatul să nu se mai amestece în socotelile noastre, ale societăţii domnilor Hoffmann.

Aşa că — urmă preotul cu istorisirea — Voicu şi Luţă le-au făcut vînzătoare întreaga avere. Trebuie că au luat bani destul de buni. Şi-au cumpărat cîte o delniţă de pămînt la locul Petroşenilor şi s-au pus să-şi clădească alte căşi, mai mari chiar... Da', vezi că uitai, molima se întinde : Zamfira lui Mitoi a vîndut şi ea cocioaba în care sta, bordeiul ăla din spre Cimpa. Nemţilor le-a trebuit locul, nu ştiu pentru ce. Bordeiul i l-au dărîmat doi inşi, doi poienari, în mai puţin de un ceas. Văduva a plecat la Uricani, că ştii, are o fată care ţine pe un mînzărar.

Ci-că să se strîngă lîngă ai ei. O să-i mănînce banii acuşi-acuşi... Ce să-ţi mai spun?! Şi feciorul lui Miclea vrea să vîndă. Pe mă-sa, pe baba Viga, o trimite la Deva, la sor'sa Leana, că e băgată undeva la domni. Aşa că rămînem şi fără moaşă în sat. El, Ion al lui Miclea, pleacă pe plai. Cu banii ce i-o lua, vrea să cumpere oi — şi să rămînă acolo.

Se aşternu tăcere. Lăutarii ziceau de zor, tineretul sălta în bătătură, dar bătrînii nu auzeau nimic. Gîndurile lor erau departe, la liniştea de altădată şi la ce va aduce viitorul. Îl vedeau tare burniţos. Radu era încruntat. Se străduia să priceapă ceva din toate aceste pretaceri, să găsească un drum bun, sigur, care să împidice spargerea satului, dar mintea nu-l ajuta. Societatea Hoffmannilor se vădea pe zi ce trece tot mai vrăjmaşă. Parcă sînt veacuri — cugeta el acum — de cînd coborîse de la Poiana Miresei încrezător în această întreprindere care urma, după nădejdea lui de atunci, să aducă belşug şi petrilenilor, nu numai ei înşeşi. Adică o simbrie bună celor care se vor tocmi lucrători la ea, iar celorlalţi: cîştig de la o cărăuşie, de la chiria unei odăiţe, de la vînzarea unor poame, de la vînzarea unor vite trebuitoare la hrana noilor petrileni, ba chiar de la vînzarea acoviţei şi miedului, băuturi bune, curate, în care petrilenii sînt meşteri nu de-acum ci din strămoşi.

A fost un vis care s-a destrămat zi de zi, lăsînd în sufletul lui numai amăreală. Simte cum încetul cu încetul a crescut în el o ură împotriva acestei societăţi nemţeşti, nu pentru că e nemţească — dracu s-o ia! — dar pentru că îşi bate joc de oameni. În primul rînd de oamenii ei, de lucrători. Ce, asta e simbrie? Munca e grea şi murdară. Ţoalele se rup văzînd cu ochii. Încălţările — şi mai repede. Cu bruma de bani primiţi de la societate, cîţiva creiţari, nu ajungi niciodată să-ţi cumperi o haină pe tine. Rupi opinci, cizme sau bocanci nemţeşti pentru ea, pentru societate. Şi ea nici nu vrea să ştie. Accidentele au început să curgă. Ba un deget, ba o

labă strivită, ba altele, dar doftori sau mediținuri — nimic!

Ceilalți săteni — continua să enumere Radu — nu s-au ales nici ei decît cu necazuri. Li s-au încălcat locurile; sînt opriți să mai aducă lemne, nu lemne: vreascuri, uscături de pe jos, din pădurile arendate de societate; pe Abasarabă și Gușeilă nu-i mai lasă să ia cărbune din Dealul Negru pentru sculele lor, iar pe toți ceilalți nici un bob pentru încălzit; cărăușie nu pot face pentru că domnii Hoffmann au căruțele lor, bașca vagonașele; bani din închiriere de odăi nu ies pentru că muncitorii — atîția cît mai sînt prin sat — nu au, și dacă n-au, n-au, ce poți să le faci tu, biet țăran neștiutor și milos? iar grosul muncitorilor stau în cazărmi-magherniță, mai rău ca porcii; vite societatea nu cumpără pentru că la cantina ei dă numai făsui, crumpi, varză goală și lături de ștevie; cît despre acoviță și mied, nici vorbă! Societatea aduce la boltă numai basamacuri, rachiuri puturoase și romuri, toate de la oraș... Și-acum, peste toate astea, peste toate aceste plăgi ale faraonilor, cum ar zice domnu' părinte, iacă: ne mai gonește și din sat! Cu banu', dar ne gonește... Bine a zis țîncul ăla de Ionaș în vara trecută, că iepele lui Pop din Merișor nu mai sînt iepele lui Pop din Merișor și nici Pop din Merișor nu mai e Pop din Merișor. Parcă directorul Nándor n-a spus și el că Petrila nu mai e Petrila? Ce-i de făcut? Asta e! Trebuie găsită o cale, altfel nu ne mai rămîne decît să luăm cu toții poteca muntelui, pentru ciobănie pe viață...

— Ei, ce zici Radule? întrebă Anuța.

— Dă! — făcu și el ca moș Alexa — ce să zic? E rău, asta zic. Să ne mai gîndim, să ne mai sfătuim...

— Domnu' părinte, nu spuseși lui Radu că directorul ăla, cum îi spune, îți pomeni ceva și de mine...

— Da, Anuțo, am uitat. Să vezi: După ce mi-a cerut să sfătuiesc pe săteni așa și pe dincolo, mi-a adăugat: Spune-i femeii ăștiia de peste drum, a ălui care a murit — și te rog să crezi că noi n-avem nici

o vină — să nu se mai încăpăţîneze ca o tîmpită. Să ne vîndă locul şi casa! Avem musai nevoie de pămîntul ei. Îi plătim bine. Nu bine: împărăteşte. Nu numai atît: Să-i mai spui, te rog, că ne îndatorăm în scris că înainte de a intra în posesia pămîntului îi construim noi, cu meşterii noştri şi cu materialele noastre, o casă de două ori pe atît, adică o casă cu două camere şi tindă. Pe locul pe care şi l-o alege ea. Ce vrea mai mult? Dar dacă va continua să facă pe nebuna, să ştie ea şi să ştiţi şi dumneavoastră, că tot scăpăm de ea. Avem noi ac de cojocul ei! Şi să nu vă închipuiţi că prin vreo nedreptate. Cu legea în mînă! Aştept deci răspuns pînă nu va fi prea tîrziu... Asta mi-a zis. Acu, Ana să hotărască. Eu i-am zis să vîndă. Să termine vrăjmăşia. Să se liniştească şi ea odată.

— Părinte, nu vînd nici moartă!

— Juzii şi cneazul, întreabă-i că sînt aci lîngă noi — continuă preotul — se dau şi ei cu părerea că ar trebui să vinzi. Să cumperi un loc pe aproape, în sat la noi, şi societatea să-ţi facă o casă nouă.

— Aşa este, întăriră bătrînii satului.

— Nană Anuţă, şi eu cred la fel, spuse Radu. Le-ai făcut destule zile fripte.

— Cum? Spui tu asta, Radule? Le-oi fi făcut eu zile fripte, dar pe dreptul meu. Uiţi că ei au ucis pe Ion al meu? Dumnezeu să-l ierte.

— Dumnezeu să-l ierte, zic şi eu, nană. Iartă-mă că ţi-am zgîndărit durerea cu o vorbă pripită. Am greşit. Dar eu zic că tot să vinzi. Duşmanului să-i dai pită şi sare. De sufletul mortului, dacă nu altcum...

— Nu vînd — şi nu mă scoateţi din ale mele!

— Nu spune ultima vorbă, măi fimeie, zise Costea. Ce făceam eu dacă atunci cînd au venit ăia să desfacă vechea rînduială a satului şi să le dau tot ce se afla la casa obştii, m-aş fi proptit în *nu* cu orice preţ? Aveau cu ei legea cea nouă, cu pecete de la împărăţie, sau mai ştiu eu de unde. M-ar fi legat — şi încă asta n-ar fi fost nimica. Dar ar fi zvîrlit în drum toate răboajele şi acturile noastre

vechi şi, cu jandarii lîngă ei, tot l-ar fi pus premare pe scuipatul ăla de Todea. Aşa că vezi să nu păţeşti şi tu aşa, Doamne fereşte... Mai bine să ne gîndim şi să ne sfătuim. În noaptea asta nu, că s-a făcut tîrziu. Noi, ăi mai bătrîni, ne-om duce pe la căşile noastre. Dar mîine sau poimîne, sau în altă zi, cum vreţi voi, să ne adunăm iar, cu juzii toţi. Nu sub arţar, că e prea la vedere — cu toate că nu avem nimic de ascuns. Veniţi la mine. Mai avem şi alte a vorbi...

— Da, şi sînt grabnice şi alea, îl întrerupse Radu. Despre procesul cu societatea — că îl facem orice s-ar întîmpla. Apoi despre apelaţia în judecata cu grofii. Şi altele care ne împing din urmă : vine strînsul bucatelor pe moşii, aşa că în curînd au să înceapă să ne dea tîrcoale vătafii, jandarmii şi demnitarii curţilor grofeşti, cu gîrbaciul după ei.

— Au şi început, Radule.

— Cu atît mai degrabă.

— Marţi seara, oameni buni! E bine? întrebă cneazul Costea, şi primind răspuns de consimţire, bătrînul adăugă :

— Ei, acum de plecare, adică de plecarea noastră, a celor neputincioşi la mădulare — că tineretul, cei mulţi, mai au de petrecut două zile — eu zic să mai bem ceva. Aşa! pentru alungarea gîndurilor de la necazurile noastre, şi pentru bucuria sfintei cununii de azi.

— Amin! întări preotul Niculae, şi după el ceilalţi.

Jocul întrerupt o vreme pentru stîmpărarea foamei cu fripturi de berbec cărate pe tăniere de Salomia şi Erzsébet — care nu se îndura să se ducă acasă — se iţise iar, cu glume şi chiuituri vesele.

Numai bătrînii, tot sub umbrar dar în picioare, ascultau printre ciocniturile ulcelelor cu vin frînturi dintr-un cîntec pe care îl morfolea moş Apostol, cel ce pe vremuri se bătuse cu frîncii :

Necăjit e omu-atunci
Cînd îşi dă boii pe junci
Şi vacile pe junici...

Boja se opri. Simţea ochii aţintiţi asupră-i. Se ruşină. Poate nu era locul de un cîntec ca ăsta, la zi de mare veselie... Dar trebuia să-l încheie:

Necăjit e omu', Doamne,
Cînd se culcă şi nu doarme...

Capitolul XXIII

CASĂ NOUĂ

Locul de fîneaţă pe care Radu Zăican l-a primit de la tatăl său pentru a dura casă cu temei se află mai la o parte de drum, pe o cărăruie ce şerpuieşte printre livezile oamenilor. La capătul cărăruiei, scăldată de apa pîrîiaşului Jieţ, se întinde Lunca Florilor.

Spre marele necaz al faurului Ion Abasarabă şi al potcovarului Guşeilă, societatea Hoffmannilor a introdus de curînd munca de noaptĕ la Dealul Negru, dublînd echipele. A făcut asta pentru a spori producţia de cărbune cel puţin în nopţile luminate de opaiţul ceresc. Cei doi meşteşugari petrileni de baştină s-au pomenit astfel lipsiţi de hrana uneltelor de suflat — foalele — fiindcă în nopţile cînd pe Deal răsună loviturile tîrnăcoapelor, ei nu mai pot să se strecoare la locurile de unde fură cărbuni. Dar ce este rău pentru unii, poate fi de folos pentru alţii. Spre pildă pentru Radu Zăican, căruia îi prieşte noua rînduială la lucru: în nopţile cu lună, sau cel puţin cu cer spuzat de stele, el lucrează într-o echipă de noapte, alta decît a lui Horváth, iar ziua poate să-şi vadă de roboteală pe lîngă viitoarea lui casă.

Trudeşte la ea de o lună, cînd singur, cînd ajutat de moş Alexa, de Hotea sau de „baci". Ba şi tîmplarul Zunkopf a venit de cîteva ori. I-a dat îndrumări preţioase pentru temelie şi pentru forma cheu-

torilor la bîrne. Într-o duminică şi-a adus şi sculele, tăind chiar el, la capete, îmbucăturile tălpilor şi furcilor.

Acum întregul schelet este gata. Se vede că va ieşi o casă mai arătoasă şi mai încăpătoare decît ale celorlalţi căseni. Cînd, privind măsura tălpilor, maica Salomia l-a întrebat de ce îşi face casă atît de lungă, cu tindă şi două odăi mai mari decît cele bătrîneşti şi i-a amintit că omul bun încape oriunde, feciorul i-a răspuns: „Mai bine să întreacă decît să nu ajungă", şi a zîmbit cu un înţeles al lui.

Radu n-a aşezat scheletul casei direct pe tălpi proptite în bolovani puşi pe pămînt, la suprafaţă, aşa cum se obişnuieşte la ţară de cînd lumea şi mai cu seamă de către oamenii nevoiaşi de la munte. Ascultînd sfatul maistrului Zunkopf, el a făcut temelie adîncă din bolovani de rîu, deasupra cărora a înălţat zid de cărămidă muncită de el. Zidul este tăiat de grinzi puse cruciş şi se ridică pînă la un stat de om. De-abia pe acest zid de piatră şi cărămidă a rezemat cele două tălpi de lungime, groase, de stejar dintr-una, prinse între tălpile de curmeziş. De-aci în sus urmează să aşeze căţeii de bîrne de brad, strînşi tare unul peste altul, pînă la coroana casei, formînd astfel pereţii pe care în interior are de gînd să-i căptuşească cu un rînd de cărămidă subţire, sau cel puţin cu bruft. Pentru acest scop a săpat varniţa din colţul viitoarei ogrăzi şi a umplut-o cu nisip şi bolovani de var aduşi de el în spinare, noaptea, tocmai de sub Dealul Voivod, din averea obştii.

Pentru pereţii de bîrne are însă nevoie de mîini voinice şi pricepute, aşa că a lăsat loc gol între furci, închipuind numai pervazurile ferestrelor, uşorii şi prispa. Cu ajutorul lui Hotea şi Horváth a reuşit să alcătuiască scheletul podului pînă sus la leaţul de creastă, încheind capetele furcilor cu scoburile şi bîrnele cununii, deasupra cărora a înălţat căpriorii sfîrşiţi în unghi ascuţit. Pe leaţii căpriorilor va aşeza draniţa pe care o are gata sub şopronul casei vechi, şindrilită de Guşeilă.

Numai el ştie cît s-a străduit pînă să strîngă atîta lemnărie din copac ales, nu doborît la întîmplare. Altă dată n-ar fi fost chiar aşa mare lucru. Dar de cînd grofii au pus stăpînire pe munţii pădurоşi, iar societatea fraţilor Hoffmann a arendat de la stat pădurile din jurul satului, petrilenii trebuie să care lemn de construcţie tocmai de prin viroagele Auşelului, cale lungă chiar dacă ai car şi boi zdraveni.

Astăzi e duminică şi Radu face spre prînz slujba de datină, care fereşte de foc, de grindină şi de boală. Aseară a înălţat ultimul căprior. A plecat apoi la echipa de la Dealul Negru, de unde s-a-ntors în zori. A dormit vreun ceas, două, în casa părintească, pe laviţa de unde se sculase moşul, s-a înviorat cu apă rece turnată de maică-sa din fîntîna de lîngă palanul de la drum, şi a venit aci să mai trebăluiască. Nu-i bai că e zi de sărbătoare. De multă vreme nu mai are timp să se ducă la biserică. Lucrează fără întrerupere cînd la Deal, cînd aici. Cîteodată se miră şi el de unde mai are atîta putere. Somnul şi-l face printre picături, iepureşte. Maică-sa l-a bătut mereu la cap să se odihnească batîr în ziua Domnului, dar văzînd că n-o scoate la capăt a rugat pe popa Niculae să-i dezlege feciorul de păcatul acesta şi de atunci este mai liniştită. Va veni şi ea la slujba tradiţională de azi. A pregătit uiaga cu mied sfinţit. Va veni cu moşul ei şi cu Fira. Mihuţ are nişte treburi cu domnul Willing — sau aşa spune el. Dar nici cumnatul nu l-a chemat...

Radu s-a aşezat pe o buturugă şi priveşte încheieturile casei. E mulţumit. Lucrul bine început e pe jumătate făcut, cumpăneşte el, dar gîndurile i se împrăştie curînd, întunecîndu-l. Ce rost are toată străduania asta dacă sălaşul va fi gol de femeie? Nădejdea lui să întemeieze un rost cu fata lui Horváth se ţine de o aţă tare subţire... Maria vrea, „baci" nu se pune împotrivă, fără numai Wilma, mama fetei, s-a priponit cu încăpăţînare în credinţa ei papistaşă şi nici nu vrea să audă. El n-a vorbit cu bătrîna. Nici n-ar avea rost. S-a ciondănit destul Şandor, a plîns şi a ameninţat Maria — degeaba. Acu l-ar bate

gîndul să facă o poznă cînd va fi casa gata cu cinii şi cu toate lucruşoarele: s-o fure pe Maria! Adică aşa vine vorba noastră, altfel numai furăşag nu este cînd feciorul ia fata fără vrerea părinţilor. Nu e furăşag pentru că totdeauna e şi cu voia fetei... Ar făptui-o Radu şi pe asta. Se codeşte numai fiindcă ar însemna s-o facă de basm pe Maria printre cei de-o naţie cu ea. Mai bine să aştepte, poate dă Dumnezeu şi o luminează pe bătrînă... Poate chiar azi vine Horváth cu vreo veste bună. Peste un ceas trebuie să sosească şi el, ca şi alţii, pentru cinstirea catapetezmei cu rachiu de mied. Îl aşteaptă şi pe Hotea, şi pe Stamate, şi pe Huneadu, ba chiar şi pe Guşeilă. Cine a pus mîna cît de cît la încheietura casei se cade să guste şi din împărtăşania ei, chit că pînă va fi gata, bună de sălăşluit, mai va o leacă, o lună dacă nu şi mai mult. Dac-ar fi s-o facă de mîntuială — ca atîţia alţii — ar isprăvi treaba în cîteva zile, însă lui îi place lucrul cu temei.

Pe Mihuţ nu l-a poftit să vină azi la stropirea temeliei şi căpriorilor cu aiazmă de miere fermentată, pentru că a început să-i fie greaţă de el. Cum a terminat nunta, cum a început să-i plouă şi să-i ningă. Las' că şi la nuntă n-a fost mai breaz. S-a ţinut el cît s-a ţinut — c-aşa îl rugaseră toţi ai casei — dar către spartul ospăţului şi-a dat în petic. Acu, dreptu-i că se aromiseră mulţi nuntaşi. Cît priveşte neamţul Iacobici, mai-mai că nici nu ştia cum îl cheamă, zîmbeşte Radu la această aducere aminte. Treaba lui şi a altora deopotrivă! Nuntă fără beţie nu se poate. Nici n-are haz. Nuntaşii da — nu însă mirele. Dar Mihuţ îşi dăduse drumul năravului. Se făcuse helpeş criţă, uitase de mireasă şi umbla tot oblu, lovindu-se de-a-n boulea cînd de Veta, cînd de Opriţa, cînd de Catinca sau alte fete. Ba mai umbla şi cu mîinile, tocmai cum nu se cade... Biata Fira plîngea ruşinată şi încrîncenată. L-au potolit nănaşul şi marele divăr, ducîndu-l la culcare cu silă şi cu ameninţări. Cu Stamate nu era de glumă! Vorba e: şi-a dat arama pe faţă? Şi-a dat.

Se vede asta şi se învederează pe zi ce trece acum, cînd omul este — sau se crede — stăpîn. Nu-i mai e

teamă că l-or ţipa afară. Seara vine tot mai deseori beat şi începe să ocărască. I se năzare din nimic, sau din te miri ce. Fira i-a cam luat frica. Şi este împovărată, săraca.

El, Radu, a încercat să-l scuture pe Mihuţ cu vorba bună, dar în zadar. Îl ascultă, nu îndrăzneşte să-l înfrunte, însă tot ce ştie el face... L-a rugat să-i dea o mînă de ajutor la ridicarea casei. Mihuţ n-a zis nu, dar nici n-a venit. Nici măcar aşa, ca omul mînat de curiozitate. Bătu-l-ar tătarii de nemeş puturos şi calic! Tare mi-i că l-oi înşfăca o dată de chică...

Radu a tresărit. Paşi cunoscuţi i-au adunat împrăştierea.

— Bag sama că iar eşti bătut de gînduri, fătul mamei. Iacă am adus ulciorul şi uiaga. Vin şi ceilalţi. Veseliţi-vă o leacă. Dar pîn' să sosească ei, ţi-aş spune ceva, Radule, că altcum nu mai pot fi singură cu tine niciodată.

— Spune, mamă.

— Îţi spun. Te vedem, eu şi Alexa, mereu abătut. S-a dus voioşia ta de altădată. Asta ne doare, maică — pe lîngă multe altele...

— Vă fac şi alt necaz?

— Nu tu, vai de mine!

— Aha, celălalt...

— Lasă-l în plata Domnului. Nu de el vreau să-ţi spun, cît de tine. M-am sfătuit cu moşu'. Şi el zice ca şi mine. Nu te mai perpeli, Radule. Nu ne-ai spus-o, dar noi o simţim: ţie ţi-i dragă o fată, fata ungurului tău. Ia-o, maică. Noi nu ne uităm că-i de altă lege. Şi zicînd acestea, bătrîna se duse să aşeze ulciorul la umbra deasă a nucului din capul fîneţei, dar mai mult ca să-şi facă de treabă.

Radu o petrecu cu ochii înduioşaţi. Bieţi bătrîni, de-aţi şti voi ce fecior rău aveţi! De-aţi şti că nici nu m-am gîndit să cer învoirea voastră! De-abia acum iau seama că aşa se cade... Binecuvîntarea voastră e un balsam. O simt cum mă întăreşte!

— Pace bună, Radule. Azi îţi bem căpriorii!

Era preotul, care venea direct de la biserică, însoţit

de ceilalţi prieteni chemaţi de flăcău. În urmă păşea agale Horváth, cu Alexa şi Fira îmbrăcată în straie de sărbătoare, însă fota i se petrecea strîmb pe trup, căci pîntecul i se rotunjise.

Hotea şi Radu se căţărară pe furcile casei, de-acolo pe coroana podului şi bătură cuie mari de lemn pe leaţul de creastă, încheind astfel ultima bîrnă a scheletului de casă nouă. Salomia înfăşură gîtul sticlei cu mied în fire de lînă împletită în patru, şi băieţii o spînzurară de vîrful căpriorului cel mai înalt. Preotul citi o slujbă pentru belşugul noii gospodării ce se întemeia, apoi flăcăii sloboziră sticla între leaţii şi cornii căpriorilor. Uiaga se sparse împrăştiind stropii rachiului de miere pe blănile şi stîlpii de brad.

— Să fie cu noroc, gospodare! strigară cei de jos. Popa Niculae apucă ulciorul şi stropi şi el, pe toate cele patru laturi, zidurile de piatră şi cărămidă, dar mai cu milă, ca la împărtăşanie. Trebuia să mai rămînă şi pentru gîtlejuri... Salomia aduse pe un tănier ulciţe de lut, băieţii săriră sprinteni, ciocniră cu toţii şi cît ai scăpăra din amnar ulciorul se goli.

— Fă-i şi lui felul ca să fie datina plină, îl îndemnă Alexa pe fecioru-său, şi Radu izbi cu ulciorul de zid.

— Cum s-a spart ulciorul, aşa să se spargă necazurile; cum stă perete către perete şi nu se bat, aşa să nu vadă ceartă nici casa aceasta, zise Salomia, închinîndu-se prelung.

— Radule, vino după-masă pe la noi, îl pofti Horváth la plecare.

— Mă cam codesc, baci. Ştii bine de ce...

— Vom vorbi de-ale noastre, de-ale meşteşugului.

— Maria ce face? N-am văzut-o de cîteva zile.

— Oftează şi te aşteaptă. Vroia să vină şi ea, dar are de lucru. Pentru tine.

— Pentrù mine? făcu Radu, mirîndu-se.

— Da, pentru tine. Şi pentru ea... adăugă Horváth după un pic de gîndire. Vino s-o vezi. Şi Wilma are să se bucure. Nu e femeie rea, dar e prea bigotă. O dau eu pe brazdă...

În după-amiaza aceea, Radu Zăican păşea pentru întîia dată în casa Horvaţilor. Era hotărît să ia tau-

rul de coarne, ca să se aleagă într-un fel. Adică nu într-un fel oarecare, ci într-un singur fel : Maria să-i fie nevastă ! Cît mai curînd. Simţea tot mai mult nevoia să fie la casa lui, cu femeia lui. O dată aşezat, putea să-şi vadă liniştit de muncă şi de necazurile satului. Îşi făcea vină că părăsise îndeletnicirile obşteşti. Ba întemniţarea la Deva, ba nunta surioarei, ba clădirea casei lui, toate îi răpiseră un timp preţios care nu se mai întoarce. Se apropia toamna şi, dacă sta şi socotea bine, el nu înfăptuise nimic din cîte îşi pusese în gînd astă-iarnă. În curtea preotului Niculae, sub şopron şi în grajdul lipsit de vite, sta îngrămădită lemnărie de tot felul adusă de căseni pentru şcoală, după legămîntul de la Arminden. Sta şi aştepta un om de nădejde care să-i dea viaţă, un om de nădejde care nu putea fi altul decît el. Ştia bine asta. I-o spuneau sătenii cînd îl întîlneau în cale, rar, pentru că şi el începuse să apară tot mai rar prin sat. De la Dealul Negru se ducea direct acasă, tăind pe poteca din lunca Jiului, iar de la casa bătrînească tot pe poteci pînă în Lunca Florilor de pe Jieţ...

N-a mai fost nici pe la Jäger, cu toate că au atîtea de vorbit. Şi pe el îl vede rar, pentru că inginerul este ocupat din ce în ce mai mult cu lucrările de la galerii. Pe popa Niculae îl vede numai duminică seara. Nu mai buchisesc împreună. Împrumută *Gazeta de Transilvania* şi o citeşte acasă, la lumina slabă a opaiţului din cuine. Pe Necula Măghiran şi pe moţii ceilalţi, care-i sînt atît de dragi, nu i-a mai văzut de mult. A aflat că Ţancotă a fost slobozit din temniţă. Nu l-au condamnat. A tot vrut să se ducă pe la el, să afle ce s-a mai întîmplat pe acolo, însă n-a fost în stare să-şi facă timp.

Trebuia să mai dea o raită prin satele pe unde are legături şi pe care le colindase la înapoierea de la Clopotiva. Nici pe asta n-a făcut-o, iar toamna se apropie şi o dată cu ea vor apărea ca nişte corbi stoluri de slujitori şi vătafi de la curte, să-i pornească pe oameni la strînsul bucatelor grofeşti...

Pe deasupra acu-acu trebuie să pice şi avocatul

Ujhely de la Deva. Așa fusese vorba : pe la începutul lui august...

Nu ! Nu mai merge astfel. Trebuie să reia munca pentru obște. Iar pentru asta trebuie să limpezească lucrurile cu așteptata lui căsătorie și să gate casa în cîteva zile. Hotea i-a și spus că mîine vine la clacă neîntreruptă cu Moga, Stamate și Moacă al lui Tătaru din Jieț. Așa s-au socotit flăcăii. Abia acum Radu își dă seama că și ei sînt grăbiți. Și ei sînt ceva...

Tot gîndind astfel și făcîndu-și imputări, Radu ajunse în fața clădirilor coloniei numărul 2, unde stătea Horváth. Colonia era o îngrămădire de douăzeci de case de zid, mici, fiecare pentru cîte două familii. Pînă în primăvară Horvații locuiseră în colonia-cazarmă. Locuiseră — adică se chinuiseră toți trei într-o singură încăpere plină de ploșnițe. In aprilie li s-a dat casa cu numărul 13 din noua colonie, unde sînt adăpostiți numai șefii de echipe și maiștrii familiști.

I-a ieșit în întîmpinare Horváth Șandor, surîzător și cu „Noroc bun !“ spus pe romînește.

— Jó szerencsét, baci ! Îmi plac mult binețele astea pe care le-ați adus la noi, dumneavoastră și nemții. Trag nădejde că într-adevăr va fi cu noroc venirea mea în casa dumitale.

— Musai, Radule. Ne vom înțelege, sînt sigur. Adică, n-ai ce să te mai înțelegi cu mine. E vorba de Wilma mea. Ai să vezi că nu e urîcioasă, cum de bună seamă îți închipui. Știe că ești iubit de tot satul. Ba și de noi, străinii. Să nu crezi că nu se vorbește de tine și între ai noștri. Cît ai fost la gherlă, te pomeneau nu numai Maria, ci toți ungurii, ba și nemții de la popicărie. Ține minte să-ți spun ceva despre popicari... Dar hai să intrăm !

Apărură în pragul ușii Maria și Wilma. Mama părea cam bățoasă, deși îi zîmbi binevoitor. Fata era îmbrăcată în același veșmînt unguresc de la Arminden și rîdea fericită. Îl luă de braț pe Radu, nu fără sfială, nu fără să tragă cu ochiul la ce poză face maică-sa și-i șopti în graiul lui :

— Bine-ai venit ! Te așteptam, dragule...

Radu fu surprins şi îi răspunse cu prefăcută invidie :

— Tu înveţi romîneşte mai repede decît învăţ eu ungureşte. O să-ţi iau cartea împrumutată de la domnişoara Ketti.

— Dicţionarul ? se sperie Maria.

— Da, dicţionarul. Mi-l făgăduise încă din iarnă.

— Nu ţi-l dau !

— Atunci îl iau cu tine cu tot...

— Aţi şi început să vă certaţi ? îi dojeni tatăl, în glumă. Ia, mai bine staţi jos să ne cinstim şi să mai vorbim de-ale noastre.

Locuinţa Horvaţilor se compunea din două încăperi mici, cu mobilă puţină şi sărăcăcioasă. Mîini gospodine îi dăduse însă prospeţimea sălaşului spălat şi dereticat. Una din odăi era dormitorul bătrînilor. Pe duşumeaua de lemn spălată cu leşie se întindea numai un preş îngust, la intrare. Un pat mare cu tăblii de fier, pe care fuseseră cîndva pictate flori şi un îngeraş cu tolba plină de săgeţi, ocupa peretele din fund. Patul era acoperit cu o cergă vărgată în verde şi roşu, de sub care atîrna dantela unui cearşaf curat. Deasupra patului — un crucifix din lemn sculptat. De-a lungul zidului din faţa uşii se afla un dulăpior pentru rufe, cam hodorogit de bătrîneţe şi de trambalări de colo-colo. Alături, o măsuţă de fier, rotundă, cu un lighean acoperit de un ştergar curat, înflorat cu stîngace cusături de mînă, iar deasupra o oglindă cu luciul mîncat de vreme şi de abureală. Peretele din faţa patului dădea la drum. Două ferestre măricele erau încadrate cu şterguri albe. În unghiul dintre perete şi uşă se afla un colţar pe care stăteau rînduite cîteva cărţi cu scoarţele rupte, lexiconul romîn-maghiar şi maghiar-romîn împrumutat de la Ketti Jäger, o periniţă de ace, două cutioare de mucava, un brici, un fus şi alte mărunţişuri. De cealaltă parte a uşii, prinse în cuie bătute în zid, spînzurau de-ale îmbrăcăminţii : o haină a lui Şandor, o rochie de stambă şi două bluze.

Toată această puţină mobilă abia mai lăsa loc în

mijlocul camerei pentru o măsuţă cu trei scaune de bucătărie. Masa era acoperită cu o velinţă ruginie. Un ghiveci cu muşcate, o lampă de tablă zmălţuită, cu fitil pentru ulei de rapiţă şi o farfurioară drept scrumelniţă completau interiorul.

Cealaltă odaie era şi mai mică. În fund se afla o laviţă cu velinţă şi cu perne viu colorate şi o ladă, poate lada cu ceva zestre. Locul de căpetenie în această încăpere îl ocupa soba de tuci cu două ochiuri la plită, şi o măsuţă de bucătărie pe care erau aşezate cîteva cratiţe şi un borcan cu castraveţi puşi la murat. Pe o poliţă de deasupra se înşiruiau farfurii de tablă, străchini de lut, trei farfurii de porţelan, tacîmuri şi un solniţar. Jos în colţ — o mătură şi o doniţă.

Şandor şi Wilma îşi făcură de lucru la bucătărie. În cealaltă cameră Radu şi Maria răsfoiau dicţionarul, dar nu se săturau privindu-se şi zîmbindu-şi cînd fîstîciţi ca nişte copii, cînd gravi ca nişte şcolari prinşi cu lecţia neînvăţată. În cele din urmă lăsară dicţionarul şi reuşiră să încropească o convorbire în care fata, răspunzînd unei întrebări a flăcăului, îi explica şi-i arăta ce lucrează ea în fiecare zi: asta este o cămăşuţă dintr-un material cumpărat de la Pécs; astea-s batiste cu găurele migălite de ea; astălaltă este o faţă de pernă căreia chiar ieri i-a terminat broderia; iacă dincoace patru ştersuri pentru ferestre, cărora le-a brodat cu lînică roşie nişte cocoşi moţaţi şi pintenaţi.

— Şi pentru cine faci tu astea, Mario? întrebă Radu cu un anume gînd.

— Pentru tine şi pentru mine, îi răspunse fata simplu şi serios.

Erau fericiţi. Horváth aduse pahare şi o sticlă cu băutură gălbuie. Wilma prepara ceva la bucătărie.

— Fata ţi-a arătat scule de preţ. Din sărăcia noastră, ce a putut face şi ea... Mai are cîteva în lada de colo, şi arătă spre bucătărie. Dar am adus şi eu o sculă în sticla asta. Ghici ce-i?

— După culoare — mied.

— N-ai ghicit! Este palincă lucrată cu boabe de

secară prăjită şi cu nu ştiu ce pai de pe Tisa. O ţin de mult, de la Pécs.

— De ce îi spuseşi „sculă", baci?

— Pentru că în vreme ce noi o bem numai la zi însemnată ca asta — pe cîmpie, adică pe moşiile grofeşti, ea se dă iobagilor în fiecare zi cînd sînt la muncă. Ce faci ochii mari? Aşa este. O fi palinca aia mai prost făcută ca asta, o fi numai rachiu din cucuruz stricat, ori rachiu din mere pădureţe, dar este tare şi ardeiată. Vătafii o dau ţăranilor, cînd sînt la muncă pe ogoare, de trei ori pe zi: dimineaţa pe burta goală, între nămiezi şi chindie şi apoi către apusul soarelui. Nu multă, dar atîta cît să-i iuţească la treabă. Ei, aşa-i că este o sculă? Ca o sapă nouă, ca o seceră bine ascuţită. Abăr, nu-s proşti grofii noştri — ce zici? Mîncare puţină, dar otravă tocmai bine ca să pună sîngele în mişcare şi să meargă coasa mai repede. De-aia mor ca muştele. Iobagii, nu grofii...

Radu rămase pe gînduri. Isteaţă minte are Horváth-baci, cugetă el, dar tresări amintindu-şi ce văzuse şi el pe moşiile boierilor şi ciocoilor romîni de prin Dolj şi de pe Bărăgan, cînd se dusese acolo cu oile:

— Aşa este, baci. Şi eu am văzut asta, de mult. Dar atunci am văzut cu ochii, nu şi cu mintea.

— Unde? Că pe la ţinutul ăsta al Jiului ardelenesc, nobilii au domenii fără cîmpii cu arătură multă, întinse ca pe Tisa şi pe Mureş. Ţăranii de-aci iobăgesc mai mult la curte, la poame şi la pădurile domnilor.

— Am văzut în ţară, adică la romînii de dincolo de munţi.

— În Valahia?

— Da. Acolo nu este palincă, dar se face ţuică multă...

— Straşnică băutură şi ţuica lor! Am gustat-o şi eu, îl întrerupse Horváth cu ochi înveseliţi, sclipind de amintire.

— ...Ţuică pe care boierii şi logofeţii — continuă Radu — o dau ţăranilor cînd îi scot la muncă. Le-o

dau tot ca pe-o sculă și tot cu mîncare puțină: o ceapă, un castravete, o bucată de mămăligă rece... Cînd țuica ajunge sculă, atunci e scula diavolului. Și la noi, la băieși, văd că se cam bea. Dar nu la mină, nu în toiul muncii. La crîșmă sau acasă. Asta e altă socoteală. Nu se prostește munca...

— Ba, Radule, cînd ai să cunoști mai bine viața minerilor, mai cu seamă a celor din galeriile de sub pămînt, ai să vezi că din păcate sînt și printre ei unii care vin cu sticla ascunsă la sîn. Nu e bine, pentru că în afund îi pîndesc primejdii mari. Ai să vezi cînd vom găta Dealul Negru. Abăr munca trebuie făcută cu socoteală, fără rachiu pe dinăuntru și fără gîrbaci pe afară...

— Munca lungește viața, iar lenea o scurtează. Mie mi-a plăcut totdeauna să muncesc. Și îmi place mai cu osebire munca de băieș. Nici eu nu știu de ce.

— Munca noastră este o patimă, băiete. Se spune că Dumnezeu cînd a făcut viețuitoarele i-a dat omului să trăiască numai douăzeci de ani, însă fără să muncească. Omul, deși trăia în desfătări, s-a arătat nemulțumit și i-a cerut Bărbosului să-i prelungească viața. Atunci Dumnezeu i-a mai dat douăzeci de ani de la măgar, douăzeci de la cîine, zece de la bou, și zece de la pisică, abăr să muncească cu brațul și cu unealta. De-aia omul cînd îmbătrînește dă în mintea pisicilor și se tîrăște cu ultima lui sculă: toiagul...

— Tată, dar grofii nu muncesc, ținu să amintească Maria.

— Ălora le-a dat Dumnezeu numai din anii măgarilor, lămuri tatăl.

— Vă arde de povești gogonate și eu stau cu tava întinsă. V-am adus plăcinte la care a lucrat și fata mea. Eu numai le-am copt. Te rog să iei ca la dumneata acasă, domnule Zăican.

— Mamă, zi-i Radu! se rugă încet Maria.

Wilma se uită la fată cam chiondorîș. Nu-i răspunse dar se așeză și ea la masă, ispitită să guste din pa-

linca ce-i amintea de Pécs-ul tinereții ei și să asculte vorbirea bărbaților, atîta cît înțelegea ea romînește.

— Meșteșugul nostru e frumos, Radule. De-abia aștept să isprăvim cu Dealul și să coborîm în galerii. Să vezi ce viață e acolo! Am trăit sub pămînt treizeci de ani încheiați. M-au pîndit toate primejdiile iadului: și inundații, și explozii, și prăbușiri. Deocamdată am scăpat, însă pînă la urmă prea puțini din noi ne alegem teferi. Dintre toți breslașii, avem cea mai cruntă soartă. Chiar dacă scăpăm cu viață, stăpîni nemilоși cărora Bărbosul le-a dat din anii cîinelui, ne storc ultima vlagă din sînge și ne ciuruiesc bojogii. Și cu toate astea ne este dragă munca noastră de mineri, iar cînd îmbătrînim și sîntem lepădați pe drumuri, ni-i dor de mină, de galerii, de abataj, de primejdii chiar! Ne cheamă adîncul! E curios, dar așa este. E curios pentru că ne dăm seama de robia noastră, ne dăm seama că mina nu numai că nu e a noastră, dar nici nu poate fi a noastră, precum îți mai deslușii cîndva, nu știu cu ce prilej. Ieșim din mină scîrbiți de rînduiala celui care a împărțit anii dîndu-ne nouă pe ai boului. Ieșim flămînzi după lumină și frînți de oboseală, așa cum spune cîntecul nostru:

„Cînd plini de praf, cu pași trudiți
Ieșim din mină obosiți,
Ne doare că-n lumina sa
Pămîntul ține-o lumea rea..."

...și totuși ni-i dor să reintrăm cît mai degrabă în mină. E ca o patimă, ca o otravă care ne-a intrat în sînge.

Wilma încremenise cu ochii țintă la Șandor al ei. Nu înțelesese întreg șirul cuvintelor și cu toate astea conținutul lor amar o pătrunsese pînă în fundul sufletului ei veșnic îngrijorat de soarta bărbatului care robotește poate chiar sub florile din grădiniță, la adîncimi ametitoare. „Sfîntă Varvara!" șopti ea și își făcu semnul crucii.

Maria ofta şi mîngîia mîna lopătoasă a lui Radu. Ştia că o aşteaptă şi pe ea soarta tuturor nevestelor de mineri. Dar ca Radu al ei nu este nimeni — în nici o mină din lume — atît de voinic, atît de aprig, în stare să sfarme munţi şi să înlăture orice primejdii, orice duhuri rele ale pămîntului şi subpămîntului...

— Eu, Horváth-baci, aş vrea să lucrez la galerie, spuse Zăican. Cum să fac? M-aş cere domnului inginer Jäger, dar nu-mi vine nici să mă despart de echipa dumitale...

— Mai ai răbdare. Împreună am început să mîncăm Dealul Negru, împreună să-l gătăm. Peste un an nu va mai rămîne din el decît o amintire. Apoi — vom vedea. Oricum, vreau să fii tot în echipa mea. Eşti un lucrător minunat, abăr mai ai încă multe de învăţat în meseria de băieş. Vreau să-ţi pun chiar eu în mînă lampa de miner, să cobori cu mine în galerie şi să lucrăm la acelaşi abataj. Poate nu la Petrila, ci în altă parte.

— Cum, în altă parte?

— Aud că se fac săpături de încercare la Petroşeni şi la un cătun mai depărtat căruia i se spune Lupeni — sau aşa ceva. Toată Valea Jiului este plină de zăcăminte. Să vezi că vor răsări noi exploatări, cît de curînd.

— Tot ale fraţilor Hoffmann?

— Ale lor, sau ale altora. Oamenii cu bani mulţi, cei de la oraşe, care se ocupă cu fabrici şi cu fel de fel de industrii, şi cărora în limba maghiară li se spune *capitalisták,* sînt ca muştele: unde simt dulceaţă, acolo năvălesc cu toţii...

Radu rămase pe gînduri. Începu să-l frămînte iar viziunea unei exploatări în obşte a bogăţiilor din Valea Jiului. Dacă nu s-a putut la Petrila, s-ar putea la Petroşani, ori la Lupeni?

— Eu nu mă împac cu gîndul să vină şi acolo nişte străini, „capitalişţaci" cum le spui dumneata, să facă exploatarea pe sama lor, să se împută de bănet, iar ţăranii noştri să se milogească, pe pămîntul lor, pentru o sărmană de simbrie, ori să-şi ia lumea-n

cap, cum au făcut atîţia la Petrila noastră, mărturisi Zăican frămîntarea.

— Iar umbli cu închipuiri deşarte, Radule.

— Nu-s închipuiri. Simt că ce cuget eu este drept. Tot atît de drept, pe cît de nedreaptă este furişarea capitaliştilor — aşa ziseşi ? — printre noi, în avutul nostru.

— Aşa este, băiete, nu zic ba. Abăr ce putem face, cîtă vreme ei sînt cu puterea iar noi cu neştiinţa ? Bănuiesc însă că nu va fi aşa cît lumea şi pămîntul... Intr-o zi, nici eu nu ştiu cînd şi cum, va veni o răsturnare. Musai — altfel se va prăpădi lumea. Vorbeşte şi cu domnul inginer Jäger. Lui îi poţi împărtăşi toate gîndurile. Il cunosc de mult. In tinereţea lui a luptat şi a suferit pentru dreptate.

— Radu, te rugăm să ne spui şi nouă cum stai cu casa. Să afle şi mama. Imi pare rău că n-am venit şi eu azi, cînd i-ai sfinţit temelia, spuse Maria, în vreme ce tatăl ei se dusese să mai împrospăteze paharul.

— N-am sfinţit-o, că nu-i biserică. Am îndeplinit o datină : ne-am cinstit, rîse flăcăul.

— Aşa este, adăugă Şandor care sosise cu paharele pline. Noi, ungurii, avem o vorbă : locul îl sfinţeşte omul !

— O avem şi noi, întări Radu. După cît am socotit eu, casa va fi gata într-o lună. Dacă îi dau zor — şi mai curînd. Incepînd chiar de mîne am clacă de prietini tot unul şi unul, în cap cu vornicul feciorilor din sat. Asta nu înseamnă că am gătat. Să vezi pe urmă trudă ! Sînt atîtea de făcut în jurul căşii... O mulţime de hodaiţe. Vreau să clădesc şură cu puiag mare, porumbar de pari, furn pentru pîine, coteţ pentru păsări, grajd pentru o vită-două, şi mai întîi de toate ce credeţi ? Palat pentru Grof, cînele pe care l-am adus de la stînă ! adăugi Radu înveselindu-se. Cînd o să le fac toate astea, nu ştiu — că am atîtea în cap : procesul cu grofii, şcoala pentru copiii rumînilor şi pentru care va trebui să plec la un învăţat de-al nostru, de la Braşov, dacă nu şi mai departe, la Viana...

Dar bun e Dumnezeu, cu sănătatea birui toate, se mîngîie tot el.

Wilma îl urmărea atentă, să-i prindă toate cuvintele. Îi plăcea băiatul. Bun ginere, se gîndea ea. Harnic, isteț și gospodar. Dacă i-am da-o pe Maria, ar scăpa fata de magherniţele din coloniile societăţii. Ar fi la casa ei, la munca ei, cu orătăniile ei. Și totuși, nu se poate! Maria este de mult făgăduită lui István, care și el e vrednic, degeaba îl ia în rîs Șandor. Și e bun. Unde-l pui acolo stă. Cu István fata ar duce o căsnicie liniștită. Zăican ăsta e prea iute, prea vrea să facă multe, și cine la multe gîndește nici una nu isprăvește... Își pierde timpul pentru alţii. S-a luat rău cu domnii nobili și poartă gînduri rele societăţii care, orice s-ar zice, ne dă o pîine. Bună, rea — dar ne-o dă. De-aia a și ajuns el la închisoare. Ce trebuia să se ia la harţă cu judecătorii? Ce i-a folosit? A ajuns puşcăriaş. Mai mare ruşinea! În familia noastră nu s-a pomenit așa ceva. Șandor, cît este el de colţos, n-a păţit niciodată o ruşine ca asta...

Wilma își depăna gîndurile în vreme ce tinerii începură să șușotească. Șandor se trudea să destupe pipa și bombănea înciudat.

Și nu e numai atît, își continuă ea firul gîndurilor pentru sine. Dacă o las pe Maria să se mărite cu flăcăul ăsta nu fac un păcat? Zăican e de legea Răsăritului. Ce vor zice prietenele, nevestele celorlalţi muncitori maghiari? Mă vor certa, mă vor blestema, poate chiar că nici bună-ziua n-o să mai capăt... E rău că n-avem un preot de-al nostru! M-aș sfătui cu el. I-aș cere dezlegare. Fără învoirea lui nu se poate pentru nimic în lume! Și cine știe dacă o dă... își încheie ea sfatul, mîngîind scoarţele soioase ale unei biblii mici pe care o luase de pe colţar.

Afară era spre asfinţit și Zăican începuse să dea semne de nerăbdare.

— Wilma, Radu al meu aşteaptă un cuvînt de la noi... Știi despre ce este vorba, rosti Horváth cu voce înceată dar apăsînd pe *al meu*. Apoi adăugă cu glas mai hotărît: Să le dăm binecuvîntarea! Eu am zis și zic și acum *da!*

— Pentru asta am venit, îndrăzni și flăcăul.

Maria se sculă tulburată și se retrase în colțul către fereastră. Clipea des și avea un ușor tremur al degetelor. În fugă, trecînd pe lîngă maică-sa, îi sărută mîna.

Bătrîna, reculeasă din îndepărtata călătorie a gîndurilor, îi privi pe toți trei pe rînd. Ochii ei gălbui și umezi nu spuneau nimic. Răspunsul întîrzia. Apoi, petrecînd buza de sus peste cea de jos, începu să clatine capul rar, de la dreapta la stînga :

— Nu !

După cîteva clipe de liniște grea, lăsată de răspunsul domol dar ferm, Maria izbucni în plîns. Își încolăci brațele de gîtul mamei și gemu printre suspine :

— Îl iubesc, mamă ! Nu mă mărit cu altul...

Radu rămase cu ochii pironiți. Fața i se îmbujoră, apoi deveni pămîntie. Ochii îi scăpărau. Fălcile rumegau în sec.

Nici Șandor nu se așteptase la acest răspuns. Cînd o înștiințase că Radu va veni azi pe la ei, Wilma nu arătase nici surprindere, nici supărare.

Pipa i se stinse iar. Păși în bucătărie. Acolo găsi loc să se miște și să bombănească mîrîit, pe limba lui.

Wilma cuprinse fata de talie, o lipi de ea și îi mîngîie obrajii. Simțind nevoia să lămurească tînărului răspunsul care pricinuise zbuciumul tuturor, bătrîna grăi apăsat, țintind privirea în ochii lui Radu :

— Noi sîntem catolici. Biserica noastră nu îngăduie...

— Sîntem creștini cu toții, întrerupse Zăican reținîndu-și mînia.

— Dar nu de aceeași legătură sfîntă. Numai noi sîntem de credința cea dreaptă, se încăpățînă Wilma.

— Ești o nebună ! Te pui în calea fericirii copiilor ăștia care se iubesc, izbucni Horváth, lovind cu bocancul în prag. Ce tot vorbești de credință !? Ți-am mai spus-o de atîtea ori : credința e dragostea, și dragostea este liniștea căminului și fericirea pe pămînt.

Wilma ridică ochii spre crucifixul de deasupra patului, cerșind parcă iertare pentru nelegiuirea bărbatului. Radu și Maria se uitau la Șandor surîzînd triști. Vedeau că Șandor ar mai fi vrut să spună ceva. Nu voia să se dea bătut, dar cîteva ciocănituri în ușă îi făcură pe toți să tresară.

Era Anuța Sluguț care deschise ușa binișor, șovăi o clipă, zîmbi tuturora, ceru iertare pentru îndrăzneală, apoi îi dădu drumul vijelios:

— Radule mamă, greu te-am găsit. Toate cășile astea sînt la fel... M-a mînat domnu' părinte să te cat. Am fost la ai tăi. Firuța, draga de ea, m-a îndreptat aci. Am venit într-o fugă, dar uitai numele dumnealui — și arătă spre Horváth. Am întrebat pe niște vecine. Dar am întrebat de tine. Una, a de peste drum, te cunoaște și te-a văzut cînd ai intrat. Așa că te-am găsit. Dom...

— Dar spune o dată, ce-i ? o repezi Radu.

— Domnu' părinte te roagă să vii mintenaș. A sosit cu poștilionu de-adineauri un domn mare de la Deva.

— Avocatul Ujhely ?

— Așa ! Ăla. A tras la domnu' părinte.

— Bine, nană Anuță. Du-te sănătoasă și spune-le că vin curînd.

Vorbirea tumultuoasă a Anuței descreți frunțile. Wilma găsi prilejul să încerce a-i îmbuna și pe bărbați și pe Maria, care acum nu mai plîngea, dar era întunecată și privea dîrz.

— N-avem încă preot de-al nostru în satul ăsta. Dacă ne dă dezlegare cel de la Hațeg, sau cel de la consistoriul din Alba, atunci vă dăm binecuvîntarea. Așa că vom mai vedea. Nu vă pripiți...

Șandor-baci îl însoți pe Radu pînă la portiță. Îi strînse mîna, îl bătu pe umăr voinicește și-i spuse o vorbă de încurajare.

Maria îl însoți mai departe, pînă la capătul coloniei, fără să mai ceară încuviințarea mamei.

Mergeau îngînduraţi. Durerea şi mînia le încleştase graiul. La despărţire fata îl întrebă :

— Radule, cînd termini casa ?

— Dacă eşti în acelaşi gînd cu mine — chiar săptămîna asta.

— Bine. Vin la tine ! Şi nu mai plec...

Capitolul XXIV

FLĂCĂRI PE CULMI

Toată săptămîna Radu a muncit cu înfrigurare, ajutat de prietenii cărora le mărturisise, cu legămînt de taină, pricina grabei. Printre picături au dat ajutor şi Horváth şi Zunkopf şi Măghiran. Acesta s-a dovedit meşter în aşezarea draniţei pe acoperiş; Horváth a bătut pilaştrii prispei şi a lipit tencuiala cu var stins; Zunkopf a făcut adevărate minuni, fără de care casa n-ar fi fost casă: a lucrat cu scule alese de la atelier, o laviţă, o masă şi patru scaune pătrate.

Maria s-a strecurat de lîngă maică-sa în două dimineţi, cînd Wilma bucătăreasa, cu hotărîrea să pună şi ea mîna la treabă. Radu nu voise s-o lase, dar n-a avut încotro: fata i-a arătat că este pricepută la aşezarea cărămizilor de vatră — aşa cum văzuse ea la Pécs — şi la văruirea cu humă amestecată cu piatră de sîgă pisată mărunt ca o făină. A muncit cu îndărătnicie. Ochii îi sticleau.

Moş Alexa a cărat cu juncanii săi bulumacii şi şipcile pălanului; Salomia a adus pe Grof cu palat cu tot; iar Fira — cărţile frăţiorului, ceaunul cu pirostrii, cîteva vase de pămînt şi alte lucruri pe care dacă nu le ai nu poţi nici mînca, nici dormi.

Vineri seara, cînd totul fu gata — adică atît cît să se poată locui — meşterul Zunkopf a bătut deasupra prispei nişte litere tăiate în tablă groasă: un *R*, un *Z*, şi patru cifre care alăturate, arătau anul

1841. Erau darul lucrătorilor germani pentru casă nouă.

Maria a trebuit să amîne fuga pînă duminică seara, cînd maică-sa se afla la niște prietene din colonia-cazarmă, iar Horváth la popicărie. El aflase de dimineață fapta ce se pusese la cale. Radu simțise nevoia să i-o spună. Întîi baci se împotrivise, cu toate că vedea zădărnicia : îl cunoștea bine pe flăcău și își cunoștea și fata. În cele din urmă i-a dat învoirea. Dar s-o facă în mare taină. Să nu prindă de veste nimeni din colonie. Nici măcar Maria să nu afle că el e oarecum părtaș. Se cheamă că el nu știe nimic...

A întîmpinat-o Radu în luncă, pe poteca dosnică străjuită de anini. Maria luase cu ea numai o legătură cu rufe.

Ajunși acasă, Radu a încălzit apa în ceaun, a mestecat mălaiul și a răsturnat mămăliga pe un fund de plută, iar Maria a scos brînză dintr-o bărbință adusă de mama Salomia, a fript o halcă de berbece și a cărat apă de la șipotul din Lunca Florilor. La masă au rîs, au vorbit și au chibzuit ce mai au de făcut prin casă și pe lîngă casă. Parcă erau împreună de cînd lumea...

Pentru întîiași dată în viață, Maria a dormit în noaptea aceea pe laviță cu fîn proaspăt cosit.

In aceeași duminică a avut loc o serată intimă la cazina funcționarilor, dată de soții Willing pentru a anunța oficial logodna fiicei lor Tereza cu inginerul Otto Schültze.

Astfel de petreceri se fac des, fie în apartamentele vreunuia din conducătorii locali, fie la cazină. Cu încuviințarea patronului Hoffmann, de șase ori pe an cheltuielile seratelor sînt suportate de întreprindere, dacă sînt date la cazină — și dacă sînt poftiți toți inginerii și funcționarii de la contabil în sus, cu familiile lor. Pe deasupra domnul Gustav Hoffmann a poruncit ca pe cheltuiala societății să se organizeze două baluri pe an, la care să participe și funcționarii mărunți, supraveghetorii și maiștrii șefi, cu scopul mărturisit ca aceștia din urmă să fie desprinși din

masa cea mare a muncitorilor şi să se simtă astfel mai apropiaţi de interesele întreprinderii. La aceste baluri, ca şi la cele şase serate oficiale, se aduc şi lăutari de la Haţeg sau Deva.

Serata de duminica aceasta nu făcea parte din şirul celor oficiale. Era a soţilor Willing. Totuşi direcţia locală şi-a îngăduit s-o treacă la contul ei, din două motive: întîi pentru că era vorba de anunţarea logodnei unuia din inginerii ei cu fata inginerului-şef; apoi — şi asta cîntărea mai mult — pentru că se afla în localitate şi Gáll Lajos, fişpanul comitatului de Hunedoara, sosit de dimineaţă şi rugat să rămînă la pertcere. Comitetele urma să-şi continue inspecţia a doua zi — căci pentru controlarea autorităţilor în subordine se afla el de cîteva zile pe drumuri, acum, în toiul muncilor agricole.

De la inaugurarea exploatărilor din Dealul Negru şi petrecerea de pomină — doamna Willing n-o va uita niciodată — la care au participat patronii şi reprezentanţii de la Viena şi Budapesta, a trecut aproape un an. Timp destul pentru ca o întreprindere prosperă să-şi mărească personalul administrativ, mare şi mic, cu domni distinşi şi pricepuţi în a distra cuconetul. Se închegase astfel o societate „subţire" în această Petrilă încă sălbatică: domni şi doamne care ştiau valsul şi cadrilul, ştiau să joace écarté şi whist, ştiau să vorbească frumos — chiar cînd vorbeau de rău pe cei de-alături.

In primul rînd era însuşi domnul Otto Schültze, inginer diplomat de la Praga, bărbat de vreo treizeci de ani, grăsuţ şi jovial, cu o palmă mai scurt decît Tereza Willing, viitoarea lui soţie. Schültze căpătase conducerea minei „Impăratul Ferdinand", nu pregeta să se bage prin toate cotloanele galeriilor, ieşea de acolo plin de noroaie pe cizme şi negru pe mîini şi pe faţă, dar seara se pricepea să îmbrace o haină elegantă, să danseze şi să joace cărţi, şi nu-l întrecea nimeni la glume piperate. Doamnele îl alintau spunîndu-i „Schü", iar Tereza „To-to". O ceruse în căsătorie pe fata inginerului-şef pentru că avea

socotelile lui și nu-i păsa că binevoitoarele îi strecurase la ureche porecla logodnicei lui: „Calul".

Era apoi inginerul Farkas Belá, conducătorul minei nr. 2, sau mai bine zis al viitoarei mine, pentru că se ajunsese de-abia acum la primul strat de cărbuni. Farkas avea și el aceeași vîrstă cu Schültze. Era căsătorit cu Irene, o femeie cu zece ani mai în vîrstă ca el, voinică, blondă și cu ochii sălcii. Doamnele din Petrila îi spuneau lui Farkas: „Armăsarul", nu pentru că ar fi avut motive să-i cunoască puterile, ci pentru înfățișarea lui de atlet cu părul stufos ca o coamă de cal. Lui Irene doamnele îi spuneau: „Dădaca". Erau prietene și deci îi știau povestea: în ultimii zece ani ea îl crescuse pe Belá, ea îl ajutase să termine universitatea — și deci acuma avea dreptul să și-l păzească. De altfel Belá era cuminte. Șușotesc cucoanele multe. Doamna Nándor insinuase că Iosefina, soția lui Willing și viitoarea soacră, își umfla nările la apropierea „Armăsarului", și că atletul nechează frumos. Dar faptul nu e dovedit. Poate să fie o predispoziție a lui Farkas pentru femei din ce în ce mai vîrstnice, poate să fie o tactică măiastră pentru a intra pe sub pielea „șefului", dar poate fi și o bîrfeală prietenească... In orice caz Dădaca și-a luat măsuri. A investit în Belá un capital pe care nu vrea să-l piardă...

Venea la rînd subinginerul Halmoș Andras, un tînăr frumos și timid. Suferea în mijlocul acestei societăți lipsite de domnișoare, căci rămăsese numai Ketti, de vreme ce Tereza își făcea un rost; iar fata lui Jäger avea o situație specială și venea rar pe la cazină.

Necăsătorit era și Winkler, contabilul-șef, dar acesta era foarte rezervat și probabil că avea o poveste a lui de dragoste undeva, în vreun oraș de unde primea, cu fiecare cursă a diligenței, scrisori colorate pe care le desfăcea la birou, le citea înfrigurat de emoție, le vîra în buzunar, și apoi iar le scotea și iar le citea... Pentru suferințele lui, „societatea înaltă" din Petrila îl poreclise „Werther".

În subordinea lui Winkler era contabilul Váradi Alpar, un om de vreo patruzeci de ani, șters ca și subdirectorul Stierer, dar proeminent prin soția lui, Anna, cam de aceeași vîrstă, dar un drac și jumătate. Părul ei negru-tăciune, ochii negri migdalați, trupul zvelt și mersul legănat, provocător, pricinuiau insomnii chiar și unui om atît de serios și preocupat ca directorul Nándor.

Cît privește pe Jedermann, acesta era noul intendent general al exploatărilor Petrila, și știa unde se află fiecare cui pe care Winkler și Stierer îl aveau însemnat în registrele lor. Era un om deosebit de comod la toate seratele: nu-și permitea să se vîre printre superiori, cu atît mai puțin printre doamne — și își lua locul lui la bufet, unde da iama în bunătăți, mai cu seamă prin cele lichide. Emma, nevasta lui, avea 27 de ani, axact jumătate cît „papa", cum îi spunea ea soțului, avea ochi de veveriță, grație de șopîrlă și fusese proclamată cea mai bună dansatoare a Petrilei. „Dansatoarea în exil", îi spuneau invidioasele... Era singura femeie din societatea petrileană care stîrnise invidia tuturor celorlalte neveste de ingineri și funcționari. Asta pentru că de ea nu se mai bănuia că face și drege și că așa și pe dincolo, ci se afirma cu precizie că trăiește cu inginerul-șef Willing, socrul de mîine. Se dădeau și amănunte galante care excitau fie indignarea, fie poftele prietenelor.

La toate balurile și seratele, chiar la cele familiare, era poftit totdeauna și Kardas, negustorul de la Herberge, cu soția lui, Eva. Era poftit pentru că acum nu mai constituia un secret pentru nimeni faptul că Nándor și Kardas erau cumnați. Afară de asta, Kardas nu era un negustor oarecare, un biet cîrciumar, un momîrlan ca Banciu. Cumnatul directorului avea prăvălie cu de toate, cu din ce în ce mai multe și mai felurite mărfuri; primea și făcea comenzi; ținea în antrepriză noua cantină a societății; dădea bani cu împrumut, chiar fără dobîndă dacă era vorba de cucoane care pierdeau la cărți — în fine era banca Petrilei.

Este drept că fiind numai negustor, intelectualii din localitate îl ţineau puţin mai la o parte, dar foarte discret, să nu supere pe director. De trei luni însă, de cînd sosise de la studii Jenó, singurul lui copil, chiar şi această carantină dispăruse, distincţia fiului răsfrîngîndu-se şi asupra tatălui. Kardas Jenó era foarte tînăr, era încă student la Budapesta, dar făcea o figură cu totul deosebită în societatea petrileană. Era frumos, visător, şi ca orice poet din vremea aceea — influenţat de moda romantismului care triumfa — purta plete şi pelerină aruncată neglijent pe umeri. Scria versuri într-o revistă literară a poeţilor progresişti din Budapesta, ba chiar şi în *Erdelyi Hirlap* de la Cluj — şi prin toate aceste calităţi se impusese din primele zile nu numai doamnelor, ci şi unor bărbaţi ţîfnoşi, ca Willing spre pildă.

Tînărul Jenó era chemat la seratele din localitate, isca sau susţinea discuţii aprinse, avea un fel al lui de a privi de sus dar fără să jignească şi — parcă a fost un făcut, pentru că cine se aseamănă se adună! — începuse să trimită poezii fetei lui Jäger, şi se pare că de data aceasta Ketti nu mai era „insensibila" de altădată, „contesa scăpătată" cum o porecliseră cucoanele.

Sentimentele tînărului poet Kardas nu scăpaseră înaltei societăţi feminine din Petrila. Una din doamne, mai îndrăzneaţă dar prost inspirată, încercase chiar să lanseze pe seama lui Jenó porecla de „Poet cîrciumar", dar celelalte au respins porecla fie din sinceră indignare, fie în speranţa că frumosul visător le va dărui şi lor cîţiva stropi de cuvinte aurite — ştiut fiind că poezia este marea şi netăgăduita slăbiciune a femeilor subţiri. Aşa că poetul şi-a păstrat aureola. Numai muza a fost detronată de pe piedestalul pe care el încercase s-o ridice... Golul din jurul lui Ketti s-a mărit, şi biata fată îşi căută tot mai mult refugiul în cărţi, în mijlocul naturii şi printre muncitorii şi oamenii simpli din sat.

De altfel ea însăşi începuse de mult să se depărteze de societatea „bună". Motive avea destule. În primul rînd nu se simţea în stare să se poarte potri-

vit canoanelor acestei societăți : nu știa să aducă nici o veste despre „Calul", despre Anna, despre „dansatoarea în exil", iar dacă era întrebată ceva despre poet — făcea pe mironosița, după expresia chiar a „decanei", adică a doamnei directoare Nándor. Apoi — pe vrute pe nevrute — Ketti aflase o mulțime de intrigării din lumea bărbaților. Știa că șeful contabil Winkler caută să ocupe locul subdirectorului Stierer și că îl și prinsese cu niște socoteli încurcate în vechile registre. Winkler se pricepea deci să-și croiască drum în viață, așa că degeaba i se spunea „Werther"...

Inginerul-șef Willing își făcea loc cu coatele spre postul de director, în care scop trimitea rapoarte confidențiale la centrala din Brașov. Nándor îl prinsese cu mîța în sac, și între cei doi conducători se iscase un schimb de cuvinte de care ar fi roșit și „sălbaticii" momîrlani.

Împins de Dădacă, inginerul Farkas Belá, adică Armăsarul, săpa și el pe Willing, rîvnind la situația de inginer-șef, post pe care trebuia să-l moștenească Schültze...

Dar ceea ce o mîhnise și mai mult pe Ketti fusese convorbirea pe care o auzise fără voia ei — cu prilejul unei astfel de serate — între Willing și Tereza, prietena ei. Tatăl o dojenea pe fiică tocmai pentru această prietenie cu fata unui „revoluționar", a unui om care se coboară pînă acolo încît bea cu muncitorii la Arminden și ia parte la nunțile netrebnicilor, în fine a unui înfumurat care își închipuie că numai el cunoaște secretele meseriei de inginer-miner. Willing — care fusese atunci cam băut, din motive pe care le cunoștea numai Emma — îi interzise Terezei orice legături de prietenie cu Ketti, și din păcate Tereza îi urmase sfatul.

Ketti a plîns. Nu pentru Tereza, ci pentru că încerca o dezamăgire pe altarul prieteniei. Franz Jäger a mîngîiat-o cu dragoste de părinte, i-a spus vorbe filozoficești și a încredințat-o că dacă intrigile lui Willing împotrivă-i vor avea vreun efect la Bra-

şov — ceea ce el nu crede — cu meseria lui găseşte de lucru oriunde.

— Trebuie să înţelegi, fata mea — îi spuse Jäger — că trăim într-un colţişor de junglă.

— Mi-ar place într-o junglă adevărată...

— Ketti, şi aici sînt fiare. Nu vorbesc de fiarele pădurilor şi nici de aşa-zişii sălbatici ai lui Willing, adică băştinaşii. Cînd spun junglă, mă gîndesc numai la burghezia asta care s-a înfiripat la Petrila. Uită-te la bărbaţii junglei : toţi se sapă, toţi se mănîncă între ei, fiecare aşteaptă să înfigă colţii în greabănul celuilalt. Şi cu toate astea, toţi, fără deosebire, ştiu să se strîngă în haite cînd e vorba să-i extermine pe băştinaşi. Ca şi conchistadorii din vremea Americii abia descoperite...

Ketti asculta cu ochi mari şi cuminţi.

— Dar femeile? întrebă ea.

— A! cît priveşte pe femeile acestor cuceritori, peisajul junglei petrilene e şi mai pitoresc : toate femeile îngîmfaţilor conchistadori ai Petrilei se sărută, se iubesc, dar de îndată ce una din ele, oricare ar fi, dispare după o stîncă sau într-un hăţiş de liane, celelalte sar cu cleveteala. Se iubesc, se bîrfesc şi se disprețuiesc.

Aminteşte-ţi de petrecerile din iarna trecută, cînd cu vînătoarea. Nişte regine ale junglei, contesele Esztérházi şi Kendeffy, priveau de sus pe nişte regine mai mici, pe baronesele Pogány... şi nu mai ştiu cum le chema pe celelalte. Toate la un loc îşi făceau ochii mici şi migdalaţi, sau îşi puneau ochelari cu coadă atunci cînd vorbeau cu prinţesa banului, adică cu doamna Else Hoffmann...

Ketti rîdea cu poftă. Îşi amintea cum la seratele prilejuite de vînătoarea din iarnă Else apuca cu degete fine cutele rochiei, se înclina şi încremenea cu un zîmbet caraghios în faţa conteselor şi baroanelor.

— Dar şi doamna Hoffmann se răzbuna, continuă Jäger. Evident, pe cele mai mici în grad. Se uita şi ea de sus la doamnele Nándor şi Stierer, care sînt numai directorese... Doamna Willing simţea privirile de superioritate ale acestor directorese — şi la rîndul

ei avea în colțul gurii un aer de dispreț cînd trebuia să vorbească cu Irene, soția lui Farkas. De ce? Pentru că Farkas este numai inginer, își răspunse singur la întrebare Jäger, subliniind pe *numai*. Sînt sigur că Irene o disprețuiește pe Anna Váradi; Anna Váradi pe Emma Jedermann pentru că Jedermann este numai intendent; iar Emma o disprețuiește pe Eva lui Kardas negustorul — și așa mai departe. Asta nu le împiedică să se pupe, să-și spună amabilități și să joace cărți împreună. Despre mortalitatea lor nu mai vorbesc... Și toate aceste femei ale junglei te privesc pe tine, fetița mea, cu aere de prințese. Asta pentru că tu ești tînără, frumoasă și cuminte. Poate chiar te disprețuiesc. În cazul acesta eu sînt de vină. Te disprețuiesc fiindcă ai un tată pe care ele îl consideră „revoluționar", în vreme ce eu nu sînt decît un biet om însetat după dreptate...

Sîmidora intră aducînd pe o tăviță două pahare cu lapte.

— Mie să-mi dai și o vișinată din sticla pe care ai adus-o de la maică-ta, îi zise Jäger.

— Se potrivește, tată?

— Băutura bună se potrivește oricînd, răspunse Jäger.

— Sîmidora nu știe unde am pus sticla. Mă duc eu la cămară. Vin imediat, tată.

Ketti se ridică după scaun și plecă cu Sîmidora, pe care o cuprinsese de talie. Jäger le urmări zîmbind. Cînd se înapoie fata, inginerul încheie:

— N-ar mai fi rămas decît ca tu să disprețuiești pe Sîmidora, slujnicuța noastră, ca să închizi seria...

— Care serie, tată?

— Seria femeilor din jungla Petrilei... Dar tu nu faci asta. Ești fata lui Franz Jäger! Acum să trecem la alt subiect. Cît e ceasul?

— Opt și jumătate.

— Fertig! Începem lecția de limba italiană...

La serata din duminica în care Maria fugise de acasă erau de față toți membrii junglei. Jäger ținuse să nu lipsească pentru că îl interesea prezența prefec-

tului, dar şi ca să-şi vadă menajeria. Ketti — ca să-l însoţească, dar şi pentru ochii şi pletele poetului.

S-a petrecut, s-a dansat, s-a clevetit pînă tîrziu. Fişpanul Gáll a fost ţinta tuturor atenţiilor acestei societăţi plictisite de cadrul restrîns al Petrilei şi rămasă cu nostalgia vieţii de oraş.

Poetul Kardas Jenó a fost rugat să declame versuri şi, deşi atmosfera era nepotrivită, în cele din urmă a consimţit. Dar spre deziluzia doamnelor, în poezia lui Jenó nu era vorba de dragoste, ci de iobagi, dreptate şi alte fleacuri de astea.

— Păcat de frumuseţea lui! exclamaseră cucoanele.

— Ar trebui să-l ţii mai din scurt, povăţuise Nándor pe soră-sa Eva.

— Kossuth face ravagii... Şi ăsta are gărgăuni... reflectase prefectul.

— Poftește-l pe la noi, îndemnase Jäger pe fiică-sa.

Pornind de la poezia studentului cu păr lung şi ochi visători, se iscase o discuţie serioasă la bufet, în grupul fişpanului Gáll. Acesta mărturisise că autorităţile sînt îngrijorate din cauza perspectivelor proaste ale recoltei. În unele regiuni se văd semne de apropiată răzvrătire. Pe Tîrnave iobagii nu mai vor să iasă la muncă. În Maramureş a fost incendiat castelul contelui Apponyi. În ţinuturile temişane sînt semne de foamete la sate. În munţii Apuseni moţii sînt în aceeaşi frămîntare de totdeauna. De cîtva timp a mai apărut şi o agitatoare, Dumnezeu ştie de unde. Noi, autorităţile, n-o cunoaştem, spuse prefectul. Îi ştim doar numele : Ecaterina — şi numai din auzite. În calitatea mea de comite suprem al Hunedoarei am sezisat autorităţile superioare, cerînd dezlegare să trimit potera după ea. Fără o astfel de acoperire de la cancelaria imperială nu mă încumet să pornesc, pe barba mea, o acţiune represivă. Moţii sînt periculoşi...

Un alt fenomen — continuă prefectul — care începe să capete caracter general, este acela al fugii iobagilor de pe domeniile nobilitare. Noi căutăm să-l stăvilim pe cît putem. Urbariile sînt alcătuite mai

toate pe baza principiului „adscriptum glaebae"[1], aşa că domnii proprietari de latifundii au legea de partea lor. Mi-e teamă că vom fi nevoiţi să luăm măsuri mai serioase împotriva acestor ţărani zăpăciţi de agitatori nevăzuţi.

— *Allzu straff gespannt zerspringt der Bogen!*[2], domnule prefect, îl întrerupse Jäger.

— Cunosc dictonul, domnule inginer, răspunse Gáll. În ce mă priveşte n-aş vrea să uzez de mijloace drastice. Recunosc că ţăranii, cel puţin în unele regiuni, o duc greu. Poate n-ar strica unele reforme care cît de cît să le uşureze viaţa. Dar asta nu stă în puterea noastră, a autorităţilor districtuale. Este treaba Vienei. Noi avem obligaţia să facem în aşa fel ca legile să fie respectate. De aceea profit de prezenţa mea în mijlocul dumneavoastră, minţi luminate şi pline de patriotism, pentru ca să vă cer sprijinul. Mi-l puteţi da în felul dumneavoastră, şi anume încetînd să mai încurajaţi ţăranii fugari. Sînt destul de bine informat despre ce se întîmplă la Petrila. Ştiu că întreprinderea ilustrului nostru domn Gustav Hoffmann continuă să angajeze lucrători de prin sate. Este primejdios. Mai bine să vă completaţi lipsurile cu lucrători din Stiria, din Galiţia şi din alte părţi. Aşa cum aţi făcut în primăvară.

— În principiu aveţi dreptate, îl întrerupse de astă dată directorul Nándor. Dar aducerea acestor lucrători, care pentru noi reprezintă avantajul că sînt şi de specialitate, este legată de cheltuieli mari. Şi pe deasupra sînt şi pretenţioşi. Aţi văzut ce am păţit în luna mai cu nebunii ăia de polonezi...

— Domnule prefect — luă cuvîntul Willing — noi nu agităm pe ţărani. Nu avem nici un interes să facem greutăţi domnilor nobili. Dar ţăranii iobagi vin singuri la noi, fără să-i chemăm. Vin şi se roagă să-i angajăm. La orice fel de munci — şi indiferent de simbrie. Or, noi avem nevoie de braţe de muncă ieftine, cît mai ieftine. Putem să le refuzăm? Ar în-

[1] Lipirea ţăranilor de glie: interzicerea de a părăsi moşia nobilului.

[2] „Arcul întins prea tare, plesneşte", — dicton german.

semna să ducem o politică direct opusă intereselor domnilor Hoffmann şi chiar opusă intereselor măreţei noastre împărăţii care — ştiţi foarte bine — are nevoie de cît mai mult cărbune.

— Cunosc toate acestea şi nu vă fac imputări. Eu v-am rugat numai să întrerupeţi angajările de iobagi, cel puţin pentru două-trei luni cît durează perioada strîngerii recoltei, care şi aşa va fi destul de slabă, precizează încă o dată prefectul.

— Dacă e vorba numai de o perioadă scurtă, noi ne luăm obligaţia să vă ascultăm sfatul, spuse Nándor. Puteţi să comunicaţi acestea, o dată cu salutările noastre plecate, şi domnilor nobili, dacă cumva luaţi contact cu înălţimile lor în timpul inspecţiei ce o faceţi. Să vadă şi domniile-lor că nu le sîntem duşmani, aşa cum au avut aerul să ne reproşeze de două ori pînă acum.

— Da, îi voi vizita la întoarcere. Mă voi opri la cîteva castele. In orice caz la Clopotiva şi la Sfînta Maria Orlea. Am şi fost rugat să le comunic rezultatul constatărilor ce le fac pe teren.

Radu Zăican nu mai lucrează la Dealul Negru. Nici la Dealul Negru şi nici la alt şantier al societăţii. A fost concediat. Protestele inginerului Jäger n-au avut nici o urmare. Era dovedit că Zăican dusese acţiuni împotriva întreprinderii, chemînd un avocat din Deva care va intenta proces în numele obştii petrilenilor. Jäger a fost nevoit să tacă. Ba, a fost şi ameninţat. Willing i-a amintit că de multă vreme este protectorul acestui Zăican, că a băut cu el la serbarea maialului, că fata lui s-a dus la o nuntă din casa Zăicanilor, că agitatorul îl vizitează deseori acasă. Ba Willing cunoştea şi amănuntul că îi împrumută cărţi. Dracu a mai văzut sălbatic citind ?! exclamase inginerul-şef.

— N-ar strica să ştim şi noi ce fel de cărţi împrumuţi dumneata puturoşilor ăştia... adăugase Willing.

— Eşti obraznic ! l-a repezit Jäger şi de atunci nu-şi mai vorbesc. Acum Jäger se frămîntă să desluşească de unde a aflat Willing că Radu a împrumu-

tat o carte de la Ketti. Poate de la cumnatu-său, care toată ziua se ţine de coada inginerului-şef...

Maria nu primise cu îngrijorare vestea concedierii, deşi îşi amintea cu strîngere de inimă că la Pécs, cu cîţiva ani în urmă — ea era mică pe atunci — simţise pentru prima dată ce înseamnă foamea, într-o iarnă cînd tatăl ei rămăsese fără lucru.

Nu primise cu îngrijorare vestea concedierii fiindcă o credea de scurtă durată şi avea încredere nemărginită în Radu al ei. Afară de asta, se bucura la gîndul că Radu va avea timp să stea mai mult pe lîngă casă. Au atîtea de făcut! Timpul trece şi de-abia au pornit şura; furnul de pîine încă nu-i gata; ferestrele n-au sticlă pentru că trebuie adusă tocmai de la Deva, iar nopţile au început să fie răcoroase — şi cîte şi mai cîte.

Altfel — e fericită. Radu o iubeşte cu adevărat. Maria de-abia acum îşi dă seama cît de bine este să fii la casa ta, cu bărbatul tău, mai cu osebire dacă e bun şi voios ca al ei. Cînd el e plecat la mină, ea nu se simte de loc singură. Cît e ziua de mare şi tot nu-i ajunge! Radu a adus ce i se cuvenea din casa părintească, aşa că Maria de-abia răzbeşte cu lucrul prin odăi, în tindă, pe prispă. A cusut perne, din două cergi a înnădit o saltea de paie (ce bine era în fînul cosit şi mirositor!). Jos, în faţa patului, a întins o blană de rîs adusă de Radu de pe vremea cînd ciobănea în munţi. Deasupra patului a atîrnat două icoane: una de lege ortodoxă, adusă de mama Salomia şi una de credinţă catolică, trimisă de Wilma; stau acolo foarte bine şi nu se ceartă de loc. A aşezat pe un blidar nou-nouţ cîteva oale şi străchini, a pus castraveţi la murat şi aşa mai departe.

Maria nu se simte singură şi pentru alt motiv: casa ei o cercetează mereu oaspeţi. Cumnata Fira este bună, drăgăstoasă şi niciodată nu vine cu mîna goală, totdeauna găseşte pe la ea ceva de prisos: un pieptene, un fus, cîteva căuşele, un ciob de oglindă, un capăt de sfoară. Mama Salomia vine chiar de două ori pe zi, îi aduce legume de pe locul din luncă — unde şi Radu are partea lui — îi dă sfaturi, o mîn-

gîie şi îi spune mereu „Fata mea, fata mea...“ Cu domnişoara Ketti face adevărate lecţii, ca la şcoală, de limbă românească. Vine des şi Aranka, singura ei prietenă din colonie, fata minerului Kiss. Pe tata îl vede în fiecare seară, cînd scapă de la mină. De cele mai multe ori soseşte împreună cu Radu, care e mereu voios, şi cînd intră el în casă, parcă intră soarele.

Totuşi o durere adîncă o roade pe Maria : mama !

Maria a aflat de la tatăl ei toate cîte se petrecuseră acasă după fuga din duminica aceea : cum mama o aşteptase pînă tîrziu, din ce în ce mai îngrijorată, cum alergase pe la toţi vecinii întrebînd de ea, cum, parcă presimţind ceva, voise să-l trimită pe Şandor la casa Zăicanilor, şi cum tata, nemaiputînd îndura minciuna, îi mărturisise şi o rugase s-o ierte.

Şandor se străduieşte şi acum în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară s-o liniştească pe Wilma şi s-o facă să înţeleagă că nimic nu mai poate întoarce lucrurile din făgaşul în care au intrat. Seara îi istoriseşte despre traiul fericit pe care îl duce fata lor cu bărbatul ce şi l-a ales. Se pare că, în sfîrşit, mama a început să se mai îmbuneze. La început nici nu voia să ştie de felul cum se desfăşoară viaţa Mariei în casa Radului ; acum ascultă, ba chiar întreabă. Ieri i-a trimis cîteva rufe de pat şi hainele de sărbătoare, cele în care o îndrăgise Radu, dar fără nici o făgăduială de iertare. Totuşi i-a trimis şi o vorbă care i-a umplut sufletul de nădejdi : mama va pleca la Deva să ceară sfatul preotului catolic. Păcat însă că această veste alinătoare a fost însoţită de o alta care a înfricoşat-o : să se păzească de István, de „nesuferitul“ de altădată, pentru că flăcăul umblă crunt la faţă şi ameninţă cu moartea !...

Maria nu s-a bucurat de zilele libere ale bărbatului, aşa cum trăsese nădejde. Radu a trebăluit pe lîngă casă un timp, după care s-a dăruit unor treburi obşteşti pe care ea, deşi le înţelege, nu le-ar fi dorit. Cel puţin la început. O săptămînă încheiată Radu a muncit ca un rob la înălţarea şcoalei româneşti de pe coasta dealului Maleia. N-a fost singur, e drept.

L-au ajutat toți cetașii, în cap cu Hotea. Ba au dat cîte o mînă de ajutor și tatăl ei, Șandor, și neamțul Zunkopf — cu toate că sînt de altă nație. Radu venea seara acasă frînt de oboseală și tot atît de murdar ca și de la mină. Dar era atît de vesel, cum nu-l văzuse niciodată! Se spăla, se așeza la masă — și nu-i mai tăcea gura. Parcă era feciorul Anuței Slugu! Povestea din fir-a-păr tot ce făcuse în ziua aceea, cu cît s-a înălțat zidul, cum a potrivit cercevelele, care dintre săteni au mai venit să dea tributul de materiale sau de clacă, cum se vede clădirea privită de pe Roșia sau dinspre rampa de cărbuni — și altele. Înfuleca de zor, vorbea, rîdea, cînta — și o săruta cu foc. În cele din urmă pe Maria n-a mai răbdat-o inima și a venit și ea să-l ajute. Două zile încheiate a humuit, a văruit și nu s-a lăsat pînă n-a fost totul oglindă. Acum școala e gata. Radu e fericit — parcă ar fi cel puțin directorul școalei! Ciudat, Maria este și ea fericită!... Pentru că l-a ajutat — și pentru că vor avea și romînii școală. De ce să nu aibă? Ce, ea nu-i școlăriță? Să spuie domnișoara Ketti...

Maria a fost însă și supărată. Trei zile încheiate Radu a lipsit din Petrila și a colindat satele din jur. Asta — după ce gătase școala. N-are omul ei astîmpăr de fel! Încă din miezul verii începuseră să le calce pragul țărani străini de sat. Ba unul din Crivadia, ba altul dinspre Surduc — nici ea nu mai știa de unde. Maria îi ospăta, Radu vorbea cu ei îndelung, și pentru că oamenii veneau pe înserat și parcă tot pe pitite lea, cele mai adesea rămîneau peste noapte la ei, în hodaița de-alături. Veneau cînd unul, cînd altul — și plecau totdeauna la ultimul cîntat al cocoșului.

În alte seri, cînd n-aveau oaspeți, Radu zăbovea pînă tîrziu la popa Niculae, la bătrînii din sfat, la Jäger, pe Cimpa sau în Lonea. Ea îl aștepta răbdătoare și picotind.

Într-o bună zi Radu a vestit-o că mîne-zi pleacă. Să-i pună merinde în straiță. Maria s-a speriat:

— Pleci la Viena?

— Nu, virágom, plec prin sate... Nu fii spărioasă! În trei zile gat treaba.

— Care, Radule dragă? întrebă Maria, cu toate că pricepea cam despre ce treabă e vorba.

Radu întîi se cam codi, apoi îi răspunse rar, tărăgănînd cuvintele:

— Știi, Marișca... oamenii se frămîntă... Se apropie strînsul bucatelor de pe moșiile grofești... Chiar să nu vreau eu, mă-mping ei din spate... Ce să fac? Cei care mă cată sînt iobagi...

— Știu, Radule, răspunse Maria, cu vocea tremurîndă.

— Și eu sînt iobag, Marișca... Sînt scris la catastifele lor... Și Fira, și mama... Trăbe să plec, Marișca dragă! Să scăpăm de roboată... Să fim slobozi ca paserile cerului... Nu te mințesc, plec numai să stau de vorbă cu oamenii. Mă cheamă ei... Tu stai liniștită. Vin îndată.

— Bine, Radule. Te aștept... Am să cos niște rîuri la cămașa ta cea nouă. Am învățat de la cumnata Fira. Ce bună e!

Trei zile Maria a împungălit cu fire de arnici, iar firele îi legau gîndul de drumurile Radului. Fiecare împunsătură îi arăta un sat sau o colibă de iobag în care îi sălășluia bărbatul o noapte sau o frîntură de noapte. Fir după fir i se părea tot mai lung — ca și drumurile lui. Cîteodată se pomenea că o lacrimă îi pică pe arnici. L-o fi prins ploaia pe undeva, printre sate... Are unde să se adăpostească? Altă dată se trezea înfrigurată. O fi avînd el cu ce se înveli?

Dar după trei zile Radu a venit. Voinic și cu voie bună!

Soarele acestui început de toamnă frige ca în luna lui cuptor. Frige — cu adieri de vînt uscat. Rar se îndură cîte o ploaie zgîrcită. Totuși, pentru că Petrila este pitulată în văi străjuite de păduri, porumbul pus ici-colo, în luncă și pe delnițele înguste ale gospodarilor, s-a înălțat și mătasea a dat în culoarea castanelor. Oamenii sînt mulțumiți că vor avea ce să pună în porumbare. Cuiburile de cartofi făgăduiesc și

ele ceva roadă. Însă îngrijorarea domnește în fiecare casă : puiagurile șurilor vor rămîne goale. Din pricina secetei nu s-a făcut fîneață decît pe sălașele de sus ale turmelor, unde iarba e greu de cosit și de unde e și mai greu de cărat în vale.

Sînt vești că departe, pe cîmpie, este pîrjol. De două luni n-a picat un strop de udeală. Oamenii sînt toată ziulica pe pămînturile grofilor, cu vătafii și gîrbaciul după ei. Muncesc și scrîșnesc. Strîng ceva roadă pentru hambarele nobililor. Dar pentru ei, pentru porumbarele lor — nimic. Păioasele iobagilor au legat spic rar, care s-a scuturat în așteptarea brațelor ocupate să îndeplinească poruncile urbariale. Porumbul lor s-a îngălbenit de mult, de cînd se ridicase pînă la glezne. Nici ploaie n-a fost, dar nici n-a avut cine să-l sape, de vreme ce robotarii au fost mînați cu mic cu mare să-l scape pe al grofilor făcîndu-i prașile dese ca să-i îndepărteze buruienile și să-l răcorească la rădăcină.

Alte vești spun că nu toți oamenii s-au înfățișat la munca de pe latifundii. În unele sate multe colibe au rămas goale. Cînd au venit dregătorii curților, au găsit țipenie peste tot, și în ogrăzi și în bordeie. Doar cîte un cîine hămesit mai urla a pustiu...

Nobilii au luat strașnice măsuri de pază, dar flămînzii reușesc să se strecoare printre jandarmi și slugoi. Cîte unul, sau în grupe de doi-trei, scapă cocoșindu-se prin porumbiști sau tîrîndu-se pe burtă în miriști. Își iau lumea în cap. Dacă sînt prinși, sînt legați, bătuți și aduși înapoi la roboată, de astă dată cu cătușe la picioare. Cei care sînt mai isteți sau mai norocoși, iau drumul codrului. Se hrănesc cu apă și cu buruieni crude și ajung la poalele munților. Vor să treacă hotarul. De prin sate îi urmează, ca niște stafii, femei gălbejite și copii supți de foame.

— Vin strigoii, părinte! Fusei pe Chicera cu Nemeșoana. Acolo frunza salcîmului e încă verde, și căpriță mea se bucură ca un copil. Văzui arătări de oameni de prin Zărand și de pe Tîrnave. I-am cunoscut după straie — dacă straie sînt trențele de pe ei...

Ba sînt şi hăţegani de-ai noştri, din sus de cetăţile vechi. Vin la noi, la Petrila...

— Se scurg mereu încoa, Sluguţo. Îi văd şi eu de cîteva zile cum tîrcolesc. Sînt ca dihorii: li-e frică de capcană. Pîndesc tot pe la margine de sat... I-a gonit foamea din cătunaşele lor.

— Asară au intrat şi în sat, părinte. Le-au dat căsenii ceva de-ale gurii. Eu am culcat unu' în şură, că mi-a fost milă de el. Se lipise de gardul meu şi sta ca o spurcare de om în ploaia măruntă de toamnă. Cerşise lucru la venetici. Îi ieşise înainte paznicul Guran, pe urmă hop şi tîlharul...

— Care tîlhar, femeie?

— Ilinc, de!

— Adică: Willing...

— Aşa cum zici. Şi i-a dat Ilinc o pălmoaie de s-a dus de-a rostogolul. Cînd bietul creştin s-a cules din ţărînă, tîlharul i-a spus să aducă muierea. Şi copiii — dacă are. Lor le dă de lucru. Ce zici, părinte? Nemţii ăştia au căpiat: primesc la munca asta trudnică numai slăbiciuni. Ci-că n-au lipsă de bărbaţi... De ce oare?

— Te ştiu isteaţă la minte, Anuţo! Cum de n-ai înţeles? îi răspunse popa Nicole. Femeile şi copiii sînt cu simbrie mai mică. Ba şi fără plată! Zic „har Domnului!" pentru o zeamă şi un coperiş... Unde mai pui celălalt folos al societăţii: scade preţul muncii bărbaţilor...

— Nu-i d-a bună, părinte.

— Nu e, femeie. Cum îi iarba plină de roua toamnei, aşa e şi inima mea plină de lacrimi: s-o storci!... Da' — reluă popa cu glas tremurînd ca atunci cînd spune la biserică despre înţeparea omului de pe Golgota — începuşi să-mi povesteşti ce văzuşi pe Chicera.

— Ca strigoii, părinte! Apar de după o scorbură şi au ochi sau spărioşi, sau haini. Dacă văd om bun, se apropie şi întreabă de soţietat.

— Vorbitu-le-ai?

— Păi da! Au mărs numai noaptea şi alăturea de drumuri. Sînt flămînzi. Nodul ăsta din gîtlej le face tot: *gt, gt,* în sec. Ochii, dacă nu-s ascunşi, varsă fier

încins ca ai lotrilor de pădure. Un creştin era cu ţîncul după el, negru pe bot şi flămînd. Ce să ţină de foame afinele! I-am stors într-o coajă de fag, boltită ca un căuş, stropi de lapte de la Nemeşoana, care nu se lăsa biata de ea, că nu era vremea de muls. Ţîncu s-a holbat la mine, şi înghiţind îi făcea şi lui nodişorul tot *gt, gt,* dar tare, ca la oameni... Păzeşte Doamne!...

— Va să zică aşa, întări Radu Zăicanu. Moacă are în grijă casele dinspre Jieţ. Stamate — Cimpa. Tu, Balog, eşti la cătunaş. Bagă sama că Lonea e plină de rumîni care sînt mult în urmă cu zilele de clacă. Trimişii nobililor or să stăruie mai mult acolo. Tu, Hotea, ca vornic ce-mi eşti, vezi de Petrila toată. Te ajută Moga şi ceata de feciori. Eu voi fi peste tot. Aşa trag nădejde...

— Zăicane, spune-le şi lor ce hotărîrăm cu domnu' părinte, se rugă Hotea.

— Le-am spus, şi le-o repeţesc : fără moarte de om! Numai cu bîta. Şi numai ca să-i speriem pe vătafi. Să-i punem pe fugă. Să ştie că nici un petrilean nu mai iese la roboată în toamna asta. Nici acum, nici mai tîrziu... S-a gătat! Iar dacă slugoii s-or întoarce cu cătane — dar nu cred — toţi la pădure! E bine ca oamenii să aibă merindele pregătite. Şi de asta să grijiţi. Că altfel foamea îi scoate din pădure mai curînd decît gonacii...

— De ce nu crezi, Radule, că slugoii ar putea veni mai tîrziu cu cătane? întrebă Bou Stamate.

— Pentru că împotrivirea fiind pe toată ţara Haţegului, oştirea — dacă va fi scoasă — va trebui să se împrăştie în pîlcuri mici şi fără putere.

— Eu mă cam îndoiesc că satele nemeşeşti vor răspunde la împotrivire. Livăzenii spre pildă...

— Balog, nu fii Toma Necredinciosul! In aste trei zile cît am colindat pe sate, am prins legături tot cu cameni dîrji, gata să pîrjolească hambarele şi castelele grofilor şi să pună mîna pe topoare. Unii au ascuns şi arme cu praf de foc... Greu i-am potolit. Ne-am

înţeles — aşa cum fuse sfatul părintelui Niculae, şi ca şi al celui de la Livadia — s-o luăm cu binişorul. N-avem destulă putere. Să ne mărginim la împotrivirea pe loc. Gonim pe vătafi. Nu lăsăm să fie legat nici un rumîn. Care o vrea să se ducă de bună-voie, îl oprim, ba îl mai şi scuturăm. Cînd vom simţi că se apropie pe Strei gonacii nobililor — punem foc pe munte, să se vadă departe, să afle toţi robotarii semnul că a început împotriveala. Aşa o să fim toţi o dată, şi deci mai cu spor.

— Eu zic să tunăm şi din bucium, se însufleţi Moacă al Tătarului.

— Nu! Şi eu fusei de părerea asta, dar nu vor bătrînii. Au dreptate. Focul — nu se ştie cine l-a pus, dar buciumaşi sînt puţini...

— Dar dacă s-aprinde răzmeriţă pe cîmpie? Rumînii de-acolo sînt şi mai deznădăjduiţi. Ei nu se opresc la împotriveală pe loc. Ai să vezi! spuse Moga.

— Vom vedea atunci...

— Dece: atunci, Radule? Să ştim de acum! Eu zic să fim cu ei! se aprinse acelaşi.

— Da, da, încuviinţară ceilalţi.

— Ei bine, fraţilor, nu-i bai! De bună-samă că n-om sta cu mînile legate. Merem şi noi mai departe. Le dăm ajutor, răspunse Zăican.

— Cum adică: merem armaţi la ei, pe Olt şi pe Tîrnave, sau unde s-or strînge revoltanţii? întrebă Huneadu, puţin cam speriat.

— Poate — dar nu cred. Avem grofii noştri... Stînd aci, în cuiburile de pe văile Streiului şi Jiurilor, încă îi ajutăm: vom ţine pe loc compăniile grăniţereşti, care altfel s-ar duce să îngroaşă armatele cetăţilor de la Bălgrad şi Sibii.

— Aşa e, Radule. E bine gîndit, recunoscură cu toţii.

— Iacă sosește şi Sluguţa! Să vedem ce veşti ne aduce...

Văduva lui Ion Sluguţ venea lipa-lipa de devale. Încă de la şipotul din Lunca Florilor începuse să agite fusele braţelor, ca să se facă înţeleasă de departe. Cînd ajunse la casa lui Radu, se bălăbănea.

Alergase. Trecuse Jiul peste bolovani. Căzuse, şi se udase pînă la brîu. Avea cîlţii părului zbîrliţi ca ai mumei-pădurii. Ochii ei verzi, mici şi neastîmpăraţi, jucau în orbitele adînci, ca ai pisicilor din scorburile de pe munţi.

— Ţine-vă Domnul, feţilor! începu ea gîfîind şi, fără să mai răspundă lui Stanciu Huneadu care aruncase o glumă nepotrivită, se porni cu potopul de ştiri pe care le culesese din satele de pe Strei. Trecuse şi prin Baru Mare, locul celei mai apropiate companii de grăniceri valahi. Făcuse în ziua aceea mai bine de două poşte pe jos, nemîncată şi băută numai din vîltoarea rîului.

— Au ieşit corbii! În fitece sat sînt cîte doi-trei vătafi, gonaci sau birişi de curte cu cîte un jandar şi aăţi doi-trei grăniţeri de-ai noştri. La nămezi i-am lăsat pe unii în Ponor, dar am întîmpinat alţii la Uric. Umblă din casă în casă şi-i ridică pe creştini. Nu mulţi, că oamenii au început să se dea la pădure. Radule, îmi spuse azi părintele Brănuţ din Livadia ca de asară aşteaptă un semn pe deal. Întreabă ce faceţi... Zice că e vremea!

— Nană, după cît ştii, eu am pus la cale ce trăbuia...

— Pînă mîne cred c-or ajunge corbii la Merişor, poate şi la noi, dacă n-or întîmpina piedică de la oameni. Daţi-i drumul!

— Noi ne-am împărţit greul. Acum — să punem semnele pe care le aşteaptă poporenii, nu numai popa Brănuţ! Hai, băieţi, să ne alegem: doi pe Roşia şi doi pe vîrful Leşia. Uscătura e strînsă gata. Amnare avem. Să luăm numai fîn. Cîte un braţ de fiecare.

S-au împărţit: Radu şi Moga pentru urcuşul pe Roşia, iar Bou şi Moacă pentru vîrful Leşia. Într-un ceas pot fi sus.

La plecare fură opriţi de Anuţa:

— Feciorilor, nu e bine! Altundeva decît Roşia. Şi nici pe Leşia. Munţii ăştia sînt prea aproape de noi...

— Sînt destul de înalţi, nană Anuţa. Se văd de la cîteva poşte.

— Nu de asta, dar sînt prea aproape... Duceți-vă și puneți focuri pe Aușel și pe Dealul Voivod.

— Aia sînt prea departe, nană, se strîmbă Moga.

— Măi pripitule, din zece vorbe ale fimeii să asculți batîr una. Aușelul și Voivodul sînt mai înalți. Crestele lor se văd pînă la Murăș. Apoi, nu sînt chiar în satul nost', ca Roșia și Leșia. Așa că nimeni nu va spune că a fost musai isprava petrilenilor... Priceput-ai ?

— Priceput, zise Moga după un răgaz de cumpănire. Dar — adăugă tot el — dă pacostea pe oamenii din satele de pe-acolo...

— Să mai crești și să mai înveți, fătule ! Pe acolo nu sînt sate, decît numai munți care se țin lanț unul de altul. Auzit-ai de Surianul, de Stefleștiul, de Cîndrelul ?

— Auzit.

— E, aia sînt ! Pustii de sălașe gospodărești. Numai cu mișuneală de tîrle. Hai, nu mai zăboviți !

— Nană, stai un pic. Să-ți spun ceva înainte de a porni noi pe munți. Uite ce am hotărît : începînd de mîne, dumneata să stai numai acasă.

— Nu pot, Radule. Mă vezi pe mine stînd ?

— Trăbe să stai ! Casa dumitale este în miezul satului, peste drum de societate și destul de aproape de jandarmi și de domnu' părinte. Dumneata să pîndești toate mișcările și să ne dai de știre. Ia-ți cîțiva copii de legătură. Ia doi băieți din ai Vladei. Pe Ionică și pe Adam, că sînt iuți. Ia și o fată micșoară ; poate pe Marica sau pe Ileana — sau care știi dumneata că e mai sprintenă. Să-i dădăcești. Pe noi știi unde ne găsești : eu aici, Balog la Lonea, Moacă pe Jieț și Bou la Cimpa. Hotea și Moga rămîn la casele lor, ca și bădița Stanciu, dar avem și noi iscoade ca să răsărim unde va fi nevoia.

— Așa da, încuviință Sluguța.

— Ei băieți, făcu Radu, acum la treabă ! Fără pripeală și fără zgomot !

În seara aceea și toată noaptea pînă la ziuă, limbi mari de flăcări au luminat munții dinspre miazănoapte și răsărit. Petrilenii ieșiseră în drum. Priveau

şi nu spuneau nimic. Muncitorii străini umpluseră şi ei drumurile dintre colonii, împreună cu nevestele şi copiii. Unii din ei se urcaseră pe acoperişurile clădirilor şi cazărmilor... Vorbeau gălăgioşi şi îşi dădeau părerea că din cauza secetei s-au aprins nişte păduri.

De aceeaşi părere erau şi conducătorii şi funcţionarii societăţii, care dăduseră buzna în faţa cazinei. Un inginer propuse să se alcătuiască echipe de muncitori maramureşeni şi poienari, care să plece pe munţi, să sape şanţuri şi să împiedice întinderea pîrjolului.

Adevărul era că din cele două focuri puse de mînă omenească, cel de pe Voivod se întinsese din pricina mărăcinişurilor şi ierbii uscate.

Jandarmii alergară în susul văilor Cimpa şi Jieţ şi se întoarseră întunecaţi la faţă. Ţinură un scurt sfat chiar acolo în drum, la care chemară şi pe directorul Nándor. Jandarmii spuneau pe faţă că focurile au fost puse: au izbucnit amîndouă o dată, pe doi munţi deosebiţi — şi nu la poale, nu la mijloc, ci pe creste! Cît priveşte focul de pe Auşel, e vădit că numai o mînă criminală l-a putut cocoţa tocmai pe vîrf, unde este stîncă goală...

Directorului Nándor nu-i venea să creadă, dar cînd unul din jandarmi, Săbău, romîn din părţile muntoase ale Bihorului, dezvălui taina străveche a focurilor de pe culmi, s-a cutremurat.

Cucoanele zburdau gălăgioase, încîntate de priveliştea cerului împurpurat, dar o şoaptă strecurată din gură în gură ajunse pînă la urechile lor delicate — şi amuţiră.

Anuţa Sluguţ ieşise în poartă — ca să fie văzută. Radu Zăican, Hotea şi Moga se înapoiaseră în fugă din misiunea lor şi veniseră şi ei în mijlocul satului — tot ca să fie văzuţi...

Deodată, în liniştea din ce în ce mai apăsătoare care cuprinsese grupurile din drum, răzbi un glas îndepărtat de bucium. Radu şi Hotea schimbară priviri repezi şi întrebătoare: de unde răsună zvonul?! Buciumul îşi repetă chemarea. Jandarmii tresăriră.

Se apropiară de vornicul Hotea, de Moga şi Zăican care stăteau încordaţi, gata să prindă direcţia de unde vine glasul de bucium care se repeta la intervale scurte.

— Dincotro se aude, Zăicane? întrebă şeful postului.

Radu îi făcu semn să tacă, să aibă răbdare. Se auzi din nou suflu de bucium. Acum era limpede:

— Dinspre miazănoapte. Poate de la Băniţa, poate de la Merişor... desluşi Zăican.

— Ce crezi să fie?

— Ştiu eu? Or fi intrat turcii...

Cei doi flăcăi, preotul, bătrînii satului fură înconjuraţi de ingineri şi asaltaţi cu întrebările. Se aflau de faţă şi Jäger cu Ketti. Jäger prinsese privirea lui Radu preţ de cîteva clipe, atîta cît să înţeleagă tot... Ştia mai demult că se pregătea ceva. Radu venise acum cîteva zile să-i ceară sfat, dar el fusese împotrivă. Părerea lui era să nu se facă nici un pas pînă nu se organizează o mişcare temeinică pe toată ţara Ardealului. Altfel, poate ieşi rău de tot... De atunci Zăican nu-l mai cercetase.

Un nou glas de bucium răsună prelung, dar mai puternic. Acum venea din apropiere. Toţi se întoarseră spre lanţul Parîngului. Într-adevăr buciumul se auzea de acolo, de la graniţa de miazăzi, din satele Livezeni sau Iscroni, şi răspundea celui de la miazănoapte.

Doi din cei trei jandarmi încălecară pe cai scoşi în grabă din grajdurile societăţii şi porniră în galop — unul către strîmtoarea Vîlcan, celălalt către Surduc, singurele locuri pe unde ar fi putut pătrunde turcii.

Willing trimise şi el oameni călări, luaţi la întîmplare din paznicii aflaţi pe aproape.

Domnii din elita petroleană erau îngrijoraţi. Cucoanele tremurau.

Directorul dădu ordin să se scoată toţi caii şi să li se puie şeile; să se aducă cele două trăsuri şi să aştepte cu caii înhămaţi; să vină căruţe pentru bagaje; doamnele să strîngă degrabă ce au mai de

preț prin casă și să îmbrace haine de călătorie. Apoi Nándor dădu fuga în localul direcției, urmat de Willing și Stierer. Se înapoiară cu o ladă în care aruncaseră la repezeală cîteva planuri și banii din casa de fier...

Drumul se goli de femei. De la cazină și din apartamente se auzeau voci zăpăcite și speriate. Soția subdirectorului Stierer leșinase.

Anuța Sluguț sta în fața porții și rîdea ca o zănatică.

— Ce facem, Radule? A dat strechea în boieri, zise Hotea, uimit și el de întorsătura ce o luaseră lucrurile.

— Da, nu mă așteptam la drăcia asta, bată-i să-i bată de buciumași! Și doar am spus limpede prin toate satele: fără glas de bucium!

— Ne-o iau poporenii înainte, Radule! Le-au ajuns cuțitul la os... grăi Stamate.

— Nu putem să-i lăsăm pe ăștia să plece în băjenie. Or să sperie satele... Domnule Jäger! strigă Zăican pe inginerul său care, cu Ketti la braț, nu se mișcase din drum. Vă rog spuneți domnului director să se liniștească, altfel face zarvă și în colonii. Acolo sînt copii mulți. E noapte — și e păcat de spaimă de-a surda. Nu vine nici un turc...

Chemat de Jäger, Nándor se apropie de Radu, pe care doar de cîteva zile îl concediase.

— Zăicane, de unde știi că nu vin turcii? îl întrebă directorul.

— Păi, dacă ar fi răzbit turcii peste hotarul cu Valahia s-ar fi pus focuri pe munții dinspre Lainici și s-ar fi auzit buciumul întîi la hotare. Apoi cel din Merișor, după care altele dinlăuntrul țării noastre. Dar, vedeți, a fost tocmai altmintrelea...

A doua zi totul reintrase în vechiul făgaș. Parcă nu se întîmplase nimic. De-abia joi dimineață sosi la Petrila vătaful Zbîrcea însoțit de doi birișî de curte și două cătane grănicerești. Folosind micile ei ștafete, Anuța Sluguț dăduse veste pînă în fundul Cimpei.

Trimişii grofilor se opriră la primărie cerînd lui Adam Todea şi jandarmilor să le dea ajutor pentru împlinirea urbariilor. Zbîrcea desfăcu condica în care erau înscrişi iobagii petrileni, fiecare cu cîte zile de roboată au de făcut şi cu ce dijme au rămas în urmă.

Un ostaş se propti în mijlocul drumului şi sună din trîmbiţă: de două ori scurt, apoi o dată lung, lung cît îl ţinură bojocii. Era semnul de adunarea satului. Oamenii stăpînirii aşteptau ca sătenii, bărbaţi şi femei de toate vîrstele, să înceapă a se ivi cîte unul sau în pîlcuri. Aşa erau porunca şi obiceiul împămîntenit o dată cu căderea petrilenilor în iobăgie: veneau la glasul trîmbiţei. După ce se strîngeau toţi la casa obştii — la primărie acum — porneau spre curtea acelui nobil în ale cărui condici se aflau scrise numele lor. De la curte erau împărţiţi la muncile pe ogoare, prin păduri, prin livezi. Numai cine nu se înfăţişa la adunare era căutat acasă, prins — atunci sau mai tîrziu — legat şi dus la roboată.

De data asta nu se zărea nici un picior de petrilean. Nici măcar vreo catrinţă. Gornistul repetă chemarea, dar cu acelaşi rezultat. Veniră doar cîţiva ţînci — de dragul trîmbiţei care îşi făcea datoria. De la ferestrele clădirilor societăţii, directorii şi funcţionarii priveau în drum, curioşi să vadă ce se va întîmpla. Ştiau de alaltăseară, după înapoierea jandarmilor care galopaseră în susul şi în josul Jiului, că buciumările şi focurile de pe culmi fuseseră semne puse de ţărani cu scop de răscoală sau împotrivire la muncă. Prin călătorii care trecuseră ieri cu diligenţa de cursă venind din Deva, aflaseră că nu e vorba de răscoală; în jumătatea de nord a comitatului Hunedoara este linişte; doar în ţara Haţegului, de la Sub Cetate în jos, ţăranii fac „rezistenţă pasivă" după cum îi spunea directorul Nándor.

Aşa s-a întîmplat pe Strei în ultima săptămînă, dar mai cu seamă începînd de ieri dimineaţă. La Băniţa vătafii n-au putut prinde nici un om. Toţi băniţenii, cu mic-cu mare, s-au ascuns în cele două peşteri din apropiere — dar cine cutează să intre

în gura lupului!... La Merişor au vînat trei fete iobăgiţe care se pitiseră într-o şură. Însă şi prada aceasta s-a datorat numai vînzării făcută de un ţăran nemeş.

Vătafii erau şi îndîrjiţi şi înfricaţi. Îndîrjiţi — pentru că înapoierea la curte fără o recoltă bogată de braţe de muncă însemna sudălmi, ba şi cravaşa pe propriile lor spinări, împărţite din plin de către administratori şi chiar de grofi. Înfricaţi — pentru că îşi dădeau seama că de data asta nu era de glumă: împotrivirea era organizată în fiecare sat, aşa că viaţa lor era pusă în primejdie.

Cătanele valahe îi însoţeau cu inima îndoită. Aveau poruncă să tragă numai în cazuri deosebit de grave, spre a nu se ajunge, prin vreo pripeală nechibzuită, de la rezistenţă pe loc la răscoală generală. De altfel, aceşti ostaşi ştiau că sînt puşi la o treabă care nu intra în obligaţiile grănicereşti...

Jandarmii erau oamenii de nădejde ai împărăţiei, recrutaţi după anume socoteli, dar cei din Petrila — numai trei la număr — se simţeau slabi, erau speriaţi de cînd cu „nebunia" polonezilor, şi îşi dădeau seama că ţăranii au o situaţie specială în acest sat cu atîtea feluri de lucrători gata să le sară în ajutor.

Cît priveşte pe Adam Todea şi Matei Demian — primarul şi notarul — făceau pe mieluşeii. Ştiau că sînt duşmăniţi de moarte, ei reprezentînd în ochii băştinaşilor groparii satului bătrînesc de altădată.

După un nou glas de trîmbiţă şi după o aşteptare îndelungată şi fără rod, oamenii stăpînirii se împărţiră în două grupe şi porniră din casă în casă.

Grupa lui Adam Todea nu făcu însă decît doi paşi şi se opri: se afla în faţa colibei care stătea strîmbă şi rînjită peste drum de frumoasa clădire a direcţiei minelor. Anuţa Sluguţ era în mijlocul curţii, gata de atac: mîna stîngă o avea înfiptă în şold, iar în dreapta ţinea un căuş de lemn, bun cel mult să gonească mîţa.

— Cînilor, la mine să nu intraţi, că vă rup cu dinţii! le strigă ea.

Celor din drum le venea să rîdă, dar primarul și jandarmul se temeau de gura văduvei răposatului Ion.

— Fă, muiere — începu vătaful Zbîrcea răsfoind filele condicii — ai de făcut pe anul ăsta șapte zile de muncă la curte.

— Să le facă soțietatu' !

— Taci ! Din dijme n-ai răspuns nimic. Ai de dat o jumătate vadră de unt, zece căpățîni de varză, o jumătate ferdelă de caș, un dinar și cinci cruceri pentru...

— Ho ! să vă dea soțietatu'!

— Ce vrei cu soțietatu', muiere ? Astea sînt...

— Ce sînt ? Uite soțietatu' la geam. Uite-l p-ăla, Ilinc... Duceți-vă la el ! făcu Anuța și le întoarse spatele.

Vătaful dădu să intre în curte, amenințînd că-i ia capra. Atîta i-a trebuit Sluguței ca să se dezlănțuie ca în zilele ei bune, cu o nemaipomenită avalanșă de țipete și blesteme și să pună mîna pe furca priponită de șură. Rîndașii de la bucătăria cazinei ieșiră în curte, fiecare cu ce apucaseră în mînă : o lingură, o cratiță, un morcov. Ascultau potopul Sluguței și făceau haz. Ferestrele dormitoarelor din clădirea funcționarilor de alături se deschiseră în grabă și apărură capete speriate, cu părul prins în zulufi. Copii desculți și murdari se iviră pe la garduri...

— Domnule Zbîrcea — îndrăzniră primarul și jandarmul — asta este nebună. N-o scoatem la capăt cu ea. Dă-o necuratului ! E în stare să scoale tot satul...

Vătaful stătea în cumpănă, cu un picior în ograda Anuței și cu celălalt în drum. O cunoștea și el pe Sluguța și îi știa papara. Ar fi vrut să-i scarmene cîlții, dar renunță și la clacă și la dijmă.

— Țiba, ne ! le strigă ea de pe prispă, cînd îi văzu că se depărtează.

— Vin la rînd Voicu și Luță cu feciorii lor, anunță Zbîrcea după ce își mai aruncă ochii în registru.

— Aștia nu mai sînt, zise primarul.

— Cum : nu mai sînt ?! Au murit ?

— N-au murit. Au vîndut la soţietat tot şi au plecat din Petrila. Vezi şi dumneata — şi se dădură după colţ ca să privească în spatele colibei lui Sluguţ — nici căşile nu mai sînt. Le-au dat jos, mai săptămînă, lucrătorii de la soţietat. În locul lor se va ridica o clădire mare, după ce o vinde şi nebuna asta, că mult nu mai are... Au încolţit-o, adause Todea aproape în şoaptă.

— Văd eu că am pornit cu stîngul... se încruntă vătaful. Mergem mai departe!

La casa lui Filimon Bonţ nu era nimeni. Nici el, nici Tudora, nici Opriţa. Poarta era ferecată. Săriră gardul, dar uşa casei era încuiată. Ocolul vitelor — gol. Bonţii fugiseră la pădure, cu vite cu tot. La fel în bătătura casei lui Vîrtop, cumnatul lui moş Alexa. Peste cîţiva paşi se opriră la Gligor al Văsii. Era plecat la coasă încă din zori, lămurise un copilandru din şanţul drumului.

Lae al Liţei era acasă. Sub un şopron care închipuia o vatră de bucătărie făcută din trei bolovani de rîu, Bîca, soacra lui, fierbea ceva. Slugoii grofului încercară să intre în colibă, adică într-o odăiţă în care se afla Lae cu nevasta şi droaia lui de copii. Uşa era zăvorită. Un pat de armă o desprinse din ţîţîni. Lae ţîşni de după cotlon, se prefăcu mai întîi că vrea să vorbească ceva cu primarul, apoi se făcu nevăzut. Vătaful şi ceilalţi erau ocupaţi cu nevastă-sa, Liţa, care pusese mîna pe o joardă, şi cu copiii ei care ţipau ca în gaură de şarpe. În cele din urmă, jandarmul prinse mîinile Liţei, i le răsuci la spate, iar birişul scoase o sfoară de sub chimir. Se iscă învălmăşeală. Baba Bîca se apropie şi zvîrli oala cu lături fierbinţi în capul birişului. Doi cetaşi săriră gardul dinspre vecini şi smulseră condica din mîna vătafului. Hotea şi Moga apărură în drum cu colve noduroase în mîini şi strigară la ostaşi să nu pună mîna pe arme.

Primarul şi apoi cătanele dădură semnalul retragerii... Vătaful spumega.

Plecară îndîrjiți și cu condica terfelită. Birișul rămase sub șopronul bătrînei Bîca, să-l oblojească tot ea, cu foi de varză și smîntînă. Era însemnat pe toată viața...

Cealaltă grupă de slugoi grofești pățise la fel. La casa lui Ion Sterp primiseră același răspuns ca pe de-a rîndul: ba că omul este la coasă, ba că e la tăiat lemne din pădure... Dacă au încercat s-o lege pe Măgdălina, tînăra nevastă a lui Sterp, au sărit vecinii — care altfel nu erau de găsit — și au apărut doi săteni cu măciuci: Ilie Lepădat și Vasile Ilea, conducători locali, răsăriți chiar atunci din gloată.

La Ion Abasarabă și Stanciu Huneadu era încuiat peste tot, iar grajdurile goale — semn că și ei fugiseră la pădure. La Gheorghe Gîrbea, nepotul lui Alexa Zăican, așijderea. În ograda lui Mihai Speriatu se afla numai tatăl său, bătrîn de peste optzeci de ani. Stătea pe prispă și duhănea din pipă. I-a primit fără să clipească și n-au putut scoate de la el nici batîr o vorbă. Făcea pe mutu'. Cînd au plecat, s-au pomenit și cu cîrja moșului după ei...

Pe valea Cimpei, Bou Stamate pusese cu oamenii săi copaci de-a curmezișul drumului, la locul unde era valea mai strîmtă. Bou stătea cățărat pe meterez. Cînd s-au apropiat oamenii stăpînirii, au început să zboare bolovani de după redută. Stamate i-a povățuit pe gonaci să-și vadă de drum — altfel nici unul nu scapă nevătămat. S-au sfătuit ei ce s-au sfătuit, apoi au făcut cale întoarsă, plecînd spre celălalt cătunaș: Lonea.

Pe drum zăriră o casă nouă. Era a Zăicanului. Maria era pe prispă. Radu lîngă furn. Ascuțea colții coasei de fier... Nici n-a vrut să se ridice de pe butucul din fața furnului. Le-a deslușit doar că are nevastă de nație străină, care nu face roboată. Cît despre el, nici vorbă nu poate fi!

— Tu nu mai ești la soțietat. Așa că... dădu să mai spună ceva Matei Demian, dar Radu îl opri cu un semn scurt:

— Nu-i treaba ta, nemeșule! Mintenaș să pieriți din fața mea, altfel e rău de voi!

Cînd ceilalți au pornit totuși să se apropie de el — dar le cam pierise pofta — Radu s-a sculat și s-a uitat cu ochi cărbunoși. În dreapta ținea strîns furca.

— Pe ăsta l-am putea lega. Nu ne poate ține piept oricît de voinic este — spuse jandarmul — dar să-l lăsăm. Altfel sare tot satul, de acolo de unde s-a ascuns: de la coasă, de la pădure...

Și au plecat.

Numai în cătunașul Lonea a fost tăvăleală cu primejdie de moarte. Radu trăsese luarea aminte lui Balog că toți loneșenii sînt iobagi și că mai toți sînt în urmă cu îndatoririle urbariale, așa că oamenii grofești vor căuta cu dinadinsul ca din Lonea să vîneze cît mai multe brațe de muncă la curte.

Zăican se strecurase pe poteci, ca să fie de față și să apară la mare nevoie.

Ciocnirea s-a întîmplat chiar la prima căsuță, la fostul plăieș Neculai Cîrstea. Ăsta era acasă, cu nevasta și cu cei doi feciori, pogănici la Dealul Negru. Băieții lăsaseră vagonașele și dăduseră fuga acasă de îndată ce auziseră trîmbița.

Cîrstea era în urmă cu toate dijmele și clăcile, încă din anul trecut. Vătășelul voia musai să-l lege, ca să fie pildă pentru toată Lonea. Își făcuse socoteala — și se înțelesese pe drum cu Demian, cu jandarmul și cu birișul său — că prinzîndu-l pe Cîrstea vor putea vîna cel puțin încă douăzeci-treizeci de loneșeni, bărbați și femei la un loc. Înapoindu-se cu ei în convoi prin Petrila, vor mai cădea și alții în leasă. Greu e începutul...

De la primele vorbe s-a și iscat bătaia, feciorii fostului plăieș fiind tineri și iuți la mînie. Radu nici acum nu știe cine a început să dea întîi. El stătea după o șură și privea, gata să sară dacă va fi legat careva. Cît ai clipi din ochi a răsărit lume de prin pătule și de după garduri — mai mult femei — și corbii au fost înconjurați. Jandarmul ar fi vrut să tragă, dar n-avea loc să mînuiască arma. Grănicerii au încercat să dea cu paturile puștilor — dar au fost dezarmați cît ai scăpăra. Notarul Demian era

de mult pe jos, cu hainele sfîşiate. Îl burduşeau cîţiva. Nu se putea apăra pentru că îşi ascundea cu mîinile obrajii jupuiţi şi însîngeraţi de ghearele unor femei. Vătăşelul era şi el tăvălit pe jos, iar condica îi zburase în drum. Au sărit copiii cu nişte tăciuni şi i-au dat foc...

Zăican şi Balog ai Văsii cînd au văzut că ajunge scărmăneala şi că furia loneşenilor poate duce la moarte de om, s-au vîrît în învălmăşeală şi au potolit pe dezlănţuiţi. Celorlalţi le-au înapoiat armele aruncate în drum; cocoaşele erau însă sfărîmate. Din condică nu mai rămăseseră decît învelitoarele de carton — arse şi alea pe la colţuri...

Cam la fel se petrecuseră lucrurile prin toate satele. Împotrivirea reuşise.

Bătrînii însă dădeau din cap — a îndoială şi a teamă. Nu s-a mai pomenit ca grofii să se dea bătuţi cîtă vreme au stăpînirea de parte-le, spuneau ei. Numai dacă ar fi răscoală pe toată împărăţia, cu uciderea nobililor şi înfrîngerea cătanelor, numai atunci ar fi biruinţă sigură, adăugase fostul cneaz Costea. Pînă atunci, Doamne păzeşte ce mai poate ieşi din toată împotriveala asta de care vă bucuraţi — ca şi noi, nu zic — şi după care cinstiră-ţi atîta răchie...

Aşa s-a şi întîmplat. Peste cîteva zile autorităţile districtuale au ţinut sfat mare la Deva, împreună cu comandanţii militari, şi au întocmit o tactică nouă: neîmprăştierea forţelor armate. Dimpotrivă: concentrarea lor, înconjurarea şi cucerirea fiecărui sat în parte.

Cele patru companii ale regimentului valah au fost întărite cu trupe imperiale de la Sibiu şi Alba. Pornind din Haţeg în jos, două coloane au urcat spre izvoarele Streiului, au înconjurat sat cu sat, au scotocit pădurile şi peşterile, au prins şi au legat pe toţi rebelii, găsind cu acest prilej şi mulţime de fugari de pe cîmpie.

De la Băniţa o coloană a luat drumul Petrilei, iar alta a urmat cursul Jiului, culegînd iobagii din Livezeni, Bărbăteni şi Iscroni cu cătunele lui.

La Petrila sătenii erau în fierbere. Se aflase de cele ce se petrec în satele de jos. Era vădit că orice încercare de rezistenţă cu furci şi coase este sortită pieirii. Radu Zăican, Hotea şi ceilalţi din grupul tinerilor, ţinură cîteva consfătuiri. Chemară şi pe popa Niculae, pe juzi şi pe alţi bătrîni. Nu s-au înţeles. Unii povăţuiau fuga la sălaşele ciobanilor din munţi. Alţii sfătuiau la supunere.

Într-o dimineaţă — era duminică — petrilenii s-au pomenit, încă din zori, înconjuraţi de trupe. Pîlcuri de cătane împărăteşti conduse de vînzători, printre care şi Mihuţ Cărăbeţ, ocupaseră de cu noaptea toate potecile spre munţi, toate ieşirile de pe văile Roşiei, Cimpei şi Jieţului. Pe înălţimile Maleiei, Stîrminosului, Chicerei, pînă sus la Strunga Boului de pe Roşia, străjuiau grupuri de ostaşi înarmaţi.

Petrilenii au fost culeşi ca din oală. Numai Zăican, cu Moga şi Stamate, reuşiseră să se strecoare la pădure. Dar au fost dibuiţi şi acolo. Vînătoarea de iobagi s-a făcut şi în fundăturile de la Valea Dracului, în două guri de mină, unde moţii ascunseseră cîţiva săteni; ba chiar şi în casele şi podurile cazărmilor şi coloniilor minerilor maghiari, nemţi şi cehi. Pînă seara a durat hăituiala, după care rebelii au fost legaţi cu frînghii lungi, unul de altul, şi porniţi către Haţeg.

În fruntea şirului de arestaţi se afla preotul Niculae, pîrît că luase parte la adunarea rebeliştilor — urmat de Radu Zăican, Bou Stamate, Ion Hotea cu cetaşii lui, şi ceilalţi capi ai rezistenţei.

Cînd coloana porni la drum, o parte din minerii străini de la suprafaţă părăsiră lucrul. Nemţii de la atelierele din luncă, de asemenea. Femeile din colonii — unguroaice şi nemţoaice — ieşiseră la dîmbul dinspre rampă. Maria se afla şi ea acolo, amestecată printre bătrînele care nu fuseseră arestate. Era şi Fira. Şi ea fusese iertată de clacă. Aştepta plodul. Maria şi Fira plîngeau înfundat.

Coloana de arestaţi înainta străjuită pe de lături de ostaşi înarmaţi. Cînd Maria şi-a zărit bărbatul, care cu statura lui voinică apunea pe toţi din juru-i, şi-a revenit şi i-a strigat: „Virágom!“ Radu a tresărit de aduceri aminte, i-a zîmbit din toată făptura lui încă voioasă, şi a îmbărbătat-o:

— Viu îndată! Firo, ai grijă de Maria!...

— *Jo szerencsét!* se auzi de alături. Era Horváth.

— Noroc bun, baci! îi răspunse Radu.

În urma coloanei, singură, cu mîinile în cătuşe, păşea Anuţa Sluguţ. Doar ochii îi scînteiau. Vrăjmaşii îi legaseră gura cu o basma...

În seara aceleiaşi duminici, o vîlvătaie de flăcări lumină mijlocul satului.

Dădură buzna femei, bătrîni şi copii, crezînd că arde „soţietatu'“.

Vîlvătaia ţinu numai cîteva minute. Atîta cît i-a trebuit să mistuie căsuţa de bîrne a Anuţei Sluguţ...

STĂPÎNUL NU MUȘCĂ...

Au trecut cîteva luni de atunci.

Iobagii din Petrila și din celelalte sate s-au întors la casele lor încă înainte de prima zăpadă. Timp de trei luni fuseseră puși să muncească pe ogoarele și prin livezile grofilor.

Autoritățile nu intentaseră procese nici măcar celor dovediți că jucaseră un rol de conducere în mișcarea de împotrivire, afară de faptele de omor și răniri grave. Așa fuseseră poruncile de la Viena și Budapesta, unde, în Dietă, Kossuth luase apărarea iobagilor răzvrătiți.

Anuța Sluguț fusese eliberată chiar din coloana ce mărșăluia spre Hațeg. Minunea aceasta se întîmplase la cererea societății lui Hoffmann. Un curier trimis de direcția exploatării cu scrisoare către comandant o adusese pe Sluguța într-o căruță de cărbuni, care se întorcea goală de la Călan.

Cînd și-a văzut ograda pustie, doar cu o moviliță de cenușă în mijloc, Anuța a amuțit. Parcă toți munții din juru-i se prăbușiseră peste ea. Nu putea nici să plîngă, nici să blesteme. Gura ei care era neîntrecută pe țara Hațegului de jos, se încleștase.

Oameni puși anume de societate au încercat îndată s-o facă a crede că focul luase naștere de la vreun cărbune rămas nestins în vatră — atunci cînd fusese ridicată de cătane. Ea își aducea însă aminte, ca

acuma, că în duminica aceea de pomină nu făcuse focul nici cît să încălzească laptele Nemeşoanei. Ba, nici nu o mulsese. Numai de mîncare nu-i ardea ei cînd în sat era prăpăd...

Cîteva zile Anuţa s-a adăpostit la Neta lui Jurca, unde se afla şi căpriţa ei; baba o luase încă înainte de izbucnirea focului, pentru că biata Nemeşoană behăia jalnic: se cerea mulsă.

Acolo, la Neta, a tot venit cîteva zile în şir un trimis al societăţii, chemînd-o pe sinistrată la direcţia întreprinderii. O îmbiau să-i dea casă nouă. Dar cu încăpăţînata nu se putea sta de vorbă.

In cele din urmă directorul Nándor a mînat pe fostul cneaz Costea şi pe fruntaşul juzilor. Societatea se oferea să cumpere pămîntul Sluguţei cu acelaşi preţ din vremea cînd avea casă pe el, şi să-i clădească o altă locuinţă, cu şopron şi cinii hodaiţelor. Aceasta în caz că Anuţa şi-ar alege loc de casă în Petrila. Dar dacă primeşte să i se întocmească un sălaş într-alt sat — unde o vrea ea — atunci societatea îi dă pe deasupra o vacă şi zece oi! In fine, dacă încăpăţînarea continuă, societatea începe să construiască tot ce are ea în plan pe locul Sluguţei şi al vecinilor care vînduseră deja, iar femeia n-are decît să facă proces...

Urmînd sfatul stăruitor al bătrînilor şi văzînd şi ea că nu poate rămîne pe capul altora, a pus degetul pe hîrtia de zece ori citită de popa Niculae — căci se înapoiase şi el — şi acum are casă nouă. Dar tot în Petrila, pe dealul Maleia. Stă acolo cu căpriţa ei şi duce o viaţă aproape pustnică. N-a vrut să ştie nici de oi, nici de vacă — numai să rămînă lîngă sat.

Direcţia întreprinderii este însă tot neliniştită. Îi e teamă de răzbunarea „nebunei". Asta e în stare să răspundă la foc — tot cu foc...

Preotul Niculae sosise în octombrie venind direct de la Alba. Il silniciseră şi pe el la roboată, în bătaie de joc. După care fusese purtat, împreună cu

alți preoți de țară, prin cetatea de scaun bisericesc, pentru dojană episcopală. Începuseră apoi să se scurgă spre casele lor, cîte unul sau în pîlcuri mici, toți urgisiții care plecaseră încinși cu funii în seara acelei duminici despre care bătrînii și femeile nu mai conteneau să povestească cu aduceri aminte înlăcrimate. Sosiseră și Hotea, și Moga, și Măciucă al Tătarului, și alți capi ai împotrivirii, numai Zăican și Stamate din Cimpa întîrziau.

Maria urca zilnic delușorul pe care se afla căsuța cea nouă a Anuței Sluguț. De acolo întreaga Petrilă îi stătea la picioare. În dreapta — pînă aproape de căsuța ei din Lunca Florilor. În față — pînă în fundul coloniei maghiare, unde la fiecare ferestruică i se părea că zărește chipul mamei. În stînga — pînă unde munții se întîlnesc la strîmtoarea Merișorului. Într-acolo îi încremeneau ochii, iscodind ceasuri întregi firul șoselei ce venea de la Hațeg și se strecura printre înălțimi, cotind apoi pe lîngă Jiul petrilean. Era drumul pe care, cu numai cîteva luni în urmă, îl întîlnise pe Radu și i se aruncase în brațe. Maria simțea plod în pîntec, în ochii cercănați de plîns păienjeniș de rouă, iar în suflet amintiri răscolitoare — vechi parcă de cînd lumea.

— O să vină, maică... o îmbărbăta Anuța.

„Pustnica" își găsise un nou rost în viață îngrijind cu rîvnă crescîndă de această „venetică" prigonită — prin Radu — și de grofi și de străinii ei. Acum suferința o înfrățișe cu robotarii gliei; acum Maria nu mai era fata papistașei, ci femeia Zăicanului; iar Zăican era, în ochii Sluguței, nădejdea satului acesta ajuns slugă la doi stăpîni.

— Liniștește-te maică. O să vină...

Și a venit. A apărut într-o după-amiază de toamnă tîrzie împurpurată de ultimele raze ale soarelui care se ascundea în învălmășagul munților dintre vîrfurile Păpușa și Retezat.

Au plecat spre casă ocolind drumul și pășind pe aceeași potecă din luncă, pe care, în vară, Maria ieșise înaintea lui Radu cu inima tremurîndă și cu

legăturica în spinare. Au mers ținîndu-se de mînă și istorisindu-și de toate — de aici și de acolo.

Maria era fericită : pruncul lor își regăsise tatăl...

În casa Firei se abătuse urgia.

— N-ar fi rău, mamă. E numai iute la arțag — căuta Fira s-o încredințeze pe bătrîna Salomia, dar faptele lui Mihuț o dezmințeau.

Femeia nu știa cum să-i mai intre în voie și nu pricepea ce se petrecuse în sufletul bărbatului, ce moroi se strecurase în sîngele lui de i-l schimbase atît de mult și de adînc. Parcă n-o alintase niciodată cu vorbe dulci și nici cu fluierița lui vrăjită. Parcă niciodată n-o iubise. Acum Mihuț venea tot mai des duhnind a băutură și pus pe ceartă. Dimineața pleca la lucru, tot pe lîngă Willing, cu ochii roșii și cu fața buhăită. Într-o zi, scîrbit, inginerul îl și bătuse — în drum, în fața clădirilor societății, în mijlocul satului și în fața oamenilor ce se brodiseră acolo, dar nu se lipsise de el. Continua să-l trimită încoace și-n colo, să bată lela Dumnezeu știe cu ce treburi.

Pînă ce Radu nu fusese arestat, Mihuț mai știa de frică. Dar în cele trei luni cît cumnatul încăpuse pe mîna grofilor, merișoreanul își făcuse de cap : începuse să suduie pe bătrîni, să-i amenințe că-i gonește din casă, iar pe Fira o bătuse de cîteva ori, deși i se apropiase sorocul nașterii.

Biata femeie aștepta pruncul ca pe o izbăvire. Era încredințată că bărbatul își va reveni în fața doinușului în care va gînguri o frîntură din trupul și sîngele lui. Dar n-a fost așa.

Fira născuse în decembrie, pe aproape de Crăciun, un ghiomotoc de fetiță plăpîndă. Mihuț rîvnise ca soția intendentului Jedermann să fie nașă ; alergase, se rugase, dar — nu știe de ce — nemțoaica nici nu voise să audă. De atunci Mihuț bufnea și înjura tot mai des, deși Radu revenise la Petrila și îl luase de cîteva ori la socoteală. Dar acum Zăican era la casa lui — nu putea să știe toate cîte se întîmplă și nici să fie paznic în casa bătrînească. Înapoie-

rea lui Radu fusese cu vreo trei săptămîni înainte de naşterea nepoatei, îl reprimiseră la lucru şi era mulţumit că mama Wilma începuse să le calce pragul. Plănuise ca într-una din zilele Crăciunului să facă ospăţ în casă nouă, poftind şi pe bătrînii lui, cu Fira şi cumnatul. „Poate îl mai dau pe brazdă; poate îl mai îmbunez pe nemeş", spusese el Mariei care se bucura la gîndul înmănunchierii tuturora în jurul unei mese vesele. Dar Mihuţ nu primise.

Se făcuse totuşi un ospăţ în ajunul noului an, în casa lui Mihuţ, fără părinţii Mariei. Aşa hotărîse merişoreanul. Maria nu se împotrivise, deşi ar fi vrut să fie de faţă şi bătrînii ei. Se resemnase însă, ştiind că bărbatul ei trăgea nădejde că la un pahar des repetat va putea să afle gîndurile cumnatului.

Petrecerea s-a purtat ca în zilele bune: cu cîntece şi fără ceartă, cu toate că Mihuţ dezvăluise nişte planuri care umbriră sfîrşitul desfătării. La început Firei îi venise inima la loc, iar bătrînilor nu le credeau ochii şi urechile. Nu puteau să uite că numai cu cîteva săptămîni în urmă, la o stare de beţie, ginerele le spusese răstit: „Voi ce mai căutaţi aici? Plecaţi din casa mea! Duceţi-vă la muierea lui Radu — tot e singură..."

In noaptea petrecerii, către ziuă, Mihuţ a mărturisit gîndurile care îl frămîntau şi care — spunea el, încercînd parcă a se ruga de iertare — îl făceau cîteodată arţăgos:

— Măi cumnate, fiecare cu socotelile lui. Tu cu obştea, cu procesele, cu şcoala — şi nu mai ştiu cîte altele. Nu te ţin de rău. Treaba ta. Eu însă vreau altceva. Vreau să fac bani şi să trăiesc ca un nemeş ce sînt. Asta e!

— Nu e rău, dar nu prea văd cum, îi răspunse Radu.

— Pe lîngă societate...

— Cum adică?

— Iată cum: De cînd m-a luat domnul Willing pe lîngă el, am văzut şi văd multe. N-am atîtea degete cîţi simt că se pricopsesc. Vrei să-ţi spun? Prăvăliaşul Kardas nu mai încape de bănet. Acum un an

avea doar o mică boltă lîngă popicărie. Ţi-aduci aminte? Acum nu mai încape de bani. Intr-o seară tîrzie, cînd fusei trimis la el de director, l-am văzut cum a fost băgînd mîna în creiţari ca în boabele de cucuruz...

— Da, dar nu uita că el e rudă cu Nándor. Cumnat, mi se pare.

— O fi, dar crîşmarul Banciu tot rudă este? A dres zidurile, a adus mese şi scăunaşe noi, iar în primăvară porneşte o odaie mare pentru horă la vreme de ploaie şi de iarnă.

— Nu ştiu. N-am mai fost pe acolo de mult. Banciu însă nu-i trudtor ca noi. E cîrciumar. Are destui nenorociţi care beau într-un ceas sîmbria pe o zi. Bașca apa din vin...

— Să-ţi spun atunci de alţii. Grăjdarul Şotîngă a cumpărat un jugăr de pămînt în Livăzeni. Din sîmbrie?

— N-aş crede. Dar din ce?

— Din ce-i rămîne cînd e trimis prin sate să aducă fîn pentru caii de la vagonaşe. E înţeles cu sătenii. Poate şi cu domnul Jedermann...

— Rău! făcu Radu.

— Rău, ne-rău, eu ţin minte o vorbă auzită din gura unui oltean care negustorea la nedeia din Poiana Miresei: „Cine mişcă, pişcă; cine şade — coada-i cade"... N-am gătat! Să-ţi mai spun: paznicul Guran îşi dă copila după un nemeş din Merişor, un nemeş de aceia de care îţi rîzi tu cînd spui că-s „de opincă". Ştii, cumnate, ce zestre îi dă fetei? Afară de ceva pămînt la Petrila — îi dă avere mişcătoare un car cu doi boi, o vacă şi nu ştiu cîte ţurcane. Guran n-are azi în bătătură nici o vită. Dar are bani. Mi-a şoptit că pleacă la tîrgul din Haţeg să cumpere zestrea.

— Suta mărită sluta, că fii-sa e neroadă rău, aminti Salomia.

— Bine, bine — dar suta de unde? întrebă Mihuţ clipind dintr-un ochi şi zîmbind cu înţeles. Văsii — continuă tot el — cociarul care era să ne împungă cu hulubele în vara cealaltă, duce cărbuni la Deva,

dar mai scapă și pe de lături, pe la covacii din Haţeg. Mîine-poimîine parcă-l văd și pe ăsta că se domnește... Tot așa primarul Todea, și notărașul, și chiar Jedermann. Ăștia trei au o socoteală împreună ; nu i-am dat încă de rost, dar știu că se ling pe deşte.

— Măi Mihuţ, eu nu zic că o fi altfel de cum spuseşi tu, însă astea sînt fapte de lotri. Nu-i cinstit — și pe făptași nu-i văd bine. Căpătuiţi de ăștia am mai văzut eu și în alt loc, la prinsoarea din Deva, cu catine la picioare...

— Apăi, cumnate Radule, eu nu ţintesc să fur. Dar nici slugă nu vreau să rămîn toată viaţa. Ce priveşte de temniţă — asta este după cum e capul, ori norocul fiecăruia, și după cum se împart foloasele. Eu cred că toţi, pînă la directorul Nándor, își fac căpătuială. Numai că la cei mari nu se vede. Or fi înălţînd căși la tîrgurile lor de obîrșie, au la Pesta, au la Viana. Măi, frate Radule, află de la mine : e vacă de muls !

— Mulgă cine poate și cine n-are obraz, cumnate. Tu nu te băga ! Noroc că nici n-ai cum... Vezi-ţi de casă, vezi-ţi de Fira și de copiliţa asta — uite cum doarme : parcă e un îngeraș.

— Pentru ele vreau să mă rostuiesc altfel, Radule. Și pentru că veni vorba — să-ţi spun și cum aș vrea să mă rînduiesc. Poate anul ăsta să-mi fie cu noroc. Nu vreau să fur nici din produptul societăţii și nici din sculele ei, cum fac atîţia. Ascultă și dumneata, tată socrule, și 'tale muică. Mă bate demult gîndul să vindem tot ce avem aici. Și pămîntul și casa asta de zestre...

Toţi făcură ochii mari. Moș Alexa rămase cu ulcica în drum spre gură și se înecă fără să soarbă. Radu se întunecă.

— Ai căpiat, măi băiete, Doamne iartă-mă ! Ce-ţi veni ? întrebă Salomia care se îngălbenise.

— N-am căpiat de loc ! Vreau să vînd ! Dumneavoastră să vă statoriţi la Radu, că loc aveţi. Eu o să cumpăr un locșor mai spre miezul satului, sau pe aproape de gurile băilor, unde e forfoteală de oameni ,să ridic acolo casă cu o hodaiţă pentru mine

şi femeia asta, iar la faţă o odaie mare, mare de tot — pentru cîrciumă şi de ale gurii. În cîţiva ani sînt om! încheie Mihuţ mulţumit de sine şi privind semeţ în juru-i.

Se lăsă tăcere. Nimeni nu se aşteptase la un astfel de plan care răsturna vechi rînduieli. „Va să zică asta îl frămîntă pe băiat. De-aia tună şi fulgeră; de-aia vrea să ne ţîpe afară din casă"... cugetă bătrîna. Moş Alexa făcu *dă!* şi începu să pufăie repede din pipă. Fira se uită rugătoare în ochii fratelui. Cerşea un ajutor. Ea izvodise mai de mult gîndul ăsta al bărbatului. I-l spusese o dată chiar el, cînd era asupra vinului, şi o povăţuise să le facă bătrînilor trai amar, ca să-şi ia singuri lumea în cap. Ea n-avusese inima să le mărturisească ce-i trăsnise lui Mihuţ, apoi — pentru că omul nu mai stăruise — crezuse că a fost doar o toană ieşită din pahar, şi aproape că uitase. Dar — îşi spunea acum în aşteptarea unui cuvînt cu greutate din partea lui Radu — se cheamă că n-a fost toană... îl roade acest gînd, şi bătrînii îi sînt o piedică.

— Ei, ce zici, Radule? Ce zici, taică, nu-i faină socoteala? întrebă Mihuţ uitîndu-se mai mult la socri, fără învoirea cărora, după legea de atunci, n-ar fi putut face vînzarea.

— Dă, oi zice şi eu ceva, dar să vedem spusa băiatului.

Radu sta tot încruntat. Cu degetele răşchirate pieptăna părul stufos al Mariei, căutînd parcă prin firele lui un răspuns potrivit.

— Mihule — începu el — socoteala ta porneşte dintr-o trufie. Omul e plecat spre lăcomie. Eu nu spun că nu trebuie să se înalţe, fără numai acolo unde îi e rostul. Cînd la nedeia din Poiana Miresei m-am hotărît şi v-am împins şi pe voi, pe tine şi pe Trif, să coborîm la Petrila şi să ostenim la nemţi, am ţintit un trai mai bun. Că n-a ieşit aşa — asta e altă socoată... Se cheamă că n-am avut pricepere, sau n-am avut noroc. Încă mai nădăjduiesc... Iar dacă pînă la sfîrşit tot n-o ieşi bine, e loc să ne tragem înapoi fie la ciobănie, fie la căşile noastre, că

vezi, de bine-de rău avem cîte un bordei. Dar ca să vinzi bunul tău pentru o închipuire care poate să iasă bine, însă poate să iasă și rău, asta înseamnă să te înalți pînă dai de grindă. Nu grinda se sfarmă ci capul, și atunci e prea tîrziu: nu mai ai sălaș unde să-l așezi ca să-l doftoricești...

— Nu văd de ce ar ieși rău, de ce mi-aș sfărma capul, cînd alții și-l împodobesc cu aur.

— Pentru că la cîrciumărit trăbe o anume pricepere pe care cei ce au învățat să umple doar oalele cu jintiță — n-o au. Crîșmarii sînt oameni ai dracului, care știu să fure oul din găină și vițelul din vacă. Meșteșugul prefacerii vinului, al petrecerii lui și al înșelării creștinului, ei îl învață de mici copii, la stăpîni care îi bat cînd se culcă, îi bat cînd se scoală, îi bat cînd mănîncă. Este un meșteșug murdar.

— Eu mă simțesc în stare să fac din oțet aur, răspunse Mihuț cu aceeași semeție.

— Trufia e trîmbița căderii, cumnate. Eu nu mă pot împotrivi să faci pasul pe care îl spuseși, dar fă-ți cîrciumă fără să vinzi averea bătrînească. Puțină cît este — dar e sigură. Stai! N-am terminat, îl opri Radu, văzînd la Mihuț semn nerăbdător că vrea să mai spună ceva. Pe urmă poți să vorbești. Acum vreau să-ți mai adaug că sînt nedumerit pentru vorbele aruncate adineauri bătrînilor noștri. Eu îi primesc cu drag, dar nu înțeleg pentru ce vrei tu să te lapezi de ei. Și apoi, ei sînt aici în bunul lor, nu uita. M-ai mîhnit, să știi, și vorbele tale sînt cu atît mai otrăvitoare pentru ei... Acum să vedem ce zice și taica.

Bătrînul se gîndi, petrecu ochii la toți cei din juru-i, oftă, apoi grăi cu obidă:

— Radu a vorbit cu înțelepție. Eu ți-oi spune ceva cu tîlc, tocmai pentru că vrai să ne lapezi la bătrînețe, după ce te-ai rostuit în căsuța făcută de mine, cu mîinile astea slăbănoage, voinice altădată:

Trăia cîndva — începu să povestească moșul — într-un sat de pe la băile de aur din munții Zărandului, un gospodar sărac lipit pămîntului. Și avea

acel om un fecioraș tare isteț, dar care nu simțea împăcăciune cu ostenelile strămune: nici cu sapa, nici cu oile. Așa că de îndată ce ajunse acest fecior în anii puterii, începu să lucre cu sîmbrie pe la alții: slugă la curți, slugă la crîșma din tîrgul vecin, vătaf la domni, cancelarist la fisc — și cîte și mai cîte. Fiind isteț și strîngător, băiatul încropise avere ghizdavă. Înălță un alt rînd de case în locul celor bătrînești, deschise o crîșmă mare la drum, iar în fundul ogrăzii își rînduise una lîngă alta șoprurile cu căruțe, cu caleși boierești, și staule cu vite îndestulate.

Tată-său îmbătrînise tare și se purta tot prost, după cum apucase el din vechi. Asta ghimpa însă ochii feciorului, mai cu osebire că tînărul bogătan se însurase cu o muiere pe măsura lui, o noablă mai făloasă ca el. Adică se domnise — așa cum ai vrea să fii tu, Mihuț. În casa lor nu mai călcau decît oameni avuți, iar crîșma ajunsese han mare, pentru că în acele locuri se deschisese și un drum împărătesc, cu rădvane multe și domni mîndri.

Feciorul de altădată, om cu vază acum, se rușina de bătrînu-său și de aceea îl puse sub lăcată într-o hrubă care nu avea decît o ferestruică spre ograda din fund, unde se aflau grajdul și șoprurile. Bătrînul nu avea învoire să iasă de acolo nici batîr la zile mari. I se trimitea în fiece zi tainul de apă, pită și ceva slană rece. Ce să spun, gîrbovitul nu se plîngea de hrana rece și puțintică. Așa sîntem noi, bătrînii: ne mulțămim din ce în ce cu mai puțin. Sîntem însă tare friguroși. Așa și bătrînul acela — că nu i se dăduse pentru învălit decît oleacă de velință, o tearfă micuță și roasă de vremi...

Trecură cîțiva ani în care feciorul cel bogătat fu dăruit și el de Dumnezeu cu un fecior. Acest copil, care acum era măricel — să tot fi avut vreo opt anișori — se juca mereu în ogradă, printre caleștile și sculele de sub șopru. Într-o zi băiețașul zări la gratiile ferestruicii chipul istovit al bătrînului. Afară era soare și nenorocitul cu barbă albă — ca a mea — se lipise de zăbrele, ca să soarbă stropi de căldură. Mititelul — nepotul, de! — se apropie de hrubă și văzînd că

bătrînul îi zîmbește cu drag, prinse a-i vorbi: — Ce faci aici, moșule? — Stau, luceafărul tatii. M-a încuiat feciorul meu, adică tatăl tău. Eu ți-s bunic. Mă cunoști, nepoate? — Nu te cunosc, bunicule. De ce nu ieși la lumină, să ne jucăm împreună?

Bătrînul începu să plîngă și să se vaiete, iar nepoțelul, cu lacrămi în ochi și el, îl întrebă cu ce ar putea să-i fie de folos și cam ce să-i aducă din casă, de ale gurii. — Fiuțule, dragule, îi răspunse bunicul, alta nimic nu-ți cer fără numai te-aș ruga să-mi rostuiești ceva de învălit, o cergă mai groasă, că asta s-a trențuit de tăt, și tare tremur de frig.

Nepotul dădu fuga în grajd, unde văzuse chiar în ziua aceea o velință pentru cai, mare și frumoasă, aninată la capătul ieslei. O tăie în două, și jumătate o duse bunicului care se bucură foarte.

A doua zi se cunoscu isprava copilului. Luat la aspră cercetare de către taică-său, trebui să mărturisească fapta. — Și încailea de ce n-ai dus bătrînului întreaga cergă? De ce ai tăiat-o în două? îl întrebă tatăl, înciudat că feciorul îi stricase bunătate de velință. Și atunci fiul îi răspunse: — Tăticule, mi-am zis că cealaltă jumătate e bine s-o păstrez pentru cînd oi fi eu mare, iar tu bătrîn ca bunicul, ca să ți-o dau să te-nvălești...

Îți spusei toată povestea asta pentru că vrai să ne țipi din casă. Acum trage chiar tu, Mihule, tîlcul cel bun de învățătură... Iară cît privește de vînzare — nici vorbă nu poate fi, fătule, atîta vreme cît mai sîntem în viață eu și Salomia mea, încheie moș Alexa.

Mihuț ascultase istorioara fluturînd zîmbet pe buze, însă încheierea ei îi străpezise dinții: era măcrișe și pișcătoare. Dar și mai amar fusese răspunsul, limpede și fără răstălmăcire, că nu poate fi vorba de înstrăinarea bunului de zestre. Își simțea spulberată nădejdea lui de mărire, de viață plină de huzur și îmbelșugare.

*

Anul 1842 nu începuse cu noroc pentru gospodăria Firei lui Mihuț, ba dimpotrivă.

La petrecerea aceea din ajun de sîn'Văsii, Fira se rugase de cumnata Maria să-i boteze fetiţa. Maria primise cu bucurie, ca şi toţi ceilalţi. Era fericită, pentru că îşi făcea astfel intrarea în credinţa de Răsărit a bărbatului ei, după care trebuia să urmeze alt pas : cununia ei cu Radu în legea ortodoxă. Nici Mihuţ nu se mai împotrivise la alegerea Firei, căci nădejdea de naşă coconită i se dusese. Însă în primele zile ale lui faur copila lor se stinse ca o lumînărică pe care o suflă bihorelul de primăvară cînd te întorci seara tîrziu de la slujba învierii.

Încă de cînd pornise grea, adică dinainte de nuntă, Fira tremura de presimţirea morţii acelei făpturi căreia trebuia să-i dea viaţă. Această frică i-o vîrîse în suflet baba Viga, la care alergase cu lacrimi în ochi şi îi mărturisise păcatul. Îi spusese baba că plodul zămislit într-ascuns, fără binecuvîntarea celui de sus, va avea ursitoare vrăşmaşe care stau, de pe acum chiar, în legătură cu mîţa din casă. De aceea — o sfătuise Viga — să îndepărteze cît mai degrabă pisica, dacă are. Cum să nu aibă? Ba chiar îi era dragă pisicuţa ei albă, curată şi jucăuşă cum nu se mai afla alta prin vecini. Dar Fira n-a stat la cumpănă : a luat-o într-ascuns de mama Salomia, a învelit-o în cîrpe şi a cercat s-o rătăcească prin tihăriile de la coada văii Cimpa, prin pădurile de la strunga Roşiei şi prin alte coclauri, dar peste o zidouă pisicuţa venea înapoi, miorlăită şi jigărită de foame şi de scaieţi. Dumnezeu ştie cum nimerea drumul înapoi! Fira plîngea de mila ei, o mîngîia, îi da să mănînce lapte, dar în cele din urmă, după cununia cu Mihuţ, cu toate că îşi simţea sufletul mai liniştit, tot săvîrşi păcatul care, după părerea babelor, îi izbăvea pruncul de relele ursoanelor : s-a dus cu pisica la Jii, la iazul cel adînc al morarului Mustăţea, a strîns pleoapele de sub care se prelingeau bobiţe de lacrimi, şi a dat drumul bietului animal, care se zbătea de moarte, în bulboana de la zăgaz...

Cu toată această urîcioasă osteneală, fetiţa Firei se născuse tare firavă. Moaşa şi maica Salomia dădeau din cap cu îndoială : „Dacă răzbate trei zile —

spuneau ele — scapă". Moaşa a aşezat pe masa din odaia lehuzei un blid cu pită şi sare şi o ulciţă cu apă sfinţită de popa Niculae, pentru ca lohoanele să aibă în cele trei zile cu ce se ospăta, să fie voioase şi să nu ursească de rău ; a astupat hornul cu bolovani pentru ca să nu poată intra „Vînturiţele" care ursesc ursita ; iar bunica a pregătit din vreme uiaga cu fiertură de iarba vîntului ; Fira îşi scălda fetiţa de trei ori pe zi şi o ungea cu untură de urs, ca să crească voinică şi neînfricată.

Se părea prin luna lui ghenar că fetiţa se mai îndrăvenise : sugea cu poftă şi ochii recăpătaseră vioiciunea. Dar asta a fost doar ceva trecător. Tocmai cînd Fira îşi făcea noi socoteli de botez, fetiţa începu să tuşească şi să frigă toată. Cînd tuşea, se făcea roşie ca racul şi se îneca. Copila nu mai avea putere nici să sugă.

Bunica se străduia să-i toarne viaţă în vinişoare : îi strecura pe gîtlejul slăbuţ cîte o trestie ceai cald de pătlagină, bun pentru piept ; ceaiuri de romaniţă, troscot şi iarbă creaţă, bune pentru stomac şi îi învelea trupşorul în cîrpe curate, muiate în spirt de acoviţă ; iar baba Neta lui Jurca îi descînta de deochi, de vînturi, de muma-pădurii şi de babiţă chemînd duhurile cele bune, certîndu-le şi rugîndu-le să piară durerile cum pier stelele de pe cer. Dar totul se dovedise fără folos. Fetiţa Firei se pierdea zi de zi.

Într-o seară, cînd Mihuţ sosi acasă de la alergăturile lui, găsi pe masa din tindă un măsariu nou, iar deasupra un copîrşeu cît albioara de frămîntat aluatul pentru pită. Acolo, printre scutece albe, zăcea trupul lipsit de viaţă al copiliţei lor ; alături Fira plîngea rodul unei dragoste nenorocite...

Bărbatului i se ridică dintr-o dată abureala de pe ochi — trecuse, cu zăbavă, pe la cîrciumă — dar o altă abureală i se urcă la cap, învălmăşindu-i mintea. Începu să-şi suduie nevasta şi soacra, învinovăţindu-le cu vorbe de ocară.

De atunci Mihuţ se înstrăină tot mai mult de casă şi de ai casei.

Radu încercă încă o dată să-l aducă pe Mihuț la calea cea bună. „Cu lupii trebuie să urli", îi spusese el Mariei, așa că într-o seară Radu îl pofti pe Mihuț la crîșma lui Banciu, ca să se cinstească și să se sfătuiască. Au băut și au tainit pînă la primul cîntat al cocoșului. Bărbatul Firei era cu capul tot la măriri și îi mărturisi nădejdea ce o avea că inginerul-șef Willing îl va face supraveghetor peste grajdurile societății, șeful aprovizionării cu fîn și ovăz, sau mai mare peste paznicii de noapte. Oricare din astea, spunea Mihuț, sînt slujbe cu vază, bășca foloasele lăturalnice, peste simbrie.

— Stîmpără-te, cumnate! căută să-l potolească Radu. Nu mai cerca să te razimi pe umbre, că s-ar putea să cazi rău... Willing al tău este un om plin de răutate și fiecare vorbă de a lui este înveninată.

— Păcătuiești, Radule. Domnul Willing are suflet bun și mă are în ochi buni. Mi-a făgăduit o slujbă cu muncă ușoară și cu pițule multe.

— Nu te lua după cei ce roșesc ouăle cu minciuni! Mai bine vino să lucri și tu în echipa lui Horváth. Este un loc liber de trei săptămîni, de cînd s-a betegit Ludovic Toth. Mă voi ruga de socru-meu Horváth și de inginerul Jäger să te primească pe tine.

— E muncă grea, Radule.

— Omul e născut să muncească, măi băiete, precum pasărea e născută să zboare. Ascultă-mă pe mine: lasă-l pe Willing. Și apoi, să-ți spun drept, mie de mult nu-mi miroase a bine slujba asta a ta pe lîngă inginerul-șef. Tare mi-e teamă că-ți cere să-i faci și altfel de slujbe...

— De care? Ce vrei să zici? întrebă Mihuț cu vorba repezită de o teamă ce o purta de mult în el.

— Știi tu de care... Spre pildă: să pîrăști pe unul și pe altul, să spui ce gîndesc moții sau ce pun la cale poleacii, ce fac eu sau ce zice popa Niculae — și alte fățării. Măi, Mihule, dacă se adeverează bănuiala mea, să știi că va fi rău de tine! Te gîtui cu mîna asta, așa cît îți sînt eu de cumnat! Vino mai bine la baie, să lucri alături de mine. Lasă naibii pe cei mari. Cu ăia să te porți ca și cu focul: să nu stai nici prea

departe, dar nici prea aproape de ei... Că te folosesc atîta cît au nevoie, te storc de veşti pînă te necinstesc, apoi îţi dau cu piciorul undeva. Tot munca cinstită este mai bună. Are ea rădăcini amare, dar roadele îi sînt gustoase...

— Care roade, cumnate? Sîmbria ta de băieş? Cu aşa pîrgă a ostenelii nu vei ajunge niciodată să ai un ban de prisos.

— Ştiu — şi e rău. Dar n-o să fie toată viaţa aşa. Lucrurile se pot îndrepta dacă sîntem cu toţii într-o unire. Nu dispreţui munca. Nu rupe floarea dacă vrei să-i vezi rodul. Pune şi tu umărul alături de mine şi de alţii. Ajută-ne şi te vei ajuta pe tine însuţi.

— Radule, tu vorbeşti ca din cărţile alea pe care le tot buchiseşti, sau ca popa Niculae la biserică. Cuvintele tale or fi avînd ele înţelepciune, nu zic ba, dar folosul lor nu-l vei vedea niciodată. Sînt poleite cu aur — atît! Însă aurul cel adevărat nu stă nici în ceasloave şi nici în muncă rău plătită, ci în chiverniseala pe orice cale, aşa cum îţi mai spusei odată.

— Nu de aurul cela spurcat vorbesc eu, Mihule, ci de aurul din fapte şi din suflete. Ce-ţi va folosi ţie aurul sunător, dacă vei urma să duci viaţa asta a ta, din ce în ce mai ticăloasă: te porţi tot mai rău cu soră-mea, pe bătrîni i-ai speriat cu ocările şi ameninţările, băutura te face adesea neom; iar pe deasupra află că-ţi ştiu şi taina cu ibovnica ta de pe valea Roşiei...

Mihuţ căscă ochii mari. Credea că nimeni nu băgase în seamă drumurile ce le făcea zilnic în vîlceaua unde locuia Leana lui Niculae Pop, încărcătorul de la rampa de pe Jiu... Mihuţ se înnădise de o bucată de vreme cu treburi mai mult închipuite pe acolo, se iubea şi se certa cu Leana, şi venea acasă pus pe sfadă. Iată însă că taina nu era taină! Radu o ştia... De bună-seamă că şi cumnata Maria... Asta i-o fi spus şi Firei, se frămînta el acum. N-o mai iubea pe Fira — poate că n-o iubise niciodată — dar i-ar fi greu dacă au aflat cumva şi cei ai casei...

— Ce te bagi tu în trăbile mele? îi răspunse Mihuţ cu vorbă răstită, după un timp de tăcere chinuită.

— Cumnate, află că te-am chemat în sara asta aici, la cîrciumă, nu ca să beau, ci ca să stau de vorbă cu tine pe îndelete. Şi, totodată, nu te-am chemat să ne sfădim, oricît de grele ţi-ar fi cuvintele şi oricît de urîte faptele. Bag samă că nu-ţi cad bine vorbele mele şi nici vestea că-ţi cunosc apucăturile. Asta poate că e un semn bun: de căinţă şi de îndreptare.

— N-am de ce mă căi!

— Aşteaptă! Nu te pripi... Dacă am ajuns să vorbim despre toate aceste ale tale — şi, îţi mărturisesc, asta a fost şi ţinta mea — apăi cată să afli şi sfîrşitul. El nu începe din partea mea cu o ameninţare, ci cu o rugăminte fierbinte. Da, cumnate; da, fîrtatul meu de la ciobănia de altădată; te rog ca pe Dumnezeu să coborî în sufletul tău. Sînt acolo nişte galerii întortocheate ca minele de sub dealul Cimpei. Cercetează-ţi-le! Dar cu cugetul curat. Vei găsi pentru fiecare din faptele tale răspunsurile cele mai potrivite. Dacă le vei da urmare, ai să fii iarăşi omul de altădată şi ai să-ţi regăseşti drumul drept şi plin de voioşie către Fira şi către bătrînii aceia care tot mai au nădejde că te vei îmbuna. Dar dacă nu vei asculta glasul cel din adîncurile nepătrunse ale cugetului tău...

— Ei, ce are să se întîmple? întrebă Mihuţ Cărăbeţ umilit dar întărîtat.

— ... Aşa cum popa v-a unit, tot popa va fi acela care vă va dezuni! Aşa e legea... Eu însă nu doresc desfacerea tainei, ci mai degrabă îndreptarea celui ce a greşit.

— Radule — întrebă Mihuţ după un lung timp de gîndire — Fira ştie de Leana lui Pop?

— Cred că nu. Eu nu i-am spus.

— Dar cumnatei Maria i-ai spus?

— Nici ei!

Mihuţ oftă uşurat.

In cîrciumă nu mai era nimeni. Ultimii băieşi dăduseră de mult seară-bună şi plecaseră pe la culcuşurile lor. Banciu strînsese ulcelele şi ţoiurile de pe mese şi se pregătea să proptească obloane şi drugi în ferestrele de la drum.

Radu plăti. Se despărțiră chiar în fața prăvăliei, fiecare apucînd calea spre casa lui. Mihuț plecă liniștit, dar nu făgădui nimic.

O bucată de vreme se așternu o leacă de voioșie în casa Firei. Bărbatul ei făcea sforțări să vină mai devreme acasă și să ocolească bolta lui Banciu, nu însă și casa Leanei lui Pop. Dar liniștea nu ținu mult. Femei gata oricînd să deșerte sacul cu de toate o înștiințară pe Fira de necredința bărbatului. Pop aflase și el taina care începuse să umble prin tot satul, așa că într-o bună zi, cînd simți că e timpul, Pop aruncă lopata pe maldărul de cărbuni de la rampă și se repezi acasă.

Două săptămîni a zăcut Mihuț plin de rănile căpătate în bătaia luată chiar la locul păcatului, în tinda casei din valea Roșiei...

Nu mult după aceea o altă snopeală și mai nemiloasă o primi din partea unor muncitori moți. Societatea, la stăruința lui Willing, îl făcuse pe Mihuț paznic de noapte la atelierele și depozitele din lunca Jiului. Era mulțumit: era vară, simbria mărită, iar munca — mai nimica. Trebuia doar să vegheze atelierul de sculărie și depozitele de cherestea din dreptul celor două firize. Într-o noapte zări pe Lambe și pe alți doi băieși care nu-i erau cunoscuți, furînd fîn și niște blănі de scîndură. Pîrîți a doua zi, Willing și jandarmii găsiră, într-adevăr, la barăcile moților brațe de fîn așternut peste lavițele de dormit și bucăți de scînduri sub grinzile barăcilor, puse acolo ca să astupe găurile coperișurilor. Lambe fu concediat, dar peste cîteva zile, într-o dimineață, Mihuț fu găsit într-un șanț, plin de sînge și abia suflînd.

După ce se înzdrăveni și din această nouă încercare, societatea îl numi supraveghetor peste toți paznicii de noapte. Era o slujbă de vază, și Mihuț credea că are de ce să se mîndrească. Noaptea inspecta posturile de pe tot cuprinsul Petrilei, și mai încolo: devale pînă la rampă, iar în sus pînă dincolo de Cimpa. Nu-și mai încăpea în pene; începuse să umble cu o cravașă din vînă de bou, bătea paznicii găsiți în ne-

regulă şi le făgăduia moţilor că se va răzbuna. Pe acasă era numai oaspe, ziua, pentru somn şi mîncare. Restul timpului şi-l omora la cîrciuma lui Banciu sau la bolta lui Kardas. Simbria mergea în tejghelele acestora, ori la Leana lui Pop, de care nu se lăsase. In casa Firei sărăcia începuse să se uite pe fereastră.

Radu Zăican nu mai încercă să-l readucă pe calea bună. Îi aminti numai o dată, cînd se întîlniră pe o potecă din Lonea, că fala şi beţia aduc sărăcia. Dar cumnatul îi rîse în nas şi bătu cu cravaşa în carîmbii cizmelor dăruite de Willing. „Măi, Mihule, cînd te sui te mai opreşti, dar cînd te-o trînti furtuna, nu te mai ridici!", încercă să-i spună Radu, dar Mihuţ îi întoarse spatele.

Era limpede că alt drum nu mai încăpea pentru surioară decît cel al despărţirii. Dacă Fira nu se dusese încă la popa Niculae să-i ceară desfacerea cununiei, asta fusese pentru că ea tot mai crezuse într-o îndreptare. Stătuse ceasuri întregi, noaptea, la icoana de sub candelă şi se rugase cu lacrimi în ochi. Bătuse drumurile şi la babele din sat, ba chiar şi la o vrăjitoare din Uricani. In van! Bărbatul ei se înrăia din zi în zi...

Acum Fira îşi blestemă soarta. Se mai potoleşte ziua, luîndu-se cu treburile casei. Se duce des la Maria, în sfaturile căreia găseşte un pic de alinare.

Seara, în odăiţa de la drum, Fira aşteaptă ceasuri în şir, plînge şi îşi deapănă amintirile: cum l-a cunoscut pe Mihuţ, cum crezuse că o iubeşte, cum inima ei stătuse un pic în cumpănă între cei doi, cum îi plăcuse de Trif pentru înfăţişarea lui, dar mai cu osebire pentru vorba-i chibzuită şi cum se lăsase înşelată de cuvintele mieroase şi de fluieraşul bărbatului de azi...

Făcuse nunta cu inima strînsă pentru că Mihuţ, încă înainte de cununie începuse să-şi arate arama. Dar ce era să facă? Nu mai avea alt drum... Trăsese nădejde c-o să-l îndrepte cu dragostea şi cu vorba bună. In darn fură toate sforţările ei... Crezuse apoi în pruncul acela care se stinsese ca o stea în pragul dimineţii. N-a ajutat-o Cel-de-sus...

Viaţa îi e pustie. Se gîndeşte cîteodată la Trif... Dacă spusele lui Mihuţ, pe seama aceluia, vor fi fost mincinoase? Se poate... Acum e însă prea tîrziu... Trif s-a pustiit în munţi. Iar Mihuţ este pierdut. Pentru totdeauna...

*

— Ce făcuşi, Guşeilă, iar cu mîna goală?

— Iar, bădiţ Ioane. Am pîndit toată noaptea. M-am pitulat prin zăvoi, m-am strecurat printre stive, dar cînd am ajuns la Dealul Negru m-a simţit paznicul, cel Bolocan de pe Olt. Am dat să fug spre capătul vîlcelei, dar lifta mi-a ieşit înainte şi a pus mîna pe mine. Nu apucasem să bag în sac nici un bulgăraş de cărbune. Ţineam sacul păturit la sîn, sub cămeşă. Nu m-a bătut, dar mi-a luat sacul. Altul nici nu mai am...

— Ungureanul ăla nu-i om rău. Dacă te rugai de el, ţi-l dădea înapoi.

— M-am rugat, însă n-a vrut. Zicea că află ginerele lui moş Alexa şi-o pate şi el. Cărăbeţ e om al dracului şi nu ştie de mila nimărui. A băgat spaimă în toţi veghetorii. Nu-i a mirare: e doar omul inginerului hăla, neamţu'...

— Şi acum ce ai de gînd să faci? îl întrebă Ion Abasarabă.

— Păi, nu-mi rămîne alta decît să mă las de potcovărie. De mine e mai uşor. O să fac iar meşteşugul lemnului: covate, linguri, bărbinţi, tăniere, ca şi altădată cînd nu ştiam potcovăria. E mai rău de 'tale, că eşti faurul satului şi ne eşti de trebuinţă, iar covăcia nu mere fără cărbuni.

— Ba, ar mere, Guşeilă, dar tare greu. Fierul se roşeşte şi cu mangal de lemn, însă nu-i sporric şi trebuie muncit acolo, la pădure, în bocşe anume făcute. Asta nu-i treabă de unul singur şi răpeşte multă vreme.

— Te-aş ajuta eu, bădiţule, însă geaba sperezi. N-or să ne lase soţietatu' să facem mangal. Are bocşele lui — ştii doar destul de bine...

— Da, așa este, recunoscu Abasarabă. Nu-mi mai rămîne decît să-mi iau lumea-n cap. Dar mai întîi să mă socotesc cu soțietatu'...

Ion Abasarabă era mlădiță de veche obîrșie în Petrila. Avea în lădoiul de lîngă capătul laviței pe care dormea, hrisoave de demult, scrise pe piele de oaie, cu litere mărunte și frumos rînduite. Hrisoavele erau latinești, întărite cu semnături multe, unele sub altele, și împodobite cu floricele minunate. Una din semnături era totdeauna mai măreață, iar alături de ea străjuia cîte o pecete rotundă, mare cît fundul țoiului, bătută din ceară cum nu se mai vede: galbenă, tare și nesfărîmicioasă. Încrustăturile peceților arătau chipul unui corb cu aripile întinse și cu un inel în ciocu-i lung și gros.

Abasarabă nu știa să citească hrisoavele pe care le păstra cu sfințenie de la părinții și bunicii lui. Le cunoștea însă cuprinsul. Îl tălmăcise, nu odată, preotul Niculae. Se vorbea acolo de alți Abasarabă, strămoși din cărunțele veacuri, oameni cu fală la vremea lor, cărora voievozi ai Transilvaniei și crai ai Ungariei le mulțumeau pentru fapte de vitejie la hotare și le întăreau libertăți acum dispărute.

Asta nu era ceva deosebit în Petrila. Asemenea hrisoave aveau și alții. Și cneazul Costea, și judele Jurca, și Stanciu Huneadu, și bătrînul Moga, și Tătaru din Cimpa.

Acum numele de Abasarabă se afla scris în condica de iobagi a grofului din Clopotiva... Faurul nu făcea roboată nici la cîmp, nici la livezi, nici la tăiatul lemnelor din pădure. Era lăsat să lihnească din covăcia lui, da cu datorința să se înfățișeze douăsprezece zile pe an la curtea baronului Pogányi, numai șase zile vara și șase zile iarna, să ajute la dresul trăsurilor, la punerea cercurilor pe buțile de vin, și la alte munci care cer meșteșugul fierului. Pe deasupra mai avea și silnicia — trecută și ea în urbariu — să răspundă ca hăitaș la toate vînătorile ce le făceau nobilii din ținut, iar de Crăciun să ducă la

curte trei blăni : de jder, de rîs şi de vidră, dar prinse la capcană, nu ciuruite de plumbi.

Abasarabă răspundea la toate aceste sarcini iobăgeşti scrîşnind din dinţi. În toamna trecută făcuse şi el împotrivire şi fusese arestat alături de Zăican şi ceilalţi. Dar cu toată ura ce le-o purta nobililor, duşman mai viu era societatea fraţilor Hoffmann, care nu-l lăsa să-şi cîştige pîinea de toate zilele. Nădăjduise în van că obştea va face proces. Nu s-a făcut. Acum e flenduros. De aceea pusese gînd rău societăţii : să dea foc tuturor clădirilor şi bunurilor nemţeşti, chiar şi Dealului Negru.

Nevasta îi murise de mult. Copii nu avea. Nu-i era teamă că lasă pe drumuri fiinţe neputincioase. Dacă totuşi nu săvîrşise ameninţarea de care Radu se cutremurase cîndva, asta fusese numai pentru că pîndea clipa potrivită. I se înfăţişase de două ori : în seara cînd minerii veniţi din Silezia dăduseră foc cantinei, şi în timpul răzvrătirii iobagilor. Dar cînd cu poleacii, el nu se afla la Petrila ; iar în ziua împotrivirii la roboată, mişcarea fiind pe loc şi neiscîndu-se tulbureală mare, nici el nu găsi vînă bună de pescuit... De atunci se afla în aşteptare şi se jurase că al treilea prilej nu-i va scăpa.

Pînă una-alta se străduia să-şi tîrască zilele cu meşteşugul cel vechi. Din cînd în cînd tot mai reuşea să fure cărbuni noaptea pentru ca să aibă ce lucra ziua. Paznicii de la Dealul Negru, cu toate că aveau arme de foc, îi ştiau de frică. I se împotriviseră uneori — dar mai închiseseră şi ochii. Numai în ultima vreme, de cînd cu noul paznic Bolocan, străin de sat, şi mai cu seamă de cînd cu supraveghetorul peste paznici, i se înfundase. În fiecare noapte cînd trecea în inspecţie pe la Dealul Negru, Mihuţ trăgea cu flinta paznicului, ca să se ştie.

Fierarul Ion încercase într-o zi să se înţeleagă cu Mihuţ Cărăbeţ. Se dusese chiar la el acasă într-o duminică, să-l roage de omenie, adică să închidă şi el ochii, măcar din cînd în cînd. Dar Mihuţ se ţinu tare şi îl ameninţă că trage în plin. Aşa făgăduise lui

Willing. De atunci îl urmărea pe Abasarabă pas cu pas.

— Măi, Guşeilă, stăpînul nu muşcă, ci numai cînele lui, grăi Abasarabă. Cînele este Mihuţ ăsta al Firei lui Zăican, adică al lui Iling. Să-l ferească Dumnezeu de pumnul meu: face înzăciuit cît ai lui Pop de pe valea Roşiei... Eu nu mai pot răbda! Îmi stau sculele baltă; oamenii au început să plece pe la fauri din alte sate. Noaptea asta mă duc la Dealul Negru şi n-am să mă mulţămesc cu un sac.

Era într-o marţi, zi care — sublinia ţiganul Guşeilă mai tîrziu — are trei cumpene.

Pe la ceasul întîiului somn al omului trudit, Ion îşi luă sacul gol în spinare şi ranga de fier în mîna dreaptă. Ajunse la Dealul Negru, la capătul mai depărtat, cel care se înfunda în pădurea deasă de fagi. Începu să desfacă cu ranga feliile din blocurile masive de cărbuni, încet, fără zgomot. Umpluse sacul şi îl pusese la spinare. Se pregătea să pornească tiptil spre casă. Dar parcă fusese un făcut. Îl simţise şi îl urmărise cîinele lui Willing: Mihuţ. Se ivise însoţit de Bolocan, de după un cot al dealului.

Luna, sfrijită ca un covrig rămas de la pomana morţilor, se ascunsese după coama Roşiei. Doar cîteva stele mai licăreau palid printre perdeluţele de nori scămoşi.

Dintr-o lovitură a nemeşului, sacul cu cărbuni se prăvăli de pe umărul stîncos al fierarului.

— Cîne! Atîta apucă să spună omul cu nume de cronică şi vîna de bou a şefului paznicilor îl plesni peste faţa bărboasă.

Ce a urmat a ţinut doar cît scaperi. Ochii lui Abasarabă — fioroşi şi ziua în amiaza mare — se umplură de o strălucire stranie, ca ai mistreţului încolţit de haita lupilor, iar mîna lui care strîngea ranga de fier, se învîrti o dată în aer, apoi ranga se înfipse ca o frigare uriaşă în trupul cutezătorului.

Mihuţ Cărăbeţ nu avu timp nici să răcnească. Ranga îi străpunse burta şi îi ieşi prin spate, proptindu-se adînc în zidul de cărbune.

Paznicul Bolocan amuți năuc, cu părul inspicat de groază, cu spaima zugrăvită în ochii holbați. Pînă să se dezmeticească, faurul dispăruse.

In revărsat de zori Ion Abasarabă trecea hotarul Valahiei, cu oprire la schitul Lainici, pentru o lumînărică la icoana Sfîntului Ion, făcătorul de minuni și iertătorul de păcate...

Capitolul XXVI

NĂDEJDI

Pe la sfîrşitul primăverii, Maria născu un băieţaş. Nici pentru ea, nici pentru bunica Wilma nu se mai pusese întrebarea în ce lege să-l boteze, fiindcă Maria căpătase iertare de la consistoriul catolic.

Încă din toamnă, Wilma lui Horváth înţelesese zădărnicia oricărei împotriviri la cununia ortodoxă dintre fata ei şi Radu. Vestea că Maria rămăsese împovărată, grija iernii care bătea la uşă şi care putea s-o prindă tot singură în căsuţa ei din Lunca Florilor — nu se putea şti cînd scapă Radu de la grofi — imboldurile vecinelor din colonia maghiară, dar mai cu seamă rugăminţile, adesea poruncitoare, ale lui Şandor, o hotărîseră pe Wilma să ceară învoirea consistoriului de la Alba. De altfel simţea ea însăşi nevoia să-şi regăsească liniştea sufletească adînc zdruncinată. Se socotea vinovată că a îngăduit atîta vreme convieţuirea celor doi „păcătoşi". Îi era teamă de fulgerele mai-marilor bisericii catolice. Se frămînta toată ziulica între credinţă şi datoria de mamă. Vedea că trebuie s-o ierte pe Maria, care, oricum, era fiica ei şi avea nevoie mai mult ca oricînd de ajutorul părintesc.

Într-o dimineaţă burniţoasă de la sfîrşitul lui noiembrie, Horváth Şandor îşi urcase nevasta într-o căruţă care pleca la Alba Iulia. Canonicul Mihályfalvy, membru al consistoriului mitropoliei romano-catolice din

străvechea cetate, îi ascultă păsul, o dojeni pentru lipsa ei de creştinească pază, apoi, înţelegînd şi el că altfel nu se poate, îi dădu dezlegarea : putea să calce pragul casei unde se afla fugara „ademenită de sălbaticul ortodox", Maria putea să se cunune în legea lui, iar copiii să primească semnul aceluiaşi botez.

Radu se întorsese de la roboată scurt timp după înapoierea Wilmei din Alba. Împăcarea se făcuse cu prilejul Crăciunului papistaş, Maria şi Radu păşind ei mai întîi pragul casei bătrîneşti. După cîteva săptămîni urmă cununia la bisericuţa preotului Niculae. Dorinţa Wilmei şi a ginerelui fusese ca slujba să se săvîrşească de faţă cu un grup cît mai strîns de martori şi fără petrecere. Aşa că Maria şi preotul trebuiră să se supună. Din partea Horvaţilor nu fură părtaşi la cununia din biserica de credinţă răsăriteană decît prietena Mariei, Aranca, şi două unguroaice de rit evanghelic, soţii de mineri, iar de cealaltă parte rubedeniile lui Zăican, împreună cu Ketti Jäger, Anuţa Sluguţ, soţii Nagy, apoi Ion Hotea, Măciucă al Tătarului şi Bou Stamate, ca fraţi de cruce ai Radului.

Căsuţa din Lunca Florilor nu mai era pustie ca în zilele triste din toamna anului 1841 cînd Radu se afla la grofi iar Maria îl jelea din ogradă în tindă şi din tindă în cele două odăi sărăcăcioase, împodobite doar cu cîteva lucrusoare de strînsură. De-abia se înapoiase bărbatul şi casa începu să fie tot mai des cercetată de prieteni şi oaspeţi care picau seara şi în zilele de sărbătoare, la sfat, sau în treacăt, pentru o povaţă şi o încurajare.

Maria era bucuroasă de toată această forfotă de lume, care se potrivea cu firea ei veselă şi primitoare. Altfel, de trebăluit nu-i ajungea ziulica, la spălat, cîrpit şi dereticat, ca şi în ogradă unde îngrijea de cîteva vieţuitoare : vreo zece orătănii, credinciosul Grof şi căpriţa primită în dar de la Ketti, cu prilejul cununiei. Pentru capră, căreia îi pusese numele Brumiţa, Radu întocmise în grabă, chiar în ziua cînd se înapoiaseră de la biserică, o tîrliţă pe măsura ei, ticluită

din pari și nuiele împletite, lipită de zidul celor șapte trepte care dădeau pe prispă și străjuită, la intrare, de căsuța lui Grof — lupii fiind la Petrila ca la ei acasă. Radu voise să dea astfel o pildă consătenilor săi, care aproape toți țineau vitele mici în casă, îmbîcsind aerul cu murdăria și putoarea lor. Le dovedise petrilenilor că este neînsemnată cheltuiala de muncă și materiale pentru alcătuirea unor sălașe care să adăpostească animalele mici. Tot din această pricină și cotețul lui Grof nu era un coteț oarecare, mic și strîmb, ci făcut ca din belșug. Radu îi spunea „palat de grof" și îl arăta cu mîndrie tuturora, îndemnîndu-i să facă la fel în curțile lor, pentru cîinii lor, care la vreme de iarnă grea pot păzi pe stăpîni cu mai mult folos din culcușul apărat de viscole, decît amorțiți de ger și ascunși, covrigați și hămesiți, pe după cotloane.

Radu ar fi vrut să mai rînduiască și alte lucruri pe lîngă casă: nu apucase să împrejmuiască toată ograda, deși blănile erau pregătite; nu gătase pătulul cu puiag; odaia de la față era de bine-de rău mobilată cu ce luase de la bătrîni și cu ce îi tîmplărise meșterul Zunkopf, dar cealaltă era aproape goală, căci Maria, după împăcarea cu maică-sa, nu avusese ce să aducă din sărăcia alor ei decît lada și lavița din bucătărie. În iarnă, Radu de-abia reușise să închege din cîteva resturi de scînduri negeluite un raft pentru cărțile lui, dar Maria avea și ea nevoie de o policioară și un veselar.

Cînd venea seara de la mină, Radu încerca să se apuce îndată de lucru, dar sau îl țineau la vorbă sătenii veniți cu fel și chip de întrebări, sau se necăjea pentru că lucrul nu sporea din pricina sculelor nepotrivite. Maria îl îmbuna cu vorba răsfățată și înveselitoare prin accentul ei străin, îmbiindu-l și sfătuindu-l să aibă răbdare: odată și odată vor avea și ei creițari și vor cumpăra de toate. Dacă Radu ar fi întrebat-o de unde trage o astfel de nădejde năstrușnică, ar fi rămas de bună-seamă cu ochii mari și cu buzele mofluze, ca un copil pe care bunicul îl înfundă cu o întrebare peste măsura minții lui...

Radu știa că nu pot cumpăra nimic. Simbria era

prea mică : şapte, cel mult opt fiorini pe săptămînă, adică atît cît să cumpere de ale mîncării. Şi încă — el îşi dădea seama — o duceau mai bine decît băieşii străini de sat, care nu aveau nici un reazem în pămîntul Petrilei. Locul din luncă dăduse noii gospodării prea puţin rod de legume, dar tot au avut noroc de cartofi şi ceva varză. Unde mai pui norocul cu Brumiţa, darul Jägerilor, care le umplea în fiecare zi cîte o ulcică de lapte. Rezerve de porumb însă nu aveau, nici bărbinţi de brînză, nici slană, nici uiege cu oloi. Pe laviţă întindeau un singur lepedeu şi aveau numai un rînd de feţe de pernă : zestrea Mariei. Apoi, ea era destul de golaşă la îmbrăcăminte. El avea ceva ţoale ţărăneşti, dar cămăşile parcă le rupea cu dinţii. Venea cu ele de la mină negre-tuci. Straiele cele bune, cele pe care le îmbrăcase în duminica represiunii, se duseseră pe apa Streiului... Venise cu ele rupte ferfeniţă. Nici de spălat nu mai fuseseră bune.

Sărăcia dădea tîrcoale gospodăriei de-abia încropite. Noroc că vrednicia Mariei la spălat şi dereticat poleia lipsurile. Şi noroc că Radu, cu îndărătnicia lui, reuşea totuşi să adauge cîte ceva folositor casei. Pentru asta se lipsise şi de ţoiul cu ţuică de care simţea nevoia cînd era prea obosit ; ba şi de tutunul pe care îl deprinsese la închisoarea din Deva. Altfel, fără economie cruntă şi fără vrednicie, gospodăria lor nu s-ar fi deosebit prea mult de a celorlalţi săteni necăjiţi.

*

În duminica asta de sfîrşit de mai învîrstat cu ploi şi floricele, Ion Hotea a fost nănaş mic pentru pruncul Radului şi Mariei Zăican. Hotea a fost nănaş, iar Vetuţa nănaşe, căci şi tinerii aceştia se strînseseră laolaltă, îndată după postul Crăciunului.

Băiatul lui Radu este voinic, mîncăcios şi nu-i tace guriţa decît la sînul mamei.

— Îmi samănă mie la trup şi la flămînzeală, iar Mariei la vorbă, spusese Zăican în glumă la biserică,

zîmbind fericit și înfășurînd în aceeași privire caldă pruncul și mama.

— Ba, îți samănă, Radule, și la voinicie, adăugase rîzînd Ioana lui Stanciu Huneadu. Văzuși cum se prinse cu mînuțele de barba popii Niculae, adineauri, cînd îl scoase din căzănel... Nu-i plac nici lui silniciile, chiar dacă-s sfinte!...

In după-amiaza aceleiași duminici s-au adunat la căsuța din Lunca Florilor nemotenii și prieteni — pentru cinstirea tainei. In odaia din față femeile s-au grămădit în jurul leagănului împletit din salcă și răchită nouă și atîrnat cu bețe de grinda de sus. Vetuța și-a învelit finul în jolj de pînză albă și sfințită, din care Maria îi va coase băiatului prima cămășuță, iar Salomia i-a uns trupșorul cu untură de urs, ca să întărească miruirea din biserică. Bunica își face mereu de lucru pe lîngă doinuș, petrecută cu ochi stăpîniți de către cealaltă bunică, Wilma, care a început să se împace cu datinile petrilene. Ba, cată chiar să-i fie de folos cuscrei: îi ajută să scalde copilul în apă călduță în care înoată un buchețel de busuioc de primăvară, și apoi să-l stropească cu vin din ulcică nouă...

Bărbații s-au înghesuit în odaia dinspre rîu, găsind loc să șadă pe lavița lipsită încă de așternut și pe cîteva scăunașe cu trei picioare, împrumutate de găzdoi de pe la vecini. Ba, doi din oaspeți, Moga și Balog, au venit cu scăunașele lor. Ele vor rămîne în casa Radului, ca dar pentru băiețaș. Bou Stamate și Moacă al Tătarului au adus cîte o blăniță de jder; Stanciu Huneadu — ca vrednic vînător ce este — a dăruit un junghi cu tăiș ca briciul și cu mîner încrustat de el în mărgele; iar Catinca — care e alături, cu femeile, dar cu gîndul e aici, între bărbați, la Moga al ei, cu care s-a credințat după Paști — i-a cusut celui mai mic fecioraș din Petrila o glugă din foi de catrințe, cu brăciri de petrecut la umeri, pentru ca mama să-și poată lua puiul la drum oricînd voia și nevoia o vor scoate din casă.

— Cinstiți, fraților, din miedul dres de Maria mea, îi îndeamnă Radu pe oaspeți. La dreptul vorbind nu

e chiar mied, cît un într-amestec ticluit de Maria, nici eu nu ştiu bine cum, din băutura noastră veche şi din zamă de secară prăjită, după datină ungurească. Dar nu e rău, vedeţi!

— Ba-i chiar gustos tare, întări popa Niculae care venise şi el ca oaspe, dar mai mult cu un scop pe care îl ştia numai el.

— Să-ţi trăiască feciorul, Radule, noroci naşul Hotea, ridicîndu-se în picioare şi silind cu pilda sa pe toţi ceilalţi să-l urmeze. Să-ţi trăiască, să fie voinic ca ursul, îndrăzneţ ca rîsul şi înţelept ca viezurele. Ca să nu pată şi el ca noi... adăugă Hotea, zîmbind amar la nişte aduceri aminte.

— Ferească Sfîntul, Ioane! se grăbi să răspundă tatăl. De-aşi şti una ca asta, că ar putea ajunge şi el cîndva robotar la grofi, l-aş strînge de gît chiar de-acuma, dragul de el... Dar astă soartă nu va avea! Nu se va întîmpla niciodată... Nu numai lui, dar de amu nici nouă.

— Nu zice vorbă mare, Radule, îl întrerupse Huneadu. Aşa spuseşi şi-n toamnă şi văzuşi ce păţirăm...

— Cînd cu împotriveala? He, măre Stanciule, asta-nseamnă că trăbe să se mai repeţească silnicia?

Bărbaţii se aşezară iarăşi în jurul mesei scunde şi rotunde, împodobită cu azimă şi cu ulcişe doar cît degetul mare — şi se porniră pe amintiri. Nu vechi, ci numai din toamnă, de cînd fuseseră duşi de cătane, legaţi cu funii, la muncile de pe domeniile nobiliare. De atunci, de cînd se înapoiaseră la început de iarnă, nu avuseseră niciodată prilej să se strîngă laolaltă, chiar toţi, ca acuma. Nici măcar de Crăciun, ori de Paşti; iar la Arminden fiind la Petrila numai adunare pe neamuri, grupurile de oaspeţi au fost mici şi răvăşite prin livezile şi ogrăzile căsenilor.

— Eu zic, domnule părinte şi voua fraţilor, că se brodi bine acest botez al fecioraşului meu, ca să ne adunăm şi să mai stăm la sfat. Că sîntem aci numai noi în de noi, afară de Horváth-baci, socrul, dar care îi tot de-al nostru... Era şi timpul să ne strîngem, că, uite, zilele au început să se lungească şi soarele să ardă. Iobagii de pe cîmpie au fost scoşi de mult la

muncă. Pe lunca Mureşului, şi pe Trînave, de bună samă că grîul a dat în bob, iar cucuruzul se va fi înălţat frumşel. Aşa că, de! e vremea să ne aşteptăm ca mai încolo haitele grofeşti să pornească şi spre munte, jinduind după iobagi şi dijme. Cată deci să judecăm bine ce vom face în ăst an. Indura-vom iarăşi ruşinea roboatei? Oamenii aşteaptă un cuvînt de la noi. Să punem lucrurile la cale mai cu temei. Nu e vorba de mine. Eu îs băieş şi nu mai iobăgesc — fără numai dacă nu m-or ţîpa iar de la societate, ca ast' toamnă... Atunci zilele de împotrivire se brodiră taman cînd mă aflam fără lucru, aşa că mă luară cătanele după scripta urbariului.

— Şi altfel te luau, Radule, că erai cap de răzvrătire, ţinu să amintească popa Niculae.

— Eu — se ridică Hotea — nu mă mai duc la roboată, chiar dacă ştiu că ajung la ocnă! Mai bine tai sare acolo. Batîr ştiu că sînt osîndit ca orice vieţaş, şi îndur ca şi ei truda, bătaia şi foamea, fără nădejde de viaţă slobodă. Am făcut fapta, iacă şi răsplata: ocna!... Dar să mai trudesc la grofi, fără vină, fără faptă, şi să mă aleg cu sudălmi şi alte batjocuri — asta nu. S-o gătat!

— Pe tine unde te-au dat cu munca, în toamnă, Ioane? întrebă preotul.

— Dar unde nu m-au dat?! M-au scos din rînd şi m-au dezlegat cînd eram pe Rîu de Mori, cu încă vreo zece nenorociţi ca mine şi ca noi toţi de altfel. Mai erau la Rîu de Mori şi alţii, de prin Merişor şi Crivadia, ba şi din sus de Haţeg. Am găsit şi pe Ion al Lupului din Gălaţ, şi pe vărul Vulcu din Lupeni. De cum ajunserăm acolo, ne-au pus vătafii la cărat bolovani din luncă. O săptămînă întreagă am dus pe braţe şi pe purtăreţe munţi de pietre, şi mai mari şi mai mici, pînă am lăsat locul, cam vreo zece jugăre de pămînt, curat ca în palmă. Că aşa e sub dealurile Petreanului: primăvara vin puhoaie din munte şi acoperă cu bolovani toate ogoarele baronului. După ce am limpezit pămîntul, ne-au pus să facem zăgazuri din bolovani şi trunchiuri groase de copaci, ca să-l ferim de puhoaiele din primăvara asta. Acum

trebuie să fie pe acolo arătură grofească. Trudeam din revărsatul zorilor pînă în noapte. Aveam slobod doar un fîrtai de ceas la nămiezi şi un alt fîrtai către chindie, pentru mîncare. Adică ce mîncare ? Zamă de teci şi mămăligă de tărîţe. Atît ! Se foiau vătafii şi dregătorii curţii printre noi ca nişte curcani. Pe care-l vedea că stă oleacă să-şi îndrepte şalele, jarc ! cu gîrbaciul.

Am dus-o mai bine — ferească Sfîntul de aşa bine ! — la pădure, cînd ne-au trimis să culegem ghindă şi jir pentru hrana porcilor de pe domenii. Acolo ne mai pituiam după o vîlcea, după cîte un tufan bătrîn cît satul, şi ne mai pierdeau din ochi cînii boierilor. Ne hrăneam cu ceva lăptuci şi alune, basca de mămăliga pe care ne-o dădeau oamenii curţii. Apoi, în luna lui brumărel, am lucrat la bocşa de mangal de pe valea Pecineaga. Praf s-a ales de straie ! Cînd am ajuns înapoi la Petrila, am stat ascuns în zăvoiul de la Ohabe pînă s-a făcut sară, că-mi era ruşine să viu acasă ziua, să mă vadă muierile şi copiii rupt peste tot, cu pieltica goală...

— La care pădure de alune fuseşi tu, Ioane ? îl întrebă Moga. Că şi eu fusei dat tot la o pădure cu aluniş mult...

— Îi spunea pădurea Scorușului. E nepătrunsă către mijloc. Ziua în amiaza mare te întîmpină porcii sălbatici şi acolo îţi rămîn oasele dacă nu ştii să te feri.

— Te întrebai, pentru că tot în pădurea aia am fost şi eu, dar departe, la marginea către Bucova, spre părţile Bănatului. Am strîns de acolo, cu toţii, că eram zece iobagi, şapte care de alune şi de trei ori pe atîtea care de mere pădureţe.

— Ce naiba or fi făcînd grofii cu merele pădureţe ? întrebă Balog.

— Fac spirt la velniţa din Haţeg, ca să ni-l vîndă nouă, prin sate, şi să ne taie maţele. Cît despre alune, alea ajung la boltele de la oraşe, la Sibii, la Cluj şi Peşta, să mînce odraslele şi cucoanele domnilor. M-au trimis apoi şi pe mine — urmă tot Moga — la mangal, într-o luminişte de la poalele muntelui

Peleaga, acolo unde se încheotorează stejarul cu fagul. Bag sama că groful Pogány are contract cu Călanul. La cuptoarele din Călan ard nu numai cărbuni de Petrila, ci şi cărbuni de lemn din pădurile baronului. Dar tu, Balog, te-ntreb şi eu, pe unde ai robotit ?

— M-au dus şi pe mine la felurite munci. La Ostrovu am făcut gunoirea locurilor, la Coroieşti am strîns de pe cîmp cocenii de porumb, la Nucşoara am cules cartofii, ceapa şi aiul din grădinile grofului. Rău de tot a fost însă atunci cînd ne-au dat la culesul viilor de la Silvaş şi Fărcădin. Nu numai pentru că a fost muncă grea, pe coaste repezi, iar noi, iobagii, căram coşuri prea mari, pline pînă-n vîrf cu struguri zămoşi. Dar ne împleticeam mai mult de foame decît de greutate. Toată ziua ne chiorăiau maţele în atîta belşug de roadă. Că ne puneau vătafii, încă din zori, botniţe la gură, ca la zăvozi, legate la spate, ca să nu ciugulim vreo boabă. Să vă spuie Catinca şi Răduţa şi fimeia lui Mustăţea. Le-am tîlnit şi pe ele acolo. Erau multe muieri şi fete de pe la noi şi de pe Strei. Vai de capul lor ! Parcă erau strigoane, sau căţele, că şi ele aveau botniţe la gură...

Balog al Văsii oftă adînc. Cîţiva se cruciră.

— Mai spre iarnă — urmă tot el — am cărat lemne la cetatea Devei, cu carele curţii şi cu ale iobagilor din Grădişte şi Peşteana.

— Lemnele alea le tăiasem eu, cu alţi prăpădiţi ca mine, ţinu să lămurească Moacă din Jieţ. Două luni încheiate am tăiat la pădure. Eram, cred, poate o sută de oameni, strînşi de prin toate satele. După noi veneau alte pîlcuri de oameni care lăzuiau locul. Te-am tîlnit şi pe tine printre ei, Radule. Ba şi vorbirăm de cîteva ori. Aşa, hoţeşte, după cum ştii.

— Da — începu să povestească Zăican — îşi fac grofii locuri de arătură. Vînd lemnul de pădure la oraşe, mai fac din el şi mangal, iar pămîntul îl seamănă cu porumb. Nici un bob de cucuruz şi nici un ochi de cartof nu pun în pămînt vechi. Cată tot alt pămînt şi îşi lărgesc arăturile. Pe noi ne-au silit să lăzuim butucii şi rădăcinile rămase de la tăieturile

voastre, pînă au rămas locurile netede ca oglinda lacurilor. Gropile a trăbuit să le umplem cu pămînt de rod, adus de departe. Găseam pămînt bun pe unele coaste line. Muncă de robi...

Dar cînd m-au trimis la coasă! urmă Radu să povestească. De unde fîneaţă la vreme de toamnă înaintată, după o vară secetoasă? Cădeau sub tăiuş numai pipirig, părul porcului şi iarbă seacă. Dacă au văzut aşa, dregătorii curţii ne-au mînat sus, la Gura Zlata şi spre Ţarcu. Acolo am găsit iarbă grasă, dar scurtă tare, greu de cosit. Şi mai greu de cărat jos...

Către sfîrşit, am lucrat la nişte cînepişte, apoi la pometuri, la joagăr, şi numai în ultimele zile m-au adus la curtea cea mare. Acolo l-am găsit pe Abasarabă meşteşugind la nişte doage şi cercuri pentru buţi. Lovea cu ciocanul şi blestema. Nu-şi blestema zilele, ci blestema pe grofi. Am durmit cu el vreo trei nopţi, pe ploaie, sub un şopru de pe care cura apa ca la scoc. Vai de oasele noastre! Mă mir cum ne mai ţin mădularele... Ce credeţi? Abasarabă nu stătea locului nici un pic. Îşi făcuse un şomoiog de trenţe şi avea sînul plin de cîlţi şi de iască din pădure. Pîndea ceasul potrivit. Aştepta să stea ploaia şi să se strecoare spre castel, ca să-i dea foc! Era o închipuire a lui. Cum să dea foc unui castel de piatră? Şi cu ce? Cu amnarul? Dar paznicii? Că erau o sumedenie... În ultima noapte cît am stat împreună, Abasarabă mi-a spus că ar fi mulţămit să dea foc hambarelor, dar după miezul nopţii ne-au ridicat slugile: pe el l-au pornit spre Orlea, la curtea contelui Kendeffy, iar pe mine să hăituiesc nişte vînat. Avea Abasarabă ăsta îndărătnicirile lui — altfel, ce să zic, straşnic om! Tare rău îmi pare de el...

— Că bine zici, Radule. Ce s-o fi făcut Abasarabă? Unde o fi fugit după isprava aceea cu Mihuţ? întrebă Moga.

— Cred că s-a tras la Valahia. Îmi spunea la Clopotiva că, după ce dă foc castelului, fuge peste Retezat la Cîmpul lui Neag, şi de acolo pe Motru în jos, sau pe Jii, către Craiova. Avea gînd să ajungă la Bucureşti, să se tocmească fierar la vreun atelier,

şi dacă o simţi că umblă să-l dibuie şi acolo — atunci : drum liber la Moldova !

— Măi feciorilor — întrerupse preotul Niculae — noi ne strînserăm aici, e drept, ca să cinstim o viaţă nouă. Am dat azi un prunc pe calea Domnului. Ne-am cinstit după datină şi am pornit cu aducerile aminte. Dar se face tîrziu şi e vremea să stăm de vorbă pentru ce va fi, nu numai pentru ce a fost.

— Drept este, domnule părinte, dar eu mă rog dumivoastră pentru o ţîr' de zăbavă. Iacă, nouă pînă acum ne-a fost ruşine de barba sfinţiei voastre şi nu v-am întrebat ce aţi pătimit cînd v-au ridicat nelegiuiţii, îndrăzni Moacă.

— Păi, Tătarule, mie nu mi-i ruşine, că nici n-am furat, nici n-am tîlhărit. Ruşinea e a lor, a grofilor şi slugilor. Am pătimit şi eu. Radu ştie. Lui i-am povestit, pentru că m-a întrebat. Ca să spun drept, truda n-a fost prea din cale afară. Dar şi-au bătut joc de mine şi de celelalte feţe bisericeşti : de preotul Poroabă din Uricani, de Urlea din Bărbăteni, de bietul popa Brănuţ din Livadia, care ştiţi că-i mereu bolînd, şi de alţii.

Ce credeţi că le-a dat prin cap ălora care rînduiseră pe fiecare unde să muncească ? Pe noi, preoţii, ne-au dus la livezile din Hobiţa şi Ponor şi ne-au pus să culegem poamele ; că dăduseră în pîrg perele şi prunele tomnatice. Dar nu ne-au dat coşuri sau purtăreţe. Cinci zile cît am stat noi acolo, ne-au silit să culegem poame în potcapiu şi în anteriile noastre, de ajunseserăm ca dracu, Doamne iartă-mă. Dacă noi ne-am codit şi am ridicat glas, au adus un ţigan cu o foarfecă de tuns oile, şi cît pe-aci era să ne taie bărbile. Ce era să facem ? Am cules prune pînă s-a muiat potcapiul de zama chisăloasă. Apoi în poala anteriului, pînă a prins coajă. După cinci zile ni le-am spălat în Strei, cînd ne-au pornit la Haţeg, Deva şi apoi la Alba. La Haţeg ne-a judecat protopopul, la Deva fişpanul, iar la Alba — episcopul. Ne-au bălăcit ca în albie de porci. Asta a fost tot...

— Prea destul, părinte ! nu i-ar mai răbda Celde-sus...

— Cel-de-sus îi rabdă, din păcate. Vorba-i cum facem să nu-i mai răbdăm noi? Ce zici, Radule? Ia spune-le despre ce se pune la cale.

— Crezi că e timpul, părinte? întrebă Zăican.

— Este, Radule, că pînă la nedeia din Poiana Miresei mai sînt doar vreo cîteva săptămîni, aminti popa Niculae.

— Dacă zici sfinţia ta... Apoi, întorcîndu-se către ceilalţi, Radu începu să vorbească rar, cu glas cam de taină: Eu zic, fraţi ai mei, că tot răul este bun la ceva. Cînd mai an am stat la temniţa din Deva, am învăţat multe. Cînd am venit de acolo, pe jos, pînă în satul nostru, am prins, după cum ştiţi, legături prin alte sate, cu oameni tari. Am căutat în toamna trecută să folosesc cele învăţate, dar se vede treaba că nu ştiam destule. Cercarea noastră de împotrivire a căzut. De aici am tras altă învăţătură: că am fost puţini şi fără ajutorinţă. Şi tot şcoală au fost şi cele ce învăţarăm în săptămînile de robie la grofi. În ce mă priveşte, am cunoscut în zilele de silnicie oameni mulţi de prin sate, oameni dîrji cu care m-am înţeles de minune. Şi ei cred ca mine şi ca domnul părinte: o a doua răzvrătire s-o facem cu temei, cu pornire dintr-o dată, cu legătură strînsă de la sat la sat, cu arme — care mai are — cu prietini printre meşteşugarii din Haţeg şi Deva, cu ştafete care să ducă şi să ne aducă veşti, cu locuri bine rînduite la păduri, pentru strîngerea laolaltă în caz de trăbuinţă, cu fruntaşi pricepuţi care să conducă de la adăpost, iar la nevoie să sară în mijlocul gloatei, pentru îmbărbătare. Acum vă întreb ceva: Sînteţi în stare să ţineţi o taină? N-am spus decît sfinţiei sale, dar a sosit vremea să nu mai ţin doar pentru noi ce s-a hotărît în toamnă. A rămas vorbă, sub legătură de jurămînt, ca în vara asta, la prima nedeie mare, adică de Sînziene, să ne tîlnim la Poiana Miresei cît mai mulţi, dar numai oameni siguri. Eu vă rog pe toţi cîţi sîntem azi aici, să nu lipsiţi nici unul. După socoteala mea vom fi peste o sută, din toate satele Haţegului. În prima zi de nedeie vom petrece ca oricare om. Nu vom face sfat şi nici nu ne vom ţine prea mulţi la un loc. Apoi,

noaptea, ne vom furișa într-un luminiș de pădure pe care îl știu numai eu și viezurii. Acolo nu ne va fi teamă de nici un ochi dușman. Vom hotărî ce avem de făcut. Vă trag luarea aminte că e vorba să facem o ispravă mare. De-aia, în primul rînd : taină desăvîrșită ! Pentru asta rog pe domnul părinte să ia jurămînt de la fiecare, acum, în această odaie.

Și încă ceva : să nu vă pripiți, să nu vă fierbîntați. Cele ce vom pune la cale cer timp mult și pregătire cu amăruntul. Așa că a doua noastră sculare s-ar putea tîmpla să fie în vara aceasta, dar tot așa se poate s-o facem în anul ce vine, spre pildă în primăvară, cînd cei de la cîmpie vor fi scoși la robia aratului și semănatului. Fapta noastră va atîrna în mare măsură de cîmpeni, pentru că ei sînt grosul, iar jugul iobăgiei îi apasă pe ei mai mult decît pe noi. Vremea scularii va fi hotărîtă la sfatul din pădurea de pe muntele Muierii, lîngă Poiana Miresei, în zilele de nedeie. Grăiește și dumneata, părinte, în așteptarea binecuvîntării ce ne vei da, încheie Radu Zăican.

Cei de față, oameni încercați în răzvrătirea din toamnă, dar unii din ei muiați de roadele rele ale împotrivirii, alții întărîtați de aceleași urmări rele, cu toții însă gata s-o repete dar mai cu spor, ascultaseră spusele și veștile Radului cu mirare și totodată cu însuflețire. Țintiră apoi privirile asupra preotului Niculae care se sculase, binecuvîntase grupul de oaspeți cu vorbe spuse mai mult în barbă și începuse apoi cu glas ca din amvon :

— Feciorilor și căsenilor, simțiți și voi că ceasul izbăvirii de sub povara angărilor și împlinelilor grofești se apropie. Vă știu nefrînți și hotărîți să îndurați chinurile iadului pentru slava slobozeniei noastre și oborîrea strîmbătății. Chematu-va aici, acest Radu al nostru, cu știrea și încuviințarea mea, umilă față bisericească, pentru cinstirea botezului, dar și pentru întîiul sfat înainte de soborul din Poiana Miresei, spre a fi părtași din vreme, fieștecare, la lucrarea obștească pe care însuși Dumnezeu ne-o poruncește. Ingenuncheați și spuneți după mine rugăciunea întăritoare, după care voi rosti grea afuri-

senie pentru cei ce nu vor avea acea stăpînire de sine care este moșul măreţelor fapte.

Toţi cei de faţă îngenuncheară smeriţi şi înfiorați. Acelaşi fior îl pătrunsese şi pe Horváth-baci care tot timpul stătuse retras mai către uşă, nu grăise nimic, doar ascultase cu ochi lucind de bucurie spusele Radului şi binecuvîntarea popii. Tras de un fir nevăzut, Horváth îngenunche şi el, îngînă, după ceilalţi, frînturi dintr-un jurămînt pe care-l înţelegea numai cu inima, şi se pomeni făcînd cruce mare, de la stînga spre dreapta, după legea Apusului. Ginerele său îl sorbise cu ochii.

După luarea jurămîntului şi rostirea blestemului, sfatul se prelungi pînă în seară, împărţindu-se rolurile pentru legătura cu celelalte sate, strîngerea de arme, însoţitori la procesul de la Tîrgu Mureş — şi altele. Preotul Niculae şi Radu Zăican primiră, între altele, sarcina să plece la Braşov ca să se sfătuiască cu Gheorghe Bariţ. Se hotărî chiar şi amănuntul ca preotul să călătorească cu diligenţa, iar Zăican pe jos, din sat în sat, pînă la Deva. De-abia acolo, la hanul de sub cetate, se vor întîlni şi vor continua drumul cu poştalionul care face cursa de la Arad la Braşov.

Cei doi delegaţi mai aveau o misiune în cetatea din ţara Bîrsei: să încerce, prin Bariţ, căpătarea autorizaţiei de funcţionare a şcolii romîneşti din Petrila. Dascălul de la Braşov, cu care erau în corespondenţă, le scrisese să pornească o delegaţie de săteni, pentru ca împreună să meargă la guvernatorul provinciei. Dar pînă la reuşita acestui drum, să înceapă lecţiile cu copiii chiar fără dezlegare de la stăpînire. Preotul Niculae şi Radu Zăican erau fericiţi, iar ceilalţi aşteptau cu nerăbdare ziua nedeiei celei mari.

Radu Zăican, popa şi nănaşul Hotea — pe care şi-l alăturară, ştiindu-l om de mare nădejde — pregătiseră totul cu chibzuială. Drumul la Braşov îl făcură la începutul lunii iunie. Bariţ le insuflă curaj, dar îi sfătui să fie cu băgare de seamă şi să nu pornească o faptă pripită care să aducă mai mult rău

decît bine. Le descrise starea de lucruri din cuprinsul împărăţiei şi din toată Europa. Le arătă că pretutindeni fierbea cazanul nemulţumirilor populare. Bariţ era convins că în curînd, cel mult peste un an, va izbucni o revoluţie care va mătura orînduirea nobililor. Revoluţia era aşteptată din Francia. Dar şi în Ungaria buboiul era copt. Kossuth Lájos trebuia numai să apese, ca să ţîşnească puroiul puturos, spusese Bariţ. În ce priveşte Transilvania, dascălul sfătui pe haţegani să păstreze legătură strînsă cu moţii din Apuseni, iar preotul Niculae să urmărească gazeturile fraţilor din Ţara Romînească şi Moldova.

Aceleaşi îndemnuri primi Zăican, la întoarcere, de la inginerul Franz Jäger, pe care nu încetase să-l viziteze şi să-i ceară părerile cu inima deschisă. Jäger se abonase la *Pesti Hirlap,* gazeta lui Kossuth, şi la *Vossische Zeitung* din Germania, aşa că petrilenii reuşeau să afle ce se petrece în lumea largă.

Radu Zăican şi pentru altă pricină era dornic să revadă locurile unde ciobănise altădată: nădăjduia să-l regăsească pe Trif Alupetreacătă, care după ciocnirea cu Mihuţ se înapoiase la îndeletnicirile de stînă. Radu nu mărturisise însă nimănui această nădejde, nici măcar Firei, pe care o hotărîse să lepede doliul şi să-l urmeze la nedeie. Văduva primise cu voie-bună cu atît mai mult cu cît o însoţea astfel pe cumnata Maria, căci fratele ei voia să-şi ia şi nevasta, cu toate că pruncul era mic tare. Era însă voinic şi sănătos. Maică-sa îl va duce în gluga dăruită de Opriţa, care are brăciri ce se petrec pe umeri.

Se apropia sărbătoarea Sînzienilor şi petrilenii începuseră să facă pregătiri de nedeie. Ca ei — toate satele din ţara Haţegului. De bună seamă că şi peste culmi, în părţile muntoase ale Olteniei, era acelaşi zor. La Petrila, înfrigurarea cuprinsese şi pe unii băieşi străini de locuri. Moţii voiau să meargă şi ei la nedeia cea mare de la Poiana Miresei cu mintea, desigur, la tîrgul lor de pe muntele Găina. Ba şi băieşi străini de neam auziseră că se apropie zi de

tîrg mare în munți, și unii din ei începuseră să gîndească cum ar face să fie de față. Polonezii erau dornici de petreceri, neamțul Iacobici vroia să tîrguiască lulele și alte premii pentru popicari, iar Horváth, Nagy și alți cîțiva unguri erau de mult hotărîți la drum. Dar pentru băieși se ridicau piedici mari : le trebuia învoire de la societate dacă vor să lipsească mai mult de orînduita duminică și, mai cu seamă, le trebuiau ceva creițari de prisos. Tocmai ce nu se aflau...

Încă din toamnă, de cînd cu începutul de răzmeriță împotriva grofilor, întreprinderea trăsese folos, reușind să mărească numărul jandarmilor. Un alt folos trăsese din belșugul de mînă necalificată, cu care era rugată de țăranii de pe cîmpie, fugiți de groaza robotei. Așa că, bine rezemată pe aceaste fapte care îi săriseră în ajutor, societatea micșorase salariile tuturor muncitorilor, nu numai ziuașilor ci și meseriașilor și minerilor calificați. Aceștia se plînseră la prima plată a simbriei într-o sîmbătă seară — dar fiind amenințați cu concedierea și izgonirea din locuințe, trebuiră să tacă, scrîșnind din dinți. Salariile nu mai erau însă îndestulătoare nici pentru hrana zilnică. La începutul iernii se făcuse o nouă scădere de salarii, ascunsă sub măsura reținerilor pentru folosirea locuințelor din colonii și pentru plata tainului de cărbuni. De astă dată gălăgia au făcut-o femeile. Ele luaseră obiceiul să vină sîmbăta la sala de apel în orele cînd se făceau plățile și amenințările lor erau mai puternice decît ale soților. Într-un rînd a lipsit doar o scînteie pentru ca toată sala să fie devastată.

Cîțiva mineri calificați, de care întreprinderea nu putea să se lipsească ușor, dăduseră bir cu fugiții. Fiind necăsătoriți, părăsiseră fără veste Petrila și se tocmiseră la minele de fier din Ghelar. Același lucru îl făcură și o parte din polonezi ; aceștia trimiseseră într-ascuns un delegat al lor la topitoria din Călan și primiră răspunsul că întreprinderea este gata să-i angajeze pe toți, dar nu în grup, ci cîte unul. Astfel, într-o lună zece muncitori polonezi dis-

păruseră din sat și descompletaseră trei echipe de galerie. Conducătorii exploatării Petrila aflară de la cărăușii care transportau cărbuni că polonezii fuseseră zăriți la cuptoarele din Călan. Se născuse astfel ceartă mare între cele două întreprinderi prietene, dar în cele din urmă ele se împăcară, clienta luîndu-și angajamentul să nu mai ademenească muncitori de la societatea furnizoare.

Cu toate aceste semne de fugă a muncitorilor calificați, direcția minelor nu luase nici o măsură de îndreptare. Inginerul-șef Willing afirma — în ședințele de consiliu — că fugarii se vor înapoia umiliți, și cerea să se înceapă angajarea de femei și copii dintre membrii de familie ai muncitorilor hămesiți de foame. Franz Jäger protesta și cerea mînă de lucru cît mai calificată. Directorul Nándor se afla între ciocan și nicovală : știa că Jäger are dreptate, îi era teamă de Willing care îl săpa mereu la Brașov și voia să dovedească patronului Hoffmann că e capabil să conducă cu mînă de fier exploatarea din Petrila.

Spre sfîrșitul primăverii, cînd consumul de cărbuni pentru nevoile gospodăriilor scăzuse la jumătate, muncitorii văzură că reținerile din salarii pentru tainul de combustibil se mențineau la aceeași cotă fixă, destul de mare, ca în plină iarnă.

Intr-o zi, sala de apel se preschimbase pe negîndite în sală de întrunire. Era zi de plată. Muncitorii începuseră să se perinde prin fața celor două mese la care se aflau cîte doi funcționari : unul striga numele și supraveghea plățile, celălalt număra bănuții și îi înmîna celui chemat. Sala era plină de meseriași, mineri, ziuași, veniți toți direct de la schimburile de lucru, și de numeroase neveste, unele tîrînd după ele prunci mucoși și smiorcăiți.

La una din mese se făcea plata lucrătorilor calificați ; la cealaltă, plata ziuașilor. Venea omul la măsuța de unde i se strigase numele și primea o grămăjoară de gologani : atîția fiorini, atîtea groșițe și atîția creițari. Puțini, foarte puțini. Înjura și pleca. El făcuse altfel de socoteală peste zi, cînd se afla la

şut şi izbea cu toporişca în zidul de cărbuni... Ştia, şut cu şut, cîte vagonaşe de cărbuni scosese în săptămîna aceasta şi deci cîtă simbrie trebuia să primească sîmbătă. Acasă cumpănise încă de ieri, de alaltăieri, cu nevasta, cum să împartă banii : trei fiorini datoria la prăvălia lui Kardas pentru slană, oloi, mălai şi doi metri de stambă ; un fiorin la cantină (căci bărbatul, ca să economisească la cheltuieli, mai mînca la prînz şi din lăturile societăţii) ; treizeci de groşiţe datorie la cizmar ; încă pe atîtea pentru cartofi şi făsui de la o femeie din sat ; atîţia fileri pentru o jumătate metric de boabe luate pe sub mînă de la morarul grofului din Livezeni ; zece creiţari pentru mahorca de pipă ; alţi zece pentru fondul bisericii catolice ; şi dacă mai prisosea ceva, cel mult un fiorin, să rămînă în casă tot pentru ale gurii — să poată întinde cale lungă pînă sîmbăta viitoare.

Omul mai avea şi năravul rachiului, aşa că şi de teama acestei pacoste nevasta nu-l mai lăsa singur la încasarea simbriei. Mai bine să fie şi ea la numărarea piţulelor şi să plece de acolo împreună, chit că pe drum se vor abate amîndoi la bolta lui Kardas sau la cîrciuma lui Banciu pentru o fèlie de rachiu bărbatului şi un deţ ei, ori pentru o ulcică de vin oţeţit. Vor sta la un colţ de masă, vor mai număra o dată banii — pe care îi ţine strîns ea, înnodaţi în batistă — şi vor face încă o dată socoteala datoriilor. Poate-poate vor reuşi să împartă simbria altfel, să plătească numai o parte din datorii, ori să amîne una din ele... Ce fericită ar fi fata, care acum e măricică, dacă i-ar putea cumpăra astă-seară barem de o rochiţă, oricît de simplă, de aţică, chiar fără înfloriturî !... Băieţaşul n-are încălţăminte ; toată iarna a stat în casă desculţ şi cu obrăjorii lipiţi de geam, jinduind la copiii maiştrilor Kiss şi Féher care se zvăpăiau în omăt, făceau oameni de zăpadă şi umpleau uliţa cu larma lor nepotolită...

Nu-i vorbă că şi ei, mamei, i-ar trebui multe. N-are de nici unele. De cînd a venit de la Pécs i-a mers din rău în mai rău. I-ar trebui un bariş, un ciorap, o fustă, fie cît de subţire. Toată iarna a

bătut drumul la Kardas, pe la vecine, la gura minei — atunci cînd îi ducea bărbatului o strachină cu cartofi sleiți — îmbrăcată firav, cu părul vraiște în bătaia viscolului și cu picioarele goale și noroiate, ieșindu-le degetele sau coltucul din pantofii căscați la vîrf și scofîlciți la carîmbi...

Socoteala de acasă nu s-a potrivit însă cu cea din tîrg. Cînd a auzit că se strigă numele omului ei, l-a urmat cu teamă — ca și alte neveste care își însoțiseră bărbații — la măsuța unde un cancelarist citea listele de plată, iar celălalt păzea teancurile de monede metalice. Ce de bănet! Așa ceva nu mai văzuse ea niciodată! De-ar avea numai o părticică din cît strălucește pe masă, și-ar îmbrăca odraslele cu hăinuțe groase, bărbatului i-ar cumpăra o pereche de cizme și o căciulă mocănească, ea s-ar înțoli cu o bundă de oaie, așa cum a văzut la țărăncile momîrlance, ba ar ajunge să cumpere și pentru casă: un cearșaf, fețe de pernă, o cratiță albastră, o oală pentru fiertură, patru farfurii... Nu o dată s-a zgîit la ele cum stau înșirate la geamul lat al boltei lui Kardas, ori spînzurate pe pereți, sau în rafturile aceleiași prăvălii în care ea nu intră decît cu inima strînsă de teama că nu-i va mai da pe datorie încă o măsură de făină pentru pită...

Imaginea acestui belșug în casa lor, speranță cu care trăiește de amar de ani, de cînd s-a măritat, și cu care se mai alintă cîteodată, seara tîrziu, sub țol, cînd toți ai casei dorm iar ea se străduiește să împartă în gînd, cît mai bine, simbria de sîmbătă — a ținut doar două clipe. Funcționarul a început să numere și să așeze în palma întinsă a bărbatului ei rodul oboselii de toată săptămîna. Numără și ea cu ochii țintă: unu, doi, trei, patru fiorini. „Căsarul" s-a oprit. De ce oare? Femeii i s-a făcut inima cît un purice. Aha!: s-a oprit doar ca să se mai uite o dată la hîrtia plină cu numere așezate unele sub altele. Apoi mîna funcționarului se întinde spre teancul de groșițe și gologani. Omul societății numără și de acolo: șaizeci de groșițe și opt creițari.

— Gata! Atîta ai de luat. Vine la rînd... şi funcţionarul dădu să strige numele unui alt nenorocit.

— Cum asta? întreabă uluit, bărbatul ei. Am de luat şase fiorini şi zece groşiţe. Mi-ai numărat numai patru fiorini şi...

— Asta după socoteala ta! Nu mă ţine de vorbă! Sînt atîţia care aşteaptă...

— Domnule, nu-ţi bate joc de mine şi de copiii mei. Dă-mi sîmbria toată.

— Măi, omule, răspunde cu arţag funcţionarul grăbit. Cît ţi-am dat, atîta ţi se cuvine. Restul ţi s-a reţinut. Uite aici, ştii să citeşti? Reţinere pentru chiria locuinţei, reţinere pentru cărbuni, şi un fiorin jumătate amenzi pentru întîrzieri şi stricăciuni la materiale.

— Ce amenzi? N-am întîrziat niciodată! N-am stricat nimic! Bandiţilor! izbucni omul şi trînti cu pumnul în masa care se cutremură făcînd să zornăie banii metalici. Nevastă-sa trînti şi ea o înjurătură grea, apoi începu să ţipe.

La masa de alături primea simbria un muncitor ceh. Lîngă el — nevasta, de poala căreia trăgeau doi copilaşi. Se petrecea şi acolo o scenă asemănătoare, cu sudălmi tot atît de urîte.

Funcţionarii încercară să potolească femeile — dar tot cu sudălmi. Pe de lături alte femei, nemţoaice, momîrlance şi unguroaice, începură şi ele să arunce înjurături şi ameninţări. Curînd tumultul se prefăcu în vacarm.

Din odăiţa lămpaşelor apărură subdirectorul Stierer şi inginerul Otto Schültze, care pînă atunci priviseră pe ferestruică. Se străduiră şi ei să potolească gura femeilor, dar bărbaţii le luară apărarea.

In învălmăşeala ce se produse, mesele se răsturnară şi banii se împrăştiară pe jos, printre bocancii şi tîrşoagele celor ce se agitau. Pînă să sosească jandarmii cu chivărele şi paznicii cu gîrbacele, femeile, printre ţipete, ocări şi zgîrieturi pe obrajii funcţionarilor care se aplecaseră să culeagă simbriile, adunaseră de pe jos toţi banii răvăşiţi.

Cîteva din ele se strecurară tiptil din sala de apel şi apucară drumul spre casă, strîngînd în pumni sau la sîn, înfrigurate de spaimă sau de un pic de căinţă, cîte o grămăjoară de creiţari amestecaţi cu noroi. Ochii le străluceau de ură, de teamă că vor fi văzute, şi de fericire că poate aveau la ele mai mult chiar decît simbria pe două săptămîni.

Ancheta s-a făcut pe loc, dar n-a putut să dovedească cine fuseseră „hoţii". Directorii, sosiţi în grabă, porunciră tuturor muncitorilor să părăsească sala şi să vină la salarii a doua zi, duminică după-amiază, urmînd ca pînă atunci să se calculeze pagubele.

Muncitorii erau însă îndîrjiţi. Cîţiva smulseră gîrbacele din mîinile paznicilor. Schültze şi Willing fură înconjuraţi, înghesuiţi şi somaţi să arunce cravaşele. Jandarmii încercară să facă vreo cîteva arestări, dar masa de oameni îi copleşise. Acum stăteau şi ei într-un colţ, înarmaţi, dar păziţi de vlăjganii polonezi.

Vacarmul nu se potoli decît atunci cînd bătrînul Heinrich Herbst, minerul cu barbă albă care cu un an înainte păşise în capul coloanei de nemţi sosiţi din Saar şi care acum, duminica, ţinea şi loc de pastor la capela protestantă din Petrila, se urcă pe o masă şi porunci să i se dea ascultare. Bătrînul impuse muncitorilor linişte deplină, chiar celor care nu-i înţelegeau graiul, apoi pofti pe directorul Nándor să aducă alţi bani.

— S-a întîmplat, domnule director, spuse el întorcîndu-se către Nándor, un fapt pe care eu îl regret din tot sufletul. Vinovată este, însă, societatea dumneavoastră. Prea îşi bate joc de noi, cu atîtea reţineri pe care le scorneşte din senin. Gîndiţi-vă că sîntem şi noi oameni, că vă muncim peste puterile noastre, că ne aşteaptă acasă guri care trebuiesc îndestulate. Cum vreţi să muncim dacă nu ne hrăniţi? Nu puteţi cere acestor oameni trudiţi şi flămînzi să plece astă-seară de aici fără salariile la care au dreptul. Duceţi-vă chiar acum la administraţia dumneavoastră. Aduceţi alte simbrii şi faceţi plăţile ime-

diat. Vă aşteptăm şi vă încredinţăm că nu vi se va întîmpla nimic ! Altfel...

Nándor se codi, se uită după jandarmi, privi în ochii muncitorilor şi în cele din urmă se supuse, dar pînă să se înapoieze cu alţi bani, sala de apel se prefăcu în adevărată sală de întrunire. Dezordonată — dar întrunire. După Herbst, se urcă pe aceeaşi masă de lemn preşedintele Dölling, care îndemnă pe tovarăşii săi nemţi să aştepte în linişte pentru că „Ordnung muss sein..." şi îi sfătui să vină a doua zi la şedinţa de la Herberge unde se va discuta despre societatea popicarilor, care ar trebui să aibă şi o secţie de ajutor reciproc.

Muncitorii maghiari cerură să vorbească şi unul din ai lor. Impins din spate, Horváth se sui pe măsuţă şi spuse cuvinte grele despre societatea domnilor Hoffmann, vorbi de traiul greu al familiilor adăpostite în colonii, ceru încetarea amenzilor şi reţinerilor pentru chirie şi încălzit, dar nu fu în stare să arate *cum* să se obţină aceste drepturi.

În timpul cînd vorbea Horváth, cehii trăseseră deoparte, mai spre fund, cealaltă măsuţă de lemn şi de acolo cuvîntă ceva minerul Carol Jelnicek. Cînd acesta sfîrşi, grupul polonezilor ridică pe braţe, apoi pe tribuna improvizată, pe cel mai în vîrstă dintre ei, Albert Cristianschi, luptătorul de pe baricadele din 1830, care, într-o limbă tot atît de neînţeleasă, vorbi şi el, însă mai repezit, cu glas mai tunător, şi mereu întrerupt de aprobările poleacilor săi.

La masa cealaltă se urcase, după Horváth, Radu Zăican. Îl împinseseră moţii şi petrilenii de la vagonete. In primele clipe cînd Radu se pomeni în faţa romînilor săi, cele cîteva zeci de perechi de ochi ce se aţintiseră asupră-i i se părură mii. Nu vorbise niciodată mulţimii. Nici nu ştia cum să înceapă. Se fîstîci, se bîlbîi. Dar fură grele numai primele cuvinte. Celelalte se legară unele de altele ca mărgelele înşirate frumos pe aţa lătiţarului de la gîtul Mariei. Zăican le grăi despre starea jalnică în care ajunseseră nu numai băieşii ci şi ceilalţi locuitori ai Petrilei. Vorbirea i se poticni cîteva clipe, apoi se

reculese şi Radu înşirui alte necazuri : răutatea conducătorilor societăţii, lipsa lor de omenie, munca trudnică şi fără răsplata cuvenită, nevoia pe care o simţeau cu toţii de a avea în sat o „apotecă", un spital...

Zăican ar fi vrut să mai spună ceva, dar sosise directorul, tot speriat şi încruntat : strîngea la piept un săculeţ cu bani. Plata se făcu de astă dată în linişte. Directorii şi şeful postului de jandarmi urmăreau dintr-un colţ al sălii operaţia şi vorbeau în şoapte. Şeful însemna ceva într-un carneţel soios. Poate numele celor ce vorbiseră la prima întrunire muncitorească din Petrila, începută pe negîndite şi desfăşurată fără nici un fel de plan...

S-A GĂTAT DEALUL NEGRU

Mai erau numai trei luni pînă să se împlinească doi ani de cînd începuse exploatarea acelor zăcăminte de cărbuni care fuseseră Dealul Negru. Aproape doi ani, zi de zi, ba cîteodată şi noaptea, se tăiase din el felie cu felie, fusese desfăcut bloc cu bloc, iar bulgării masivi fuseseră sparţi şi fărămiţaţi pe măsura gurilor nesăţioase ale topitoriilor de fier din Călan şi Hunedoara.

Limba de piatră neagră care ieşea din malul stîncos al muntelui Leşia şi forma o ridicătură stearpă a pămîntului roditor, o umflătură ca o bubă neagră, se scurtase şi se subţiase încetul cu încetul, dispărînd sub loviturile toporiştilor şi tîrnăcoapelor de oţel ale minerilor adunaţi de societatea Hoffmann din cele patru vînturi ale lumii: maghiari, poloni, germani şi cehi, uniţi cu cei cîţiva petrileni, foşti ciobani de baştină, precum Radu Zăican.

Mii şi mii de vagonete luaseră drumul rampei de încărcare de la Jii şi alte mii de căruţe cu cărbuni ajunseseră la cuptoarele celor două topitorii, la atelierele fierarilor din Haţeg şi Deva şi la manufacturile din Sibiu şi Cisnădie. Dealul Negru se sfîrşise, muncitorii se ofiliseră, mulţi din ei îşi dăduseră tribut de sînge, iar întreprinderea fraţilor Hoffmann se îngrăşase.

În locul dealului rămăsese doar o întinsură de pămînt negru, asemenea ogorului pe care brăzdarul îl răscolește în primăvara jilăvită de ploi. Dealul Negru avea legătură cu izvorul țițînei de cărbuni din adîncuri. În acești doi ani din urmă lava revărsată la suprafață fusese curățată; canalul de legătură cu miezul era însă ca un crater înfundat. Pe acest crater pornea în adînc un strat de cărbune gros și cărnos. Pe acolo urma să coboare în curînd gura unui puț de extracție. Întreprinderea aștepta să-i sosească utilaj mecanic comandat în Anglia, mașini fără de care nu se putea face exploatarea în puț vertical, decît cu scripete de mînă.

Talpa fostului Deal Negru, înfiptă în munte, avea și ea o prelungire sub stîncă, o vînă de cărbune prețios care se adîncea orizontal sub coama împădurită cu fagi și brădet. Cercetările făcute de inginerul Franz Jäger duseseră la rezultatul că se putea continua exploatarea mergînd pe acest strat cîteva sute de metri paralel cu pămîntul, fără urcușuri și mai cu seamă fără coborîșuri.

Joi dimineață, cu trei zile înainte de Sînziene, Radu plecase plin de voioșie la această mină nouă începută sub muntele Leșia. Pentru întîia dată de cînd îmbrățișase băieșitul, Zăican era miner în adevăratul înțeles al cuvîntului: lucra sub munte, își lumina locul de muncă cu lampa de ulei a cărei flacără era îngrădită de o împletitură de sîrmă și, alături de ceilalți tovarăși din echipă, lua măsuri de apărare cu armătură de grinzi. Se simțea mîndru de sine: sfîrșise Dealul Negru înainte de împlinirea celor doi ani și acum se avîntase sub munte!

La magazia de scînduri unde se aflau lămpile Davy și unde se făcea apelul, Radu fu întîmpinat de Horváth cu aceeași voie-bună. Se crăpa de ziuă. Radu ridică lampa pînă aproape de obrazul socrului său și-i surîse mulțumit. Fără să mai aștepte pe subinginerul Halmos porniră spre mină. Halmos condusese ultimele lucrări de curățirea locului unde fusese pînă mai ieri Dealul Negru. Acum avea în grijă galeria nouă, care în cîteva zile înaintase vreo

cincisprezece metri. Franz Jäger supraveghea mina de la Cimpa, unde se iviseră greutăţi de înaintare. De două ori pe zi venea însă şi la gura de sub Leşia, la echipa pe care o îndrăgise atît de mult. Şi în dimineaţa aceasta găsise echipa gata de lucru. Oamenii potriveau fitilele şi scăpărau. Radu şi Horváth mai stăteau încă de vorbă. Primul povestea că Maria făcea acasă pregătiri pentru urcuşul la nedeia de pe munte. Aşijderea, Fira şi ortacii. Horváth îi aduse vestea că Wilma lui nu i se mai împotriveşte: va merge şi el la Poiana Miresei, dar luni dimineaţa va fi musai aci, la datorie. El nu poate să lipsească în zi de lucru, ca şef de echipă ce este.

Jäger le dădu bineţe, apoi atrase atenţia lui Horváth să facă înaintarea în cărbune cu foarte multă luare aminte. Pe o adîncime de încă vreo cincizeci de metri, armătura trebuie să fie solidă, cu pari dubli şi grinzi groase. Asta pentru că — după cum verificase şi ieri — la suprafaţă, de pe malul abrupt şi pe alocuri împădurit, porneau fisuri adînci care puteau să provoace dizlocări de stîncă. Subinginerului Halmos îi atrăsese de asemenea atenţia că pîndeşte primejdia. Horváth ştia şi el asta. Pe cît putuse, respectase poruncile lui Jäger, dar n-avea ce face: materialul de armătură era slab. Încă din prima zi, Horváth refuzase o parte din grinzi şi cea mai mare parte din stîlpii de susţinere, deoarece erau prea subţiri şi prezentau ei înşişi crăpături. Halmos impusese însă întrebuinţarea lor, făgăduind că va cere de la depozit un surplus de piloni care să dubleze stîlpii de armătură, dar întăritura nu sosise încă.

Cînd se auzi şuierul sirenei de la ateliere, echipa păşi pe gura minei. Afară, Jäger rămăsese locului şi asculta glasul loviturilor de tîrnăcop, care se auzea înfundat. Dădu apoi să plece spre Cimpa, dar se răzgîndi. Porni spre depozitul de grinzi. Îl căuta pe Willing. Trebuia să lămurească de ce se trimite material slab la mina fostului Deal Negru.

Peste vreun ceas, în vreme ce echipa lui Horváth se afla în plină activitate, se auzi o pîrîitură către

mijlocul galeriei. Sub presiunea stîncilor, plesniseră doi stîlpi laterali şi tavanul grinzilor se sus făcuse o burtă. Horváth îşi dădu seama de primejdie şi avu timpul să poruncească şi să grăbească evacuarea minei, urmînd ca operaţia de reconsolidare a armăturii să se facă dinafară spre fund.

Subinginerul Halmos grăbea lucrarea de consolidare, pentru ca să nu sufere producţia. Nici muncitorilor din echipă nu le venea la îndemînă încetarea temporară a înaintării în zăcămînt. Fiecare ceas de oprire însemna atîţia creiţari pierduţi din şutul de azi. De aceea se începu consolidarea fără să se ia destule măsuri de prevedere. Vagonetarii aduseră stîlpi şi grinzi la locul de curbură, iar Horváth şi Zăican săpau pilugele. În ele urmau să fie fixaţi noii stîlpi, alături de cei care cedaseră presiunii. Horváth săpa la pilugul din dreapta, iar ginerele la cel din stînga. După un timp, Horváth trebui să lucreze culcat pe partea stîngă, pentru ca să poată manevra toporişca la locul strîmt în care se grămădiseră bolovani din prima smucitură a presiunii de sus. Nici un minut n-a apucat să lucreze în această poziţie, întins pe partea inimii, şi a doua trosnitură puternică străbătu galeria: se prăvăleau stîncile. Vechea armătură se prăbuşi complet şi galeria se frînse la jumătate. Zăican, care era în picioare, avu răgazul să se dea înapoi, dar Horváth, din pricina poziţiei în care se afla, întîrzie o secundă. O secundă în care un bloc masiv de stîncă îi îngropă braţul stîng pînă mai sus de cot.

Horváth gemu înfricoşător. Se zvîrcoli, culcat cum era, ca un şarpe spintecat în două. În prima clipă încercase inconştient şi înnebunit de durere, să-şi tragă singur braţul prins sub stîncă. Apoi se zvîrcolise fără să-şi mai dea seama. După alte cîteva clipe, puterile îl părăsiră cu totul. Trupul lui vînjos era întins pe patul de cărbune şi tresărea din cînd în cînd tot mai slab.

Radu Zăican şi ceilalţi tovarăşi din echipă săriseră din primul moment să-i dea ajutor, să-l scoată de sub greutatea stîncii. Încercară cu cozile topo-

rîştilor, cu parîngii de brad, apoi cu răngi aduse de la gura minei, să salte blocul sub care zăcea braţul strivit, dar încercarea se dovedi o copilărie, ca străduania unei furnici care se încăpăţînează să răstoarne carul ce era s-o strivească. Mai mult chiar: fără o consolidare a coperişului, orice lovitură cu tîrnăcopul sau cu ranga putea să ducă la o nouă dizlocare de stînci şi deci la îngroparea completă a victimei — ca şi a celorlalţi — sub straturile ce şi-ar fi continuat prăvălirea. Într-adevăr, de sus, printre bolovanii de piatră, se prelingeau fire de praf. În tăcerea care se aşternu o clipă, se auzea ţîrîitul grinzilor de pe lături. Încet, încet, cedau şi ele. Crăpau şi gemeau sub greutatea muntelui.

Radu aduse în grabă, de afară, trunchiuri tari de tufan verde, găsite la întîmplare. Pe cel mai gros îl propti în bolta coperişului încovoiat, susţinîndu-l cu umerii săi laţi. Cu picioarele larg desfăcute în lături, cu mîinile înfipte în bîrnele vechi, cu muşchii umflaţi şi vinele gata să plesnească, Zăican se răstignise singur. Ceilalţi încremeniseră, neştiind ce să mai facă. Apoi, reculegîndu-se, începură să care, înfrigurați, din stiva de afară, parîngii cei mai groşi. Îi rînduiră oblic, cruciş, fiecare cum se pricepu. De-abia atunci Radu îndrăzni să se desfacă de bîrna lui. Dar cum să scoată de sub stîncă braţul lui baci, îngropat şi strivit ca o frunză de toamnă? Radu se aplecă, tremurînd, spre trupul lui Horváth. Trecuseră cîteva minute de încordare şi neputinţă. Rănitul pierduse legătura cu forfota din juru-i. Ochii îi erau holbaţi, dar nu vedeau. Urechile auzeau, dar nu înţelegeau. Buzele se mişcau, dar nu scoteau sunete. Mintea i se împăienjenise.

Frîntura de cot care ieşea de sub stîncă, roşie la început, se învineţise, apoi începu să se înnegrească. Capul, congestionat în primele clipe de durere, era acum palid, tot mai palid şi broboane de sudoare rece îi acopereau fruntea, faţa, şi corpul gol pînă la brîu.

Un miner aduse o găleată cu apă şi o zvîrli asupra trupului care nu mai mişca. Zăican se uita des-

perat şi neputincios la Horváth al lui, la tatăl Mariei, la omul pe care îl iubea ca pe propriul lui părinte. El ştia ce trebuie făcut, dar nu îndrăznea să se hotărască.

Se lăsă în genunchi şi apropie mai tare lampa de chipul împietrit al socrului său. Cu palma, neagră de cărbune, îi şterse broboanele reci şi îl mîngîia în neştire.

Şi minutele se scurgeau.

Trecuse vreo jumătate de ceas. Horváth nu mai simţea nici o durere. Îşi revenise cu încetul. Începuse să vadă, să audă, să înţeleagă cele ce se petreceau în juru-i. Avu puterea să întoarcă, încet, capul spre braţul prins sub stîncă. Muşchii feţei se contractară puternic. Pe sub pleoape i se iviră lacrimi. Nu de durere, căci tot corpul era amorţit. Dar îşi dădea seama de grozăvia situaţiei în care se afla. În creierul lui se petrecea un proces de înţelegere. Lacrimile conteniră. Acum îşi aduna mintea răvăşită. Începu să vadă soluţia care să-l scoată din strînsoare. Da, trebuia să scape, trebuia să trăiască! Pentru Wilma lui, pentru Maria, pentru Radu, pentru nepot... O clipă îşi aduse aminte că peste trei zile începea nedeia din munţi. Pădurea, adunarea...

— Radu! porunci el cu glasul sugrumat.

— Da, tată, sînt aici, răspunse Zăican îngenunchind iar lîngă trupul lui Horváth.

— Ce stai? Taie-o!

Radu se cutremură de spaimă şi de adevărul poruncii, deşi ştia şi el că altfel nu se poate... Dar nimeni nu îndrăznea să pună mîna pe topor.

Franz Jäger sosi în fugă. Venea de la mina Cimpa. Se îngrozi şi el cînd văzu care era situaţia. Cercetă pereţii minei, armătura, prăvălirile. Era zadarnic! Nu se putea face nici o mişcare. Din clipă în clipă se putea prăbuşi întreaga galerie.

Jäger îngenunche şi el la căpătîiul lui Horváth. Voia să spună ceva, să-l încurajeze, dar acesta leşinase din nou. Mintea i se rupsese iarăşi de realitate, doar buzele mai şopteau ceva neînţeles.

Moartea dădea tîrcoale. Radu şi inginerul se ridicară hotărîţi. Faţa şefului de echipă căpătase culoarea pămîntului care îl aştepta. Peste ochii injectaţi de sînge abundent, pleoapele se lăsaseră grele. Nasul începuse să albească. Tivul urechilor se învineţise.

— Hai! Radule, nici o clipă de întîrziere! porunci Jäger cu un glas venit parcă din alte lumi.

Zăican puse mîna pe topor. Îl strînse tare şi-i pipăi tăişul. Mai cumpăni cîteva clipe. Se uită adînc în ochii inginerului, petrecu privirea halucinată spre omul de jos, apoi către cei din jur. Aceştia încremeniseră. Parcă de milioane de ani împietriseră o dată cu pădurea carbonizată.

Inginerul ridică lămpaşul, apropiindu-l de braţul victimei. Ochii lui pironeau pe Zăican cu strălucire metalică şi poruncitoare. Nu se mai auzeau decît fălcile Radului. Scrîşneau. Şi parîngii care începuseră iar să jelească de durerea apăsării.

Radu îşi încordă muşchii, fixă din ochi locul exact unde trebuia să cadă tăişul, ridică toporul deasupra capului, apoi îl prăvăli cu desperare asupra braţului care se înnegrise pînă la încheietura umărului.

Afară, la gura minei, începuse să se strîngă lume. Se aflase din om în om vestea nenorocirii. Trupul lui Horváth fusese scos pe braţe. Braţul ciont fu spălat cu apă din Jieţ, presărat cu praf de cărbune pisat, şi legat strîns cu poalele unei cămăşi. Partea de braţ care strîngea încă o coadă de toporişcă, zăcea sub stîncă, în galeria care se prăbuşise în întregime.

Peste un ceas, Horváth Sandor îşi reveni. Se afla în odăiţa lui. Fusese adus cu targa. Era înconjurat de tovarăşii din echipă. Maria şi Wilma plîngeau înăbuşit, îngenuncheate la marginea patului. Jäger îşi înfundase capul în mîini. Radu îşi culcase obrajii pe dreapta lui baci, care-i căuta dreapta lui, vrînd parcă să-i mulţumească...

SFAT DE TAINĂ LA POIANA MIRESEI

Pîrîul se zbuciuma printre stîncării, se lovea de bolovani, cădea în vîltori repezi și învolburate, fierbînd de ciuda stavilelor din cale. Pe alocuri, scăpat de încleștări, se strecura aidoma unei suveici, printre pajiști scurte, pline cu tufării de brusturi, pentru ca să cadă iar în povîrniș la o nouă treaptă, și să blesteme cu glasul gîlgîit al apelor de munte.

Drumul se dovedise prea nărăvos și, mai departe, se înfunda în tihării de nepătruns. Radu, Hotea și Moacă al Tătarului, plecați din Petrila spre Stîrminosu, erau grăbiți. Părăsiră deci poteca bolovănită dintre viiturile pe care le făcea Pîrîul Dracului, cotiră la stînga și o luară de-a coasta prin făgetul de pe dealul Străbunului. Ocoliră golurile cu tăieturi năpădite de zmeurișuri ale căror lujere pîndeau ca niște capcane și, urcînd tot piepteș, ajunseră la padina de la obîrșia apei cu numele Necuratului. Aici făcură popas de adăstare sub streașina unei păduri de mesteacăn, lîngă adăpătoarea cerbilor. Moacă și Hotea dădură fuga să se răcorească.

Cîțiva nouraşi albi se vălătuceau a joacă, boiți, către soare-apune, de praful stacojiu împroșcat de soarele care se călătorea spre asfințit.

Radu Zăican se întinse pe pajiște, își puse brațele sub căpătîi și își înțepeni ochii în golul de sus. Era bătut de gînduri și de amare aduceri aminte. Plecase

la drum cu inima îndoită. „Baci" ţintuit la pat, cu bontul încă sîngerînd... Maria plînsă şi mută de spaimă şi de grija părinţilor... Ion, flăcăiaşul, uitat poate în doinuşul de sub grindă...

Zăican stătuse mult la cumpănă pînă să se hotărască de drum. Vrusese să rămînă lîngă ai lui, să le fie de ajutor în zilele astea de grea încercare, s-o îmbuneze pe mama Wilma pusă pe ceartă şi pe iscodiri. Nu spusese chiar ea unei vecine că nenorocirea care s-a întîmplat este pedeapsă de la Cel-de-sus pentru „fapta" Mariei ? Lui Radu i-au făcut răni la inimă astfel de vorbe nesăbuite, ieşite dintr-o minte de femeie care dacă crede prea mult, crede cu păcat. Nu se putea lepăda de nedeie şi de tot ce pusese la cale acolo, sus. Nici Maria nu-i stătea împotrivă. De mers, ea nu mai putea merge la munte. N-are astfel de inimă, cînd tatăl zace beteag. Maria ştie că Radu are socotelile lui, socoteli obşteşti. Nu-l îndemna să le părăsească — dar, se gîndea şi ea, ce va spune mama ?

Şandor-baci a fost mai tare. Doar că nu i-a poruncit să-şi ia toiagul şi straiţa şi să pornească la drum. „Tată, cine îţi va schimba legătura de la bubă ? Vezi bine că Maria şi mama Wilma n-au atîta putere în inimă..." încercase Radu să i se împotrivească. Dar baci s-a supărat, i-a spus vorbe de dojană şi i-a amintit că el are şi alte rosturi decît să facă pe doftoroaia. „Mi-ajunge ajutorul Salomiei. Tu du-te la datorinţa ta", încheiase Şandor.

Asta fusese azi dimineaţă. Către prînz, cînd, însoţit de Maria lui, ajunse la căsuţa lor din Lunca Florilor, cine erau în bătătură ? Nănaşul Hotea şi Moacă şi Bou Stamate şi Balog al Văsii ! Îl aşteptau proptiţi în colve. La şolduri le atîrnau merindarele.

— Ştiu că-i tare greu pentru tine, după năpasta care dete peste voi, dar e musai să meri, îi spusese Hotea. Apoi adăugase : Vetuţa mea rămîne la Petrila ; e împovărată şi i-ar fi greu urcuşul pînă la nedeie. E bucuroasă dacă rămîne pe lîngă Maria ta. Eşti gata ?

Radu s-a uitat la el, la ortacii ceilalţi, la Maria care

strîngea pruncul la sîn, şi parcă i s-a strecurat o lacrimă pe sub gene. Maria l-a înţeles şi i-a zîmbit... Primul zîmbet după două zile de plîns...

— Du-te, Radule, şi să te aibă în pază sfînta Varvara! Noi te aşteptăm, i-a zis ea.

Într-un ceas toate fură puse la cale. Se hotărî să plece mai întîi el, cu Moacă şi Hotea, chiar în această după-amiază de sîmbătă. Ceilalţi — mîine, în zori. Radu dădu fuga la Fira care ar fi vrut să rămînă şi ea lîngă Maria, apoi la preotul Niculae, pe seama căruia îşi lăsă surioara. Fira se învoi să pornească cu cîrdul de mîne-zi. Slujba de duminică popa o va face pe Poiana Miresei, îndată ce va ajunge acolo, urmînd drumul cel mai uşure, însoţit de femei, de cetaşi şi de ceilalţi poporeni. La nevoie, dacă urcuşul va fi cu zăbavă, slujba se poate face şi în vreun luminiş de pădure.

După ce a gătat rînduiala, Radu şi-a îmbrăţişat femeia, şi-a sărutat copilul şi a pornit la drum. Cu ocol mare pe la Străbunul şi Stîrminosul. Cată acolo pe Trif. Ştiu asta şi Hotea şi Moacă al Tătarului. Dar numai ei. Radu nădăjduieşte să dea de Trif Alupetreacătă la stîna lui Şerb, unde bănuie că s-a aciuat ortacul lui din ciobănia de altădată.

Radu se ridică în capul oaselor. Se hodinise destul. Căută din ochi pe cei doi tovarăşi, dar nu se zăreau. Îi strigă dar nu primi răspuns. Porni agale spre pădurea de mesteacăni albi, gătită ca o mireasă. Mai în afund, acolo unde mesteacănul se învrîsta cu rînduri de fagi bătrîni, îşi zări prietenii. Priveau la coroanele de sus, cu ochire încordată. Se apropie şi Radu şi se desluşi pe dată : în vîrful unui fag bătrîn se dădea o bătălie crîncenă. Un jder cu blana aurie, cu coada stufoasă şi încă o dată cît el, urmărea o veveriţă care sălta nebuneşte din cracă în cracă. Jderul o ataca cu ocolişuri şi făcea sărituri tot atît de uimitoare, ajutat de coada înfoiată care-l plutea ca o aripă. Veveriţa încerca să se ţină la înălţimi mari, pe crengile mai mlădii, dar jivina cu gheare puternice se prindea de tulpinile netede, se urca tot mai sus, şi-şi silea victima să coboare. Cursa dură multă vreme. Veveriţa

sărea de colo-colo, dar tot mai către pămînt. Dușmanul o hăituia numai de la înălțime, pînă cînd o sili să se arunce, cu un salt de săgeată, într-un hățiș. A doua săgeată fu jderul. O clipă — și se auzi din încîlciturile de lăstar țipătul sfîșietor al micii vietăți. Bătălia luase sfîrșit...

— Nepătrunsă e taina acestor vietăți, grăi Radu. Acum jivina se ospată, apoi se va cuibări în sălașul muncit de biata veveriță. Dar dacă vom sta să înțelegem toate tainele pădurii, ne-apucă noaptea prin braniști. Știți că trăbe să mînem la stînă, și pînă acolo mai va.

Porniră tustrei pe o potecuță care ocolea pereții înclinați ai unui munte pietros. Tăiară grohotișuri pline cu bolovani mărunțiți și așchiați și ajunseră pe coama Stîrminosului. De-acolo trebuiră să coboare de-a lungul unui pîrîiaș care își făcuse făgaș printre stînci drepte ale căror straturi unduiau culori verzi și roșcate. Cînd ieșiră din zănoagă, se aflau în fața muntelui pe care îl țineau: Stîrminosul. Spre poale se zăreau culorile deschise ale făgetului înfrățit cu alunișuri și păltiniș. Mijlocul îi era încins în straiele negricioase ale pădurilor de brad. Dincolo de geana brădetului, cu cît urcai privirea mai sus, printre pete de jnepărie se iveau luminișuri la golurile de pășune și în zarea alburie se lămurea sălașul unei stîne.

— Pe-aici, copii, îi îndemnă Radu. Dar cu nădejde! Cînd ne-om întoarce, putea-vom să zăbovim în pace și să ne minunăm, cum făceam și eu altădată. Veți avea de ce: aici sîntem în țara urșilor, a cerbilor și a caprelor negre.

Urcușul fu greu pentru că potecuța fugea ca o nălucă. Mergeau pe urmele copitelor de țapi sălbatici. Ici-colo movilițe de bălegar roșu le arătau drumul cerbilor la adăpători și la locurile de nuntit.

Cei trei petrileni grăbiră pașii și salturile, pentru că dincolo de muchea Stîrminosului — pe care o aveau acum în spate — se ivise amurgul sîngeriu, iar către Crivăț zarea se-nvăluise în ceața înserării. Lăsară în urmă-le rugi de zmeură coaptă care-i îmbiau

la ospăţ ; trecură o dumbrăvioară de mălini cu miros pătrunzător ; chiuiră după un cîrd de căprioare care priveau blînde şi mirate ; se afundară în codrul de molift urmînd firul unei văi ; şi cînd da să se întunece se aflau la loc slobod, în jnepăriş pitic, după care se-ntindea golul de păşune grasă.

Stîna lui Şerb era aşezată pe un plai înclinat, dar bine apărat de vînturi. Strunga şi ocolul rîmătorilor erau întărite la adăpostul unor lespezi înalte din care susura un izvoraş tocmai bun pentru adăpatul oilor. Tîrla era acoperită cu împletituri de brad şi gorun, ca să ferească averea vie a baciului de ploile bătrîneşti — şi împrejmuită cu zăvoadă înaltă, cît nu poate sări lupul, orice ar face.

— Să dăm chiot, băieţi, că ne sfîşie dulăii, sfătui Zăican, şi se puse el însuşi a hăuli. Într-adevăr, straşnicii păzitori adulmecaseră paşi străini şi dădeau buzna stîrnindu-se unii pe alţii. Fură potoliţi cu greu de cîţiva strungări care săriră cu bîte şi cu vorbe de împăcare. În urmă-le păşea baciul Şerb, fost gospodar în vale, întîiul petrilean care vînduse şi casă şi pămînt nemţilor — sînt doi ani de atunci — şi care s-a statornicit apoi prin locurile acestea. Coliba pentru cei ai familiei o are mai jos, într-un luminiş de făget, cu faţa spre soare-apune şi cu spatele spre bătaia viscolelor.

Şerb îi întîmpină bucuros de oaspeţi. Era veşmîntat ca de sărbătoare : laibăr de pănură, cioareci de aba, şerpar gros de piele, glugă în spinare, ştrinchi sub obielele vîrîte în opinci noi, iar în dreapta strîngea o colvă cu măciulie de frasin. Îi lămuri că spre zori pleacă la nedeia din Poiana Miresei să vîndă gadinile din ocol, şi îi pofti să le vadă şi ei. Oaspeţii se minunară : în ocol nu se aflau porci de rînd, ci mistreţi ! Îi crescuseră ciobanii de cînd erau mici. Scroafa pierise în luptă cu un urs. Puii se lăsaseră alăptaţi din nişte tîlvuri de bostan. Se mai îmblînziseră — şi nu prea...

— Bade Şerbule, şi noi merem la nedeia cea mare, zise Hotea.

— Pe-aci ? se miră baciul, ori poate aţi rătăcit drumul...

— Ba, de fel, răspunse Zăican. Veniram într-adins. Unde-i Trif Alupetreacătă din Livăzeni ? Nu-l văd...

— Nici n-ai cum. Dar intraţi înuntru. O să vă spun.

Afară începuse să burniţeze. Curînd, căşi şi oameni fură învăluiţi în ceaţă deasă. Se lăsau norii de-vale.

— Mă tem că va fi vreme rea, mîne, la nedeie, îşi dădu părerea Moacă din Jieţ.

— Ba de fel, Tătarule ! îl încredinţă Şerb. Nu văzuraţi deasupra lespezilor din stînga cum jucau cioporii de capre negre ? Ăsta-i semn că mîne va fi zi frumoasă.

Negăsind pe Trif, Radu se întristase. Ceru lămuriri şi află că Alupetreacătă ciobănise, într-adevăr, la stîna lui Şerb. Dar din primăvara trecută s-a împrietenit pe bărăganul Valahiei cu Marin al pandurului Amzu de pe Ţarcu şi de atunci e păcurar acolo. „Aud că-i merg bine treburile", încheie Şerb.

— Cum fac să-l văd ? întrebă Radu.

— A-bună-samă că va veni şi el la nedeie. N-o să-l lase Marin să-i păzească nevasta la stînă... răspunse Şerb.

Se-nnoptase. Oaspeţi şi gazde ieşiră în poieniţă. Strungării le aduseră ţundre şi cojoace. Un fecioraş înălţă pălălaie de flăcări. Se ospătară cu jinţiţă şi caş proaspăt stors în crintă. Din ciubărul de pe pirostriile cujbei, un mînzăr răsturnă o mămăligă cît roata carului. S-ajungă şi la zăvozii cei lăţoşi...

Zăican mîncă în silă. Se aşeză apoi, alături de ceilalţi, care făcuseră roată în jurul focului ciobănesc. Stătea în capul oaselor, rezemat de un ţăruş, şi-şi petrecea mintea de colo-colo. Se frămînta, zburîndu-i gîndurile cînd la Maria şi pruncul lor, cînd la Şandor şi Dealul Negru, cînd la Trif şi Fira. Făcuse atîta drum de-a surda ! Se învinovăţea că tîrîse după el şi pe cei doi fraţi de cruce. Apoi, sărind de la una la alta, îşi aduse aminte de tot ce făcuse şi mai cu seamă de tot ce nu făcuse în aceşti doi ani din urmă, de cînd

se lăsase de ciobănit. Îi venea să-şi dea pălmi cînd îşi amintea că fusese mai mult zăbavnic decît harnic. Zăbavnic la şcoala ale cărei încăperi stau mute, zăbavnic la drumul pentru apelaţia de la Tîrgul Mureş, zăbavnic în mereu amînatul judeţ cu societatea Hoffmannilor. Cît despre visatul drum la împăratul din Viena... îi e şi scîrbă de el însuşi!

Pe bolta de sus norii s-au dezlînat şi a apărut Steaua Ciobanului, venind dinspre răsărit. Altele au început să licărească de la un capăt la celălalt al cerului negru-tuci. Iată şi Găinuşa, şi Sfredelul, şi Comoara, şi Purcarul... Spre munţii Căpăţînei şi-a făcut loc Calea Robilor. Pare un braţ care vrea să strîngă puii de cloşcă. Radu se cutremură. Parc-ar fi braţul lui Şandor-baci, iar cerul o gaură de mină fără fund... Lui Radu îi joacă înainte clipa cînd a ridicat toporişca, şi coşul pieptului face şi acum *hîc!* întocmai ca atunci cînd a dat cu tăişul...

— Radule, îţi sînt în gînduri, şopti Ion Hotea care se aşezase lîngă el. Nu te mai frămînta. Aşa trebuia să fie, şi nu altcum. Ai scăpat o viaţă de om, care ţi-i dragă pe bună dreptate. Mi-au istorisit oamenii. Baci al tău se sfîrşea dacă nu erai tu. Nime' alt' n-ar fi putut lovi. Iar azi, în loc de stele, pădure şi nedeie, ne-am fi aflat cu toţii la prohodit... Vină-ţi în fire. Avem lipsă de tine... Ne aşteaptă şi alte fapte... Toporişca ta va mai lovi... Atunci ai să te răcoreşti...

Zăican era cu gîndul aiurea. Tresări:

— Ioane, societatea asta a Hoffmannilor împrăştie moarte, iar noi, băieşii petrileni, ne dovedim mereu nevolnici. Să facem ceva — dar nu ştiu bine ce...

— Radule, nu te jeli ca o muiere! Tu eşti tare. Simţim cu toţii. Noi trebuie să grijim de Petrila şi de toată valea Jiurilor. Cine alţii? Vom găsi drumul. De ce taci? De ce te-nfrigurezi?

Hotea nu primi răspuns, dar nu se lăsă păgubaş. Schimbă vorba:

— Ştii ceva, Radule? De mult doream a-ţi spune: vreau să deprind şi eu bucoavna. Învaţă-mă tu! Ve-

tuţa îmi va dărui spre toamnă un fecioraş, cred. Vreau ca tatăl lui să ştie scrisoarea.

Zăican se însenină ca de o veste din cale afară de minunată. Strînse braţul nănaşului mic şi apoi se apucară să sporovăiască însufleţiţi. Se traseră mai lîngă foc. Ceilalţi se uitau la ei şi nu înţelegeau nimic : pe patul de cenuşă Radu începuse să zgîmîie cu un vîrf de gătej semne ciudate, poreclite cu vorbe şi mai ciudate : az, buche... Hotea îl îngîna.

Cîntase de mult cocoşul. Pe cer ieşise lună plină şi galbenă, parcă mămăliga de la cină se mutase pe boltă. Razele lunii picau pe văiugurile muntelui din fund şi luminau dîrele de zăpadă întîrziată. Fîşiile erau strălucitoare ca pînza înălbită de mîini harnice în apa Jieţului şi întinsă pe covorul de iarbă al Luncii Florilor. Carul mare ajunsese drept deasupra creştetului. Se cheamă că era miezul nopţii.

Într-un tîrziu adormiră cu toţii. Radu visa. Zîmbea. Dacă Ion ar fi putut să stea treaz, l-ar fi auzit cum grăia din somn : „No, bine ! Pe ei !“ şi alte vorbe fără legătură pentru alţii, dar cu tîlc pentru Hotea...

Se treziră în strigăte şi lătrături. „Uiuu ! ursu, mă ă !“ se auzi dinspre tîrla împrejmuită. Dulăii lătrau gros, a vită mare. Săriră cu toţii. Ciobanii apucară de la foc pari înroşiţi şi găteje aprinse. Dădură fuga acolo unde cîinii făceau zurba mai mare — şi începură a chiui. Luna lumina încă plaiul, pînă departe, la marginea pădurii de molizi. Într-acolo se zăreau salturile tăpălăgoase ale lui Moş Martin care dădea bir cu fugiţii.

Pas de mai dormi ! De altfel, Carul Mare o cîrmise bine spre dreapta, aşa că se anunţau zorile. Şerb începu pregătirile de drum, străduindu-se să lege mistreţii, dar se vede treaba că avea să lupte mult cu jivinele. Oaspeţii mulţumiră de găzduire şi o tuliră pe vale care desparte muntele Stîrminosul de cel al Muierii. Mai era de făcut cale lungă şi ei ţinteau să întîmpine ceata poporenilor din Petrila pe poteca cea mare a oierilor mărgineni.

Cînd ajunseră în valea Sihlei luceafărul de dimineață le aținu calea. Zările începură să aurească creasta munților. Glasuri de tulnice și buciume venite de pe Poiana Miresei vesteau, după datina străbună, că a sosit Sînziana pe calul năzdrăvan al unui Barba-Cot.

Radu, Hotea și Moacă dădură chiote prelungi. Primiră răspunsuri din toate părțile. Asta însemna că potecile de pe muntele Muierii erau pline de drumeți care roiau către același loc de sărbătoare. Cu pași grăbiți, cu popasuri scurte, cei trei ajunseră la drumeagul oierilor. Îi întîmpinară Gușeilă cu boreasa lui, și cu Răduța. Ei plecaseră din Petrila mai de cu noapte. Aveau de cărat greutăți în spete: ciubăre, linguri, cristeie pentru frămîntat cașul, ciuhălăi pentru mestecat zărul, și alte lucrături în lemn. Le dădură veste bună: popa Niculae și ceilalți erau cam la un ceas în urmă; cînd Gușeilă trecuse prin fața casei parohiale, tocmai începuseră să sosească poporenii.

Urmară cu toții poteca și cînd soarele sparse perdeaua munților, se aflau în pădurea Rugului. Făcură popas. Răduța, cu ochii ei alunați, era mai frumoasă ca oricînd, și Moacă îi cam dădea tîrcoale. Hotea îl puse pe bătrîn să povestească ceva cu haz: ci-că astiarnă cînii îi mîncaseră fereastra bordeiului! Cum să nu i-o mănînce dacă în loc de sticlă meșterul întinsese între ramele de lemn o bășică subțire de porc...

Curînd sosiră și cetele de petrileni. Popa gîfîia din greu. Cele sfinte i le căra Moga. Fira și Catinca ziceau o doină hațiegană. Se făcu slujba de duminică într-o poieniță, popa îmbrăcînd veșminte ca de altar. A fost o slujbă ca-n povești. Or fi ascultat-o oamenii? Greu... Cine s-asculte glasul popii, cînd pădurea fremăta toată de glasul miilor de păsărele? Era tocmai vremea lor de zburdă și cîntec. Radu urmărea o familie de bourei mici cît frunza de mesteacăn, care se desfăta pe o crenguță de alături. Bourelul avea căpșorul galben auriu, spatele cafeniu și penele dungate în verde brun. Femeiușca lui, și mai mi-

titică, era îmbrăcată în mantie de purpură și ținea coada mereu ridicată. Se pitulau după frunze, se strigau cu glasuri zglobii de lăută și, cînd se prindeau, își ciuguleau pufușorul de sub gușă. Alături un aușel cu cioc negru și cizmulițe galbene, sprinten ca săgeata, făcea mereu du-te-vino de la niște grăuncioare din tufele de argințică, pînă sus la cuibul unde era larmă mare de pui. Mai încolo pițigoii, prinții pădurilor, cîntau în cor. Radu îi văzuse de atîtea ori în anii de ciobănie, dar nici acum nu se sătura privindu-le hăinuțele de puf albastru-negricos la gît, galben pe pîntece și alb pe obrăjori. Apoi omul pădurilor rîse de-a binelea — și niște copii așijderea — cînd popa Niculae începu să cădelnițeze. Nici că se mai pomenise vreodată un hang mai potrivit ca al ciocănitoarelor cele pestrițe. Popa dădea cu cădelnița și șugubețele tocau în scoarțele copacilor: boca-boca, boca-boca. O clipă se opri și preotul, și zîmbi în barba-i sură. Credincioșii întoarseră capetele și să închinară rîzînd. La semnul crucii, răspunse de pe ram o mierliță, în triluri întrerupte cu frînturi de doină. Copiii alergau după fluturi. Cel mai mic se oprise sub trunchiul unui copac și privea mirat o codobatură albă pe pîntece și cu coada încă o dată cît ea. Păsărica se dădea uța și-și bîțîia coada neastîmpărată.

Peste un ceas veselul convoi de petrileni se afla sus, deasupra Poienii Miresei, pe brîna unui colț prăpăstios. De-acolo drumul oierilor ducea în dreapta către un afundiș de codri, iar în stînga, la numai o fugă scurtă de cal, șerpuia lin către poiana în care mișunau mii de oameni. Coborîșul fu ca un iureș. Numai Radu cu ai săi rămăseseră locului. Nu înțelegea ce se petrece jos. Parcă nu mai era nedeia de altădată. Ce cată în cotul dinspre tăpșan cele două corturi mari cît niște magazii? Dar caii, dorobanții și honvezii de pe plaiul de-alături? Asta nu-i a bună...

Un păcurar cu stîna pe-aproape aduse lămurirea. Sînt boieri, cinovnici și calemgii valahi, împreună cu birăi, dieci și cancelariști din Ardeal. Trei zile de-a rîndul au colindat munții aceștia, tot pe creste, de la

Tălînga pînă la Muntele Muierii, într-o pricină de hotar dintre cele două ţări. Au gătat treaba — şi astăzi au rămas să petreacă la nedeie. Vor pleca mîine în zori, sau poate chiar în seara aceasta.

Cînd coborî în poiană, Radu dădu tîrcoale sălaşelor boiereşti. Se aflau acolo serdari şi comişi olteni, ispravnicul de Gorj şi cîţiva zapcii cu nelipsitele gîrbace. Erau veşmîntaţi pestriţ, după vîrstă şi cin. Unii purtau încă anterie, giubele şi ciacşiri roşii. Alţii, mai tineri, erau îmbrăcaţi evropeneşte. De după perdeaua cortului cel mare răsăriră capete pupăzate de jupînese şi mamazele. „Doar n-or fi venit şi astea călare, ca băciţele munţilor noştri!" se miră Radu către nănaşul Hotea. „Ţin-te bine, Radule, îi răspunse acesta rîzînd, uite în rarişte căleştile cu arcuri, uşoare ca vîntul".

Între cele două corturi zăriră un taraf de lăutari olteni, cu găitane la pantaloni. Erau aduşi de boieri. Mai încolo iacă şi muscalagiii aduşi de cîrc-serdarul pedestraşilor valahi. „Aha! făcu Radu, cred că ştiu să limbovească bine lipitorile astea boiereşti, dac-au adus aîţia lăutaşi..."

Ostăşime — cîtă vrei! Dorobanţi cu tistul lor, armăşei îmbrăcaţi în binişuri de postav albastru, arnăuţi cu bulubaşa lor — iar lîngă cortul nemţesc: ciondări, honvezi şi dregători grofeşti. Printre domnii mari care înfăţişau împărăţia austriacă, Zăican osebi îndată două obraze cunoscute: fişpanul comitatului Deva, şi solgăbirăul de Haţeg. Aveau cu ei şi un polc de cătane ardeleneşti de la regimentul de grăniceri din Orlat. Şi pentru ca să fie tacîmul întreg, către prînz sosiră şi trei jandarmi din Petrila, printre care şi Săbău, vechiul căprar bihorean, cel ce întîmpinase pe Radu, Mihuţ şi pe Trif acum doi ani, cînd umblau să se tocmească la mină. De bună-seamă, îşi spuse Zăican, ăştia sînt trimişi de tîlharul cela de Willing ca să iscodească ce fac băieşii... Au şi ce iscodi: iacă au sosit cîţiva moţi în cap cu Ţancotă şi Migău, iată şi pe polonezul care se ţine cu băciţa de la Petroşeni; ba mai sînt şi alţi poleaci, dar umblă vraişte; dintre nemţi se aflau casierul Iacobici şi cîţiva funcţionari

mărunți; dintre minerii unguri au venit destui: Féher, Kiss, Aladar... Nagy este lipsă, că-i e copilul bolnav; omul ăsta are parte numai de necazuri...

Radu Zăican și Ion Hotea, însoțiți de Fira, colindă tîrgul în căutare de cunoscuți. Radu e întîmpinat la fiecare pas de țărani din satele hațegane. Stă de vorbă cu toți, dar cu vorbă puțină. Le spune doar atît: „Sfatul nu-l mai țineam în ia-seară, ci mîne. Să plece mai întîi ciocoii, oamenii grofilor și cătanele. Veți afla vești de la preoții voștri".

Popii au făcut slujbă cu sobor mare în mijlocul poienii, apoi s-au împrăștiat fiecare la ai săi. Popa Urlea din Bărbăteni și-a făcut iar bisericuță de cetină. La gura ei este îmbulzeală. Radu dă fuga și zărește pe Marin al Amzului cu soața lui, Pătruța Bontășilor. Bătrînul pandur a fugit de frica poterelor. Preotul — același care i-a cununat cu doi ani în urmă — le botează fetița. Nașă este Maria, fata băcionului Demian. Are foalele mari. S-a măritat cu Irimia Mizeș, geambașul de porci de pe cîmpia Tisei. Mizeș e nelipsit de la toate nedeile de munte. Aduce godănaci și cumpără porci bătrîni, îngrășați cu ghindă, jir și trufe. Geambașul stă acum țanțoș dar posac, lîngă Maria, cu care a întemeiat o gospodărie făloasă la Caransebeș. E potrivit de stat, și pe cît de frumoasă e Maria, tot pe atîta este el de pocit. Are nasul lung și ascuțit, albeață la ochiul stîng, mustață subțire și covrigată și picioarele rășchirate ca la cei ce viețuiesc mai mult călare. Dar e bogat. Maria Demianului poate fi acum mulțumită...

Tatăl ei, băcionul Vasile, a venit la nedeie cu ibovnica după el, dar la botezul ăsta e lipsă. S-a certat cu ginerele pentru o afacere de rîmători.

Zăican continuă colindul. E în căutarea lui Trit. Îi spuse Marin Amzu că s-ar afla și el pe aici. Dar parcă a intrat în pămînt! Din loc în loc Radu se oprește pe la tarabe. Tîrgul e țărănesc ca totdeauna. Aceiași oameni, aceleași mărfuri. Dar din loc în loc se află și noutăți. Iată-l pe Kardas din Petrila: cumpără de toate și vinde stămbărie și tulpane din fabricile de la Cisnădie. Niște negustori sași din Sibiu s-au încume-

tat să care aici, în ţara lînii, fuse cu torcături de bumbac şi baloturi cu stofe de lînă prost ţesute. Alţi saşi vînd ţucăr, păpuşele de zahăr pişcat, mosorele cu aţă de bumbac, papir de Sibii şi Orlat şi sticlărie de Porumbacu. Un negustoraş bănăţean a adus fidea şi arpacaş. Alţii vînd sfeşnice, farfurii, glazură de fabrică, ba şi ceasornice cu clopoţel!

Mai lîngă sălaşul corturilor boiereşti au poposit trei căruţe desprinse dintr-o caravană de cale lungă. Sînt nişte negustori bucureşteni, sosiţi din ţara nemţească. Se află în drum spre capitala Valahiei şi Dumnezeu ştie cum au ajuns aci, tocmai de la pasul Vîlcanului! Au întins covoare bogate pe pajiştea verde şi strigă marfa lor „pentru domniţe şi mamazele": pantofi vienezi, pînză de Linz, mănuşi, mărgelărie de Veneţia, săpunuri colorate, apă de Spa, sulemeneli de obraz, şi cîte şi mai cîte. La ceasornice l-au dat gata pe sas: grecii din Bucureşti vînd ornice cu cuc şi ceasuri de buzunar, cu lănţucuri şi breloc!

Damele şi mamazelele, înfoiate în cranalinuri, cumpără fără să se tocmească.

După ele vin nevestele şi ibovnicele băcionilor. Ele se mulţumesc doar cu săpunuri mirositoare şi ape de obraz. Dar se tocmesc ca la şatră.

Şi ca să nu se uite că Valahia se află încă în gheara Sublimei Porţi, au urcat pînă în slava acestor munţi, la răscrucea a două lumi, şi cîţiva negustori turci. Un marchitan vinde ciubuce, filigene şi tutun tumbecciu; un ibrişimgiu a clădit moviliţe de fesuri şi ceaprazuri; un bogasier înfăţişează basmale, şaluri de Hindia şi ghermesuturi ieftine de Ţarigrad. Toţi trei stau turceşte alături de mărfurile lor. Un al patrulea se plimbă de colo-colo şi strigă „bragă rece!"

La cîţiva paşi de ei, acel înţelept jupîn Isac de totdeauna a venit cu marfă de care se cutremură întunecata Poartă. Putea Isac să lipsească? Astăzi, cu atîta boierime şi cu surtucarii din Petrila, face treburi bune. Il bate gîndul să întemeieze o dugheană în satul cu atîtea naţii. Cu lucruri de librărie şi mărunţişuri. Azi a adus la nedeie cărţi şi poze noi, călimări de sticlă care se atîrnă la gît, condeie din pene

de gîscă, şi gazeturi de tot felul : *Erdely Hirlap* din Cluj, *Erdely Hirádo* şi *Gazeta de Transilvania* din Braşov, şi *Curierul Romînesc* din Bucureşti. Sînt numere mai vechi, dar se vînd. Pentru clienţii cunoscuţi — dar bine cunoscuţi — jupîn Isac scoate cu teamă, de sub tarabă *Pesti Hirlap* de la Budapesta, gazeta lui Kossuth... Radu Zăican a cumpărat din toate. Chiar cele în limba maghiară. Nu-şi spusese el cîndva că trebuie să înveţe musai limba lui Marişka ? Aşa, îi va fi mai uşor... Fericit, pleacă mai departe. Ai lui l-au lăsat singur cînd au văzut că zăboveşte prea mult printre cărţi şi gazeturi. Face ocolul cercului de tarabe. La cele cu vinaţuri găseşte pe Iacobici de gît cu Apostol Boja. De bună-seamă că acesta îi povesteşte despre bătălia de la Rivoli. Mai colo dă nas în nas cu vătaful Zbîrcea de la curtea grofului din Clopotiva. Asta umblă după iobagii fugiţi de la domeniul nobilitar.

Guşeilă e amărît : n-a putut vinde nimic ! Te pui cu meşterii ciubărari şi lingurari din Apuseni ? Boreasa lui umblă cu cerutul de colo-colo. E mai sigur aşa... Răduţa e la joaca oierilor slugi.

Dar unde o fi Trif ? Radu dă iar roată prin tîrg, pe la hore, la crîşmele cocoţate prin căruţe. Zadarnic ! In cele din urmă se îndreaptă spre marginea pădurii de brad, acolo unde au făcut sălaş petrilenii. Îl întîlneşte preotul Niculae, care-i arată, zîmbind, două mogîldeţe aşezate jos, pe iarbă, lîngă scorbura unui fag. Radu se uită şi nu-i vine a crede : sînt Fira şi Trif !

Se-ntîlniseră unde era gloata mai mare. O zărise întîi Trif şi se dăduse mai într-o parte — să nu-l vadă. Dar nu se putu stăpîni. Se uită la ea îndelung, şi nu înţelegea. Unde-i marama de femeie ? De ce are în păr cordeluţă neagră ? Altfel — e tot frumoasă !

Fira meliţa vorbe cu o petroşeancă, dar simţea în ceafă împunsături de ace. Se-ntoarse şi pricepu pe dată : erau suliţe din privirea ascuţită a Trifului. Rămaseră aşa, unul către altul, vreme ţintită locului, fără să-şi spună măcar o vorbă şi fără să clipească.

Petroşeanca înturnă ochii, înţelese că e de prisos — şi pe-aici ţi-e drumul...

În cele din urmă Alupetreacătă îşi făcu curaj:

— Singură? Unde-i Mihuţ?

Fira nu fu în stare să dea răspuns. Vru să zică ceva, dar îi tremurau buzele. Flăcăul aştepta. Apoi stărui:

— Firă, de ce ai cordea neagră?

— Au murit, izbuti ea să-ngîne.

— Cine?

— Şi el şi fetiţa... îşi auzi Fira glasul. Apoi o podidiră lacrimile.

Acum stau amîndoi lîngă scorbura de fag. Fira i-a povestit totul de-a-fir-păr. Trif e tulburat. Îi e milă — şi îi e dragă.

Au contenit vorba. Flăcăul nu îndrăzneşte s-o desprindă din aduceri aminte. Privirile lor se feresc. Fira numără smocul de păiuş smuls din covorul de iarbă grasă, de munte. Se uită de-a lungul pajiştii şi deabia acum îşi dă seama de frumuseţile locurilor acestea. Printre ierburile de timoftică şi golomăţ răsar puzderie de flori colorate şi aromate. Uite potirul albastru al căldăruşei, rochiţele albe de cununiţe şi sînziene, bisacănul violet al căprioarelor, brînduşe galbene, cupa purpurie a caprifoiului şi floarea roşie a pojarniţei. Deasupra tuturora îşi înalţă trupul zvelt spinuţa cu floare azurie. O lume întreagă neluată în seamă! O lume care vorbeşte în adieri parfumate — graiul florilor.

După un timp, reculeasă din vis, Fira rupse tăcerea, dar mai mult şoptind:

— Dreptu-ţi spun, nu mi-i de el, că era rău, cît mi-i jele c-am pierdut fata... Era ca îngerii zugrăviţi la bisericuţa noastră... Ştii doar şi tu ce-nseamnă să ai copii... adăugi Zăicanca, purtînd o ţîr' de vicleşug în glas.

Trif nu desluşi ce vruse ea să spună, de aceea grăi, oarecum zîmbind:

— Firă, îţi cred durerea, dar n-am cum să simţesc despre copii. Eu n-am fost însurat şi n-am avut copii niciodată...

— Dar femeia aia unde-i ? îl întrerupse ea, continuînd parcă o vorbă întreruptă într-o seară, la claca din casa babei Neta lui Jurca.

Alupetreacătă parcă-parcă începu să înţeleagă. Apoi Fira îi povesti tot. El se gălbeni de ciudă, se roşi de mînie şi sfîrşi cu năduf :

— Omul rău e ca tăciunele : dacă nu te arde, te-nnegreşte. Dumnezeu să-l ierte...

Pe la nămiezi Fira îşi găsi fratele la sfat cu popa. Îl pîndi pînă îl văzu singur, se luă după el, îl prinse de braţ, îl întoarse către ea şi-l îmbrăţişă. Ochii îi străluceau.

— Ştii, Radule ? Trif se aşează la Petrila noastră...

Luni, în zori, Poiana Miresei se deşertă de venetici. Nedeia îşi urmă făgaşul ei neaoş. Zăican şi ceilalţi fruntaşi ai sfatului care trebuia să se ţină spre seară, erau însă nedumeriţi şi înciudaţi : jandarmii din Petrila nu păreau să aibă gînd de ducă. Şi asta strica toate socotelile, mai cu osebire pentru că jandarmii petrileni se vîrau peste tot unde vedeau că se strîng băieşi sau grupuri de ţărani cunoscuţi de ei. Radu începu să se-ndoiască de ce crezuse întîi, că adică cei cu chivăre fuseseră trimişi de întreprindere. I se părea acum că mai curînd sînt veniţi să spioneze iobagi. S-o fi făcut vînzare, ori i-o fi scăpat vreunui haţegan, la glaja cu vinars, o vorbă nesăbuită, cugetă Radu şi parcă îi trecu un fior prin inimă. Preotul Niculae fu de aceeaşi părere. Aşijderea Poroabă de la biserica din Uricani, ca şi popa Iov din Crivadia.

Hotărîră să fie mai cu băgare de seamă şi să-ntocmească un plan amănunţit. Nu era vorba decît să se strecoare fiecare, pe acelaşi drum sau pe drumuri ocolite, dar nebăgaţi în seamă, pînă la tăpşanul golaş pe care îl ştia doar Zăican. De aceea, pentru că în astfel de împrejurare numai el putea să dea îndrumarea, îl numiră căpitan de taină şi-l lăsară să chibzuiască singur. Toţi fruntaşii iobagilor de pe Jii şi Strei — erau vreo şaizeci — fură înştiinţaţi din om

în om să dea ascultare Radului. Aflară că el le va trimite vorbă prin preoți, și fiecare va trebui să plece singur pe poteca și la ceasul ce i se va spune. Pe drum vor fi așezate străji de încredere, la depărtări mari, dar cu vedere de la una la alta. Calea nu e lungă pînă la luminișul din jnepăria aflat sus, pe teșitura muntelui din față, dar e întortocheată și pe două laturi sînt numai prăpastii. Oamenii să fie cu ochii în patru. Și la iscoade — dacă s-or afla — dar și la potecile care spre vîrf merg ca pe muche de cuțit.

Zăican își alătură pe loc și alți oameni : pentru vicleșuguri, pentru străji și pentru popasul de îndrumare.

Cînd soarele era încă sus, cei trei jandarmi se aflau în cea mai mîndră crîșmă de pe Poiana Miresei, împreună cu Iacobici și cu Apostol Boja, căruia popa Niculae îi vărsase toți creițarii din punguța de piele. Boja trebuia să le povestească despre... bătălia de la Rivoli, să-i îmbie la băutură, și să plătească...

Catinca și Moga se tolăniseră într-un cîmp de mărgăritare, la o bătaie de pușcă de marginea poienii, iar în stînga, drept împotriva drumului de oieri, dar tot atît de departe, Fira și Trif arătau și ei, numai cu ființa lor, de unde începe poteca ce se afundă în sihlă. De la aceste două grupuri de străji îndrăgostite, Radu postase altele, cîte una din creastă în creastă, dar din ce în ce mai rare, de acolo putînd să se dea și semnal de fluier.

La chindie, toți se găseau strînși sus, pe tăpșan. Străjile fură menținute, și chiar întărite, mai cu prisosință pe aproape de locul adunării. Aveau poruncă să fie cu ochii în zece și cu urechile ciulite la orice zgomot. Dar să nu dea zvon degeaba. Dacă nu știu să deosebească dupăitul cerbului și copcile caprelor negre de pașii grăbiți ai omului — să lase pe alții în loc... La caz de primejdie adevărată — adică om cu tunică — straja să șuiere de două ori scurt, apoi o dată prelung și toți, fără vorbă și fără zăbavă, să se răspîndească și să se pituleze prin hățișuri.

Adunarea începu la vreme și nu ținu mai mult de două ceasuri. Asta pentru că nici nu s-a jelit, nici nu

s-a cuvîntat. Oamenii erau chemaţi doar pentru recunoaştere, pentru numărătoare, pentru împărţirea rolurilor pe sate şi pe grupuri de sate, pentru legătura cu moţii şi cu iobagii de pe Mureş şi pentru o hotărîre care era mai mult o încercare de curaj : în toamna aceasta sau în primăvara viitoare ? Altfel, ziua adevărată a scularii norodului urma să se afle la timp potrivit, după ce se va cunoaşte şi părerea iobagilor din ţinuturi mai depărtate.

Spre sfîrşit, cînd cei şase popi aflaţi de faţă se pregăteau să ia jurămîntul pentru păstrarea tainei, se auziră fluierături. Nu-i venea a crede nimănui că ar putea fi primejdie, pentru că totul decursese ca după scriptă. Dar şuierăturile se înteţiră. Veneau din faţă. Scurte, apoi prelungi şi neţipate. Popa Niculae făcu sfat grăbit cu Radu şi Hotea, porunci oamenilor să se ridice — ei aşteptau încă jurămîntul — şi să se răspîndească tulind-o numai prin valea din spate. Înainte, era primejdie. În dreapta şi stînga — prăpastie adîncă. Cum adunarea se şi sfîrşise, să ajungă fiecare la Poiana Miresei, cum o şti, că e încă ziuă.

În cîteva clipe oamenii se făcură nevăzuţi, cu rînduială şi fără zarvă. Se pregăteau să plece şi fruntaşii sfatului, cînd deodată, din dosul perdelei de ceţină, auziră glasul cunoscut al jandarmului Săbău :

— Zăicane, stăi ! Hotea, şi tu Moacă, staţi !

— Părinte, fugi ; dumneata nu trebuie să fii văzut, făcu Radu şi-l împinse pe preotul Niculae spre vale. Ioane, Moacă, plecaţi şi voi ! Lăsaţi-mă pe mine. M-oi descurca singur.

Tătaru se luă după preot, dar Hotea se propti lîngă Zăican :

— Nu ! Acum fie ce-o fi... Stăm amîndoi. Vedeavom ce-i de făcut...

După puţin timp se ivi şi trupul voinic al căprarului Săbău. Poate că el nici nu-i văzuse mai adineauri, poate doar îi bănuise, poate fusese o vînzare...

Săbău gîfîia. Avea arma la umăr, dar şpanga o scosese din teacă. Se înfipse la cîţiva paşi de ei şi încercă să-i descoasă, cu vorbă oarecum răstită :

— Ce căutaţi aici ? Unde-s ceilalţi ?

— Dar tu ce caţi ? îl înfruntă Radu.

— Cîţi aţi fost ? Despre ce vorbiraţi ? urmă jandarmul. A fost şi Tătaru, şi Balog, şi Huneadu, şi Ţancotă, şi popa Niculae, ba şi alţi popi... Unde-s ? Nu spuneţi nimic ? Vă fac eu să vorbiţi... se oţărî ostaşul.

Radu şi Hotea tăceau. Lucrau cu mintea. Îşi dădeau seama că Săbău văzuse, sau auzise multe. Va spune totul mai-marilor săi. De la nedeia sau de la caselor lor, vor fi ridicaţi pînă la unul, ca din oală...

— Să mergem, încercă Radu. Se întunecă, şi noaptea nici urşii nu ne mai găsesc prin tihăriile astea — dar noi poteca... Vorbim la nedeie.

— La o glajá cu vin, domnule căprar, că eşti de un neam cu noi, şi poate tot fecior de iobag, adăugi Hotea.

— Nu ! Acolo vorbim altfel, rînji omul împărăţiei. Apoi porunci : Mereţi cinci paşi înaintea mea. Ocoliţi-mă cu spatele la mine. Rînduiţi-vă pe potecă şi porniţi cînd vă ordonez eu. Dacă cercaţi să fugiţi, trag cu arma ! sfîrşi el porunca şi dădu să-şi scoată flinta de la umăr.

— Săbău, tu trăbe să mori ! răcni atunci Ion, dar cu atîta putere încît jandarmul se pierdu. Numai cît ai număra pînă la trei. Fu însă destul. Hotea se aruncă asupra vrăjmaşului. Îi cuprinse mijlocul înainte ca acesta să înalţe spanga.

Încordarea fu scurtă. Săbău era vînjos. În clipa următoare, Hotea, îndîrjit, îşi propti opinca îtr-un cleanţ, îşi făcu vînt spre baza prăpăstiei şi, amîndoi, strîns încleştaţi, se prăvăliră în golul fără fund.

Totul se petrecuse atît de fulgerător, încît Zăican n-avu răgaz nici să-ntindă mîna. Nu se dezmetici decît atunci cînd auzi de jos un vuiet surd de stîncărie dezlănţuită.

Se apropie de gol, se lungi cu burta pe piatră, şi cu capul spînzurat în prăpastie, cercetă vreme îndelungată afundul, pînă cînd ochii şi urechile nu mai deslusiră nici forme, nici zgomot.

Se-ntuneca. Radu se ridică. Întîi vru să înceapă coborîşul pe potecuţa care ajungea la coada văii în fun-

dul căreia s-ar fi putut afla trupul neînsufleţit ai fostului vornic Hotea, dar îşi dădu seama de zădărnicia încercării.

Se întoarse la locul faptei. Stătu acolo drept ca o lumînare, cu trupul încordat, cu ochii ţintiţi în abisul de la picioarele lui, săvîrşind astfel, în tăcerea înfiorată a serii, un priveghi straniu.

In depărtare, la nedeie, licăreau focuri. Pe boltă sclipea luceafărul nopţii.

Tîrziu, Zăican porni spre Poiana Miresei, cu sufletul învolburat de înţelesul jertfei care îi lumina drumul...

SFIRŞITUL PRIMULUI VOLUM

CUPRINSUL

		Pag.
I.	Nedeia din Poiana Miresei	5
II.	Lume nouă la Petrila	36
III.	Toate începuturile sînt grele	51
IV.	Frămîntări	66
V.	Intîiul tîrnăcop	81
VI.	Socoteli de viitor	97
VII.	Prohod în munţi	130
VIII.	Trecutul care moare	139
IX.	Despre Zăicani şi despre alţii	148
X.	Sluguţ nu vinde pămînt	168
XI.	Iarnă grea	184
XII.	In sărbători	195
XIII.	Intre două lumi	212
XIV.	Drum nebătut	225
XV.	La şezătoare	241
XVI.	Nobili, fabricanţi şi lucrători	260
XVII.	„Glück auf“	278
XVIII.	Arminden	289
XIX.	Proces la Deva	322
XX.	S-au zburlit poleacii	339
XXI.	Cintizoii	354
XXII.	Credinţare	377

		Pag.
XXIII.	Casă nouă	403
XXIV.	Flăcări pe culmi	422
XXV.	Stăpînul nu muşcă	456
XXVI.	Nădejdi	479
XXVII.	S-a gătat Dealul Negru	502
XXVIII.	Sfat de taină la Poiana Miresei . .	509

Responsabil de carte : L. Cursaru
Tehnoredactor : S. Malcaș
Corector : I. Marinescu

Dat la cules 06.06.55. Bun de tipar 19.08.55. Tiraj 12100+3000 ex. Hîrtie tipar de 52 gr. m.p. Ft. 840×1080/32. Coli ed. 27,10. Coli de tipar 16,62. Ediția I. Comanda 1547. A. nr. 01645. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—31

Tiparul executat sub com. nr. 1808 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București R.P.R.

Lei 8.65